ନୟାଗଡ଼ ବଘେଲ ରାଜବଂଶର

ସାରସ୍ୱତ ସୌରଭ

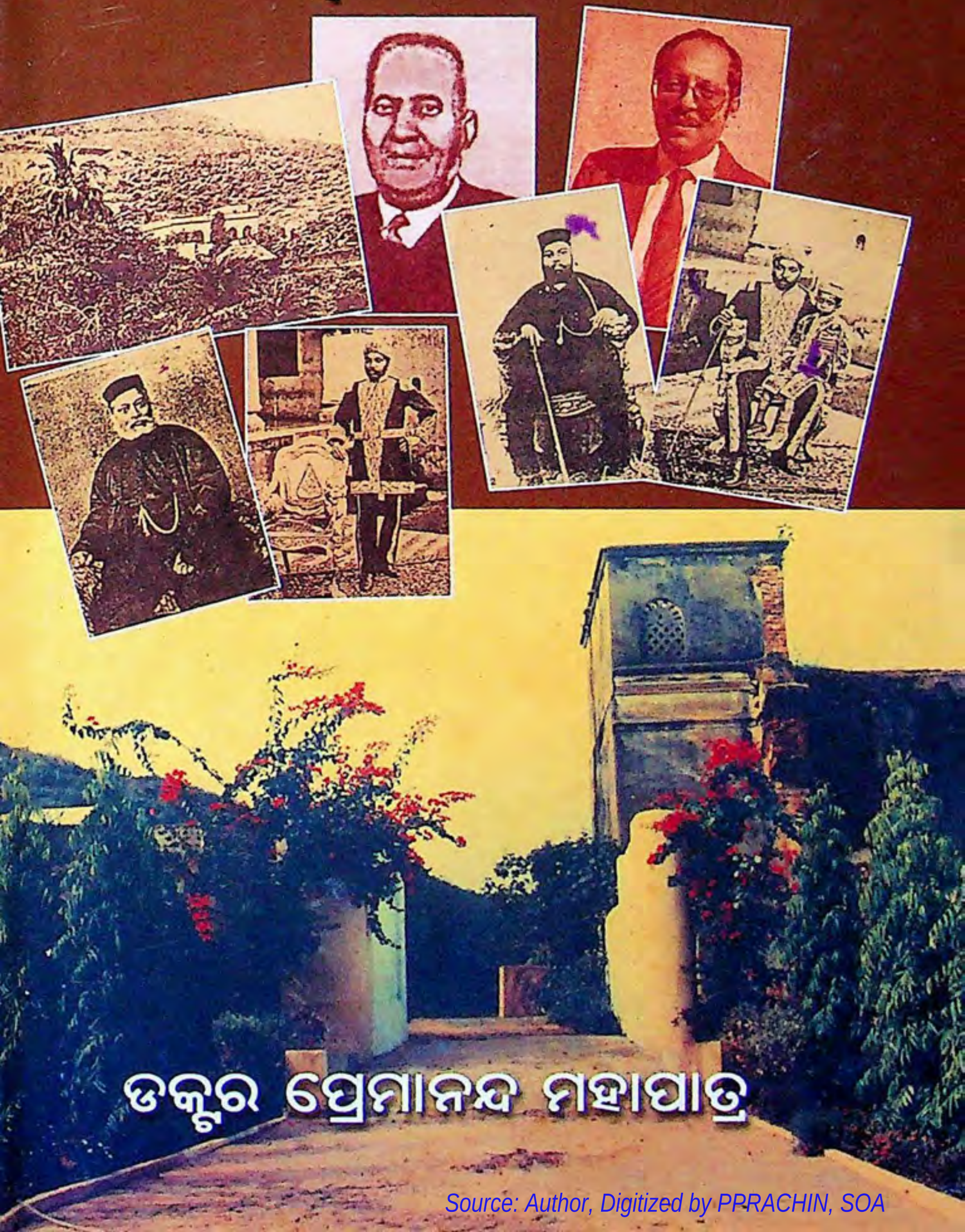

ଡକ୍ଟର ପ୍ରେମାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

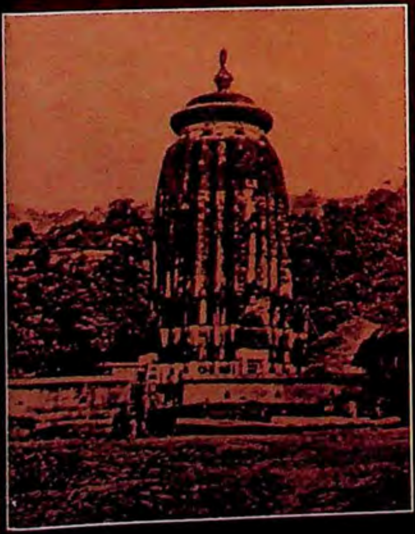

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ନୟାଗଡ଼ ବଘେଲ୍ ରାଜବଂଶର

ସାରସ୍ୱତ ସୌରଭ

ଡକ୍ଟର ପ୍ରେମାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର
ଆସୋସିଏଟ୍ ପ୍ରଫେସର
ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗ
ବି.ଜେ.ବି. ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ
ଭୁବନେଶ୍ୱର

ସତ୍ୟନାରାୟଣ ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର
ବିନୋଦ ବିହାରୀ, କଟକ-୨

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ନୟାଗଡ଼ ବଘେଲ ରାଜବଂଶର
ସାରସ୍ୱତ ସୌରଭ

ଲେଖକ :
ଡକ୍ଟର ପ୍ରେମାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର
ଆସୋସିଏଟ୍ ପ୍ରଫେସର
ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗ
ବି.ଜେ.ବି. ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ
ଭୁବନେଶ୍ୱର

ପ୍ରକାଶକ :
ସତ୍ୟନାରାୟଣ ବୁକ୍‌ଷ୍ଟୋର
ବିନୋଦ ବିହାରୀ, କଟକ-୨

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ :
ମହାବିଷୁବ ସଂକ୍ରାନ୍ତି -୨୦୧୮

ଅକ୍ଷର ସଜ୍ଜା :
ବାବାଗତିଶ୍ୱର ଡିଟିପି ସେଣ୍ଟର
ବିଡ଼ାନାସୀ, କଟକ-୧୪

ପ୍ରଚ୍ଛଦ :
ଶଶିକାନ୍ତ ରାଉତ

ମୁଦ୍ରଣ :
ମଜ୍‌ଦୁର ପ୍ରିଣ୍ଟର୍ସ
କଟକ

ମୂଲ୍ୟ : ୨୬୮ ଟଙ୍କା

ISBN - 81-8118-178-6

Nayagarh Baghel Rajabansara
Saraswata Sourava

Author :
Dr. Premananda Mohapatra, O.E.S. (1)
Associate Professor
Department of Odia
B.J.B. Autonomous College
Bhubaneswar

Publisher :
Satyanarayan Book Store
Binod Bihari, Cuttack-2

First Edition
Mahavishub Sankranti, 2018

Letter Setting
Baba Gatiswara DTP Centre
Bidanasi, Cuttack-14

Cover :
Sashikanta Rout

Printing :
Majdoor Printers
Cuttack

Price : Rs. 268 /-

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ସମର୍ପଣ

ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ଇଷ୍ଟଦେବ

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଲଡୁକେଶ ମହାଦେବଙ୍କ

ପାଦପଦ୍ମରେ ସମର୍ପିତ...

ଲେଖକ

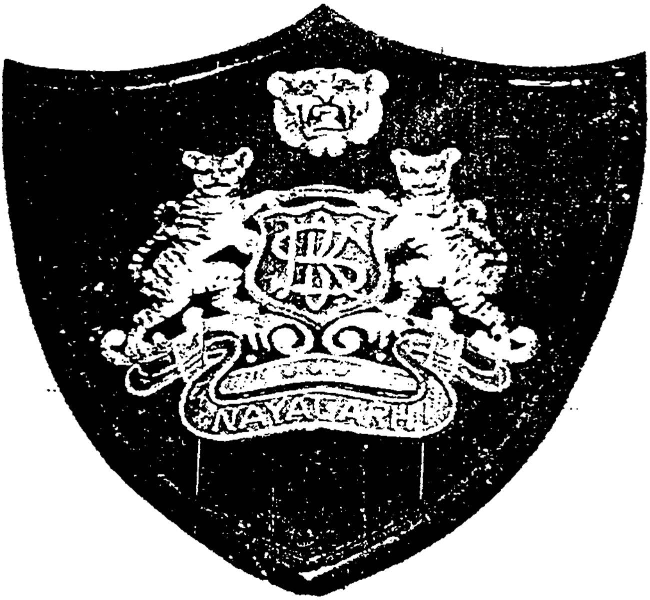

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଅଗ୍ରଲେଖ

ନୟାଗଡ଼ ଗଡ଼ଜାତ ଅଞ୍ଚଳରେ ମୋର ଜନ୍ମ । ନୟାଗଡ଼ର ପ୍ରାକୃତିକ ସୁଷମା, ଐତିହ୍ୟ, ନୟାଗଡ଼ର ସାଂସ୍କୃତିକ ବିଭବ, ସାହିତ୍ୟିକ ପରମ୍ପରା, ମୋତେ ଅଭିଭୂତ କରିଛି । ନୟାଗଡ଼ର ଜୀର୍ଣ୍ଣ ରାଜବାଟୀ, ରୁକ୍ଷ ସାନୁମାନର ମୌନମୁଖରତା ଛାତ୍ରାବସ୍ଥାରୁ ମୋର ମନରେ ଗଭୀର ଛାପ ପକାଇଛି । ମୁଁ ରାଜବଂଶର କୀର୍ତ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁ ଗୁରୁଜନଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଛି । ସୁତରାଂ ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ସାହିତ୍ୟିକ ପରମ୍ପରା ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ପାଇଁ ମୋ ମନରେ ଗଭୀର ପ୍ରେରଣା ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ମୁଁ ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ସ୍ତାବକ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ସାରସ୍ୱତ କୀର୍ତ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଶତମୁଖର । ମୁଁ କହିରଖେ ଯେ ଅବଶ୍ୟ ଆମର ପୂର୍ବଜମାନେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜାଙ୍କଠାରୁ 'ରତ୍ନ ଉପାଧି' ଲାଭ କରଥିଲେ । ନୟାଗଡ଼ ରାଜନ୍ୟବର୍ଗ ବଘେଲ ବଂଶୀୟ । ଇତିହାସରେ ବଘେଲ ବଂଶର ପ୍ରସିଦ୍ଧି ରହିଛି । ନୟାଗଡ଼ ବଘେଲ ରାଜାମାନଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ମୋର 'ନୟାଗଡ଼ ଇତିହାସ' ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ଥାନିତ । ନୟାଗଡ଼ ରାଜାମାନଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଆନ୍ତରିକତା ଓ ଆଗ୍ରହ ରହିଛି ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ସାହିତ୍ୟକୁ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରିବାରେ ସେମାନଙ୍କର ଭୂମିକା ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜାମାନଙ୍କର ସାରସ୍ୱତ କୃତିତ୍ୱକୁ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ରାଜବଂଶ ସମ୍ପର୍କୀୟ ବଂଶଧରମାନଙ୍କର ସାହିତ୍ୟକୃତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାରେ ସାହିତ୍ୟ ସର୍ଜନା କରିଥିବା ସାରସ୍ୱତ ସେବାୟତମାନଙ୍କର ମହାର୍ଘ-କୃତିକୁ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନାର ପରିସରଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ସୁଧୀ ପାଠକମାନେ ଏହାକୁ ବିଚାରକୁ ନେବେ ବୋଲି ଆଶା ରଖୁଛି ।

ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଗଡ଼ଜାତର ରାଜାମାନେ ସାହିତ୍ୟ ସର୍ଜନାରେ ପ୍ରବଣତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି । ରାଜାମାନଙ୍କର ଦରବାର ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାର ପ୍ରଧାନ କେନ୍ଦ୍ରରୂପେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ଖଡ଼ିଆଳ ରାଜବଂଶ, ବାମଣ୍ଡା ରାଜବଂଶ , ଟିକିଟୀ ରାଜବଂଶ, ଖଲ୍ଲିକୋଟ ରାଜବଂଶ, ସୁବର୍ଣ୍ଣପୁର ରାଜବଂଶ, ଘୁମୁସର ରାଜବଂଶ, ରଣପୁର ରାଜଦରବାର, ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ରାଜଦରବାର, ବୌଦ୍ଧ ରାଜଦରବାର ଏ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସ୍ମରଣଯୋଗ୍ୟ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜବଂଶର ସାରସ୍ୱତ ସୌରଭ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସିବା ଦରକାର । ମୋ ବିଚାରରେ 'Old is Gold'; ସୁତରାଂ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟର ପୁନରୁଦ୍ଧାର ଏବଂ ସମୀକ୍ଷାର ସମୟ ଆସିଛି । ଏହି ପେକ୍ଷାପଟରେ ବହୁ ଜିଜ୍ଞାସୁ ଗବେଷକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହି ମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟ କିଛି ପରିମାଣରେ ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇଛି । ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ସାରସ୍ୱତ ପରମ୍ପରା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ଗବେଷକଙ୍କଦ୍ୱାରା ଲୋକଲୋଚନକୁ ଅଣାଯାଇ ନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗର କିୟଦଂଶ ମୋ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତୁତ **'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ନୟାଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲାର ଅବଦାନ'** ଶୀର୍ଷକ ଗବେଷଣାମୂଳକ ସନ୍ଦର୍ଭରେ ସ୍ଥାନିତ । ତେବେ ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ସାହିତ୍ୟିକ ପରମ୍ପରା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟି ହେଉଛି ମୋର ଜନ୍ମମାଟି ପ୍ରତି ଋଣ ପରିଶୋଧ । ସୁଧୀ ପାଠକ ମଣ୍ଡଳୀଦ୍ୱାରା ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ଆଦୃତି ଲାଭ କଲେ ମୋର ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ଶ୍ରମ ସାର୍ଥକ ହେଲା ବୋଲି ମନେ କରିବି ।

ଇତ୍ୟବସରରେ ମୁଁ ମୋର ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ ମୋର ପୂଜ୍ୟ ନନା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ତ୍ରିନାଥ ମହାପାତ୍ର (ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ)ଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ ଜଣାଉଛି । ବିଶିଷ୍ଟ ଗବେଷକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରଘୁନାଥ ରଥ (ବାଲିଗୁଡା) ଏବଂ ବିଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପ୍ରଦୀପ କୁମାର ରଥ, ଆଇ.ଏ.ଏସ୍. (ଭୁବନେଶ୍ୱର) ଙ୍କୁ ମୋର ସର୍ବକାଳୀକ ଭକ୍ତି ଜଣାଉଛି । ମୋର ସଙ୍ଗାତ ତଥା ଆଇନଜୀବୀ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାର ରଥ (ନୟାଗଡ଼)ଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣାଉଛି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାର ସ୍ୱାଇଁ (ଭୁବନେଶ୍ୱର)ଙ୍କୁ ସାଧୁବାଦ ଜଣାଉଛି । ଏହି ପୁସ୍ତକକୁ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆଣିଥିବା ମାନନୀୟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସତ୍ୟନାରାୟଣ ଚୌଧୁରୀଙ୍କୁ ବିଶେଷ କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଉଛି ।

ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ ! ଜୟ ମା' ଦକ୍ଷିଣକାଳୀ !

ବିନୀତ

ପ୍ରେମାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର

ମହାବିଷୁବ ସଂକ୍ରାନ୍ତି, ୨୦୧୮

ଭୁବନେଶ୍ୱର

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ସୂଚୀପତ୍ର

କ୍ର.ନଂ.	ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୧.	ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦ : ନୟାଗଡ଼: ଏକ ଭୌଗୋଳିକ ଓ ଐତିହାସିକ ଅଧ୍ୟୟନ	୦୭
୨.	ଦ୍ୱିତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ : ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶ- ଏକ ସାଧାରଣ ପରିଚୟ	୩୦
୩.	ତୃତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ : ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ	୪୯
୪.	ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦ : ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ	୧୫୧
୫.	ପଞ୍ଚମ ପରିଚ୍ଛେଦ : ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟ	୨୩୪
୬.	ଷଷ୍ଠ ପରିଚ୍ଛେଦ : ନୟାଗଡ଼ର ପତ୍ରପତ୍ରିକା	୩୫୦
•	ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ	୩୫୫
•	ପରିଶିଷ୍ଟ	୩୫୬

◆◆◆

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ନୟାଗଡ଼: ଏକ ଭୌଗୋଳିକ ଓ ଐତିହାସିକ ଅଧ୍ୟୟନ

ନୟାଗଡ଼ : ଏକ ଭୌଗୋଳିକ ଅଧ୍ୟୟନ

ଓଡ଼ିଶାର ତିରିଶିଗୋଟି ଜିଲ୍ଲା ମଧ୍ୟରେ ନୟାଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲା ଅନ୍ୟତମ । ଆଜକୁ ପଚିଶ ବର୍ଷ ତଳେ ୧୯୯୩ ମସିହା ଚୈତ୍ର ଶୁକ୍ଳ ଦଶମୀ ଅପ୍ରେଲ ମାସ ୨ତାରିଖ ହେଉଛି ନୟାଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲାର ଜନ୍ମ ଲଗ୍ନ । ଏହି ସ୍ମରଣୀୟ ଦିବସରେ ନୟାଗଡ଼ ଅନୁବିଭାଗ (ସବ୍‌ଡିଭିଜନ୍)ଟି ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଜିଲ୍ଲା ରୂପେ ଘୋଷିତ ହେଲା । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ନୟାଗଡ଼ ଅନୁବିଭାଗଟି ଅବିଭକ୍ତ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଥିଲା । ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଯେ, ଏହି ସମୟରେ ଅବିଭକ୍ତ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାରେ ଚାରିଗୋଟି ଅନୁବିଭାଗ ରହିଥିଲା ଯଥା- ପୁରୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଓ ନୟାଗଡ଼ ।

ନୟାଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲା ୨୦°.୦୫' ରୁ ୨୦°.୧୦' ଉତ୍ତର ଅକ୍ଷାଂଶ ଏବଂ ୮୫°.୦୫' ରୁ ୮୫°.୧୦' ପୂର୍ବ ଦ୍ରାଘିମା ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ । ନୟାଗଡ଼ର ମହିମା ଓ ଗୌରବ ଲୋକମୁଖରେ ପ୍ରଚଳିତ । ନୟାଗଡ଼ର ମହିମା ଓ ମହତ୍ତ୍ୱକୁ କବି ପଣ୍ଡିତ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ପ୍ରଧାନ ବେଶ୍ ମନୋଜ୍ଞ ଭାବରେ ରୂପାୟନ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ -

"ଯତ୍ରାସ୍ତି ଗୁକ୍ଷି ବଳରାମ ସୁରମ୍ୟ ଶୈଳୌ
ଯତ୍ରାସ୍ତି ସାକ୍ଷୀସମ ଦକ୍ଷିଣକାଳୀକାମ୍ୱା
ଯା ବ୍ୟାଘ୍ରଭୂମିରିତି ଶୂରସୁତ ପ୍ରସୂତା
ତାନ୍ ସ୍ୱର୍ଗତୁଲ୍ୟ ନବଦୁର୍ଗ ଧରାଂ ନମାମି ।"

ନୟାଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲାର ସଦର ମହକୁମା ହେଉଛି ନୟାଗଡ଼ ଟାଉନ୍ । ଏହା ଓଡ଼ିଶାର ରାଜଧାନୀ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଠାରୁ ସତାଅଶୀ କିଲୋମିଟର ପଶ୍ଚିମରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରଧାନ ସହର କଟକ, ପୁରାଣ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ତୀର୍ଥକ୍ଷେତ୍ର ପୁରୀ ଏବଂ ବାଣିଜ୍ୟିକପେଣ୍ଠ ବ୍ରହ୍ମପୁର ରାଜପଥ ଦ୍ୱାରା ନୟାଗଡ଼ ସହ ଉତ୍ତମରୂପେ ସଂପୃକ୍ତ । କନ୍ଧମାଳ ଜିଲ୍ଲାର ସଦର ମହକୁମା ଫୁଲବାଣୀ ନୟାଗଡ଼ଠାରୁ ଏକଶହ ତେଇଶି କିଲୋମିଟର ପଶ୍ଚିମରେ ଅବସ୍ଥିତ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

କଳାହାଣ୍ଡି ଜିଲ୍ଲାର ସଦର ମହକୁମା ଭବାନୀପାଟଣା ନୟାଗଡ଼ଠାରୁ ତିନିଶହ ଏକତିରିଶି କିଲୋମିଟର ଦକ୍ଷିଣ-ପଶ୍ଚିମରେ ଅବସ୍ଥିତ । କୋରାପୁଟ ଜିଲ୍ଲାର ସଦର ମହକୁମା କୋରାପୁଟ ନୟାଗଡ଼ ସହିତ ଚାରିଶହ ତେଇଶି କିଲୋମିଟର ସୁଦୀର୍ଘ ରାଜପଥ ଦ୍ୱାରା ସଂଯୁକ୍ତ । ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରଧାନ ସହର ତଥା ସାଂସ୍କୃତିକ ପୀଠ ଭଞ୍ଜନଗର ନୟାଗଡ଼ଠାରୁ ଛୟାନବେ କିଲୋମିଟର ଦକ୍ଷିଣ-ପଶ୍ଚିମରେ ଅବସ୍ଥିତ । ସୁତରାଂ ନୟାଗଡ଼ ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ସମସ୍ତ ପ୍ରଧାନ ସହର ସହିତ ରାଜ୍ୟ-ରାଜପଥ ଦ୍ୱାରା ସଂଯୁକ୍ତ । ଏହିପରି ଭାବରେ ନୟାଗଡ଼ ଟାଉନ୍ ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରବେଶଦ୍ୱାର (Gateway) ରୂପେ ଅବସ୍ଥିତ ।

ପୁରାଣ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଶ୍ରୀନୀଳମାଧବ ଜୀଉଙ୍କ ପବିତ୍ର ପୀଠ କଣ୍ଟିଲୋ ନୟାଗଡ଼ଠାରୁ ଚଉତିରିଶି କିଲୋମିଟର ଉତ୍ତରରେ ପୁଣ୍ୟତୋୟା ମହାନଦୀତଟରେ ଅବସ୍ଥିତ । ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ଇଷ୍ଟଦେବତା ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଲଡୁକେଶ୍ୱରଙ୍କ ପୀଠ ଶରଣକୁଳ ନୟାଗଡ଼ଠାରୁ ବାର କିଲୋମିଟର ଦକ୍ଷିଣରେ ଓ ରଘୁନାଥଙ୍କ ପୀଠ ଓଡ଼ଗାଁ ନୟାଗଡ଼ଠାରୁ ସତେଇଶି କିଲୋମିଟର ପଶ୍ଚିମରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଶ୍ରୀଗତୀଶ୍ୱର ମହାଦେବଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ର ତଥା ଭଞ୍ଜପୀଠ ମାଳିସାହି ନୟାଗଡ଼ଠାରୁ ତେର କିଲୋମିଟର ଉତ୍ତରରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟତମ ସାଂସ୍କୃତିକ ଭୂମି ଏବଂ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଜ୍ୟୋତିର୍ବିତ୍ ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କ ସାଧନା କ୍ଷେତ୍ର ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ନୟାଗଡ଼ଠାରୁ କୋଡ଼ିଏ କିଲୋମିଟର ଉତ୍ତରରେ ଅବସ୍ଥିତ । ପାଇକ ସଂସ୍କୃତିର ସ୍ୱାକ୍ଷର ବହନ କରୁଥିବା ଇତିହାସ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଟାଉନ୍ ନୟାଗଡ଼ଠାରୁ ସତାବନ କିଲୋମିଟର ପୂର୍ବରେ ଅବସ୍ଥିତ ।

ଶ୍ରୀଗତୀଶ୍ୱର ମହାଦେବଙ୍କ ମନ୍ଦିର

ନୟାଗଡ଼ ସମୁଦ୍ର ପତ୍ତନଠାରୁ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚଶହ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚତାରେ ଅବସ୍ଥିତ । ନୟାଗଡ଼ ଗଡ଼ଜାତର ମଧ୍ୟସ୍ଥଳ ଅସଂଖ୍ୟ ପାହାଡ଼ପର୍ବତରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଓ ଦୀର୍ଘାୟିତ ପର୍ବତ ଶ୍ରେଣୀର କମନୀୟ ରୂପଶୋଭା ସ୍ୱତଃ ଦର୍ଶକର ମାନସ ପଟରେ ଗଭୀର ରେଖାପାତ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ନୟାଗଡ଼ର ଯେ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଛିଡାହୋଇ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗକୁ ଦୃଷ୍ଟିନିକ୍ଷେପ କଲେ ବଳୟାକୃତିରେ ପାହାଡ଼ ଓ ପର୍ବତର ଅବସ୍ଥିତି ଅନୁଭବ କରିହୁଏ । ନୟାଗଡ଼ ସହରର ଉତ୍ତରରେ ଓ ଦକ୍ଷିଣରେ ଯଥାକ୍ରମେ ବଳରାମ ଓ ରୁକ୍ଷି (ରୁକ୍ଷାଚଳ) ପାହାଡ଼ ଦ୍ୱୟ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଅବସ୍ଥିତ । ନୟାଗଡ଼ର ଏହି ପୁରାଣ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପାହାଡ଼ଦ୍ୱୟ କବି ଲେଖନୀରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ଯଥା-

''ଶିଳା ବନ୍ଧୁର ନୟାଗଡ଼ ମୌନ ଉଦାସୀ ତାପସସମ
ନିମୀଳିତ ବେନି ନେତ୍ର ତାର ସନ୍ତୋଷେ ଭରା ଦିବସଯାମ ।

ରୁକ୍ଷି ବଳରାମ ମେଲାଇ ବାହୁ ଆଲିଙ୍ଗିଛନ୍ତି ଶରୀର ତାର
ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଦେବୀ ଚରଣ ତଳେ କେତେ ମାନସିକ ପୂଜା ବେଭାର ।''

'ନୟାଗଡ଼': ଦୁର୍ଗାମାଧବ ମିଶ୍ର

ଏହି ପାହାଡ଼ ଦ୍ୱୟ ଦୁଇଗୋଟି ବିପରୀତମୁଖୀ ଶୟନରତ ହସ୍ତୀର ସାଦୃଶ୍ୟ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି । ନୟାଗଡ଼ର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଇଟାମାଟିର ଉପକଣ୍ଠରେ ଏବଂ ଦେଓ୍ୱାନ ବନ୍ଧ ନଂ-୧ ନିକଟରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲେ ଏହି ମନୋରମ ଦୃଶ୍ୟଟି ଦର୍ଶକର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସେ । ରୁକ୍ଷି ପାହାଡ଼ ନୟାଗଡ଼ର ଅତୀତ ଇତିହାସର ମୂକସାକ୍ଷୀ । ଏହି ପାହାଡ଼ର 'କୁକୁର ଟାସରା' ସହିତ ଗଡ଼ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ନେଇ ଏକ ମନୋଜ୍ଞ କାହାଣୀ ରହିଛି । ଏହି ପାହାଡ଼ର ଉତ୍ତର-ପାର୍ଶ୍ୱ ପାଦଦେଶରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିଲା ନବଦୁର୍ଗ ରାଜାଙ୍କ ରାଜବାଟୀ, ନୟାଗଡ଼ ସହରର ଓ ନୟାଗଡ଼ର ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରା । ଏହି ପାହାଡ଼କୁ ଭିତ୍ତିକରି ମଧ୍ୟ କିଛି କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ପ୍ରଚଳିତ । ଏହି ପାହାଡ଼ର ଶୀର୍ଷରୁ ନୟାଗଡ଼ ସହରର ବିହଙ୍ଗାବଲୋକନ ଅତୀବ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ । ବଳରାମ ପାହାଡ଼କୁ ଭିତ୍ତିକରି ମଧ୍ୟ କିଛି କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ପ୍ରଚଳିତ । ଏହି ପାହାଡ଼ର ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ପାଦଦେଶରେ ମା' ଦକ୍ଷିଣକାଳୀ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କର ସୁରମ୍ୟ ମନ୍ଦିର ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହି ଗିରିଦ୍ୱୟ ମଧ୍ୟ କବିଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ପ୍ରାଣବନ୍ତ ହୋଇପାରିଛି । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ-

''ଗଡ଼ର ଉତ୍ତରେ ବଳରାମ ଗିରି
ବିସ୍ତାରିଛି ତା'ର ତୁଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗ ଶିରି ।

ବିପରୀତେ ତା'ର ରୁକ୍ଷି ଟେକି ଶିର
ଆବୋରି ବସିଛି କିବା ସେ ପ୍ରାଚୀର ।

ଗିରି ଶିରେ ଯା'ର କର ଆରୋହଣ
ଶ୍ରାନ୍ତି କ୍ଳାନ୍ତି ମନୁ ହୋଇବ ହରଣ ।'' (କବିଭୂଷଣ ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର)

ନୟାଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲାର ମଧ୍ୟ-ଉତ୍ତର ଭାଗରେ ସୁଦୀର୍ଘ ରାଜଗିରି ପର୍ବତ ଉଭୟ ପୂର୍ବ ଓ ପଶ୍ଚିମକୁ ପ୍ରଲମ୍ବିତ । ଏହି ପର୍ବତଟି ପୂର୍ବେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ଓ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ରାଜ୍ୟର ସୀମାପର୍ବତ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ରୂପେ ବିବେଚିତ ହେଉଥିଲା । ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଏହି ପର୍ବତର ଉଚ୍ଚତା ୨୨୦୦ ହାତ ବୋଲି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଥିଲେ । ଅସଂଖ୍ୟ ଶାଳବୃକ୍ଷ ଓ ମାଳତୀ ଲତାର ମନୋରମ ସମାବେଶ ଏହି ପର୍ବତର ଅନ୍ୟତମ ଆକର୍ଷଣ । ଏହି ପର୍ବତରେ ରହିଥିବା ବିରାଟ ଚାଞ୍ଚରା ପଥରରେ ଏକଦା କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ କାବ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚାରେ କିଛି କାଳ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ ବୋଲି ପ୍ରବାଦ ରହିଛି ।

ଏହି ପର୍ବତରେ ରହିଥିବା ରମଣୀୟ ସ୍ଥାନ ନୟାଗଡ଼ ଓ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ରାଜାମାନଙ୍କର ତଥା ରାଜ୍ୟବାସୀଙ୍କର ବଣଭୋଜି ଏବଂ ଚିତ୍ତବିନୋଦନର ପ୍ରଧାନ କ୍ଷେତ୍ର । ରାଜଗିରିର ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟବିଭବ ଯୁଗପତ୍ ଦର୍ଶକର ହୃଦୟରେ ଆନନ୍ଦଭାବ ସଞ୍ଚାର କରେ । ମୁନିମନ ହରଣ କରୁଥିବା ଏହି ସ୍ଥାନ ଏବଂ ରାଜଗିରିରୁ ଝର୍ଝର ନାଦରେ ଝରିଯାଉଥିବା ଝରଣା ବଣଭୋଜି ଓ ବନ ବିହାର ପାଇଁ ଏକ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ । ବହୁଜନବିଦିତ ଏହି ରାଜଗିରି ପର୍ବତ କବି ଲେଖନୀରେ ମଞ୍ଜୁଳ ହୋଇପାରିଛି । ଯଥା-

''ପ୍ରାଂଶୁ ଶାଳବୃକ୍ଷ ମାଳତୀଲତାର
ପ୍ରେମ ସମ୍ଭାଷଣ ଶୁଣିବ ନିକର ।

ରାଜଗିରି ଯହିଁ ବୌଦ୍ଧ ମୁନିଯୋଗୀ
କଳି ଆଗମନେ ସଂସାର ବିରାଗୀ ।

ହୋଇ ଗୁମ୍ଫାଗର୍ଭେ କରନ୍ତି ବସତି
ଯଜ୍ଞଧୂପ ତାଙ୍କ ନିରେଖିବ ନିତି ।

ଝମେ ଯା'ଝର ଝରଝରେ ଝରି
ତୃଷାର୍ତ୍ତ ଜନର ମନ ନିଏ ହରି ।

ମୃଗ ମୟୂରଙ୍କ ବିରାମରା ନାଟ
ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ମନ ନ କର ଉଚ୍ଚାଟ ।'' (କବିଭୂଷଣ ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର)

ଏକଦା ରାଜଗିରି ପର୍ବତ ମୃଗ ଓ ମୟୂରଙ୍କର ନିତ୍ୟ ବିହାରସ୍ଥଳୀ ଥିଲା । ରାଜଗିରି ପର୍ବତର ଗୁମ୍ଫାରେ ମୁନିଋଷିମାନେ ଗୁପ୍ତଭାବରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବାର ପ୍ରବାଦ ଲୋକମୁଖରେ ଏବେ ବି ପ୍ରଚଳିତ ।

ରାଜଗିରି ପର୍ବତର ସନ୍ନିକଟ ଚକୁଳିଖାଇ ପର୍ବତ କାଳକାଳ ଧରି ଐତିହାସିକ ଜନଶ୍ରୁତି ବହନ କରିଆସିଛି । ଯମୁନାକିଆରୀ.ପର୍ବତର ଗୁମ୍ଫା, ଅନ୍ଧକାରମୟ ବିଶାଳଗର୍ତ୍ତ, ମୁନିମନ ହରଣ କରୁଥିବା ନିର୍ଜନତା ଏହାର ବିଶିଷ୍ଟ ଆକର୍ଷଣ । ଚକୁଳିଖାଇ ପର୍ବତର

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଖଡ଼ିମୁଣ୍ଡିଆ ଖଡ଼ିପଥର ପାଇଁ ଜଣାଶୁଣା । ଘଣ୍ଟୁଳେଇ ପର୍ବତର ଶ୍ରୀ ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ । ହାତୀମୁଣ୍ଡା ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ ପୂର୍ବ-ପଶ୍ଚିମକୁ ଲମ୍ବି ରହିଛି । ନୟାଗଡ଼ ଟାଉନ୍‌ଠାରୁ ଦଶପଲ୍ଲା ଅଭିମୁଖେ ଯାତ୍ରା କରିବା ସମୟରେ ନୂଆଗାଁଠାରେ ଦକ୍ଷିଣପାର୍ଶ୍ୱରେ ଏହି ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀର ଦୃଶ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରିହୁଏ । ଏହି ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀକୁ ସଂଲଗ୍ନ ହୋଇ ପାଲବା ପର୍ବତ ଅବସ୍ଥିତ । କବିଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ଏହି ପର୍ବତମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଭାବରେ ପ୍ରତିପାଦିତ-

''ହାତୀମୁଣ୍ଡା କୃତି ହାତୀମୁଣ୍ଡା ଶୈଳ
ପଶ୍ଚିମେ ଟେକିଛି ତା' ବପୁ ବିଶାଳ ।

ଆବୋରି ବକ୍ଷରେ ବହୁ ଅଧିତ୍ୟକା
ପାଲବା ତା' ପଛେ ପାରିଅଛି ଚକା ।

କନ୍ଧ ସୀମନ୍ତିନୀ ଯହିଁ ଅଣ୍ଟାଭିଡ଼ି
ଧକ୍କାଦିଏ ବ୍ୟାଘ୍ର ପଡ଼େ ମୁହଁ ମାଡ଼ି ।''

(କବିଭୂଷଣ ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର)

ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟର ମଧ୍ୟସ୍ଥଳରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପର୍ବତ ଶୁଳିଆ ଅନନ୍ତ ଆକାଶକୁ ଶୃଙ୍ଗଟେକି ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହା ନୟାଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲାର ଉଚ୍ଚତମ ପର୍ବତ । ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ୨୨୦୦ ଫୁଟରୁ ଅଧିକ । ଏହି ପର୍ବତର ପ୍ରାକୃତିକ ଶୋଭା କବିଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ସରସ ଓ ହୃଦ୍ୟ ହୋଇପାରିଛି-

''ଦୂରେ ଶୂଳାକୃତି ଶୂଳିଆ ଶିଖରୀ
ଦ୍ରୁମ ଲତାଦିରେ ସୁନ୍ଦର ଯା' ଶିରୀ ।

ଅବାଚୀ ପ୍ରାଚୀର ରୂପେ ହୋଇ ଉଭା
ଚିତ୍ତ ହରେ ଯାର ପ୍ରାକୃତିକ ଶୋଭା ।

ଖଣିଜ ସମ୍ପଦେ ଗର୍ଭ ଯାର ପୂର୍ଣ୍ଣ
ବନସ୍ପତି ବର୍ଗେ ବିଗ୍ରହ ଆକୀର୍ଣ୍ଣ ।

କରି ଟେକିଅଛି ଟାଙ୍ଗର ମସ୍ତକ
ଧନୀଜ୍ଞାନୀ ଯେହ୍ନେ ସଂସାରେ ଖଲ୍ୟକ ।

ଶ୍ୟାମଳ ବନାନୀ ତା'ର କଟିଦେଶ
ଆବୋରିଛି ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଶୀତ ବାର ମାସ ।''

(କବିଭୂଷଣ ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର)

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପୁନଶ୍ଚ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି-

"ବକ୍ଷୋପରି ଧୂମ କୁହେଳିକା ସରି
ମେଘ ଦିବା ନିଶି ରହଇ ଆବୋରି ।
ସୂର୍ଯ୍ୟ ରଶ୍ମି ଚନ୍ଦ୍ର ଜ୍ୟୋଛନା ଶିଖରେ
ବର୍ଷାମାସେ ଦିବ୍ୟ କାନ୍ତିରେ ବିହରେ ।
ରଜ-ତମ-ସତ୍ତ୍ୱ ତିନିଭାବ ସେବା
କରିଛନ୍ତି ତିନି ପ୍ରକାରରେ କିବା ?
କରୀରାଜ କିବା ପୂର୍ବମୁଖ ହୋଇ
ଶୋଇଲା ପରାଏ ତା' ଛବି ଦିଶଇ
ନିର୍ଜନ ଅରଣ୍ୟ ପାଷାଣ ଗଣ୍ଡରେ
ଗଜଯୂଥ ଗ୍ରୀଷ୍ମେ ଆନନ୍ଦେ ବିହରେ ।"(କବିଭୂଷଣ ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର)

ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟର ଦକ୍ଷିଣ ପଶ୍ଚିମ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ରଘୁନାଥ ପୀଠ ଓଡ଼ଗାଁ (ଓଡ଼ଗ୍ରାମ) ନିକଟରେ ଗୟଳସିଂହ ପର୍ବତ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହି ସୁଉଚ୍ଚ ପର୍ବତ ନୟାଗଡ଼ର ଦକ୍ଷିଣଭାଗରେ ଘୁମୁସର ଓ ନୟାଗଡ଼ର ସୀମା ପର୍ବତ ରୂପେ ପ୍ରଲମ୍ବିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଏହି ପର୍ବତ ସମ୍ପର୍କରେ କବିଭୂଷଣ ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି-

''ଦକ୍ଷିଣେ ଗୟଳ ସିଂହ ପରବତ
ଉଭାଟେକି ତା'ର ବିଗ୍ରହ ଉନ୍ନତ ।''

ନୟାଗଡ଼ର ପୂର୍ବଭାଗରେ ଶୁକର ମଲ୍ଲ ପର୍ବତ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହି ପର୍ବତ ଅତୀତରେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ଓ ରଣପୁର ରାଜ୍ୟ ଦ୍ୱୟ ମଧ୍ୟର ପ୍ରାଚୀର ରୂପେ ଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କରିଥିଲା । ସୁତରାଂ ଏହି ପର୍ବତ ସମ୍ପର୍କରେ କବିଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି-

''ପୂରୁବେ ଶୁକରମଲ୍ଲ ମଲ୍ଲ ହୋଇ
ଶତ୍ରୁ ସୈନ୍ୟେ ଦେଶେ ନ ଦିଏ ପୂରାଇ ।''

ଏହି ପର୍ବତରୁ ଗୋଟିଏ ଝରଣା ଝରି ଆସୁଛି । ଶୁକର ମଲ୍ଲ ପର୍ବତର ପୃଷ୍ଠଦେଶରେ ରମଣୀୟ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟବିଭବ ମଧ୍ୟରେ ଝରଦେଈ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଆସ୍ଥାନ ରହିଛି । ପଞ୍ଚପାଣ୍ଡବ ଓ ରତ୍ନମାଳା ପର୍ବତ ନୟାଗଡ଼ର ପଶ୍ଚିମରେ ଉନ୍ନତ ବଦନରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ।

ନୟାଗଡ଼ର ଚାହାଳୀ ଗ୍ରାମ ନିକଟରେ କାଞ୍ଚିଆ ପର୍ବତ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ପର୍ବତ ଅସଂଖ୍ୟ କୀଚକକୁଞ୍ଜର ମଞ୍ଜୁଳ ସମାବେଶ ଦ୍ୱାରା ତପସ୍ୟାରତ ଜଟାମଣ୍ଡିତ ଯୋଗୀର

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପ୍ରତୀତି ଜଗାଏ । ଏହି ପାହାଡ଼ଟି ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ସନ୍ନିକଟ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କୁ ଏହାର ଦାନ କହିଲେ ନ ସରେ । କବି ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ଏହି ପାହାଡ଼ର ଦାନଶୀଳତା ସମ୍ପର୍କରେ ଗାଇଛନ୍ତି-

"ଅଦୂରେ ରହିଛି ପାହାଡ଼ କାଞ୍ଚିଆ
ରମ୍ୟବନେ ଶୋଭି ହୋଇଅଛି ଠିଆ ।

ଆକାରରେ ସାନ ହେଲେ ହେଁ ମହାନ
ବାରମାସ କରେ ଜନେ କେତେ ଦାନ ।"

(କବିଭୂଷଣ ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର)

ନୟାଗଡ଼ ଏକ ଐତିହାସିକ ଅଧ୍ୟୟନ :

୧୯୯୩ ମସିହା ଚୈତ୍ର ଶୁକ୍ଳ ଦଶମୀ ଅପ୍ରେଲ୍ ମାସ ଦୁଇ ତାରିଖରେ ନୟାଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲାର ସୃଷ୍ଟିହେଲା । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ନୟାଗଡ଼ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ଏକ ଅନୁବିଭାଗ ଥିଲା । ୧୯୪୯ ମସିହାରେ ନୟାଗଡ଼ ଅନୁବିଭାଗର ଜନ୍ମ । ନୟାଗଡ଼, ଖଣ୍ଡପଡ଼ା, ରଣପୁର ଓ ଦଶପଲ୍ଲା ତହସିଲ୍‌କୁ ନେଇ ନୟାଗଡ଼ ଅନୁବିଭାଗ (ସବ୍ ଡିଭିଜନ୍) ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତି ପୂର୍ବରୁ ଏହି ଚାରିଗୋଟି ତହସିଲ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ଗଡ଼ଜାତ ଥିଲେ ।

ନୟାଗଡ଼, ଖଣ୍ଡପଡ଼ା, ଦଶପଲ୍ଲା ଓ ରଣପୁର- ଏହି ଚାରିଗୋଟି ଗଡ଼ଜାତ ପରସ୍ପରର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଥିଲେ । ଏମାନେ କରଦରାଜ୍ୟ ଭାବରେ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶା ଇଂରେଜ ଶାସନାଧୀନ ହେବାପୂର୍ବରୁ ଏହି ଚାରିଗୋଟି ଗଡ଼ଜାତ ପୁରୀ ଗଜପତି ମହାରାଜାଙ୍କ ଅଧୀନରେ ରହିଥିଲା । ଆଲୋଚନାର ସୁବିଧା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନୟାଗଡ଼, ଖଣ୍ଡପଡ଼ା, ଦଶପଲ୍ଲା ଓ ରଣପୁର ଗଡ଼ଜାତ ଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ବିଚାର କରାଯାଇଛି ।

ନୟାଗଡ଼ :

'ନୟାଗଡ଼' ଶବ୍ଦଟି 'ନୂଆଗଡ଼' ଶବ୍ଦରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ନୂତନ ଭାବରେ ଏବଂ ନୂଆ ସ୍ଥାନରେ ଗଡ଼ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥିବାରୁ ଏହି ଗଡ଼କୁ 'ନୂଆଗଡ଼' ବୋଲି ନାମକରଣ କରାଯାଇଥିଲା । ସଂସ୍କୃତ 'ନବ' ଶବ୍ଦର ତଦ୍‌ଭବ ରୂପ ନୂଆ । 'ନୟା' ହେଉଛି ପାରସିକ ଶବ୍ଦ । ଏହା ସହିତ ସଂସ୍କୃତ 'ନବ' ଶବ୍ଦର ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି । ଇଂରେଜମାନେ ଓଡ଼ିଶା ଅଧିକାର କରିବା ପୂର୍ବରୁ ପାରସିକ ଭାଷା ଶାସନକଳର ଭାଷା ଥିଲା । ସୁତରାଂ ଏହି ଭାଷାର ପ୍ରଭାବ ଯୋଗୁଁ 'ନୂଆଗଡ଼' ନୟାଗଡ଼ରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଛି ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଓଡ଼ିଶା ଗଡ଼ଜାତ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟ (Princely States) ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ନୟାଗଡ଼ ଅନ୍ୟତମ । ଏହି ରାଜ୍ୟର ଆୟତନ ୫୮୮ ବର୍ଗ ମାଇଲ୍ ଥିଲା । ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ୧୯°.୫୩' ଓ ୨୦°.୨୦' ଉତ୍ତର ଅକ୍ଷାଂଶ ଏବଂ ୮୪°.୪୮' ଓ ୮୫°.୧୫' ପୂର୍ବ ଦ୍ରାଘିମା ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା । ଏହି ରାଜ୍ୟର ପୂର୍ବରେ ରଣପୁର ଗଡ଼ଜାତ, ବାଙ୍କୀ ରାଜ୍ୟ, ପଶ୍ଚିମରେ ଦଶପଲ୍ଲା ଗଡ଼ଜାତ, ଉତ୍ତରରେ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ରାଜ୍ୟ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣରେ ଘୁମୁସର ଓ ଗଞ୍ଜାମ ଅବସ୍ଥିତ ।

ଏହି ରାଜ୍ୟର ଲୋକକଥିତ ନାମ ହେଉଛି 'ନୂଆଗଡ଼' । ତେବେ ନୟାଗଡ଼କୁ ମଧ୍ୟ ନବଦୁର୍ଗ କୁହାଯାଏ । ଏହି ନବ ଶବ୍ଦଟି ବେଶ୍ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । କାରଣ ନବଦୁର୍ଗ ହେଉଛି ନଅ ଗୋଟି ଦୁର୍ଗ ବା ଗଡ଼ର ସମାହାର । ଜଣାଯାଏ ଯେ, ରାଜ୍ୟର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ନଅ ଗୋଟି ସ୍ଥାନରେ ଦୁର୍ଗ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇଥିଲା । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ, ନୂତନ ଭାବରେ ଏହି ଗଡ଼ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାର ନାମ ମଧ୍ୟ ନୟାଗଡ଼ ।

କବିଭୂଷଣ ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର 'ନବଦୁର୍ଗ ପରିଚୟ' କବିତାରେ ନୟାଗଡ଼ର ଭଗୋଳ, ଇତିହାସ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ପରମ୍ପରାକୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରି ଯଶସ୍ୱୀ । କବି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମିଶ୍ର ନୟାଗଡ଼କୁ ଚିହ୍ନିଛନ୍ତି ଓ ଚିହ୍ନାଇଛନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି –

"ଏହି ନବଦୁର୍ଗ ନବଦୁର୍ଗ ସମାହାର
ଉତ୍କଳ କମଳା କଣ୍ଠେ ମଣିମୟହାର ।
ବୀରଭୂମି ଏହି ଦେଶ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଟୀକା
ଚାରୁ-ପ୍ରକୃତି-ପୁରୁଷ ବିଳାସ ପେଟିକା ।
ମହାନଦୀ ସହଚରୀ, ଡାକୁକା, କୁସୁମୀ ।
ଦୁଆଷ୍ଟ ଶୂଳିଆ, ନାଗଝରାଦି ଚୁସୁମୀ
ପଟୁଯୋଗେ ଏ ଦେଶକୁ କରନ୍ତି ଉର୍ବର
ନୁହେଁ କେବେ ଏହି ଦେଶ ଧନହୀନ ଛାର ।
ଉନ୍ନତ ମୁକୁଟ ପିନ୍ଧି ଏ ଗିରି ଶୂଳିଆ
ଉନ୍ନତ ଶରୀର ତା'ର ଧରିଛି ଶାଳୁଆ ।
ରାଜଗିରି ରାଜାସାଜି ବିରାଜେ ଉତ୍ତରେ ।
ଶୁକ୍ରମଲ୍ଲ ଦିଏ ଶଙ୍କା ବଇରି ଚିତ୍ତରେ ।
ରତ୍ନଗଭା ରତ୍ନମାଳା ଅବାଚୀ – ପଣତ
ସୀମା ସୈନ୍ୟରୂପେ ହୋଇଅଛି ପରିଣତ ।"

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଏହାପରେ କବି ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ନୟାଗଡ଼ର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦେବତା ଶ୍ରୀ ରଘୁନାଥ ଏବଂ ଶ୍ରୀ ଲଡୁକେଶ୍ୱର ମହାଦେବଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ -

"ଏହି ଓଡ଼ଗ୍ରାମ ଯହିଁ ସ୍ୱୟଂ ରଘୁନାଥ
ଦରିଦ୍ର-ଦୁଃଖଭଞ୍ଜନ ଅନାଥର ନାଥ ।
ଅଯୋଧ୍ୟା କଟକ ଟେକ ଛାଡ଼ି ଅବହେଳେ
ମୁଗ୍ଧ ନବଦୁର୍ଗ-ରୂପେ ରହିଛନ୍ତି ଭୋଳେ ।
ଶରଣ ବତ୍ସଳ ଶିବ-ଶିବ ସୃଷ୍ଟି ପିତା
ଗଉରୀ ଗଉରୀ ଶୈଳ ମନେକରି ପିତା ।
ଶରଣକୁଳ ଭଣ୍ଡାର ଗିରିପଦେ ରାଜି
ସିଦ୍ଧିଦେଇ ବାହୁଡାଇ ଥାନ୍ତି ଭକ୍ତ ରାଜି ।
ବାମଶମ୍ଭୁ ଶତଦେବୀ ପଦରଜେ ପୂତ
ଏଇ ଦେଶମାଟି ପବିତ୍ରତା - ପରିପ୍ଳୁତ ।"

କବିଭୂଷଣ ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ଏହାପରେ ନୟାଗଡ଼ର ପ୍ରସିଦ୍ଧ କବିବୃନ୍ଦଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି -

"ଏଇ ଇଟାମାଟି ଗ୍ରାମେ ଯଦୁମଣି ଜନ୍ମ
ଲଭି ଦେଖାଇଲେ ବୁଦ୍ଧି, ଚାତୁରୀ ବିକ୍ରମ ।
କବି ଇନ୍ଦ୍ର ଉପଇନ୍ଦ୍ର ରହି ଏହି ଦେଶେ
କବିସମ୍ରାଟ ଅମର ହୋଇଥିଲେ ଶେଷେ ।
କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମା ଜନ୍ମି ଭିଖାରୀ ପଡ଼ାରେ
ସାମନ୍ତସିଂହାରେ ଶିଷ୍ୟ କରି ସାହିତ୍ୟରେ ।
ଅମର ଲେଖନୀ ବଳେ ହୋଇଲେ ଅମର
ସେ ସ୍ୱର୍ଗ ଦେବତା ପୂର୍ବ ପୁରୁଷ ଅମର
ଏଇ ସାବିଦେଈ ପୁରେ ଲୋକନାଥ ବ୍ରହ୍ମା
ସାହିତ୍ୟହର୍ମ୍ୟ ନିର୍ମାଣେ ଥିଲେ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ।
ସୁନାନଟୀ ଗ୍ରାମେ ଜନ୍ମି ଶ୍ରୀପାଟସାହାଣୀ
ଛନ୍ଦ, ବନ୍ଧକଳା ଯୋଗେ ପୂଜିଥିଲେ ବାଣୀ ।"

ଏହାପରେ କବି ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ସିଂହ ଏବଂ ବଘେଲ ରାଜବଂଶର ଗୌରବକୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ -

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

"ରେବା ରାଜବଂଶ - ଅବତଂସ ମୋତିବୀର
ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି - ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ପ୍ରଶାନ୍ତ ସୁଧୀର ।
ଖଡ୍‌ଗେ ସୁକ୍ଷଣେ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ କରିବେନି ଖଣ୍ଡ
ସ୍ଥାପିଲେ ରଳବେ ବଂଶ ଉନ୍ନତ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ।
ଗଜପତି ମାନରକ୍ଷା କରି ବୀର ପଣେ
ମାନଧାତା ପଦଲଭି ପାଳିଲେ ସୁକ୍ଷଣେ ।"

ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପିତ ହେବା ସମ୍ପର୍କରେ ପଣ୍ଡିତ କୃପାସିନ୍ଧୁ ମିଶ୍ରଙ୍କ ମତାମତ ବେଶ୍ ଗ୍ରହଣଯୋଗ୍ୟ । ପଣ୍ଡିତ ମିଶ୍ର ତାଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ 'ଉତ୍କଳ ଇତିହାସ' ଗ୍ରନ୍ଥରେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଲୋକପାତ କରିଛନ୍ତି । ସେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପିତ ହେବାର ସମୟ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବା କିଞ୍ଚିତ୍ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି- 'ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବା କିଞ୍ଚିତ୍ ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ଭାରତୀୟ ରେବା ରାଜବଂଶର ଜଣେ ରାଜପୁତ୍ର ମହାନଦୀବାଟେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନକୁ ଆସୁଥିଲେ । ନୂଆଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ସେତେବେଳକୁ ଭୟଙ୍କର ଜଙ୍ଗଲରେ ପୂର୍ଣ୍ଣଥିଲା । ଲୋକେ ବ୍ୟାଘ୍ର ଭୟରେ ବଡ଼ ଆକୁଳ ହେଉଥିଲେ । ନୂଆଗଡ଼ର ରଳବ ଗ୍ରାମଠାରୁ ଉକ୍ତ ରାଜପୁତ୍ର ବ୍ୟାଘ୍ରବଧ କଲେ । ଆଦିମ ଅଧିବାସୀମାନେ କୃତଜ୍ଞତା ସ୍ୱୀକାର କରି ସେମାନଙ୍କର ରାଜା ହେବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଉକ୍ତ ରାଜପୁତ୍ର ନୂଆଗଡ଼ ରାଜ୍ୟରେ ରାଜା ହେଲେ । ନୂଆଗଡ଼ ରାଜାଙ୍କ ସଙ୍କେତ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟାଘ୍ର ମସ୍ତକ ଅଛି ।'' ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଭାଷାକୋଷ ପ୍ରଣେତା ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ପଣ୍ଡିତ କୃପାସିନ୍ଧୁ ମିଶ୍ରଙ୍କ ମତକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । 'ବିଶ୍ୱପରିଚୟ' ଗ୍ରନ୍ଥର ସଙ୍କଳକ ରାମକୃଷ୍ଣ ନନ୍ଦ ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିଛନ୍ତି " ୧୪ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରେବା ରାଜବଂଶର ଜଣେ ରାଜପୁତ୍ର ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନକୁ ଆସି ଏଠା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟାଘ୍ର ଭୟରୁ ରକ୍ଷାକରି ଥିବାରୁ ଲୋକମାନେ ତାଙ୍କୁ ରାଜା କଲେ । ବାଘମୁଣ୍ଡ ଏହି ରାଜବଂଶର ସଙ୍କେତ ।'' ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ମତାମତରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଗଙ୍ଗବଂଶର ରାଜତ୍ୱର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ବେଳକୁ ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇସାରିଲାଣି । ସୁତରାଂ ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନର ସମୟ ତ୍ରୟୋଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧ ଓ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ ।

'ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ' ପୁସ୍ତକରେ ଜଗବନ୍ଧୁ ସିଂହ ଲେଖିଛନ୍ତି, ''ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ରେବା ଜିଲ୍ଲାର ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ସିଂହ ଏ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେ ଗୋଟିଏ ମାଳୀର କନ୍ୟାକୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ସେ ମାଳୀ ଗ୍ରାମଦେବୀଙ୍କ ସେବକ ଥିଲା ଏବଂ ବଗିଚା କାମ କରୁଥିଲା । ସେ ସ୍ତ୍ରୀ ମରିଯିବାରୁ ସେ କ୍ଷତ୍ରିୟ ସ୍ତ୍ରୀ ବିବାହ କଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ବଂଶଧରମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜତ୍ୱ କରୁଛନ୍ତି ।'' ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଜୟକୁମାର ବେବର୍ତ୍ତା ପଟ୍ଟନାୟକ ମତ ଦିଅନ୍ତି, ''ତ୍ରୟୋଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ରେୱା ବା ରିମାରାଜ୍ୟର ବଘେଲ ବଂଶ ଜାତ ଦୁଇଜଣ ରାଜପୁତ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ସିଂହ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ସିଂହ ବୈମାତୃକମାନଙ୍କ ସହିତ ରାଜ୍ୟପ୍ରାପ୍ତିର କଳହ ଯୋଗୁଁ ବିତାଡ଼ିତ ହୋଇ ଦକ୍ଷିଣପୂର୍ବ ଦିଗକୁ ଚାଲି ଆସିଲେ । ସେମାନେ କାଳକ୍ରମେ ବୌଦ୍ଧ ରାଜ୍ୟ ପାର ହୋଇ ନୟାଗଡ଼ର କୁରୁଡ଼ା ଓ ବେତନଟୀମାଳ ସଂଲଗ୍ନ ଗୁନାମାଟିଠାରେ ଆସି ରହିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଏହି ଅଞ୍ଚଳର ପଶ୍ଚିମରେ ବୌଦ୍ଧରାଜ୍ୟ, ପୂର୍ବରେ ଖୋରଧାରାଜ୍ୟ, ଉତ୍ତରରେ ବାଙ୍କୀ ରାଜ୍ୟ ଓ ଦକ୍ଷିଣରେ ଘୁମୁସର ରାଜ୍ୟ ଥିଲା । ତେଣୁ ରାଜପୁତ୍ର ଦ୍ୱୟ ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ଥିବା ଆଦିମ ଅଧିବାସୀଙ୍କ ଉପରେ ନିଜର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ବିସ୍ତାର କରି ଏ ଅଞ୍ଚଳକୁ ନିଜର ଆୟତ୍ତାଧୀନ କରିପାରିଥିଲେ । ସେମାନେ କୁରୁଡ଼ା ଜିଲ୍ଲାର ଗଡ଼ତିଆକୁ ମାରି ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ନିଜକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଇଲେ ଓ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ରାଜ୍ୟବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେମାନେ ଗୋଡିପଲ୍ଲୀ ଓ ହରିପୁର ଅଞ୍ଚଳକୁ ପ୍ରଥମେ ଅଧିକାର କଲେ । ହରିପୁରଠାରୁ ସାନଭାଇ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ସିଂହ ଯାଇ ଗଞ୍ଜାମର ଆଠଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କଲେ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ସିଂହ ରଣବରେ ନିଜର ବିଚକ୍ଷଣ ଯୋଦ୍ଧାର ପରିଚୟ ଦେଇ ସେଠାରେ ଗଡ଼ ତିଆରି କରି ରହିଲେ ।''

ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ ସମ୍ପର୍କରେ L.E.B. Cobden Ramsay, I.C.S ପଣ୍ଡିତ କୃପାସିନ୍ଧୁ ମିଶ୍ର ଓ ଜଗବନ୍ଧୁ ସିଂହଙ୍କ ମତ ଗ୍ରହଣ କଲାପରି ମନେ ହୁଅନ୍ତି । ସେ ତାଙ୍କର 'Feudatory states of Orissa, (1950), Page-262-263 ରେ ଲେଖିଛନ୍ତି-

"According to tradition the founder of the family was one Suryamani Singh from Rewah in the central provinces. He established a garh (Fort) at a place called Gunamati in Nayagarh. He was elected by the people of the country as their Chief and received from them in marriage a daughter of the Mali, i.e. a gardner who was the priest of the village goddess. On her death he married again a Kshatriya bride whose descendants have since held the gadi of the two states of Nayagarh and Khandapara - xxx The emblem of the state is a tiger's head."

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପଠାଣି ସାମନ୍ତଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ପୀତବାସ ସିଂହସାମନ୍ତ ତାଙ୍କର 'କୃଷ୍ଣଲୀଳା କଳ୍ପଲତା' କାବ୍ୟରେ ନୟାଗଡ଼ ସ୍ଥାପନ ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ କାବ୍ୟିକ ତଥ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି-

"ଅନଘ ବଘେଲ କୁଳେ ବେନିବୀର ଉପୁଜିଲେ
ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ସିଂହ ସେହି ଦୁର୍ଗ ଦରୀ ଆଚରିଲେ ।

ଚଣ୍ଡିକା ଚିତ୍ତ ତୋଷିଲେ ରାଜଆସନେ ବସିଲେ
ପ୍ରଖର ଖଡ଼୍‌ଗ ନଖର ଆଘାତେ ବଇରି ବ୍ୟାଘ୍ର ନାଶିଲେ ।

ରକତେ ପୂରିଲା ଧରା ସରାଗ ହୋଇଲା ପରା

ସାନଗଲେ ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗ ଆନକଲେ ନବଦୁର୍ଗ
ଗିରିପାଚେରୀ ଘେରିବାକୁ ଅରିରେ ଅତି ଦୁର୍ଗମ ଯା' ମାର୍ଗ ।"

ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରଚଳିତ ମତବାଦ

ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ପ୍ରାମାଣିକ ତଥ୍ୟ ମିଳେ ନାହିଁ । ପରମ୍ପରା କହେ ଯେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦେଶର ରେବା ଅଞ୍ଚଳର ଦୁଇ କ୍ଷତ୍ରିୟ ରାଜପୁତ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ସିଂହ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ସିଂହ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ନୀଳାଚଳ ବିହାରୀ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପୁରୀକୁ ଆସିଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ ସମୟରେ ରାତ୍ରିଯାପନ ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ ଘଞ୍ଚ ଅରଣ୍ୟାନୀ ପରିବେଷ୍ଟିତ ବେତନଟୀମାଳର ଗୁନାମାଟି ଗ୍ରାମରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଉଥିଲେ । ଗୁନାମାଟି ଅଞ୍ଚଳରେ ମହାବଳ ବ୍ୟାଘ୍ରର ଉପଦ୍ରବ ଜନମାନସରେ ପ୍ରବଳ ଭୀତି ସଞ୍ଚାର କରିଥିଲା । ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ଅନୁରୋଧକ୍ରମେ ପରାକ୍ରମଶାଳୀ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବଂଶଜ ଭାତୃଦ୍ୱୟ ଅନାୟାସରେ ବ୍ୟାଘ୍ରର ଗ୍ରୀବାଦେଶକୁ ଖଡ଼୍‌ଗଦ୍ୱାରା ଛେଦନ କଲେ । ବ୍ୟାଘ୍ରର ନିଧନ, ଜନମାନସରେ ଆନନ୍ଦର କଲ୍ଲୋଳ ଛୁଟାଇଦେଲା । ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ଅଗ୍ରଜ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ସିଂହଙ୍କୁ ସେଠାରେ ରାଜାହେବାପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ସୂର୍ଯ୍ୟମଣିସିଂହ ଗୁନାମାଟିଠାରେ ତାଙ୍କର ଗଡ଼ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ ।

ସୁତରାଂ ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ରୂପେ ରାଜା ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ସିଂହ ସ୍ମରଣୀୟ । ଆଜକୁ ପ୍ରାୟ ୭୫୦ ବର୍ଷ ତଳେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ସିଂହ ନୟାଗଡ଼ରେ ରାଜତ୍ୱର ଅୟମାରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ସିଂହ ଥିଲେ ବଘେଲ ବଂଶୀୟ କ୍ଷତ୍ରିୟ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବଂଶକୁ ବଘେଲ ବଂଶ କୁହାଯାଏ । ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ସିଂହ ଗୁନାମାଟିଠାରେ ତାଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । ଏହାପରେ ସେ ରଳବକୁ ରାଜଧାନୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ । ଏହି ବଂଶର ଚତୁର୍ଥରାଜା ନୟାଗଡ଼ଠାରେ ଡ଼ମଗଡ଼ତିଆକୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ କରି ଏଠାରେ ସ୍ଥାୟୀ ରାଜଧାନୀ ନିର୍ମାଣ କଲେ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ନୂଆଗଡ଼ (ନୟାଗଡ଼) ରାଜ୍ୟକୁ ବାଘୁଆ ନୂଆଗଡ଼ କୁହାଯାଏ । ବାଘୁଆ ନୂଆଗଡ଼ ସମ୍ପର୍କରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପହଳି ଲୋକମୁଖରେ ପ୍ରଚଳିତ -

"ବାଘୁଆ ନୂଆଗଡ଼କୁ ଖଣ୍ଡିଆ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା
ଦୁଇରାଜ୍ୟ ଏକ କିନ୍ତୁ ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ବଡ଼ା ।"

ଏହାବ୍ୟତୀତ ନୟାଗଡ଼ରେ ବାର ଗାଁ, ତେର ଗାଡ଼ିଆ ରହିଛି । ଏହାକୁ ଆଧାର କରି ଏକ ଲୋକୋକ୍ତି ରହିଛି -

"ବାରଗାଁ ତେରଗାଡ଼ିଆ
ଯିଏ କହିବ ସେ ନୂଆଗଡ଼ିଆ
ପଚାରିଲା ଦିନେ ଘୁମୁସରିଆ
କହିବୁରେ ଭାଇ ନୂଆଗଡ଼ିଆ ।"

ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ନୟାଗଡ଼ରେ ଗାଁ ଶୀର୍ଷକରେ ବାରଟି ଗାଁ ରହିଛି, ଯଥା- ଗୋଲଗାଁ, ଖଣ୍ଡୁଗାଁ, ନୂଆଗାଁ, ବାଲୁଗାଁ, ଓଡ଼ଗାଁ, ଦେଓଗାଁ, ନାଟୁଗାଁ ବରଗାଁ, ନୋଟରଗାଁ, କୋଶଳାଙ୍ଗ (କୋଶଳ ଗାଁ), ପୋକସୁଙ୍ଗା, ପଡ଼ିଆଭଙ୍ଗା ।

ସେହିପରି ନୟାଗଡ଼ରେ ଗାଡ଼ିଆ ଶିରୋନାମାରେ ତେରଗୋଟି ଗାଁ ରହିଛି, ଯଥା- ମୁଥାଗାଡ଼ିଆ, ଶୁକଳଗାଡ଼ିଆ, ବାଉଁଶଗାଡ଼ିଆ, .ତୋଡ଼ିଗାଡ଼ିଆ, ରବିଗାଡ଼ିଆ, ବେଣାଗାଡ଼ିଆ, ବିଟଳଗାଡ଼ିଆ, କୁସୁମଗାଡ଼ିଆ, କଇଁଥଗାଡ଼ିଆ, ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ିଆ, ମଦନଗାଡ଼ିଆ, ମାଟିଗାଡ଼ିଆ, ରାଣିଗାଡ଼ିଆ ।

ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ଇଷ୍ଟଦେବୀ :

ନୟାଗଡ଼ ରାଜନ୍ୟବର୍ଗ ଶକ୍ତି ଉପାସକ ଥିଲେ । ବାଉରୀ ଠାକୁରାଣୀ ସେମାନଙ୍କର ଉପାସ୍ୟ ଦେବୀ । ବିଭିନ୍ନ ରାଜାମାନଙ୍କ ସମୟରେ ଏହି ଅଞ୍ଚଳରେ ଶିବମନ୍ଦିର, ବିଷ୍ଣୁ ମନ୍ଦିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇଛି । ମାତ୍ର ବାଉରୀ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା, ସେବାବିଧି ସେମାନେ ନିୟମିତ ଭାବରେ କରି ଆସୁଛନ୍ତି । ତେବେ ପୁରୁଣା ରାଜବାଟୀ ନିକଟରେ ବିରାଜିତା ରୂପା ଦୁର୍ଗାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କରି ଆସୁଛନ୍ତି ।

ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ସଂକେତ :

ବ୍ୟାଘ୍ର ମୁଣ୍ଡ ହେଉଛି ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ସଙ୍କେତ । ଏହି ରାଜକୀୟ ସଂକେତଟି ନୟାଗଡ଼ରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା ଗେଜେଟ୍‌ରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା । ତେବେ ଘଟଣାଟି ହେଉଛି ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ସିଂହ ଗୁନାମାଟି ଅଞ୍ଚଳରେ ବ୍ୟାଘ୍ରକୁ ବଧକରି ଗଡ଼ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ସୁତରାଂ ବ୍ୟାଘ୍ରଠାରୁ ପରାକ୍ରମଶାଳୀ ହୋଇଥିବାରୁ ବ୍ୟାଘ୍ର ମୁଣ୍ଡକୁ ସଙ୍କେତ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

କରିବା ନବଦୁର୍ଗ ରାଜନ୍ୟବର୍ଗଙ୍କର ଏକ କାରଣ ହୋଇପାରେ । କେହି କେହି ମତ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ଯେ, ଏହି ବ୍ୟାଘ୍ର ମୁଣ୍ଡ ହେଉଛି ବାଉରୀ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ବାହାନର ମସ୍ତକ ।

ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶ :

ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶାବଳୀରୁ ୨୮ ଜଣ ରାଜାଙ୍କର ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ । ଏହି ରାଜବଂଶର ତ୍ରୟୋଦଶ ପୁରୁଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜା ପୈତୃକ ସିଂହ ଉପାଧି ଧାରଣ କରିଥିଲେ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ରାଜା ଗୋକୁଳ ସିଂହ ପୁରୀ ଗଜପତିଙ୍କର ମାନରକ୍ଷା କରିଥିବାରୁ ସେ ତାଙ୍କୁ 'ମାନଧାତା' ଉପାଧି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ସେହିଦିନ ଠାରୁ ନୟାଗଡ଼ ରାଜନ୍ୟବର୍ଗ 'ମାନଧାତା' ଉପାଧିକୁ ଧାରଣ କରି ଆସୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ରାଜାମାନେ ଏହି 'ମାନଧାତା' ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ ହୋଇଥିଲେ । ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ତ୍ରୟୋବିଂଶ ରାଜପୁରୁଷ ହେଉଛନ୍ତି ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ସିଂହଙ୍କର ବଂଶଲତାର ଶେଷ ଦାୟାଦ । ଏହାପରେ ତାଙ୍କର ରକ୍ତଗତ ସମ୍ପର୍କୀୟ ରାଜସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ରାଜବଂଶ ମଧ୍ୟରେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ପ୍ରସିଦ୍ଧି ରହିଛି ।

କଳା, ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତି, ରାଜ୍ୟଜୟ ଓ ଶାସନକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ରାଜନ୍ୟବର୍ଗ ମହନୀୟ ପଦାଙ୍କ ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି ।

ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟର ରାଜାମାନଙ୍କର ନାମ ଏଠାରେ ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା ।

୧. ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ସିଂହ
୨. ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ
୩. ଢୁଙ୍କା ସିଂହ/ଧେନୁକ ସିଂହ
୪. ସିଂହଳ ସିଂହ
୫. ହରିହର ସିଂହ
୬. ଭଦ୍ର ସିଂହ
୭. ଗନ୍ଧ ସିଂହ
୮. ଘନଶ୍ୟାମ ସିଂହ
୯. ବାଘା ସିଂହ
୧୦. କୁତବନ ସିଂହ
୧୧. ଟାଙ୍କୁଳ ସିଂହ
୧୨. ରଘୁନାଥ ସିଂହ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

୧୩. ହରିହର ସିଂହ
୧୪. ଗୋକୁଳ ସିଂହ ମାନଧାତା
୧୫. ଗଦାଧର ସିଂହ ମାନଧାତା
୧୬. ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା
୧୭. ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହ ମାନଧାତା
୧୮. ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସିଂହ ମାନଧାତା
୧୯. ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ସିଂହ ମାନଧାତା
୨୦. ବିନାୟକ ସିଂହ ମାନଧାତା (୧୭୭୮ - ୧୮୦୮)
୨୧. ବ୍ରଜ ବଲ୍ଲଭ ସିଂହ ମାନଧାତା (୧୮୦୮ - ୧୮୫୧)
୨୨. ଲକ୍ଷ୍ମୀକେଶ୍ୱର ସିଂହ ମାନଧାତା (୧୮୫୧ - ୧୮୮୯)
୨୩. ବଳଭଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା (୧୮୮୯ - ୧୮୯୦)
୨୪. ରଘୁନାଥ ସିଂହ ମାନଧାତା (୧୮୯୦ - ୧୮୯୭)
୨୫. ନାରାୟଣ ସିଂହ ମାନଧାତା (୧୮୯୭ - ୧୯୧୮)
୨୬. କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା (୧୯୧୮ - ୧୯୮୩)
୨୭. ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର କିଶୋର ସିଂହ ମାନଧାତା (୧୯୮୩ - ୨୦୧୨)
୨୮. ଗଜେନ୍ଦ୍ରସିଂହ ମାନଧାତା (୨୦୧୨ - ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ)

ଦଶପଲ୍ଲା :

ଓଡ଼ିଶାର ଗଡ଼ଜାତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦଶପଲ୍ଲା ଅନ୍ୟତମ । ଏହା ୨୦°.୧୧' ଓ ୨୦°.୩୫' ଉତ୍ତର ଅକ୍ଷାଂଶ ଏବଂ ୮୪°.୨୯' ଓ ୮୫°.୭' ପୂର୍ବ ଦ୍ରାଘିମା ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଦଶପଲ୍ଲା ରାଜ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ୫୬୮ ବର୍ଗମାଇଲ । ଏହି ରାଜ୍ୟର ଉତ୍ତରରେ ଅନୁଗୁଳ ଓ ନରସିଂହପୁର ଅବସ୍ଥିତ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣରେ ଘୁମୁସର ଅବସ୍ଥିତ । ଏହାର ପୂର୍ବରେ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ଓ ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ଏବଂ ପଶ୍ଚିମରେ ବୌଦ୍ଧ ଅବସ୍ଥିତ ।

ଦଶପଲ୍ଲା ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ ପୂର୍ବରୁ ଏହି ଅଞ୍ଚଳ ବୌଦ୍ଧରାଜ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଥିଲା । ୧୪୯୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବୌଦ୍ଧରାଜା ବୀରଭଞ୍ଜଙ୍କ ଭ୍ରାତା ଶାଳଭଞ୍ଜ ଭାତୃବିବାଦ ଘଟାଇ ପୁରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନକୁ ଯାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଫେରିବା ସମୟରେ ନୟାଗଡ଼ର ତତ୍କାଳୀନ ରାଜା ତାଙ୍କୁ ସମବେଦନା ପ୍ରକାଶ କରି ବଡ଼ମୂଳଠାରେ ଆଶ୍ରମ ଦେଲେ । ନୟାଗଡ଼ ରାଜା ଶାଳଭଞ୍ଜଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟର କୋରଡ଼ା ଅଞ୍ଚଳ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ରାଜା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଶାଳଭଞ୍ଜ ତିନିବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଦଶଜଣ କନ୍ଧମୁଖ୍ୟଙ୍କୁ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପରାସ୍ତ କରିଥିଲେ ଓ ସେଠାରେ ନିଜକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କଲେ । ଦଶଗୋଟି କନ୍ଧପଲ୍ଲୀକୁ ନେଇ ଏକ ନୂତନ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିବାରୁ ଏହି ରାଜ୍ୟ ଦଶପଲ୍ଲା ନାମରେ ଅଭିହିତ ହେଲା । କ୍ରମେ ଦଶପଲ୍ଲା ରାଜ୍ୟର ସୀମା ବଢ଼ିବାରୁ ନୟାଗଡ଼ ରାଜା ତାଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ କୋରଡ଼ା ଅଞ୍ଚଳକୁ ଫେରାଇ ଆଣିଥିଲେ ।

ରାଜକୀୟ ପରମ୍ପରା :

ଦଶପଲ୍ଲା ରାଜ୍ୟରେ ସତର ଜଣ ରାଜା ରାଜତ୍ୱ କରିଛନ୍ତି । ଦଶପଲ୍ଲା ରାଜବଂଶ ଭଞ୍ଜ ବଂଶୀୟ କ୍ଷତ୍ରିୟ । ମୟୂର ହେଉଛି ଦଶପଲ୍ଲା ରାଜବଂଶର ସଙ୍କେତ । ଦଶପଲ୍ଲା ରାଜଗାଦିରେ ବସିଥିବା ସତରଜଣ ରାଜାଙ୍କର ନାମ ଓ କାଳ ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା ।

୧. ଶାଳ ଭଞ୍ଜ	(୧୪୯୫-୧୪୯୮)
୨. ନାରଣ ଭଞ୍ଜ	(୧୪୯୮-୧୫୩୦)
୩. ପ୍ରତାପ ଭଞ୍ଜ	(୧୫୩୦-୧୫୫୨)
୪. ଗୋକୁଳ ଭଞ୍ଜ	(୧୫୫୨-୧୫୬୨)
୫. ପରମାନନ୍ଦ ଭଞ୍ଜ	(୧୫୬୪-୧୫୯୮)
୬. କୃଷ୍ଣଭଞ୍ଜ	(୧୫୯୮-୧୬୫୩)
୭. ଚକ୍ରଧର ଭଞ୍ଜ	(୧୬୫୩-୧୭୦୧)
୮ ପଦ୍ମନାଭ ଭଞ୍ଜ	(୧୭୦୧-୧୭୫୩)
୯. ତ୍ରିଲୋଚନ ଭଞ୍ଜ	(୧୭୫୩-୧୭୭୫)
୧୦. ମୁକୁନ୍ଦ ଭଞ୍ଜ	(୧୭୭୫-୧୭୯୫)
୧୧. ଗୌରଭଞ୍ଜ	(୧୭୯୫-୧୮୦୫)
୧୨. କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଦେଓଭଞ୍ଜ	(୧୮୦୫-୧୮୪୫)
୧୩. ମଧୁସୂଦନ ଦେଓଭଞ୍ଜ	(୧୮୪୫-୧୮୬୧)
୧୪. ନରସିଂହ ଦେଓଭଞ୍ଜ	(୧୮୬୧-୧୮୭୩)
୧୫. ଚୈତନ୍ୟ ଦେଓଭଞ୍ଜ	(୧୮୭୩-୧୮୯୭)
୧୬. ନାରାୟଣ ଦେଓ ଭଞ୍ଜ	(୧୮୯୭-୧୯୧୩)
୧୭. କିଶୋର ଚନ୍ଦ୍ର ଦେଓଭଞ୍ଜ	(୧୯୩୦-୧୯୫୯)
୧୮ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଦେଓଭଞ୍ଜ	(୧୯୫୯-୨୦୧୩)
୧୯. ଦିଗବିଜୟୀଚନ୍ଦ୍ର ଦେଓଭଞ୍ଜ	(୨୦୧୩ ରୁ ଅବଧି)

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଦଶପଲ୍ଲା ରାଜବଂଶର ସଂକେତ :

ଦଶପଲ୍ଲା ରାଜବଂଶ ଭଞ୍ଜବଂଶ କ୍ଷତ୍ରିୟ । ମୟୂର ହେଉଛି ଦଶପଲ୍ଲା ରାଜବଂଶର ସଙ୍କେତ ।

ରଣପୁର :

ଓଡ଼ିଶାର ଗଡ଼ଜାତ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରଣପୁର ପ୍ରାଚୀନତମ । ଏହି ରାଜ୍ୟ ୧୯°.୫୦' ରୁ ୨୦°.୧୮' ଉତ୍ତର ଅକ୍ଷାଂଶ ମଧରେ ଏବଂ ୮୫°.୧୦' ରୁ ୮୫°.୩୦' ପୂର୍ବ ଦ୍ରାଘିମା ମଧରେ ଅବସ୍ଥିତ । ରଣପୁର ରାଜ୍ୟର ଉତ୍ତର, ଦକ୍ଷିଣ ଓ ପୂର୍ବରେ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଖାସମାହାଲ ଅବସ୍ଥିତ ଏବଂ ପଶ୍ଚିମରେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ଅବସ୍ଥିତ । ରଣପୁର ରାଜ୍ୟର ଆକୃତି ଦେଖିବାକୁ ତ୍ରିଭୁଜ ସଦୃଶ । ଏହି ରାଜ୍ୟର ଆୟତନ ୨୦୩ ବର୍ଗମାଇଲ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ରଣାସୁର ନାମକ ରାକ୍ଷସ ଏଠାରେ ବାସ କରୁଥିଲା । ତାହାର ନାମାନୁସାରେ ରାଜ୍ୟର ନାମ ରଣପୁର ହୋଇଅଛି ।

ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ :

ରଣପୁର ରାଜବଂଶର ଇତିହାସ ପ୍ରମାଣ କରେ ଯେ ବେଣୁରାଜାଙ୍କ ଦୁଇଭାଇ ବିଶ୍ୱାବସୁ ଓ ବିଶ୍ୱବାସବ ନୀଳଗିରି ପର୍ବତ ଅଞ୍ଚଳରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେଠାରୁ ସେମାନେ ବିତାଡ଼ିତ ହେଲେ । ବିଶ୍ୱବାସବ କେତେକ ଅନୁଚର ସହ ସେହି ସ୍ଥାନ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ ଏବଂ ମଣିନାଗ ପର୍ବତର ଉପତ୍ୟକାରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ । ବିଶ୍ୱବାସବ ସେଠାରେ ଜଙ୍ଗଲ ସଫାକରି କୃଷିଜମି ବାହାର କଲେ । ପରେ ସେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକରେ ବାସକରୁଥିବା ଭୂୟାଁମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଅଧୀନକୁ ଆଣିଲେ । ଏକଦା ବିଶ୍ୱବାସବ ଅରଣ୍ୟମଧ୍ୟରେ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଦେବୀଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖିଲେ । ତାଙ୍କୁ ସେ ମଣିନାଗ ପର୍ବତକୁ ଆଣି ପୂଜାକଲେ । ଦେବୀ ତାଙ୍କ ଉପରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ଏବଂ ସ୍ୱପ୍ନରେ କହିଲେ, "ବତ୍ସ, ଏହି ରାଜ୍ୟ ରଣାସୁରର ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତୁମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏଠାରେ ବସବାସ କର ଏବଂ ପର୍ବତର ପୂର୍ବ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଏକ ଗ୍ରାମ ସ୍ଥାପନ କର । ତୁମେ ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଏଠାରେ ରାଜତ୍ୱ କର ।" ବିଶ୍ୱବାସବ ସେଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ କଲେ ଏବଂ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମ ସ୍ଥାପନ କରି ଏହାର ନାମ ରଣପୁର ରଖିଲେ । କଳିଯୁଗ ଆରମ୍ଭ ହେବାର ୧୩୭୪ ବର୍ଷ ପରେ ଏହି ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ୩୧୦୨ ଫେବୃୟାରୀ ମାସ ୧୮ତାରିଖ ଦିନ କଳିଯୁଗ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଏହାର ୧୩୭୪ ବର୍ଷପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୧୭୨୭ରେ ରଣପୁର ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥିଲା ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ରାଜକୀୟ ପରମ୍ପରା :

ବିଶ୍ୱବାସବ ରଣପୁର ରାଜବଂଶର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା । ତାଙ୍କ ପରେ ୧୧୦ ଜଣ ରାଜା ରଣପୁର ରାଜଗାଦିରେ ରାଜପଣ କରିଯାଇଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ନାମ ଓ ରାଜତ୍ୱ ସମୟ ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା ।

କ୍ରମିକ ସଂଖ୍ୟା	ରାଜାଙ୍କ ନାମ	ରାଜତ୍ୱ ସମୟ
୧.	ବିଶ୍ୱବାସବ	୩୫ ବର୍ଷ
୨.	ବିକ୍ରମ ସିଂହ	୨୧ ବର୍ଷ
୩.	ଅନନ୍ତ ସିଂହ	୩୫ ବର୍ଷ
୪.	ଗୋପାଳ ସିଂହ	୨୦ ବର୍ଷ
୫.	ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ	୩୦ ବର୍ଷ
୬.	ବାସୁଦେବ ସିଂହ	୫୫ ବର୍ଷ
୭.	ନରହରି ସିଂହ	୧୭ ବର୍ଷ
୮	ଗୌରାଙ୍ଗ ସିଂହ	୪୫ ବର୍ଷ
୯.	ଗୋପବନ୍ଧୁ ସିଂହ	୩୬ ବର୍ଷ
୧୦.	ଗୌରହରି ସିଂହ	୩୬ ବର୍ଷ
୧୧.	ବିଷ୍ଣୁ ସିଂହ	୨୨ ବର୍ଷ
୧୨.	ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ	୫୦ ବର୍ଷ
୧୩.	କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ	୪୭ ବର୍ଷ
୧୪.	ଦାମୋଦର ସିଂହ	୪୦ ବର୍ଷ
୧୫.	ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହ	୩୭ ବର୍ଷ
୧୬.	ସୁରପତି ସିଂହ	୪୧ ବର୍ଷ
୧୭.	ଧରଣୀଧର ସିଂହ	୩୫ ବର୍ଷ
୧୮.	ସାରଙ୍ଗଧର ସିଂହ	୧୫ ବର୍ଷ
୧୯.	ଶ୍ରୀଧର ସିଂହ	୩୨ ବର୍ଷ
୨୦.	ଦାମୋଦର ସିଂହ	୫୦ ବର୍ଷ
୨୧.	ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ସିଂହ	୧୩ ବର୍ଷ
୨୨.	ଗଦାଧର ସିଂହ	୩୪ ବର୍ଷ
୨୩.	ଗୌତମ ସିଂହ	୫୬ ବର୍ଷ
୨୪.	ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସିଂହ	୧୧ ବର୍ଷ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

୨୫.	ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ	୩୬ ବର୍ଷ
୨୬.	ପର୍ଶୁରାମ ସିଂହ	୪୧ ବର୍ଷ
୨୭.	ଈଶ୍ୱର ସିଂହ	୨୫ ବର୍ଷ
୨୮.	ଭରତ ସିଂହ	୨୧ ବର୍ଷ
୨୯.	ଗୋପୀନାଥ ସିଂହ	୪୦ ବର୍ଷ
୩୦.	ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହ	୩୨ ବର୍ଷ
୩୧.	ଗଙ୍ଗାଧର ସିଂହ	୨୭ ବର୍ଷ
୩୨.	ଆଦିକନ୍ଦ ସିଂହ	୧୮ ବର୍ଷ
୩୩.	କାମପାଳ ସିଂହ	୨୮ ବର୍ଷ
୩୪.	ବାସବ ସିଂହ	୪୪ ବର୍ଷ
୩୫.	ନଟବର ସିଂହ	୨୨ ବର୍ଷ
୩୬.	ସନକ ସିଂହ	୧୬ ବର୍ଷ
୩୭.	ଆଦିକନ୍ଦ ସିଂହ	୩୨ ବର୍ଷ
୩୮.	ଧନୁର୍ଜ୍ଜୟ ସିଂହ	୩୦ ବର୍ଷ
୩୯.	ନରହରି ସିଂହ	୨୧ ବର୍ଷ
୪୦.	ଶିବ ସିଂହ	୪୦ ବର୍ଷ
୪୧.	ଅନାଥ ସିଂହ	୨୧ ବର୍ଷ
୪୨.	ବନମାଳୀ ସିଂହ	୩୩ ବର୍ଷ
୪୩.	କପିଳ ସିଂହ	୨୫ ବର୍ଷ
୪୪.	ନରୋତ୍ତମ ସିଂହ	୩୦ ବର୍ଷ
୪୫.	ମୋହନ ସିଂହ	୩୫ ବର୍ଷ
୪୬.	ସୁଦର୍ଶନ ସିଂହ	୩୦ ବର୍ଷ
୪୭.	କ୍ଷେତ୍ରିବର ସିଂହ	୨୫ ବର୍ଷ
୪୮.	ଚତୁର୍ଭୁଜ ସିଂହ	୩୩ ବର୍ଷ
୪୯.	ଘନଶ୍ୟାମ ସିଂହ	୩୭ ବର୍ଷ
୫୦.	ଅଚ୍ୟୁତ ସିଂହ	୫୨ ବର୍ଷ
୫୧.	ମୁରାରି ସିଂହ	୪୦ ବର୍ଷ
୫୨.	ମକରଧ୍ୱଜ ସିଂହ	୪୨ ବର୍ଷ
୫୩.	ଅନନ୍ତ ସିଂହ	୫୪ ବର୍ଷ
୫୪.	ହରିହର ସିଂହ	୫୫ ବର୍ଷ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

୫୫.	ଅର୍ଜୁନ ସିଂହ	୨୦ ବର୍ଷ
୫୬.	ଗୋପାଳ ସିଂହ	୧୨ ବର୍ଷ
୫୭.	ଧନେଶ୍ୱର ସିଂହ	୨୫ ବର୍ଷ
୫୮.	ନୀଳାଦ୍ରୀ ସିଂହ	୨୬ ବର୍ଷ
୫୯.	ପତିତପାବନ ସିଂହ	୩୭ ବର୍ଷ
୬୦.	ଅନଙ୍ଗ ସିଂହ	୧୯ ବର୍ଷ
୬୧.	ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସିଂହ	୪୭ ବର୍ଷ
୬୨.	ଭଗବାନ ସିଂହ	୩୦ ବର୍ଷ
୬୩.	ମାଧବ ସିଂହ	୨୫ ବର୍ଷ
୬୪.	ମୀନକେତନ ସିଂହ	୩୬ ବର୍ଷ
୬୫.	ଲୋକନାଥ ସିଂହ	୩୧ ବର୍ଷ
୬୬.	ମୁରାରି ସିଂହ	୩୫ ବର୍ଷ
୬୭.	କରୁଣାକର ସିଂହ	୩୩ ବର୍ଷ
୬୮.	ଚକ୍ରପାଣି ସିଂହ	୫୦ ବର୍ଷ
୬୯.	ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ସିଂହ	୨୦ ବର୍ଷ
୭୦.	ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସିଂହ	୩୮ ବର୍ଷ
୭୧.	କପିଳ ସିଂହ	୩୭ ବର୍ଷ
୭୨.	ସୁରମଣି ସିଂହ	୫୦ ବର୍ଷ
୭୩.	ଦୈତାରି ସିଂହ	୩୨ ବର୍ଷ
୭୪.	ସଦାଶିବ ସିଂହ	୩୦ ବର୍ଷ
୭୫.	ମୁକୁନ୍ଦ ସିଂହ	୩୫ ବର୍ଷ
୭୬.	କୃତ୍ତିବାସ ସିଂହ	୨୫ ବର୍ଷ
୭୭.	ପରମାନନ୍ଦ ସିଂହ	୩୪ ବର୍ଷ
୭୮.	ନୀଳକଣ୍ଠ ସିଂହ	୪୦ ବର୍ଷ
୭୯.	କମଳ ସିଂହ	୩୭ ବର୍ଷ
୮୦.	ପଦ୍ମନାଭ ସିଂହ	୪୫ ବର୍ଷ
୮୧.	ଅଚ୍ୟୁତ ସିଂହ	୩୨ ବର୍ଷ
୮୨.	ଗଦାଧର ସିଂହ	୪୯ ବର୍ଷ
୮୩.	ବୈରାଗୀ ସିଂହ	୩୦ ବର୍ଷ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

୮୪.	ବାଙ୍କନିଧି ସିଂହ	୨୭ ବର୍ଷ
୮୫.	ପୀତାମ୍ବର ସିଂହ	୫୫ ବର୍ଷ
୮୬.	ବୈକୁଣ୍ଠ ନାଥ ସିଂହ	୩୮ ବର୍ଷ
୮୭.	ଜଗନ୍ନାଥ ସିଂହ	୫୨ ବର୍ଷ
୮୮.	ସ୍କନ୍ଦ ସିଂହ	୫୧ ବର୍ଷ
୮୯.	ମର୍ଦ୍ଦଳ ସିଂହ	୫୦ ବର୍ଷ
୯୦.	କପିର୍ଦ୍ଦି ସିଂହ	୫୨ ବର୍ଷ
୯୧.	ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ସିଂହ	୩୦ ବର୍ଷ
୯୨.	ଅଭିମନ୍ୟୁ ସିଂହ	୨୨ ବର୍ଷ
୯୩.	ଉଦ୍ଧବ ସିଂହ ନରେନ୍ଦ୍ର	୨୩ ବର୍ଷ
୯୪.	ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହ ନରେନ୍ଦ୍ର	୧୨ ବର୍ଷ
୯୫.	ମୁକୁନ୍ଦ ସିଂହ ନରେନ୍ଦ୍ର	୯ ବର୍ଷ
୯୬.	ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ନରେନ୍ଦ୍ର	୨୦ ବର୍ଷ
୯୭.	ପଦ୍ମନାଭ ସିଂହ ନରେନ୍ଦ୍ର	୨୬ ବର୍ଷ
୯୮.	କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ସିଂହ ନରେନ୍ଦ୍ର	୩୩ ବର୍ଷ
୯୯.	କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ନରେନ୍ଦ୍ର	୨୧ ବର୍ଷ
୧୦୦.	ଗିରିଧାରୀ ସିଂହ ନରେନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ	୩୩ ବର୍ଷ
୧୦୧.	ବନମାଳୀ ସିଂହ ନରେନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ	୩୫ ବର୍ଷ
୧୦୨.	ନାରାୟଣ ସିଂହ ନରେନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ	୧୬ ବର୍ଷ
୧୦୩.	କୃପାସିନ୍ଧୁ ସିଂହ ନରେନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର	୧ ୧/୨ ବର୍ଷ
୧୦୪.	ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ନରେନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର	୩୫ ବର୍ଷ
୧୦୫.	ସାରଙ୍ଗଧର ସିଂହ ନରେନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର	୨୭ ବର୍ଷ
୧୦୬.	ନୃସିଂହ ବଜ୍ରଧର ନରେନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର	୨୭ ବର୍ଷ
୧୦୭.	ବୃନ୍ଦାବନ ସିଂହ ବଜ୍ରଧର ନରେନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର	୨୨ ବର୍ଷ
୧୦୮.	ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ସିଂହ ବଜ୍ରଧର ନରେନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର	୨୧ ବର୍ଷ
୧୦୯.	ବେଣୁଧର ସିଂହ ବଜ୍ରଧର ନରେନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର	୫୭ ବର୍ଷ
୧୧୦.	କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ବଜ୍ରଧର ନରେନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର	୪୬ ବର୍ଷ
୧୧୧.	ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ବଜ୍ରଧର ନରେନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର	୩ ବର୍ଷ
୧୧୨.	ଦିଲ୍ଲୀପ ଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ବଜ୍ରଧର ନରେନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର (ବର୍ତ୍ତମାନର ରାଜା)	

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ରଣପୁର ରାଜବଂଶର ସଙ୍କେତ :

ତରବାରୀ ହେଉଛି ରଣପୁର ରାଜ୍ୟର ସଂକେତ ।

ଖଣ୍ଡପଡ଼ା :

ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ରାଜ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ପୂର୍ବତନ ଗଡ଼ଜାତ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟତମ । ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଜ୍ୟୋତିର୍ବିତ ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କର ଜନ୍ମଭୂମି ଭାବରେ ଏହା ବିଖ୍ୟାତ । ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ରାଜ୍ୟର ଉତ୍ତରସୀମାକୁ ନରସିଂହପୁର ଓ ବଡ଼ମ୍ବା ରାଜ୍ୟ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା । ଏ ରାଜ୍ୟର ଦକ୍ଷିଣରେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହାର ପୂର୍ବରେ ବାଙ୍କୀ ଏବଂ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଅବସ୍ଥିତ । ଖଣ୍ଡପଡ଼ାର ପଶ୍ଚିମରେ ଦଶପଲ୍ଲା ରାଜ୍ୟ ଅବସ୍ଥିତ । ରାଜ୍ୟର ଆୟତନ ୨୪୪ ବର୍ଗ ମାଇଲ ।

ଯଦୁନାଥ ମଙ୍ଗରାଜ ୧୫୯୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଏହି ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ନୟାଗଡ଼ର ଦ୍ୱାଦଶ ରାଜା ରଘୁନାଥ ସିଂହଙ୍କର ଦୁଇପୁତ୍ର ଥିଲେ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ହରିହର ସିଂହ ନୟାଗଡ଼ ରାଜସିଂହାସନରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହେଲେ ଏବଂ କନିଷ୍ଠ ଯଦୁନାଥ ସିଂହ ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟରୁ ଖଣ୍ଡେ ଅଂଶ ନେଇ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ସେ ଓଡ଼ିଶାର ମହାରାଜାଙ୍କଠାରୁ ମଙ୍ଗରାଜ ଉପାଧି ଲାଭ କରିଥିଲେ । ମଙ୍ଗରାଜଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବଂଶଧରମାନେ ଏହି ରାଜ୍ୟର ସୀମା ବୃଦ୍ଧି କରିଥିଲେ । ଏହା ଫଳରେ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ପୂର୍ବରେ ବାଙ୍କୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ପଶ୍ଚିମରେ ଦଶପଲ୍ଲା ରାଜ୍ୟର ବଳରାମପ୍ରସାଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଉତ୍ତରରେ କଣ୍ଟିଲୋ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣରେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟର ଯୋଗିଆପଲ୍ଲୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା ।

ରାଜକୀୟ ପରମ୍ପରା :

ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ରାଜ୍ୟରେ ୧୪ ଜଣ ରାଜା ରାଜତ୍ୱ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ଏହି ରାଜାମାନଙ୍କର ନାମୋଲ୍ଲେଖ କରାଗଲା:-

୧. ଯଦୁନାଥ ସିଂହ ମଙ୍ଗରାଜ (୧୫୯୯ - ୧୬୭୩)
୨. ନାରାୟଣ ସିଂହ ମଙ୍ଗରାଜ (୧୬୭୩ - ୧୭୦୭)
୩. ବାଲୁଙ୍କେଶ୍ୱର ସିଂହ ମଙ୍ଗରାଜ (୧୭୦୭-୧୭୨୧)
୪. ବନମାଳୀ ସିଂହ ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଭ୍ରମରବର ରାୟ (୧୭୨୧-୧୭୩୨)
୫. ବୈରାଗୀ ସିଂହ ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଭ୍ରମରବର ରାୟ (୧୭୩୨-୧୭୬୮)
୬. ନୀଳାଦ୍ରି ସିଂହ ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଭ୍ରମରବର ରାୟ (୧୭୬୮-୧୭୯୨)
୭. ନୃସିଂହ ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଭ୍ରମରବଣ ରାୟ (୧୭୯୨-୧୮୧୩)
୮. ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସିଂହ ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଭ୍ରମରବର ରାୟ (୧୮୧୩-୧୮୧୯)

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

୯. କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଭ୍ରମରବର ରାୟ (୧୮୧୯-୧୮୪୦)
୧୦. କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ସିଂହ ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଭ୍ରମରବର ରାୟ (୧୮୫୫-୧୮୬୬)
୧୧. ନଟବର ସିଂହ ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଭ୍ରମରବର ରାୟ (୧୮୬୬-୧୯୦୫)
୧୨. ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଭ୍ରମରବର ରାୟ (୧୯୦୫-୧୯୨୨)
୧୩. ହରିହର ସିଂହ ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଭ୍ରମରବର ରାୟ (୧୯୩୫ - ୧୯୪୭)
୧୪. ବିଭୂତି ଭୂଷଣ ସିଂହ ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଭ୍ରମରବର ରାୟ (୧୯୪୭-ଅବଧି)

ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ରାଜବଂଶର ସଙ୍କେତ :

ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶ ପରି ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ରାଜବଂଶ ହେଉଛନ୍ତି ବଘେଲ ବଂଶୀୟ । ସୁତରାଂ ବାଘମୁଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ରାଜ୍ୟର ସଙ୍କେତ ।

ପଠାଣି ସାମନ୍ତ :

ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଓରଫ ପଠାଣି ସାମନ୍ତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ 'ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦର୍ପଣ' ଗ୍ରନ୍ଥର ରଚୟିତା । ସେ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ରାଜବଂଶୀୟ ଅଟନ୍ତି । ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ରାଜବଂଶ ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶଜ । ନୟାଗଡ଼ର ଦ୍ୱାଦଶ ରାଜା ରଘୁନାଥ ସିଂହଙ୍କର କନିଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ଯଦୁନାଥ ମଙ୍ଗରାଜ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ପଠାଣି ସାମନ୍ତ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ରାଜ୍ୟର ସପ୍ତମ ରାଜା ନୃସିଂହ ଭ୍ରମରବର ରାୟ (ରାଜତ୍ୱକାଳ ୧୭୯୨ - ୧୮୧୩)ଙ୍କର ପଞ୍ଚମ ପୁତ୍ର ଶ୍ୟାମବନ୍ଧୁ ସିଂହ ସାମନ୍ତଙ୍କ ଯଶସ୍ୱୀ ସନ୍ତାନ । ଶ୍ୟାମବନ୍ଧୁ ସିଂହ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜ୍ୟୋତିଷ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରବୀଣ ଥିଲେ । ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ତାଙ୍କର ପିତା ଏବଂ ବଘେଲ ବଂଶର ଗାରିମା ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିଛନ୍ତି -

"କ୍ଷତ୍ରାଧିଶ୍ରୀ ବଘେଲାନ୍ୱୟପୟ ଉଦଧି ପ୍ରୋଦ୍ୟଦା ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରା
ଜ୍ୟୋତିଃ ସନ୍ଧାନ ସିନ୍ଧୁସ୍ତତ ଉଦୟ ମଗଛଦ୍ ବୁଧଃ ଶ୍ୟାମବନ୍ଧୁଃ
ସ୍ୱାନ୍ତୋଦ୍ୟଦ୍ଦୀନ ବନ୍ଧୁ ପ୍ରପଦନଖମହଃ ସହୃତାଂ ହସ୍ତମିଶ୍ରଃ
ଶ୍ରୀମାନ୍ ସିଂହାନ୍ତନାମୋକୁଳନିଳୟ ଭରଦ୍ୱାଜ ଗୋତ୍ରାବ୍ଜମିତ୍ରଃ ।"

ଅର୍ଥାତ୍ ବଘେଲ ବଂଶୀୟ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଜାତିରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବାସକରନ୍ତି । ତେଣୁ ଏହି ବଂଶ କ୍ଷୀର ସାଗର ପରି ଶୁଭ୍ର ଓ ସୁନ୍ଦର । ସେଥିରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଉଦୟ ହେଲାପରି ଶ୍ରୀ ନୃସିଂହ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିଲେ । ଏହି ନୃସିଂହଙ୍କ ଔରସରୁ ଶ୍ୟାମବନ୍ଧୁଙ୍କ ଜନ୍ମ । ଶ୍ୟାମବନ୍ଧୁ ଗ୍ରହ ନକ୍ଷତ୍ର ମାନଙ୍କର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଜ୍ଞାନରେ ସମୁଦ୍ର ସ୍ୱରୂପ ଥିଲେ । ସେ ହୃଦୟରେ ଦୀନବନ୍ଧୁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରୁଥିଲେ । ତେବେ 'ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦର୍ପଣ' ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ଜ୍ୟୋତିଷର ଏକ ମନୋଜ୍ଞ ଗ୍ରନ୍ଥ । ଭାରତ ବର୍ଷକୁ ଓଡ଼ିଶାର ଅବଦାନ ମଧ୍ୟରେ 'ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦର୍ପଣ' ଗ୍ରନ୍ଥ ଅନ୍ୟତମ ।

♦♦♦

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଦ୍ୱିତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ

ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶ-ଏକ ସାଧାରଣ ପରିଚୟ

ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶ :

ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ପ୍ରଥମ ପୁରୁଷ ହେଉଛନ୍ତି ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ସିଂହ । ସେ ଥିଲେ ବଘେଲ ବଂଶୀୟ ରାଜପୁତ । ସେ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ଅନ୍ତର୍ଗତ ରେବାରାଜବଂଶଜ ଅଟନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପୈତୃକ ରାଜ୍ୟ ଥିଲା ରେବା । ଏହି ରାଜ୍ୟରେ ବଘେଲ ବଂଶୀୟ ରାଜପୁତମାନେ ଶାସନ କରୁଥିଲେ । ରେବା ରାଜବଂଶର ପ୍ରଥମ ରାଜା ଭେଙ୍କଟରମଣ ସିଂହ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ରାଜା ଗୋଲାବ ସିଂହ । ଏହି ବଂଶର ତୃତୀୟ ରାଜା ରଘୁରମଣ ପ୍ରତାପ ସିଂହ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ସିଂହଙ୍କର ପିତା ଅଟନ୍ତି । ରାଜା ରଘୁରମଣ ପ୍ରତାପ ସିଂହଙ୍କର ବାରଗୋଟି ପୁତ୍ରଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକାଦଶ ଓ ଦ୍ୱାଦଶ ପୁତ୍ର ଯଥାକ୍ରମେ ହେଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ସିଂହ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ସିଂହ ।

ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ସିଂହ ନୟାଗଡ଼ର ପ୍ରଥମ ରାଜା । ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶ ସମ୍ପର୍କରେ "Orissa District Gazatteers - PURI" ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି – The Ex-State of Nayagarh was, according to tradition, founded by one Suryamani Singh who came on a pilgrimage to Puri from Rewah in the Madhya Pradesh. He established a Garh (Fort) at a place called Gunamati in Nayagarh. He was elected by the people of the country as their chief and received in marriage the daughter of a Mali (gardner) who was the priest of the village godess On her death, he married again a kshatriya bride, whose descenants have since held the gadi of the two states of Nayagarh & Khandapara - Two or three generations afterwards the limits of the state were extended from Gunati to the present capital of

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

Nayagarh. The nineth chief Raja Bagha Singh established the new fort at its present site in Nayagarh. The 12th Chief extended his boundaries by waging war with the chiefs of Baud, Banapur, Ranapur and Ghumsar, ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ଅଠେଇଶି ଜଣ ରାଜାଙ୍କର ନାମ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ।

୧. ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ସିଂହ
୨. ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ
୩. ଧୁନ୍‌କା ବା ଧେନୁକ ସିଂହ
୪. ସିଂହଳ ସିଂହ
୫. ହରିହର ସିଂହ
୬. ଭଦ୍ର ସିଂହ
୭. ଗନ୍ଧ ସିଂହ
୮. ଘନଶ୍ୟାମ ସିଂହ
୯. ବାଘା ସିଂହ
୧୦. କୃତଜନ ସିଂହ
୧୧. ତନୁକୁଳ / ଟାଙ୍କୁଳ ସିଂହ
୧୨. ରଘୁନାଥ ସିଂହ
୧୩. ହରିହର ସିଂହ
୧୪. ଗୋକୁଳ ସିଂହ ମାନଧାତା
୧୫. ଗଦାଧର ସିଂହ ମାନଧାତା
୧୬. ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା
୧୭. ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହ ମାନଧାତା
୧୮. ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସିଂହ ମାନଧାତା
୧୯. ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ସିଂହ ମାନଧାତା
୨୦. ବିନାୟକ ସିଂହ ମାନଧାତା (୧୭୮୮ - ୧୮୦୮)
୨୧. ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ ସିଂହ ମାନଧାତା (୧୮୦୮ - ୧୮୫୧)
୨୨. ଲଡୁକିଶୋର ସିଂହ ମାନଧାତା (୧୮୫୧ - ୧୮୮୯)
୨୩. ବଳଭଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା (୧୮୮୯ - ୧୮୯୦)

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

୨୪. ରଘୁନାଥ ସିଂହ ମାନଧାତା (୧୮୯୦ - ୧୮୯୭)
୨୫. ନାରାୟଣ ସିଂହ ମାନଧାତା (୧୮୯୭ - ୧୯୧୮)
୨୬. କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା (୧୯୧୮ - ୧୯୮୩)
୨୭. ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର କିଶୋର ସିଂହ ମାନଧାତା (୧୯୮୩ - ୨୦୧୨)
୨୮. ଗଜେନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା (୨୦୧୨ - ଅବଧି)

ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ତ୍ରୟୋଦଶ ପୁରୁଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜା ପୈତୃକ ସିଂହ ଉପାଧି ଧାରଣ କରିଥିଲେ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ରାଜା ଗୋକୁଳ ସିଂହ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଗଜପତିଙ୍କର ମାନରକ୍ଷା କରିଥିବାରୁ ସେ ତାଙ୍କୁ 'ମାନଧାତା' ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ସମୟରୁ ନୟାଗଡ଼ ରାଜନ୍ୟବର୍ଗ ନିଜର ପୈତୃକ ସିଂହ ଉପାଧି ସହିତ ଏହି ମର୍ଯ୍ୟାଦାପୂର୍ଣ୍ଣ 'ମାନଧାତା' ଉପାଧି ଧାରଣ କରି ଆସୁଛନ୍ତି । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି- "The fourteenth Chief Raja Gokul Singh temporarily took change of the administration of Orissa in 1672 when Raja Mukunda Deva has gone to marry a princes in the south The Raja of Orissa on his return was so much pleased with Gokul Singh's works that he conferred on him title of 'Mandhata' which is still borne by the family. (Gazette of India-Orissa-Puri Nilamani Senapati)

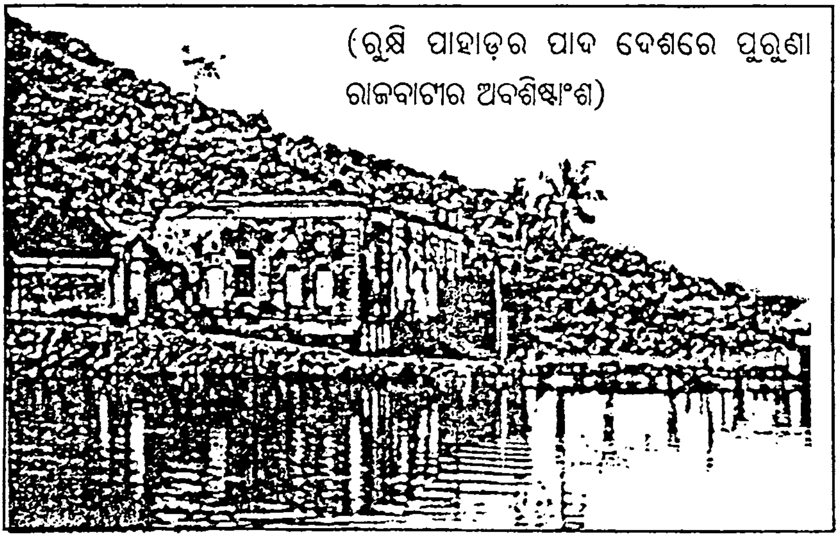
(ରୁକ୍ଷି ପାହାଡ଼ର ପାଦ ଦେଶରେ ପୁରୁଣା ରାଜବାଟୀର ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶ)

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଏହି ରାଜବଂଶର ତ୍ରୟୋବିଂଶ ରାଜା ବଳଭଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା ହେଉଛନ୍ତି ସୂର୍ଯ୍ୟମଣିଙ୍କର ବଂଶଲତାର ଶେଷ ଦାୟାଦ । ତାଙ୍କ ପରେ ଏହି ରାଜବଂଶର ଜଣେ ରକ୍ତ ସମ୍ପର୍କୀୟ ସାମନ୍ତ ନୟାଗଡ଼ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ରାଜବଂଶ ମଧ୍ୟରେ ନୟାଗଡ଼ ରାବଂଶର ଖ୍ୟାତି ଓ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ରହିଛି । ସର୍ବୋପରି ନବଦୁର୍ଗ ରାଜନ୍ୟବର୍ଗ କଳା, ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ଶାସନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ପଦାଙ୍କ ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି ।

ରାଜା ରଘୁନାଥ ସିଂହ ମାନଧାତା

ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ତ୍ରୟୋଦଶ ରାଜା ହରିହର ସିଂହ ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରାଜା ଥିଲେ । ସେ ପୁରୀ ଗଜପତିଙ୍କଠାରୁ 'ନରେନ୍ଦ୍ର' ପଦ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପିତା ରଘୁନାଥ ସିଂହ ବାଣପୁର ରାଜାଙ୍କ ଠାରୁ ଶରଣକୁଳ ଗ୍ରାମ ଓ ଲଡୁବାବାଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଯୌତୁକ ପାଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ରାଣୀଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେବାରୁ ବାଣପୁର ରାଜା ତାହା ନିଜ ଅକ୍ତିଆରକୁ ନେଇଗଲେ । ମାତ୍ର ହରିହର ସିଂହ ନିଜର ପରାକ୍ରମ ଦ୍ୱାରା ଶରଣକୁଳ ସମେତ କେତେକ ଗ୍ରାମ ନିଜ ଅଧୀନକୁ ଆଣିଲେ ।

ରାଜା ଗୋକୁଳ ସିଂହ ମାନଧାତା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାହିତ୍ୟାନୁରାଗୀ ଓ ସର୍ବଗୁଣ ସମ୍ପନ୍ନ ନରେଶ ଥିଲେ । ଏହି ନରପତିଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ 'ଶ୍ରୀଶିବଲୀଳାମୃତ' ମହାକାବ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି-

"ତତ୍‌ପତ୍ର ଗୋକୁଳେନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ତଦନୁବସୁମତି ମଣ୍ଡଳାଖଣ୍ଡଳଭୂତ
ଯସ୍ୟାସ୍ଥାନି ସୁଧର୍ମା-ଗୁରୁ-ବୁଦ୍ଧ-କବିଭିଃ ଭାସମାନା ସଦୈବ ।"

ରାଜା ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର କିଶୋର ସିଂହ ମାନଧାତା

ଅର୍ଥାତ୍ ରାଜା ହରିହରଙ୍କ ପୁତ୍ର ଗୋକୁଳେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ରାଜ ଦରବାରରେ ସୁଧର୍ମା ସଭାର ପଣ୍ଡିତ ଓ ବୁଦ୍ଧ କବିମାନଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ଓ ବିଦ୍ୱାନ ଲୋକ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେହି ବୁଦ୍ଧ କବିଗଣ ଓ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ନାମ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଜ୍ଞାତ । ଏକଥା ସତ୍ୟ ଯେ ନୟାଗଡ଼ ଓ ରାଜଦରବାର ସେହି ସମୟରେ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାର ପ୍ରଧାନ କେନ୍ଦ୍ର ଥିଲା । ଗୋକୁଳେଶ୍ୱର ବିଦ୍ୟାନୁରାଗୀ ଥିଲେ । ସେ ଏହି ରାଜ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷାର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରିଥିଲେ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ପଞ୍ଚଦଶ ପୁରୁଷ ଗଦାଧର ସିଂହ ମାନଧାତା ମଧ୍ୟ ସାରସ୍ୱତ ପୁରୁଷ ଭାବରେ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ରାଜା ଗଦାଧର ସିଂହ ଶରଣକୁଳରେ ଲଡ୍ଡୁକେଶ୍ୱର ମହାଦେବଙ୍କର ଜଣେ ଏକନିଷ୍ଠ ଭକ୍ତଥିଲେ । ତାଙ୍କର ରାଜଦରବାରରେ ବହୁ କବି ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଥିଲେ ଅନ୍ୟତମ । ସେ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାରେ ବେଶ୍ ସଫଳତା ଲାଭ କରିଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ନୟାଗଡ଼ର ଦରବାରୀ କବି । ତାଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ 'ଶିବଲୀଳାମୃତ ମହାକାବ୍ୟ'ରେ କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ତାଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ରାଜା ଗଦାଧର ସିଂହଙ୍କ ବିଷୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି-

''ଜୟତି ରସିକ ନବଦୁର୍ଗ ଧରାଧିପ ସୁକବି ଗଦାଧର ଗୀତମ୍ ।''

'ଶିବଲୀଳାମୃତ ମହାକାବ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥରେ କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ନବଦୁର୍ଗ ମହୀପାଳ ଗଦାଧର ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି-

''ସାମୋଦିନାପି ପରମଭିଭୁ ଙାମଜେୟଃ
ନାମାକୃତଃ ସତୁ ଗଦାଧର ନାମଧେୟଃ
ମାନ୍ଧାତୃତାନ୍ତ ସମତାମଧିଗମ୍ୟ ସମ୍ୟ
ରାଗାଦ୍ଭୁତା ବିଦିତ ପୌରୁଷମାପଭୂପଃ ।''

ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ଅଷ୍ଟାଦଶ ରାଜପୁରୁଷ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସିଂହ ମାନଧାତା ଜଣେ ଯଶସ୍ୱୀ ନରପତି ଥିଲେ । କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଏହି ରାଜାଙ୍କର ସମସାମୟିକ ବୋଲି ଐତିହାସିକମାନେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ଐତିହାସିକ ଡକ୍ଟର ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ ଲେଖିଛନ୍ତି- ''ଯେଉଁ ସମୟରେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ନିର୍ବାସିତ ହୋଇ ନୟାଗଡ଼ରେ ଥିଲେ, ସେହି ସମୟରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସେଠାରେ ରାଜା ଥିଲେ । ସେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପିତା ନୀଳକଣ୍ଠ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରେ ତାଙ୍କର ଆଶ୍ରୟଦାତା ଥିଲେ ।'' ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ରହଣି ପାଇଁ ସେ ସମସ୍ତ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିଥିଲେ । ଅନନ୍ତରଂ ଉପେନ୍ଦ୍ର ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସିଂହଙ୍କ କନ୍ୟାଙ୍କୁ ବିବାହକରି ଗଡ଼ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ମାଳିସାହି ଗ୍ରାମର ଖମାର ଜମିକୁ ଯୌତୁକ ରୂପେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ ସାଧନାର ପୁଣ୍ୟପୀଠ ହେଉଛି ମାଳିସାହି ଗ୍ରାମ । ସେ ଢେଙ୍କଣା ଗ୍ରାମର ଶ୍ରୀ ରଘୁନାଥଜୀଉଙ୍କୁ ଉପାସନା କରି ରାମତାରକ ମନ୍ତ୍ର ସିଦ୍ଧ କରି

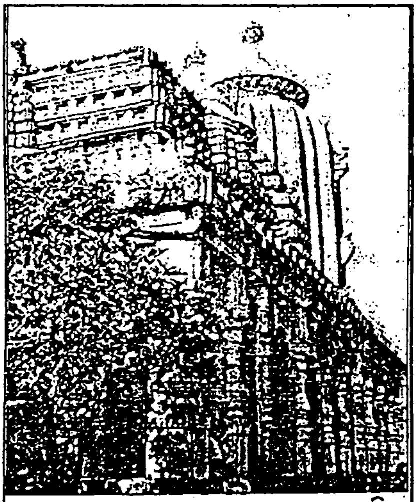
ଢେଙ୍କଣା ଗ୍ରାମର ଶ୍ରୀ ରଘୁନାଥଜୀଉଙ୍କ ମନ୍ଦିର

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଦେଙ୍କଣା ଗ୍ରାମର ଶ୍ରୀ ରଘୁନାଥଜୀଉ

'ବିଚିତ୍ର କବିତ୍ୱ' ଶକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ହେଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ଗାଁର ଶ୍ରୀ ରଘୁନାଥଙ୍କୁ ଉପାସନା କରୁଥିଲେ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । କବିସମ୍ରାଟ ଯେଉଁ ବିଶାଳ, ରସାଳ ଓ ପୁଷ୍କଳ ଭଞ୍ଜ ଭାରତୀ ସୃଷ୍ଟି କରିଯାଇଛନ୍ତି, ତାହାର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସିଂହଙ୍କ ଭୂମିକାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିହେବ ନାହିଁ । ରାଜକବି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସିଂହ ମାନଧାତା ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର କାବ୍ୟସାଧନା ଏବଂ ଦେବଦୁର୍ଲ୍ଲଭ କବି ପ୍ରତିଭାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ନବଦୁର୍ଗ ରାଜଦରବାର ତରଫରୁ ତାଙ୍କୁ 'ବୀରବର' ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ କରିଥିଲେ ।

କାବ୍ୟକାର ଉପେନ୍ଦ୍ର ନବଦୁର୍ଗ ରାଜଦରବାରରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ଏହି ଉପାଧିକୁ ତାଙ୍କର ବହୁକାବ୍ୟରେ ଅନେକତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି ।

ନୟାଗଡ଼ର ଊନବିଂଶ ରାଜା ହେଉଛନ୍ତି ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ସିଂହ ମାନଧାତା । ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କ ସମସାମୟିକ ତଥା ନୟାଗଡ଼ ରାଜାଙ୍କର ବେବର୍ତ୍ତା ବଂଶଜ ବୈରାଗୀ ବେବର୍ତ୍ତା ପଟ୍ଟନାୟକ ଓଡ଼ଗାଁଠାରେ ବିରାଜିତ ଶ୍ରୀ ରଘୁନାଥ ଜୀଉଙ୍କୁ ସ୍ଥାପନା କରିଥିଲେ । ଉକ୍ତ ବୈରାଗୀ ପଟ୍ଟନାୟକ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ ପାଇ ନିଜେ ଶ୍ରୀରାମ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଓ ସୀତାଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ଗଠନ କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ଜୀଉମାନଙ୍କର ପଦ୍ମପୃଷ୍ଠରେ ଲିଖିତ ଅଛି-

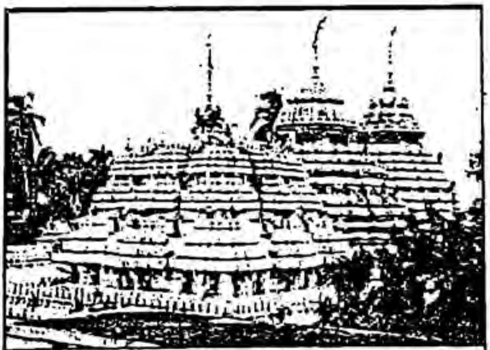

ଓଡ଼ଗାଁ ଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରଘୁନାଥ ମନ୍ଦିର

"ଶକାବ୍ଦ ଶର ମାଙ୍ଗଲ୍ୟ ରତୁଷ୍ଟ ଉଡ଼୍ଡ଼ାନାୟକଃ
ରାମଂ ଲକ୍ଷ୍ମଣଂ ସଂସ୍ଥାପ୍ୟ ବୈରାଗୀ ପଟ୍ଟନାୟକଃ ।"

ଏଠାରେ ଶର ହେଉଛି ୫ । ମାଙ୍ଗଲ୍ୟ ହେଉଛି ୮ । ରତୁ ସଂଖ୍ୟା ୬ । ଉଡ଼୍ଡ଼ୁନାୟକ ହେଉଛି ୧ । ଏହିପରି ୫୮୬୧ । 'ଅଙ୍କାନାଂ ବାମତଃ ଗତିଃ' । ସୁତରାଂ ଏହା ହେଉଛି

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

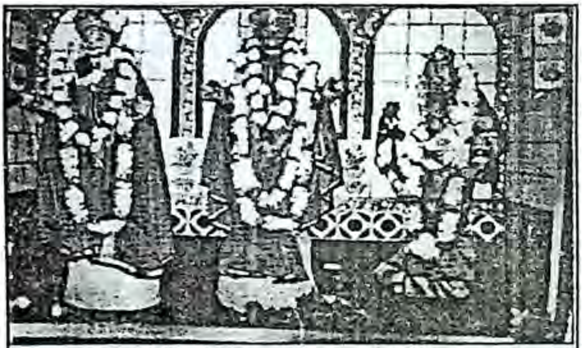

ଓଡ଼ଗାଁଠାରେ ବିଜେ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଜୀଉ

୧୬୮୫ ଶକାବ୍ଦ ବା ୧୭୬୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ । ଏଣୁ ୧୭୬୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବୈରାଗୀ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀରାମ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଓ ସୀତାଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ଓଡ଼ଗାଁ ଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରଘୁନାଥ ମନ୍ଦିର ରାଜା ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି ଅଟେ । ନୟାଗଡ଼ର ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରଟିର ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ୧୭୭୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ସିଂହଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ସିଂହ ମାନଧାତା ମାଳିସାହିଠାରେ ନିଜ ନାମରେ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟପୁର ଶାସନ ଗ୍ରାମଟିଏ ସ୍ଥାପନା କରିଥିଲେ ।

ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ମହାୟାନ ମହୀପାଳ ହେଉଛନ୍ତି ବିନାୟକ ସିଂହ ମାନଧାତା । ସେ ଉଭୟ ରାଜା ଓ କବି । ପୁନଶ୍ଚ କବିମାନଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ 'ବିନାୟକ ସିଂହଙ୍କ ରାଜଦରବାରେ ବହୁକବି ଓ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ସମ୍ମେଳନ ହେଉଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ଉତ୍କଳଘଣ୍ଟ ଯଦୁମଣି ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ଥିଲେ ସାହିତ୍ୟପ୍ରାଣ ବିନାୟକ ସିଂହ । ପୁନଶ୍ଚ ବିନାୟକ ସିଂହ ଥିଲେ ଜଣେ ଧାର୍ମିକ ଓ ପ୍ରଜାବତ୍ସଳ ରାଜା । କବି ଯଦୁମଣି ମହାପାତ୍ର ବିନାୟକ ସିଂହଙ୍କୁ 'ନବଦୁର୍ଗମଣ୍ଡନ', 'ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗ ଏକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମୁକୁଟ ମଣି ସମ୍ରାଟ', 'ଶ୍ରୀବୀରାଧିରାଜ', 'ନବୀନଦୁର୍ଗ ଭୂପାଳ', 'କ୍ଷିତିରକ୍ଷକ ବୀରଶିରୋମଣି ମାନଧାତା' 'ନବୀନଦୁର୍ଗାଧିଶ୍ୱର', 'ନବଦୁର୍ଗମଣ୍ଡନ ବୀରାଧିବୀରବର ଅଳଙ୍କୃତ ସର୍ବଗୁଣର ଭୂପ ବିନାୟକ ସିଂହ' ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

ନୟାଗଡ଼ ରାଜା ବିନାୟକ ସିଂହ ମାନଧାତା ଓ କବି ଯଦୁମଣିଙ୍କୁ ନେଇ ବହୁ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଲୋକମୁଖରେ ପ୍ରଚଳିତ । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ କେତେଗୋଟି ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାରଯୋଗ୍ୟ-

(କ) ରାଜା ବିନାୟକ ସିଂହ ଯଦୁମଣି ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡିଏ ନିସ୍କର ଜମି ଦେବାପାଇଁ ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ବେବର୍ତ୍ତା ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ମାତ୍ର ବେବର୍ତ୍ତା ପଟ୍ଟନାୟକ ଜାଣିଜାଣି ଏଥିରେ ବିଳମ୍ବ କଲେ । ଯଦୁମଣି ତାଙ୍କୁ ପାଞ୍ଚ/ସାତ ଥର ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ଶେଷରେ ବାଧ୍ୟହୋଇ ଯଦୁମଣି ରାଜାଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେବେ ବୋଲି କହିବାରୁ ବେବର୍ତ୍ତା ତାଙ୍କୁ ନିକୃଷ୍ଟ ଜମି ଖଣ୍ଡିଏ ଲେଖିଦେଲେ । ଯଦୁମଣି ସେହି ଜମିକୁ ଦେଖି

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିଲେ । ତେବେ ଗୋଟିଏ କବିତା ଆକାରରେ ସେ ରାଜାଙ୍କୁ ଏହି ପ୍ରଦତ୍ତ ଜମିର ଅବସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ଅବଗତ କରାଇଲେ । ଏହି ବହୁ ପ୍ରଚଳିତ କବିତାଟି ଏହିପରି -

"ଦେଉ ଆଜ୍ଞା ହେଲେ ହରଷେ
କରଣ ତା' କଲେ ବରଷେ
ବାଛିବାଛି କରି ଦେଲେ ପଡ଼ିଆ
ଶ୍ରାବଣ ମାସରେ ଭାଙ୍ଗେ ନଡ଼ିଆ
ଏମନ୍ତ ଭୂଇଁ
ଚାକୁଣ୍ଡା ବୁଣିଲେ ଉଠଇ ନାହିଁ ।"

(ଖ) ଏକଦା ରାଜା ବିନାୟକ ସିଂହ ମାନଧାତା ଓ କବି ଯଦୁମଣି ମହାପାତ୍ର ଅବସର ମୁହୂର୍ତ୍ତ କଟାଇବା ବେଳେ ଜନୈକା ବସନ୍ତ ମୁହିଁ ଯୁବତୀକୁ ଦେଖି ରାଜା ଯଦୁମଣିଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କହିଥିଲେ -

"ଯଦୁମଣି ! ବସନ୍ତ ମୁହିଁକି ଉପମା ଖଟୁ ।"
ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ପ୍ରତ୍ୟୁପନ୍ନମତି ଯଦୁମଣି କହିଥିଲେ -
"କାମ କାକରା ଛଣା ଜାଲିଚଟୁ ।"

(ଗ) ନୟାଗଡ଼ ରାଜା ବିନାୟକ ସିଂହ ଓ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ରାଜା ନୃସିଂହ ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ରାଜଗିରି ପର୍ବତରେ ବଣଭୋଜି ପାଇଁ ଯାଉଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ରାଜା ପାରିଜାତକ ନାମକ ହସ୍ତୀ ପିଠିରେ ବସି ଯାଉଥିଲେ । ନୟାଗଡ଼ର ରାଜା ବିନାୟକ ସିଂହ ଏକ ତାମଯାନ୍‌ରେ ବସି ଯାଉଥିଲେ । ଏତିକିବେଳେ ବିଦ୍ୟାନଗରୀ ଖଣ୍ଡପଡ଼ାର ଜନୈକ ପଣ୍ଡିତ ନୟାଗଡ଼ ରାଜାଙ୍କୁ ନ୍ୟୂନକରି ଗାଇଥିଲେ-

"ସମୁଚ୍ଚମୁଚ୍ଚୈ ପ୍ରବଦନ୍ତି ସାଧବ
ଏକୋସ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗୋପିଚ ପାରିଜାତକଃ ।"

ଅର୍ଥାତ୍ ମହତ୍ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କହିଥାନ୍ତି ଯେ ଅତି ଉଚ୍ଚରୁ ଉଚ୍ଚତମ ହେଉଛି ସ୍ୱର୍ଗ । ଐରାବତ ବଂଶର ସୁଉଚ୍ଚ ଏହି ପାରଜାତକ ହାତୀ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗପରି । ତେବେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ କହିବାର ମର୍ମ ଥିଲା - ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ରାଜା ବଡ଼, ନୟାଗଡ଼ ରାଜା ସାନ ।

ନୟାଗଡ଼ ମାନଧାତାଙ୍କ ପାରିଷଦବର୍ଗ ଏକଥା ଶୁଣି ଚମକି ପଡ଼ିଲେ । ତେବେ କବି ଯଦୁମଣି ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଉଚ୍ଚ ତାନରେ ନିମ୍ନପଦଟି ଗାଇ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ଦଳଙ୍କର ଦମ୍ଭ ଭାଙ୍ଗିଦେଲେ । ଯଦୁମଣି ଗାଇଥିଲେ -

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

"ନିକିତି ତଉଲ ସାନବଡ଼କୁ
ଭାରି ହୁଏ ଯେହୁ ରହେ ତଳକୁ ।"

ବାସ୍ତବରେ ଏହା ଥିଲା ଯଦୁମଣିଙ୍କର ଚମତ୍କାର ପରିକଳ୍ପନା ।

(ଘ) ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି ଯେ, ନୟାଗଡ଼ର ରାଜା ବିନାୟକ ସିଂହ ମାନଧାତା ଏକଦା ଶରଣକୁଳର ଲଡୁବାବା ମହାଦେବଙ୍କ ଦର୍ଶନାର୍ଥେ ଯାଉଥିଲେ । ସାଥିରେ ଥାଆନ୍ତି ଯଦୁମଣି ଓ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥ । ରାସ୍ତାରେ ଗୋଟିଏ ଗାଁର ଶେଷ ମୁଣ୍ଡରେ ଖତଗଦା ଉପରେ ଅଇଁଠା ଖଲିପତ୍ର ଗୁଡ଼ିଏ ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖି ରାଜା ଉଭୟ କବିଙ୍କୁ ପଦଟିଏ ରଚନା କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ରାଜାଙ୍କ ଅନୁରୋଧକ୍ରମେ ବର୍ଷୀୟାନ କବି କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥ କହିଥିଲେ -

'ବିଶ୍ୱାନନ୍ଦ କର'

ଏଠାରେ 'ବି' ଅର୍ଥ ଆକାଶ । 'ଶ୍ୱା' ଅର୍ଥ ଶ୍ୱାନ । ଶ୍ୱାନମାନଙ୍କର ଅଇଁଠାପତ୍ର ଯେପରି ଆନନ୍ଦଦାୟକ, ସେହିପରି ତାରାଗଣ ଆକାଶରେ ଆନନ୍ଦଦାୟକ ଅଟନ୍ତି ।

ମାତ୍ର ଯଦୁମଣି ଗାଇଥିଲେ -

"ଏ ମତ ଖଣ୍ଡନ ସେ ମତ ଖଣ୍ଡନ
ଖଡ଼ିକାରେ ଯହିଁ ହେଲେ ଯୋଜନ ।"

ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଖତଗଦାରେ ଖଡ଼ିକାଦ୍ୱାରା ସଂଯୋଜିତ ଥିବା ଖଲିପତ୍ର ଶୋଭାପାଉଛନ୍ତି । ସେଠାରେ 'ଖ' ଅର୍ଥାତ୍ ଆକାଶର ମଣ୍ଡନ ତାରକାବୃନ୍ଦ ଖଡ଼ିକାର (ଜ୍ୟୋତିଷ)ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯୋଜନା କରାଯାଉଅଛି ।

ପ୍ରମାଣ ରହିଛିଯେ, ନୟାଗଡ଼ ରାଜଦରବାରରେ ବରାବର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ଚାଲୁ ରହିଥିଲା । ରାଜା ବିନାୟକ ସିଂହଙ୍କ ରାଜଦରବାରକୁ ବକ୍ରବାକ୍ ଚକ୍ରପାଣି ପଟ୍ଟନାୟକ ସମୟେ ସମୟେ ଆସୁଥିଲେ । ଏକଦା କବି ବକ୍ରବାକ୍ଙ୍କ ସହିତ ଯଦୁମଣିଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ଆସର ଚାଲିଥାଏ । ବକ୍ରବାକ୍ ଥିଲେ ବର୍ଷୀୟାନ କବି । କବି ଯଦୁମଣି ଥିଲେ ଯୁବକ । ତେବେ ବ୍ରକବାକ୍ ଚକ୍ରପାଣି ଯଦୁମଣିଙ୍କୁ ଏହି ଆସରର ଚର୍ଚ୍ଚା କାଳରେ ପାଦ ପୂରଣ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ । ତାହା ଥିଲା ଏହିପରି -

(୧ମ) ବକ୍ରବାକ୍ -

"ପ୍ରମତ୍ତ କେଶରୀ ଗଜକପୋଳକୁ
ନିରେଖଇ କଦାଚିତେ ।"

(ଅର୍ଥ - ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସିଂହ ଗଜମସ୍ତକକୁ କେବେକେବେ ଦେଖେ, ମାତ୍ର ଆକ୍ରମଣ କରେନାହିଁ ।)

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଯଦୁମଣି ପାଦ ପୂରଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ କହିଲେ -

"ମହିଷାରି ରଥ ଗଣନାଥମାଥ
କଇଳାଶ ପରବତେ ।"

(ଅର୍ଥ - ପାର୍ବତୀଙ୍କ ବାହନ ସିଂହ କୈଳାଶ ପର୍ବତରେ ଗଣପତିଙ୍କ ମସ୍ତକକୁ ଏହିପରି ଦେଖିଥାଏ ।)

(୨ୟ) ବକ୍ରବାକ୍ -

"କିବା ପ୍ରଶଂସିବା ପ୍ରଶଂସା ପଦବୀ
ଅଛିବୋଲି ବଳା ରାତିରେ ।"

(ଅର୍ଥ - ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରଶଂସା ପଦବୀ ଆଉ କାହାର ଅଧିକ ଅଛି ବୋଲି ପ୍ରଶଂସା କରାଯାଇପାରେ ।)

ଯଦୁମଣି କହିଲେ -

"ମୂକ କରିଅଛି ଯେ ବାଳା ମଣିର
ଶ୍ରୀଚରଣେ ବଳା ରାତିରେ ।"

(ଅର୍ଥାତ୍ - ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ନିଜ ଜାୟାର ଅତି ସୁନ୍ଦର ପାଦ ଯୁଗଳର ବାଜେଣି ନୂପୁରକୁ ରାତିରେ ରତି ରଙ୍ଗରେ ମୂକ କରିପାରେ । ଅର୍ଥ ହେଲା - ବିପରୀତ ରତିକାଳରେ ସୁଭଗା ନାରୀ ବାଜେଣୀ ନୂପୁର କାଢ଼ିଦେଇ ରତିରଙ୍ଗରେ ଲିପ୍ତ ରହେ)

(୩ୟ) ବକ୍ରବାକ୍‌ଙ୍କ ତୃତୀୟ ପ୍ରଶ୍ନ ଥିଲା -

"ସେହି ସମୟରେ
ବଧୂ ଶ୍ୱଶୁର ସଙ୍ଗ ଇଚ୍ଛାକରେ ।"

ଯଦିମଣି ଏହାର ପାଦ ପୂରଣ କରି କହିଲେ -

"ଦ୍ରୁପଦ ନନ୍ଦନା ଚାରୁ ସୁକେଶୀ
ଭୀମ ବୀରସଙ୍ଗେ ସୁରତେ ରସି
ଗବାକ୍ଷ ମାର୍ଗରେ ବସି ବିରସେ
ଲୋଡେ ସେତେବେଳେ ପବନକୁ ସେ
ସେହି ସମୟରେ
ବଧୂ ଶ୍ୱଶୁର ସଙ୍ଗ ଇଚ୍ଛାକରେ ।"

(୪ର୍ଥ) ଚକ୍ରପାଣି କହିଲେ - "କାଣିଗଣିକା" - ବାମରୁ ପଢ଼ିଲେ ଯାହା, ଡାହାଣରୁ ପଢିଲେ ତାହା । ସେହିପରି ଏହାର ବାମରେ ଓ ଦକ୍ଷିଣରେ ସମାନ ସଂଖ୍ୟକ ବର୍ଣ୍ଣ ବିନ୍ୟାସ କର । ଯାହା ସେହିପରି ହେବ । ଯଦୁମଣି ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ କହିଥିଲେ -

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

"କଡ଼ାକୁ କାଣି ଗଣିକାକୁ ଡାକ ।"

ଏହାପରେ ରାଜା ବିନାୟକ ସିଂହ ମାନଧାତା ଚକ୍ରପାଣିଙ୍କୁ କହିଥିଲେ କି, ଆପଣ ଯଦୁମଣିଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯଦୁମଣିଙ୍କର ପାଳି । ସେ ଆପଣଙ୍କୁ କିଛି ପଚାରିବେ । କବି ଚକ୍ରପାଣି ତାଙ୍କର ସମ୍ମତି ପ୍ରଦାନ କଲେ ।

ଏହାପରେ ଯଦୁମଣି ଉପସ୍ଥାପନ କଲେ -

"ଛବିରେ କେ ଜିଣେ ନବରବିଙ୍କି
କେ ପେଟ ପୋଷେ ଧନୁଶ ବିକି
ଜଳଠାରେ ଭୀତି କାହାର ନିତି
କା'ର ଭୟ ନାହିଁ ଉରଗ ପ୍ରତି
ବିଚାରି କହିବ
ଚାରିପଦାର୍ଥ ଏକ ହୋଇଥିବ ।"

ମାତ୍ର ବକ୍ରବାକ୍ ଚକ୍ରପାଣି ଏହାର ଉତ୍ତର ଦେଇପାରି ନ ଥିଲେ । ଏହାର ଉତ୍ତରଟି ଏହିପରି -

ଅବିର (ଫଗୁ)
ଅବୀର (ଦୁର୍ବଳ)
ଅବିର (ଛେଳି)
ଅବିର (ଗରୁଡ଼)

ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ଏକବିଂଶତମ ରାଜା ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ ସିଂହ ମାନଧାତା । ସେ ସାହିତ୍ୟାନୁରାଗୀ ରାଜାଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଦରବାରରେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟର କେତେଜଣ କବି ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲେ । ନୟାଗଡ଼ର ଦ୍ୱାବିଂଶତମ ରାଜା ହେଉଛନ୍ତି ଲଡୁକେଶ୍ୱର ସିଂହ ମାନଧାତା । ଲଡୁକେଶ୍ୱର ସିଂହ ମାନଧାତା ମଧ୍ୟ କବି ସ୍ୱଭାବର ଥିଲେ । ଲଡୁକେଶ୍ୱର ସିଂହ ମାନଧାତା ଦୁଇଗୋଟି ଚଉତିଶା ଲେଖିଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ଲଡୁକେଶ୍ୱର ସିଂହ ମଧ୍ୟ ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟର କବିମାନଙ୍କୁ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରୁଥିଲେ । ରାଜା ଲଡୁକେଶ୍ୱର ସିଂହଙ୍କ ସମୟରେ ଜଗୁରାଉତରା (କୁରାଳ ଗ୍ରାମ) ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମଲ୍ଲଯୋଦ୍ଧା ଥିଲେ । ସେ ଖଣ୍ଡେ ଠେଙ୍ଗା ଓ ଗୋଟିଏ ଦଉଡ଼ି ଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ମଲ୍ଲଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଆଦେଶ ଥିଲା 'ବାନ୍ଧ୍ ବାନ୍ଧ୍ ଦଉଡ଼ି ପିଟ୍ ପିଟ୍ ଠେଙ୍ଗା' । ଯେ ଯାହାକୁ ଏହା କହୁଥିଲେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଥିବା ଦଉଡ଼ି ଅପର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ପକାଉଥିଲା ଏବଂ ଠେଙ୍ଗା ପିଟି ଚାଲୁଥିଲା । ଏପରିକି ସେ କୁଜଙ୍ଗ ଷଣ୍ଢକୁ ପରାସ୍ତ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କବି ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ବାରିକ ଲେଖିଛନ୍ତି-

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

''ଜଗୁ ରାଉତରାୟଙ୍କର କଥା କେ ନ ଜାଣେ
ସାରା ଭାରତ ଚହଳ ପଡ଼େ ତାଙ୍କ ନାମେ ।

ନୟାଗଡ଼ କୁରାଳ ମୌଜାରେ ଜନ୍ମିଥିଲେ
ଯୁଗଯୁଗ ପାଇଁ ନୟାଗଡ଼ ଉଦ୍ଧାରିଲେ ।

ଶ୍ରୀ ଲଡୁକେଶ୍ୱର ସିଂହ ରାଜୁତି କାଳରେ
ହାତୀରେ ବସି ରାଜା ଯାଆନ୍ତେ ଦରବାରେ ।

ପଛରୁ ହାତୀ ଲାଞ୍ଜକୁ ଜଗୁ ଭିଡ଼ିଧରି
ରଖନ୍ତେ ପାଦେକ ହାତୀ ନ ପାରିଲା ଚଳି ।

ହାତୀ ରହନ୍ତେ କଦର୍ଯ୍ୟେ ପିଟଇ ମାହୁନ୍ତ
ପଛକୁ ଚାହିଁଲେ ରାଜା ଦେଖିଲେ ଅଦ୍ଭୁତ ।

ଜଗୁ ରାଉତରାୟଙ୍କୁ ଯେ ଚିହ୍ନିଣ ରାଜନ
ବୋଇଲେ କିମ୍ପା ଧରିଛ କହ କି କାରଣ ?''

ଜଗୁ କହିଲେ-

''ଜଗୁ ବୋଇଲେ ଖାଇବାକୁ ଅନ୍ନ ନ ରୁଚଇ
ଘୃତର ଅଭାବ ମୋତେ ହେଲା ନର ସାଇଁ ।

ଏହା ବିନେ ନ ବୁଝିଲ ଚଳିବି କିପରି
ଦିନୁଦିନୁ ତନୁକ୍ଷୀଣ ହୋଇଲା ମୋହରି ।

ଶୁଣି ରାଜା ହସି ହସି ଆଦେଶ କରିଲେ
ରାଜା ଖଞ୍ଜା ଘୃତଯାକ ସବୁ ଦିଆଇଲେ ।

ଦୁଇ ସେର ଘୃତ ନିତ୍ୟ ଖଞ୍ଜିଲେ ରାଜନ ।''

ଶୁଣାଯାଏ ଯେ ଜଗୁ ରାଉତରା ଗୋଟିଏ ଖଜୁରୀ ଗଛକୁ ଲେଡ଼ାମାରି ଦୋହଲାଇ ଓପାଡ଼ି ପକାଇଥିଲେ । କବି ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ବାରିକ ଲେଖିଛନ୍ତି-

''ଆଉ ଏକ କଥା ରାଉତରାଙ୍କର ଶୁଣ
ଦରବାରକୁ ରାଜନ ଯିବାର ବାଟରେ
ଖଜୁରୀ ବୃକ୍ଷେକେ ବହୁ ଅସୁବିଧା କରେ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଖଜୁରୀ ବୃକ୍ଷ ହାତୀ ଯାଏ ଲଇଁ
ବାହୁଙ୍ଗା ଓହଳି ତାର ଝଙ୍କା ଦିଶୁଥାଇ ।

ଉପାଡ଼ିବା ଉପାଡ଼ିବା କରନ୍ତେ ବିଚାର
ଦିନେ ରାଜା ଡକାଇଲେ ବେଠିଆ ଅପାର ।

ବୋଇଲେ ଖଜୁରୀ ବୃକ୍ଷ କାଟି ସଫାକର ।
ରାଉତରାଙ୍କ କାନକୁ ଗଲା ସେ ଖବର ।

କଳିଯୁଗେ ନବଦୁର୍ଗେ ଯେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭୀମ
ରାଜାଙ୍କୁ ବୋଇଲେ କିମ୍ପା ଏତେ ପରିଶ୍ରମ ?

ଆଜି ଛାମୁ ବିଜେ ସମୟରେ ସଙ୍ଗେ ଯିବି
ଏକା ମୁହିଁ ସେ ଖଜୁରୀ ଗଛ ଉପାଡ଼ିବି ।

ଜଣକୁ ନିଅଣ୍ଟ ଏତେ ଲାଗିବେ ବେଠିଆ
ନୟାଗଡ଼ରେ ରାଜାଙ୍କୁ ପ୍ରଜା ସୁକାଳିଆ ।

ପ୍ରଜା ବେଠି ବନ୍ଦକରି ତହିଁଆର ଦିନ
ଯେତେବେଳେ ଦରବାରେ ଚଳିଲେ ରାଜନ ।

ଆଗେ ଆଗେ ରାଉତରା ବୃକ୍ଷପାଶେ ଗଲେ
ତ୍ରିକଚ୍ଛେ ବସନ ଅଣ୍ଟାରେ ସେ ଭିଡ଼ିଦେଲେ ।

ଲେଡ଼ାମାରି ବୃକ୍ଷକୁ ସେ ଦୋହଲାଇ ଜାଣ
ଉପାଡ଼ି ଫୋପାଡ଼ି ଦେଲେ ଶକ୍ତି ଖଟାଇଣ ।

ସାବାସ କହିଣ ରାଜା ବହୁ ପ୍ରଶଂସିଲେ
ମଲ୍ଲପଣେ ଦରବାରରେ ଆସନ ଅର୍ପିଲେ ।''

ଶୁଣାଯାଏ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମଲ୍ଲବୀର କୁଜଙ୍ଗ ଷଣ୍ଢକୁ ମଧ୍ୟ ନୟାଗଡ଼ର ଏହି ମଲ୍ଲ ଜଗୁ ରାଉତରା ପରାସ୍ତ କରିଥିଲେ । ଫଳରେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜାଙ୍କର ଟେକପଣ ରହିଥିଲା । ଏହି ଘଟଣାଟି ପୁରାଣକାର ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ବାରିକ ନିମ୍ନ ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି-

''ଆଉଦିନେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜ ଦରବାରେ
କୁଜଙ୍ଗ ଷଣ୍ଢ ନାମରେ ଆସିଲାକ ମଲ୍ଲେ ।

ରାଜାଙ୍କୁ ବୋଇଲା ମଲ୍ଲ ଯୁଦ୍ଧ ମୁଁ ଇଛଇଁ
ମଲ୍ଲବିଦ୍ୟା ଦେଖାଇବି ଆହେ ନରସାଇଁ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ବହୁତ ଗଡ଼ଜାତ ମୁଁ ଜିଣି ଆସିଛଇଁ
ମୋ ବଳକୁ କେହି ହେଲେ ସରିହେଲେ ନାହିଁ ।

ପରାସ୍ତ ହେଲେଣି ସବୁ ଗଡ଼ଜାତ ମଲ୍ଲ
ଭଣ୍ଡ ଦେଖାଇ ରାଜାଙ୍କୁ ଖାଆନ୍ତି କେବଳ ।

ଶେଷକୁ ଏ ନୟାଗଡ଼ ପଡ଼ିଅଛି ପାଳି
ପଠାଅ ମଲ୍ଲ ମୋ ସାଙ୍ଗେ ଯାଉ ଖେଳ ଖେଳି ।

ବାରମ୍ବାର ସେ ନିଜର ବଡ଼ିମା ଦେଖାଇ
ବାହାସ୍ଫୋଟ ମାରି ବେନିଡେଣାକୁ ମର୍ଦ୍ଦଇ ।"

କୁଜଙ୍ଗ ଷଣ୍ଢକୁ ଦେଖି ସଭାଜନମାନେ ନିମ୍ନ ଭାବରେ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ-

"ସଭାସ୍ଥିତ ଜନେ ତାକୁ ଦେଖି ଭୟ କଲେ
କୁଜଙ୍ଗ ଷଣ୍ଢ ତା' ନାମ ଯେହୁ ଶୁଣିଥିଲେ ।

ବୋଇଲେ କେ ରଣପୁରେ ଦେଖିଅଛ ଭାଇ
ଏକା ବିଧାକେ ମଲ୍ଲକୁ ଦେଲା ଏ ଶୁଆଇ

କେ ବଡ଼ମ୍ବା ବାଙ୍କୀଗଡ଼େ କେ କହେ ଖୋର୍ଦ୍ଧାରେ
କେ କହଇ ଦଶପଲ୍ଲା ଆଉ ବାଣପୁରେ ।

ଶୁଣିଅଛୁ ଏହା ନାମରେ ପ୍ରଶଂସା ଅଛଇଁ
ପରାସ୍ତ କରିଛି ମଲ୍ଲଗଣକୁ ଯେ ଏହି ।

ସଭାସଦଙ୍କର ଶୁଣି ଏସନ ବଚନ
କି କହିବି ବୋଲି ତାହିଁ ଭାଳିଲେ ରାଜନ ।

ପରାସ୍ତ ହୋଇଲେ ସର୍ବେ ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧ କରି
କୁଜଙ୍ଗ ଷଣ୍ଢ ସହିତ କେ ନୋହିଲେ ସରି ।"

ଏହାପରେ ରାଜା ଜଗୁ ରାଉତରାୟଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ିଥିଲେ ।

"ଜଗୁ ରାଉତରାଙ୍କର ପାଶକୁ ବହନ
ଖବର ଦେଇ ଡକାଇ ଆଣିଲେ ରାଜନ ।

ବୋଇଲେ ହେ ରାଉତରା ଏହି ମଲ୍ଲ ଆସି
କହୁଛି ଅନେକ ଟାଣେ ନିଜକୁ ପ୍ରଶଂସି ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଶୁଣିଛି ଅନେକ ମଲ୍ଲ ପରାସ୍ତ କଲାଣି
ଶେଷକୁ ନୟାଗଡ଼କୁ ଆସିଅଛି ପୁଣି ।

ଖଜୁରୀ ବୃକ୍ଷ ଉପୁଡ଼ା ଠାରୁ ତୁମ ବଳ
ଜାଣିଥିବାରୁ ଡକାଇ ଆଣିଛି କେବଳ ।

ପାରିବକି ତୁମ୍ଭେଯାଇ ମଲ୍ଲର ସହିତ
ଏପରି ସନ୍ଦେହ ଭରେ କହୁ ନରନାଥ ।

ଶୁଣି ଜଗୁ ରାଉତରା ଅତି ଆନନ୍ଦରେ
ଷଣ୍ଢ ଦେଖି ଷଣ୍ଢ ଯେହ୍ନେ ଗମେ ଖରତରେ ।"

× × ×

ଏହାପରେ ଜଗୁରାଉତରାୟଙ୍କ ସହ କୁଜଙ୍ଗଗଡ଼ ଷଣ୍ଢ ସହିତ ଲଢ଼େଇ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ –

"କଟାଣି ବିନ୍ଧାଣ ଛୁରୀ ଖେଳ ଯେ ଆବର
କଉତୁକ ଖେଳମାନ କରନ୍ତି ଅପାର ।

ଦେଖିବା ଜନେ କହନ୍ତି ଧନ୍ୟ ରାଉତରା
କେଉଁଦିନୁ ସାଧିଥିଲେ ଏହି ବିଦ୍ୟାପରା ।

ଶେଷକୁ ବାଡ଼ି ଖେଳ ଯେ କରନ୍ତେ ସନ୍ଧାନ
କୁଜଙ୍ଗ ଷଣ୍ଢ ବିଚାରେ ଯିବ ଏ ବଳିଣ ।

ମନ୍ତ୍ର ଖେଳିବାକୁ ସେହି ଆରମ୍ଭ କରିଲା
ମଲ୍ଲବିଦ୍ୟା ଯହୁଁ ତାର ଶେଷ ହୋଇଗଲା ।

ରାଉତରା ବୋଇଲେକ ରାଜି ମୁଁ ଅଛଇଁ
ଜଣାଯିବ ମନ୍ତ୍ରଖେଳ କେତେକେ ଜାଣଇଁ ।

ଏତେ କହି ରାଉତରା ଦଉଡ଼ି ଖଣ୍ଡିଏ
ମନ୍ତ୍ରପୂତ କରି ତାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଭୟେ ।

ବାନ୍ଧ ବାନ୍ଧ କହି ମଲ୍ଲ ପାଖକୁ ଫିଙ୍ଗିଲେ
ହାତ ବଢ଼ାଇ ତାହାକୁ ମଲ୍ଲଧରି ବଳେ ।

ହସି ହସି ଯେତେ ମନ୍ତ୍ର ଲେଉଟ କରଇ
ବାନ୍ଧି ଦେଲା ହାତ ତାର କିଛି ନ କାଟଇ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ତାହାପରେ ଠେଙ୍ଗାଟିଏ ଫିଙ୍ଗି ରାଉତରା
ପିଟପିଟ କହି ମନ୍ତ୍ରପୂତ କଲେ ତ୍ୱରା ।
ଦୁଲୁଦୁଲୁ ପଡ଼ନ୍ତେ ଯେ ଠେଙ୍ଗାର ପ୍ରହାର
ଛଟପଟ ହୋଇ ମଲ୍ଲ ହୋଇଲା କାତର ।

× × ×

ତଡ଼ିତଡ଼ି ନେଇ ଧାଇଁ ଜଗୁ ରାଉତରା
କୁଜଙ୍ଗ ଷଣ୍ଢକୁ ପାରକଲେ କାଉତରା ।
ନବଦୁର୍ଗ ରାଜା ରାଉତରାଙ୍କ ବୀରତ୍ୱ
ଦେଖି ବହୁତ ତାହାଙ୍କୁ କଲେ ସମ୍ମାନିତ ।
ବାଇଶିବାଟି ଜମି ଜାଗିରି ଖଞ୍ଜିଦେଲେ
ତାହା ଜଗନ୍ନାଥ ଭୋଗେ ଜଗୁ ଦେଇଦେଲେ ।''

ମନ୍ତ୍ରବଳରେ ଜଗୁ ରାଉତରା 'ବାନ୍ଧ୍ ବାନ୍ଧ୍ ଦଉଡ଼ି ପିଟ୍‌ପିଟ୍ ଠେଙ୍ଗା'ର ପ୍ରୟୋଗ କରି କୁଜଙ୍ଗ ଷଣ୍ଢକୁ ପରାସ୍ତ କରିଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ଏବେ ମଧ୍ୟ ଜନମାନସରେ ସାଇତା ହୋଇ ରହିଛି – "ବାନ୍ଧ୍ ବାନ୍ଧ୍ ଦଉଡ଼ି, ପିଟ୍‌ପିଟ୍ ଠେଙ୍ଗା ।"

ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟଯେ, ନୟାଗଡ଼ର ଏହି ରାଜା ଶ୍ରୀ ଲଡୁକେଶ୍ୱର ସିଂହ ମାନ୍‌ଧାତା ଓ କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ଭେଟାଭେଟ ପ୍ରସଙ୍ଗଟି କେତେ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ଶ୍ରୀ ଦୁର୍ଗାଚରଣ ରାୟ ଲେଖିଛନ୍ତି- "ଭୂଦେବ ବାବୁଙ୍କ ଗୃହରୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ ସମୟରେ ରାଧାନାଥ ହୁଗୁଳିର ଗୋଟିଏ ଧର୍ମଶାଳାର ବାରଣ୍ଡାରେ ନୟାଗଡ଼ର ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ରାଜା ଲଡୁକେଶ୍ୱର ମାନଧାତାଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇଥିବା ଦେଖି ହଠାତ୍ ଗାଡ଼ିରୁ ଓହ୍ଲାଇ ତାହାଙ୍କ ଆଗମନର କାରଣ ପଚାରିଲେ । ରାଜା ମହୋଦୟ କହିଲେ ସେ ଓ ରାଣୀ ସାହେବା ଭାରତ ବର୍ଷର ସମସ୍ତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ଥାନସମୂହ ଭ୍ରମଣ କରି ସ୍ୱରାଜ୍ୟକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରୁଅଛନ୍ତି ଓ ହୁଗୁଳିର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଇମାମବାଡ଼ା ଦେଖିବାକୁ ହୁଗୁଳି ଆସିଛନ୍ତି । ସେଦିନ ସେମାନେ କଲିକତା ଯିବେ ବୋଲି ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ସେଠାରେ ଅଧଘଣ୍ଟାଏ ଅଟକାଇଦେଲେ । ରାଜା କହିଲେ, ରାଣୀ ରୋଷେଇ କରୁଅଛନ୍ତି । ଅଧଘଣ୍ଟା ମଧ୍ୟରେ ଆହାର ଶେଷ କରି ସମସ୍ତେ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବେ । ରାଜା ଓ ରାଣୀଙ୍କ ଗହଣରେ କୌଣସି କର୍ମଚାରୀ, ଭୃତ୍ୟ କିମ୍ବା ଦାସୀ ପ୍ରଭୃତି ନ ଥିଲେ । କେବଳ ରାଜା ଓ ରାଣୀ ଉଭୟେ ଏକତ୍ର ଭାରତ ବର୍ଷର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ଥାନ ସମୂହ ଦେଖିଆସିଥିଲେ । ରାଧାନାଥ କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ରାଜାଙ୍କୁ କହିଲେ, ଆପଣମାନେ ତ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର ରେଳଗାଡ଼ିରେ ଯିବେ, ମୁଁ ମଧ୍ୟମ ଶ୍ରେଣୀର ଗାଡ଼ିରେ ଯିବି । ଟିକିଏ ପୂର୍ବରୁ ଷ୍ଟେସନକୁ ନ ଗଲେ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଟିକଟ କିଣିବା କଠିନ ହେବ ।" ରାଜା କହିଲେ- "ରାଧାନାଥ ବାବୁ, ଆପଣ କ'ଣ ମନେ କରନ୍ତି, ପ୍ରଜାଙ୍କ ତଣ୍ଟିଚିପା ଟଙ୍କାରେ ମୁଁ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର ଟିକେଟ୍ କିଣି ଭ୍ରମଣ କରିବି ? ଦେଖନ୍ତୁ ଆମ ଟିକଟ ।'

ଏହା କହି ରାଜା ରାଣୀଙ୍କର ଦୁଇଖଣ୍ଡ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ଟିକଟ (ଯାହା ପୂର୍ବରୁ କିଣାହୋଇଥିଲା) ଦେଖାଇଲେ । ରାଧାନାଥ ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ମୁଗ୍ଧ ହେଲେ ଏବଂ ସମସ୍ତେ ଏକ ସଙ୍ଗରେ ହୁଗୁଳିରୁ କଲିକତା ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରି ସେଠାରୁ ଷ୍ଟିମରରେ କଟକ ଆସିଲେ ।" ପୁନଶ୍ଚ ଦୁର୍ଗାଶଙ୍କର ରାୟ ଲେଖିଛନ୍ତି - "ଏହି ରାଜା ଲଡୁକେଶ୍ୱର ମାନ୍ଧାତାଙ୍କ ଭଳି ଦାନଶୀଳ ଓ ପରଦୁଃଖକାତର ରାଜା ମହୋଦୟ ରାଧାନାଥଙ୍କ କଟକ ବସାରେ ପଦାର୍ପଣ ପୂର୍ବକ ମଣୋହି ବଢ଼ାଉଥିଲେ ।

Copy right reserved

ରାଜା ନାରାୟଣସିଂହ ମାନଧାତା

ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ପଚିଶତମ ରାଜା ହେଉଛନ୍ତି ନାରାୟଣସିଂହ ମାନଧାତା । ଯଦିଓ ସେ ଅଶିକ୍ଷିତ ଥିଲେ, ତେବେ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଆନ୍ତରିକତା ଥିଲା । ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଚଉପଦୀଟିଏ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇଛି । ଏଥିରେ ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି -

"ମାଳତୀ ଫୁଲର ବାସ ମଉଳି ଯାଏ ଲୋ ସହୀ
ଯେସନେ ତେସନେ ପରପୀରତି ରହେ ଲୋ ନାହିଁ ।

× × ×

ଦୀନହୀନ ନାରାୟଣ ଗୀତେ କହଇ ।"

ନବଦୁର୍ଗ ରାଜ୍ୟର ଷଡ଼ବିଂଶତମ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା ଜଣେ ବିଦ୍ୱାନ ଓ ସାହିତ୍ୟପ୍ରାଣ ନରପତି ଥିଲେ । ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କବି ଅର୍ଜୁନ ବାରିକ ଲେଖିଛନ୍ତି-

''କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା ସିଂହାସନ
କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ବୟସେ କରିଲେ ଆରୋହଣ ।

ମହା ଉତ୍ସବରେ ଅଭିଷେକ ତାଙ୍କ ହେଲା
ପନ୍ଦର ଦିନ କଚେରୀ ବନ୍ଦ ହୋଇଥିଲା ।

ଆନନ୍ଦ ଉଲ୍ଲାସେ ନୟାଗଡ଼ ଯେ ହସିଲା
ଧର୍ମମାର୍ଗେ ଅଷ୍ଟରାଜା ଶାସନ ଆସିଲା ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ନେପାଳର ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶ ରାଜା ବାହାଦୂର
ଜେମା ହେମାରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ସହିତର ।

କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହଙ୍କର ହୋଇଲା ବିବାହ
ଜନ୍ମିଲେ ହେମାଙ୍କ ଗର୍ଭୁ ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ।

କିଛିଦିନ ପରେ ହିନ୍ଦୋଳ ମାମୁଁଙ୍କ କନ୍ୟା
ସୌଭାଗ୍ୟ ମଞ୍ଜରୀଙ୍କୁ ବିବାହହେଲେ ସିନା ।

ତିନୋଟି ସୁତା ଆବର ଏକଗୋଟି ପୁତ୍ର
ସୌଭାଗ୍ୟ ମଞ୍ଜରୀ ଗର୍ଭୁ ହୋଇଲେକ ଜାତ ।

ଅମରେନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ତାଙ୍କ ନାମ ଅଟେ ଜାଣ
ପିତା ପରେ ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର ଯେ ହୋଇଲେ ରାଜନ ।

କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ବହୁବାର ଇଂଲଣ୍ଡ ଭ୍ରମଣ
କରି ଇଂରାଜୀରେ ଲେଖିଥିଲେ ରାମାୟଣ ।

ଇଂଲଣ୍ଡର ଘରେ ଘରେ ହେଉଛି ଆଦୃତ
ରାଜକବି କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଅମର କୃତିତ୍ୱ ।''(ବୃହତ୍ ଶ୍ରୀ ରଘୁନାଥ ପୁରାଣ)

କବି ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ରାଜାସାହେବ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କର ସଖ୍ୟଲାଭ କରିଥିଲେ । ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ତାଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନୀ (ପାଣ୍ଡୁଲିପି)ରେ ଲେଖିଛନ୍ତି - "ରାଜା ସାହେବ ମୋର କବିତା, ପରିଶ୍ରମ ଚାତୁରୀ ଓ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନମତି ଭାବରେ ଖୁସିଥାଆନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ମୋର ସମସ୍ତ ଲେଖା ବହିକୁ ନୟାଗଡ଼ ପ୍ରେସ୍‌ରେ ଛପାଇବାକୁ ହୁକୁମ୍ ଦେଇଥାଆନ୍ତି । କାଗଜ ଖରଚ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା ଦେଇଥାଆନ୍ତି । ପରୀକ୍ଷାବେଳେ ଦୁଇଶ ଟଙ୍କା ଦେଇଥିଲେ । ମୋର ଘର ତିଆରି ପାଇଁ ଚାରି ଫୁଟିଆ ତିରିଶିଟା ଶାଳଗଛ ଓ ପାଞ୍ଚଟା ପିଆଶାଳ ଗଛ ବିନା ଫିସ୍‌ରେ ଦେଇଥାଆନ୍ତି । ଏହାପରେ ରାଜା ସାହେବ ଆମ ଗାଁରେ ଥିବା ତାଙ୍କ ଖମାରରୁ ପ୍ରାୟ ଛଅ ଏକର ଜମି ମୋ ନାମରେ କରିଦେଲେ । ଏସବୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବାଧିଲା ଓ ଅନେକେ ପରଶ୍ରୀକାତର ହେଲେ ।"

ଏହାପରେ ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି - "୧୯୪୭ ଶେଷଦିନ ରାଜ୍ୟରୁ ରାଜା ଗଲେ । ରାଜପଦ ଲୋପ ହେଲା ଓ ନୟାଗଡ଼ ଓଡ଼ିଶା ସହିତ ମିଶିଲା । ସେଦିନ ରାତିରେ ରାଜବାଟୀରେ ଏକ କରୁଣ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖାଗଲା । ରାଜା ଓ ରାଣୀ ଭୋ ଭୋ କାନ୍ଦିଲେ । ରାଜବାଟୀରୁ ଏକ କରୁଣ ଅଜଣା କ୍ରନ୍ଦନ ଧ୍ୱନି ଶୁଣାଗଲା । ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ତାହା ବିକଳ ଓ ବିକଟ ଚିତ୍କାର । ୧୯୪୮ ଜାନୁଆରୀ ପହିଲା ଦିନ ଆଡ୍‌ମିନ୍‌ଷ୍ଟ୍ରେଟର ରାଜ୍ୟଭାର ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଆମେ ରାଜ୍ୟର ସଚ୍ଚୋଟ କର୍ମଚାରୀ ହେବାକୁ ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କଲୁ । ମୁଁ କଚେରୀକୁ କାମ କରିବାକୁ ଆସିଲା ଦିନ ମୋ ମନରେ ବିଶେଷ ଭୟ ହୋଇଥିଲା । କିପରି କାମ କରିବି ? ମୋତେ ଅଫିସ୍ କାମ ଆଦୌ ମାଲୁମ୍ ନଥାଏ । ଏକାଦିନକେ ମାଷ୍ଟରରୁ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍ ।"

ଏହିପରି ଭାବରେ ନୟାଗଡ଼ର ରାଜବଂଶ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂଗୀତ ପ୍ରତି ବେଶ୍ ଆଗ୍ରହ ଓ ନିଷ୍ଠା ରଖିଆସିଛନ୍ତି । ବହୁ ଅତୀତରେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜଦରବାରରେ ବହୁ ପ୍ରତିଭା ସମ୍ପନ୍ନ କବିମାନଙ୍କର ସମ୍ମେଳନ ହେଉଥିଲା । ରାଜଦରବାରରେ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ହୋଇଥିଲା । ସୁତରାଂ ନୟାଗଡ଼ ରାଜଦରବାର ସାହିତ୍ୟ ସଂଗୀତ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ପ୍ରବଣତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି ତାହା ବାସ୍ତବିକ ପ୍ରଣିଧାନଯୋଗ୍ୟ । କର୍ପୂର ଉଡ଼ିଯାଇଛି ସତ, ମାତ୍ର କନା ପଡ଼ିଛି । ଆଜିର ଭଗ୍ନ ରାଜବାଟୀ ସେହି ଅତୀତ ଗୌରବର ମୂକସାକ୍ଷୀ ।

◆◆◆

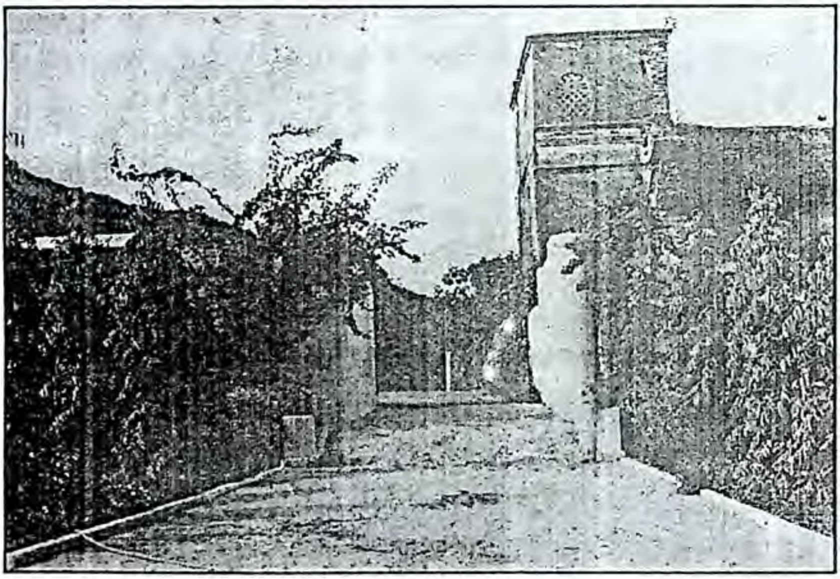

(ରୁକ୍ଷି ପାହାଡ଼ ପାଦ ଦେଶରେ ପୁରୁଣା ରାଜବାଟୀର ଦୃଶ୍ୟ)

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ତୃତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ

ନୟାଗଡ଼ର ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରା ସମୃଦ୍ଧ । କଳା, ସଂସ୍କୃତି ଓ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ କଳାତୀର୍ଥ ନୟାଗଡ଼ ଓଡ଼ିଶାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଛି । ପ୍ରଫେସର ଡକ୍ଟର ବୃନ୍ଦାବନ ଚନ୍ଦ୍ର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି- ''ନୟାଗଡ଼ ରାଜ ଦରବାର ଥିଲା ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାର ପ୍ରଧାନ ପୀଠ ।'' ନୟାଗଡ଼, ଖଣ୍ଡପଡ଼ା, ରଣପୁର ଓ ଦଶପଲ୍ଲା- ଏହି ଚାରିଗୋଟି ଗଡ଼ଜାତର ରାଜାମାନେ ସାହିତ୍ୟର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ଥିଲେ । ଏହି ଗଡ଼ଜାତ ଗୁଡ଼ିକର ରାଜ ଦରବାରରେ ସଂସ୍କୃତ କାବ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚାର ପରମ୍ପରା ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । କାଳିଦାସଙ୍କ 'କୁମାର-ସମ୍ଭବମ୍', 'ମେଘଦୂତମ୍', 'ରଘୁବଂଶମ୍', 'ଶ୍ରୀହର୍ଷଙ୍କ 'ନୈଷଧ', ମାଘ କବିଙ୍କର 'ଶିଶୁପାଳ ବଧ', ଭାରବିଙ୍କର 'କିରାତ-ଅର୍ଜ୍ଜୁନୀୟମ୍', ଭବଭୂତିଙ୍କର 'ଉତ୍ତର ରାମଚରିତ' ପ୍ରଭୃତି କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଉଥିଲା । ବ୍ୟାକରଣ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଉଥିଲା । ନୟାଗଡ଼ର ରାଜା ବିନାୟକ ସିଂହଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ମାନଧାତାପୁର ଗ୍ରାମରେ ପଣ୍ଡିତ ବିଦ୍ୟାକର ମହାପାତ୍ର ନାମକ ବ୍ୟାକରଣଜ୍ଞ ଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରଖ୍ୟାତ ସଂସ୍କୃତ ବିଦ୍ୱାନ କବି ଯଦୁମଣିଙ୍କ ଶିକ୍ଷାଗୁରୁ ଥିଲେ । ସୁତରାଂ କବି ଯଦୁମଣି ଏବଂ ତାଙ୍କର ସମକାଳୀନ ନୟାଗଡ଼ର କବିମାନେ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ । ସଂସ୍କୃତ କାବ୍ୟମାନଙ୍କରେ ଯେପରି ଋତୁବର୍ଣ୍ଣନା, ନଗର ବର୍ଣ୍ଣନା, ପ୍ରକୃତି ବର୍ଣ୍ଣନା, ନାୟକ-ନାୟିକାଙ୍କର ପ୍ରେମ, ବିରହ, ମିଳନର ଚିତ୍ର ରହିଛି, ଏହି ସମୟର କବିମାନଙ୍କ କାବ୍ୟକୃତିରେ ଏହା ଗୃହୀତ ହୋଇଛି । ରସଚର୍ଯ୍ୟା, ରୀତିବିଚାର, ଆଳଙ୍କାରିକତା, ରସିକତା, ଜୀବନବୋଧ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ପ୍ରଭୃତି ସାହିତ୍ୟରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଛି ।

ନୟାଗଡ଼ ରାଜଦରବାର ପରି ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ଓ ରଣପୁର ରାଜବାଟୀରେ ସାହିତ୍ୟିକ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ଖଣ୍ଡପଡ଼ାକୁ 'ବିଦ୍ୟାନଗରୀ' ବୋଲି ଅଭିହିତ କରାଯାଇଛି । ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜ୍ୟୋତିଷ- ଉଭୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଖଣ୍ଡପଡ଼ାର ପ୍ରସିଦ୍ଧି ସୁଦୂରପ୍ରସାରୀ । ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଖଣ୍ଡପଡ଼ାର ଗର୍ବ ଓ ଗୌରବ । 'ସିଦ୍ଧାନ୍ତ-ଦର୍ପଣ' ତାଙ୍କର ଅମ୍ଳାନ ସୃଷ୍ଟି ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଏହା ଜ୍ୟୋତିଷ, ସାହିତ୍ୟ ଓ ବ୍ୟାକରଣ ଶାସ୍ତ୍ରର ପୁଷ୍କଳ ତ୍ରିବେଣୀ । ବାସ୍ତବରେ 'ସିଦ୍ଧାନ୍ତ-ଦର୍ପଣ' ଭାରତର ଏକ ଶାଶ୍ୱତ ସୃଷ୍ଟି । ଏହାର ବିଳୟ ନାହିଁ । କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟ ଲେଖିଛନ୍ତି-

''ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦର୍ପଣ ହେବନାହିଁ ଲୟ
ନରଦେହେ ଥିବ ଯାବତ ହୃଦୟ ।'' (ଦରବାର କାବ୍ୟ)

ଖଣ୍ଡପଡ଼ାରେ ବହୁ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ସଂସ୍କୃତଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରାଯାଇଛି । ଅନାଦି ମିଶ୍ର ଖଣ୍ଡପଡ଼ାର ରାଜା ନାରାୟଣ ସିଂହ ମର୍ଦ୍ଦରାଜଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଲାଭକରି 'ମଣିମାଳା' ନାମକ ନାଟିକା ରଚନା କରିଥିଲେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ସେ ସଂସ୍କୃତରେ 'ରାସଗୋଷ୍ଠୀ ରୂପକମ୍', 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କେଳି କଲ୍ଲୋଳିନୀ' ଇତ୍ୟାଦି ରଚନା କରିଥିଲେ । ଅନାଦି ମିଶ୍ରଙ୍କ ପିତା ଶତଂଜୀବ ମିଶ୍ର ସଂସ୍କୃତରେ 'ମୁଦିତ ମାଧବ' ନାମକ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଥିଲେ । ରାଜା ବାଲୁଙ୍କେଶ୍ୱର ମଙ୍ଗରାଜଙ୍କ ସମୟରେ ଦୀନବନ୍ଧୁ ଖାଡ଼ଙ୍ଗା 'ହରିଭକ୍ତି ସୁଧାକର' ନାମକ ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଏହା ୩୭୪୧ ଶ୍ଳୋକ ବିଶିଷ୍ଟ ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ । ତାଙ୍କର 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ତବରତ୍ନ' ପାଠକଲେ ସଂସ୍କୃତରେ ଅଖଣ୍ଡ ଜ୍ଞାନ ଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ଏହିପରି ବିଦ୍ୟାନଗରୀ ଖଣ୍ଡପଡ଼ାରେ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ସୁଦୃଢ଼ ଭିତ୍ତିଭୂମି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଦୀନବନ୍ଧୁ ଖାଡ଼ଙ୍ଗା ତାଙ୍କର ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ରହଣି କାଳରେ ଖାଡ଼ଙ୍ଗା ଭାଗବତ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଭାଗବତକାର ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପରେ ଭାଗବତର ଆକ୍ଷରିକ ଅନୁବାଦ କରିବାରେ ଏହି ପରମ ଭାଗବତୀ ଦୀନବନ୍ଧୁ ଖାଡ଼ଙ୍ଗାଙ୍କ କୃତିତ୍ୱ ଯଥାର୍ଥରେ କାଳଜୟୀ ।

ନୟାଗଡ଼ ଓ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ମଧ୍ୟରେ ସାଂସ୍କୃତିକ ଭାବ ବିନିମୟ ଯଥାର୍ଥରେ ଉଭୟ ଗଡ଼ଜାତରେ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିପାଇଁ ଅନୁକୂଳ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ବଳିଷ୍ଠ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିବେଶ, ଧାର୍ମିକ ପରିବେଶ, ସହିତ ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶ ସାହିତ୍ୟ ସୃଜନର ମୂଳବୀଜ ଅଟେ । ଏହା ସତ୍ୟ ଯେ ସାହିତ୍ୟ ସମୟ ଓ ପରିବେଶର ମୂଲ୍ୟବାନ ଫସଲ । ନୟାଗଡ଼ରେ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା ପାଇଁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ପରିବେଶ, ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଓ ପ୍ରେରଣା ଥିଲା । ନୟାଗଡ଼ରେ ରୁକ୍ଷି ଓ ବଳରାମ ପାହାଡ଼ର ଶ୍ରୀ ବେଶ୍ ମନଲୋଭା । ଉଭୟ ପାହାଡ଼ରେ ବହୁ ପରିମାଣରେ ମାଳତୀ ଲତାରୁ ଭାସି ଆସୁଥିବା ସୁଗନ୍ଧି କବି ପ୍ରାଣକୁ ପୁଲକିତ କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ନବଦୁର୍ଗ ରାଜନ୍ୟ ବର୍ଗ ଥିଲେ ସାହିତ୍ୟ ରସିକ । ସୁତରାଂ ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟ ସର୍ଜନା କରିବା ସହିତ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ପାଇଁ ବରାବର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରୁଥିଲେ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସିଂହ ମାନଧାତା :

ନୟାଗଡ଼ର ଅଷ୍ଟାଦଶ ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସିଂହ ମାନଧାତା ଜଣେ ଯଶସ୍ୱୀ ମହୀପାଳ ଭାବରେ ସୁପରିଚିତ । ସେ ଥିଲେ ଉଭୟ ରାଜା ଓ କବି । ସେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଓ ତାଙ୍କ ପିତା ନୀଳକଣ୍ଠ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଘୋର ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ କାଳରେ ତାଙ୍କୁ ରାଜ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରିଥିଲେ । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସିଂହ 'ଶୋଭାବତୀ' ନାମକ କାବ୍ୟର ସ୍ମରଣୀୟ ସ୍ରଷ୍ଟା । ଏହା ଦଶଛାନ୍ଦ ବିଶିଷ୍ଟ ଏକ ଶୃଙ୍ଗାରଭିତ୍ତିକ କାବ୍ୟ । ନାୟକ କାଶ୍ମୀରର ରାଜା ପଦ୍ମଧ୍ୱଜଙ୍କ ପୁତ୍ର ଏବଂ ନାୟିକା ଶୋଭାବତୀ ଉଭୟଙ୍କର ପ୍ରଣୟ, ବିଚ୍ଛେଦ ଓ ପୁନର୍ମିଳନ ଆଦି ବିଷୟ କାବ୍ୟଟିର କଥାବସ୍ତୁ । କାବ୍ୟଟିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି 'ବଘେଲକୁଳ ଈଶ ମାନଧାତା ଭଣି ଯେ' । ସୁତରାଂ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସିଂହ ମାନଧାତା ବଘେଲ ବଂଶୀୟ ଥିଲେ । ନାୟକ ପ୍ରିୟାର ଅନୁପସ୍ଥିତରେ ତାର ବିରହାବସ୍ଥାକୁ ସ୍ମରଣ କରି ଶୋକାତୁର ହୋଇଛି । ଏହି ଶୋକାତୁର ଅବସ୍ଥା ସାଧାରଣ ମାନବୀୟ ପ୍ରେମର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରେ । ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ ରାଗରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି-

"ବସି ଏକାନ୍ତରେ ଫୁଂସ ନିରନ୍ତରେ
ପ୍ରିୟାକୁ ଚିତ୍ତରେ ଗୁଣି
ମଦନ କାତରେ ଅତି ଆରତରେ
ବୋଲଇ ହା ହା ରମଣୀ ॥୧॥

ନୀରଦକେଶୀ ଶରଦଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ
ଦ୍ୱିରଦ ଗତି ନବୀନା
ସେ ମତ୍ତ କାଶିନୀ ପିୟୂଷ ହାସିନୀ
ବଞ୍ଚିବ ସେହି ମୋ ବିନା ॥୨॥

କଷା ନୋହୁଥିବ ନିଶାରେ ନୟନ
ରସା-ମଣ୍ଡନାର ମୋର
ଅରୁଣ ଅଧରୀ ସରୁ ମଧମାକୁ
ଗରୁ ହୋଇଥିବ ହାର ॥୩॥

ନୀର ବହିଯାଇ ନୀରଜ ନୟନୁ
ଜର ଜର ହେବ ସ୍ତନ
ସ୍ମରଶର ଦରେ ହରହର ବର
ବରନା କରିବ ଧ୍ୟାନ ॥୪॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

କନକ ବରନା ମନ ଦେଇଥିବ
ଅନୁବରତେ ମୋ ତହିଁ
ଘନକୁ ଅନାଇ ଶ୍ୱାସ ତେଜୁଥିବ
ଘନଘନ କରି ସହି ।।୫।।

ଶୋଭାକୁ ବଳୟ ବଳୟ ପାଶରେ
ତାଡ଼ ପଡ଼ିଥିବ ଖସି
ମଦନ ମୁକୁର ବଦନକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ
ହେବନି ବାସର ଶଶୀ ।।୬।।

କରକରଦନା କର ଦେଇଥିବ
ଶଶୀଖଣ୍ଡ ଗଣ୍ଡ ସ୍ଥଳେ
ଅଧର କମ୍ପକୁ କୁଧର ଉରଜା
ଧରୁଥିବ ବେଳେବେଳେ ।।୭।।

ତଡ଼ିତ ଗଉରି ପଡ଼ିପଦ୍ମଦଳେ
ଗଡ଼ିଯାଉଥିବ ସିନା
ଫଣୀମଣିମଣି ମଣିଭୂଷଣ
ମୃଣାଳ ନାଳ ଜ୍ଞାନ ହୀନା ।'' ।।୮।।

କାବ୍ୟଟିରେ ନାୟକ ଗୋଟିଏ ରାତ୍ରିର ମଧୁକ୍ଷରା ସ୍ମୃତିକୁ ମନେ ପକାଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆହ୍ଲାଦିତ ହୋଇଛି । ନାୟକର ସ୍ମୃତିଚାରଣ ଏହିପରି-

''ଦିନେ ନିଶାରେ ଶୋଇଥିଲି ପଲଙ୍କେ
କଲି ବନ୍ଧୁକୁ ଆଶ୍ଳେଷ
ମଦନଶର କୁଳିଶେ ହୋଇଗଲା
ମୋର ନିଦ୍ରାଗିରି ନାଶ ।

ପ୍ରଦୀପ ପ୍ରସାଦେ ଶୋଭାଙ୍ଗୀର ନିଦ୍ରା
ଭଙ୍ଗ କରିଛି ଦର୍ଶନ
ଶିଶୁ ସିଂହ ମଧ୍ୟା ଶ୍ରୀମୁଖ ସେକାଳେ
ଦିଶୁଥିଲା କି ପ୍ରସନ୍ନ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ବାମ ଲୋଚନାର ବାମ କରପରେ
ଲପନ ଏମନ୍ତ ଦିଶି
ନବବିରହରେ ନବ ପଲ୍ଲବରେ
ଶୟନ କଲାକି ଶଶୀ ?

ଶ୍ୱାସବଶେ ତା'ର ତିଳଫୁଲ ନିନ୍ଦି
ଫୁଲୁଥିଲା ଚାରୁ ନାସା
ନୟନ ମୁଦ୍ରିତ ଛବିକି ଅନାଇ
କବିଙ୍କୁ କଲି ପ୍ରଶଂସା ।

ଧରି ନପାରି ଧଇର୍ଯ୍ୟ ସୁଅଧରି
ସଙ୍ଗେ ଆରମ୍ଭନ୍ତେ ରତି
ଜ୍ଞାନହୀନ ବନ୍ଧ ବିଧିଯାଏ ହୋଇ
ଥିଲା ସେ ସୁଧୀର ଗତି ।

ଚେତି ଚମକି ଜାକି ଜାନୁ ବୋଇଲା
ଏ କି ଆଜି ପରମାଦ
ବଡ଼ ଏ ଭଙ୍ଗୀ ଶିଖିଲ କାହୁଁ ହେ
ଛାଡ଼ ଲାଗୁଅଛି ନିଦ ।

ଆଗ ସୁଚୁମ୍ବନ ଆଲିଙ୍ଗନ ଦାନ
କର ବୋଲୁ ସୁମୁହିଁକି
କାହିଁକି ନୋହିବ ବୋଲି ଅପଘନ
କମ୍ପନ କଲା ତହିଁକି !

ନୀରଜନେତ୍ରାର ଉରଜ ଉପରେ
କରଜ ପୀଡ଼ି ଭିଡ଼ିଲି
ହସି ହସି କରି ଏଭାଷ ଭାଷିଲା
ଇଷି ଇଷି ମଳି ମଳି ।''

ଏହିପରି ପ୍ରିୟା ସହିତ ନାୟିକାର ରତିକାଳୀନ ସ୍ମୃତିକୁ ମନେପକାଇ ନାୟକ ମଦନପୀଡ଼ା ପାଇଛି । ଘୋର ମନସ୍ତାପ ଯୋଗୁଁ ନାୟକ ଚେତାଶୂନ୍ୟ ହୋଇପଡ଼ିଛି ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ-

''ଏମନ୍ତ ଭାବି କ୍ଷିତିରେ ପଡ଼ିନର
ପତିସୁତ ହେଲା ମୋହ
ସଖାଏ ପଲ୍ଲବେ ବିଞ୍ଚି ନୀର ସିଞ୍ଚି
ସଚେତନ କଲେ ଦେହ ।

ଚେତନା ବସେ ଅବଶେ ବସି ଶ୍ୱାସ
ଛାଡ଼ି ଚାହେଁ ସବୁ ଦିଶ
କହେ ମନ୍ତ୍ରୀସୁତ ହେ ମିତ ଆରତ
ନୁହ କାର୍ଯ୍ୟହେଲା ଶେଷ ।

କାହୁଁ ହରି କୁମର ଅନୁକୂଳ କଲାନି
ଆସେ ଯିବାକୁ ସ୍ୱଦେଶ
ଅତି ମନୋରମ ପରମ ରହସ୍ୟ
ଅଷ୍ଟଛାନ୍ଦ ହେଲା ଶେଷ ।

ତମ ବିପକ୍ଷ ରାଧା-ପତି ସୁନ୍ଦର
ସଦା ଯେ କମଳ କର
ସେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଭାବି ଛାନ୍ଦ ଭଣିଲେ
ମାନଧାତା ନୃପବର ।''

ଅପରପାର୍ଶ୍ୱରେ ନାୟିକା ଶୋଭାବତୀ ମଧ୍ୟ ପ୍ରିୟର ବିରହରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତାପରେ ଦିନ କାଟୁଛି । ନାୟିକା ବିରହାବସ୍ଥାକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ କବି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ନୃପବର ଲେଖିଛନ୍ତି-

''ଏଣେ ବିରହେ ପଙ୍କଜ ବଦନୀ
କୁନ୍ଦ କୋରକ କରକ ରଦନୀ
ଚମ୍ପା ଶମ୍ପା ଦାହ ହେମ ଅଙ୍ଗିନୀ
ଦିନୁଦିନ କ୍ଷୀଣ ରସ ରଙ୍ଗିନୀ
କାନ୍ତ ଗୁଣଗୁଣି ।
ନିରତେ ଆକୁଳ ରମଣୀ ମଣି ।
ସ୍ତନପରେ ମୁଞ୍ଚି ନେତ୍ରନୀରକୁ
ସାର୍ଥକଲି ଏ ଉପମା ସାରକୁ ।''

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ନାୟିକା ଶୋଭାବତୀ ଏହାପରେ ତା'ର ନାୟକ ଗୁଣ ସ୍ମରଣ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ମର୍ମାହତ ହୋଇଛି । କବି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସିଂହଙ୍କ ଭାଷାରେ-

''ଆହା ଯୁବାଚିତ୍ତ କୁମୁଦଚନ୍ଦ୍ର
ଅରି ଦର୍ପ ହର ଯୁବା ପାରିନ୍ଦ୍ର ।
ସୁରସ ସାଗର ନାଗର ବର
ଯୁବତୀ ଚିତ୍ତ ରତନ ଚଉର
ମଦନ ସୁନ୍ଦର ।
ବୋଲିବି କେମନ୍ତ ସେ ଅଶରୀର ।

ପାଶୋରିଲେ ମୋତେ ପ୍ରାଣ ଈଶ୍ୱର
ବିଧିରେ ସେତ ପୁରୁଷ ଭ୍ରମର
ପଦ୍ମିନୀ ନାମ ମୋ ସାର୍ଥ ହୋଇଲା
ପ୍ରବାସ ରଜନୀ ବିଚ୍ଛେଦ କଲା ।
କି କରିବି ବୁଦ୍ଧି ।
ଦଇବେ ମୁଁ ତ ହରାଇଲି ନିଧି ।

କରିଥିଲେ ଯେତେ ସ୍ନେହ ସେ ମୋତେ
କିଞ୍ଚିତେ ତାହା ନ ରଖିଲେ ଚିତ୍ତେ
ମିଛେକି ମୋତେ ବୋଲନ୍ତି ଜୀବନ
ବିଧିରେ ସେତ ନୃପତି ନନ୍ଦନ
ହେଲା ଏଣୁ କରି ।
ନମିଳୁଥିବ ତାଙ୍କୁ କେତେନାରୀ ।

ତଥାପି ସେ ଯାହାକୁ ଅନୁସରି
କେବେ ନିରାଶ ତାକୁ ନ ଆଚରି
ଦାସୀ କରି ହେଲେ ରଖନ୍ତେ ପାଖ
ଦେଖୁଥାନ୍ତି ଟିକି ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖ ।
ଦିଶନ୍ତା ଏ ଭାଗ୍ୟ ।
ହୁଅନ୍ତି ଚରଣ ସେବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ତାଙ୍କ ବିନୁ ନ ରଖନ୍ତି ପଲଙ୍କେ
ନୁହନ୍ତି ମୋ ସଙ୍ଗୁ ଭିନ୍ନ ପଲଙ୍କେ
ନ ଦେଖନ୍ତି ମୁଖ ମଳିନ କେବେ
ଘେନୁଛି ମୋର କେ ବେଦନା ଏବେ ।
ଅପୂର୍ବ କରୁଣା
କରୁଥିଲେ କଲେ ଏ ଗଲା ଜଣା ।''

ଏହିପରି ଶୋଭାବତୀ କାନ୍ତ ବିଚ୍ଛେଦରେ ଶୋକାତୁରା ହୋଇଛି । ଶେଷରେ ସେ ତା'ର କାତରୋକ୍ତି କାମଦେବଙ୍କୁ ଜଣାଇଛି । ଏପରିକି ନିଜର ପ୍ରାଣ ବିନିମୟରେ ସେ କାମନା କରିଛି ପ୍ରିୟର ପ୍ରାଣ । ତେଣୁ ସେ କହିଛି-

''କହୁଅଛି ମୁଁ କର ଯୋଡ଼ି ମାର
ସେ ଯେ ନୃପତି ସୁତ ସୁକୁମାର ।
ବିନା ଦୋଷରେ ତାହାଙ୍କୁ ନ ମାର
ପାରିଲେ ଜୀବନ ହର ମୋହର
କହିଲି ଏ ବୁଦ୍ଧି
ଏତେ ମାତ୍ର ରଖ ଜନକ ସିଦ୍ଧି ।''

ଏହା କହି ନାୟିକା ହତଚୈତନ୍ୟ ହୋଇଛି । ସେ କାମପୀଡ଼ାର ନବମ ଦଶାରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଛି । ତେଣୁ ସଖୀମାନେ ଶୋଭାବତୀ କାନରେ ଫୁଙ୍କି ଦେଲେ ଏବଂ କାନରେ ''ଆସୁ ଅଛନ୍ତି ତୋ ପ୍ରାଣ ଈଶ୍ୱର'' କହିଲା ମାତ୍ରେ ସେ ଆକୁଳ ହୃଦୟରେ ଚାହିଁ ବସିଲା । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟି କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ-

''ଏ ବାଣୀ ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷକ ହୋଇଲା
ସତକି ବୋଲି ନାଗରୀ ଚାହିଁଲା
ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ଉଠି ବସି
ବଦନେ ଉଚ୍ଚେ ଶିବ ଶିବ ଘୋଷି
ତା' ହୃଦୟ ଦୁଃଖ,
ଜାଣି କୃପାକଲେ ପଙ୍କଜ ମୁଖ ।''

ଦୈବ ଯୋଗରେ ନାୟକ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଛି । ବିଦେଶରୁ ବାହୁଡ଼ି ନିଜ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛି । ପିତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ ଜଣାଇ ସେ ସୁନ୍ଦରୀର ପୁରରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛି । ବହୁଦିନର ଆକୁଳିତ ହୃଦୟରେ ଆନନ୍ଦ ସଞ୍ଚାର ହୋଇଛି । ବିରହ ଦଗ୍ଧ ନାୟକ ଓ ନାୟିକାର ମଧୁର ମିଳନ କବିଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ହୋଇଛି ରସମୟ । ଯେପରି-

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

''ସେ କାନ୍ତ କାନ୍ତା ଶ୍ରୀମୁଖ ଦର୍ଶନେ
ରହିଲେ ଦଣ୍ଡେ ସ୍ତମ୍ଭିତ ନୟନେ ।
ନାଗରବର ରସେ ହୋଇ ଭୋଳ
ବେଗେ କଲା ନିଜ ପ୍ରିୟାକୁ କୋଳ
ଆତୁର ହିଁ ଜଡ଼ି
ହୋଇଲେ ପରସ୍ପରେ ଭିଡ଼ାଭିଡ଼ି ।

ଦରିଦ୍ର ଜନେ ହଜିଲା ରତନ
ପାଇଲେ ଯଥା ହରଷ ତା' ମନ ।
ତହୁଁ ଅଧିକେ ରସଜାତ ହୋଇ
ପୁଣି ହୋଇଲେ ଚୁମ୍ବଦିଆଦେଇ ।
ଗଣ୍ଠି ବେନିଚିରେ
ପକାଇ ଭିନ୍ନ-ନୋହିବା ବିଚାରେ ।''

ସୁତରାଂ 'ଶୋଭାବତୀ' କାବ୍ୟ ନାୟକ ଓ ନାୟିକାର ବିରହ, ମିଳନର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଏକାନ୍ତ ଉପଭୋଗ୍ୟ ହୋଇପାରିଛି । 'ଶୃଙ୍ଗାରୀଚେତ୍' କବିଃ' ନ୍ୟାୟରେ କବି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସିଂହଙ୍କ ଶୃଙ୍ଗାରୀ ଭାବନା ଏହି କାବ୍ୟରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଛି । ବସ୍ତୁତଃ 'ଶୋଭାବତୀ' ଏକ ରସମୟ ରଚନା । ସାବଲୀଳ ଭାଷାବିନ୍ୟାସ, ରସଚର୍ଯ୍ୟା, ସାଙ୍ଗୀତିକତା ଏବଂ ଶୃଙ୍ଗାରିକତା ହେଉଛି ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ଆବେଦନ । ଆଳଙ୍କାରିକ କାବ୍ୟଶୈଳୀରେ ଏହା ରଚିତ । ସମାଲୋଚକଙ୍କ ଭାଷାରେ- ''ଆଳଙ୍କାରିକ କାବ୍ୟଶୈଳୀରେ ଏହା ବିବିଧ ଶବ୍ଦାଳଙ୍କାର ଓ ଅର୍ଥାଳଙ୍କାର ଚାତୁରୀ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା କବିଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷ୍ୟଥିଲା ପରି ଜଣାଯାଏ ।'' 'ଶୋଭବତୀ' କାବ୍ୟରେ ନୟାଗଡ଼ର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମହାଦେବ ଶ୍ରୀଲଡୁକେଶ୍ୱର (ହରିହରପୀଠ, ଶରଣକୂଳ) ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ବନ୍ଦନା ଗାନ କରିଛନ୍ତି କବି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସିଂହ ମାନଧାତା । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ -

''ପୂର୍ବେ ଯେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରରେ ପୂଜିତ
ଲଡୁକେଶ୍ୱର ନାମେ ଲିଙ୍ଗ ଖ୍ୟାତ
ନବଦୁର୍ଗ ପାଳକର କରତା
ପରମ୍ପରା.ତାଙ୍କ ଇଷ୍ଟ ଦେବତା ।
ତାଙ୍କ ପଦଚିନ୍ତି,
ଭଣିଲେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ନୃପତି ।''

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସିଂହ ମାନଧାତା କେତେଗୋଟି ଗୀତିକବିତା ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି – 'ବିରହୋତ୍‌କଣ୍ଠିତା ନାୟିକା', 'ବସନ୍ତେ ବିରହୀ', 'ନାୟକର ଚାଟୁ' ଇତ୍ୟାଦି । 'ବିରହୋତ୍ କଣ୍ଠିତା' ନାୟିକା କବିତାଟି ଶଙ୍କର କାମୋଦୀ ରାଗରେ ରଚିତ । କବି ଲେଖିଛନ୍ତି –

''ସୁରତେ ତୋଷିବି ନାହା
ଏ ଦୀନେ ମଦନେ ଦୁଃଖୀସଜନୀ ନାହିଁ ମୋ ସାହା ।୦।
ବରଷେ ରଜନୀ ଦିନ — ସରସେ ଡାକଇ ଘନ
ତରସେ ମଦନ ହୀନ — ବିରସେ ମୁଁ ହେଲି ଲୀନ
ନିରତେ ଡାକଇ କେକୀ — ପୁରତେ ତା ପୁଚ୍ଛଟେକି
ତେଜିଲେ କେଉଁ ଦୋଷକୁ — କାନ୍ତ ମଜ୍ଜିଲେ କେଉଁ ରମଣୀରେ ଆହା ॥୧॥
କହରେ କି ପ୍ରତିକାର — ଅହରେ ହେଲା ଅନ୍ଧାର
ବହରେ ମୋ ଦୁଃଖଭାର — ପ୍ରହାରେ କୁସୁମ ଶର
ଫୁଟିଲା କେତକୀ ନୀପ — ତୁଟିଲା ମାନିନୀ ତାପ
ଘୋଟିଲା ଆସିକି ପାପ — ହଟିଲା ମଦନ ଯାହା ।୨।

ବହିଲା ଝାଞ୍ଜି ମରୁତ — ଦହିଲା ବିଯୋଗୀ ଚିତ୍ତ
ସହିଲା ଦେହ ଏମନ୍ତ — ରହିଲା କାହିଁ ମୋ କାନ୍ତ
ବରଷେ ହେଲା ବିଦେଶ — କି ରସେ ହେଲି ମୁଁ ବଶ
ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ନରେଶ — ସୁରସେ ଭଣିଲେ ଏହା ।" ।୩।

ସେହିପରି 'ବସନ୍ତେ ବିରହୀ' କବିତାରେ କବିଙ୍କର ଅନୁଚିନ୍ତା ଏହିପରି –

''ମଳୟ ମୁରୁତ ମନ୍ଦେ ବହିଲାରେ
ନବଚୂତ ମୁକୁଳ ଦେଖି ହେଲେ ଆକୁଳ
କଳ କଳ କୋକିଳ ବାଣୀ ଭାଷିଲାରେ ।୧।

କି ରୂପରେ କାମିନୀ ବଞ୍ଚିବ ଏ ଯାମିନୀ
ମୋ ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଗମନୀ ଦୂରେ ରହିଲାରେ ।୨।

କେତେକେତେ ଯୋଗୀ କରାଇଲା ସଂଯୋଗୀ
ଯୋଗୀ ନୋହି ବିଯୋଗୀ କାମ ଦହିଲାରେ ।୩।

ଭଣେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ନୃପ ଅନଙ୍ଗଭୀମ
ଅନଙ୍ଗ ବାଧା ଅଙ୍ଗେ କାମ ଦହିଲାରେ ।" ।୪।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

କବିଙ୍କର 'ନାୟକର ଚାଟୁ' ବେଶ୍ ରସୋତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ରଚନା । ଏଥିରେ କବିଙ୍କର ଅନୁଚିନ୍ତା ଏହିପରି –

"ହୃଦୟ ମଣ୍ଡନା ମୋତି ହାରାରେ
ମନା କହିଲେ ଯେତେ ଅନାଇଲୁ ନାହିଁରେ
ଥରେ ହେଉ ପରମ୍ପରାରେ ।୧।

କହିଲେ ଯେତେକ ଚାଟୁ ନ ଘେନିଲୁ ଚିତ୍ତରେ
ପରାଣୁ ଅଧିକ ବୋଲୁ ପରାରେ ।୨।
ତୋ କର ଧରି ମୁଁ କିଣା କିଙ୍କର ବୋଲନ୍ତେ
ମୋହ ସପତଟି ନେତ୍ର ତାରାରେ ।୩।

ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ନୃପ ମାନଧାତାଭଣିରେ
ଶୁଣି ମାନ ତେଜିଲା ସେ ଧୀରାରେ ।୪।

ବାସ୍ତବିକ ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କର ଏହି ବିରହାତ୍ମକ ଗୀତିକାଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି ରସସିକ୍ତ, ସେହିପରି ହୃଦ୍ୟ ଏବଂ ଉପଭୋଗ୍ୟ ।

ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ (କବିସମ୍ରାଟ)

Copy right reserved
(ସାଧକ ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ)

ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ଯୁଗର ଅନନ୍ୟ ଓ ଅଦ୍ୱିତୀୟ କାବ୍ୟଶିଳ୍ପୀ । ସେ ରୀତିଯୁଗର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରତିନିଧି । ସେ ରୀତି କବି, ଆଳଙ୍କାରିକ କବି, ରସିକ କବି, ଶୃଙ୍ଗାରୀ କବି ଏବଂ ବିଦଗ୍ଧ କବି । ସେ ଜୀବନ ଓ ଯୌବନର କବି । ସେ ରୀତି ଯୁଗୀୟ କବିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବୋତ୍ତମ, ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କାବ୍ୟକାର ଅଟନ୍ତି । ଅପାର କାବ୍ୟ ସଂସାର ସୃଷ୍ଟିକରି ସେ ପ୍ରଜାପତି ଆସନରେ ଆସୀନ । ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ସିଦ୍ଧ ପୁରୁଷ ଓ ଦେବଦୁର୍ଲ୍ଲଭ କବିତ୍ୱ ଶକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ । ତାଙ୍କର ସୃଜନଶୀଳ କାବ୍ୟମାନସ ବିଚିତ୍ରବର୍ଣ୍ଣା । ଉତ୍କଳୀୟ ସାରସ୍ୱତ ଜଗତରେ ସେ ଜଣେ କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ସ୍ରଷ୍ଟା ନିଶ୍ଚୟ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଘୁମୁସର ରାଜବଂଶର । ଘୁମୁସର ଭଞ୍ଜ ରାଜବଂଶର ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ରାଜକବି ପ୍ରତାପ ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜଙ୍କର ସେ ପୌତ୍ର ଏବଂ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ନରେଶ ନୀଳକଣ୍ଠ ଭଞ୍ଜଙ୍କର ସେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ଥିଲେ । ଘଟଣାଚକ୍ରରେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ପିତାଙ୍କ ସହିତ ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟକୁ ଆଗମନ କରିଥିଲେ । ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟର ଶ୍ରୀ ଗଡୀଶ୍ୱର ପୀଠ ମାଳିସାହି ଗ୍ରାମ (ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟପୁର ଶାସନ) ଥିଲା ତାଙ୍କର ଅବସ୍ଥାନ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାର କ୍ଷେତ୍ର ।

ଏ ସମ୍ପର୍କରେ କତିପୟ ଗବେଷକ ତଥା ଐତିହାସିକ ମତାମତକୁ ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇପାରେ ।

(୧) ଐତିହାସିକ କେଦାରନାଥ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ମତରେ- ''କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଘୁମୁସରର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରାଜକବି ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜଙ୍କର ପୌତ୍ର ଓ ନୀଳକଣ୍ଠ ଭଞ୍ଜଙ୍କର ପୁତ୍ରଥିଲେ । ନୀଳକଣ୍ଠ ନିଜ ପିତା ନବତି ବର୍ଷ ବୟସ୍କ ବୃଦ୍ଧ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କୁ ମରାଇ ୧୭୦୧ ରେ ରାଜପଟରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତିନିବର୍ଷକାଳ ରାଜସୁଖ ଉପଭୋଗ କରି ୧୭୦୪ରେ ଭଞ୍ଜ ବଂଶୀୟ ଘନ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରାଜ୍ୟରୁ ବିତାଡ଼ିତ ହୋଇଥିଲେ । ଘନ ଭଞ୍ଜ ୧୭୦୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ୧୭୫୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଘୁମୁସର ଶାସନ କରିଥିଲେ । ବିତାଡ଼ିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଓ ତଦୀୟ ପୁତ୍ର ଉପେନ୍ଦ୍ର ନୟାଗଡ଼ର ମାଳିସାହି ଗ୍ରାମରେ ବାସ କରିଥିଲେ । ସେଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ ସମୟରେ ରାମତାରକ ମନ୍ତ୍ରଜପ ଦ୍ୱାରା ସିଦ୍ଧି ଲାଭକରି ଅଦ୍ଭୁତ କବିତ୍ୱ ଶକ୍ତି ଲାଭ କରିଥିବାର ଜନଶ୍ରୁତି ରହିଛି । ନୟାଗଡ଼ର ତତ୍କାଳୀନ ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସିଂହ ମାନ୍ଧାତା ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ କବିତ୍ୱ ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେଇଥିଲେ ।''

(୨) ପଣ୍ଡିତ ନୀଳମଣି ମିଶ୍ରଙ୍କ ମତରେ- ''କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଘୁମୁସରର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରାଜା ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ପୌତ୍ର ଓ ନୀଳକଣ୍ଠ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ପୁତ୍ରଥିଲେ । କବି ଉପେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରାୟ ଖ୍ରୀ.ଅ.୧୬୮୫ରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ବୋଲି କେତେକ ଆଲୋଚକ ମତପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପିତା ନୀଳକଣ୍ଠ ଘୁମୁସର ରାଜା ସିଂହାସନ ଲୋଭରେ ନିଜ ମାତା ମଣ୍ଡା ଦେଇଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଏକ ପ୍ରଳୟଙ୍କରୀ ଝଞ୍ଜା ସୃଷ୍ଟି

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

କରି ରାଜପଦରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ତିନିବର୍ଷ ମାତ୍ର ରାଜପଣ କରି ଖ୍ରୀ.ଅ. ୧୭୦୪ରେ ଉକ୍ତ ବଂଶର ଜନୈକ ଦାୟାଦ ଘନ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଚିରଦିନ ଲାଗି ଘୁମୁସରରୁ ନିର୍ବାସିତ ହୋଇଥିଲେ । ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ପୁତ୍ର ଯୁବକ ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ନିର୍ବାସନ ଦଣ୍ଡ ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ସେହି ସମୟରେ ନୟାଗଡ଼ର 'ମାଳିସାହି'ରେ ରହି ରାମତାରକ ମନ୍ତ୍ର ଜପଦ୍ୱାରା ସିଦ୍ଧି ଲାଭକରି ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରତିଭା ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ । ତାହାରି ଫଳରେ ତାଙ୍କର ଅମର ଲେଖନୀରୁ 'ବ' ଆଦ୍ୟାନୁପ୍ରାସରେ ଲିଖିତ 'ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସ', 'ଲାବଣ୍ୟବତୀ', 'କୋଟିବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡସୁନ୍ଦରୀ', 'ଅବନାରସତରଙ୍ଗ', 'ଷୋଳପୋଇ', 'ରାମଲୀଳାମୃତ' ଆଦି ବହୁକାବ୍ୟ ନିସୃତ ହୋଇଥିଲା ।

(୩) କବିଭୂଷଣ ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ରଙ୍କ ମତରେ - "କବି ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ପ୍ରଥମେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜଜେମାଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଯୌତୁକ ସ୍ୱରୂପ ନୟାଗଡ଼ର ମାଳିସାହି ଗ୍ରାମକୁ ପାଇଥିଲେ । ତେଣୁ କବିସମ୍ରାଟ ଉପନ୍ଦ୍ରେ ଭଞ୍ଜ ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ନାତି ଓ ତା'ପରେ ଜାମାତା । ନୟାଗଡ଼ ମାଟିର ରକ୍ତ ତାଙ୍କ ଦେହରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିଲା । ଏହି ମାଳିସାହିରେ ବହୁକାଳ ଆମର କବିସମ୍ରାଟ ସୁଖ ଦୁଃଖ ଓ ସମ୍ପଦ ବିପତ୍ତିରେ କଟାଇଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ଏହି ମାଳିସାହିରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ରଘୁନାଥ ନାମକ ଜନୈକ ସିଦ୍ଧ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ କବିଙ୍କୁ ରାମତାରକ ମନ୍ତ୍ର ଜପକରି ସିଦ୍ଧ କରିବାକ ଦେଇଥିଲେ । ତାହା ଅନୁସାରେ କବି ଯେଉଁ ସିଦ୍ଧ ଗୁମ୍ଫାରେ ରାମ ତାରକ ମନ୍ତ୍ର ସିଦ୍ଧ କରିଥିଲେ, ତାହା ଏହି ନୟାଗଡ଼ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ । କବି ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଏହି ନୟାଗନ ମାଳିସାହିରେ ଅବନାରସ ତରଙ୍ଗ, ଲାବଣ୍ୟବତୀ, ବଜାରବୋଲି, କଳାକୌତୁକ, ପ୍ରଭୃତି କାବ୍ୟକବିତା ଲେଖିଥିଲେ-ବୋଲି ଲୋକମୁଖରୁ ଶୁଣାଯାଏ ।"

(୪) କୈଳାସ ଚନ୍ଦ୍ର ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ ମତରେ- "କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ୧୫୯୮ ଶକାବ୍ଦ ମାଘ ମାସ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ପଞ୍ଚମୀ ତିଥିରେ ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ପ୍ରିୟତମା ମହିଷୀ ନବଦୁର୍ଗ ରାଜଜେମା ମଣ୍ଡାଦେଈଙ୍କ ପୁତ୍ର ନୀଳକଣ୍ଠ ଭଞ୍ଜଙ୍କଠାରୁ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଷଡ଼ାକ୍ଷର ରାମତାରକ ମନ୍ତ୍ର ସିଦ୍ଧକରି ପିତାମହଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ନିଜ ମାତୃଭାଷାର ଉନ୍ନତି କରିବା ଲାଗି ବାଷଠି ଖଣ୍ଡ କାବ୍ୟ ଓ ଅନେକ ମହାକାବ୍ୟ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଭଞ୍ଜ ବଂଶର ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ସମୟରେ ନିଜ ମାମୁ ଘର ନୟାଗଡ଼କୁ ଚାଲିଯାଇଥିଲେ । ନିଜ ମାମୁ ଝିଅ ରାଜକନ୍ୟା ରତ୍ନାବତୀଙ୍କୁ ବିବାହ କରି ମାଳିସାହି ଗ୍ରାମକୁ ଯୌତୁକ ସ୍ୱରୂପ ପାଇଥିଲେ । ତତ୍କାଳୀନ ନୟାଗଡ଼ର ରାଜାସାହେବ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ କବି ପ୍ରତିଭା ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ବୀରବର ଉପାଧି ରପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

(୫) ଡକ୍ଟର ବୃନ୍ଦାବନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ମତରେ- ''ନୟାଗଡ଼ ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମାନଧାତା ଯୁବକ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ କବି ପ୍ରତିଭା ଓ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ 'ବୀରବର' ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ କଲେ ଓ ଗଡ଼ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ମାଳିସାହି ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟପୁର ଶାସନରେ ବୀରବର କବି ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଅବସ୍ଥାନରେ ସମସ୍ତ ଆୟୋଜନ କରିଦେଲେ ।''

ସେ ଢେଙ୍କଣା ଗ୍ରାମର ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କୁ ଉପାସନା କରି ରାମତାରକ ମନ୍ତ୍ର ସିଦ୍ଧ କରିଥିଲେ ଓ ଦିବ୍ୟ କବିତ୍ୱ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଲେଖିଛନ୍ତି -

(କ) "ତାରକ ମନ୍ତ୍ର ପରସାଦେ
ମୋହର କବି ପଣ ଉଦେ ।" (ଲାବଣ୍ୟବତୀ)

(ଖ) "ବଳାଇ ଚିତ୍ତ ଅନବରତ
ଭାଗ୍ୟେ ଗ୍ରହଣ ତାରକ ମନ୍ତ୍ର ।" (ବୈଦେହୀଶବିଳାସ)

(ଗ) "ତରଣି କୁଳର ସାର । ଆଶ୍ରୟରୁ ନିରନ୍ତର
କହେ ଉପଇନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ମୁଁ ଲଭିଛି ଶବଦ ସମୁଦ୍ର ପାର ।" (କୋ.ବ୍ର.ସୁ)

(ଘ) "ବୀରବର ପଦ ଉପଇନ୍ଦ୍ର ମୋ ନାମ
ବାରେ ବାରେ ସେବାରେ ମନାଇଁ ସୀତାରାମ ଯେ
ବିଚିତ୍ର କବିତ୍ୱ ମାର୍ଗେ ପ୍ରସରିଲା ବୁଦ୍ଧି
ବିରଚିଲି ରାମାୟଣ ଏ ମୋ ବଡ଼ ସିଦ୍ଧି ଯେ ।" (ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସ)

(ଙ) "ବାମେ ବାମାବର ସ୍ଥିତି ଦକ୍ଷିଣେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଯତି
ମଧ୍ୟେ ବିଜେ ଯେଉଁ ଶ୍ୟାମଳ ସୁନ୍ଦର ତାଙ୍କୁ ଉପଇନ୍ଦ୍ର ଚିନ୍ତି ।"
(ଲାବଣ୍ୟବତୀ)

(ଚ) "କହେ ଉପଇନ୍ଦ୍ର ମୋ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ସାକ୍ଷାତ
ଜାତ କଲେ କ୍ଷୀରାର୍ଣ୍ଣବୁଁ ସୁଧାମୋର ଗୀରାର୍ଣ୍ଣବୁଁ ରସଗୀତ ।
ସେ ସତ । ସେ ବିବୁଧ ଏ ବୁଧ ରଞ୍ଜିତ ।
ଦୈତ୍ୟ ଖଳରେ ଅଧ ରକ୍ଷିତ । ଯେ ଗ୍ରାସିବ ହେବ ରାହୁ ମତ ।"
(କୋ.ବ୍ର.ସୁ)

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସର୍ଜନଶୀଳ ମାନସ ରାମଭକ୍ତି ଭାବନାରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ଥିଲା । ତେଣୁ ସ୍ରଷ୍ଟା ଉପେନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ରଚନା କର୍ମକୁ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ରଚନା ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ତାଙ୍କର ଇଷ୍ଟଦେବଙ୍କର ଗୁଣଗାନ କରିଛନ୍ତି -

"ହଂସ ବଂଶକୁ ତୋଷିତ ସର୍ବଦା ଶ୍ରୁତିରଞ୍ଜିତ
କର୍ବୁରକାନ୍ତ ଗଞ୍ଜିତ । କାନ୍ତି ଦୀପିତ ଏ
ସେ ରାମ ବିଧିରେ ଧ୍ୟାୟି ଭଞ୍ଜବୀରବର କହି
ତୁମ୍ଭ ରଚନା ସମସ୍ତ । ପୁରୁ ଏ ଗୀତ ହେ ।" (ଲାବଣ୍ୟବତୀ)

ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି -

"କଳଙ୍କ ବିହୀନ ମୋ ଗୀତ । ଖଳରାହୁରେ ଅଦୂଷିତ ।
ବିଚିତ୍ର ସୁଧାକର ଏହି । ସୁମନାବୃନ୍ଦସୁଖଦାୟୀ ।
ନାରିକେଳ ଯେ ରସପୁର । ଭକ୍ଷି ନ ପାରଇ ବାନର ।
ତାର କି ସ୍ୱାଦୁ ନାଶ ହୋଇ ? ପ୍ରସଙ୍ଗୁ ଗଲି ମଧ କହି ।" (ଲାବଣ୍ୟବତୀ)

କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ତାଙ୍କର କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ବିଜ୍ଞଜନଙ୍କର ହସ୍ତଗତ ହେବାପାଇଁ କାମନା କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେହି ମର୍ମରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି -

"କର ଏ କରୁଣା ବିଜ୍ଞ ହସ୍ତଗତ ଏ ପୁସ୍ତକ ମୋର ହୋଇବ
ଅଜ୍ଞ ସମୂହର କର୍ଣ୍ଣକୁହରକୁ କେବେହେଁ ପ୍ରବେଶ ନୋହିବ ।" (ର.ହା)

ପୁନଶ୍ଚ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି -

"ବୁଦ୍ଧି ଉତ୍ତମ ଯାହାର କାବ୍ୟ ଅଭିଧାନେ,
ବୃଜିନ ନାଶ ଚରିତ ଶୁଣ ସାବଧାନେ (ବୈ.ବି.)

ଉପେନ୍ଦ୍ର ଥିଲେ ବିଶିଷ୍ଟ ସାଧକ । ତାଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ ସାଧନା ଅତୁଳନୀୟ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ତାଙ୍କର ଗଭୀର ଓ ପ୍ରଗାଢ଼ ଭକ୍ତି ଥିଲା । ସେ ଏକପତ୍ନୀବ୍ରତର ନିଷ୍ଠାପର ପ୍ରବକ୍ତା ଥିଲେ ଏବଂ ବିଧିବଦ୍ଧ ନୈତିକ ଜୀବନଯାପନ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି-

"ପର ଦ୍ରବ୍ୟ ପରସ୍ତିରୀ ହରଣକୁ
ଲେଖୁ ଶୁଭ କରି ତହୁଁ ମରଣକୁ ।" (ଲାବଣ୍ୟବତୀ)

ଉପେନ୍ଦ୍ର ଥିଲେ ବହୁ କାବ୍ୟ କବିତାର ସ୍ରଷ୍ଟା । ସେ ତାଙ୍କର ନିରଳସ କାବ୍ୟ ସାଧନା ପାଇଁ ନୟାଗଡ଼ର ତତ୍କାଳୀନ ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କଠାରୁ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

'ବୀରବର' ଉପାଧି ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଏହି ଉପାଧିକୁ ସେ ବହୁ କାବ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି । କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଓଡ଼ିଆ ସାରସ୍ୱତ ଜଗତରେ ମହାକବି । ସେ ଥିଲେ ଅସାମାନ୍ୟ ପ୍ରତିଭାଧର କବି । ତାଙ୍କର ସୃଜନଶୀଳ ପ୍ରତିଭାର ପଟାନ୍ତର ନାହିଁ । ତାଙ୍କପରି ସୃଜନଶୀଳ କବି ନ ଥିଲେ, ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ନୋହିବେ । ବାସ୍ତବିକ ଭଞ୍ଜ ଏକ ବିସ୍ମୟ । ସେ ଥିଲେ ବିଦଗ୍ଧ ପଣ୍ଡିତ । ତାଙ୍କର ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ କାବ୍ୟ କବିତା ଅସାଧାରଣ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, ଅଧ୍ୟବସାୟ ବହୁଶାସ୍ତ୍ରଦର୍ଶିତା ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିମତାର ଅମୃତମୟ ଫଳ । ଡକ୍ଟର ମାୟାଧର ମାନସିଂହ ଯଥାର୍ଥରେ ଲେଖିଛନ୍ତି – "We may have no hesitation in saying that Upendra was not a spontaneous poet, but the dazzling product of labour & culture." ଡକ୍ଟର ମାୟାଧର ମାନସିଂହଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତି ଏକାନ୍ତ ଭାବରେ ଯଥାର୍ଥ ।

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ (ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ)

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲେ । ଅଗ୍ନିଚିତ୍ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଉଭୟ କବି ଓ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସଂଜ୍ଞା 'ଚୟନି' ବୋଲି ଗବେଷକ ଡକ୍ଟର ଭଗବାନ ପଣ୍ଡା ମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି- "The poet was born in Brahmman family having Kaundinya gotra of Agnichit or Agnihotri section for which his title may be taken as 'Chayani' as mentioned in his Satak." କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ନୟାଗଡ଼ର ପଞ୍ଚଦଶତମ ରାଜା ଗଦାଧର ସିଂହ ମାନଧାତା (ଖ୍ରୀ. ୧୬୯୦-୧୭୨୦) ଏବଂ ଖଣ୍ଡପଡ଼ାରାଜା ବନମାଳୀ ଜଗଦେବ (ଖ୍ରୀ. ୧୭୨୩-୧୭୩୪) ଙ୍କ ସମସାମୟିକ କବି । ସେ ଉଭୟ ରାଜାଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଲାଭ କରିଥିଲେ । କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଉଭୟ ରାଜ୍ୟର ଦରବାରୀ କବିଥିଲେ । ଗବେଷକ କେଦାର ନାଥ ମହାପାତ୍ର ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ଯେ କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଗଦାଧର ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କ ସମୟରେ ବିକଶିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି- "It can be concluded that poet Nityananda patronised by Gadadhar Simha Mandhata flourished in the second half of the seventeenth Century" ।

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଏକମାତ୍ର କୃତି ହେଉଛି 'ଆରତଧ୍ୱଂସନ' । ଏହା ଅପ୍ରକାଶତ । ଏହା କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦଙ୍କର ଏକ ଭକ୍ତି ରସାତ୍ମକ ରଚନା । ଏଥିରେ କବି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମହିମା ପ୍ରତିପାଦନ କରିବା ସହିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଅଭେଦତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ଦଶଗୋଟି ବିଭାଗ ରହିଛି ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଭାଗରେ ବାରଗୋଟି ପଦ ରହିଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ କବିତାର ଦିବ୍ୟ କବିତ୍ୱ ବିଳସିତ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଭାଗକୁ 'ପୋଇ' ରାଗରେ ଗାନ କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ରହିଛି । ସେହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୀତର ଶେଷ ଚାରିଧାଡ଼ିକୁ 'ପଦି' ତାଳରେ ଗାଇବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଯାଇଛି ।

'ଆରତଧ୍ୱଂସନ' କାବ୍ୟର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ କବି ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବନ୍ଦନା କରି ତାଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଛନ୍ତି । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ-

''କୃପାସିନ୍ଧୁ ଦୀନବନ୍ଧୁ ଅଘତମଇନ୍ଦୁ ଆରତନାଶନ
ସେ ନନ୍ଦନ ପଦେ କରି ଧ୍ୟାନ କେବଣ ପତିତଜନ, ମହାପ୍ରଭୁ ହେ ।
ନବନୀଳ ଘନ ବରଣ ସୁନ୍ଦର, ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ମାଧୁରୀ ଅତି ଶୋଭା
ଶିରେ ଶିଖିଚୂଳ ମାଳତୀ ବକୁଳ, ଝଙ୍କାର ମଧୁପ କୁଳପ୍ରଭା ।''

କବି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମହିମାକୁ କାବ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ବୋଲି ସୂଚାଇଛନ୍ତି । ସେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଶିଖଠାରୁ ନଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । କାବ୍ୟର ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଭାଗରେ କବି ସାଂସାରିକ-ମାୟାରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବା ପାଇଁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦୁଷ୍ଟ ଦଳନକାରୀ ଓ ସନ୍ଥ ପାଳନକର୍ତ୍ତା ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । କାବ୍ୟଟିର ତୃତୀୟ ଓ ଚତୁର୍ଥ ବିଭାଗରେ କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ବ୍ୟାଜସ୍ତୁତି ଛଳରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିରୋଧରେ ଅଭିଯୋଗ ଆଣିଛନ୍ତି । ଏ ଅଭିଯୋଗ ଅଭିମାନ ମିଶ୍ରିତ । କବି କହିଛନ୍ତି ଯେ ଭଗବାନ ତାଙ୍କର କାତରମୟ ପ୍ରାର୍ଥନାପ୍ରତି କର୍ଣ୍ଣପାତ କରୁ ନଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଭାଙ୍ଗି ଗଲାଣି । କବି ଆଉ ଅଧିକ ସମୟ ଅପେକ୍ଷା କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ କବି କହିଛନ୍ତି ଯେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ 'ଆରତତ୍ରାଣ', 'ଦୀନବନ୍ଧୁ' ନାମର ସାର୍ଥକତା ରଖି ପାରୁନାହାନ୍ତି ।

କାବ୍ୟଟିର ପଞ୍ଚମ, ଷଷ୍ଠ ଓ ସପ୍ତମ ବିଭାଗରେ କବି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ଯେ ଯେଉଁମାନେ ବିପଦରେ ପଡ଼ିଥିଲେ, ଭଗବାନ ସେମାନଙ୍କୁ ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କବିଙ୍କ ପ୍ରତି ଭଗବାନ କାହିଁକି ବିମୁଖତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଛନ୍ତି ? କବି ତେଣୁ କହିଛନ୍ତି ଯେ ସେ କ'ଣ ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ କିଛି ଭୁଲ କରିଛନ୍ତି କି ? ତଥାପି କବି ଉଦାହରଣ ଦେଇ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଯେଉଁମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭୁଲ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର କରୁଣା ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । କାବ୍ୟର ଅଷ୍ଟମ ଓ ନବମ ବିଭାଗରେ କବି କହିଛନ୍ତି ଯେ ଯଦି ତାଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ଦୁଃଖ ପାଇବାର ଅଛି, ସେ ଦୁଃଖ ତାଙ୍କର ଅଚିରେ ଦୂରୀଭୂତ ହୋଇପାରିବ । କାରଣ ସେହି ଭାଗ୍ୟକୁ ଭଗବାନ ବଦଳାଇ ଦେଇ ପାରିବେ । ଏପରି

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ବଦଳାଇବାର ନଜିର ମଧ୍ୟ ରହିଛି । କବି କହିଛନ୍ତି ଯେ ଅହୋରାତ୍ର ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ତାଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣୁ ନାହାନ୍ତି । ଦଶମ ଗୀତରେ କବି ତାଙ୍କର ଷଡ଼ରିପୁ କାମ, କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ, ମୋହ, ମଦ ଓ ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟକୁ ନିନ୍ଦା କରିଛନ୍ତି । କାରଣ ଏହି ଷଡ଼ରିପୁ କବିଙ୍କୁ ଦିବ୍ୟ ଭାବନାରୁ ନିବୃତ୍ତ କରୁଅଛନ୍ତି ।

ପରିଶେଷରେ କବି ସାଂସାରିକ ଦୁଃଖ, ମନ୍ତ୍ରଣାରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବାକୁ ଭଗବାନ ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କ ଚରଣାରବିନ୍ଦରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିଛନ୍ତି । କବି ଆଶାପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି ଯେ ସେ ଜ୍ଞାତସାରରେ ହେଉ କିମ୍ବା ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ହେଉ ଯେଉଁ ଭୁଲ କରିଛନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କୁ କ୍ଷମାଦେବେ । କାରଣ ସେ କ୍ଷମାମୟ, କରୁଣାମୟ । ତେଣୁ କବି ଶେଷରେ କହିଛନ୍ତି-

''ଆହେ ଭଗବାନ ପ୍ରତିତ ପାବନ
ଆରତଧ୍ୱଂସନ ବିଘ୍ନହର ।
କହେ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୁ ମୋ ଗୋବିନ୍ଦ
ଜନନ ଅପ୍ରାଧ କ୍ଷମାକର ।"

'ଆରତଧ୍ୱଂସନ' ଏକ ମନୋରମ ଭକ୍ତି ରସାତ୍ମକ କ୍ଷୁଦ୍ର କାବ୍ୟ । ଏଥିରେ କବିଙ୍କର ଭକ୍ତିଭାବ, ଆତ୍ମସମର୍ପଣଭାବ ଓ କୃଷ୍ଣପ୍ରାଣତାର ସ୍ୱାର୍ଥକ ନିଦର୍ଶନ ନିହିତ । ସରଳ, ସୁନ୍ଦର ଶବ୍ଦାବଳୀର ପ୍ରୟୋଗ ଫଳରେ କାବ୍ୟଟି ଶ୍ରୁତିମଧୁର ହୋଇପାରିଛି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖଶ୍ରୀ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କବିଙ୍କର ଚାତୁର୍ଯ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଯେପରି-

''ଅଳକାବଳିକି ଶିଶୁପଂକ୍ତି ଅଳି
ଶ୍ରୀମୁଖ ନୀଳ ନଳିନ ଜିଣି ।
କପାଳେ ଚନ୍ଦନ ବିନ୍ଦୁ ଶୋଭାବନ
ଉଦେ ହୋଇଛିକି ନିଶାମଣି !''

'ଆରତଧ୍ୱଂସନ' ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ରକାବ୍ୟ ହେଲେ ହେଁ ଏଥିରେ ନିର୍ମଳ କବିତ୍ୱ ଓ ବିମଳ ଭକ୍ତି ଭାବନା ରହିଛି ।

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଥିଲେ ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରାଣ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି କାୟ, ମନ ଓ ବାକ୍ୟରେ ସେ ଥିଲେ ସମର୍ପିତ । କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ସଂସାର ଦାବାନଳରେ ମ୍ରିୟମାଣ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ । ତାଙ୍କର୍ ଦୁଇଗୋଟି ଭଜନ ବେଶ୍ ଲୋକପ୍ରିୟତା ଅର୍ଜନ କରିଛି । ପ୍ରଥମ ଭଜନ ହେଉଛି 'ତୁମ୍ଭପରା ପ୍ରଭୁ' । ଏହି ଭକ୍ତିଗୀତିକାରେ କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ତାଙ୍କ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ହୃଦୟର ଆର୍ତ୍ତିକୁ ଜଣାଇବା ସହିତ ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମହିମା ପ୍ରଖ୍ୟାପନ କରିଛନ୍ତି । କବି ଗାଇଛନ୍ତି-

"ତୁମ୍ଭ ପରାପ୍ରଭୁ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ମୁଁ ଯେ
ବୁଡ଼ିଲି ବିପଦ ଜଳେ
ଏତେବେଳେ ପ୍ରଭୁ ଡ଼ାକ ନ ଶୁଣୁଛ
ଯେତେ ଡ଼ାକିଲେ ବିକଳେ
ମହାପ୍ରଭୁ ହେ
ଜଳମୀନ ଯେହ୍ନ ମିହିର ତେଜରେ
ତେମନ୍ତ ହେଲାଣି ଦଶା
ଏଥିରେ କିଞ୍ଚିତେ କରୁଣା ନୋହୁଛି
ମୁଁ ଯେ କରିଛି ଭରସା, ମହାପ୍ରଭୁ ହେ ।
ବିପଦ ଧାଡ଼ି ଯେତେ ମାଡ଼ି ପଡୁଛି
କେତେହେଁ କହିବି ମନେ ହେଜି
ସିଂହମୃଗ ଆଗେ ପରାୟେ ତରଙ୍ଗେ
ଧଇର୍ଯ୍ୟ ବନ୍ଧ ଯାଉଛି ଭାଜି ।
ଯେତେରୂପେ ଦଣ୍ଡ ଦୁଃଖ ଦେଉଅଛି
କହିବାକୁ ମୋତେ ଆସୁନାହିଁ
ଯେତେ ଥିଲା ଆଶ ଆହେ ପୀତବାସ
ଏବେ ତୁମ୍ଭ ନିରାଶକୁ ଚାହିଁ ।

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଠାରେ ନିଜକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ସମର୍ପଣ କରିଛନ୍ତି । ଏହାହିଁ ନିମ୍ନ ପଦପନ୍ତିରୁ ଜଣାପଡ଼େ-

ପ୍ରଭୁ ହୋଇ କୃପା ନ କରୁଛ କିମ୍ପା
ଦୀନ ପତିତ ଜନଙ୍କଠାରେ
ଅତିହିଁ ନିରାଶ ପଣ କରିବାରେ
ଭାସିଗଲି ଶୋକନଦୀ ଧାରେ । × × ×

ମୁଁ ଯେ ମଳେମଳି ଭାସିଗଲେ ଗଳି
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସିନା ଏ ଅସୁନ୍ଦର
ତୁମ୍ଭ ନାମ ଧରି ହେବା ଏତେ ସରି
ଜଗତେ କିବା ବୋଲିବେ ନର ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ମୋର ଏ ଦୁର୍ଗତି ଯେତେ ନ ବାଧଇ
ତୁମ୍ଭ ନିନ୍ଦା-ଲାଜେ ମରୁଅଛି
ପୂର୍ବର କରୁଣା ଏବେ ଦେଖି ଊଣା
ଦିବାନିଶି ମନେ ଗୁଣୁଅଛି ।

ନାନାରୂପ ଶାସ୍ତି ଦେଇ ଦୁଃଖ ହସ୍ତୀ
ଦନ୍ତରେ ଗୁନ୍ଥିବା ମନ କଲା
ବିପତ୍ତିକାରୀ ନାଶନ ତୁମ୍ଭ ବାନା
କିମ୍ପାଇଁ ନିଳାଦ୍ରି ସିଂହ ହେଲା ?

ଧୈର୍ଯ୍ୟ କମଳ ବନକୁ ମୋହର
ଧ୍ୱଂସି ପକାଉଛି ପ୍ରବଳରେ
ରଖ ରଖ ପ୍ରଭୁ ପ୍ରମତ୍ତ କେଶରୀ
ବୋଲି ଜଣାଉଛି ବିକଳରେ ।

କେବେହେଁ କରୁଣା ନଦୀ ନ ବହିଲା
ବଢ଼ିଲା ସଙ୍କଟ ଗିରିବର
କହେ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ କର୍ମ ହୀନମନ୍ଦ
ସଦୟ କୁଳିଶେ ନାଶ କର ।''

କବିଙ୍କର ଅନ୍ୟତମ ଜନପ୍ରିୟ ଭକ୍ତିଗୀତିକା ହେଉଛି "ପତିତଜନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାରିବା ପାଇଁ ।" ଓଡ଼ିଆ ଭକ୍ତିଗୀତିକା ଜଗତରେ ଏହାର ସ୍ଥାନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଏହାର ରଚନାଶୈଳୀ, ପଦବିନ୍ୟାସ ଏବଂ ସାଙ୍ଗୀତିକତା ଜନମନ ହରଣ କରେ ଏବଂ ଅପୂର୍ବ ଭକ୍ତିଭାବନାରେ ମନ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୁଏ । କବି ଗାଇଛନ୍ତି-

"ପତିତଜନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାରିବାପାଇଁ
ଉଡ଼ାଉଅଛ ପତାକା
ବାହୁଟେକି ତୁମ୍ଭେ ବସି ଚାହୁଁଚାହୁଁ
ବିପତ୍ତି କରୁଛି ଡ଼କା, ମହାପ୍ରଭୁ ହେ ।

ନାଶ ଗଲେ ତୁମ୍ଭେ ପରେ କି କରିବ
କରୁଣା ଭଣ୍ଡାର ଫେଇ
ଦୁଃଖୀ ଗଲେ ନାଶ ଅର୍ଜିବ କି ଯଶ
ପଛେ ଚଉବର୍ଗ ଦେଇ ମହାପ୍ରଭୁ ହେ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଘୋର ନବଘନ ଥାଉଁ ଯେବେ ଦୀନ
ଘାତକ ଜୀବନ ହରାଇବ
ସମୁଦ୍ରେ ବରଷି ଘୋର ଜଳରାଶି
ଚାତକ ବନ୍ଧୁ କି ବୋଲାଇବ ?

ଥାଉଁ ଗଙ୍ଗା କୂଳେ ପରାଣ ବିକଳେ
ତୃଷାରେ ଯେବେ ହରିବ ପ୍ରାଣ
ଦିନମଣି ଥିବ ଅନ୍ଧାର ହୋଇବ
ଏକଥା ପ୍ରଭୁ ମନକୁ ଆଣ ।

ସାମନ୍ତ ଯେ ଚତୁର୍ବର୍ଗ ଅଧିକାରୀ
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପରିଚାରୀ ଥିବେ ହୋଇ ।
ଏମନ୍ତ ସାମନ୍ତ ଆଶ୍ରାକରି ଭୃତ୍ୟ
ଭିକ୍ଷା ମାଗୁଥିବ ଦୁଃଖପାଇ ।

ଏଥୁ ଅଧିକ କି ଅଛି ଲୋକହସା
ଆଉ କି ରହିଲା ପ୍ରଭୁଆଣି ।
ଝମକିଲା ସିଂହ ପ୍ରାୟ ଝମକିବ
ବିଅର୍ଥ ଧରିବା ଚକ୍ରପାଣି ।

ଆଉ ଭୁବନରେ ଠାକୁର ଖୋଜିବା
ତୁମ୍ଭ ପରି କେହି ଥିଲେ ଜଣେ ।
ଦୁଃଖୀ ଲୋକଙ୍କର ଦୁଃଖ ହରୁଥିବେ
କୃପା ବିଲୋକନ ନେତ୍ର କୋଣେ ।

ସୁଦର୍ଶନ ନାମେ ଚକ୍ର ବହିଥିବ
ଟେକି ବାହୁରେ ଦକ୍ଷିଣ କରେ ।
ବହେ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଅପରାଧୀ ମନ୍ଦ
ମୋହର ଶରଣ ତାଙ୍କଠାରେ ।''

ଓଡ଼ିଆ ଭକ୍ତି ସାହିତ୍ୟ ଜଗତରେ ଏହି ଭକ୍ତିଗୀତିକାଟିର ସ୍ଥାନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଏଥିରେ କବିଙ୍କର ହୃଦୟାବେଗ, ସମର୍ପିତ ହୃଦୟ ଏବଂ ଗଭୀର ଭକ୍ତିମତ୍ତା ନିହିତ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ବିନାୟକ ସିଂହ ମାନଧାତା (ରାଜତ୍ୱକାଳ ୧୭୮୮ - ୧୮୦୮)

ବିନାୟକ ସିଂହ ମାନଧାତା ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ବିଂଶତମ ରାଜା । ସେ ଥିଲେ କବି ଯଦୁମଣିଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକ । ରାଜା ବିନାୟକ ଥିଲେ ସାହିତ୍ୟପ୍ରାଣ । ନୟାଗଡ଼ ରାଜଦରବାରରେ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ସଦୟ ହୃଦୟ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକାଳରେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜଦରବାର ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚାର କ୍ଷେତ୍ରରୂପେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଅର୍ଜନ କରିଥିଲା । ବିନାୟକ ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କ ରାଜଦରବାର ଆଶୁକବି ଯଦୁମଣି ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ମୋଗଲ ରାଜଦରବାରର 'ବୀରବଲ'ଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କରାଯାଇପାରେ । ରାଜା ବିନାୟକ ଓ କବି ଯଦୁମଣିଙ୍କୁ ଭିତ୍ତିକରି ଅନେକ ରହସ୍ୟକଥା ଅଦ୍ୟାପି ଲୋକମୁଖରେ 'ଯଦୁମଣି ରହସ୍ୟ' ନାମରେ ପ୍ରଚଳିତ ।

ରାଜା ବିନାୟକ ସିଂହ ମାନଧାତା ଥିଲେ ଯଥାର୍ଥରେ ବିନାୟକ । ସେ କବିମାନଙ୍କୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଯୋଗାଇବା ସହିତ ନିଜେ ମଧ୍ୟ କାବ୍ୟ କବିତା ସର୍ଜନା କରୁଥିଲେ । କବି ଯଦୁମଣି ମହାପାତ୍ର ରାଜା ବିନାୟକଙ୍କୁ 'ନବଦୁର୍ଗମଣ୍ଡନ' 'ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗ ଏକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମୁକୁଟମଣି ସମ୍ରାଟ', 'ଶ୍ରୀବୀରାଧିରାଜ', 'ନବଦୁର୍ଗ ଭୂପାଳ', କ୍ଷିତିରକ୍ଷକ ବୀର ଶିରୋମଣି ମାନଧାତା', 'ବୀରାଧିଶ୍ରୀ ବୀରବର ବିନାୟକ ସିଂହ' 'ନବଦୁର୍ଗ ମଣ୍ଡନ ବୀରାଧିବୀରବର ଅଳଙ୍କୃତ ସର୍ବସୁଗୁଣର ଭୂପ ବିନାୟକ ସିଂହ' ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ବିନାୟକ ସିଂହ 'ରସକଳ୍ପଲତା' କାବ୍ୟର ରଚୟିତା । ଏ କାବ୍ୟଟି ଅପ୍ରକାଶିତ । ଏହ କାବ୍ୟର ଏକକିତା ପୋଥି ବ୍ରହ୍ମପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସଂଗ୍ରହାଳୟରେ ଗଚ୍ଛିତ ରହିଛି । ପୋଥି ସଂଖ୍ୟା-୧୯୮ । ଏହା ଜୀର୍ଣ୍ଣଶୀର୍ଣ୍ଣ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଛି । ଏହା ଏକ କାଳ୍ପନିକ କାବ୍ୟ । କାବ୍ୟର ନାୟିକା ରସକଳ୍ପଲତା । ତେଣୁ ନାୟିକାର ନାମାନୁସାରେ କାବ୍ୟଟିର ନାମକରଣ ହୋଇଛି । କାବ୍ୟଟିର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାନ୍ଦର ଶେଷରେ ଭଣିତା ବିନାୟକ ସିଂହଙ୍କ ନାମରେ ରହିଛି । ଯେପରି-

(କ) ଭଣିଲେ ବିନାୟକ ସିଂହ ମାନଧାତା
ରସିକବର ଉଦାୟାରବିନ୍ଦ ପ୍ରମୁଦପଦକୁ ଏ ଛାନ୍ଦ ସବିତା ।

(ଖ) ରାଧାପତି ରୁଚିହାସ ରାମକୃଷ୍ଣ ପଦ
ଚିନ୍ତି ବିନାୟକ ସିଂହ କ୍ଷିତୀଶ ଆନନ୍ଦ ଯେ ।

(ଗ) ଭାବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ପାଦ ସାରସ୍
ରସେ ଭଣିଲେ ନବଦୁର୍ଗ ଈଶ
ବିନାୟକ୍ ସିଂହ ମାନଧାତା ଏ ଛାନ୍ଦ ଅଟି
ଅତି ରହସ୍ୟେ ହେ, ସୁଜନେ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

(ଘ) ଶୁଣି ବେନି କର କଞ୍ଜ କୋରକିତ କରି କରେ ଆଜ୍ଞପ୍ରମାଣି
ନିଶି ଅବଶେଷେ ଲୋକେଶ ନନ୍ଦନ ଛାମୁରେ ପରବେଶ ପୁଣି ।

ଦ୍ୱିବିଂଶ ଭୂପ ବିନାୟକ ଶ୍ରୀ ବିନାୟକ ସିଂହ ଭଣେ ଏ ରସ
ନବଦୁର୍ଗ ଭୂପ ବିନାୟକ ଶ୍ରୀ ବିନାୟକ ସିଂହ ଭଣେ ଏ ରସ ।

'ରସକଳ୍ପଲତା' ଏକ ଶୃଙ୍ଗାରଭିତ୍ତିକ କାବ୍ୟ । ଏଥିରେ ନାୟକ ଓ ନାୟିକାର ଯୌବନ ବର୍ଣ୍ଣନା, ପ୍ରେମ, ବିରହ, ମିଳନ ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଅଛି । ଏହି କାବ୍ୟଟି ରୀତିକାବ୍ୟ ଶୈଳୀରେ ରଚିତ ହୋଇଛି ।

କବିଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନାଚାତୁରୀ ଓ କବିତ୍ୱ ନିମ୍ନ ପଂକ୍ତିରୁ ବିଚାର କରାଯାଇପାରେ-

''ଏହି ସମୟରେ କୁମାର ଛାମୁରେ ଜଣାଏ ତୋଟାପୁର ଦାଶ
ବିଦର୍ଭ ଦେଶରୁ ଆସିଛନ୍ତି ଏକ ଦଭହାସିନୀ ବାର ନାଶ । ଭେଟିବ ।
ଛାମୁରେ ତା'ର ଏକ ମନ । ଶୁଣି ମନ୍ତ୍ରୀଜ ବୋଲେ ଆସୁ କୁଞ୍ଜର ପାର୍ଶ୍ୱକୁ
କୁଞ୍ଜରଗମନା

ଯାହାର ଯୌବନ କାଳକୁ ରତିପତି ମୂର୍ତ୍ତିବନ୍ତେ ଧନୁ ଧଇଲା
ରମ୍ଭା ସମ୍ଭାବ ନ୍ୟାପ୍ୟକି ଶୋଭାଙ୍ଗି ଚରଣ ପ୍ରବେଶେ ରହିଲା । କହଏ ।
ସୁର ତରଙ୍ଗିଣୀ ସେପରା । ଘନରସେ ପରି ପୂରିତ ହୋଇଛି
ଶୀତଳ କରି ଜୀବଧରା ।

ବାଳ ଶଇବାଳ ବଦନ କମଳ ବାହୁ ମୃଣାଳ ମନୋହର
ନୟନ ମନ ପୀନସ୍ତନ ମିଥୁନ ଚକ୍ରବାକ ସେ କି ସୁନ୍ଦର । ସଂଘାତ ।
ନାଭିତ ସଲୀଳ ଭଉଁରୀ । ଜଘନ ସୁବର୍ଣ୍ଣ କସ୍ୟପେ ଶୋଭନ ।
ହାସ କଇରବ ମାଧୁରୀ ।"

ଏହି କାବ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଅଳଙ୍କାରର ସଂଯୋଜନା କରାଯାଇଛି ।

ତେଣୁ ରାଜକବି ବିନାୟକ ଲେଖିଛନ୍ତି-

''ବିଦୂଷବୃନ୍ଦ ଏ ଛାନ୍ଦକୁ ବିଚାରକର
ରୂପକ ଯମକ ବ୍ୟାପକ ପଦ୍ୟବାକ୍ୟ ନିକର ।
ବହିର୍ଲିପି ଅନ୍ତର୍ଲିପିକା ଛଳ ଶ୍ଳେଷ ସୁରସ
ପଦ ପଦକରେ ଢାଳି ଏ ଦେବ କର୍ଣ୍ଣେ ପୀୟୂଷ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଚନ୍ଦ୍ରକ ମଣ୍ଡନ ଶ୍ରୀଧର ଅଘ ଖଣ୍ଡନକାରୀ
ଭାବି ଭଣିଲେ ଶ୍ରୀ ବିନାୟକ ସିଂହ ଦଣ୍ଡଧାରୀ ।''

ଏହି କାବ୍ୟରେ କଲ୍ୟାଣଆହାରୀ, ଘଣ୍ଟାରବ, ଚିନ୍ତାଭୈରବ, ପଞ୍ଚମବରାଡ଼ି, ଆହାରି, ରାମକେରୀ, ବସନ୍ତ, ରସକୋଇଲା, ବସନ୍ତବରାଡ଼ି, ଚୋଖି, କାମୋଦୀ, ଚିନ୍ତା ଭୈରବ, କୌଶିକ, ଚିତ୍ରଦେଶାକ୍ଷ, ଗୁଜ୍ଜରୀ, କନ୍ନଡ଼ା, ପାହାଡ଼ିଆକେଦାର, କେଦାର କାମୋଦ୍ରୀ ପ୍ରଭୃତି ରାଗରାଗିଣୀର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି ।

'ରସକଳ୍ପଲତା' ରାଜକବି ବିନାୟକ ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କର ଏକ ରସମୟ ରଚନା । ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କାବ୍ୟଟି ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇପାରିଲେ ବିନାୟକ ସିଂହଙ୍କର ସର୍ଜନଶୀଳ ଦିଗଟି ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସିପାରନ୍ତା ନିଶ୍ଚୟ ।

ରାଜା ବିନାୟକ ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କ ନାମରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ସମ୍ବୋଧନମୂଳକ ଗୀତିକା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଛି । ଏହା 'କ' ଆଦ୍ୟ ନିୟମରେ ରଚିତ, ଯଥା-

"କଳ୍ପକବୃନ୍ଦ ହୃଦକୁମୁଦକୁ ଏ ଛାନ୍ଦ ଘନ ଅନ୍ଧାର ବିଦାରକ
କମଳାନନ ବନ ଯିବାଂଶୁଣିଣ ଛନ୍ନ ଜନନୀ ଆବର ଜନକ ହେ
ସୁକଳ୍ପକ । କହନ୍ତି ମାତା କରି ଶୋକ
କର୍ମ ସୁଫଳ ବିଧାୟକ କହ ଜୀବଜୀବନଧନ ନୟନବନ ବନକୁ କିମ୍ପାଇ ଉତ୍ସୁକ

କଞ୍ଜ ଗଞ୍ଜନ ଚରଣକୁ ଦୂଷଣ ବଣ ତୃଣ ମସୃଣ ସୁକଣ୍ଟକ
କରି ଚାରଣେ ପଦ ବଦ କଣ୍ଟକେ ହୃଦ ଚିନ୍ତିବୁ ଜନନୀ ପଦକରେ
କଳାପିକ । କଥିତ ବୈକୁଣ୍ଠ ନାୟକ କରି କର୍ତ୍ତନ ପଦ୍ମାଧିକ ଦନୁଜ
କବନ୍ଧ ସ୍କନ୍ଧଧାର କଷ୍ଟକି ବସୁଧାର ମୁଞ୍ଚନେ ହେବୁ ସହାୟକ ହେ କଳାପିକ ।
କର୍ବୂରେନ୍ଦ୍ର ସୁଇନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରାଦିଶ ଦେବେନ୍ଦ୍ର ଦର୍ଶନାଭିଳାଷୀ କର୍ତ୍ତୃକ
କବନ୍ଧବୃନ୍ଦ ମଦ ମର୍ଦ୍ଦନେ ବିଶାରଦ ପାରଦ ସୁକର କଣ୍ଟକରେ କଳାପିକ
କଉଣପ କଂସକଟକ । କରଣେ ହୀନ ମାନସିକ
କଳାପ ଯୋଦ୍ଧା ମୁର୍ଦ୍ଧା ମୂର୍ଦ୍ଧା ବିଦଗ୍ଧ ମେଧା ବର୍ଦ୍ଧନେ ମନେ କଉତୁକ
ହେ କଳାପିକ ।
କଳିତ ବଳାହକ ରୂପଶ୍ରୀ ଅଲୌକିକ ତ୍ରୈଲୋକ ଲୋକ ବିମୋହନ
କକଡ଼ା କର୍କଟଧାର ଅର୍କ କର ପ୍ରଖର ଶ୍ରୀକର ହେଲେ ଅନର୍ଥକ
ରେ କଳାପିକ । କହିବୁ ଚିନ୍ତା ବିଶ୍ୱସ୍ତକ । କରାଇ ଶକ୍ତି ଉଦ୍ଦୀପକ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

କମନୀୟ ସୁକାନ୍ତି ରକ୍ଷଣରେ ବାସନ୍ତୀ, ଲକ୍ଷ୍ମୀର ହେବ ସହାୟକରେ, କଳାପିକ ।
କସ୍ତୁରୀ ଆଦିନାମା ଅଗୁରୁ ଗୋରଚନା ଲେପିଭାଲଚକ୍ରେ ଚିତ୍ରକ
କଲେ ରଞ୍ଜନ ବାଙ୍କ ଚୂଳଫାଙ୍କେ ଚନ୍ଦ୍ରକ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁରେ ଐକାନ୍ତିକ ।
ସେ କର୍ଣ୍ଣାଟକ । କରେ ଭାବନା ଭ୍ରମାନ୍ତକ । କଳଙ୍କ ରହିତ ଶଶାଙ୍କ
କପର୍ଦ୍ଦୀ ଜଟାମୁକ୍ତ । ଧବଳ ଜ୍ୟୋସ୍ନା ସ୍ନାତ
ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତରେ ଉଦ୍ଦୀପକରେ କଳାପିକ ।
କଟି କିଙ୍କିଣିମାନ ପଦ ନୂପୁର ସ୍ୱନ ନାଗରୀ କଳାପ ମୋହକ
କରେ ଯଷ୍ଟୀ କମ୍ବଳ ଘେନିଣ ଆଦିମୂଳ ଅଗ୍ରଜବରଜ
ବାଳକସେ କଦମ୍ବକ । କଲେ ଗମନ ଗୋପାଳକ । କରୁଣା କଳ୍ପ ବିଧାୟକ
କଦମ୍ବ ତରୁତଳେ ଉତ୍ତାଳ ନୃତ୍ୟସ୍ଥଳ ରଚିଲେ ଗୋବତ୍ସା ବାଳକ,
ରେ କଳାପିକ ।
କଳା କଲ୍ଲୋଳ ବିନାୟକ ସିଂହ ଭାବନା
ନବଦୁର୍ଗାଧିନାୟକ କଥିତ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତ
ଅଠଚାଳିଶ ସମ୍ବତେ ହୋଇଲା ପ୍ରକାଶକ, କମଳ କ୍ଷିତିର ପାଳକ
କଥା ସଙ୍କେତେ ବିନାୟକ ।
କଞ୍ଜସୁନ୍ଦର ପଦ ସାରସରେ ମିଳିନ୍ଦ ମାନଧାତା ମାନସ ରଙ୍କ ।”

ଏହାବ୍ୟତୀତ ସଂଗୃହୀତ କେତୋଟି କବିତା ରାଜା ବିନାୟକ ସିଂହଙ୍କର କବିତ୍ୱର ନିଦର୍ଶନ ବହନ କରେ । ରାଜା ବିନାୟକ ନାମରେ ଭଣିତା ଥାଇ ଯେଉଁ କେତେଗୋଟି କ୍ଷୁଦ୍ର କବିତା ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ‘କୃଷ୍ଣପ୍ରତି ସଖୀ’, ‘ଚୈତନ୍ୟ ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା’, ‘ସଖୀ ପ୍ରତି ରାଧା’ (ସ୍ୱପ୍ନ ମିଳନ), ‘ସଖୀ ପ୍ରତି ରାଧା’ ଓ ‘ବିପରୀତ ରତି ଲାଗି ଚାଟୁ’ । ଏ ସମସ୍ତ ରଚନା ରାଧା-କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳା ବିଷୟକୁ ଭିତ୍ତିକରି ରଚିତ ।

‘କୃଷ୍ଣପ୍ରତି ସଖୀ’ କବିତାରେ ସଖୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କ ବିରହ ଦଶାକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀରାଧା କୁଞ୍ଜବନରେ ସଖୀ ଗହଣରେ ରାତ୍ରି ଜାଗର ରହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ରସରାଜ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କୁଞ୍ଜବନକୁ ଆଗମନ କରି ନ ଥିବାରୁ ପ୍ରେମ ବିରହିଣୀ ଶ୍ରୀରାଧା ବିରହାନଳରେ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ବିଳମ୍ବ ନ କରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କୁଞ୍ଜବନକୁ ଗମନ କରିବା ପାଇଁ ସଖୀ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ-

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

''ରସନାଗର !
ବସଯାଇ ବାରେ ରାଧା ଆଗର ।
ବାସର ନିଶିରେ ତାର ପାଶରୁ ନୋହୁ ବାହାର
ଛାଳିଅଛୁ ଆମ୍ଭେ ଜାଗର ହେ ।

ଆଶାରେ ଜୀବନ ରଖି ଆଶାରେ ନିବେଶି ଆଖି
ଅଛି ସଖୀ ଶୁଣ କୃପା ସାଗର ହେ ।
ବହେ ତା ନେତ୍ରୁ ଲୋତକ ଦହେ ତାକୁ ହରାନ୍ତକ
ନୋହେ ନିଦ୍ରା ହୋଇଛି ଉଜାଗର ହେ ।

ବିରହାନଳ ପ୍ରବଳ ହୋଇ କଲାଣି ଦୁର୍ବଳ
ଅଧିକ ଜଳଇ ହେଲେ ଅଗର ହେ
ନବଦୁର୍ଗ ପତିଭଣି କୁଞ୍ଜବନେ ବେଣୁପାଣି
ବିଳମ୍ବ ନ କର ଚଳ ବେଗର ହେ ।''

'ଚୈତନ୍ୟ ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା' କବିତାରେ ଶ୍ରୀ ରାଧା ଓ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ରୂପର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଠାରେ ରହିଛି ବୋଲି କବି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏ ବର୍ଣ୍ଣନାର ଏକାନ୍ତ ହୃଦ୍ୟ । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ-

''ନବଘନ ବରନ ଶୋଭା ହୋଇଛି
ପୂରୂବେ ପରା ଗୋପରେ ଏ ନନ୍ଦ ନୃପତି ପୁରେ
ନଥିଲା ପରି ମୋତେ ପ୍ରତେ ହେଉଛି ।

ଚିନ୍ତିବାରୁ ଏ ସନ୍ତତ ଚିତ୍ତରେ ବ୍ରଜ ବୃତ୍ତାନ୍ତ
ପ୍ରେମାବେଶେ ରାଧାରୂପ ବହିଛି ।
ଭ୍ରୁରୁ ନର୍ତ୍ତନ ରଖିଛି ତ୍ରିଭଙ୍ଗିବା ଲୁଚାଇଛି
ନୟନ ବକ୍ରିମା କିଛି ରଖିଛି ।
ପୀତ କାଛରେ ନରସି ଏ ତ ନୀଳାମ୍ବରେ ରସି
ନଦୀୟା ନାଗରୀ ମନ ମୋହୁଛି ।
ସଖୀ ଏହାଙ୍କ ପାଶରେ ଥିବା ଗୋ ନିଶି ବାସରେ
ନବଦୁର୍ଗ ପତି ଏହା କହୁଛି ।''

'ସଖୀପ୍ରତି ରାଧା' (ସ୍ୱପ୍ନମିଳନ) କବିତାରେ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନରେ କୃଷ୍ଣ ମିଳନ କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ସ୍ୱପ୍ନରେ ଅନୁଭବ କରିଥିବା କୃଷ୍ଣ ମିଳନାନନ୍ଦ କିଶୋରୀ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କୁ ବାତୁଳ ପ୍ରାୟ କରିଛି । ସେହି ସ୍ୱପ୍ନ ବୃତ୍ତାନ୍ତକୁ କବି ନିମ୍ନ ଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି -

"ସ୍ୱପ୍ନେ ମୁଁ ଦେଖିଲି   କେଳିପୁର ଦେହଳୀ
ପାଶରେ ସେ ଗଲେ ଗୋ ମିଳି
କି କହିବି ତନୁଛଳି   କୋଟି ଚନ୍ଦ୍ର କରୁ ବଳି
ଉଜ୍ଜଳରେ ପଡ଼ିଲା ବଳି ।
ଆସିଲେ ବସିଲେ ପାଶେ   ଲାବଣ୍ୟବେଶେ
ମନ୍ଦେ ହସି ମନ ଉଲ୍ଲାସେ
ପୀତାମ୍ବର କଟିଦେଶେ   ନବଘନେ ବିଦ୍ୟୁତ୍ କିସେ ।
ନିରୀକ୍ଷଣ ନୟନେ ମିଶେ
ଭାସିଲେ ଯେ ମଧୁଭାଷ   ସେ ପୀତବାସ
ସର୍ବଜୀବ ସୁଖଦ ରସ
ଶୁଣି ମୁଁ ହେଲି ବିରସ   କରାଇଲେ ମୋତେ ତୋଷ
ଲଗାଇଣ ହୃଦ ଦେଶ ।"

ଏଭଳି ପ୍ରୀତିପ୍ରଦ ମଧୁକ୍ଷରା ସ୍ୱପ୍ନ ଶ୍ରୀ ରାଧାଙ୍କୁ ଆବେଶ କରିଛି । ଏହା ଜାଣିପାଣି ଦୂତୀ ସହାସ୍ୟ ବଦନରେ ବୃନ୍ଦାବନରେ ପ୍ରବେଶ ହେଲେ । ତେଣୁ କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ-

''ବଦତି ଏ ସପନେ ରସ   ନବ ଦୁର୍ଗେଶ
ବିନାୟକ ସିଂହ ନରେଶ
ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଆଦେଶ   ଜାଣି ଦୂତୀ ହସ ହସ
ବୃନ୍ଦାବନେ ହେଲେ ପ୍ରବେଶ ।''

ସ୍ୱପ୍ନ ଦର୍ଶନ ପରେ ଶ୍ରୀରାଧା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରାପ୍ତି ପାଇଁ ସଖୀ ନିକଟରେ ବ୍ୟାକୁଳତା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । 'ସଖୀ ପ୍ରତି ରାଧା' ଶୀର୍ଷକ କବିତାରେ ତାହାର ମାର୍ମିକ ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ଲୋକ ଅପବାଦକୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି କୃଷ୍ଣସଙ୍ଗ ଲାଭ କରିବାପାଇଁ ଶ୍ରୀରାଧା ଭୟ ତ୍ୟାଗ କରିଛନ୍ତି । ସେ ନୀଳମଣିଙ୍କ ସୁରତି ବିନା ବଞ୍ଚିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ-

''ଦେଲେ ଲୋକ ଅକୀର୍ତ୍ତି   କଲେ ପତି ଅପ୍ରୀତି
ଏଥିକି ନାହିଁ ଭୀତି   ଏକା କୃଷ୍ଣ ସଙ୍ଗତି
ଚିନ୍ତା କରେ ମୋ ମତି   ସନ୍ତେତେ ଦିବାରାତି
ଭାଷିଲେ ଭାଷ ଜରତୀ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ନ ପାଇଲେ ତା’ ରତି
ନ ପାଇ ବରତି
ନୀଳମଣି ସୁରତି
ନ ଦେଲେ ଯଦୁପତି
ନ ଜୀଅଇ ଶ୍ରୀମତୀ
ଜାଣିଥାଅ ଗୋ ଦୂତୀ
ବିନାୟକ କେଶରୀ
ମାନଧାତା ବଦତି
ଦେଇ ରଖାଅ କୀରତି ।’’

କବିଙ୍କର ‘ବିପରୀତ ରତି ଲାଗି ଚାଟୁ’ କବିତାଟି କେଦାର ରାଗରେ ରଚିତ । ଏଥିରେ ନାୟକର ସମ୍ଭୋଗ ତଥା ବିପରୀତ ରତି ପାଇଁ ନିବେଦନ ପ୍ରସଙ୍ଗ ରହିଛି-

‘‘ଭସାଇ ଭାସିବୁ ଯେବେ ସୁଖ ପାରାବାରେ
ସୁନାଶିର ହୋଇବି ମୁଁ ରସିକ ସଂସାରେ ।
ଘୋର ମାର ଶର ମାରଣ କରେ ଉର
ଦାରୁଣ ହେଉଁ ତୁକି କାରଣେ ରାମାବର ।
ଶରଣଗତକୁ ତୁ ଉଦ୍ଧରଣ କର
ବିନାୟକ ସିଂହ ଭୂପତି ବଦତି ।’’

ରାଜା ବିନାୟକ ସିଂହ କବିମାନଙ୍କର ଓ ସାହିତ୍ୟର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ । ଏହି ସାହିତ୍ୟପ୍ରାଣତା ପାଇଁ ସେ ଚିର ସ୍ମରଣୀୟ । ନୟାଗଡ଼ର ଏହି ପ୍ରତିଭା ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ସାହିତ୍ୟାକାଶରେ ଧ୍ରୁବତାରା ।

ଯଦୁମଣି ମହାପାତ୍ର (୧୭୮୧-୧୮୬୬)

ଉତ୍କଳୀୟ ସାରସ୍ୱତ ଜଗତରେ କବି ଯଦୁମଣି ମହାପାତ୍ର ଏକ ଅମ୍ଳାନ ପ୍ରତିଭା । କବି ଭାବରେ ସେ ଶୁଭ୍ର କୀର୍ତ୍ତିରାଜିର ଅଧିକାରୀ । ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟଯୁଗର ସେ ଅନ୍ୟତମ ଜ୍ୟୋତି । ଓଡ଼ିଶାର ଗଜପତି ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ଓ ନୟାଗଡ଼ର ରାଜା ବିନାୟକ ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କର ସମସାମୟିକ ଏହି କବି ଜଣେ ପ୍ରଖ୍ୟାତନାମା କାବ୍ୟକାର । କବି ଯଦୁମଣି ୧୭୮୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଜାନୁୟାରୀ ମାସ ୮ ତାରିଖ (୧୧୧୮ ସାଲ, ପୌଷ ଶୁକ୍ଳ ତ୍ରୟୋଦଶୀ, ସୋମବାର) ଦିନ ଅବିଭକ୍ତ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ଆଠଗଡ଼ ତାଲୁକାସ୍ଥିତ ମଥୁରା ଗ୍ରାମରେ ବର୍ଦ୍ଧକୀ (ବଢ଼େଇ) କୁଳରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ନାମ ମୁକୁନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର ଓ ମାତାଙ୍କ ନାମ ଶୋଭା ଦେଇ । ଯଦୁମଣିଙ୍କ ଦଶବର୍ଷ ବୟସ ସମୟରେ ତାଙ୍କ ପିତା ମୁକୁନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର ନୟାଗଡ଼ ରାଜା ବିନାୟକ ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କ୍ରମେ ସପରିବାରରେ ଆଠଗଡ଼ ତ୍ୟାଗକରି ନୟାଗଡ଼ର ଇଟାମାଟି ଗ୍ରାମରେ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ'। ଏହି ଇଟାମାଟି ଗ୍ରାମ ହେଉଛି ଯଦୁମଣିଙ୍କର କର୍ମଭୂମି ଓ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାର କ୍ଷେତ୍ର । ନୟାଗଡ଼ର ମାନଧାତାପୁର ଗ୍ରାମର ବ୍ୟାକରଣଜ୍ଞ ପଣ୍ଡିତ ବିଦ୍ୟାକର ମହାପାତ୍ର କବି ଯଦୁମଣିଙ୍କ ଶିକ୍ଷାଗୁରୁ ଥିଲେ । ଯଦୁମଣି ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟର ତତ୍କାଳୀନ ରାଜା ବିନାୟକ ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କର ରାଜ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଲାଭ କରିଥିଲେ । ସେ କବିଙ୍କୁ ଅନେକ ନିଷ୍କର ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଯଦୁମଣି ଥିଲେ ରାଜାଙ୍କର ପରାମର୍ଶଦାତା ବାୟସ୍ୟ । ନୟାଗଡ଼ ରାଜସଭାରେ କବି ଯଦୁମଣି ପ୍ରମୁଖ ସ୍ଥାନ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ନୟାଗଡ଼ ରାଜସଭାରେ କବି ଯଦୁମଣି ବକ୍ରବାକ ଚକ୍ରପାଣି ପଟ୍ଟନାୟକ ଓ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥଙ୍କ ସଖ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଏହି କବିମାନଙ୍କୁ ଘେନି ନୟାଗଡ଼ ରାଜଦରବାର କାବ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚାର ଏକ ପ୍ରଧାନ କ୍ଷେତ୍ର ହୋଇ ପାରିଥିଲା । କବି ଯଦୁମଣି ମଧ୍ୟ ନୟାଗଡ଼ର ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ରାଜ୍ୟ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ଏବଂ ରଣପୁରଗଡ଼ ରାଜାମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟରେ ରହି ଆପଣାର ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନମତିତା ଓ କବିତ୍ୱ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ଦେବାପାଇଁ ଅପୂର୍ବ ସୁଯୋଗ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ନିଜର ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନମତିତା ଗୁଣଯୋଗୁଁ ସେ ବକ୍ରବାକ ଚକ୍ରପାଣି ପଟ୍ଟନାୟକ ଏବଂ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥଙ୍କଠାରୁ ମଧ୍ୟ ବଳିଯାଇଥିଲେ ।

କବି ଯଦୁମଣି ହୟଗ୍ରୀବ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ପ୍ରସାଦରୁ ଦିବ୍ୟକବିତ୍ୱ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଏହି ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ କବିତ୍ୱ ଲାଭକରି ସେ ନିଜକୁ 'ଉତ୍କଳଘଣ୍ଟ' ନାମରେ ପରିଚିତ କରାଇଛନ୍ତି-

''ହୟଗ୍ରୀବ ମହାପ୍ରଭୁ ପ୍ରତାପେ
ଥୋଡ଼ା ନୁହେଁ ଲୋଡ଼ା କରନ୍ତି ନୃପେ ।
ଯୋଡ଼ା ହେବା ମୋ ପ୍ରୌଢ଼ି କବିତାକୁ
ବଳିବଳି ରସଦାନୀ କର୍ଣ୍ଣକୁ
ଭଲେ ଭଲ, ଖଣ୍ଟେ ଖଣ୍ଟ ଯେ
ନବଦୁର୍ବାଦଳ ଶ୍ୟାମଳ କୃପାରୁ
ମୋ ନାମ ଉତ୍କଳ ଘଣ୍ଟ ଯେ ।''

କବି ଯଦୁମଣି ତାଙ୍କର କାବ୍ୟ ସାଧନା ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ମହାନ୍ ସାରସ୍ୱତ ଅର୍ଘ୍ୟ ଉତ୍କଳ ଭାରତୀଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିଯାଇଛନ୍ତି, ତାହା ହେଉଛି 'ରାଘବ ବିଳାସ' ଓ 'ପ୍ରବନ୍ଧ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର' କାବ୍ୟ । 'ରାଘବ ବିଳାସ' ରାମକାବ୍ୟ ଏବଂ 'ପ୍ରବନ୍ଧ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର' କୃଷ୍ଣକାବ୍ୟ । ଏହାବ୍ୟତୀତ କବି ଯଦୁମଣି ବହୁ ଚଉପଦୀ, ଭଜନ ଓ ନାମମାଳା ରଚନା କରିଛନ୍ତି । 'ରାଘବ ବିଳାସ' ଓଡ଼ିଆ ରାମସାହିତ୍ୟ ଧାରାରେ ଏକ ଅତୁଳନୀୟ କାବ୍ୟ । ଶ୍ରୀରାମଚରିତକୁ ଭିତ୍ତିକରି 'ରାଘବ ବିଳାସ' କାବ୍ୟ ରଚନା କରାଯାଇଛି । କାବ୍ୟର ଛାନ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ନୟାଗଡ଼

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ରାଜ୍ୟର ଯଶସ୍ୱୀ ସାହିତ୍ୟପ୍ରାଣ ରାଜା ବିନାୟକ ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତା ରହିଛି । ରାଜ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଲାଭ କରିଥିବାରୁ କବି ଏହି କାବ୍ୟକୁ ରାଜାଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତା କରିଛନ୍ତି । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ-

କ) ନବୀନ ଦୁର୍ଗେଶ ପ୍ରତାପୀ
ବୀରାଧିବୀରବର
ବିନାୟକସିଂହ ଶ୍ରୀମାନ-
ଧାତାଗ୍ରନ୍ଥେ ପ୍ରଚାର ।

ଖ) ସେ ପ୍ରଭୁ କମଳ ପାଦପଦ୍ମ ହୃଦେଧ୍ୟାୟି
ନୃପ ବିନାୟକସିଂହ ମାନଧାତା କହି
ଅବିଘ୍ନରେ ଛାନ୍ଦପୂର୍ଣ୍ଣ
କରନ୍ତୁ ଶ୍ରବଣ ସର୍ବେ ଦେଇ ମନକର୍ଣ୍ଣ ।

ଗ) ବିନାୟକ ସିଂହ ବିନାୟକ ହୃଦେ ଧ୍ୟାୟି
ବିନାୟକ ରାଘବ ବିଳାସ ଛାନ୍ଦେ କହି ।

ଘ) ଶୁଣିଣ ତୋଷ ବୀର ରାମଚନ୍ଦ୍ର
ଭାଷନ୍ତି ବିନାୟକ ନରଇନ୍ଦ୍ର ଯେ
ମାନଧାତା ବୀରବର ଯେ
ନବୀନ ଦୁର୍ଗେଶ ହୋଇ ମହାତୋଷ
ଛାନ୍ଦେ କରଇ ପ୍ରଚାର ଯେ ।

ଙ) ନବଦୁର୍ଗ ମଣ୍ଡନ ବୀରାଧି ବୀରବର
ଅଳଂକୃତ ସର୍ବଗୁଣର
ଭୂପବିନାୟକ ସିଂହ ମାନଧାତା କରିରମ୍ୟ
ଧ୍ୟାୟୀ ବିନାୟକ ଶ୍ରୀପୟର ସେ ।

ଚ) ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ ଯହିଁତ ହରି ମୁଖ ହରହରି କାନ୍ତି ସୁନ୍ଦର
ବିନାୟକ ପାଶେ ଆରତି ଭାରତୀ ନୃସିଂହଙ୍କୁ ଚିନ୍ତି ମନର
କ୍ଷିତିରକ୍ଷକ
ବୀର ଶରୋମଣି ମାନ୍ଧାତା
ବିନାୟକ ସିଂହ ବୋଲି ବେନି ମୂର୍ତ୍ତି ତାପ ତମକୁ ମୁଁ ସବିତା ।”

ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରଘୁବଂଶର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ରାଘବଙ୍କ ଚରିତକୁ ଆଧାର କରି କବି ଯଦୁମଣି ‘ରାଘବ ବିଳାସ’ କାବ୍ୟ ଲେଖିଥିବାରୁ ସେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି-

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

''ରାଘବେ ରାଘବ ତୋଷ   ନାମ ରାଘବ ବିଳାସ
ଭାବ ଲାଭ ପ୍ରକାଶ ବିଦୂଷଶ୍ରେଣୀ
ଧ୍ୟାୟି ସାର ନଗ୍ର ଅଗ୍ରଣି
ତରଣି ବଂଶ ଉଦ୍ଭବ ଏ ରସେ ଭଣି ।''

କବି ଯଦୁମଣି 'ଆଦୌ ନମସ୍କ୍ରିୟାର୍ଶୀବା' ରୀତିରେ 'ରାଘବ ବିଳାସ' କାବ୍ୟର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିଛନ୍ତି । କୁହାଯାଇଛି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଅସନ୍ତୋଷ କରିଥିବାରୁ ସେ ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପ୍ରିୟତମ ପୁତ୍ରକୁ ହରାଇଥିଲେ । ଏହାପରେ କବି ସୀତାପତି ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଅସୁର ବିନାଶନ ତଥା ସଜ୍ଜନ ପାଳନ ଅନନ୍ତ ଶୟନ ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରି ବନ୍ଦନା କରିଛନ୍ତି-

''ପ୍ରଥମୁଁ ବନ୍ଦଇ ଭୂଦେବ ଅଂଘ୍ରି ଅଘାରି ବକ୍ଷେ
ସପତ ସାଗର ଶୋଷକ ବଂଶ ଧ୍ୱଂସି ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ।

ବନ୍ଦେ ରସାସୁତା ପତିର ଧରାଧର ଶୟନ
ନିର୍ଜରା ପର ବିନାଶନ ସଜ୍ଜନ ପାଳନ ।

ଗରିଷ୍ଠ ଦଶା ଏ ରାଷ୍ଟ୍ରର କଷ୍ଟ ଫେଡ଼ ଦୁସ୍ତର
ଚକ୍ରପେକ୍ଷି ଶକ୍ର-ବାହନ ଭ୍ରାତ ଅରି ସଂହାର । xxxx

ରମ୍ୟନଗ୍ରେ ବାମପାର୍ଶ୍ୱରେ ବାମା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଘେନିଣ
ଅଭିଷିକ୍ତ ହୋଇ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଜାଚୟ ପାଳିଣ ।

କଳ୍ପି କଳ୍ପି କେତେ ଜଳ୍ପିଲା ଶିଳ୍ପୀକାର କୁମର
କଳ୍ପେ କଳ୍ପତରୁ ଭଜିଲି ଦୁଃଖ ନ ଗଲା ମୋର ।

ସୀତାରାମ ଅଂଘ୍ରି ଅବ୍ଜକୁ ହୃଦୟରେ ଧ୍ୟାୟିଣ
ରାଘବ ବିଳାସ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନାକୁ କରିଣ ।''

'ରାଘବ ବିଳାସ' କାବ୍ୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି, ରାବଣର ଜନ୍ମ ଓ ଦିଗ୍‌ବିଜୟ, ଜରତାର ବିଭାଣ୍ଡକାଶ୍ରମ ଗମନ, ଋଷ୍ୟଶୃଙ୍ଗ ଦ୍ୱାରା ଯଜ୍ଞ, ରାମଜନ୍ମ, ସୀତାସମ୍ଭବ, ଯଜ୍ଞରକ୍ଷା, ଗଙ୍ଗାପାରି ଓ ମିଥିଳା ଯାତ୍ରା, ସୀତାଙ୍କ ବେଶ, ଧନୁଭଙ୍ଗ, ସୀତା ସ୍ୱୟମ୍ବର ଓ ଦଶରଥଙ୍କ ଆଗମନ, ଦଶରଥଙ୍କ ମିଥିଳା ପ୍ରବେଶ, ବିବାହ ଯାତ୍ରାର ଶୋଭା, ସୀତା ବିବାହ, ମଧୁଶଯ୍ୟା ବର୍ଣ୍ଣନା, ବାହୁଡ଼ା ବରକନ୍ୟା

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଓ ପରଶୁରାମ ବିଜୟ, ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ବନଗମନ, ଚିତ୍ରକୂଟ ବିହାର, ସୂର୍ପଣଖାର ନାସାକର୍ଣ୍ଣ ଛେଦନ, ପଞ୍ଚବଟୀରେ ରାକ୍ଷସବଧ, ରାବଣ ସମ୍ମୁଖରେ ସୂର୍ପଣଖାର ପ୍ରବେଶ, ସୀତା ହରଣ, ସୀତାଙ୍କ ଅମୃତ ଭକ୍ଷଣ ଓ କବନ୍ଧ ବଧ, ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଜଟାୟୁ ସହିତ ଭେଟ, ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଦୁଗ୍ଧପାନ, ରାମଙ୍କ ଋଷ୍ୟମୂକ ପ୍ରବେଶ, ସୁଗ୍ରୀବ ନିକଟକୁ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ଯାତ୍ରା, ସୀତା ଅନ୍ୱେଷଣ, ଅଶୋକବନରେ ସୀତାଠାବ, ରାବଣକୁ ହନୁମାନର ଉକ୍ତି, ଲଙ୍କାଦଗ୍ଧ, ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସୈନ୍ୟ ସହିତ ସିନ୍ଧୁକୂଳରେ ପ୍ରବେଶ, ବିଭୀଷଣ ଶରଣ, କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣବଧ, ନାଗଫାଶ ବନ୍ଧନ, ସୀତାଙ୍କର ନାଗଫାଶ ବନ୍ଧନ ଦର୍ଶନ, ମାୟାସୀତା ବଧ, ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ ବଧ, ରାବଣର ବିଳାପ ଇତ୍ୟାଦି ।

'ରାଘବ ବିଳାସ' ଏକ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ରାମକାବ୍ୟ । ଏଥିରେ କବିଙ୍କର କବିତ୍ୱ, ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, ଅର୍ଥଗୌରବ, କଳ୍ପନା ବିଳାସ, ଦୀର୍ଘ ସମାସାନ୍ତ ପଦପ୍ରୟୋଗ, ଆଳଙ୍କାରିକତା ଶବ୍ଦ-ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, ଭକ୍ତିମତ୍ତା, ବର୍ଣ୍ଣନା ବିଳାସ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । 'ରାଘବ ବିଳାସ' କାବ୍ୟରେ ଅପୂର୍ବ ଶବ୍ଦ-ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ବିଳସିତ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ, ସୂର୍ପଣଖାର ନାସାକର୍ଣ୍ଣ ଛେଦନ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି-

''ରାମରେ ରାମରେ ରାମ ବଇରୀ   ରାମରାମ ରାମନେତ୍ରୀ ବିହରି
ରାମ ରାମା ରାମ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ବଶ   ରାମ ରାମା ରାମ ଘେନିଣ ତୋଷ
ବନ ବନ ବନ
ସୁମନା ସୁମନ ସୁମନା ଘେନ ।

ତରୁ ତରୁଣୀଙ୍କି ଚିହ୍ନାନ୍ତି ଧରି   ବୈଦେହୀବୈଦେହୀ ! ଦେଖ ଶେଫାଳୀ
ବାରଣ ବାରଣ ଦନ୍ତୀଗୋ ଅନା   ସୁନାରୀ ସୁନାରୀ ପରି ଶୋଭନା
ଭ୍ରମରେ ଭ୍ରମରେ
କକୁଭ କକୁଭ କି ମନୋହରେ ।

ସୁରଭି ଫୁଟିଣ ସୁବାସ ହୋଇ   ସୁରଭିରେ ଚିତ୍ତ ହରି ନିଅଇ
ସୁରଭି ବିକଶି ଶୋଭାକୁ ପାଇ   ସୁରଭି କୁସୁମ ଚିତ୍ତ ହରଇ
ସୁରଭି କାଳରେ
ସୁର-ଭୀ-ଦାରଣ ଚିହ୍ନାନ୍ତି ଧୀରେ ।''

'ରାଘବ ବିଳାସ' କାବ୍ୟରେ ତତ୍ସମ ଶବ୍ଦର ବହୁଳ ପ୍ରୟୋଗ ରହିଛି । ଏହା ସହିତ ଅର୍ଦ୍ଧ ତତ୍ସମ ଓ ତଦ୍ଭବ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ରହିଛି । ଅନେକତ୍ର କ୍ଲିଷ୍ଟ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ-

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

''ଗୁଣୀଗଣାଗ୍ରଣୀଗଣ୍ୟ ପାଣିନିରେ ଯେ ପ୍ରବୀଣ
ତର୍କେ ତର୍କାଳଙ୍କାର ଭୂଷଣ
ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଦ ସର୍ବସାର ରସଶାସ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରବୀର
ସେ ଗମନ ପ୍ରବନ୍ଧ ମାର୍ଗେଣ, ହେ ବିଦ୍ୱଜ୍ଜନ
ଶବ୍ଦାର୍ଥକେ କରିବେ ଗ୍ରହଣ
ଅନ୍ୟେ ଯଥା ଦର୍ଶନ ବହୀନ ହେ ।

କର୍ବୁରକୂଳ ମଣ୍ଡନ ବୀରେନ୍ଦ୍ର ସେ ଦଶାନନ
ଭୂସୁତା ଦର୍ପକେ ଦର୍ପହୀନ ହେ
ଲଙ୍କା ବିହର୍ଗଣକାରୀ ଲଙ୍କା ବିହରଣ କରି
ନିଶଙ୍କାରେ ଗମେ ଶଙ୍କା ଦେଇ
ବଳେ ବଳିଷ୍ଠ ଦାନବ କୀନାଶ ପ୍ରାୟେ ମାନବ
ହରିସଙ୍ଗରେ ଅଛି ଘେନାଇ ସେ ପ୍ରତାପରେ
ତାପାନଳେ ଦହନ କରାଇ
ପ୍ରଚଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡକୁ ମଣ୍ଡାଇ ସେ
ସ୍ୱରାଜପତ୍ର ଦର୍ଶନ ଉତ୍ପାଟନ ସମର୍ଥନ
ବିଚେଷ୍ଟାକୁ ନଷ୍ଟ ଚେଷ୍ଟା ଯାଇ ସେ ।''

'ରାଘବ ବିଳାସ' କାବ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅନେକ ଛାନ୍ଦରେ କବିଙ୍କର ଚମତ୍କାର ବର୍ଣ୍ଣନାପାଟବ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହା ଯେପରି କାବ୍ୟିକ, ସେହିପରି ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ତ୍ରୟତ୍ରିଂଶ ଛାନ୍ଦ (ବିଭୀଷଣ ଶରଣ) ଟିରେ ମନୋରମ ବର୍ଣ୍ଣନାଶୈଳୀ ଓ ଅର୍ଥଗୌରବ ରହିଅଛି । ଅନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାରର ସମାବେଶରେ ଏହି ଛାନ୍ଦଟି ବିବୁଧରଞ୍ଜନ ହୋଇପାରିଛି । ଯଥା-

''ପୂର୍ବ ଦେବତା ଶର୍ବରୀ ଭର୍ତ୍ତା ଆଗେ
ଦୂତବାର୍ତ୍ତା କଲା ପ୍ରକାଶ
ଅଶୋକ ବନେ ସଶୋକେ ଥିବା ବଧୂ
ବନ୍ଧୁସିନ୍ଧୁ କୂଳେ ପ୍ରବେଶ ।

ହାସ୍ୟରସରେ, ଭାସି ଭାଷିଲା ଦଶଗ୍ରୀବ
ନାରୀବିହୀନେ ବାରିଧି ଝାସେ ତନୁ
ନାଶିବ ବୋଲି ଆସିଥିବ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ବଦତି ଅନୁଜ ପବନ ତନୁଜ
ଗମନୁ ଯାଇଛି ଦେଖା ଯେ ।
ଟେକିଲା ଏଥର ନେତ୍ର ଗୋତ୍ରାନ୍ତକ
ପ୍ରଜ୍ୱଳ ଜ୍ୱଳନ ଶିଖା ଯେ ।
କୋପଲଙ୍କେଶ, କମ୍ପି ଅନାଇଲା ନିନ୍ଦନେ
ପ୍ରଶସ୍ତ ହସ୍ତ ମସ୍ତକେ ନ୍ୟସ୍ତ କରି
ଶାନ୍ତି କଲା ଭାଷା ଚନ୍ଦନେ । ×××

ଦୁର୍ଗ ପ୍ରାକାର ପାରି କରି ଦିଅନ୍ତେ
ଅନନ୍ତେ ବିଶ୍ରବା କୁମର
ରହି ଭାବିଲା ରଥାଙ୍ଗ ଶଙ୍ଖଯବ
ଧ୍ୱଜରେଖା ତ ପତ୍ରାମ୍ବର
ଚାରୁ ଚରଣେ, ଶରଣ ପଶିବି ଯାଇ ଯେ
ଦୟା ନିକେତନ କେତନ ଉଡୁଛି
ଚିନ୍ତାହେବ କାହିଁପାଇଁ ଯେ ।

କପି ସୃଷ୍ଟିଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ବୃଷ୍ଟି ଏ କାଳେ
ହେଲା ବିଭୀଷଣ ପିଣ୍ଡେ ଯେ
ଭାବିଲେ ରାବଣାନନ୍ଦ ଦଗ୍‌ଧାଗ୍ନିର
ଧୂମକେତୁସମ ଖଣ୍ଡେ ଯେ
ନଭେ ଶୋଭନ, ହୋଇଅଛି ଦେଖ ରାଜ ହେ
ଶ୍ରୀରାମେ ଶରଣ ପଶି ବି ଡ଼ାକିଲା
ଦନୁଜରାଜ ଅନୁଜ ଯେ ।

କର ପ୍ରସାରି ଆସ ଆସ ଉଚ୍ଚାରି
ମର୍କଟ ମୁକୁଟାଳଙ୍କାର
ପୁଣ୍ୟଜନ ବାଣୀ ପୁଣ୍ୟଜନ ଶୁଣି
ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲେ ସତ୍ୱର
ରମୀରମଣ, ପ୍ରେମାନନ୍ଦେ କଲେ ଆଶ୍ଲେଷ
ରାବଣାନୁଜ ଚଳିଲେ ହେ କିଷ୍କିନ୍ଧା-
ପୁର ହରି ବୀରାବତଂସ ।”

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

କବି ଯଦୁମଣି 'ରାଘବ ବିଳାସ' କାବ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଶବ୍ଦାଳଙ୍କାର ଓ ଅର୍ଥାଳଙ୍କାରର ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । ଅନୁପ୍ରାସ, ଯମକ, ଶ୍ଳେଷ, ଉପମା, ଉତ୍ପ୍ରେକ୍ଷା, ପ୍ରତୀପ, ବ୍ୟତିରେକ, ଦୀପକ, କାବ୍ୟଲିଙ୍ଗ, ଭ୍ରାନ୍ତିମାନ, ପ୍ରଭୃତି ଅଳଙ୍କାର ଗୁଡ଼ିକର ସଫଳ ବିନ୍ୟାସରେ ଏହି କାବ୍ୟର ଛାନ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଅପୂର୍ବ କାବ୍ୟିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତସ୍ୱରୂପ-

ଆଦ୍ୟାନୁପ୍ରାସ:

ବିଭାକର ଅସ୍ତାଚଳ ଭଜୁତ   ବିଭାବରୀ ପ୍ରବେଶନ୍ତେ ତୁରିତ
ବିଭାଣ୍ଡକ ତପ-ସ୍ଥାନୁ ଆଗତ   ବିଭାବମଣି ପୁତ୍ରଙ୍ଗ ସର୍ଶେତ
ବିଭାତ କେମନ୍ତ ? ବିଭାଷକଲେ କୋଳରେ ଘେନିତ ।

ପ୍ରାନ୍ତ୍ୟାନୁପ୍ରାସ:

ମୁନିରତାରେ ଜରତା ନିରତ   କାମମୋହିନୀଙ୍କି ପୁଚ୍ଛେ ଗୀରତ
ହେଲାଟି ସଫଳ କହି ତ୍ୱରିତ   ମୁନିଜ ଦେଖିବା ଅର୍ଥେ ଆରତ
ବିନୟ ଗୀରତ, ଶୁଭ ବେଳାରେ ଗମନକରତ ।

ଆଦ୍ୟ ଯମକ:

ସୀତା ଶୀତାମ୍ବୁଜ ମୁଖୀ ଘେନି ହରଷରେ
ସରସରେ ହରଷରେ ଚିତ୍ରକୂଟ ପରେ ।

ବନେ ବନେ ଭ୍ରମନ୍ତି ସେ ହୋଇଣ ଆନନ୍ଦ
ବର ବରଣୀର କର ଧରିଣ ପ୍ରମୋଦ ।

କୁନ୍ଦ କୁନ୍ଦଦନ୍ତୀ ! ଦେଖ ଫୁଟିଣ ସୁବାସ
ମଲ୍ଲି ମଲ୍ଲି ହାସି ! ଶୁକ୍ଳ ପ୍ରକାଶ ପ୍ରକାଶ ।

ରୁରୁ-ରୁରୁ ନେତ୍ରୀ ! ଅନା ଶାବକ ଖେଳାଇ
ଦନ୍ତୀ ଦନ୍ତୀ ରତି ଦେଖି ଚିତ୍ତ ତୋଷ ବହି ।

ମଧ୍ୟଯମକ:

ଦେଖ ଗୋ ଅଶୋକ ଶୋକ ହୃଦୁଁ ହେବ ଦୂର
ଅଧୀରା ନହୋଇ ଧୀରା ଧୀର ଗତିକର ।

ଆଗରେ ନକୁଳ କୁଳ କରନ୍ତି ଗମନ
ତା'ପଛେ ନେପାଳୀ ପାଳି ଘେନି ତା' ନନ୍ଦନ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଭ୍ରମଣ କରନ୍ତି ଗଣ୍ଡା ଗଣ୍ଡା ଗଣ୍ଡା ହୋଇ
ବରଙ୍ଗୀ ବରଙ୍ଗ ରଙ୍ଗ କିପରି ଗୋ ସହୀ ?

ଫୁଟିଣ ସୁବାସେ ବାସେ ମାଳତୀ କୁସୁମ
କି ସୁନ୍ଦର ଗୋ ସୁନାରୀ ! ସୁନାରି ବରଣ ।

ପ୍ରାନ୍ତ ଯମକ:

ଫୁଟିଣ ବାସୁ ଅଛନ୍ତି ସୁମନା ! ସୁମନା
ଆନନ୍ଦରେ ଦେଖ ସଖି ନବୀନା ନବୀନା ।

ଫୁଲେ ଫୁଲେ ଉଡ଼ି ବସେ ଭ୍ରମରେ ଭ୍ରମରେ
ମକରନ୍ଦ ପାନ କରେ ଭ୍ରମରେ ଭ୍ରମରେ ।

ଶରଦ ଚନ୍ଦ୍ରମା ମୁଖି ! ଆସି ଦେଖ ଦେଖ
ଶୁକସାରୀଙ୍କର ସ୍ୱନ ମନେ ରଖ ରଖ ।

ଖର୍ଜ୍ଜୁର ଦାରାକ୍ଷ ଫଳ ହୋଇ ପେଣ୍ଠି ପେଣ୍ଠି
ଲେମ୍ବୁ ନାରଙ୍ଗେ ବିଟପ ହୋଇ ମଣ୍ଡି ମଣ୍ଡି ।

ଆଦ୍ୟପ୍ରାନ୍ତ ଯମକ:

ମୃଗାଙ୍କ ଲପନୀ ସମାଦରରେ ମୃଗାଙ୍କଜ ତୋଷ ସମାଦରରେ
ମୃଗାଙ୍କ ଶାସ୍ତ୍ର ଭାବୁ ସେ ହୃଦରେ ମୃଗାଙ୍କ ବିଭ୍ରମ କରୁ ମୁଦରେ
ମୃଗାଙ୍କ ଧୃତାରି, ମୃଗାଙ୍କ ହେଲେ ସେ ଯେ ବନଚାରୀ
ଜରତା ରତାରେ ରତ ମୁନିଜ ଜର ଜର ଭାବେ ହର୍ଷ ହୃଦାବ୍ଜ
ଜରତୀ କୋଳରେ ନ ଘେନି ଲାଜ ଜରଜନି ତହିଁ ହୋଇ ଔଦାର୍ଯ୍ୟ
ଜରଜ ସରୋଜ, ଜରତା ଦେଇ ମୁନିରେ ଉରଜ ।

ସର୍ବଯମକ:

ଅମ୍ବର ନୀଳରଙ୍ଗରେ ହୋଇ ସୁମଣ୍ଡିତ
ଅମ୍ବର ନୀଳରଙ୍ଗରେ ହୋଇ ସୁମଣ୍ଡିତ ।

ଯୋଡ଼ି ଯମକ:

ତରଣୀ ତରଣି ପ୍ରାୟେ ସ୍ରୋତଯାଏ ଭାସି ।
ତରଙ୍ଗ ତରଙ୍ଗ ଉଠେ କୂଳକୁ ବିଶେଷି ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଉପମା:

ବନଜାରୀରଦ କଙ୍କତିକା ଭେଦ ଶଳାକା କରିଣ
କେଶ କୁରୁଳାନ୍ତେ ଉପମା ଶୋଭନ୍ତେ କରନ୍ତୁ ଶ୍ରବଣ ।

କବି ଯଦୁମଣି 'ରାଘବ ବିଳାସ' କାବ୍ୟରେ ପଦଗୁଡ଼ିକର ଗମ୍ଭୀରତା ପାଇଁ ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗରେ ଅପୂର୍ବ କୌଶଳ ଅବଲମ୍ବନ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ କବି ସ୍ୱୟଂ ଲେଖିଛନ୍ତି-

"କଷରସ ଶ୍ଳେଷ ଭାଷ କବିତ୍ୱ ସକଳ
କଳା କଳନା କରହେ ପଦର କୌଶଳ ।"

ସେହିପରି ପଞ୍ଚଦଶ ଛାନ୍ଦରେ ଶ୍ରୀରାମ ଓ ସୀତାଙ୍କ କେଳିଗୃହରେ ମିଳନ ଏବଂ ଅନ୍ତର୍ଲିପି ଓ ମଧ୍ୟାକ୍ଷରରେ ଗୁପ୍ତୋକ୍ତି ବେଶ୍ ଉପଭୋଗ୍ୟ ଓ ହୃଦ୍ୟ । କବି ସୀତା ଓ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ମିଳନକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଲେଖିଛନ୍ତି-

"ନାଗର କେଶରୀ କେବା ସରି ?
କେଶରୀ ମଧ୍ୟାକୁ ଧୀରେ ଧରି
ଅତନୁ ସମରେ ସୁତନୁ ଭ୍ରମରେ
କେବେ ନ ପୀଡ଼ିବ ବଳକରିଗୋ, ସୁମନାକୁ
ତୁମ୍ଭେ ଭୃଙ୍ଗ ମଧୁ ଚାଖିବାକୁ
ସେ ସୁବାସେ ମନ ମୋହିବାକୁ ଗୋ ।

ଅଭିନବ ବୟସୁବେଶୀକି
ଶ୍ୟାମଳସୁନ୍ଦର ସେ ବିଲୋକି
ଦ୍ୱିପୀରଦନ-ସୁପାତି ତେଜିଛନ୍ତି
ହୋଇ ବଳାତ୍କାରେ ନେଲେ ସେ କି ଗୋ, ରଙ୍କ ହୋଇ
ଅଙ୍କରେ ମଣ୍ଡନ କରୁନେଇ
ପଙ୍କେରୁହ ନେତ୍ରୀ ତ୍ରପାବହି ଗୋ ।"

ଏହାପରେ ଶ୍ରୀରାମ ଅନ୍ତର୍ଲିପିରେ ସୀତାଙ୍କୁ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି-

"ଅଶ୍ୱର କି ନାମ ଅଛି ସହି (ବାଜୀ)
ନୂତନା ବୟସୀ କି ବୋଲାଇ (ନବ)
ସିଂହ କାହିଁ ବାସ ବୁଝ ନାରୀ ଈଶ (ବନ)
ଟେକ ଚନ୍ଦ୍ରାନନ ତୋଷ ବହିଗୋ, ଯଦି ନାମ ? (ସିନ୍ଧ)

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପିକଧ୍ୱନି କି କି ବୋଲି ଜନ ? (ସ୍ୱନ)
ଜଗ୍ରତ ଲୋକେ ଶୁଣି କା ଗାନ ଗୋ (କୁଆ)
ରବିତାପନାମ ହୁଏ କିସ ? (ତେଜ)
କୃଷ୍ଣକାନନ୍ଦ ପାଇଁ କା ରସ ? (ଘନ)
ମନ୍ଦେକେ ପାଳିତ ଛନ୍ଦ ନ ଘେନତ ? (ପିକ)
ହୃଦାନନ୍ଦେ ଘେନ ହୋଇ ତୋଷ ଗୋ, କାମଧର ? (ଶର)
କି ନାମ ବୋଲନ୍ତି ନାରୀବର ? (ରାମା)
ତପୀକି କରନ୍ତି ହୋଇ ସ୍ଥିର ଗୋ ? (ଧ୍ୟାନ)

ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ତର୍ଲିପିରେ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ସୀତାଙ୍କୁ କହିଲେ- ଜୀବନ ଧନ ଆଜ ନକର ମାନ । ସୁଚତୁରା ସୁକୁମାରୀ ମୈଥିଳୀ ଏହାର ଅର୍ଥ ବୁଝିପାରି ଆଦ୍ୟପ୍ରାନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣଲୋପ ମଧ୍ୟାକ୍ଷରରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ବୁଝାଇଥିଲେ-

''ବାର୍ତ୍ତା ଶ୍ରବଣାନ୍ତେ କି ବୋଲାନ୍ତି ? (ଉତ୍ତର)
ଅନିଳର ନାମ କି ପ୍ରବର୍ତ୍ତି ? (ପବନ)
ହୁରିଖେଳ ନାମ କିସ ବୋଲି ଜନ ? (ଅବିର)
ବର୍ଣ୍ଣନାଶେ ଦେଇଥିବ ମତି ହେ, ଜୀବହତେ ? (ବିନାଶ)
ଆଦି ପକ୍ୱଶାଳୀ କେହୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ? (ବିଆଳି)
ମୃଗେନ୍ଦ୍ରକୁ ଜନେ କି ଭାଷନ୍ତେ ହେ ? (ବନେଶ)
ଅମାନିତା ନରେ କିସ ଭାଷି ? (ଘେନାଇ)
ବଦାନ୍ୟରେ କେଉଁ କଥା ଘୋଷି ? (ଅହିଂସା)
ସୁବାସରେ କିଏ ହୁଅଇ ପ୍ରକାଶ ? (ଆମୋଦ)
ବିରସ ନ ହୋଇ ଏଥିରସ ହେ, ବୀଣାଧାରୀ (ନାରଦ)
ଅଦ୍ଭୁତର ନାମ କି ପ୍ରଚାରି ? (ବିଚିତ୍ର)
ବିପଦାର୍ଥେ କେଉଁ ନାମ ସ୍ମରି ହେ ? (କାତର)

ଅର୍ଥାତ୍ ମଧ୍ୟାକ୍ଷରରେ ମୈଥିଳୀ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ- ''ତବବିନା ଆନେ ନାହିଁ ମୋର ଚିତ୍ତ ।''

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

'ରାଘବ ବିଳାସ' କାବ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାନ୍ଦରେ ଅପୂର୍ବ ସାଙ୍ଗୀତିକତା ରହିଛି । ଏଥିରେ କବି ରାମକେରୀ, ଶଙ୍କରାଭରଣ, କଳସା, କଳହଂସ କେଦାର, ଆହାରୀ ରସକୁଲ୍ୟା, ଧନାଶ୍ରୀ, କୁମ୍ଭକାମୋଦୀ, ଆଶାବରୀ, ବିଭାସଗୁର୍ଜରୀ, ମାଳବ, କାଳୀ, ମଙ୍ଗଳ ଗୁର୍ଜରୀ, ଲଳିତକାମୋଦୀ, ଚିନ୍ତାଭୈରବ, ବସନ୍ତ ଆହାରୀ, ଶୋକକାମୋଦୀ, ଚୋଖି, ରଣବିଜେ, ହରିଚଉତିଶା, କୁମ୍ଭକାମୋଦୀ ଏବଂ ପଞ୍ଚମବରାଡ଼ୀ, ପ୍ରଭୃତି ରାଗରାଗିଣୀର ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି । 'ରାଘବ ବିଳାସ' କାବ୍ୟରେ ଶବ୍ଦର ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ସାଙ୍ଗୀତିକ ଗୁଣଯୋଗୁଁ ଓଡ଼ିଶାର ପାଲାକାରମାନେ ଏହାର ଛାନ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ପାଲା ଅଭିନୟ କଲାବେଳେ ପରିବେଷଣ କରିଥାନ୍ତି ।

'ରାଘବ ବିଳାସ' କାବ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନ ରସର ଅବତାରଣା କରାଯାଇଛି । ଭକ୍ତିରସ ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ଆବେଦନ । ତେଣୁ କବି କହିଛନ୍ତି-

''ବୁଦ୍ଧି ବିଚକ୍ଷଣେ ରସେ ରସ
ରସ ସରିତାର୍ଣ୍ଣବରେ ଭାସ ।''

କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ 'ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସ' ପରି ଉତ୍କଳଘଣ୍ଟ ଯଦୁମଣିଙ୍କର 'ରାଘବ ବିଳାସ' ଏକ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ରାମକାବ୍ୟ । ଏହି ପ୍ରସିଦ୍ଧ 'ରାଘବ ବିଳାସ' କାବ୍ୟରେ ରଘୁକୁଳଈଶ ରାଘବଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧ ଚରିତ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ତେଣୁ ଏହା ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ବୁଧ ବୋଧକ । ଏହାର ଶ୍ରବଣରେ ସମସ୍ତ ପାପ ଓ ଅମଙ୍ଗଳ ନାଶଯାଏ । ମନରେ ଅପାର ଆନନ୍ଦ ଜାତହୁଏ । ତେଣୁ କବି ଯଦୁମଣି ଲେଖିଛନ୍ତି-

(କ) ''ବୁଧ ଶୁଦ୍ଧବୋଧ ଚରିତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରାଘବ ବିଳାସ
ଶ୍ରବଣେ ଦୂତ ବିନାଶ ଦୁରିତ ଆନନ୍ଦ ମାନସ ।''

(ଖ) ''ଶୁଣ ସୁବିଦୂଷ ସକଳ କିଲ୍‌ବିଷ ଅଙ୍ଗରୁ ହୋଇବ ଦହନ ।''

(ଗ) ''ରସ ବିଦଗ୍ଧ ଏ ରସ ସିଦ୍ଧ ଶ୍ରବଣେ ତାପଦୂର
ସୁଗତିପଥ ହେବ ପ୍ରାପତ ମିତ୍ରଜ ଦଣ୍ଡଦୂର ।''

ଓଡ଼ିଆ ରାମକାବ୍ୟ ଧାରାରେ 'ରାଘବ ବିଳାସ' କାବ୍ୟ ଏକ ମହିମ୍ନ ସୃଷ୍ଟି । ପାଣ୍ଡିତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଷା, ଶବ୍ଦର ଗମ୍ଭୀରତା, ପଦର ଔଜଲ୍ୟ, କଳ୍ପନା ବିଳାସ, ଦିବ୍ୟ କବିତ୍ୱ, ବିବିଧ ଅଳଙ୍କାର, ନାନା ରାଗରାଗିଣୀ ଏବଂ ବିବିଧ ରସର ସମାବେଶ 'ରାଘବ ବିଳାସ' କାବ୍ୟକୁ କାଳଜୟୀ କରିପାରିଛି । ଉତ୍କଳର ଏହି ଘଣ୍ଟକବି ମହାପାତ୍ରଙ୍କ କାବ୍ୟ ମାନସର ଏହା ଏକ ରସମୟ ମଞ୍ଜୁଳ କଳାଶିଳ୍ପ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ ଯେ, ଏହି ସମୟରେ ନବଦୁର୍ଗ ରାଜ୍ୟକୁ କୌଣସି ସଂକଟ ମାଡ଼ି ଆସିଥିଲା, ଯାହାକୁ କି କବି ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ସୂଚାଇ ନାହାଁନ୍ତି । କେବଳ ଏତିକି ମାତ୍ର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି –

"ଗରିଷ୍ଠ ଦଶା ଏ ରାଷ୍ଟ୍ରର କଷ୍ଟଫେଡ ଦୁସ୍ତର
ଚକ୍ରପେଶି ଶକ୍ରବାହନ ଭ୍ରାତ ଅରି ସଂହାର ।"

'ରାଘବ ବିଳାସ' କବିଙ୍କର ବାଉନଛାନ୍ଦ ବିଶିଷ୍ଟ କାବ୍ୟ । କବି ଏହାର ମୂଳ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ତାଳପତ୍ରପୋଥିରେ ଲେଖିଥିଲେ ଓ ଏଥିରେ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ରାମାୟଣ ବିଭିନ୍ନ ଚରିତ୍ର ଓ ଦୃଶ୍ୟକୁ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ଚିତ୍ରଣ କରିଥିଲେ । ଏହି କାବ୍ୟକୁ କବି ରାଜା ବିନାୟକଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ରାଣୀ ରାଘବ ବିଳାସ କାବ୍ୟକୁ ନିଜ ଠାକୁର ଘରେ ରଖି ପୂଜା କରୁଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଷ ଚୈତ୍ରମାସର ରାମନବମୀଠାରୁ ଏକୋଇଶି ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ଲୀଳା ଆକାରରେ ପଠିତ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ନୟାଗଡ଼ରେ ଅଗଣିତ ଶ୍ରୋତା ଏହାକୁ ଉପଭୋଗ କରୁଥିଲେ । ଏହି କାବ୍ୟର କେତେଗୋଟି ଛାନ୍ଦ ଏତେ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇଥିଲା ଯେ ଲୋକମାନେ ଏହାକୁ ଶୁଣି ଶୁଣି ମୁଖସ୍ଥ କରିପାରୁଥିଲେ ।

'ପ୍ରବନ୍ଧ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର' କାବ୍ୟ ଯଦୁମଣି କାବ୍ୟ ପ୍ରତିଭାର ଅମ୍ଳାନ ସ୍ମାରକୀ । ଆଠ ଛାନ୍ଦ ବିଶିଷ୍ଟ ଏହି କାବ୍ୟ ଏକ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ରଚନା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ରୁକ୍ମଣୀଙ୍କର ବିବାହ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଏହା ରଚିତ ହୋଇଛି । 'ରାଘବ ବିଳାସ' ଅପେକ୍ଷା 'ପ୍ରବନ୍ଧ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର' ରେ ଶବ୍ଦକ୍ଳିଷ୍ଟତା ଅନୁଭବ କରିହୁଏ । କବି ଯଦୁମଣି ଏହି କାବ୍ୟ ରଚନାପାଇଁ ଯେଉଁ କାବ୍ୟିକ ପ୍ରେରଣା ଲାଭ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ତାଙ୍କର କାବ୍ୟରୁ ଅବଧାରଣା କରିହୁଏ । କବି କହିଛନ୍ତି-

''ଏମନ୍ତ ଗୁରୁ ଗୀର୍ବାଣଙ୍କ ଗୀରୁ । କୃଷ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣ ମୋର କର୍ଣ୍ଣେ ସଞ୍ଚରୁ
ସେତ ସୁଧାରସ ଆମୋଦ ଦାୟୀ । ହୃଦୟରେ ପରିପୂରଣ ହୋଇ ସେ
ମୁଖୁ ହେଲା ଉଚ୍ଛଳିତ ଯେ ।
ଦ୍ୱିବିଧି ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଦ୍ଧ ନିର୍ବନ୍ଧେ ପ୍ରବନ୍ଧ ହୋଇଲା ଖ୍ୟାତ ଯେ ।
ଜାତବେଦେ ଭୂତିବନ୍ତ ସୁବର୍ଣ୍ଣ । ଗ୍ରନ୍ଥ ମୁଖେ ହୋଇଅଛି ଉତ୍ପନ୍ନ
ଶଙ୍କର ମୁକୁଟେ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ପ୍ରଭା । ବିହରି ପର୍ବରେ ପ୍ରକାଶେ ବିଭାଯେ ।
ଏହି ଚରିତେ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥ ଯେ ।
ଗ୍ରନ୍ଥ ନ ହେବାରୁ ଗ୍ରାନ୍ଥିକ ବିହିଲା ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପୁରୁଷାର୍ଥ ଯେ ।''

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

କବି ଯଦୁମଣି ଜାତିରେ ବର୍ଦ୍ଧକୀ ଥିବାରୁ କାଳେ ହେଁ ତାଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଗ୍ରାହ୍ୟ ହେବ, ସେହି ହେତୁରୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିନୟର ସହିତ ଉପସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି-

''ଶୁଦ୍ର ମୁଖୁ ଏ ହୋଇଛି ବାହାର । ରୌଦ୍ରତା ବହି କେହି ନ ବିଚାର ।
ବିଧୁ ବିଧୁନ୍ତୁଦ ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ଜଣା । ଶିବେ ବାଜେ ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ ବାଜଣା ସେ
ପଦ୍ମାପତିଙ୍କର ପଦ ଯେ ।
ସମ୍ଭବ ସମ୍ପଦ ପଦାର୍ଥରେ ବ୍ୟର୍ଥ ଖଣ୍ଡିବାର ଅପବାଦ ଯେ ।''

'ପ୍ରବନ୍ଧ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର' ରେ ଆଠକଳା ବା ଅଧ୍ୟାୟ ରହିଛି । ଏହି କାବ୍ୟର ମୂଳ ପ୍ରେରଣା ହେଉଛି ମାଘ କବିଙ୍କର 'ଶିଶୁପାଳ ବଧ' କାବ୍ୟ । ଏଥିରେ କବିଙ୍କର କବିତ୍ୱ, ପାଣ୍ଡିତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଷା ଓ ମୌଳିକତା ନିହିତ । କାବ୍ୟର ନାୟିକା, ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ରୂପଶୋଭା ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କବି ଚମତ୍କାରିତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରଛନ୍ତି । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତସ୍ୱରୂପ, ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ହାସ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ କବିଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନାପାଟବ ଓ କଳ୍ପନାମାନସ ଅନୁଭବ କରିହୁଏ । ଯଥା-

''କ୍ଷୀରସାଗର ଉଦର ଆଦରିଛି ନବମୁଦିର ଜ୍ୟୋତିସଙ୍ଗ
ଚଣ୍ଡୀ ନିଶିଧବଧବଳେ ମିଶିଛି ଅଧବଳ ବିମ୍ବ କୁରଙ୍ଗ ।
ହାସେ ରାମାର । ନୀଳିମାର ନାହିଁ ସଞ୍ଚାର
ଏପରି ବିଦଗ୍ଧ କୀର୍ତ୍ତିଯାର ଶୁଦ୍ଧ ସେହି ଏହି କଳା ବିଚାର ।''

ରୁକ୍ମିଣୀ ପଦ୍ମିନୀ ଜାତୀୟା ନାୟିକା । ସେ ବିଦର୍ଭରାଜା ଭୀଷ୍ମକଙ୍କର ପୁତ୍ରୀ । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ରୂପବତୀ ଓ ସର୍ବଗୁଣ ସମ୍ପନ୍ନା ନାୟିକା । କବି ଯଦୁମଣି ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ 'କୁଞ୍ଚିତକୁନ୍ତଳା', 'ଅମ୍ବୁଜକଳିଉରଜା', 'ଚୂର୍ଣ୍ଣ କୁନ୍ତଳା', 'ଶୀର୍ଣ୍ଣମଧକୁଳ', 'ପଦ୍ମ-ପଳାଶନେତ୍ରୀ', 'ମଧୁର ଭାଷିଣୀ', 'ପଦ୍ମଗନ୍ଧା', 'ଚକୋରନୟନୀ', 'ଶିରୀଷ ସୁକୋମଳ ତନ୍ୱୀ' ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । କାବ୍ୟର ନାୟକ ଦ୍ୱାରାକାର ଅଧୀଶ୍ୱର ଯୋଗେଶ୍ୱର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । ଦ୍ୱାରକାପୁରୀର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି-

''ସୁମତି ଦେଇ ବିଚାର ସୁମତି, ଅମ୍ବୁଧି ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଦ୍ୱାରାବତୀ
ପୁରର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଳ୍ପନାଶିଳ୍ପ, ସଂକଳ୍ପ କର୍ତ୍ତାର ପ୍ରଶଂସା କଳ୍ପଯେ
ବସିକରି କଳ୍ପକଳ୍ପ ଯେ ।
ରମା କାମକଳ୍ପ ପାଦପଙ୍କ ତଳ୍ପ ପ୍ରକଳ୍ପନେ ହେବ ଅଳ୍ପ ଯେ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଶତକୋଟି କି ଶତକୋଟି ଗୁଣେ, ବଳି ବଳିଷ୍ଠ ହୋଇବା ପାଷାଣେ
ଘଟଣା ହୋଇଛି ଦୁର୍ଗ ପ୍ରାକାର, ରୁଚିତର ସୂଚୀକମ ନିକର ଯେ ।
ତା କପାଟ ପାତଧ୍ୱନି ଯେ ।
ବିଳସୁଁ କୈଳାସେ ମୟୂର ବିଳାସେ ଭଜନ୍ତି ଭୟ ସେନାନ୍ୀ ଯେ ।''

କାବ୍ୟର ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦରେ ଦ୍ୱାରକାନଗରୀର ଶ୍ରୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଦ୍ୱିତୀୟ ଛାନ୍ଦରେ ଦ୍ୱାରକାର ଭାଟ ବିଦର୍ଭର କୁଣ୍ଡୀନଗ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କରି ରାଜା ଭୀଷ୍ମକଙ୍କ ନିକଟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବା ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ପୁନଶ୍ଚ ଏଥିରେ କବି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ଯେ ରାଜାଙ୍କ ନିକଟରେ ଭାଟର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବା ବିଷୟ ନାୟିକା ଶିରୋମଣି ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ଶ୍ରୁତିଗୋଚର ହେଲା । ତେଣୁ ନାୟିକା ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କର ନାୟକ ଲାଭର ଆଶା ଜାଗ୍ରତ ହେଲା । ତୃତୀୟ ଛାନ୍ଦରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀ ଭାବରେ ଲାଭ କରିବାପାଇଁ ମହର୍ଷି ନାରଦ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଚତୁର୍ଥ କଳାରେ ନାରଦ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜଣାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ନାୟିକାଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଆବେଗ ଓ ଆଗ୍ରହକୁ ବର୍ଦ୍ଧିତ କରାଇଛନ୍ତି । ପଞ୍ଚମ କଳାରେ ରାଜା ଭୀଷ୍ମକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ନିଜ ପୁତ୍ରୀ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭୀଷ୍ମକଙ୍କ ପୁତ୍ର ରୁକ୍ମଣ ପିତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ପ୍ରତିବାଦ କରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର କୁତ୍ସାରଟନା କରିଛି ଏବଂ ଭଗିନୀର ବିବାହ ଦମଘୋଷ ରାଜାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଶିଶୁପାଳ ସହିତ କରାଇବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଛି । ତେଣୁ ଚେଦିରାଜ ଦମଘୋଷ ନିଜପୁତ୍ର ଶିଶୁପାଳ ସହିତ ବିଦର୍ଭ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ବିବାହ ତିଥି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାତକ ପ୍ରାୟ ଅପେକ୍ଷାରେ ରହିଲେ । ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କର ସଖୀମାନେ ଏ ଖବର ନେଇ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ କହିଲେ ।

ଷଷ୍ଠ ଛାନ୍ଦରେ ରୁକ୍ମିଣୀ ସଖୀମାନଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ସାତପଦ ବିଶିଷ୍ଟ ଚିଠିଟିଏ ଲେଖିଥିଲେ । ଚିଠିର କିୟଦଂଶ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି -

''ନିଗମ ବନିତାର ଫୁଲ ଗଭା ଶିଖର ମଞ୍ଜୁ ବଞ୍ଜୁଳ କଳିଗୁଚ୍ଛ ।
ପଦାଙ୍ଗୁଳିରୁ ଢାଳି ବ୍ରହ୍ମସଳିଳ ଶୂଳୀ ଗରଳ ଜ୍ୱାଳା କଲ ତୁଚ୍ଛ ହେ ।
ଯଦୁବତ୍ସ । ଧାତା ଚିନ୍ତାକୁ ହେଲ ମତ୍ସ୍ୟ । ସିନ୍ଧୁ ସିନ୍ଧୁକ ହେଲା ପୁଚ୍ଛ
ଶୁକ୍ର ଆର୍ତ୍ତ କର୍ତ୍ତନ କର୍ତ୍ତରୀ କଲ ବନ ନର୍ତ୍ତନକାରୀ ହରିଅଛ ହେ ।

ଏହାଙ୍କ ପରିତ୍ରାଣ ବିନୋଦେ ବିଚକ୍ଷଣ ହେଲ ତନୁ ତନୁଜ ଭାଇ
ଘୁଞ୍ଚିଗଲା ପ୍ରଳୟ ବଞ୍ଚିଲେ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ଉଦ୍ଧାରି ଅଛ ନୁହଁ ଦୁଇ ହେ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ବ୍ରଜସ୍ଥାୟୀ । ମାନେ ତୁମ୍ଭର ସୁଖଦାୟୀ । ଧର ଧାରଣ କଲେ ବାଇ
କୁମ୍ଭୀର ହିଂସାରମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭ ପ୍ରଶଂସା ଧ୍ୱଂସା କାହିଁକି ଗଲେ ଦେଇ ।''

ରୁକ୍ମିଣୀ ସପ୍ତପଦ ବିଶିଷ୍ଟ ସେହି ଚିଠିର ସପ୍ତପଦାନ୍ତେ ଚତୁରତାର ସହିତ ଲେଖିଲେ- ''ଛଇଳେନ୍ଦ୍ର ଆଗଛ'' ଏହିପତ୍ର ଲେଖି ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ପତ୍ରବାହକ ରୂପେ ଦ୍ୱାରକାକୁ ପଠାଇଛନ୍ତି । ସପ୍ତମ କଳାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଦ୍ୱାରକାରେ ପହଞ୍ଚି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କର ପତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଏହାପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶିଶୁପାଳର ଦର୍ପଦଳନ କରି ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ବିବାହ କରିବେ ବୋଲି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ପାଦସ୍ପର୍ଶ କରି ଶପଥ କରିଛନ୍ତି । ଅଷ୍ଟମ କଳାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବିବାହ ଦିବସରେ ବିଦର୍ଭରେ ପହଞ୍ଚି ଅପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ରୁକ୍ମିଣୀ ବିବାହବେଦୀକୁ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଦେବୀ ଦର୍ଶନ କରିବା ପାଇଁ ଚଣ୍ଡୀ ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଇ ଲେଉଟିଲା ବେଳକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ କରଧାରଣ କରି କ୍ଷିପ୍ରଗତିରେ ଯାଇ ରଥ ଉପରେ ଚଢ଼ି ନିଜ କ୍ରୋଡ଼ରେ ବସାଇଲେ । ଏହା ଦେଖି ଭୀଷ୍ମକ ତୃପ୍ତି ଲାଭ କଲେ ଏବଂ ଶିଶୁପାଳ ଲଜ୍ଜାରେ ପଳାଇଗଲା । ରୁକ୍ମଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହ ଗୋଳ କରିବାରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାର ଚୁଟି ଓ ନିଶ କାଟି ତାକୁ ରଥଖମ୍ବରେ ବାନ୍ଧିଦେଲେ । ସେହି ସମୟରେ ବଳରାମ ସୈନ୍ୟବଳ ଘେନି ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଏବଂ ରୁକ୍ମଣଙ୍କୁ ବନ୍ଧୁ ବୋଲି କହି ବନ୍ଧନମୁକ୍ତ କଲେ । ଏହାପରେ ଦ୍ୱାରକାରେ ଦ୍ୱାରକାଧିଶ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କର ଶୁଭ ବିବାହ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲା ।

'ପ୍ରବନ୍ଧ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର' କାବ୍ୟ ଯଦୁମଣି ସ୍ରଷ୍ଟା ମାନସର ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର । ଏଥିରେ ତତ୍ସମ ଓ ଅର୍ଦ୍ଧ ତତ୍ସମ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି । ଏଥିରେ କବିଙ୍କର ଶବ୍ଦପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ବିଳସିତ । ଏହି କାବ୍ୟକୁ ସଂସ୍କୃତ କାବ୍ୟ ସହିତ ସମକକ୍ଷ କରାଇବାପାଇଁ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ପ୍ରଯତ୍ନ ଏଥିରେ ନିହିତ । କାବ୍ୟଟିରେ ନଗର ବର୍ଣ୍ଣନା, ଋତୁ ବର୍ଣ୍ଣନା, ପର୍ବତ ବର୍ଣ୍ଣନା ଏବଂ ନାୟକ ଓ ନାୟିକାଙ୍କର ପରସ୍ପରପ୍ରାପ୍ତି ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟାଶା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଳାତ୍ମକ ଶୈଳୀରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

ଏହା ବ୍ୟତୀତ ନୟାଗଡ଼ ରାଜାଙ୍କ ଭଣିତା ଥାଇ କବି ଯଦୁମଣି କେତେଗୋଟି ଚଉପଦୀ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି- 'ରଚିଥିଲା ଏହା ବିରଞ୍ଚି', 'ସୁନ୍ଦରୀ, ଭାଲେ ସିନ୍ଦୂର ବିନ୍ଦୁ', 'ନୂଆ ଛଇଳା ମହିଳା କାହାର ଏ', 'ସଞ୍ଜଉଞ୍ଜ ପୀବର ଉରଜା ଗଭା ଚାହିଁରେ', 'ସେ କି ରସିକରେ ଗଣାରେ', 'ରହି ଯା'ରେ ବନ୍ଧୁ ରହି ଯା'ରେ' ଇତ୍ୟାଦି ।

ବିଦଗ୍ଧ କବି ଯଦୁମଣି ନୟାଗଡ଼ର ରାଜଦରବାରକୁ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତରେ ଉଦ୍ଭାସିତ କରିଥିଲେ । ଏବେ ନୟାଗଡ଼ର ପୁରୁଣା ସହର ନିକଟସ୍ଥ ରୁକ୍ଷୀ ପାହାଡ଼ର ପାଦଦେଶରେ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ରାଜବାଟୀକୁ ଦେଖିଲେ ପ୍ରିୟକବି ଯଦୁମଣିଙ୍କ କଥା ମନେପଡ଼େ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଗଡ଼ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଇଟାମାଟି ଗ୍ରାମକୁ ଦେଖିଲେ ଯଦୁମଣି ସର୍ବଦା ସ୍ମରଣକୁ ଆସିଥାଆନ୍ତି । ସାରସ୍ୱତ ସାଧକ ଏବଂ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସମର୍ପିତ ପ୍ରାଣ ସେହି ମହାନ୍ କବି ଉତ୍କଳର ଘଣ୍ଟ ଯଦୁମଣି ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ସେହି ଛଳୋକ୍ତି ଭଜନ ସ୍ୱତଃ ମନକୁ ଆସିଥାଏ-

"ନୀଳାଚଳ କଳାକର ! ସତକିଏ ମିଛ
ନେଲ ଯାହା ଦେଲ ତାହା ଏଥକୁ କିମ୍ପାଇଁ ମହା
ଦାତାପଣେ ପତାକା ବାନ୍ଧିଛ ?
ଓଜଶୀଳ ଭୋଜଗଜ ଜୀବନ ହରଣେ ତେଜ
ଅର୍ପଣ କଲ କୃପଣ ନୋହି
ଗଭୀର ଜଳେ କୁମ୍ଭୀର ଗଳ ଗ୍ରହଣେ କୁମ୍ଭୀର
ଜୀବରକ୍ଷା କଲ କକ୍ଷା ବହି ।
ଗୋକୁଳ କଳଧଉତ ଗଉରାଙ୍ଗିକ ମହତ୍ତ୍ୱ
ନେଇଥିବା ସକାଶରୁ କରି
ଦ୍ରୁପଦ ନୃପନନ୍ଦନା ମହତ୍ତ୍ୱ ହର ବେଦନା
ବିନାଶନେ ହେଲ ଧନ୍ୱନ୍ତରି ।
\+ \+ \+
ପାତକୀ ମୁକୁଟ ଶ୍ରେଣୀ ଶିରୋମଣି ଯଦୁମଣି
ମନ ତିଳେ ନେଇ ନ ପାରିବ
ଏହା ଉଦ୍ଧାରଣେ ଯେବେ ଚିତ୍ତ ଦେଇପାର ଲବେ
ତେବେ ସିନା ଦାତା ବୋଲାଇବ ।"

କବି ଯଦୁମଣି ମହାପାତ୍ର ଏକ କାଳଜୟୀ ପ୍ରତିଭା । ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟକୁ ସେ ଯଥାଯଥ ଭାବରେ ଋଦ୍ଧିମନ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଦାରିଦ୍ର୍ୟର କଷାଘାତ ଭିତରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଏହି ସର୍ଜନଶୀଳ ପ୍ରତିଭା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରନ୍ତି । ଯଦୁମଣି କେବଳ ନୟାଗଡ଼ରେ କାହିଁକି, ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ପ୍ରିୟ କବି । ଜଣେ ପଣ୍ଡିତ କବି, ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନମତିତା, ଅକୁତୋଭୟ କବି ଭାବରେ କବି ଯଦୁମଣିଙ୍କର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର ଯଥାର୍ଥରେ ପ୍ରଣିଧାନଯୋଗ୍ୟ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ ସିଂହ ମାନଧାତା

ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ଏକବିଂଶତମ ରାଜପୁରୁଷ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ ସିଂହ ମାନଧାତା । ସେ ବିନାୟକ ସିଂହଙ୍କ ପୁତ୍ରଥିଲେ । ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ ସିଂହ ସାହିତ୍ୟର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଦରବାରରେ କବି ଯଦୁମଣି, କବି କାମପାଳ ମହାପାତ୍ର, କବି ହରେକୃଷ୍ଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲେ । ରାଜା ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ ସିଂହ 'ଶରଦ ରାସ' ଶୀର୍ଷକ ରାସଲୀଳା ରଚନା କରିଥିଲେ । ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ ସିଂହ ଲେଖିଛନ୍ତି-

''ନବଦୁର୍ଗ ମହୀପାଳ ବିନାୟକ ସିଂହ
ମାନଧାତା ତନୟ ଧୀର ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ ସିଂହ ହେ ।

ଭନିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ରାସଲୀଳା ଗୀତ
ରାଧା ମଦନମୋହନ ପାଦଦେଇ ଚିତ୍ତ ହେ ।''

'ଶରଦ ରାସ' ଲୀଳାର କଥାବସ୍ତୁ ଭାଗବତର ଉନତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟରୁ ତେତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଷୟକୁ ନେଇ ପରିକଳ୍ପିତ । ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ ସିଂହ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେଇ କହିଛନ୍ତି-

''ଶ୍ରୀମତ୍ ଭାଗବତର ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧରେ
ରାସ ଚରିତ ବର୍ଣ୍ଣନେ ଉନତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ହେ ।''

ସୁତରାଂ ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ ସିଂହଙ୍କ 'ଶରଦ ରାସ'ର ବିଷୟବସ୍ତୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଭାଗବତରୁ ଆହରଣ କରିଛନ୍ତି । ଏହି 'ଶରଦରାସ'ରେ ମିଶ୍ର ଭାଷାର ବ୍ୟବହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ମିଶ୍ର ଭାଷାର ପ୍ରୟୋଗ ହେଲେ ହେଁ ଭାବବୋଧ ପାଇଁ କୌଣସି ପ୍ରତିବନ୍ଧକତା ନାହିଁ । 'ଶରଦ ରାସ'ର ଆଙ୍ଗିକ ପକ୍ଷ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଏଥିରେ ଗୀତ, ପୟାର ଓ ତ୍ରିପଦୀର ବ୍ୟବହାର ରହିଛି ।

'ଶରଦ ରାସ' ରେ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱକୁ କବି ସଫଳ ରୂପେ ରୂପାୟନ କରିଛନ୍ତି । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତସ୍ୱରୂପ, କୌଣସି ଏକ ଗୋପୀଙ୍କୁ ଘେନି ଗୋପୀନାଥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରାସସ୍ଥଳୀ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଯିବା ପରେ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ମନର ଭାବନାକୁ କବି ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଭାବରେ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି-

''ପୂର୍ବେ ସମୟରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏ ନାରୀ
ଆରାଧନା କରିଥିଲେ ଶୁନ ସର୍ବନାରୀ
ଏ ଘେନି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ତେଜିଲେ ଶ୍ରୀହରି
ଏକାନ୍ତ ସ୍ଥାନକୁ ଘେନିଗଲେ ବ୍ରଜେଶ୍ୱରୀ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଧନ୍ୟ ଗୋବିନ୍ଦ ନଳିନ ଚରନର ଧୂଳି
ବ୍ରହ୍ମା ଶିବ ରମା ଯାର ଯଶକୁ ବିସ୍ତାରି ।''

ଏହି ଶରଦ ରାସରେ କବି ମହାରାସକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏହାପରେ ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା ଓ ଉପବନ ବିହାର ଦୃଶ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଶେଷରେ ବ୍ରହ୍ମରାତ୍ରିର ପରିସମାପ୍ତି ପରେ ଗୋପାଙ୍ଗନାମାନେ ସ୍ୱପୁରୀକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିଛନ୍ତି । ଏ ବର୍ଣ୍ଣନା ବେଶ୍ ମନୋଜ୍ଞ ହୋଇପାରିଛି । ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ସମାପ୍ତିରେ କବି ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ ପୁରାଣ ପରମ୍ପରାକୁ ଅନୁସରଣ କରି ଫଳଶ୍ରୁତିର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । କବି ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ ସିଂହଙ୍କର 'ଶରଦ ରାସ' ଏକ ରସମୟ ରଚନା । ଏଥିରେ କବିଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନାବିଳାସ, ଭକ୍ତିପ୍ରାଣତା ଏବଂ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ସମର୍ପିତ ପ୍ରାଣର ପରିଚୟ ନିହିତ ।

କାମପାଳ ମହାପାତ୍ର

କବି କାମପାଳ ମହାପାତ୍ର ନୟାଗଡ଼ର ଏକ ବିସ୍ମୃତ ପ୍ରତିଭା । ସେ ନୟାଗଡ଼ର ରାଜା ବ୍ରଜବଲ୍ଲଭ ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କ ସମସାମୟିକ ଓ ନବଦୁର୍ଗ ରାଜସଭାର ଅନ୍ୟତମ ପଣ୍ଡିତ କବି । ବନଫୁଲ ବନରେ ମଉଳିଲାପରି କବି କାମପାଳ ମିଶ୍ର ଲୋକଲୋଚନକୁଁ ନ ଆସି କାଳ ଗର୍ଭରେ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । କାମପାଳ ମହାପାତ୍ର ଉତ୍କଳ ଘଣ୍ଟ ଯଦୁମଣି ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ସମସାମୟିକ କବି । ଉଭୟ କବିଙ୍କ ମଧରେ ପ୍ରଗାଢ଼ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ରହିଥିଲା । ଆଶୁକବି ଯଦୁମଣି ଯେପରି କଥାକଥାକେ କବିତା ରଚନା କରିପାରୁଥିଲେ, ସେହିପରି ମଧ କବି କାମପାଳ ତୁରନ୍ତ ପଦ ସଂଯୋଜନା କରି ପାରୁଥିଲେ । ପ୍ରଭୁ ଡଙ୍କନାଶନ ଠାକୁରଙ୍କ ବିରାଜିତ କ୍ଷେତ୍ର କୋମଣ୍ଡ ଗ୍ରାମରେ ଏକ ବ୍ରାହ୍ମଣ କୁଳରେ କାମପାଳ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ନାମ ନାରାୟଣ ଖାଡ଼ଙ୍ଗା । ବର୍ତ୍ତମାନ କୋମଣ୍ଡ ଗ୍ରାମରେ କବିଙ୍କ ବଂଶଧରମାନେ ବାସବାସ କରି ଆସୁଛନ୍ତି ।

କବି କାମପାଳଙ୍କ କୃତି ସମୂହ ପ୍ରାୟ ବିଲୁପ୍ତ । ବାରମ୍ବାର ଅଗ୍ନିକାଣ୍ଡ ଫଳରେ କବିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ତାଳପତ୍ର ପୋଥିଗୁଡ଼ିକ ଭସ୍ମୀଭୂତ ହୋଇଛି । ନଷ୍ଟବିନଷ୍ଟ ପୋଥିପୁସ୍ତାରୁ କିଛି ପଦ୍ୟାଂଶ ଏବେ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇପାରିଛି । ଲେଖକ ସ୍ୱୟଂ କବିଙ୍କ ବଂଶଧର ମାଟିକୃଷ୍ଣ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ନିମ୍ନ ପଦ୍ୟାଂଶ ସଂଗ୍ରହ କରିଅଛି। (ତାରିଖ- ୪.୪.୧୯୮୮)

''କହନ୍ତି ଶ୍ରୀପତି ଶୁଣ ଆଗୋ ଦୂତୀ ଦୂତୀ ଅଙ୍ଗନାକୁ କହିବ
କ୍ଷିତିଧର ଧର ପତି ପତି ପତି ପରେ ମୋ ତନୁ ନ ଦହିବ ।

ଅମ୍ବୁଦ ଅପାଙ୍ଗୀ ଜମ୍ବୁଜଳ ଅଙ୍ଗୀ ଅଙ୍ଗୀକାର ଯେବେ ନୋହିବ
ରଙ୍ଗେ ତା'ର ତା'ର ସାର ସାର ସାର ସାରଙ୍ଗେ କି ସାର ଥୋଇବ ।''

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପ୍ରସୂନ ପରାଗ ବାସନା ସରାଗ ସରାଙ୍ଗନା ଯଦି ହୋଇବ
କି ସାରଥ ରଥା ନବ ନବ ନବ ନବୀନ ଭାବ ଭିଆଇବ ।

ସୁନାଶିର ଶିବ ଜାଣି ବରଷିବ ଶିବ ହୃଦରତ୍ନ ଦହିବ
ସଦା ରାତି ରାତି ରାତି ହରି ହରି ହରି ହେଲା ପରି ହିମ ରହିବ ।

ଭାଷେ ଦ୍ୱିଜ କାମ ଭାଷିତ ଏସନ ଏସନ ମତ ସୁହାଇବ
କୃତ୍ତିବାସ ବାସ ବାସ ଚାରି ଚାରି ଚିରାଳକୀର୍ତ୍ତି ଗୁହାଇବ ।''

ଏହା ହେଉଛି ଏକ ଚିଟାଉ କବିତା । କବି କାମପାଳ ମହାପାତ୍ର ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହି ଚିଟାଉ ରୂପକ କବିତା ରଚନା କରିଥିଲେ । କୋମଣ୍ଡ ଅଞ୍ଚଳରେ କବି କାମପାଳଙ୍କ କିଛି କିଛି ପଦ୍ୟାଂଶ ଲୋକ ମୁଖରୁ ଶୁଣାଯାଏ ।

କବି କାମପାଳ ଯଦୁମଣିଙ୍କ ପରି ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନମତି ଥିଲେ । ଏକଦା ରାଜା ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ ସିଂହ ଶ୍ରୀରାମ ନବମୀ ସମୟରେ ଓଡ଼ଗାଁ ରଘୁନାଥଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିଯିବା ବାଟରେ ଦେଖିଲେ ସଙ୍ଗୀତ ନାଚ ହେଉଛି । ପାଖରେ ଅଛନ୍ତି କବି ଯଦୁମଣି ଓ କାମପାଳ । ଯେତେବେଳେ ନାଚୁଆଣୀଟି ପାନପିକ ପକାଇଲା ସେତେବେଳେ ରାଜା ଯଦୁମଣିଙ୍କୁ କହିଲେ ''ମହାପାତ୍ରେ, ପଦେ ଆସୁ'' । ଏ ଦୃଶ୍ୟଟିକୁ ଦେଖିଥିବା ଯଦୁମଣି କହିଥିଲେ- ''ତାମ୍ବୁଲବୋଳରେ ବିକଶେ କ୍ଷିତି ।'' କାମପାଳ କହିଥିଲେ ''ତାହା ନୁହେଁ, ରାହୁ ବାହୁ ବଳ ଦେଖିଣ ପ୍ରବଳ ପୂର୍ଣ୍ଣେନ୍ଦୁ ରୁଧିର କରିଲା ବାନ୍ତି ।''

କବି କାମପାଳ ବହୁ ଛାନ୍ଦ, ଚଉପଦୀର ସ୍ରଷ୍ଟା ଥିଲେ । କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଯେପରି ଚିତ୍ରକାବ୍ୟ ରଚନା କରିଥିଲେ, କବି କାମପାଳ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ବନ୍ଧକାବ୍ୟ ରଚନା କରିଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ମାତ୍ର ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଏହି ଯେ ତାଙ୍କର ସମୁଦାୟ ଚିତ୍ରକାବ୍ୟ ସୁରକ୍ଷିତ ଭାବରେ ରହିପାରି ନାହିଁ । ତାଳପତ୍ର ପୋଥିରେ ରଚିତ ଆଠଗୋଟି ବନ୍ଧ କବିଙ୍କ ବଂଶଧରଙ୍କ ନିକଟରେ ରହି ତାଙ୍କ କବିତ୍ୱର ପରାକାଷ୍ଠା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଅଛି । ଏହି ଆଠଗୋଟି ବନ୍ଧ ହେଉଛି- 'ମୟୂରବନ୍ଧ', 'ଶୁକବନ୍ଧ', 'ଦୋଳିବନ୍ଧ', 'ମେଷବନ୍ଧ', 'ଚକ୍ରବନ୍ଧ', 'ପିଷ୍ଟକବନ୍ଧ', 'କରତବନ୍ଧ' ଓ 'ତରଣିବନ୍ଧ' । ବନ୍ଧ କାବ୍ୟ ସାଧାରଣତଃ ବୁଧବୋଧକ ଅଟେ । ତେଣୁ କବି ବିଦଗ୍ଧ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଏଥିରେ ଅବଗାହନ କରିବାପାଇଁ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହି ରଚନାଗୁଡ଼ିକ ଶୃଙ୍ଗାର ରସ ଭିତ୍ତିକ । କବି ଶୃଙ୍ଗାର ରସର ମହନୀୟତା ବିଷୟରେ ନିମ୍ନ ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି-

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

''ପ୍ରବନ୍ଧ ରୂପକ ବର୍ଣ୍ଣ ଭେଦ ବିହିତକୁ
ରସବସେ ତୋଷେ ଭେଦ ବିଚାରି ଚିତ୍ତକୁ ହେ ।

ଚାରୁ ରସ ବିଦିତ ଅଟଇ ଯେଧୁ ବିଧି
ସୁରସିକ ଜନକୁ ଅମିୟ ସୁଖ ନିଧି ହେ ।

ବର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଜିତ ଜନଙ୍କୁ ଦରସକାମିନି
କର୍ଣ୍ଣ ଗ୍ରହଣକୁ ଏ ଅଟଇ ସୁଖଦାନୀ ହେ ।''

(ମୟୂର ବନ୍ଧ) (ଜୀର୍ଣ୍ଣ ତାଳପତ୍ରରୁ ସଂଗୃହୀତ)

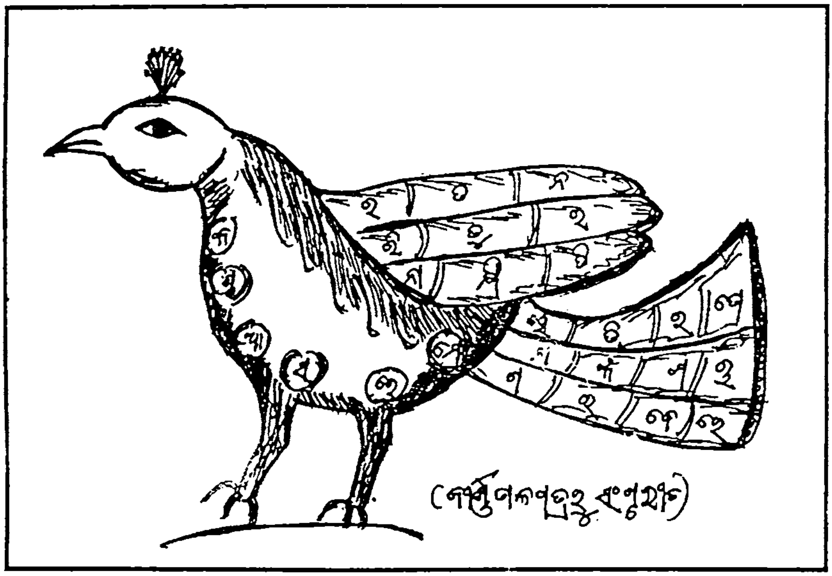

ମୟୂର ବନ୍ଧ (ବନ୍ଧ ଗୀତ)

ନାଗରୀ ନାରୀ ସୁରସକୃତ୍ୟ ଆନନ୍ଦରେ
ଘେନ ସୁରସିକ ନୃତ୍ୟ ମୟୂର ବନ୍ଧରେ ହେ ।୧ ।

ନ୍ୟାସ-କଣ୍ଠରସନାଗୋରିତୁ ରସନା କ୍ଷିତିରେ
ମୋଦେହେତିରତୋ ନାକଂଶରୁ ଗରବେରେ ।୨ ।

ବିହଙ୍ଗତୀ ମଣ୍ଡନାପୁରୁ ସମାଗୁଣି
ପୁଚ୍ଛ ମଣ୍ଡଳ ଓମର ପ୍ରିୟବତ ବାଣି ଯେ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ତରଣି ବନ୍ଧ

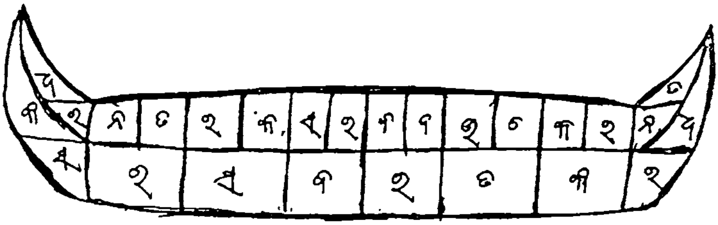

(ତରଣୀ ବନ୍ଧ)

ଧରଣି ମଣ୍ଡନାବାଳା ସୁରସ ବିଦିତ
ତରଣି ବନ୍ଧରେ ନେଇ ଲୟେ କର ଚିତ୍ତ ହେ ।୧।
ନ୍ୟାସ-
ନତ ରକସରବଦ ଉଚକର ତନ
ନଧର କସରସବରବରତ କରଧନ ହେ ।୨ । (ରସ)

ତରଣି ଉର୍ଦ୍ଧ ମଙ୍ଗରେ ରସକେ ରଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗରେ ଭାସୁଥିବ ଧନ ତ ଧରକକର
ତହିଁରେ ବାମା ଉତ୍ତର ବୋଲିବ ତନ ନ ଧର
ରକ ରକ ସରସ ବିସ ରସକର ।
ଉଚିତରେ ଉତ୍ତର ବଦ
ର କ ଚ ବର୍ଣ୍ଣକୁ ଛାଡ଼ି କରିବ ଏ ଭେଦ ।୩ ।
ଉତ୍ତର-ନ ତ ସ ବନ ଉତନ

ବିଭିନ୍ନ ବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ଚିତ୍ତକୁ ମଜାଇବା ପାଇଁ କବି କାମପାଳ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । କବିଙ୍କର କୃତିଗୁଡ଼ିକ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ କବି ପ୍ରତିଭାର ଯଥାର୍ଥ ମୂଲ୍ୟାୟନ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଯଦି ତାଙ୍କ କୃତିଗୁଡ଼ିକ ଅକ୍ଷତ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଥାନ୍ତା ତେବେ ତାଙ୍କପାଇଁ ଆଣି ଦେଇଥାନ୍ତା ଅନାହତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା । ଭଗ୍ନ କୋଣାର୍କର ବିଖଣ୍ଡିତ ଶିଳାଗୁଡ଼ିକରେ ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ ଉତ୍‌କୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲାପରି ତାଙ୍କ ବିଲୁପ୍ତ ପ୍ରାୟ ଏହି ରଚନାଗୁଡ଼ିକରେ ଦିବ୍ୟ କବିତ୍ୱର ସଙ୍କେତ ଭାସ୍ୱର ।

ହରେକୃଷ୍ଣ ପଟ୍ଟନାୟକ

କବି ହରେକୃଷ୍ଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ଉତ୍କଳଘଣ୍ଟ ଯଦୁମଣି ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ସମସାମୟିକ କବି । ସେ ୧୭୮୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ନୟାଗଡ଼ର ଶରଣକୁଳ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗୁଞ୍ଜାବାରଣ ଗ୍ରାମରେ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । କବି ଯଦୁମଣିଙ୍କ ସହିତ ସେ ଉତ୍ତମ ବନ୍ଧୁତା ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି ସେ ଥିଲେ ଯଦୁମଣିଙ୍କ ସଙ୍ଗାତ । ରାଜକବି ବିନାୟକ ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କ ରାଜ ସଭାର ସେ କବି ଥିଲେ । ଯଦୁମଣିଙ୍କ ପରି ସେ ରାଜା ବିନାୟକ ସିଂହଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ମାନିତ ହୋଇଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୁଞ୍ଜବାରଣ ଗ୍ରାମରେ କବିଙ୍କର ବଂଶଧର କେହି ନାହାନ୍ତି । କବି ହରେକୃଷ୍ଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ରାଜା ବିନାୟକ ସିଂହ ମାନଧାତା ଓ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ବ୍ରଜବଲ୍ଲଭ ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କ ସମସାମୟିକ କବି । ନୟାଗଡ଼ ରାଜାଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଲାଭ କରି ସେ କବିତା ରଚନା କରୁଥିଲେ ।

କବି ହରେକୃଷ୍ଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ରଚନାଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରାୟ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ ଜନମୁଖରେ ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତ ଏବେ ଶୁଣାଯାଏ । କବି ହରେକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ 'ଘୁମୁସର ଓ ନୟାଗଡ଼ ଯୁଧ ଗୀତ'ଟି ସଂଗୃହୀତ ହୋଇପାରିଛି ।

ଏହି ଯୁଦ୍ଧଗୀତ ଏକଶତ·ସାତ ପଦ ବିଶିଷ୍ଟ ଏକ ରଚନା । ଏହା କଲ୍ୟାଣ ଆହାରୀ ରାଗରେ ରଚିତ । ଏହି ଗୀତରେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜା ବ୍ରଜବଲ୍ଲଭ ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କ ବୀରତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବା ହେଉଛି କବିଙ୍କର ଆଭିମୁଖ୍ୟ । 'ଘୁମୁସର ଓ ନୟାଗଡ଼ ଯୁଧଗୀତ' ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ସମର ଗୀତିକା । ଘୁମୁସର ରାଜା ଶ୍ରୀକର ଭଞ୍ଜ ଓ ନବଦୁର୍ଗ ରାଜା ବ୍ରଜବଲ୍ଲଭ ସିଂହ ମାନଧାତା ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଘଟିଥିବା ଯୁଦ୍ଧ ଏବଂ ଏହି ଯୁଦ୍ଧରେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜା ମାନଧାତାଙ୍କ ବିଜୟ କଥାଟି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି ।

କବି ହରେକୃଷ୍ଣ ନୟାଗଡ଼ ରାଜାଙ୍କୁ ପ୍ରବଳ ପ୍ରତାପୀ ରାଜା ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ରାଜା ବ୍ରଜବଲ୍ଲଭ (ବ୍ରଜ ବନ୍ଧୁ) ସିଂହଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ଅଭିଷେକ ପରେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟର ଶତ୍ରୁ ରାଜାମାନେ କିପରି ଆତ୍ମଗୋପନ କଲେ ତାହା କବି ନିମ୍ନ ପଂକ୍ତିରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି-

"ଯୁଦ୍ଧତର କବିତ୍ୱକୁ ବୁଧବର ଶ୍ରବଣକର ଡେରିକର୍ଣ୍ଣ
ବଧୂର ଓଷ୍ଠରୁ ମଧୁର ହୋଇବ ତାଠେ ବସିବ ଯେତେବର୍ଣ୍ଣ
ସମର ବୃତାନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା ହୋଇବ ।
କମର କସିକେ ଲଢ଼ିନାହିଁ କେତେ ଆଡମ୍ବର ଯେବେ ନୋହିବ ।
ପ୍ରଭା ପ୍ରଭାକରୁଂ ବଳି ସର୍ବ ସନମତେ ତ ନୂଆଗଡ଼ ଟେକ
ଶ୍ରୀବନ୍ତ ଶ୍ରୀବଜ୍ରବନ୍ଧୁସିଂହ ମାନଧାତା ହୁଅନ୍ତେ ଅଭିଷେକ
ମହୀର । ଉଲ୍ଲାସ ହେଲେ ଅତିଶୟ
ଅହିର ଆଗେ ମଣ୍ଡୂକ ବ୍ରାତ ବତ ଦେଖା ନ ଦେଲେ ଅରିଚୟ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଜୁମୁସ ଘୁମୁସରର ରଖିବାକୁ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀକର ଦାସ ଗୋସାଇଁ
ବିଗତ ହୋଇ ଦ୍ୱିଗଡ଼ ନେବେ ବୋଲି ନୂଆଗଡ଼ ଦର୍ପ ଲଗାଇ ।
ଯେମନ୍ତ ମନରେ କରିଣ କପଟ
ହେମନ୍ତ କରି ବସିଲେ କଳିକି ରାତିକି ତେଜ ହୋଇ ଲମ୍ପଟ ।''

କବି ନୟାଗଡ଼ ଓ ଘୁମୁସର ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଘଟିଥିବା ଯୁଦ୍ଧର କାରଣ ଦର୍ଶାଇ କହନ୍ତି ଯେ ଭଞ୍ଜ ରାଜାଙ୍କ ଦର୍ପ ଅତିଶୟ ଅସହ୍ୟ ହେବାରୁ ଏହି ଯୁଦ୍ଧର ଆବଶ୍ୟକତା ଥିଲା । କବି ଏହି ଯୁଦ୍ଧ ଗୀତରେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜାଙ୍କ ସୈନ୍ୟ ବାହିନୀକୁ ପ୍ରଳୟ ଅମ୍ବୁଧି ସହିତ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି । ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କର ମସ୍ତକରେ ଥିବା ପଗଡ଼ିକୁ ଅମ୍ବୁଧିର ଫେଣ ସହିତ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି । କବି ଏହି ଯୁଦ୍ଧର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦ୍ରଷ୍ଟା ଥିଲେ । ତେଣୁ 'ଦେଖିବା କଥା ଗୀତ ହେଲା' ଉକ୍ତିଟି ତାହା ପ୍ରତିପାଦନ କରେ ।

ଭାଷା, ଭାବ, ଶବ୍ଦ ସଂଯୋଜନା ଓ ପରିବେଷଣ ରୀତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ କବି ହରେକୃଷ୍ଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର 'ଘୁମୁସର ଓ ନୟାଗଡ଼ ଯୁଦ୍ଧଗୀତ' ଏକ ସାର୍ଥକ ରଚନା ।

ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ (୧୮୮୪-୧୯୩୯)

ନାଟ୍ୟରଥୀ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ

ନାଟ୍ୟରଥୀ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୁରଦେଓ ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟ ଜଗତରେ ଏକ ବିସ୍ମୟକର ପ୍ରତିଭା । ଜଣେ ସମର୍ପିତ ପ୍ରାଣ ନାଟ୍ୟକାର ଭାବରେ ସେ ବହୁ ଗୌରବର ଅଧିକାରୀ । ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟକଳାର ବିକାଶ, ଓଡ଼ିଆ ଲୀଳାଯାତ୍ରାର ସଂସ୍କାର ଏବଂ ମଞ୍ଚକଳାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସାଧନରେ ଶୂରଦେଓଙ୍କ ଅବଦାନ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ । ଶୂରଦେଓ ଗଞ୍ଜାମର ତରଳା ରାଜବଂଶରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ନାମ ଗୋପୀନାଥ ଶୂରଦେଓ ଓ ମାତାଙ୍କ ନାମ ଲକ୍ଷ୍ମୀମାଳୀ ଦେବୀ । ମାତ୍ର ଶୂରଦେଓ ପାଳିତ ହୋଇଥିଲେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜବାଟୀରେ । ନୟାଗଡ଼ର ତତ୍କାଳୀନ ରାଜା ରଘୁନାଥ ସିଂହ ମାନଧାତା ଗୋବିନ୍ଦ ଶୂରଦେଓଙ୍କର ମାମୁଁ ଥିଲେ । ଶୂରଦେଓ ଥିଲେ, ନୟାଗଡ଼ ରାଜବାଟୀର ଅତି

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଆଦରର 'ଭଣଜା ସାଆନ୍ତ' । ରାଜା ରଘୁନାଥ ସିଂହ ମାନଧାତା ତାଙ୍କର ଅଭିଭାବକତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ନୟାଗଡ଼ର ଏହି ରାଜାଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାରେ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ କଟକ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିଥିଲେ । ରାଜା ରଘୁନାଥ ସିଂହ ପୁତ୍ରହୀନ ଭାବରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲେ । ରାଜା ରଘୁନାଥ ସିଂହଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁବେଳକୁ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ କଟକ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିଲେ । ରାଜାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ ନୟାଗଡ଼ର ରାଜସିଂହାସନ ଅଳଙ୍କୃତ କରିଥାନ୍ତେ, ମାତ୍ର ସେ କଟକରୁ ନୟାଗଡ଼କୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା ସମୟକୁ ଅଭିଷେକ କ୍ରିୟା ସମାପ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ନାରାୟଣ ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କୁ ରାଜଗାଦିରେ ଆସୀନ କରାଗଲା । ସୁତରାଂ ସେ ଆଉ ରାଜା ହୋଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଶୂରଦେଓ ରାଜମୁକୁଟ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲେ ଏବଂ କଳାକାରର ଜୀବନ ବାଛିନେଲେ । ଗୋବିନ୍ଦ ଶୂରଦେଓଙ୍କ ପୁତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିଛନ୍ତି - ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓଙ୍କ ଆର୍ବିଭାବ ଊନବିଂଶ ଶତକର ଶେଷଭାଗ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ୧୮୮୪ ଏପ୍ରିଲ୍ ୧୨ ତାରିଖରେ । ଓଡ଼ିଶାର ଦକ୍ଷିଣ ବିଚ୍ଛିନ୍ନାଞ୍ଚଳ (ବର୍ତ୍ତମାନ ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶ) ଶ୍ରୀକାକୁଳମ ଜିଲ୍ଲାର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ତରଳା ରାଜବଂଶରେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ । ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ନାମ ଗୋପୀନାଥ ଶୂରଦେଓ ଏବଂ ମାତାଙ୍କ ନାମ ଲକ୍ଷ୍ମୀମାଳୀ ଦେବୀ । ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ତରଳାଗଡ଼ରେ ତାଙ୍କର ବାଲ୍ୟଜୀବନ ଅତିବାହିତ ଓ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କରିଥିଲେ ।

ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ପିତୃମାତୃହୀନ ହୋଇପଡ଼ିବାରୁ, ସାନଭାଇ ଦାଶରଥୀଙ୍କ ସହିତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଆସିଲେ ନୟାଗଡ଼ ମାମୁଘରକୁ । ପୁରୀଜିଲ୍ଲା ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ଚତୁଃବିଂଶ ପୁରୁଷର ରାଜା ରଘୁନାଥ ସିଂହ ମାନଧାତା - ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓଙ୍କ ମାତୁଳ । ମାମୁଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ୧୮୯୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ନୟାଗଡ଼ରେ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କରି ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଦାଶରଥି ଆସି କଟକ କଲିଜିଏଟ୍ ସ୍କୁଲ୍‌ରେ ନାମ ଲେଖାଇଲେ । ୧୯୦୭ କଲିଜିଏଟ୍ ସ୍କୁଲରୁ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପାସ୍ କରି ୧୯୦୮ରେ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ପ୍ରଥମ ଏଫ.ଏ. ଶ୍ରେଣୀରେ ନାମ ଲେଖାଇଲେ ଏବଂ ୧୯୦୮ରୁ ୧୯୦୯ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବି.ଏ. ଶ୍ରେଣୀରେ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ । କଟକରେ ଛାତ୍ର ଅବସ୍ଥାରେ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସଙ୍କୁ ଗୃହ ଶିକ୍ଷକ ରୂପେ ପାଇବାର ସୌଭାଗ୍ୟଲାଭ କରିଥିଲେ ।"

ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ ଅସାମାନ୍ୟ ସର୍ଜନଶୀଳ ପ୍ରତିଭାର ଅଧିକାରୀ ଥିଲେ । ଜଣେ ସୁପରିଚିତ ନାଟ୍ୟକାର ଏବଂ ରାସଲୀଳାର ଲେଖକ ଭାବରେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା । ନୟାଗଡ଼ର ପ୍ରଥମ ନାଟ୍ୟକାର ଭାବରେ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

କରାଯାଇଥାଏ । ଶୂରଦେଓ ବାଇଶି ଗୋଟି ନାଟକ ରଚନା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ପୌରାଣିକ, ଐତିହାସିକ ନାଟକ ଓ ପ୍ରହସନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ 'ମାନଭଞ୍ଜନ', 'ସୁବଳମିଳନ', 'ସାକ୍ଷୀଗୋପାଳ', 'ମିବାର ପୁତ୍ର', 'ଧ୍ରୁବ', 'ସୁଦାମା', 'ଗୋପେଶ୍ୱରପୂଜା', 'ଇନ୍ଦ୍ରସଭା', 'ନରମେଧଯଜ୍ଞ', 'ନରକାସୁର ବଧ', 'ମାୟାଶବରୀ', 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣମହିମା', 'ଉତ୍କଳ ରମଣୀ', 'ମୁକୁନ୍ଦଦେବ', 'ହିନ୍ଦୋଳ ବିଜୟ', 'ପାଠୋଇ ବୋହୂ', 'ମହନ୍ତ ଫାର୍ଶ', 'ହାଡୁବାବୁ ଫାର୍ଶ', 'ତାରାବାଈ ଫାର୍ଶ', 'କୁଳରକ୍ଷା ଫାର୍ଶ', 'ହସ କୌତୁକ' ପ୍ରଭୃତି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଏହାବ୍ୟତୀତ ସେ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ 'ଲଛମା' ଉପନ୍ୟାସ, ଉମେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ 'ପଦ୍ମମାଳୀ' ଉପନ୍ୟାସକୁ ନାଟ୍ୟରୂପ ଦେଇଥିଲେ । ସେହିପରି ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କ 'ପେଟେଣ୍ଟ ମେଡ଼ିସିନ୍' ଗଳ୍ପକୁ ନାଟ୍ୟରୂପ ଦେଇଥିଲେ । ଏହା 'ପେଟେଣ୍ଟ ମେଡ଼ିସିନ୍' ବା 'ତାରାବାଈ ଫାର୍ଶ' ନାମରେ ୧୯୩୯ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ । ଏହା ଦାଶରଥି ପୁସ୍ତକାଳୟ କର୍ତ୍ତୃକ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହାର 'ନିବେଦନ' ପୃଷ୍ଠାରେ ଲେଖାଅଛି- ''ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟରେ 'ପେଟେଣ୍ଟ ମେଡ଼ିସିନ୍' ନାମାଙ୍କିତ ଗୋଟିଏ ହାସ୍ୟୋଦ୍ଦୀପକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଥିଲେ । ତାହା ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖକଙ୍କ ଅନୁମତି ଅନୁସାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରହସନାକାରରେ ପ୍ରକାଶ କଲି ।''

ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି – "ଏତିକିବେଳେ ପଶିଆସିଲେ ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତି । ସଙ୍ଗରେ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ । ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମୁହଁଟି ଦେଖିଲା ଭଳି । ସରୁ ନିଶ, ମଝି ସୁନ୍ଥା, ଆଖି ଦୁଇଟି ଢଳଢଳ । ଦେଖିଲେ ଜାଣିହେବ ଇଏ ଜଣେ ଅସଲ କଳାକାର । ମନ ସବୁବେଳେ ସ୍ୱର ଲହରରେ ଛନ୍ଦା । ସେହି ଠିଆଠିଆ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ଫକୀର ମୋହନ । 'କହୁଥିଲେ ପରା ଭଲ ନାଟକ ନାଇଁ, ଏଇ ଦେଖନ୍ତୁ ମୋ 'ପେଟେଣ୍ଟ ମେଡିସିନ୍ ଗପଟାକୁ ଶୂରଦେଓ ବାବୁ ନାଟକରେ ବାନ୍ଧିଛନ୍ତି । ପଢ଼ନ୍ତୁ କେମିତି ମୁସୁମୁସିଆ ହୋଇଛି, ଆପେ ଜାଣିପାରିବେ । ମଧୁସୂଦନ କହିଥିଲେ- 'ପଢ଼ିବି ତ ନିଶ୍ଚୟ, ତେବେ ପ୍ରଥମେ ଶୂରଦେଓ ଆପଣଙ୍କୁ ଓ ଖୋଦ୍ ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଉଅଛି । ଶୂରଦେଓଙ୍କୁ ନାଟକ ପାଇଁ ଓ ଆପଣଙ୍କୁ ସରସ୍ୱତୀ ସମ୍ମାନ ପାଇଁ ।"

ଶୂରଦେଓ ଥିଲେ ସଂସ୍କାରଧର୍ମୀ । ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜରେ ଦେଖା ଦେଇଥିବା ଅବିଗୁଣ ଗୁଡ଼ିକ ବିରୋଧରେ ସେ ଲେଖନୀ ଚାଳନା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର 'ତାରାବାଈ ଫାର୍ଶ', 'ମହନ୍ତ ଫାର୍ଶ' ପ୍ରଭୃତିରେ ଏହି ସଂସ୍କାରଧର୍ମିତା ପ୍ରତିଫଳିତ । ଇଂରେଜୀ ପାଠ ପଢୁଆ ଯୁବକମାନେ ପାଠୋଇ କନ୍ୟା ବିବାହ କରି କିପରି ପିତାମାତାଙ୍କର ଅବାଧ୍ୟ ହେଉଥିଲେ ପାରିବାରିକ ଶାନ୍ତି ଭଙ୍ଗ କରୁଥିଲେ, ତାହା ଶୂରଦେଓ 'ପାଠୋଇ ବୋହୂ' ପ୍ରହସନରେ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି । 'କୁଳରକ୍ଷା' ଫାର୍ଶରେ ମଧ୍ୟ ସଂସ୍କାରଧର୍ମିତା ରହିଛି । ଗୋବିନ୍ଦ ଶୂରଦେଓଙ୍କ 'ନରମେଧ ଯଜ୍ଞ' ଏକ ସାର୍ଥକ ଯୁଗପୋଯୋଗୀ ନାଟକ । ଏଥିରେ ସେ ମଦ୍ୟପାନ, ନାରୀଧର୍ଷଣ, ପରାଧୀନତା, ମଣିଷର ସ୍ୱାର୍ଥପର ମନୋବୃତ୍ତିର ବିରୋଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିଛନ୍ତି ।

ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓଙ୍କ ନାଟକ ଓ ସଙ୍ଗୀତରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ ଯେ ସେ ଥିଲେ ଜାତୀୟବାଦୀ କବି । ତାଙ୍କର ନାଟକଗୁଡ଼ିକର ବିଭିନ୍ନ ଅଂଶରେ ଜାତୀୟତାବାଦର ସଙ୍କେତ ବାରିହୁଏ । ଯେପରି-

''ରଂଜିତ ଅସୀଧାରେ, ଶତ୍ରୁ ରକ୍ତ ଗାରେ
ଦେଖ ହେ ଆଜି ବିଜୟ ବିଭବ ଜନ୍ମଭୂମି ଭାଲେ ।''

ଗୋବିନ୍ଦ ଶୂରଦେଓଙ୍କ ରାସଗୀତ

ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ 'ରାସଗୀତ' ର ରଚୟିତା । ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ବିରଚିତ 'ରାସଗୀତ' (ପ୍ରଥମ ଖେଳା) ପ୍ରଥମେ ୧୯୨୬ ମସିହାରେ ନୟାଗଡ଼ରେ ମାନଧାତା ପ୍ରେସ୍‌ରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଶୂରଦେଓଙ୍କ ରାସଗୀତକୁ ପ୍ରଥମ ପରିମାର୍ଜିତ ରାସ ରୂପେ ବିଚାର କରାଯାଇଛି । ତାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଅନେକ ରାସଗୀତ ରଚନା କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ରାସଗୀତରେ ରହିଥିବା ଗୀତଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି- 'ଶ୍ରୀଗୌରାଙ୍ଗ ବନ୍ଦନା', 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବନ୍ଦନା', 'ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକାଙ୍କ ବନ୍ଦନା', 'ଶ୍ରୀଯୋଗମାୟାଙ୍କ ବନ୍ଦନା', 'ଶରତ ବନ୍ଦନା', 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଂଶୀପ୍ରତି', 'ଗୋପୀଗଣ', 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବଂଶୀପ୍ରତି', 'ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକା ବଂଶୀସ୍ୱନ ଶୁଣି', 'ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକା ପ୍ରତି ସଖୀଗଣ', 'ଗୋପୀଗଣଙ୍କର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଭାବନା', 'ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକା ପ୍ରତି ଲଳିତା', 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭାବନା', 'ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକା ବଂଶୀସ୍ୱନ ଶୁଣି', 'ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକା ପ୍ରତି ସଖୀଗଣ', 'ଗୋପିଗଣ ଶରତ ଋତୁ ଦେଖି', 'ମାଲୁଣୀ ଫୁଲ ପ୍ରତି', 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଯୋଗମାୟା ପ୍ରତି', 'ବ୍ରଜାଙ୍ଗନାଗଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦର୍ଶନେ', 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ବ୍ରଜାଙ୍ଗନାଗଣ', 'ଗୋପାଙ୍ଗନାଗଣ ପ୍ରତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ', 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରତି ବ୍ରଜରମଣୀଗଣ', 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବ୍ରଜନାରୀଙ୍କ ପ୍ରତି', 'ବ୍ରଜନାରୀଗଣ', 'ନୃତ୍ୟରତା ଗୋପୀଗଣ', 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକାଙ୍କ ପ୍ରତି', 'ସଖୀଗଣ', 'ସଖୀଗଣ', 'ସଖୀଗଣ', 'ସଖୀଗଣ', 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନରେ ଗୋପୀଗଣ', 'ଗୋପୀଗଣ', 'ଗୋପୀଗଣ', 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରାଧାଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକାନ୍ତରେ, 'ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି', 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ', 'ଶ୍ରୀରାଧା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି', 'ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧାପ୍ରତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ', 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରତି ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକା', 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକା ପ୍ରତି', 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରତି ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକା',

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

'ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକା ପ୍ରତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ', 'ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନରେ', 'ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନଦେଖି', 'ଶ୍ରମତୀ ରାଧିକା ଉନ୍ମାଦ ଅବସ୍ଥାରେ', 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନେ ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକା', 'ଗୋପୀଗଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଖୋଜିବା', 'ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକା ସଖିମାନଙ୍କୁ ଦେଖି', 'ଜଣେ ଗୋପୀ ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକା ପ୍ରତି', 'ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକା ଗୋପୀକା ପ୍ରୀତି', 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକାଙ୍କୁ ଦୂରରେ ଦେଖି', 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରତି ସଖୀବୃନ୍ଦ', 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶ୍ରୀମତୀ ସହ ମିଳିତ ହୋଇ', 'ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣ ମିଳନରେ ସଖୀବୃନ୍ଦ', 'ସଖୀଗଣ ଯୁଗଳ ମିଳନରେ', 'ନିକୁଞ୍ଜ ମିଳନରେ ସଖୀଗଣ', 'ଶ୍ରୀରାଧା ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କ ଯୁଗଳ ଆରତି' ।

ରାସଗୀତର ପ୍ରଥମରେ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ 'ଶ୍ରୀ ଗୌରାଙ୍ଗ ବନ୍ଦନା' ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଗାଇଛନ୍ତି-

''ଜୟ ଗଉର ଗୋବିନ୍ଦ ଜଗତରଞ୍ଜନ
ଅଜ୍ଞାନ ଅନ୍ଧ ନୟନ ଅମୃତ ଅଞ୍ଜନ ।
ତପନ କନକକାନ୍ତି ପ୍ରେମିକର ଧନ
ଭକତ ହୃଦ-କୁମୁଦ ପ୍ରେମ ବରଧନ ।
ଶୋକ ସନ୍ତାପ ହରଣ ମୁକତି କାରଣ
ପାପୀ ପାପ ବିନାଶନ ବିପଦ ବାରଣ ।

ଭବ ସାଗର ତାରଣ ଦୀନ ଉଦ୍ଧାରଣ
ବନ୍ଦେ ତବ ଅରବିନ୍ଦ-ଯୁଗଳ ଚରଣ ।''

ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବନ୍ଦନା' ନିମ୍ନମତେ ଗାଇଛନ୍ତି-

''ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଜୟକୃଷ୍ଣ ! କୃଷ୍ଣ ଅମୂଲ୍ୟ ନିଧି
କୃଷ୍ଣମତି, କୃଷ୍ଣଗତି ସରବ ସିଦ୍ଧି ।
କୃଷ୍ଣରବି, କୃଷ୍ଣଶଶି, କୃଷ୍ଣ ଗଛ ପତର
କୃଷ୍ଣଧନ, କୃଷ୍ଣ ବନ, କୃଷ୍ଣ ପ୍ରାଣ ଜଗତର
କୃଷ୍ଣ ମନ୍ତର, କୃଷ୍ଣ ଯନ୍ତର, କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମ ବାରିଧି ।''

'ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକାଙ୍କ ବନ୍ଦନା' ଗାନ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓଙ୍କ ଭାଷାରେ ଏହିପରି-

''ଜୟ ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକା ପ୍ରେମରାଜ୍ୟ ରାଣୀ
ତବ ଶକତି ପ୍ରେମରେ ଗଢ଼ା ପ୍ରତି ପ୍ରାଣୀ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ତୁମେ ଜଗତର ବହୁମୂଲ୍ୟ ନିଧି
ତୁମେ ମହାମାୟା ମହାଯୋଗ ସିଦ୍ଧି ।
ତୁମ ମହିମାର ସୀମା କେ ପାରିବ ଜାଣି ।''

'ଶ୍ରୀ ଯୋଗମାୟାଙ୍କର ବନ୍ଦନା'-

''ମହାଯୋଗେଶ୍ୱରୀ ! ମହାମାୟା କାତ୍ୟାୟନୀ
ଜଗତ ଜନନୀ, ଦେବୀ, ବିଶ୍ୱ ବିଧାୟିନୀ
ବ୍ରହ୍ମମୟୀ ଆଦିଶକ୍ତି
ପରକାଶ ମହାଶକ୍ତି
ଉଛୁଳାଅ ପ୍ରେମଭକ୍ତି, ପ୍ରେମ ପ୍ରଦାୟିନୀ ।୧ ।

ତୁହି ସମ୍ପଦ କାରିଣୀ
ତୁହି ବିପଦ ବାରିଣୀ
ତୁହି ପତିତ ତାରିଣୀ, ଶୁଭ ସହାୟିନୀ ।''

'ଶରତ ବର୍ଣ୍ଣନା' ଗୀତଟିରେ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ ଶରତଶୋଭାକୁ ନିମ୍ନ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି-

''ନୀରେ ଦେଖ ତୀରେ ଦେଖ ସୁନ୍ଦର ଶରତ ଶୋଭା
ସତେ ପୂଜିତ ରଞ୍ଜିତ ଛବିଟି ନୟନ ଲୋଭା ।
ପିନ୍ଧିଛି ଅବନୀ ନୀର ନୀଳଶାଢ଼ି ଫୁଲଧଡ଼ି ବକଧାଡ଼ି
ପ୍ରକୃତି ସୁଷମା ଦେଇଚି କି ବାଢ଼ି ପିନ୍ଧି ନାନା ଫୁଲ ଗଭା ।
ମୟୂରର ନାଟ ଡାହୁକ କୁହାଟ ମଣ୍ଡେ କିବା ବନ ଘାଟ
ଯହିଁ ଦେଖ ତହିଁ, ଦେଉଚି କି ମୋହି ଶରତର ଶ୍ୱେତପ୍ରଭା ।''

'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ବ୍ରଜରମଣୀଗଣ' ଗୀତରେ ବ୍ରଜନାରୀମାନେ କହୁଛନ୍ତି-

''ଚିତ୍ତଚୋରା ତବ ଚିତ୍ତେ ଦୟା ନାହିଁ କିଞ୍ଚିତ
ଆଶା ଦେଇ ନିରାଶିବା ହୋଇଲା କି ଉଚିତ ?
ତୁମେ ତ୍ରିଜଗତ ପତି, ଛାରତ ଆମ ପତି
ନ ଛିଣ୍ଡାଅ ପ୍ରେମଫାଶ, କରନାହିଁ ଲାଞ୍ଛିତ ।୧ ।
ଯାଉ ପଛେ ପ୍ରାଣ ଧନ, ତୁମେ ଆମ ଶରଣ
ଚରଣ ସେବାରୁ କେବେ କର ନାହିଁ ବଞ୍ଚିତ ।୨ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବ୍ରଜନାରୀଙ୍କ ପ୍ରତି' କବିତାରେ ରସରାଜ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହୁଛନ୍ତି-

''ଆସ, ହାସମୟୀ ସର୍ବ ସଙ୍ଗିନୀ
ରାସରେ ରସି ନାଚ, ରାସରଙ୍ଗିନୀ ।
ନାଚଗୋ ଢଳି, ଭଳିକି ଭଳି
ଧରି ତାନମାନ ରାଗ ରାଗିଣୀ ।।୧।।
ନାଚୁ ଭୁବନ, ନାଚୁ ଜୀବନ
ନାଚୁ ପ୍ରେମେ ପ୍ରେମ ତରଙ୍ଗିଣୀ ।।୨।।"

ଗୋପୀଗଣ

"ମୋହନ ଦିଅ ଦରଶନ
ପ୍ରେମରାଜ ମୁରଲୀଧାରୀ !
କାନନ ଚାରି ! ମନ ବିହାରୀ !
ବିପଦହାରି ! ଦେବ ମୁରାରି !
ଜଗତ ସର୍ବମଙ୍ଗଳକାରୀ !
ଭକତ ପୂଜନ ! ଧ୍ୟାନ ଭଜନ !
ପତିତ ତାରଣ ! ଦୁଃଖ ଭଞ୍ଜନ !
ତୁମେ ସବୁ ଧନ, ତୁମେ ତ ଜୀବନ
ଦୟାକରି ଶୁଣ ଆମ ଗୁହାରି ।
ତବ ପ୍ରେମରେ ହେଲୁଣି ଘାରି
ଆଉ ମରମେ ନ ଦିଅ ମାରି
ମାଗୁଚୁ ଆମେ କାନି ପସାରି ।"

ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧାପ୍ରତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ

"ଜୟ ରାଧେ ! କୁହ ତୁହି ନାରୀ କିବା ଦେବୀ
କିପରି ମୁଁ କାହା ସଙ୍ଗେ କି ଉପମା ଦେବି
କିବା ତେଜରାଶି ଘେନି ସରଗର ଶିରି
ଉପନୀତ ମରତରେ ଆକାଶ କି ଚିରି ।
କହକହ ରାଧେ ମୁଁ ଅଜ୍ଞାନ
ମୋତେ ଦିଅ ଦିବ୍ୟ ଚକ୍ଷୁଦାନ ।
ଜୀବଥିବା ଯାଏ ତବ ପଦଥିବି ସେବି ।"

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକା

"ମୋର ଜୀବ ଜୀବନ ସେହି ମନ ମୋହନ
ସେହି ମୋର ଭଜନ ସେହି ମୋର ନୟନ
ଭାବିଲେ କି ଭାବ ହୁଏ ଉଦୟ
ନାଚିନାଚି ଉଠେ ପ୍ରେମେ ହୃଦୟ
ସେହି ମୋର ଧନମାନ ଜାଗରଣ ଶୟନ ।"

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶ୍ରୀମତୀ ସହ ମିଳିତ ହୋଇ

"ଆରେ ମୋର ସୁନା-ବରନା !
ମୋରେ ମାନ କରନା ।
ତୁହି ମୋର ପ୍ରେମ ହାରା,
ତୁହି ମୋ ଶୁଭ ତାରା
ତୁହି ମୋର ଧ୍ୟାନ, ଭଜନ ପୂଜନ, ମନେ ଆନ ଧରନା ॥୧॥
ତୁହି ମୋର ସର୍ବସିଦ୍ଧି
ତୁ ମୋ ପ୍ରେମ ବାରିଧି
ନ ବିଚାର ପର, ତୁ ତ ଅଙ୍ଗ ମୋର
ଭଲମନ୍ଦ ବାରନା ॥୨॥"

ଶ୍ରୀରାଧା ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କ ଯୁଗଳ ଆରତି

ଜୟଗୋବିନ୍ଦ ! ରାଧାଗୋବିନ୍ଦ
ପଦେ ଆନନ୍ଦେ ତବ ପଦାରବିନ୍ଦ ।
ଦେଖି ତବ ପ୍ରେମ ମୋହନ ମୂରତି
ପ୍ରେମ ଗଦଗଦେ ନ ଫୁଟେ ଭାରତି ।
ଉପୁଜେ ଅନ୍ତରେ ଅଜଣା ପୀରତି
କି ଜାଣି କି ବାଣେ ମରମ ବିନ୍ଧ ॥୧॥
ଧନ୍ୟଧନ୍ୟ ତବ ପ୍ରେମର ଶକତି
ଛାଏଁ ଉଚ୍ଛୁଳଇ ହୃଦୟେ ଭକତି
ଘେନ ମନପ୍ରାଣ - ମଙ୍ଗଳ ଆରତି
ସମ୍ପଦେ ବିପଦେ ରଖ ଗୋବିନ୍ଦ ॥୨॥

ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟ ଜଗତରେ ଏକ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ପ୍ରତିଭା । ନୟାଗଡ଼ର ରାଜସିଂହାସନରେ ଅଭିଶିକ୍ତ ନହୋଇ ସେ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ପଟଭୂମିରେ ବସି

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ବହୁ କାବ୍ୟ, କବିତା, ସଂଗୀତ, ନାଟକ ଓ ରାସ ପ୍ରଭୃତି ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ ଯଥାର୍ଥରେ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି- 'ଶୂରଦେଓ ଥିଲେ କଳାର ଏକ ଦକ୍ଷ ପୂଜାରୀ ଓ ମାନବିକତାର ଚଳନ୍ତି ପ୍ରତିମା । ତାଙ୍କ ସଂଗୀତ, ନାଟକ ଓ ରାଗାଦିରେ ପ୍ରାଣପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଭରି ରହିଥିଲା । ନାଟ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଜୀବନକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଉତ୍ସର୍ଗୀତ କରିବାରେ ସେ ଥିଲେ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଥମ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ । କାନ୍ତକବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ, କବିମଞ୍ଜୁଳ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବସୁ, କବିଚନ୍ଦ୍ର କାଳିଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏ ଦିଗରେ ଶୂରଦେଓଙ୍କ ଉତ୍ତର ସାଧକ ଏବଂ ଶୂରଦେଓ ହିଁ ଏମାନଙ୍କର ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ।" ଏହା ଯଥାର୍ଥ ।

ଲଡୁକେଶ୍ୱର ସିଂହ ମାନଧାତା (ରାଜତ୍ୱକାଳ ୧୮୫୧ରୁ ୧୮୮୯)

ରାଜା ଲଡୁକେଶ୍ୱର ସିଂହ ମାନଧାତା

ନୟାଗଡ଼ ଦ୍ୱାବିଂଶତମ ରାଜା ଲଡୁକେଶ୍ୱର ସିଂହ ମାନଧାତା କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଚଉତିଶା ରଚନା କରିଛନ୍ତି । 'ବିରହୀ ନାୟକର ଅନୁଚିନ୍ତା' ଓ 'ପତ୍ନୀ ଉପଭୋଗାଦି ସ୍ମୃତି ସମ୍ବଳିତ କାମଦୁଘା ଚଉତିଶା' ସେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏହାବ୍ୟତୀତ ସେ କେତୋଟି ଚଉପଦୀ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । 'ଭାଗ୍ୟ ବିଡ଼ମ୍ବନା' ଚଉପଦୀଟି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଏକ ସ୍ମରଣୀୟ କୃତି । ଭାଗ୍ୟ ପ୍ରତିକୂଳ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟକୁ କିପରି ବିପରୀତ ଫଳ ମିଳିଥାଏ, ତାହା ଏହି ଚଉପଦୀରେ ପ୍ରତିପାଦିତ । କବି ଲେଖିଛନ୍ତି-

"କରମକୁ ମୋର
   କନକ ବନିଗଲା କି ପଥର
କରକଶ ନବନୀତ ହୋଇଲା
କପିଳା ଦାନେ କଳୁଷ ଜନ୍ମିଲା
କରୀକୁମ୍ଭସ୍ତନା ସହାୟ ଥିଲା
କୋପେ ମନସିଜ ବ୍ୟାକୁଳ କଲା ।
କୁସୁମ କାର୍ମୁକପର ଅର୍ଚ୍ଚନ
କରିଥିବା ଜନ ନପାଏ ଅନ୍ନ
କଳ୍ପତରୁ ତଳେ କରି ସଦନ
କରିବା ସଂକଳ୍ପ ନୋହିଲା ପୂର୍ଣ୍ଣ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

କଂସ ଅରାତିକି କରି ସ୍ମରଣ
କୃତାନ୍ତ ଦଣ୍ଡକୁ ହେଲି କାରଣ
କରି ନଉକାବର ଆରୋହଣ
କାଳିନ୍ଦୀରେ ବୁଡ଼ିଯାଉଛି ପ୍ରାଣ ।
କନ୍ଦମିଶାସର ଅଶନୁ ଜାତ
କରାଉଅଛି ଯେ କଟଉ ତିକତ
କଳାକର ମୁଖୀ ଅଙ୍କରେ ସ୍ଥିତ
କରିଥିଲି କାମ ନେଲା ଜୀବିତ ।
କରି ଅବଗାହ ଜାହ୍ନବୀ ତୀରେ
କଣ୍ଠ ନାଶ ଯାଉଅଛି ତୃଷାରେ
କର୍ପୂର ଚନ୍ଦନ ଥାଇ ଅଙ୍ଗରେ
କନ୍ଥାନ୍ତ ଖରା ସମ ବ୍ୟଥାକରେ ।

କର କଳିତେ ଥିଲା ଚିନ୍ତାମଣି
କ୍ଲେଶ ମାତ୍ର ତେବେ ନ ଗଲା ପୁଣି ।
କହି କର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରିୟ ମଧୁର ବାଣୀ
କି କଲେ ଲଡୁକେଶ ନରମଣି ।''

ରାଜା ଲଡୁକେଶ୍ୱର ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତା ଥାଇ କୌଣସି ରଚନା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇନାହିଁ । ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟଯେ, ଏକଦା କଲିକତା ହୁଗୁଳି ଷ୍ଟେସନ୍‌ରେ ରାଜା ଲଡୁକେଶ୍ୱର ସିଂହ ମାନଧାତା ଏବଂ କବିବର ରାଧାନା ରାୟଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ବେଶ୍ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା ।

କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା (୧୯୧୮ - ୧୯୮୩)

ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା ନୟାଗଡ଼ର ଛବିଶତମ ରାଜା । ସେ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟପ୍ରାଣ ନରେଶ । ସେ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ରାୟପୁରର ରାଜକୁମାର କଲେଜରୁ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିଥିଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ ଇଂଲଣ୍ଡ ଭ୍ରମଣରେ ଯାଇଥିଲେ । ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା ରାମାୟଣର କଥାବସ୍ତୁକୁ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ "The Foot-prints of Shri Ram" ପୁସ୍ତକରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ସେ "ଅନୁଭୂତ କାହାଣୀ-ମାଳା"

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପୌତ୍ରଙ୍କ ସହିତ ରାଜା ସାହେବ
ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା

ପୁସ୍ତକଟିଏ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏହା ନୟାଗଡ଼ ନାରାୟଣ ପ୍ରେସ୍‌ରୁ ୧୯୭୪ ସାଲରେ ପ୍ରକାଶିତ ।

ଏହି ପୁସ୍ତକରେ 'ମୋର କହିବାର କଥା' ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ରାଜାସାହେବ ଲେଖିଛନ୍ତି- "ଜୀବନରେ ଦୁଇପ୍ରକାର ଶାସନର ଦାୟିତ୍ୱ ଭିତରେ ମୁଁ ଯାହା କିଛି ଅଙ୍ଗେ ଲିଭାଇଛି ତା'ର ବିସ୍ତୃତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଏ ପୁସ୍ତକରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ୧୯୩୩ ମସିହାରୁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରି ୧୯୫୧ ମସିହାରୁ ୧୯୬୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ଓଡ଼ିଶା ବିଧାନସଭାକୁ ଲୋକପ୍ରତିନିଧି ଭାବରେ ନିର୍ବାଚିତ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଦାୟିତ୍ୱ ଭିତରୁ ମୁଁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ କରିପାରି ନାହିଁ । ତଥାପି ମୋର ସ୍ୱଳ୍ପ ଅବସର ଭିତରେ ବିଭିନ୍ନ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଥିବା ସତ୍ୟକାହାଣୀ ଓ ମୋର ନିଜ ଜୀବନରେ ଅନୁଭବ କରିଥିବା କେତେକ ଘଟଣାକୁ ନେଇ "ଅନୁଭୂତ କାହାଣୀମାଳା" ପୁସ୍ତକଟି ରୂପାୟିତ ହୋଇଅଛି ।" ରାଜା ସାହେବ ପୁନଶ୍ଚ ଲେଖିଛନ୍ତି- "ଅନୁଭୂତ କାହାଣୀମାଳା" ପୁସ୍ତକରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକୁ କାହାଣୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟଭୁକ୍ତ କରିବା ସମୀଚୀନ ନୁହେଁ । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ଅଙ୍ଗେ ଲିଭାଇଥିବା ସତ୍ୟ କାହାଣୀ ।" ବୋଧହୁଏ ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗପଗୁଡ଼ିକ ବେଶ୍ ସୁଖପାଠ୍ୟ ହୋଇପାରିଛି । ରାଜାସାହେବ ଲେଖିଛନ୍ତି- "ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ପୂର୍ବତନ ଗଡଜାତ ନୟାଗଡକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ରଚିତ ହୋଇଛି ।"

ଏହି କାହାଣୀ ପୁସ୍ତକରେ ଦଶଗୋଟି ବିଷୟ ରହିଛି । ଏହି ବିଷୟଗୁଡିକ ହେଉଛି- 'ଗଙ୍ଗା ସତ କହୁଛି', 'ଅକୃତଜ୍ଞ ପୁତ୍ର', 'ବ୍ୟାଘ୍ର', 'ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ମେସିନ୍', 'ବିଶ୍ୱାସର ଆଶୀର୍ବାଦ', 'ଓକିଲଙ୍କ ମହନୀୟତା', 'ଦୁଇବନ୍ଧୁ', 'ସତ୍ୟବାଦୀତାର ପୁରସ୍କାର', 'ହୀରାର ସନ୍ଧାନ' ଓ 'ପ୍ରତିଶୋଧ' ।

'ଗଙ୍ଗା ସତ କହୁଛି' ଗଳ୍ପରେ ଗଙ୍ଗା ନାମଧାରୀ ଜଣେ କନ୍ଧଲୋକ ଏକଦା ଗୋଟିଏ ହାତୀର କ୍ଷତକୁ ଶୁଶ୍ରୂଷା କରିଥିବାରୁ ପ୍ରତିଦାନରେ ଜଙ୍ଗଲୀ ହାତୀଟି କିପରି ଗଙ୍ଗାକୁ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଏକାଧିକବାର ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି, ତାହା ବର୍ଣ୍ଣିତ । 'ଅକୃତଜ୍ଞ ପୁତ୍ର' ଗଳ୍ପରେ ଅକୃତଜ୍ଞ ପୁତ୍ର ହେଉଛି ରଘୁନାଥ । ରାମେଶ୍ୱର ଶର୍ମା ନାମକ ଜଣେ ଗରିବ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବହୁ କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରି ପୁଅ ରଘୁନାଥକୁ ପାଠ ପଢ଼ାଇ ବଡ ଓକିଲ କରାଇଛି । ମାତ୍ର ଅକୃତଜ୍ଞ ପୁତ୍ର ରଘୁନାଥ ନିଜ ବାପକୁ 'ହଳିଆ' କହି ଅସମ୍ମାନିତ ଓ ଅପମାନିତ କରିଛି । 'ବ୍ୟାଘ୍ର' ଗଳ୍ପଟି ମଧ ସତ୍ୟ ଘଟଣା ଆଧାରିତ । ଏକଦା ନୟାଗଡ଼ ଜଙ୍ଗଲରୁ ଧରା ହୋଇଥିବା ଗୋଟିଏ ହିଂସ୍ର ବ୍ୟାଘ୍ରକୁ କିପରି ଆମେରିକାର ଗୋଟିଏ ବଡ ଚିଡ଼ିଆଖାନାକୁ ପଠାଇ ଦିଆଯାଇଥିଲା ତାହା ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ରାଜାସାହେବ ଲେଖିଛନ୍ତି- "ଆଜକୁ ଅନେକ ବର୍ଷ ହେଲା ସେ ତା'ର ଜନ୍ମଭୂମିରୁ ଚାଲିଗଲେ ମଧ ଯଦି କେହି କେବେ ଦର୍ଶକ ଭାବରେ ଆମେରିକାର ସେଇ ଖ୍ୟାତନାମା ଚିଡିଆଖାନା ଦେଖିବାକୁ ଯାଆନ୍ତି, ତେବେ ବୋଧହୁଏ ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ଅଖ୍ୟାତ ଅଞ୍ଚଳର ଜଙ୍ଗଲରୁ ଧରା ହୋଇଥିବା ସେହି ବ୍ୟାଘ୍ରଟି ଅଗଣିତ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ଆମୋଦ ଦେଉଥିବ । ନଚେତ୍ ଯଦି ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ହେତୁ ତାର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଥାଏ, ତଥାପି ମଧ ତାର ଇତିହାସ ତାର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣକାରୀ ଚିଡିଆଖାନାର ବୃଦ୍ଧ କର୍ମଚାରୀଠାରୁ ନିଖୁଣ ଭାବରେ ଶୁଣିପାରିବେ ।"

'ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ମେସିନ୍' ଏକ ଚମତ୍କାର କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ । ଭାଙ୍ଗିଯାଉଥିବା ଗୋଟିଏ ପରିବାରକୁ ଏଥିରେ ସଜାଡି ଦିଆଯାଇଛି । 'ବିଶ୍ୱାସର ଆଶୀର୍ବାଦ' ଗଳ୍ପରେ ରାଜାସାହେବ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ଯେ ନୟାଗଡ଼ ରାମଚନ୍ଦ୍ରପୁରର ହରିଦାଶ ଏକଦା ମରୁଡି ସମୟରେ ଗାଁ ଲୋକକୁ ଏକତ୍ରିତ କରି ଓଡ଼ଗାଁ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଜୀଉଙ୍କୁ ଭକ୍ତିପୂତ ଭାବରେ ଦୁଃଖ ଜଣାଇଲାବେଳେ ଅପାଳକ ଗାଇଜରେ ବର୍ଷାର ପ୍ରବାହ ଝରିବାକୁ ଲାଗିଲା । 'ଓକିଲଙ୍କ ମହନୀୟତା' ଗଳ୍ପରେ କଲିକତାର ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଓକିଲ ଅଭିଯୁକ୍ତ ଶଙ୍କରକୁ ଖଲାସ କରି ତା' ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ଲକ୍ଷେ ଟଙ୍କାର ଚେକ୍‌କୁ ଓକିଲ ମହାଶୟ ଗ୍ରହଣ କରି ନଥିଲେ । କାରଣ ଶଙ୍କର ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଗୋଟାଏ ଭଲ ଧାରଣା ଥିଲା । ଏହାହିଁ ଗଳ୍ପଟିର ସାରମର୍ମ । 'ଦୁଇବନ୍ଧୁ' ଗଳ୍ପଟି ମଧ ବେଶ୍ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ । ଜ୍ୟାକ୍ ଏବଂ କରିମ ଦୁଇ ବନ୍ଧୁ । ଦୈବକ୍ରମେ ଜ୍ୟାକ୍ ହୋଇଛି ବିଚାରପତି ଏବଂ କରିମ୍ ହୋଇଛି ଅଭିଯୁକ୍ତ । ତେବେ ଯେଉଁଦିନ ମକଦ୍ଦମା ବିଚାର ହେବ, ତା' ପୂର୍ବଦିନ ଜ୍ୟାକ୍ ବିଚାରପତି ପଦରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଇ ବାର୍‌ରେ ଓକିଲ ଭାବରେ ଯୋଗ ଦେଇଛି । ମକଦ୍ଦମା ବିଚାରଦିନ ସେ କରିମ୍ ପାଇଁ ଓକିଲାତି କରି ତାକୁ ମକଦ୍ଦମାରୁ ମୁକୁଳାଇଛନ୍ତି । ରାଜାସାହେବ ଲେଖିଛନ୍ତି- "ଶେଷରେ ବିଚାରପତି କରିମ୍‌କୁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ସାବ୍ୟସ୍ତ କଲେ । ଜ୍ୟାକ୍ ଓ କରିମ୍ ପୂର୍ବପରି ଦୁଇ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ ହୋଇ ରହିଲେ । ଜ୍ୟାକ୍ ଓ କରିମ୍ ଜୀବନର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ବାରରେ ଜଣେ ଜଣେ ଅପରାଜେୟ ଓକିଲ ଭାବରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲେ ।"

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

'ସତ୍ୟବାଦୀତାର ପୁରସ୍କାର' ଗଳ୍ପରେ ରାଜାସାହେବ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ରାମ ନାମକ ଜଣେ ଛାତ୍ର କ୍ରିକେଟ ଖେଳିବା ସମୟରେ ବ୍ୟାଟିଂ କରି ସ୍କୁଲ ଝରକାର ଗ୍ଲାସ ଭାଙ୍ଗିଦେଇଛି । ତେବେ ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଏହି ସତ୍ୟ ଘଟଣା କହି ସେ ସତ୍ୟବାଦୀତା ଯୋଗୁଁ ପ୍ରଶଂସିତ ହୋଇଛି । 'ହୀରାର ସଂଧାନ' ଗଳ୍ପରେ କଲମ୍ବୋ ସହରର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶାନ୍ତିଶୃଙ୍ଖଳା ରକ୍ଷା ସଂସ୍ଥାର ଅଧକ୍ଷ ମିଃ ଆୟଙ୍ଗରଙ୍କର ନିଭୃତ କୋଠରୀରେ ଥିବା ବିଲ୍‌ମୋରିଆ ହୀରାର ହଠାତ୍ ଚୋରି ହୋଇଯାଇଛି । ତେବେ ଅନୀଲ ଓରଫ ମି. ସେନାନାୟକ ହୀରାର ସନ୍ଧାନ କରିଛନ୍ତି କାମିନୀ ନିକଟରୁ । ସେ କାମିନୀ ସହିତ ସହଯାତ୍ରୀ ହୋଇ ଇଉରୋପର ନେପ୍‌ଲସ୍ ସହରଠାରୁ ହୀରାକୁ କରଗତ କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ତାଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ଓ ଚତୁରତା ପ୍ରତିପାଦିତ । 'ପ୍ରତିଶୋଧ' ଗଳ୍ପରେ ମାୟା ନାମ୍ନୀ କିଶୋରୀର ବୃଦ୍ଧ ପିତା କିପରି ମାୟା ସହିତ ପ୍ରେମସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରି, ତାକୁ ଅନ୍ତଃସତ୍ତ୍ୱା କରି, ପ୍ରତାରଣା କରିଥିବା ମୋହନକୁ ହତ୍ୟାକରି ପ୍ରତିଶୋଧ ନେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ପୋଲିସ୍ ସମ୍ମୁଖରେ ନିଜେ ସାଇନାଏଡ୍ ଖାଇ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିଛନ୍ତି, ତାହା ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

'ଅନୁଭୂତି କାହାଣୀମାଳା'ରେ କେତୋଟି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ବାକ୍ୟର ନମୁନା-

(୧) ପୌଷମାସର ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ରିତ ସକାଳ । (ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ମେସିନ୍)

(୨) ସରଳ ବିଶ୍ୱାସୀ ଗଙ୍ଗା ଏହା ଭଗବାନଙ୍କର ଦାନ ବୋଲି ଭାବି ମନେ ମନେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦିଏ । (ଗଙ୍ଗା ସତ କହୁଛି)

(୩) ସହର ଯେତେ ଯେତେ ପାଖ ହେଉଥାଏ, ରାମେଶ୍ୱରର ଦେହରେ ପୁଅକୁ ଦେଖିବାର ନିଶା ପ୍ରବଳ ହୋଇ ତା'ର ଶକ୍ତି ସେତିକି ସେତିକି ବଢୁଥାଏ । (ଅକୃତଜ୍ଞ ପୁତ୍ର)

(୪) ହଠାତ୍ ଗୋଟାଏ ଶବ୍ଦରେ ତା'ର ସ୍ତ୍ରୀ ଯେତେବେଳେ ବାରଣ୍ଡାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଲା, ସେତେବେଳକୁ ତା'ର ପ୍ରାଣପକ୍ଷୀ ବହୁଦୂରକୁ ଉଡ଼ିଯାଇଥିଲା । (ଅକୃତଜ୍ଞ ପୁତ୍ର)

(୫) ଅସ୍ତସୂର୍ଯ୍ୟର ମେଞ୍ଚାଏ ଲାଲ୍ କିରଣ ଜଙ୍ଗଲର ଯେଉଁ କଣରେ ସବୁଜ ରଙ୍ଗର ଘାସର ଗାଲିଚା ଉପରେ ଅଳସ ଭାଙ୍ଗୁଥିଲା ଜଙ୍ଗଲର ରାଜା ସେଇ ମହାବଳ ବ୍ୟାଘ୍ରଟି ସେଇଠି ନିଜର କ୍ଳାନ୍ତି ନିମନ୍ତେ କ୍ଷଣକପାଇଁ ବିଶ୍ରାମ ନେଉଥିଲା । (ବ୍ୟାଘ୍ର)

(୬) କଥାରେ ଅଛି ଆଳସ୍ୟ ପରାୟଣ ଲୋକ ମନରେ ରାକ୍ଷସ ବସାବାନ୍ଧେ । (ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ମେସିନ୍)

(୭) ବୃଦ୍ଧ ଦାସବାବୁ ଅଶ୍ରୁ ଛଳ ଛଳ ଆଖିରେ ଯେତେବେଳେ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁଲେ ସେତେବେଳକୁ ଶୁକ୍ରତାରା ଅସ୍ତ ହେବାକୁ ଯାଉଥିଲା । (ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ମେସିନ୍)

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

(୮) ସେ କହିଲା- ବାପା ହେଉଛନ୍ତି ଗୋଟିଏ ବଡଟ୍ରେନ୍‌ର ଇଞ୍ଜିନ୍‌ପରି । ସେ ପରିବାରକୁ ଦୁର୍ଗମ ଗିରି, କାନ୍ତନ, ପ୍ରାନ୍ତର ଓ ନଦୀ ପାର କରାଇ ଇଞ୍ଜିନ୍ ଡବାକୁ ଟାଣିଲାପରି ଚଳାଇଛନ୍ତି । (ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ମେସିନ୍)

(୯) ଉପସ୍ଥିତ ସମସ୍ତ ଭଦ୍ରଲୋକ ଏହି ପରିବାରରୁ ପାରସ୍ପରିକ ସ୍ନେହ ଓ ମମତାର ଉଚ୍ଚପ୍ରଶଂସା କରି ଫେରିବାବେଳକୁ ପ୍ରଭାତର ଏହି ପରିବାର ପାଇଁ ଉପହାର ତୁଲ୍ୟ ସଂଭାର ସହ ପୂର୍ବଦିଗରେ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥିଲା । (ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ମେସିନ୍)

(୧୦) ସେଠାରେ ଜୀବନର ବିଭୀଷିକା ନାହିଁ, ଯାନ୍ତ୍ରିକ ସଭ୍ୟତାର ଉନ୍ମାଦନା ନାହିଁ, କିମ୍ବା ଅଭାବବୋଧର ଗ୍ଲାନି ନାହିଁ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ, ସବୁଜ ଧରଣୀର ଶ୍ୟାମଳି ଶୋଭା, ବନପକ୍ଷୀର ନିର୍ଭୟ କାକଳି, ନୀଳାକାଶର ଅଫୁରନ୍ତ ପ୍ରଶାନ୍ତି, ସଂଘବଦ୍ଧ ଜୀବନରେ ଆହ୍ଲାଦନିସ୍ୱାଦ ଗାଁଟିରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉପଭୋଗର ଦାନବୀ ଲିପସା, ପରଶ୍ରୀକାତରତାର କ୍ୟାନ୍‌ସରୀ କୀଟଠାରୁ ବିମୁକ୍ତ ଏହି ପଲ୍ଲୀଟିରେ ଗ୍ରାମବାସୀଗଣ ଗିରିଦନୀର ଚଞ୍ଚଳତା ଓ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାର ମୌସୁମୀ ପ୍ରବାହ ଉପଭୋଗ କରୁଥାନ୍ତି । (ବିଶ୍ୱାସର ଆଶୀର୍ବାଦ)

(୧୧) ହରିଦାସ ତା'ର ସ୍ୱଚ୍ଛ ଶିକ୍ଷାଭିତରୁ ଜାଣେ କାମନା ଏକ ଦିଗ୍‌ବଳୟ । ତା'ର ପଛରେ ଅନୁସରଣ କଲେ ଦିଗବଳୟ ତ ହାତରେ ଧରା ପଡିବ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ନିଜର ମାୟାବିନୀ ନିର୍ଲ୍ଲଜ ରୂପ ପ୍ରଦର୍ଶନରୁ କେବେ କ୍ଷାନ୍ତ ହେବନାହିଁ । (ବିଶ୍ୱାସର ଆଶୀର୍ବାଦ)

(୧୨) ପାଚିଲା କ୍ଷେତରେ ଯେତେବେଳେ ଉତ୍ତରା ପବନ ଅଳସ ଭାଙ୍ଗେ, ସେତେବେଳ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗ୍ରାମର ଆଳସ୍ୟ ପରାୟଣ, ଚୌର୍ଯ୍ୟଗଣଙ୍କ ଆକସ୍ମିକ ଶସ୍ୟ-ଅପହରଣ ଜନିତ କ୍ଷତି ମଧ୍ୟ ବେଳେବେଳେ ତାକୁ ସହିବାକୁ ହୁଏ । (ବିଶ୍ୱାସର ଆଶୀର୍ବାଦ)

(୧୩) ଆଷାଢ଼ର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଯେଉଁକବି ମେଘମେଦୁର ଆକାଶର ଶ୍ୟାମଳଗିରୀରେ ବିମୁଗ୍ଧ ହେଉଥିଲେ, ସେହି ଆଷାଢର ଶେଷଭାଗରେ ବର୍ଷାତ ଦୂରର କଥା, ଆକାଶର ଅଙ୍ଗନରେ ଶ୍ୱେତମେଘର ଉଡ୍‌ଡୀୟମାନ ଅବିକ ଦେଖିବା ସ୍ୱପ୍ନ ହେଲା । (ବିଶ୍ୱାସର ଆଶୀର୍ବାଦ)

(୧୪) ମନୁଷ୍ୟ ଦେବତା ଗଢିଛି ନିଜର ଭଲମନ୍ଦ ବୁଝିବାକୁ । (ବିଶ୍ୱାସର ଆଶୀର୍ବାଦ)

(୧୫) ଗୋଟିଏ ଭାବନା, ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଗୋଟିଏ ନିଷ୍ପତ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର 'ରଘୁପତିରାମ' ସେମାନଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା । (ବିଶ୍ୱାସର ଆଶୀର୍ବାଦ)

(୧୬) ହରିଦାସଙ୍କର ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ଓ ବିଶ୍ୱାସର ଦେବତାଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ କାହାଣୀ ଏବେ ବି ବୃଦ୍ଧ ଲୋକଙ୍କ ତୁଣ୍ଡର ସତ୍ୟଘଟଣାପରି ଶୁଣାଯାଏ । (ବିଶ୍ୱାସର ଆଶୀର୍ବାଦ)

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

(୧୭) ଗୋଟିଏ ନିକଟରେ ବସି ଗ୍ଲ' ପାତ୍ରରେ ଚୁମ୍ବନ ଦେଉ ଦେଉ ଅତୀତର ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ହଠାତ୍ ତାଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ିଲା । (ଓକିଲଙ୍କ ମହନୀୟତା)

(୧୮) ଅଧିକ ମନୋନିବେଶ ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ସୁଗାରେଟରେ ନିଆଁ ଲଗାଇଲି । ସିଗାରେଟରୁ ଧୂଆଁ ଯାଇ ଛାତ ଛୁଉଥାଏ । ଧୂଆଁର କୁଣ୍ଡଳୀ ଭିତରେ ମୋର ଭାବନା ଗୁଡ଼ିକ ହଜିଯାଉଥାନ୍ତି । (ଓକିଲଙ୍କ ମହନୀୟତା)

(୧୯) ବିଶ୍ରାମ ସମୟ ପରେ ତା' ମକଦ୍ଦମା ପଡିଲା । ମୁଁ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ସୁମରଣା କରି କୋର୍ଟକୁ ଗଲି । ସେଦିନ ମୁଁ କ'ଣ କ'ଣ କହିଲି; ପ୍ରତିପକ୍ଷ ତରଫରୁ କ'ଣ ପ୍ରଶ୍ନ ଆସିଲା, ମୋର କିଛି ମନେନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଶଙ୍କର ବିରୁଦ୍ଧରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଅଭିଯୋଗ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ବୋଲି ହାକିମ ରାୟଦେଲେ । (ଓକିଲଙ୍କ ମହନୀୟତା)

(୨୦) ତା'ର ପ୍ରଦତ୍ତ ଲକ୍ଷେ ଟଙ୍କାର ଚେକ୍‌ଟିକୁ ମୁଁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି ସେଦିନ ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ ପାଇଲି ବୋଧହୁଏ ସେଇ ଟଙ୍କା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଏତେ ଖୁସି ହୋଇ ନଥାନ୍ତି । (ଓକିଲଙ୍କ ମହନୀୟତା)

(୨୧) ତାର ସୁସ୍ଥ ସବଳ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ଭାଷଣ, ସର୍ବୋପରି ତାର ପାରିବାରିକ ଆଭିଜାତ୍ୟ ସଂଗେସଂଗେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ଓ ତ୍ୟାଗରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ପରାଧୀନତାର ଶୃଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧ ଜନତା ତା' ପଛରେ ଦୃଢ଼ ସମର୍ଥନ ଜଣାଇଲେ । (ଦୁଇବନ୍ଧୁ)

(୨୨) ଏକ ନିରୋଳା ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ପୁଅକୁ ନିଜର ସୁପ୍ତ କାମନା ପ୍ରକାଶ କରି ସ୍ଥାନୀୟ ବାର୍‌ରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ, କିନ୍ତୁ ଏ କ'ଣ ହେଲା; ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଆଶାକୁ ଧୂଳିସାତ୍ କରି କରିମ୍ ମାତୃଭୂମିର ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଗି ଜୀବନକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବା ପାଇଁ ସ୍ଥିର କରିଥିବା ବିଷୟ ପିତାଙ୍କୁ କହିଲା । (ଦୁଇବନ୍ଧୁ)

(୨୩) ରାମକୁ ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଇ ତାର ବାପା କହିଲେ, ସତ୍ୟର କେବେ ପରାଜୟ ହୁଏନାହିଁ । (ସତ୍ୟବାଦୀତାର ପୁରସ୍କାର)

(୨୪) ସବୁଠାରୁ ବଳି ଅଦ୍ଭୁତଯୋଜନା ଦ୍ୱାରା ଯେତେବେଳେ ସେ ଗୋଟିଏ ବିବାହିତା ମହିଳାର ଛଦ୍ମବେଶରେ ଗୋଟିଏ ମୃତ ଶିଶୁକୁ କାନ୍ଧରେ ଘୋଡାଇ ଶ୍ରୀଲଙ୍କାର ସୀମାନ୍ତ ଅତିକ୍ରମ କରୁଥାଏ କେହିହେଲେ ତାକୁ ସନ୍ଦେହ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । (ହୀରାର ସନ୍ଧାନ)

(୨୫) ନିଜ କ୍ୟାବିନ୍‌ର ନିଭୃତ କୋଣରେ ବସି କାମିନୀ କେତେବେଳେ କେମିତି ତାର ହୀରକଖଣ୍ଡିକୁ ଦେଖେ । ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ଅନୀଲର ମନଲୋଭା ଆଖି,

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ସୁନ୍ଦର ଗ୍ରୀବା ଓ ସୁକ୍ଷମ ଚାହାଣି ମନେପଡ଼ି ତାର କୁମାରୀ ଜୀବନର ନିରୀହ ପକ୍ଷୀଟି ବସାବାନ୍ଧିବା ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଉଠେ । (ହୀରାର ସନ୍ଧାନ)

(୨୬) ଭୋଗବିଳାସ, ଧନଦୌଲତ ନିକଟରେ ମାତୃତ୍ୱ ବଡ଼ । ସେ ନାରୀ, ଜୀବନର ଏତେବଡ଼ ସତ୍ୟକୁ ସେ ଅସ୍ୱୀକାର କରିପାରିବ ନାହିଁ । (ହୀରାର ସନ୍ଧାନ)

(୨୭) ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ମୁଁ ମୋର ଏଇ ବିପଦପୂର୍ଣ୍ଣ ପଦବୀ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତି ପ୍ରକାଶକରି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମାତ୍ର କରିଛି । (ହୀରାର ସନ୍ଧାନ)

(୨୮) ଦିନେ ମାୟା ନିଜେ ଅନ୍ତଃସତ୍ତ୍ୱା ହୋଇଥିବା ବିଷୟ ମୋହନକୁ କହିଲା ଓ ଶୀଘ୍ର ବିବାହର ଆୟୋଜନ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲା । (ପ୍ରତିଶୋଧ)

(୨୯) ହଠାତ୍ ଦିନେ ରାତିରେ ମାୟା ଏକାକୀ ମୋ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ତା'ର ପୂର୍ବର ସେହି ଦୀପ୍ତି ନାହିଁ, ହୃଦୟରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲତାର ପ୍ରକାଶ ନାହିଁ । ସେ ମୋତେ କୌଣସି ସଂକୋଚ ନକରି ତାକୁ ଯେକୌଣସି ଲୋକ ହାତରେ ସମର୍ପଣ କରିଦେବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲା । (ପ୍ରତିଶୋଧ)

(୩୦) ଶେଷରେ ମାୟାର ସମସ୍ତ ଭାର ଗ୍ରହଣ କରି, ସମାଜରେ ମୋହନର ପୁତ୍ରକୁ ପାଞ୍ଚଜଣରେ ଜଣେ କରି ଠିଆ କରାଇବା ପାଇଁ ମୁଁ ମାୟାକୁ ମୋର ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଲି ସବୁଆଡ଼େ ପ୍ରଚାର କଲି । କିନ୍ତୁ ମାୟା ସହିତ କୌଣସି ନୀଚ ସମ୍ପର୍କ ମୁଁ ରଖିନାହିଁ । ତା'ର ଶୟନ କକ୍ଷ ଅଲଗା କରି ମୁଁ କୌଣସି ଦିନ ତା'ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରିନାହିଁ । (ପ୍ରତିଶୋଧ)

ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ଥିଲେ । ସେ ରାମାୟଣର କଥାବସ୍ତୁକୁ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ରଚନା କରି ଯଶସ୍ୱୀ । ଏହି ପୁସ୍ତକଟି 'The Foot Prints of Sri Rama' ଶିରୋନାମାରେ ପ୍ରକାଶିତ । ଏ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶନ ସକାଶେ ରାଜା ସାହେବେ ୧୯୭୮ ସାଲରେ ଇଂଲଣ୍ଡ ସରକାରଙ୍କଠାରୁ ଦୁଇ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ଲାଭ କରିଥିଲେ ।

ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର (୧୯୧୦ - ୧୯୯୬)

ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ଜଣେ ପ୍ରତିଭାବାନ ସାରସ୍ୱତ ସାଧକ । ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାରେ ଯେ ନିରନ୍ତର ବ୍ୟାପୃତ ଥାଇ ନିଜର ଅସାଧାରଣ ସର୍ଜନା ଶକ୍ତି ବଳରେ ସ୍ୱକୀୟ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର । ସେ ବହୁମୁଖୀ ପ୍ରତିଭାର ଅଧିକାରୀ । ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗରେ ସେ ଲେଖନୀ ଚାଳନା କରି ଯଶସ୍ୱୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ତଥା ପ୍ରତିକୂଳ ପରିବେଶରେ ସେ ନିଜର ନିଷ୍ଠା ଓ ସାଧନା ବଳରେ ତାଙ୍କର ସର୍ଜନାଶୀଳତାର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । କବିଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଅବିଭକ୍ତ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

(କବିଭୂଷଣ ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର)

ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ନୟାଗଡ଼ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଚାହାଳୀ ଗ୍ରାମ । ଶିକ୍ଷକତାରୁ ତାଙ୍କର କର୍ମମୟ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଭାଗ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ତାଙ୍କର ସହାୟକ ଥିଲେ । ତେଣୁ ରାଜ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ସେ ମାଷ୍ଟରରୁ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ନୟାଗଡ଼ର ତତ୍କାଳୀନ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା ଥିଲେ କବିଙ୍କର ସହୃଦ ଓ ଶୁଭାନୁଧ୍ୟାୟୀ । ରାଜ ଶୁଭଦୃଷ୍ଟି ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ରଙ୍କର ପ୍ରତିଭାର ବିକାଶରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା । କବିଙ୍କ ପ୍ରତିଭାକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଯାଇ ନୟାଗଡ଼ ରାଜ ଦରବାର ତାଙ୍କୁ 'କବିଭୂଷଣ' ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ କରିଥିଲେ । ପୁନଶ୍ଚ କବିଭୂଷଣ ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ସାତ ଏକର ଭୂ-ସମ୍ପତ୍ତି ଓ ଏକ ସହସ୍ର ମୁଦ୍ରା ଭେଟି ଆକାରରେ ରାଜାଙ୍କ ତରଫରୁ ମିଳିଥିଲା । (କବି ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ଲେଖକର ସାକ୍ଷାତକାର, ତା.୫.୪.୧୯୮୮)

କବି ନିଜର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ, ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ସବିଶେଷ ପରିଚୟ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଲେଖିଛନ୍ତି-

''ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ନୟାଗଡ଼ ଚାହାଳୀ
ଡାହୁକା ଯେ ଠାରେ ଫୁଙ୍କେ କାହାଳୀ
ମୋ ପ୍ରିୟ ପାହାଡ଼ ନାମ କାଞ୍ଜିଆ
ମୋର ସୁଖ ଦୁଃଖର ସେ ପାଞ୍ଜିଆ ହେ
ସବୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦୁ ହେ
ପାଇଛି ଜୀବନେ ମୋ ଭାଗ୍ୟ ସାଧନେ
ଦକ୍ଷ ଧନ୍ୟ ତା'ର ଯାଦୁ ହେ ।

ଗରିବ ବଳଦ ଚରାଗୁ ଉଠି
ତାଙ୍କ ବଳେ ହେଲି ମାଟ୍ରିକ୍ ସିଟି
କଲେଜ ନ ଛୁଇଁ ଜୀବନେ କେବେ
ଏମ୍.ଏ.ପି.ଏଲ୍. ଉପାଧି ସେବେ ହେ
କବିଭୂଷଣ ମୋ ପଦ ହେ
ଦୁଇବାର ବକ୍ତା ମଧ୍ୟେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କର୍ତ୍ତା
କଲେ ନମେ ତାଙ୍କ ପଦ ହେ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଶିକ୍ଷକତା କଲି ଚଉଦ ବର୍ଷ
ଯୋଗ ସାଧନାରେ ହରାଇ ହର୍ଷ
ଦିନରାତି ବସି ପଢ଼ଇ ବହି
ଟିଉସନ ଦୁଃଖ ନ ପାରେ କହି
ଗଦ୍ୟ ପଦ୍ୟ ଲେଖୁଥାଇ ହେ
ସ୍କୁଲ୍ ମାଗାଜିନ୍ ସମ୍ପାଦକ ବନି
ଶାଗ ପଖାଳକୁ ଖାଇ ହେ ।''

ପୁନଶ୍ଚ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି-

''ହେଲା ଜମି ଘର କୂଅ ବଗିଚା
ଗ୍ରାମରେ ବଢ଼ିଲେ ଲଡ଼କୀ ବଚା
ବ୍ରିଜ ଚେସ୍ ଖେଳ କରିଲି ଚର୍ଚ୍ଚା
ରାଜାଙ୍କର ହେଲି ସାଥି ମୁଁ ସଚ୍ଚା,
ମାଷ୍ଟରରୁ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍ ହେ
ହୋଇ ଲ' ପଢ଼ି ଭାଗ୍ୟ ଦୋଷେ ସଢ଼ି
ପାଇଛି ପ୍ରବଳ କଷ୍ଟ ହେ ।''(ରତ୍ନାବଳୀ-ରତ୍ନାକର, ୫ମ ଛାନ୍ଦ)

କବି ଆନନ୍ଦ ମିଶ୍ର ବହୁପାଠୀ ଥିଲେ । ସେ ନିଜର ସାଧନା ବଳରେ ଇଂରାଜୀ ଓ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ ପିପାସା ବଳବତ୍ତର ଥିଲା । ସେ ଇଂରାଜୀ କବି ବାଇରନ୍, ସେଲୀ, ଓ୍ୱାର୍ଡ଼ସ୍‌ୱାର୍ଥ, କଲରିଜ୍, ସେକ୍ସପିୟର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ଜୀବନରେ ସେ କଲେଜ ବାରଣ୍ଡା ନମାଡ଼ି ଏମ୍.ଏ. ଓ ପି.ଏଲ୍. ଡିଗ୍ରୀ ହାସଲ କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ରଙ୍କର ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନୁପ୍ରବେଶ ଥିବାରୁ ସେ କେତେକ କବିତା ଇଂରାଜୀ କବିତାର ଛାୟାରେ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଜାତିର ଜନକ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ The Half-Naked Fakir ଶୀର୍ଷକ ଇଂରାଜୀ କବିତା ରଚନା କରି ସେ ବ୍ରିଟେନ୍ ରାଣୀଙ୍କଠାରୁ ଏକ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଭରଣ ପାର୍କର ଫାଉଣ୍ଟେନ୍ ପେନ୍ ଓ ପ୍ରଶଂସାପତ୍ର ଲାଭ କରିଥିଲେ । କବିତାଟିର କିୟଦଂଶ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି-

"A half naked Fakir is he, aged and old
without a shirt he moves, in heat and cold
A calm in from, but a volcano in heart
Though simple in birth, yet well up in art.

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

A lion is he of Gujrat deserts
Posseses kindness and sympathy of all sorts
A moving spirit is he in our country
Crulity and bloodshed to his heart have no entry.
A second Christ or Budha has come to us
So he has purchased the mind of the mass
+ + +
Long Live he to steer our ship to shore
For him our reverence we must store."

(The Half Naked Fakir)

କବି ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ରଙ୍କ କାବ୍ୟ କବିତାରେ କବିଙ୍କର ବିବିଧ ଅନୁଭୂତିକ୍ଷହ ରସାଣିତ । ପ୍ରକୃତି ପ୍ରାଣତା, ଜାତୀୟତାବୋଧ, ବିଭୁପ୍ରାଣତା, ମାନବବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟ କବିତାର ମୁଖ୍ୟ ସ୍ୱର । କବିଙ୍କର ପ୍ରକାଶିତ କାବ୍ୟ କବିତାଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି-

(୧) କଳ୍ପନା ଯାତ୍ରୀ (୧୯୫୧)
(୨) ଉତ୍ସ (୧୯୫୧)
(୩) ରଣତାଣ୍ଡବ (୧୯୫୧)
(୪) କଳ୍ପନାକୁଞ୍ଜେ (୧୯୫୨)
(୫) ଚନ୍ଦ୍ରାବତୀ (୧୯୫୫)
(୬) ରତ୍ନାବଳୀ-ରତ୍ନାକର (୧୯୫୬)
(୭) ଫୁଲଫଳ (୧୯୫୭)

କବିଭୂଷଣ ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ରଙ୍କର ଏହି କାବ୍ୟକବିତା ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ନୟାଗଡ଼ର ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କ ସାହଚର୍ଯ୍ୟରେ ନୟାଗଡ଼ ସରକାରୀ ପ୍ରେସ୍‌ରେ ମୁଦ୍ରଣ କରାଯାଇଛି । କବି ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ରଙ୍କର ଆଦ୍ୟ ସୃଜନ ହେଉଛି 'କଳ୍ପନା ଯାତ୍ରୀ' କାବ୍ୟ । ଏହା କବିଙ୍କର ଭ୍ରମଣ ଅନୁଭୂତି ଉପରେ ଆଧାରିତ ଏକ ମନୋଜ୍ଞ କାବ୍ୟ । ଏଥିରେ ନୟାଗଡ଼ର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରସିଦ୍ଧପୀଠ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ଦର୍ଶନୀୟ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କର ଭ୍ରମଣ ଅନୁଭୂତିକୁ କବି ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । କବି ଏହି କାବ୍ୟଟିକୁ ଦଶପଲ୍ଲା ରାଜା ଶ୍ରୀ କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଦେଓଙ୍କ ନାମରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ କବି ପାଟଣା, ସୋନପୁର, ବୌଦ୍ଧ, ବଲାଙ୍ଗୀର, ସାତକୋଶିଆ, ଆଠମଲ୍ଲିକ, ଧଳପୁର, ବଡ଼ମୂଳଘାଟୀ, କୋଣାର୍କ, ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା, ହରଚଣ୍ଡୀ,

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ରମ୍ଭା, ଦଶପଲ୍ଲା ଏବଂ ନୟାଗଡ଼ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ଭ୍ରମଣାନୁଭୂତି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏହା କଳହଂସ କେଦାର ରାଗରେ ରଚିତ । କବିଙ୍କର ଏ ବର୍ଣ୍ଣନା ବେଶ୍ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ଓ ଆବେଗଧର୍ମୀ । ମହାନଦୀ ତଟରେ ଅବସ୍ଥିତ ନୀଳମାଧବ ପୀଠ କଣ୍ଟିଲୋ କ୍ଷେତ୍ରର ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରୁ କବିଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ନୈପୁଣ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ-

''ଅରଣ୍ୟ ରୋଦନେ କିବା ଅଛି ଫଳ
କଣ୍ଟିଲୋ ଗମନ କର ହେ ଚଞ୍ଚଳ ।

ପ୍ରକୃତି ପଲ୍ଲୀର ପଣତ କଣ୍ଟିଲ
ନଦୀ ଧଡ଼ି ଯହିଁ ଦିଶେ ଝଲମଲ ।

ପ୍ରତୀଚ୍ଚୀ-ଉଦୀଚୀ-ପ୍ରାଚୀ ସୀମାସାଦି
ବହେ ମହାନଦୀ କାଳେ କାଳେ ରାଜି ।

କଳ କଳ ନଦୀ ଗୀତ ଯହିଁ ଗାଏ
ଶୁଣ ମନମୃଗ ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ପ୍ରାୟେ ।

ଶ୍ରୀନୀଳମାଧବ ବୈକୁଣ୍ଠ ବିଳାସ
ଛାଡ଼ି ଯହିଁ ବାସ ଆଶାରେ ମାନସ ।

ପୁନଶ୍ଚ କଣ୍ଟିଲୋଠାରେ ମହାନଦୀ ଦୃଶ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋରମ । ବିଭିନ୍ନ ଋତୁରେ କଣ୍ଟିଲୋର ଶୋଭା ବେଶ୍ କମନୀୟ । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ-

''ଜଳାର୍ଣ୍ଣବ ମଧ୍ୟେ ବୈକୁଣ୍ଠ ପ୍ରାବୃଟେ
ଚାରୁଛବି ଯା'ର ଚୌଦିଗେ ପ୍ରକଟେ ।

ବାଲୁକା ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ୱାରକା ଗ୍ରୀଷ୍ମେ
ରୂପେ ଚିତ୍ର ଯାର ଦେବ ଚିତ୍ତ ରମେ ।

ରକ୍ତ କିଶଳୟ ମଳୟ କୁସୁମ
ଅଶୋକାଦି ସହ କୋକିଳ ପଞ୍ଚମ ।
ସ୍ୱରେ ଯେବେ ଋତୁରାଜ କରେ ବିଜେ
ବୃନ୍ଦାବନ ଦୃଶ୍ୟ ଏଥିରେ ବିରାଜେ ।
କ୍ରମନିମ୍ନ ହୋଇ ପାବଚ୍ଛ ନିଃଶ୍ରେଣୀ
ଶୈଳ ଶିରୁ ଛୁଇଁ ଅଛି ନୀରବେଣୀ ।''

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଏହାପରେ କବି ନୟାଗଡ଼ର ସାରସ୍ୱତ ସାଧକଙ୍କ ମହିମାକୁ ସ୍ମରଣ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ –

"ପୂରୁବେ ଶୁକରମଲ୍ଲ ମଲ୍ଲ ହୋଇ
ଶତ୍ରୁ ସୈନ୍ୟେ ଦେଶେ ନ ଦିଏ ପୂରାଇ ।
ଏହି ପାଦେ ଇଟାମାଟି ପୁଣ୍ୟଗ୍ରାମ
ଯହିଁ ଯଦୁମଣି ସୁକ୍ଷଣେ ଜନମ ।
ଲଭି ଚାତୁରୀରେ ମୋହିଲେ ଜଗତ
ନବଦୁର୍ଗ ହେଲା କାଳେ କାଳେ ଖ୍ୟାତ ।
ନିରକ୍ଷର କବି ରକ୍ମିଣୀ ବିଳାସ
ପାଠେ ପୂର୍ଣ୍ଣହୁଏ କାବ୍ୟ ଅଭିଳାଷ ।
କଳ୍ପନା ଚତୁର ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ମତି
ଥିଲେ ବିଜ୍ଞବର ମୋହି ଜନମତି ।
ଶ୍ରୀଗୋପାଳଭାଣ୍ଡ ବୀରବଲ ପରେ
ଜନ୍ମିଲ ହେ ବିଜ୍ଞ ବିଦୂଷ ଏଠାରେ ।
ନବଦୁର୍ଗ-ପ୍ରଜା-ରାଜା-ରାଜବଂଶ
ଅଟ ସୁଧୀ ଆଜି ମୋତି ଅବତଂସ ।
'ବସନ୍ତମୁହାଁକୁ ଉପମା ଖଟୁ
କାମ କାକରାର ଛଣା ଜାଳିଚଟୁ ।'
ଏପରି ଚାତୁରୀ ଆଉ କେ ଲେଖିବ
ଆଜିକା ଲେଖାରେ ମନକି ଲାଖିବ ?
× × ×

ସୁକବି-ଜନନୀ ନବଦୁର୍ଗ-ଭୂମି
କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମା ଏ ଦେଶେ ଜନମି
ସାମନ୍ତସିଂହାରେ କଲେ ମନ୍ତ୍ରଦାନ
କବିତା-ଚାତୁରୀ ଯାର ମୋହେ କାନ ।
ଗୁଣ୍ଡିଚା ଚମ୍ପୂର ଲେଖକ ପଣ୍ଡିତ
ଏହି ପୁଣ୍ୟ ଦେଶେ ହୋଇଥିଲେ ଜାତ
ଭଣ୍ଡାର ଗହ୍ୱରେ ଭଞ୍ଜ ବୀରବର
ଲେଖନୀ ଚଳାଇ ହୋଇଲେ ଅମର ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଛନ୍ଦବନ୍ଧ ବ୍ୟୂହ ସାହିତ୍ୟ ସମରେ
ରଚି କଳା ନେଇ ରଖିଲେ ଶିଖରେ ।
ଯେ ପାଟସାହାଣୀ କରଣ କୋବିଦ
ତାଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଏ ଦେଶଟି ମଧ ।”

ଏହାପରେ କବି ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ନୟାଗଡ଼ ମାଟିର କୃତୀ ସନ୍ତାନ । ପଣ୍ଡିତ ବିନାୟକ ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି -

“ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଇତିହାସ କର୍ତ୍ତା
ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ନିନ୍ଦା ଗ୍ଳାନି ହର୍ତ୍ତା ।
ତମ୍ବାପଟା ଶୈଳ-ଖୋଳା ପାଲି ଲିପି
ଉଦ୍ଧାରି ଯେ ବିଜ୍ଞ ଦୁର୍ନାମକୁ ଲିପି ।
ଦେଇଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ସୂତିକା ଆଗାର
ଏହି ନବଦୁର୍ଗ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆକର ।”

ଏହାପରେ କବି ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ନୟାଗଡ଼ର ପ୍ରଜାବତ୍ସଳ ରାଜା ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହଙ୍କର ମହିମା ଗାନ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି -

“ଏ ରାଜ୍ୟ ଶାସକ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ
ସିଂହବିକ୍ରମରେ ପ୍ରକାଶି ଆଗ୍ରହ
ନ୍ୟାୟ-ଦୟା-କ୍ଷମା ରାଜଦଣ୍ଡ ଧରି
ପାଳନ୍ତି ପରଜା କିଏ ତାଙ୍କ ସରି ?
ତଡ଼ିତ ଆଲୋକ ଟେଲିଫୋନ୍ ତାର
ହାଇସ୍କୁଲ୍-ପାର୍କ-କ୍ଲବ-ଶିକ୍ଷାଗାର ।
ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଫାର୍ମ-ଗୋଶାଳା ସମେତ
ସମସ୍ତ ବିଧାତା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସତ ।
ଚନ୍ଦ୍ର ଉଦୟରେ ଯଥା ଅନ୍ଧକାର
ପଳାଏ ବିକଳେ ହୋଇ ତରତର ।
ତଥା ବେଠିପ୍ରଥା ଅନ୍ୟାୟ ଶାସନ
ଏହାଙ୍କ ଶାସନେ ହେଲେ ଅବସାନ
ସୁଯୋଗ୍ୟ ଦେୱାନ ମନ୍ତ୍ରୀ ନନ୍ଦ ବାବୁ
ଅଧର୍ମ ଶାସନେ କରିଛନ୍ତି କାବୁ ।
ସେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ନମ୍ରେ ଅର୍ପି ରାଜଭକ୍ତି
ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳେ ଗମ ଲଭି ନବଶକ୍ତି ।”

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

'କଳ୍ପନା ଯାତ୍ରୀ' କାବ୍ୟଟି କବିଭୂଷଣ ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ରଙ୍କର ଏକ କାଳଜୟୀ କୃତି । ଏହା କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କର ଚିଲିକା ଖଣ୍ଡକାବ୍ୟର ଆଦର୍ଶରେ ରଚିତ ହେଲାପରି ମନେହୁଏ ।

'ଉତ୍ସ' ଏକ କବିତା ସଙ୍କଳନ । ଏହା ୧୯୫୧ ସାଲ୍‌ରେ ଓଡ଼ିଶା ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ପ୍ରେସ୍, ନୟାଗଡ଼ରୁ ପ୍ରକାଶିତ । ଏଥିରେ ଚୌରାଅଶୀ ଗୋଟି ଓଡ଼ିଆ କବିତା ଏବଂ ଗୋଟିଏ ଇଂରାଜୀ କବିତା ସ୍ଥାନିତ । ଏହି ସଙ୍କଳନର କେତେଗୋଟି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ କବିତା ହେଉଛି 'ଭୃତ୍ୟ ସ୍ତୁତି', 'ତୋଳା ଗୋଲାପ', 'କଲେଜ ହତାର ଫୁଲ ବଗିଚା', 'ଆଜିର ହୃଦୟ', 'ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ରାଣୀ', 'ଭଦଭଦଳିଆ', 'ରୁକ୍ଷୀ', 'ଅଭିମାନ', 'କବି ମାନସିଂହ', 'ସଜନୀ ଆଜି ଏ ବିଧୁର ରଜନୀ', 'ଜାଗ ହେ ଜାଗ ଭଗବାନ', 'ହେ ରୁଦ୍ର ସୁନ୍ଦର', 'ତ୍ରିସନ୍ଧ୍ୟା', 'ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଫେରନ୍ତା', 'ତୁମେ କେଉଁଠାରେ ଅଛ ଦେବତା', 'ଗୁହାରି', 'ପାନ', 'ସ୍ୱାଧୀନତା', 'ମୁଁ ପରା ଆଜି ଧର୍ମ ଅବତାର', 'ବାପୁଜୀ', 'ବୀର କଣ୍ଢୁରୀ', 'ମୂଲିଆ ଘର ଝିଅ', 'କବିବର ଚିନ୍ତାମଣି', 'ମିତ୍ର ଶକ୍ତିର ଜୟ', 'ଶୁଭଦିନ ସଙ୍ଗୀତ', 'ଜୟକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର', 'ମହତାବଙ୍କ ପ୍ରତି', 'ରାଜା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର', 'ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ଜେମା', 'ନୟାଗଡ଼ ରାଜା', 'ଓଡ଼ିଶା ଲାଟ୍ ଡକ୍ଟର କାଟ୍‌ଜୁଙ୍କ ସଭା ଉପଲକ୍ଷେ', 'ପ୍ରକୃତି ଦେବୀ', 'ଜୀବନ ମନ୍ତ୍ର', 'ଆତ୍ମଚିନ୍ତା', 'ପାଟଣା ମହାରାଜାଙ୍କ ଦରବାର', 'ଡିଆଁପଡ଼ା ଭ୍ରମଣ' ଓ 'ବିଚିତ୍ର ଉଦ୍ୟାନ' । ଏଥିରେ ସ୍ଥାନିତ 'ବନ୍ଦେ ମାତରଂ' କବିତାରେ କବି ନବଦୁର୍ଗ ଜନନୀଙ୍କର ବନ୍ଦନାଗାନ କରିଛନ୍ତି । ଯଥା-

"ବନ୍ଦେ ମାତରଂ-

ସୁଜଳା, ସୁଫଳା, ନୀଳଗିରିମାଳା, ବିଶୋଭିନୀ ଚାରୁ ଶରୀରାଂ
ଧୀର, ବୀର, କବି ପ୍ରସବିନୀ, ଜନନୀ ଉପଇନ୍ଦ୍ର ଯଦୁମଣି ନାମ ବିକାଶିନୀ
ଗମ୍ଭୀର ମାନଧାତା ବଂଶ ଉଭାସିନୀ, ପୁଣ୍ୟମୟୀ ଚିର ରୁଚିରାଂ,
ବନ୍ଦେ ମାତରଂ ।

× × ×

ଶ୍ରୀରାଜା ପରଜା ଦୀର୍ଘାୟୁ ଦାୟିନୀ ସଦାକ୍ଷମାଶୀଳାଂ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପ୍ରଦାୟିନୀ;
ନବଦୁର୍ଗ ଜନନୀ, ବରାଭୟ ଦାୟିନୀ; ଚରଣ ଚାରୁ ନୂପୂରଂ ।"

'ରାଜଗିରି ଝର' କବିତାରେ କବି ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ର ରାଜଗିରି ପର୍ବତରୁ ସୃଷ୍ଟ ରାଜଗିରିଝରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି-

"ପାର୍ବତ୍ୟ ତଟିନୀ ସ୍ୱଚ୍ଛଜଳବେଣୀ
ସଜାଇ ସବୁଜ ପାଟ ଆବରଣୀ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ବେଶେ ହସି ହସି କରିଲା ଆଦର
ତା’ ପ୍ରେମ ଆତିଥ୍ୟ ଭୋଗିଲୁ ନିକର ।

ସେ ସମୟେ ରାଜଗିରି ଝରରାଣୀ
ଖଣ୍ଡିତା ପରାଏ ମରମର ବାଣୀ ।

ପ୍ରକାଶି ଡାକିଲା ଧନ୍ୟ ହେ ରସିକ
ରସଗୋଲା ଛାଡ଼ି ମୁଢ଼ିର ଗ୍ରାହକ ।

ହୋଇ ତାଙ୍କ ପ୍ରେମେ ମାତିଛ କିପରି
ଦିଶୁଛି ମୋତେ ତ ଅରସିକ ପରି ।

ତା’ ଡାକ ଶ୍ରବଣେ ଚାହିଁଦେଲୁ କ୍ଷଣେ
ତା’ ପରି କାହାକୁ ଦେଖିନାହିଁ ଜଣେ ।

ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଧବଳ ବରଫ ଆନନେ
ଚକ୍ ଚକ୍ ଦିଶି ରଶ୍ମିର ପତନେ ।

ଲକ୍ଷ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ କରୁଥିଲା ସୃଷ୍ଟି
ଶୋଭାଶ୍ରୀ ସମ୍ପଦ କରିସଦା ବୃଷ୍ଟି ।’’

× × ×

ଏହାପରେ କବି କଳ୍ପାର କଳ୍ପଲୋକରେ ଘୂରିବୁଲିଛନ୍ତି । ସେ ଗାଇଛନ୍ତି -

“ସେ ସମୟେ କଳ୍ପ ଲୋକକୁ କଳ୍ପନା
ଉଡ଼ିଗଲେ ହୋଇ ବଡ଼ ଉନ୍ମନା ।
ଦେଖିଲି ଝରର ପ୍ରପାତ ତଳରେ
ବସିଛନ୍ତି ନାନା ଗୁଣୀଙ୍କ ମେଳରେ ।
ଏକ ଦିବ୍ୟବପୁ ବିଶିଷ୍ଟ ଦେବତା
ଭାବ ବିହ୍ୱଳରେ ନିମୀଳିତ ପତା ।
ଟାଙ୍ଗରା ମସ୍ତକେ ଝରଣା କୁନ୍ତଳ
ଆଚ୍ଛାଦିଛି ସୃଜି ସୁ ଆଭା ମଣ୍ଡଳ ।
ବକ୍ଷ ଆବୋରିଛି ଦୀର୍ଘ ଶ୍ମଶ୍ରୁ ଜାଳ
କଦମ୍ବ ଫୁଲର ପିନ୍ଧି ରୂପମାଳ ।
ସୁଦୀର୍ଘ ନାସିକା ଗୋଲାପୀ ସୁଗଣ୍ଡ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଦରପଣ କରି ଦୀର୍ଘ ଭାଲଖଣ୍ଡ ।
ପଦ୍ମାସନେ ସେହୁ ବସି ସ୍ନାନକର୍ମ
କରୁଛନ୍ତି ଗାଇ ଓଁକାରର ମର୍ମ ।
ମତେ ଦେଖି ଟେକି ତାଙ୍କ ଦକ୍ଷକର
ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ଆସ ଆସ ଠାର ।
ପ୍ରକାଶିଲେ ଯେଣୁ ମୃଦୁ ମନ୍ଦ ହାସେ
ଅଜ୍ଞାତେ ନମିଲି ତାଙ୍କ ପାଦଦେଶେ ।
ମୋତେ ସେହୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଉଚ୍ଚାରିଲେ
ଦୀର୍ଘାୟୁ ସୁକବି ହୁଅହେ ବୋଇଲେ ।
କିଏ ବୋଲି ଟିକେ ଚାହିଁଲି ତରାଟି
ଚିହ୍ନି ଭୟେ ମୋର ବନ୍ଦ ହେଲା ପାଟି ।
ଚାହିଁଲେ ମତେ ସେ ବିରାଟ ପୁରୁଷ
ଓଝା ପାଖ ଚାଟ ପରି କାପୁରୁଷ ।
ତହିଁ ମୋର ସବୁ କବିତା ଚାତୁରୀ
ମନେ ଉଦି ମନେ ଗଲେ କ୍ଷଣେ ମରି ।
ଦେଖିଲି ପାଖରେ ବୈଦେହୀ ବିଳାସ
ଲାବଣ୍ୟବତୀ ଓ ଛାନ୍ଦର ବିଳାସ ।
ଚିହ୍ନିଲି ସେ କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର
ବସିଛନ୍ତି ସ୍ନାନେ ଶୁଣି ଝରମନ୍ଦ୍ର ।"

ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କବି ସଦାନନ୍ଦ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମା, ଯଦୁମଣି ମହାପାତ୍ର ପ୍ରମୁଖ କବିମାନେ ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବାର ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ।

'ରାଜା ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର' କବିତାରେ ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ରାଜାସାହେବଙ୍କର ସୁଗୁଣ କୀର୍ତ୍ତନ କରିଛନ୍ତି –

"ଆଜି ସରଗପୁରୁ
ଆସ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
ଦିଅ ଆଶିଷ ଧାରା ଶୁଭ ଦିବସେ
ଆମ ରାଜାଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗେ
ବଘେଲ ବଂଶୀୟ ଯେତେ ଅଛ ସରଗେ
ଶୁଭ ଆଶୀର୍ବାଦ କର ବଂଶ ଗରବେ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ନବଦୁର୍ଗେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମିଳି		ନାଚୁଛନ୍ତି ଢଳିଢଳି
ଦେଖ ଏ ଦିବ୍ୟ ଶୋଭା
ମନ ହୋଇବ ଲୋଭା		ମନ ନାଚୁଅଛି ରଙ୍ଗେ
ଆସ ଗୋକୁଳଚନ୍ଦ୍ର
ମାନଧାତା ପଦ ପାଇ		ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ବେଶେ
ଅବତରଣ କର ।
ହେ ଦାନବୀର, ଲଡ୍ଡୁକେଶ୍ୱର ଏ ଦେଶେ
ଦେଖ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଆଜି ପାଳନ୍ତି ମହୀ
ସୁଖ, ଶାନ୍ତି, ଶିକ୍ଷା, ସ୍ରୋତ ଯାଉଛି ବହି ।”

'ଓଡ଼ିଶା ଲାଟ୍ ଡକ୍ଟର କାଟ୍‌ଜୁଙ୍କ ସଭା ଉପଲକ୍ଷେ' କବିତାରେ କବି ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି -

"ଅତିଥି ରାଜ ଆଜି ଆସିଛ ଦୟାବହି
ଧୀର ବୀର ବିଜ୍ଞ କେତେ ହେ ଦୁଃଖ ସହି ।
ଭାରତର ଯେଉଁ ସ୍ୱଦେଶ ଭକତ
ବହୁବାର ଯେହୁ ଦେଇଛ ରକତ ।
ତୁମେ ସେମାନଙ୍କ ସାଥେ		ଏକଇ ସୁବୀର ହୋଇ
ଗରିବ ଓଡ଼ିଆ ଦୁଃଖ		ପୁରିଲା ହେ ପରାଣେ ।
ଆସିଛ ସୁଦୟା ବହି		ନୟାଗଡ଼ କାରଣେ
ସକଳ ଏ ଦେଶର		ଅଧିବାସୀ ସମ୍ମାନେ
ଅରପେ ଭକତି		ଆନନ୍ଦ ମମେନେ
ଋତୁରାଜ ଏହା ଦେଖି		ଆସିଛି ଦୂରରୁ ବହି ।”

'ଉତ୍ସ' କବିତା ସଙ୍କଳନଟି କବିଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଭୂତିର ଏକ ମାର୍ମିକ ପରିପ୍ରକାଶ ।

'ରଣ ତାଣ୍ଡବ' (୧୯୫୧) ଏକ ମହାସମର କାବ୍ୟ । ଏହା ୧୯୫୧ ସାଲ୍‌ରେ ଓଡ଼ିଶା ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ପ୍ରେସ୍, ନୟାଗଡ଼ରୁ ପ୍ରକାଶିତ । ଏହା ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦରେ ରଚିତ । ଏଥିରେ ନଅଗୋଟି ସର୍ଗ ରହିଛି । ପ୍ରଥମ ସର୍ଗରେ 'ଉପକ୍ରମ-୧୯୧୮-୧୯୩୯', ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗରେ ଜର୍ମାନୀର ଯୁଦ୍ଧ ଜୁଆର ଓ ପଶ୍ଚିମ ଦେଶ ବିଜୟ, ତୃତୀୟ ସର୍ଗରେ ଆଫ୍ରିକା ଓ ପୂର୍ବ ବଲ୍‌କାନ ଯୁଦ୍ଧ, ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗରେ ଜାପାନର ଯୁଦ୍ଧ ଜୟ, ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗରେ ଋଷ ଅଭିଯାନ, ଷଷ୍ଠସର୍ଗରେ ମନ୍ତ୍ରଣା ଓ ଯୁଦ୍ଧଭଙ୍ଗା, ସପ୍ତମ ସର୍ଗରେ ଜର୍ମାନୀ ପରାଜୟ, ଅଷ୍ଟମ ସର୍ଗରେ ଜାପାନ ପରାଜୟ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣାହୂତି ଏବଂ ନବମ ସର୍ଗରେ ଉପସଂହାର ରହିଛି । କାବ୍ୟଟିର ଆରମ୍ଭରେ କବିଭୂଷଣ ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ର ବ୍ୟାସଦେବ, ବାଲ୍ମିକୀ ଓ କଳ୍ପନା ଦେବୀଙ୍କୁ ଆବାହନ କରିଛନ୍ତି-

"ଅବତାର ବ୍ୟାସେଦେବ ବାଲମିକୀ ସହ
କଳ୍ପନା ଦେବୀଙ୍କ ଯୋଗ୍ୟ ନନ୍ଦନ ଯୁଗଳ ।

କରବାରେ ଦୟା; ଛାଡ଼ି ଅମର ଭୂବନ
ଦିଅ ହେ ସାହାଯ୍ୟ ଏହି କାବ୍ୟ ଲିଖନରେ ।

ସ୍ୱାଗତ କଳ୍ପନା ଦେବୀ ଅଜ୍ଞାନ ନାଶିନୀ
କାବ୍ୟ-ପାଣି ବୀଣାପାଣି ସୁଯୋଗ୍ୟ ନନ୍ଦିନୀ ।

ବସ ହୃଦ ସିଂହସନ ଆନନ୍ଦ ବିଭୋଳେ
ମସ୍ତିଷ୍କ କାନନ ପୁଷ୍ପ କରି ଗୋ ଆଘ୍ରାଣ ।

ତହୁଁ ମଧୁ ସ୍ରୋତେ ଦେବୀ କର ମୁଦେ ପାନ
କରମା ସାହାଯ୍ୟ ତବ ଦୟା ମସୀ ଗାରେ
ଲେଖିବି ଏ ଗୁରୁବାକ୍ୟ ହେବ ଜଗଜ୍ଜିଣା ।"

ଏହାପରେ କବି ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧର୍ ସମସ୍ତ ଘଟଣା ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । 'ରଣ ତାଣ୍ଡବ' କାବ୍ୟ କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ 'ମହାଯାତ୍ରା' ମହାକାବ୍ୟ ଢାଞ୍ଚାରେ ଲିଖିତ । ୧୯୧୮ ମସିହାଠାରୁ ୧୯୪୫ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଶ୍ୱର ରାଜନୀତି, ଯୁଦ୍ଧନୀତି ଓ ଇତିହାସ ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ମୋଟ ଉପରେ କବିତ୍ୱ ଅପେକ୍ଷା ଏଥିରେ ଇତିହାସର ଘଟଣାବଳୀ ବର୍ଣ୍ଣନା ମୁଖ୍ୟପରି ମନେହୁଏ ।

'କଳ୍ପନା କୁଞ୍ଜେ' କବିତା ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଏକ ଶତ କବିତାର ମନୋଜ୍ଞ ସମାହାର । ଏହା ୧୯୫୨ ସାଲ୍‌ରେ ଓଡ଼ିଶା ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ପ୍ରେସ୍, ନୟାଗଡ଼ରୁ ପ୍ରକାଶିତ । ଏଥିରେ ସ୍ଥାନିତ କେତେଗୋଟି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ କବିତା ହେଉଛି- 'ହେ ଚିର ସୁନ୍ଦର', 'ବଡ଼ କପଟୀ ସେ', 'ନବଦୁର୍ଗ ରାଜାଙ୍କର ଅଭିଷେକ', 'ସାନ ବଡ଼ ନିଜପର', 'ସୁକ୍‌ତେଲ ତୀରେ', 'ସ୍ଥଳପଦ୍ମ', 'ଶେଫାଳୀ', 'ବିରହେ', 'ଆଜି ଖୁସୁରୁକୁଣୀ', 'କଳା ଭଅଁର', 'ସୁଷମା', 'ଉଷା', 'ବହୁରୂପା', 'ନିରାଶେ', 'ବିଜୁଳି ଅବାହନ', 'ସମାପିକା', 'ଆସ ହେ ବରଷା ତାତ', 'ଆସ ଆଶିଣ ମେଘ', 'ଭୋଦେଇ ଖରା', 'କଳ୍ପନା ସୁନ୍ଦରୀ', 'ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳା', 'ବଲ୍ଲରୀ', 'ଚିନ୍ତା ଦେବୀ', 'ନବଦୁର୍ଗ ପରିଚୟ', 'ଆସ ମୃତ୍ୟୁ', 'ମୋର ଏଇ ଜନ୍ମଭୂମି', 'ଗୋ ଧୂଳି', 'ପଖାଳ', 'ବିଚ୍ଛେଦ', 'ପୁରୀରେ ବ୍ରାହ୍ମମୁହୂର୍ତ୍ତ', 'ମୋ ଧନ', 'ସମୁଦ୍ର କୂଳ', 'କଉତୁକୀ' ଇତ୍ୟାଦି ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

'ନବଦ୍ଦୁର୍ଗ ରାଜାଙ୍କର ଅଭିଷେକ' କବିତାଟି ନୟାଗଡ଼ର ତତ୍କାଳୀନ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କର ଅଭିଷେକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ରଚିତ । କବି ଲେଖିଛନ୍ତି-

''ନାଚି ଉଠ, ଦେଶ ଭାଇ ହେ ମୋହର
କାଳ ଶୀତ ଗଲାଣି ହେ ଚଳି ଆଉ କି ଭୟ ତୁମର !

ଥୁରୁ ଥୁରୁ ହୋଇ ଅଙ୍ଗେ ଲୁଗା ଦେଇ ଆଉ କି କାଟିବା ଦିନ
ଦେଶ ପ୍ରଭୁ ଏବେ ଲେଉଟି ଅଇଲେ ଆବର ନୋହିବା ଦୀନ ।

ସୁଦିନରେ ଆଜି ହୋଇଛି ପ୍ରକୃତି ଦେଖ ହେ ବିବିଧ ବେଶ
ମଙ୍ଗଳ ସଙ୍ଗୀତ ଗାଇ ବିହଙ୍ଗମ ବୁଲୁଅଛି ଦେଶ ଦେଶ ।

\+ \+ \+

ନବଦୁର୍ଗ ଇନ୍ଦ୍ର ଏବେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ବିହାର କରିବେ ଏଥି
ଶୋଭା ସମ୍ପଦରେ ଦୟାକ୍ଷମା ଦାନେ ଇନ୍ଦ୍ରପଦ ଦେବ ମଥି ।''

'ଶେଫାଳୀ' କବିତାରେ କବି ଶେଫାଳୀ ଫୁଲର ସୁଷମାକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି-

''କାଶ ହାସମୟୀ ଶରଦ କନ୍ୟା
ଜ୍ୟୋସ୍ନା ରାତେ ଆଣ ପ୍ରେମ ବନ୍ୟା

ପାସୋର କି ଯିବ ମନୁ
ଦେଖି ଫେରି ଉପବନୁ

ତମର ହୀରକ ସ୍ମିତ
ଯାହା ବୁକୁ କରେ ସ୍ଥିତ

ପ୍ରବାଳ ରଙ୍ଗମିଶା ବରାଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗୀ
ଭୁଲିବ ଭଲାକେ କହ ଚାରୁ ଅପାଙ୍ଗୀ ।''

'ସୁଖୀ କିଏ' କବିତାଟି ଇଂରାଜୀ କବି Sir Henry Wotton ଙ୍କ 'Character of a happy man' କବିତାର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ । ଏଠାରେ କବି ସୁଖୀ ମଣିଷ କିଏ, ତାହା ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି-

'ଅଦୃଷ୍ଟ ପଡ଼ନା ସହି ଯେ ପାପ କେବେ ନ କରେ
ମଙ୍ଗଳ ସାଧନ ଭାବ ଯା ଥାଏ ସଦା ଅନ୍ତରେ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପର ଶୁଭଦିନ ଦେଖି ଯେ କରେ ଅଭିବାଦନ
ସାଧୁ ସଙ୍ଗେ ବଛା ପୁସ୍ତକ ପାଠେ ଦିଅଇ ମନ ।

ଯା'ର ନାହିଁ ଉଚ୍ଚାଭିଳାଷ ଅବା ପତନ ଭୟ
ନୀଚ ହୀନ କବଳରୁ ସେ ରକ୍ଷା ପାଏ ନିଶ୍ଚୟ ।

ଈଶ୍ୱର-ଭଜନ ମନ୍ତର ଯାର ଅଟଇ ମୂଳ
ଦେବତା ଦର୍ଶନେ ଯାହାର ନାହିଁ କାଳ ଅକାଳ ।

ନିଜେ ଅଟଇ ସେ ସମ୍ରାଟ ଭୂମି ନ ଥିଲେ ଗାରେ
କିଛି ନ ଥିଲେ ହେଁ ଅଛଇଁ ସବୁ ତାହା ପାଖରେ ।''

'ରାଜକୁମାରଙ୍କ କୋକମିନା' ଗୀତଟି ଇଂରାଜୀ କବି Sir Walter Scott ଙ୍କ Lullaby of an infant chief କବିତାର ଛାୟାରେ ଲିଖିତ । 'ତୁର୍ଯ୍ୟତାନ' କବିତାଟି ସାର୍ ୱାଲଟର୍ ସ୍କଟ୍ଙ୍କର Pibroch of Donial Dhu କବିତାର ଛାୟାରେ ଲିଖିତ । 'କବିଙ୍କ ପ୍ରୀତି' କବିତାଟି R.L.Stevenson ଙ୍କ 'Romance' ଶୀର୍ଷକ କବିତା ଛାୟାରେ ଲିଖିତ । କବି ଲେଖିଛନ୍ତି-

''ସଖୀ
ପ୍ରଭାତର ପକ୍ଷୀ ଗୀତେ ରାତ୍ରିର ତାରା ଆଲୋକେ
ସଜାଇବି ତମ ବେଶ   ଦେଖି ଚମକିବେ ଲୋକେ ।

ସାଗରର ନୀଳ ଜଳେ   ସ୍ଥଳ ଭାଗେ ଶ୍ୟାମ ବନେ
ବିରଚିବି ପ୍ରାସାଦ ଗୋ   ରହିବା ଆନନ୍ଦ ମନେ ।

ଝର ଝର ନିର୍ଝରିଣୀ   ଝରେ ଯହିଁ କଳ ଗୀତେ
ଫୁଟେ ଯହିଁ ତୋଫାଫୁଲ   ଗ୍ରୀଷମ ବରଷା ଶୀତେ ।

ତାହା ତୀରେ ତିଆରିବି ନିରିମଳ ପାକଶାଳା
ବିହରିବା ଆନନ୍ଦରେ   ତହିଁ ଗୋ ବିଜନ ବେଳା ।

ରାତ୍ରିର ଶିଶିର କଣା   ପ୍ରଭାତର ବର୍ଷାନୀରେ
ପରିଚ୍ଛଦ ପରିଷ୍କାରି   ରହେ ନିର୍ମଳ ଶରୀରେ ।

ବିଜନରେ ବୁଲିବେନି   କରିବା ସଂଗୀତ ଗାନ
ଅଦ୍ଭୁତ ସେ ଯାହା କେବେ   ଶୁଣିନାହିଁ ଯାହା କାନ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ବିସ୍ତୃତ ଏ ପଥ ପାଶ୍ୱେ ପାକ କରି ନିତ୍ୟ ଅନ୍ନ
ବୁଲି ମୋଦେ ସଖୀ ସଦା ଆନନ୍ଦେ କାଟିବା ଦିନ ।"

ସେହିପରି 'ବାରବୁଲା' କବିତାଟି R.L.Stevenson ଙ୍କ 'Vagabond' ନାମକ କବିତା ଛାୟାରେ ଲିଖିତ । କବିତାଟିରେ ବାରବୁଲାର ବକ୍ତବ୍ୟ ଏହିପରି-

''ନ ଚାହେଁ ମୁଁ ଧନରତ୍ନ ଆକାଂକ୍ଷା ସ୍ନେହ ମମତା
ବନ୍ଧୁ ଦରକାର ନାହିଁ ନ ଜାଣୁକେ ମୋର କଥା ।

ଆସୁ ଶୀତ ଦିନ ଘେନି ହେମାଳ ପବନ ସଙ୍ଗେ
ପକ୍ଷୀ ଗୀତ କରି ବନ୍ଦ ତୁହିନ ବିଞ୍ଚାଇ ରଙ୍ଗେ ।

ଆସୁ ବୈଶାଖର ଖରା ଶ୍ରାବଣର ବାରି ଧାରା
ଗୃହେ ବନ୍ଦୀ କରୁ ଜୀବେ ବିଜନ ହେଉ ଏ ଧରା ।

ତଥାପି ମୁଁ ଆନନ୍ଦରେ ବୁଲିବଇଁ ଗାଇ ଗୀତ
ଘର ମୋର ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ ଆସୁ ଖରା ବର୍ଷା ଶୀତ ।

ଲୋଡ଼ା ମୋର ନୀଳାକାଶ ଆବାର ଏ ଦୀର୍ଘ ପଥ
ଆସ ପ୍ରିୟେ ଆନନ୍ଦରେ ହେବା ରତି ମନମଥ ।''

କବିଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି କବିତା ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଭାବନା ବହନ କରେ ।

କବି ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ଫୁଲ ଫଳ' କବିତା ସଂକଳନରେ ସତୁରି ଗୋଟି ଓଡ଼ିଆ କବିତା ଓ ଚାରିଗୋଟି ଇଂରାଜୀ କବିତା ସ୍ଥାନିତ । ଏଥିରେ ସଙ୍କଳିତ କେତେଗୋଟି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ କବିତା ହେଉଛି- 'ହରିବନ୍ଦନା', 'ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ପ୍ରତି', 'ଗୋପୀଙ୍କର କୃଷ୍ଣ ପ୍ରତି', 'ଲଳିତାଙ୍କର କୃଷ୍ଣ ପ୍ରତି', 'ରାଧାଙ୍କର କୃଷ୍ଣ ପ୍ରତି', 'କୃଷ୍ଣଙ୍କର ରାଧାଙ୍କ ପ୍ରତି', 'କୌଶଲ୍ୟାଙ୍କର ଶ୍ରୀରାମ ପ୍ରତି', 'ଆକୁଳ ଡାକ', 'ଉତ୍କଳ ପ୍ରତି', 'ଆଳସ୍ୟ ପ୍ରତି', 'ଭାରତ', 'ସାର୍ ଜନ୍ ମୂରଙ୍କର', 'କରୁଣାରେ ପତନ', 'ନରପ୍ରତି', 'ଶକୁନ୍ତଳା', 'ଅସାର ସଂସାର', 'କାକାଶ', 'ମାୟା ସଂସାର', 'ବସନ୍ତ ଉଷା', 'ସାଗର', 'ଯୌବନ ପ୍ରତି', 'କାହିଁ ଚାଲିଗଲ', 'ପ୍ରେମ', 'ଦୁଃଖିନୀ', 'ଭକ୍ତି', 'ବାଣୀ', 'ଆବାହନ', 'କୀର୍ତ୍ତନ ସଂଗୀତ', 'ଜାତୀୟ ସଂଗୀତ', 'ବିଦାୟ ସଂଗୀତ', 'ସ୍ୱ ଗ୍ରାମ', 'ଜନ୍ମାଷ୍ଟମୀ', 'ଶରତ ସଚିବ', 'ଗୁପ୍ତ ପ୍ରେମ', 'ପଦସେବା', 'ନାଉରୀ', 'ଗରମ', 'ପୁରୀ ଜଗନ୍ନାଥ', '୧୯୫୫' ଇତ୍ୟାଦି । 'ଖୋରଧା ଦୁର୍ଗ' କବିତାରେ କବି ଖୋରଧାର ଅତୀତ ଗୌରବକୁ ରୋମନ୍ଥନ କରିଛନ୍ତି । ଯେପରି-

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

''କବି ମୋର ମନ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଛି
ଏ ଦୁର୍ଗ ପ୍ରାଚୀର ଦେଖି
କାହିଁଗଲେ ସେହି ଓଡ଼ିଆ ଭୂପତି
ଯାହାଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି ବିରାଜେ ଅଦ୍ୟାପି
ସେହୁ ଚାଲିଗଲେ ନିଜ କୃତ କୀର୍ତ୍ତି
ଗଲେ ଏଥି ଏହା ରଖି ।

ନାହିଁ ଆରେ ଭାଇ ପୂର୍ବ ସୌଧମାନ
ନାହିଁତରେ ଆଉ ସେପରି ଉଦ୍ୟାନ ।
ଗଡ଼ ଅବଶେଷ ରହିଅଛି ଅରଜି
କର୍ତ୍ତାଙ୍କର ଯଶ ରଖି ।''

'ବସନ୍ତ ଉଷା' କବିତାରେ କବିଙ୍କର ପ୍ରକୃତି ପ୍ରାଣତା ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଛି । ବସନ୍ତର ମନୋରମ ଉଷା କବି ଲେଖନୀରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି-

''ଦେଖ ଦେଖ ଏବେ ପାଇଲା ଘୋର ନିବିଡ଼ ନିଶା
ସବୁ ଦୁଃଖ ଶେଷ ହୋଇଲା ମନେ ଆସେ ଭରସା ।

ଦେଖ ଏଇ ପ୍ରାଚୀନ ନଗରୀ ଦିଶେ ଅତି ସୁନ୍ଦର
ଆକାଶ ପୃଥିବୀ ଦିଶଇ ଆହା କି ମନୋହର ।

ତାରା ଗ୍ରହେ ଲୀନ ହେଲେଣି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଆକାଶ ଦେଶ
ଖବର ଉଦେ ହୁଏ ତପନ ଆହା କେଡ଼େ ଉଲ୍ଲସେ ।

ପ୍ରଭାତେ କୋକିଳ ବସିଣ ଗଛ ଡାଳରେ ମୁଦେ
କୁଉ, କୁଉ, କୁଉ ରାବଇ ସ୍ପଷ୍ଟ ପଞ୍ଚମ ନାଦେ ।''

ଏହି ସଙ୍କଳନରେ ଚାରିଗୋଟି ଇଂରାଜୀ କବିତା ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି, 'Beauty', 'A fare well', 'love' ଏବଂ 'where is that time' । 'ନାଉରୀ' କବିତାଟିରେ କବି ନାଉରୀକୁ ସାହା ଭରସା କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ କବି ଗାଇଛନ୍ତି-

''ନାଉରୀ ! ମୋତେ କର ନଈପାରି
କୂଳ ନାଇଁ, ଥଳ ନାଇଁ
ଖେଳେ ଜଳ ଭଉଁରୀ ।
ଆସେ ନଇଁ ସଞ୍ଜ କଇଁ
ଘୋଟେ ନିଦ କାଉଁରୀ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଝଡ଼ ଆସେ ଝଞ୍ଜା ବହେ
ତୁରେ ଯାଆ ନା ହାରି
ସାହା ତୁହି ବାହା ତୁହିଁ
ବାହା ନ କର ଡେରି ।''

'ଗଡ଼ଜାତୀ' କବିତାରେ କବି ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ଚିର ନିଷ୍ପେସିତ ଗଡ଼ଜାତୀ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଜାଗି ଉଠିବା ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଛନ୍ତି-

''ହେ କଙ୍କାଳ ! ହସ କିରି କିରି ହସ ଆଜି
ପୂର୍ବରାତିର ଦୁର୍ଗପ୍ରାଚେରୀ ଦେଖରେ ପଡ଼ିଚି ଭାଜି ।

ଉଠରେ ଦର୍ପେ, ପତନ, ସର୍ପେ, ଦେଖା ତୋ ଚେତନା ଯଷ୍ଟି
ତ୍ରିରଙ୍ଗ ପତାକା ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଉଡାଇ ଟେକରେ ବଜ୍ର ମୁଷ୍ଟି ।''

'ବାପୁଜୀ' କବିତାଟି କବିଙ୍କର ଏକ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ସର୍ଜନା । ଏଥିରେ କବି ବାପୁଜୀଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବାପୁଜୀଙ୍କ ଅକାଳ ବିୟୋଗ କବିଙ୍କ ମନରେ ଘୋର ସନ୍ତାପ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ବାପୁଜୀଙ୍କ ପ୍ରତି କବିଙ୍କର ଭକ୍ତି ଅର୍ଘ୍ୟ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଭାବରେ ପ୍ରତିପାଦିତ-

''ବାପୁଜୀ ପୂଜିବାକୁ ତବ ପୟର
ବାରେ ହେବାକୁ ଜନ୍ମେ ଭୃତ୍ୟ କୋୟର

ଦର୍ଶନ ଲଭିବାକୁ ଶେଷକୁ ଥରେ
ଭାବିଥିଲି ଆଜି ମୋ ଜୀବନ ଥରେ ।

ସବୁ ହୋଇଲା ସପନ
ଏପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ଆସିବ ଏପରି କାର ଭାବିଥିଲା ମନ ହେ ।

କୃଷ୍ଣ ଜନ୍ମ ସ୍ଥଳ ଯମୁନା କୂଳେ
ଦ୍ୱାରକାରେ ମୃତ୍ୟୁ ସିଆରି ମୂଳେ

ତମର ଜନମ ଦ୍ୱାରକା ପାଖେ
ଶେଷ ନିଦ୍ରା ହେଲା ଯମୁନା କାଖେ

ତମେ ଛଦ୍ମବେଶୀ କୃଷ୍ଣ ହେ
ମୋହନ ମୁରଲୀ ଅହିଂସା ମନ୍ତର ପାପ କରିଦେଲା ଭସ୍ମ ହେ ।'' ॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

କବି ଭୂଷଣ ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର 'ଚନ୍ଦ୍ରାବତୀ' ଓ 'ରତ୍ନାଞ୍ଜଳୀ ରତ୍ନାକର' ନାମକ ଦୁଇଗୋଟି କାଳ୍ପନିକ କାବ୍ୟର ସ୍ରଷ୍ଟା ଅଟନ୍ତି ।

କବିଭୂଷଣ ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ନୟାଗଡ଼ର ଗର୍ବ ଓ ଗୌରବ । ତାଙ୍କର ସର୍ଜନଶୀଳତାର ପଟାନ୍ତର ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ କାବ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ ନୟାଗଡ଼ ଷ୍ଟେଟ୍ ପ୍ରେସ୍‌ରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ନୟାଗଡ଼ର ମହାନୁଭବ ରାଜା ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଲାଭ କରି କବି ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଉଭୟ ଗୁଣାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏବଂ ପରିମାଣାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି ।

ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ (୧୯୧୭-୨୦୦୫)

ଓଡ଼ିଶାର ଖ୍ୟାତନାମା ନାଟ୍ୟଶିଳ୍ପୀ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓଙ୍କ ସୁପୁତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ ସାହିତ୍ୟିକ ଭାବରେ ସୁପରିଚିତ । ସେ ଚିତ୍ରକଳା ଓ ସାହିତ୍ୟର ନିଷ୍ଠାପର ପୂଜାରୀ । ସାହିତ୍ୟକୁ ଆନ୍ତରିକ ଭାବରେ ଭଲ ପାଇବାର ପ୍ରବୃତ୍ତିଟିକୁ ସତେଯେପରି ସେ ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କଠାରୁ ଉତ୍ତରାଧିକାର ସୂତ୍ରରେ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀ ଭାବରେ ମଧ୍ୟ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶା ଲଳିତକଳା ଏକାଡ଼େମୀ ତରଫରୁ ଶିଳ୍ପୀ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓଙ୍କୁ ସମ୍ମାନିତ କରାଯାଇଛି । ଜୀବନ ଓ ଜଞ୍ଜାଳରେ ସେ ଥିଲେ କଳାଶିକ୍ଷକ । ପାରମ୍ପରିକ ଚିତ୍ରକଳା ଶୈଳୀରେ ପ୍ରକୃତିର ଅଧ୍ୟୟନ, ପୋଟ୍ରେଟ୍ ଅଙ୍କନରେ ସେ ଥିଲେ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ । ତୈଳଚିତ୍ର ଅଙ୍କନରେ ମଧ୍ୟ ସେ ବେଶ୍ ପାରଦର୍ଶିତା ଲାଭ କରିଥିଲେ ।

ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓଙ୍କ ସର୍ଜନଶୀଳ ପ୍ରତିଭା କେବଳ ତୂଳୀର ମୁନରେ ସୀମିତ ନ ଥିଲା । ପିତାଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାର ସୂତ୍ରରେ ସାହିତ୍ୟ ସର୍ଜନାରେ ମଧ୍ୟ ସେ ତାଙ୍କର ଯଥାସାଧ୍ୟ ପ୍ରତିଭା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି । ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଶୁରଦେଓ ମୁଖ୍ୟତଃ କବି । ତାଙ୍କର କବିତାଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି- (୧) ଦକ୍ଷିଣକାଳୀଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ, (୨) ମାନସୀ, (୩) ଜଗତ୍‌ଜନନୀ ମା' ଦକ୍ଷିଣକାଳୀ ଏବଂ (୪) ସମୟର ପୂର୍ଣ୍ଣଚ୍ଛେଦ । ଦକ୍ଷିଣକାଳୀଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଶୂରଦେଓଙ୍କ ପ୍ରଥମ ରଚନା । ଏଥିରେ ନୟାଗଡ଼ର ଆରାଧ୍ୟଦେବୀ ଦକ୍ଷିଣକାଳୀଙ୍କ ଇତିହାସ ଓ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ନୟାଗଡ଼ର ରାଜା ଲଡ୍ଡୁକେଶ୍ୱର ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକାଳରେ ବିଧାର ସାମନ୍ତ ନାମକ ଦେବୀ ସାଧକ କିପରି ମା' ଦକ୍ଷିଣକାଳୀଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ଗଡ଼ରୁ ଆଣି ନୟାଗଡ଼ରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ମା' ଦକ୍ଷିଣକାଳୀ

କରାଇଲେ, ତାହା ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । କବି ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ ଦକ୍ଷିଣକାଳୀଙ୍କ ନାମର ଯଥାର୍ଥତା ପ୍ରତିପାଦନ କରିବାକୁ ଯାଇ ଲେଖିଛନ୍ତି-

"ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦିଏ ଦକ୍ଷିଣାସ୍ୱରୂପ
ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ, ମୋକ୍ଷ
ତେଣୁ ତାର ନାମ ଦକ୍ଷିଣକାଳୀକା
ମୃତ୍ୟୁ ନିବାରିଣୀ ସଖ୍ୟ ।"

'ଦକ୍ଷିଣକାଳୀ ମାହାତ୍ମ୍ୟ' ଏକ ବର୍ଣ୍ଣନାଧର୍ମୀ କବିତା । କବି ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓଙ୍କର ଆଦ୍ୟ ପ୍ରତିଭାର ଏହା ଏକ ନିଦର୍ଶନ । 'ମାନସୀ' କବିତା ସଙ୍କଳନଟି କବି ଶୂରଦେଓଙ୍କ ବିକାଶୀଳ ପ୍ରତିଭାର ସଙ୍କେତ ବହନ କରେ । ୧୯୮୯ ମସିହାରେ ଏହା ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ଏହା ଏକ ଆଧୁନିକ କବିତା ସଙ୍କଳନ । ଏଥିରେ ପଞ୍ଚତିରିଶିଗୋଟି କବିତା ରହିଛି । ଏହି କବିତା ଗୁଡ଼ିକରେ କବିଙ୍କର ଭାବାବେଗ ଗଭୀର ଭାବରେ ଉପଲବ୍‌ଧ । 'ଆଜିର କଥା', 'ମନର ବ୍ୟଥା', 'ଚାଲିଛି ଯେ ପଥେ', 'ଅନୁତାପ', 'ସତେ ସଖି', 'ପ୍ରେମର ମିଳନ', 'ଅଭିମାନ', 'ଅଶ୍ରୁ', 'ପଲ୍ଲୀଧାରେ', 'ଅନୁରାଗ', 'ଜୀବନ ସଉଦା', 'ବିରହିଣୀ', 'ମିଳନ', 'ପ୍ରକୃତଦାନ' ପ୍ରଭୃତି କେତୋଟି ସାର୍ଥକ କବିତା ଏଥିରେ ରହିଛି । କବି ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ ଜଣେ ଦରଦୀପ୍ରାଣ ସ୍ରଷ୍ଟା । ସମାଜର ଅବହେଳିତ ମନୁଷ୍ୟ ଜାତି ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଗଭୀର ଦରଦ ରହିଛି । କବି ମାୟାଧର ମାନସିଂହଙ୍କ ପରି ସେ ଜୀବନର ସମସ୍ତ ଦୁଃଖ ଓ ଅଶ୍ରୁ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରେମାନୁଭୂତିକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସିଦ୍ଧି ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । 'ସତେ ସଖି' କବିତାରେ କବିଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ବେଦନା ପ୍ରତିଫଳିତ-

"ସେଦିନ ତୁମରି ପ୍ରଣୟ ଅର୍ଚ୍ଚନା ପାଇଁ ଗୋ
ଯାଇଥିଲି ତୁମ ଅଭିସାର କୁଞ୍ଜେ ଧାଇଁ ଗୋ ।
କଳାମେଘ ତଳେ ଚାନ୍ଦ ନିରେଖି
ଚାହୁଁଥିଲ କନକନ ଗୋ
ଭିଡ଼ିଥିଲି ସଖି ବାହୁ ବନ୍ଧନେ
ହେଉଥିଲ ଛନଛନଗୋ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପ୍ରେମ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚେ ତୁମେ ଆଉ ମୁଁ ସଖି ଗୋ
ଅଭିନୟ ପରେ ଯବନିକା ଥିଲା ବାକି ଗୋ
ଭୁଲିଗଲ ମୋତେ ନୂଆ ସାଥୀ ପାଇ
ଚାଲିଗଲ ସାଥେ ସାଥେ ଗୋ ।

ମୁଁ ପ୍ରେମ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବେଶ ସାଜି ବୁଲେ
ସଂସାର ପଥେ ପଥେ ଗୋ
ଯେତେ ଦୂରେ ରୁହ ଦୁଃଖ ନାହିଁ ମୋର ଆଉ ଗୋ
ସ୍ନେହାକର୍ଷଣ ଜୀବନେ ଏତିକି ଥାଉ ଗୋ ।

ନୟନୁ ଅଶ୍ରୁ ନିଗାଡ଼ିବି ନାହିଁ
ଅତୀତକୁ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ଗୋ
ରାଜପଥ ନିତି ବୁଲିବି
ତୁମ ଆଗମନୀ ଗୀତ ଗାଇ ଗୋ ।''

'ପ୍ରାଚୀନ' କବିତାରେ କବି ଆଦ୍ୟଯୌବନର ଏକ ମଧୁକ୍ଷରା ସ୍ମୃତିକୁ ରୋମନ୍ଥନ କରିଛନ୍ତି-

''ଏଇତ ସେଦିନ ବର୍ଷା ମୁଖର ରାତେ
କାଲିପରି ଲାଗେ ପ୍ରତେ
ଆସିଥିଲା ଯେବେ ସୁନ୍ଦରୀ ଏକ ଆର୍ଦ୍ର ବସନ ପିନ୍ଧି
ଦରହାସ ମୁଖେ ସରମିତ ଭାବ ଥିଲା
ହସ୍ତେ ଶୋଭିତ ମାଳତୀ କୁସୁମ ମାଳା
ରକ୍ତରେ ଥିଲା ଉଗ୍ର ତାରୁଣ୍ୟ ତାତି
ବରଷା ରାତି ଉଠିଥିଲା ସେବେ ମାତି
ଥଣ୍ଡା ପବନ ସ୍ପନ୍ଦନ ଜାଗିଥିଲା
ଯୌବନ ତାର ଆର୍ଦ୍ର ବସନେ
ଉନ୍‌ମାନେ ହସୁଥିଲା ।''

'ବିରହିଣୀ' କବିତାଟି କବିଙ୍କର ପ୍ରେମୋଚ୍ଛଳ ଅନୁଭବର ଏକ ରସସିକ୍ତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । କବି ଏଥିରେ ବିହରିଣୀ ପ୍ରିୟାର ସନ୍ଦେଶ ପାଇଁ ବେଶ ବ୍ୟାକୁଳତା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଯେପରି-

"ଚୋରା ବସନ୍ତରେ କହି ପାରିବୁକି
ପ୍ରିୟତମା ମୋର କିପରି ଅଛି
ଫଗୁଣ ସଞ୍ଜରେ ମାଧବୀ କୁଞ୍ଜରେ
ପଚାରୁ ଥିଲା କି ମୋ କଥା କିଛି ?

ଆସୁ ଆସୁ ତାକୁ ନିରୋଳା ସଞ୍ଜରେ
ଦେଖୁଥିବୁ ତାକୁ ଚୋରା ବସନ୍ତ
ଚମ୍ପକ ବରନା ତନୁ ତଳେ ଲୁଚି
ଭିଡ଼ାଇଥିବ ତା' ନୀଳ ପଣତ ।

ଥରି ଉଠୁଥିବ କନକ ବରନା
ଛନ ଛନ ହୋଇଥିବ ତା' ମନ ।
ତୁମ ମୃଦୁମଧୁ ଚୋରା ପରଶରେ
ଶିହରି ଥିବ ତା' କୋମଳ ପ୍ରାଣ ।

ରଚିଥିବ ତୁମେ ଯୌବନ ବିଳାସ
ଖସାଇଥିବ ତା' ସ୍ତନ ଉତ୍ତରୀ
ଦେଖିଥିବ ତାର ଯୁଗଳ ଉରଜ
ଖେଳିଥିବ ସେଠି ଚକାଭଉଁରୀ ।

ବିରହିଣୀ ପ୍ରିୟା ମନ ତଳେ ତୁମେ
ଛୁଇଁ ଦେଇଥିବ ପ୍ରୀତି କାଉଁରୀ
ଖଞ୍ଜରୀଟ ଦୃଶା ଭଞ୍ଜ ଚଉପଦୀ
ଗାଇଥିବ ମନେ ବେଦନା ଭରି ।"

ଏହି କବିତାଟି ପାଠକଲେ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସଙ୍କ 'ବନ୍ଦୀର ସ୍ୱଦେଶ ଚିନ୍ତା' କବିତାଟି ମନେ ପଡ଼ିଯାଏ । କବିଙ୍କର 'ଜୀବନ ସଉଦା' କବିତାଟି ତାଙ୍କର ପ୍ରଣୟ ଭାବନାର ମୂର୍ତ୍ତ ରୂପ । ଏହା ମାନସିଂହଙ୍କ କବିତାର ଢାଞ୍ଚାରେ ଲିଖିତ । କବି ଲେଖିଛନ୍ତି-

"ଏହି ସହକାର କୁଞ୍ଜେ
କହିଥିଲ ପ୍ରିୟ ଅସିବାକୁ ପରା
ଫଗୁଣ ମଳୟ ସଞ୍ଜେ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଚାଲିଯିବ ତୁମେ କେଉଁ ଦୂର ଦେଶେ
ପର କରି ମୋତେ ଆଜି
ଗଢ଼ିଥିଲ ଯେଉଁ ଆଶାର ସଉଧ
ନିମିଷକେ ଗଲା ଭାଜି ।

ସେଦିନ ଫଗୁଣ ସଞ୍ଜେ
ଜୀବନ ସଉଦା ବାଢ଼ିଲା କାହିଁକି
ମୋ ଲାଗି ମାଧବୀ କୁଞ୍ଜେ ।

× × ×

ଆଶା ନାହିଁ ଆଉ ପ୍ରେମ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚେ
କରିବାକୁ ଅଭିନୟ
ବୁଝିଲି ମୁଁ ଆଜି ଭଲ ପାଇବାର
ଶେଷଫଳ ବିଷମୟ

ଆସିବ ଯେବେ ଗୋ ଫେରି
ଲିଭାଇ ଦେବ ଗୋ ଭସ୍ମ ଚିତାକୁ
ଅଶ୍ରୁ ବର୍ଷଣ କରି ।''

'ମିଳନ' କବିତାଟିରେ କବିତାର ମାର୍ମିକ ଆବେଦନ ହେଉଛି ପ୍ରେମ ଓ ମିଳନ ।

ପ୍ରୀତିଛଳ ଛଳ ହୃଦୟରେ କବି ଗାଇଛନ୍ତି-

''ବାସର ମିଳନ ରାତି
ଆସ ପ୍ରିୟା ଆସ .ବାସର ଶେଯେ ଗୋ
ପାହି ଆସିଲାଣି ରାତି ।

ଲିଭି ଲିଭି ଆସେ କ୍ଷୀଣ ଦୀପ ଶିଖା
କୁହ ତାରେ ସାକ୍ଷୀ ରଖି
ସ୍ୱାମୀ ଗୁରୁ ସ୍ୱାମୀ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ନିଜେ
ଭୁଲିଯିବ ନାହିଁ ସଖି ।

ମଧୁମୟ ଏଇ ବାସର ରଜନୀ
ପାହି ଯାଉଅଛି ସହୀ
ସ୍ୱାମୀ ରୂପ ଛବି ନେତ୍ର ତୁଳିକାରେ
ଆଙ୍କି ନିଅ ରଙ୍ଗ ଦେଇ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଲାଜକୁଳି ପ୍ରିୟା ମଥାପୋତି କିଆଁ
ବସିଛ ଗୁମାନ କରି
ଖୋଲିଦିଅ ତୁମ ମୁଖର ଓଢ଼ଣା
ଚାହଁ ମୋତେ ଜବାଧରୀ ।

× × ×

ଅତୀତର ସେଇ ଅଲିଭା ସ୍ମୃତିକୁ
ଅନ୍ତରୁ ପୋଛି ଦିଅ
ମଧୁମୟ ଏଇ ବାସର ସ୍ମୃତିକୁ
ମନତଳେ ଆଙ୍କିନିଅ ।

ମଧୁର ବସନ୍ତେ ମଧୁମୟ ସୃଷ୍ଟି
ମଧୁମୟ ଏ ରଜନୀ
ଜୀବନର ଏଇ ନିବିଡ଼ ବନ୍ଧନ
ଚିର ଦିନ ଥାଅ ରାଣୀ ।

ଏ ମଧୁ ବାସର ରଜନୀରେ ପ୍ରିୟା
କି ଅଛି କି ଦେବି କୁହ
ସ୍ନେହ ପ୍ରେମଠାରୁ ଜଗତରେ ରାଣୀ
ଆଉ କିଛି ବଡ଼ ନୁହଁ ।

ଆସ ରାଣୀ ଆସ ଦିଗମ୍ବରୀ ବେଶେ
ଲଜ୍ୟା ତେଜି ମନୁ ଥରେ
ଫୁଲ ଶଯ୍ୟାପରେ ତନୁ ପାରିବା ଗୋ
ତୁମେ ଓ ମୁଁ ଏକାଧାରେ ।''

'ମାନସୀ' କବିତା ସଂକଳନ ସମ୍ପର୍କରେ କବି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ରାଉତରାୟ ମତ ଦିଅନ୍ତି- ''ମାନସୀ କବିତା ସଂକଳନଟିର ଅନ୍ତର୍ଗତ କେତେକ କବିତାରେ କବିଙ୍କର ଆବେଗ ଓ ପ୍ରକାଶ ଭଙ୍ଗୀ ରସୋତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପାରିଛି । କବିଙ୍କର ଭାଷା ସାବଲୀଳ, ...ଳୁ ଏବଂ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ । କବିତା ଗୁଡ଼ିକ କ୍ଲିଷ୍ଟତା ଓ ଦୁର୍ବୋଧତାରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ପାଠକ ପାଠିକାଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ଦେବାକୁ ସକ୍ଷମ ହେବ ବୋଲି ମନେହୁଏ ।''

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

କବିଙ୍କର 'ସମୟର ପୂର୍ଣ୍ଣଛେଦ' କବିତା ଗ୍ରନ୍ଥରେ ତେପନ ଗୋଟି କବିତା ସ୍ଥାନିତ । ଏଥିରେ 'ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ' ଠାରୁ 'ଏକାକୀ କବି' ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ଭାବାବେଗର କବିତା ସଂକଳିତ । 'ଅସ୍ତସୂର୍ଯ୍ୟ' କବିତାରେ କବି ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ମଧୁର ସ୍ମୃତିକୁ ରୋମନ୍ଥନ କରିଛନ୍ତି-

''ହେ ନିଖିଳ ନୟନର ତାରା
ତୁମର ତ ପଟାନ୍ତର ଇତିହାସେ ନାହିଁ
ଓଡ଼ିଆର ନଭୋମଣି ହେ ପ୍ରିୟ ମୁକ୍ତିର ତରଣୀ
ଏ କଥା ବି ତୁମେ କି ଜାଣନା ?
ସବୁ ଗଜ କପାଳରେ ମୁକୁତା ଥାଏନା
ସବୁ ନିମ ଗଛରେ ବି ମଳୟର ଚନ୍ଦନ ରହେନା
କୋଟି ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ ହେ ଗୋପବନ୍ଧୁ !
ତମସାର ସାଥୀ ହେ ସାରଥୀ
ତ୍ୟାଗ ଆଉ ପ୍ରତୀକ୍ଷାର ହେ ମହାସିନ୍ଧୁ ।''

'ତୁମ ପ୍ରତିଭାକୁ' କବିତାରେ କବି ଶୂରଦେଓ ପଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀଶ ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ସାରସ୍ୱତ ପ୍ରତିଭାର ନିରାଜନା କରିଛନ୍ତି । ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ପୂଜାରେ ଅବହେଳା ଲକ୍ଷ୍ୟକରି କବି ଗାଇଛନ୍ତି-

''ତୁମ ପ୍ରତିଭାକୁ ଚିହ୍ନିବା
ଆଉ ଚିହ୍ନାଇବାର ପାଇଁ
ଏ ଦେଶରେ କାହିଁ ଜନ୍ମ ହୋଇଚି ବୋଲି
ନିଃଶ୍ୱାସ ଖାଲି ମାରିବାର ବେଳେ
ବିଶ୍ୱାସ ମୋର ନାହିଁ
ପଚାଶ ବର୍ଷ ଧରି
ଏକ ସାହିତ୍ୟର
ଯେଉଁଭଳି ସେବା ସାଧନା ଯାଇଛ କରି
ତମର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଶ୍ରାଦ୍ଧର ବେଳେ
ଗୁମୁରି ଉଠୁଛି କେବଳ ବେଦନା ବିଦ୍ଧ ପ୍ରାଣର
ଆକୁଳ ବାଣୀ କାହିଁକି କାହିଁକି
କଅଣ ପାଇଁକି ସବୁ ପାରୁଥିବ ଜାଣି

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ବାଣୀ ମୂଳକର ବାଣୀ ସେବକ ମୁଁ
ତବ ପ୍ରତିଭାର ଅବହେଳା ପାଇଁ ଅପଚାର ପାଇଁ
ହୃଦୟ ହେଉଛି କାହିଁକି କେଜାଣି ହାଣି ।''

'କିଏ ନାରୀ' କବିତାରେ କବି ନାରୀର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଲେଖିଛନ୍ତି-

''ଦେବତାର ହାଡ଼ଗଢ଼ା ନୁହେଁ କେଭେ ନାରୀ
ପୁରୁ ଗଢ଼ିଛି ତାକୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସଞ୍ଚାରି
କବିର ଭାବନା ରାଶି ଉଛୁଳେ ଅନ୍ତରେ
ନିରେଖି ଚାହିଁଲେ ସଖୀ ମୁରୁକି ହସରେ ।
ଅରପି ନାରୀଠାରେ କି ନୂତନ ମହିମା
ଅମର କହିଛି ଶିଳ୍ପୀ ତାହାରି ପ୍ରତିମା
କେତେ ରଙ୍ଗ ଢ଼ଙ୍ଗ ତାର ବେଶର ଭୂଷଣ
ପ୍ରିୟ କରେ ଯାଚି ହୋଇ କରେ ଅରପଣ
ବସନ୍ତ ବନେକି ଭାସି ଆସେ ସଜ ଫୁଲ
କିରଙ୍ଗେ ରଙ୍ଗାଏ ଶିଳ୍ପୀ କରି ସମତୁଲ
ତା'ର ଦେହରେ ରଖି ଲଜ୍ଜା ଆବରଣ
ଭରା ଯଉବନ ତା'ର କରିଛି ଗୋପନ ।
ଜାଗିଛି ସେ ନାରୀଠାରେ ପ୍ରେମିକ ବାସନା
ଅର୍ଦ୍ଧେକ ମାନବୀ ସେହୁ ଅର୍ଦ୍ଧେକ କଳ୍ପନା ।''

ଏହା ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁରଙ୍କ ଏକ ଅନୂଦିତ କବିତା ।

'ଧୂସର ସନ୍ଧ୍ୟା' କବିତାରେ କବିଙ୍କର ଅନୁଭବ ଏହିପରି-

''ଅସମାପ୍ତ ସ୍ମୃତିର ସାଗରେ
ମୁଁ ଯେ ଏକ କ୍ଳାନ୍ତ ନାବିକ
ଲୁହ ଲୁହ ମୋର ଯାଏ ବହି
ସାଗର କି ରଖେ ତା' ହିସାବ ?

ମୋ ଆଖିର ଅସରନ୍ତି ଲୁହେ
ଭିଜେ ଯଦି ସାରା ସାଗରଟା

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ସେଇ ଏକା ମୋର ଆଶ୍ୱାସନା
ସେଇ ମୋର ଏକଇ କାମନା ।''

'କବିତା ଓ ଜୀବନ' କବିତାରେ କବିଙ୍କର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ବିଷୟ ହେଉଛି-

''ଦୁଃଖରେ ସନ୍ତୁଳିତ ନ ହେଲେ
ଲୁହକୁ କାଳି ନ କଲେ
କଲମ ମୁନରୁ ଧରା ଦିଏନି କବିତା
ଟୋପା ଟୋପା ରକ୍ତକୁ ଭୂଇଁରେ ନିଗାଡ଼ି ନ ଦେଲେ
ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ଲୁହରେ କଲମ ନ ଭିଜିଲେ
ଫୁଟେ ନାହିଁ କବିତାର କଅଁଳ ଫୁଲ ।
ସୁଖ ସକାଳର କଅଁଳ ଖରା ପରି
ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ଭିତରେ ଯିଏ ପାଲଟିଯାଏ ଧାରୁଆ ଛୁରୀ
ତା'ପରେ ତ ଦୁଃଖ ଆଉ ଦୁଃଖ
ଏଇଠି ଦୁଃଖ ସହିତ ସାଲିସ କରି ନୁହେଁ
ଲଢ଼େଇ କରି ବଞ୍ଚିବା ହିଁ ଜୀବନ ।"

'ମରୀଚିକା' କବିତାରେ କବି ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ ନିଜର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁଭବକୁ ନିମ୍ନ ପଦପନ୍ତିରେ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି-

''ସ୍ୱପ୍ନର ରାଜ୍ୟରେ ବୁଲୁଥିବା ବେଳେ
ତୁମକୁ ଭେଟି ଥିଲି
ଠିକ୍ ଏକ ଦିଗ୍‌ବଳୟ ପରି ।

ମନର ମନ୍ଦିରେ ଦିନେ
ତୁମକୁ ଭେଟିଲି, ଲାଗୁଥିଲ
ଠିକ୍ ଏକ ସ୍ମୃତି ପରି ।

ଭାବନାର ନଈ ସୁଅରେ ପହଁରୁ ପହଁରୁ
ତୁମକୁ ଭେଟିଲି
ଆଶାର ସମାଧି ପରି ।

ନିଜ ସମ୍ମୁଖରେ ଦିନେ
ତୁମକୁ ଭେଟିଲି ଲାଗୁଥିଲ
ମୃଗତୃଷ୍ଣା ପରି ।''

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

'ଏକାକୀ କବି' କବିତାରେ କବି ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ନିଜର ଏକେଲା ଅନୁଭବକୁ ଜାହିର କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ-

''କହିଥିଲି ପ୍ରିୟା ଫଗୁଣ ଆସିଲେ ଲେଖିବି କବିତା ଦେବଗୋ ପଣତ ମେଲି ।
ତମେ ସେଇମିତି ନୀରବ ରହିଛ ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ଏବେ ଶ୍ରାବଣ ବି ଗଲା ଚାଲି ।
ଫଗୁଣ ଯେ କେତେ ରଙ୍ଗ ଖେଳିଗଲା ମୋ ମନ ରହିଲା ଫିକା
ଶ୍ରାବଣ ଯେ ଏବେ ଧୋଇଦେଇ ଗଲା ସହିଲି ମୁଁ ଏକା ଏକା ।''

'ସମୟର ପୂର୍ଣ୍ଣଛେଦ' କବିତା ଗ୍ରନ୍ଥ ସମ୍ପର୍କରେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ରାଉତରାୟ ଲେଖିଛନ୍ତି- ''ନୟାଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲା ଏବଂ ନୟାଗଡ଼ ଟାଉନ ନିବାସୀ ଶ୍ରୀ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ 'ସମୟର ପୂର୍ଣ୍ଣଛେଦ' ନାମକ କବିତା ସଙ୍କଳନଟି ପଢ଼ି ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଛି । ଶ୍ରୀ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ନାଟ୍ୟକାର ଓ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓଙ୍କ ପୁତ୍ର । ତେଣୁ କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଯେ ସେ ନିଜର ସ୍ୱର୍ଗତ ପିତୃଦେବଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ସାରସ୍ୱତ ଅଧିକାରୀ ।''

ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓଙ୍କର କିଛି ଗଦ୍ୟ ରଚନା ମଧ୍ୟ ରହିଛି । 'ଦାୟୀ କିଏ' ଶିରୋନାମାରେ ଗୋଟିଏ ଉପନ୍ୟାସ ସେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ନୟାଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲାନ୍ତର୍ଗତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଶୈବପୀଠ ଶରଣକୂଳ ଠାରେ ବିରାଜିତ ଲଡୁବାବାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ, ପର୍ବପର୍ବାଣି, ନୀତିକାନ୍ତି ଇତ୍ୟାଦିକୁ ଉପଜୀବ୍ୟ କରି ସେ ''ଲଡୁକେଶ ମହେଶ'' ଶୀର୍ଷକ ଏକ ତଥ୍ୟଭିତ୍ତିକ ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ।

ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଶିଶୁ-କିଶୋର ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି 'ପିଲାଙ୍କ କାହାଣୀ' । ଏଥିରେ ବାଇଶି ଗୋଟି ଶିକ୍ଷଣୀୟ ଗପ ରହିଛି । ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ କେତୋଟି ହେଉଛି- 'ବିଦ୍ୟା ଅଟଇ ମହାଧନ', 'ଗର୍ବକଲେ ଖର୍ବ ହୁଏ', 'ମିଛ କହିବା ମହାପାପ', 'ଅରକ୍ଷିତକୁ ଦଇବ ସାହା', 'ଆୟ ଦେଖି ବ୍ୟୟ କର', 'ପାପଧନ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତରେ ଯାଏ', 'ମାନବ ସେବା ହିଁ ଈଶ୍ୱର ସେବା', 'ଅକୁହା ରହସ୍ୟ', 'ଶକ୍ତକୋଠା' ଇତ୍ୟାଦି ।

ଭାଗବତ ପ୍ରଧାନ (୧୯୩୭)

କବି ଭାଗବତ ପ୍ରଧାନ ନୟାଗଡ଼ଠାରେ ଅଳ୍ପଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ ମାଳିସର ଗ୍ରାମନିବାସୀ । ସେ ନୟାଗଡ଼ର ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଲାଭ କରିଥିଲେ । ରାଜା ସାହେବଙ୍କ ପରିବାର ସହିତ ଉତ୍ତମ ସମ୍ପର୍କ ସେ ରଖିଆସିଛନ୍ତି । ଭାଗବତ ପ୍ରଧାନ, କବି । ସେ 'ପଦ୍ୟପ୍ରବନ୍ଧ ସେତୁବନ୍ଧ ପ୍ରତିଷ୍ଠା'

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

(୧୯୬୮) ଶୀର୍ଷକ ସାତଛାନ୍ଦ ବିଶିଷ୍ଟ କାବ୍ୟ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏହି କାବ୍ୟଟିର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାନ୍ଦର ଭଣିତା ନୟାଗଡ଼ ରାଜାଙ୍କ ନାମରେ କରାଯାଇଛି । ଯେପରି -

କ) "ସର୍ବେ ମିଳି ପ୍ରବୋଧି କରନ୍ତି ବଶ
ସ-ଅନୁପ୍ରାସେ ଭାଷେ ନବଦୁର୍ଗେଶ ।"

ଖ) "ଭାର୍ଗବ ବିଜୟୀ ପାଦପଦ୍ମେ ଧାୟୀ
ନବୀନ ଦୁର୍ଗର ଭୂପତି ଭଣିଲେ
କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା
ବର୍ଦ୍ଧନ କର ଜ୍ଞାନ ଭେଦ ଛେଦି ଏ ଭବବନ୍ଧନର ଅନ୍ଧତା ।"

ଗ) 'ପ୍ର' ଅନୁପ୍ରାସରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ଏଠି ହେଲା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
ପ୍ରଜାପତି ନବଦୁର୍ଗର ଭାବି କଲେ ରଚନ ।
ପରମେଶ ଛାୟା ଦର୍ଶନେ ସର୍ବଦୁଃଖ ପାଶୋରି
ପଶିଲେ ଶରଣ ଚରଣେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର କେଶରୀ ।"

ଘ) "ଠିକେ ସେତୁବନ୍ଧ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଛନ୍ଦ ପ୍ରବନ୍ଧେ ରଚନ
ଷ-ଠ ଯୁକ୍ତ ଅନୁପ୍ରାସେ ଧାୟି କମଳ ଲୋଚନ ।
ଶେଷକଲେ ଭାବ ସ୍ୱଭାବରେ·ନବଦୁର୍ଗର ରାଜନ
ସୁଜ୍ଞାନୀ ବିଦୂଷଗଣ୍ଡେ ଥିବା ଦୋଷ କରିବେ ବର୍ଜନ ।"

ଏହି କାବ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ମଧ୍ୟ କବି ଭାଗବତ ପ୍ରଧାନ ନୟାଗଡ଼ର ରାଜା ସାହେବ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ 'ମାନଧାତାଙ୍କୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଛନ୍ତି । କବି ଭାଗବତ ଲେଖିଛନ୍ତି -

"ନବଦୁର୍ଗେ ଭାଗ୍ୟାକାଶ ସବିତା — ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା
ପ୍ରପୂଜ୍ୟ ବଘେଲ ବଂଶାବତଂଶ — ଯାହାଙ୍କ ପ୍ରତି ତବ ଶୁଭାଶିଷଗୋ ।
ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀକର କମଳେଗୋ, ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀକର କମଳେ,
ଅର୍ପଣ କରି ଏ ନଗଣ୍ୟ କାବ୍ୟଟି ଶ୍ରୀଚରଣେ ମଥା ଲୋଳେଗୋ ।"

ଏହି କାବ୍ୟଟିର ପ୍ରକାଶକ ହେଉଛନତି ନୟାଗଡ଼ର ତତ୍କାଳୀନ ରାଣୀ ସୌଭାଗ୍ୟ ମଞ୍ଜରୀ ଦେବୀ ଏବଂ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ଓ ପୁତ୍ରୀଗଣ । କାବ୍ୟଟିର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ହେଉଛି 'ଶ୍ରୀ ଶ୍ର ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଜଣାଣ' । କବି ଲେଖିଛନ୍ତି -

"ସୂତବଂଶ ମହତ୍ତ — ସୁତ ହେ ସୀତାକାନ୍ତ
ସୁତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟେ ସୁବିଖ୍ୟାତ
ଶୁତେ ବିମାତା ସୁତେ — ବିଭୂତି ଦତ୍ତସତ୍ୟେ
ପ୍ରତିପାଳନେ ପିତୃସତ୍ୟହେ, ତତ୍ତ୍ୱବ୍ରତ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପର୍ବତ ନତପଥେଗତ,   ସାଥେ ସୁମିତ୍ରା ସୁତାସୁତ
ପୂଭ ପବିତ୍ର ଗାତ୍ର, ବିଭୂଷିତ
ଲୋକିତେ ଭୂତ ଭବିଷ୍ୟତ ହେ ॥"

ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦରେ କବି କାବ୍ୟର ବିଷୟବସ୍ତୁ ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି-

"ଶୁଣ ସୁବିଜ୍ଞବର ଶୁଦ୍ଧ ମାନସେ
ସେତୁବନ୍ଧ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଭାବ ପ୍ରକାଶେ ଯେ ।
ସୀତା ସନ୍ଦେଶେ ପେଷି ଦୂତ ସତ୍ୱରେ
ସୁଗ୍ରୀ ସଙ୍ଗତେ ରାମ ମାଲ୍ୟବନ୍ତରେ ଯେ ।
ସେବକ ବିଶାରଦ ସୁମିତ୍ରା ସୁତ
ସଦାଶୁଚି ରାଘବ ସେବାରେ ରତ ଯେ ।"

ଏହାପରେ କବି ରାମାୟଣ ପୁରାଣରେ ସେତୁବନ୍ଧ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବିଷୟକୁ ନେଇ କାବ୍ୟଟିକୁ ପୁଷ୍କଳ ଭାବରେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ କବିତ୍ୱର ବର୍ଣ୍ଣବିଭା ବିଳସିତ । ଉନ୍ନତ କାବ୍ୟରୁଚିର ପରିଚୟ ଦେବାଲାଗି କବି ଭାଗବତ ପ୍ରଧାନ ସମସ୍ତ ପ୍ରଯତ୍ନ ପ୍ରୟାସ ଏଥିରେ କରିଛନ୍ତି । ଏହି କାବ୍ୟଟିର ଛାନ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଯଥାକ୍ରମେ 'ସ', 'ତ', 'ବ, 'ଧ', 'ପ', 'ତ', 'ଠ'- ଏହି ବର୍ଣ୍ଣାଦ୍ୟ ନିୟମରେ ରଚିତ । କାବ୍ୟଟିର ଭାଷା ଉନ୍ନତ ଓ ମାର୍ଜିତ । ଶବ୍ଦାଡମ୍ବର ପ୍ରୟୋଗ ରହିଛି । ରାମାୟଣର ସେତୁବନ୍ଧ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କାହାଣୀକୁ ରସାଳ ଓ କାବ୍ୟିକ ରୂପ ପ୍ରଦାନ କରି କବି ଭାଗବତ ଯଶସ୍ୱୀ ହୋଇଛନ୍ତି।

ନିର୍ମଳ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ (୧୯୬୧)

ନିର୍ମଳ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ

ନାଟ୍ୟରଥୀ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓଙ୍କ ପୌତ୍ର ଏବଂ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓଙ୍କ ପୁତ୍ର ନିର୍ମଳ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ ପିଲାଦିନରୁ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ରୁଚି ରଖି ଆସିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ସଂଗଠନ ଜରିଆରେ ସେ ବିଭିନ୍ନ ସାରସ୍ୱତ କର୍ମ ଜାରି ରଖିଛନ୍ତି । ନୟାଗଡ଼ ପୁରୁଣା ରାଜବାଟୀ ନିକଟସ୍ଥ ରୁକ୍ଷୀପର୍ବତରେ ପାଦଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ ଶୂରଶିଳ୍ପୀ ଭବନରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ରୁକ୍ଷିପର୍ବତର ସନ୍ଦର୍ଶନରେ ସେ ସାହିତ୍ୟର ନୂତନ କଳ୍ପ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖନ୍ତି । ପରମ୍ପରା ସାହିତ୍ୟ ପରିଷଦର ସେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ସମ୍ପାଦକ । ଏହି ସାରସ୍ୱତ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ସେବାୟତଙ୍କ ସୃଜନଶୀଳ ମାନସରୁ ସୃଷ୍ଟ ଦୁଇଗୋଟି କବିତାଗ୍ରନ୍ଥ ହେଉଛି- 'ରାଧିକା' ଏବଂ 'ଓଢ଼ଣା ତଳର ଗୀତ' । 'ରାଧିକା' କବିତା ସଂକଳନରେ ତେଇଶି ଗୋଟି କବିତା ସ୍ଥାନିତ । ଏଥିରେ ସଂକଳିତ କବିତା ଶୀର୍ଷକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି- 'ଜନ୍ମ', 'କୃଷ୍ଣ', 'ବଂଶୀ', 'ଋତୁ', 'କ୍ଷୁଧା', 'ସଂଧ୍ୟା', 'ରାତ୍ରି', 'ଚିଠି', 'ମାନ', 'ପ୍ରୀତି', 'ଜହ୍ନ', 'ସୁଖ', 'ରତି', 'ସଖୀ', 'ସ୍ୱାମୀ', 'ଭାଷା', 'ସ୍ମୃତି', 'ନିଦ୍ରା', 'ବୃତ୍ତ', 'ପ୍ରଶ୍ନ', 'ଯାତ୍ରା', 'ମୃତ୍ୟୁ' ଓ ସ୍ୱପ୍ନ । ଏହି କବିତା ସଂକଳନ ସମ୍ପର୍କରେ କବି ନିର୍ମଳ ଚନ୍ଦ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି- 'ରାଧିକା ପ୍ରେମ ଓ ତ୍ୟାଗ, ଆନନ୍ଦ ଓ ନିରାନନ୍ଦ, ନିନ୍ଦା ଓ ପ୍ରଶଂସା, ଦେହ ଓ ଦେହାତୀତ ଜୀବନ ଓ ସନ୍ତ୍ରଣାର ଏକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ରାଧା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରେମରେ ଅଧୀରା । ସେ ବିବାହିତା, ତଥାପି ପରପୁରୁଷ ସହିତ ମଜ୍ଜିଯିବାପାଇଁ କାହିଁକି କେଜାଣି ତାର ମନ ଉଚ୍ଛନ୍ନ । ଘରେ ସ୍ୱାମୀର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ନଜର, ସାଇ ପଡ଼ିଶାଙ୍କ ନିନ୍ଦା ଅପବାଦକୁ ଭୟ ନ କରି 'ରାଧିକା' ଧାଇଁଯାଏ କଦମ୍ବ ମୂଳକୁ, ଯମୁନା ପୁଲିନକୁ, ମାଳତୀ କୁଞ୍ଜକୁ, ନିଜର ଆଶାକୁ ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ପାଇଁ । ସତେ ତ ଅବା ଯେମିତି କୃଷ୍ଣଙ୍କର ବଂଶୀସ୍ୱନ ରାଧାକୁ କରିଦିଏ ବିବସ୍ତ୍ର । ସଜ୍ଞାହୀନ ହୋଇଯାଏ ସେ । ସଖୀମାନଙ୍କ ପାଖରେ ସେ ସାହାଯ୍ୟ ଯୋଡ଼େ । ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ଗୋଡ଼ କାଢ଼ିଦିଏ ପଦାକୁ । ତା'ପରେ ପ୍ରକୃତି ଏକାକାର ହୋଇଯାଏ ପୁରୁଷ ସହିତ । ରାଧାର ଏପରି ଏକ କ୍ରମ ଉତ୍ତରଣ ଜୀବନକୁ ବାନ୍ଧି ରଖିବାର ପ୍ରୟାସ କରାଯାଇଛି ମାତ୍ର ଏଇ ରାଧିକା କାବ୍ୟଟିରେ ।''

ଏହି କବିତା ସଂକଳନର ପ୍ରଥମ କବିତାଟିର ଶୀର୍ଷକ ରହିଛି 'ଜନ୍ମ' । ଏହି କବିତାରେ କବି ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି ଯେ ରାଧାଙ୍କର ଜନ୍ମ କେବଳ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ । ତେଣୁ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି-

''ତୁମ ପାଇଁ ମୋର ଜନ୍ମ
ମୋ ପାଇଁ ତୁମର
ଜନ୍ମ ଜନ୍ମାନ୍ତର ପାଇଁ
ମୁଁ ପ୍ରକୃତି
ତୁମରି ପୁରୁଷାକାରରେ
କିଏ କେତେ ନାଁ ଦେଲେ
ଜନ୍ମ ହେବାପରେ
ମୋ ରୂପରେ ଓ ମୋ ଶୋଭାର ଠାଣିରେ
କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଭୁଲିଗଲି
ଦିନଦିନାନ୍ତରେ
ରାଧିକା ନାମରେ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

× × ×

ତୁମେ ନିଅ କି ନ ନିଅ
ମୁଁ କିନ୍ତୁ ଅର୍ପଣ କରିବି
ମୋର ଯାହା ଅଛି
ମୋ ନିକଟରେ
ଅକ୍ଷୟ ଅବ୍ୟୟ ରୂପରେ ।"

'କୃଷ୍ଣ' ଶିରୋନାମାରେ ରାଧାଙ୍କର ମନୋଭାବକୁ କବି ନିମ୍ନ ଭାବରେ ରୂପାୟନ କରିଛନ୍ତି-

''ତୁମେ ଯେବେ ଜନ୍ମ ନେଲ / ଗୋପପୁରରେ---
ଗୋପପୁରେ ଆନନ୍ଦ ଓ ଉଲ୍ଲାସ / ବଉଳର ସମାଗମେ
କୋଇଲିର କୁହୁକୁହୁ ତାନେ / ଦଶ ଦିଗର ଭିତରେ ବାହାରେ''

ପୁଣି-

''ତୁମ ଚିତ୍ରଭଙ୍ଗୀ ଯେବେ ମୁଁ ପ୍ରଥମେ ଦେଖିଲି/
ନିମିଷକେ ଆଖି ମୋର ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା/
ମୋ ଦେହରୁ ପ୍ରାଣ ଛାଡ଼ିଗଲା
ତୁମରି ମୋହନ ମନ୍ତ୍ରରେ
ଗାତ୍ର ମୋର ଥରିଗଲା କିଛି କ୍ଷଣପାଇଁ
ତୁମରି ଲାବଣ୍ୟ ଶୋଭାରେ ।

ବଂଶୀ କବିତାରେ ରାଧାଙ୍କର ଅନୁଭବ ହେଉଛି -
"ଗୋପ ଯେବେ ଶୋଇଯାଏ / ନିଘୋଡ ନିଦରେ
ନିଛାଟିଆ ରାତି ଭିତରେ / ମୁଁ ଗୀତ ଗାଏ
ମୋ ଅମାନିଆ ଆଖିର ସ୍ୱପ୍ନରେ / ଆକାଶକୁ ଚାହିଁଚାହିଁ
ମୋ ଘରର କବାଟ ଓ ଝରକା ମେଲାଇ /
ଫୁଙ୍ଗୁଳା ଦେହଟାରେ / ଲୁହ ଝରିଆସେ
ହାତଗୋଡ ମୋର ଜାକିଜୁକି ହୋଇଯାଏ / ଇଛାହୁଏ ଅନେକ କିଛି ପାଇବାକୁ / ହଜେଇ ଦେବାକୁ ନିସଙ୍ଗତାର ପଞ୍ଜୁରୀରେ ।"

ଏହି 'ବଂଶୀ' ସ୍ୱନ ସହିତ କବିତାରେ ରାଧିକାଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ କାଳକାଳ ପାଇଁ । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି ହେଉଛି-

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

''ନିଜକୁ ମୁଁ ହଜାଇ ଦେଇଛି
ପାଇବାର ନିବିଡ଼ତା ଭିତରେ
ଚାହିଁ ରହିଛି
କାଳରୁ କାଳାନ୍ତର ପାଇଁ ।''

କବିଙ୍କର 'ଋତୁ' ଏ ଚମତ୍କାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ଏଥିରେ ଷଡ଼ଋତୁରେ ରାଧିକାଙ୍କର ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱକୁ କବି ସଫଳ ଭାବରେ ରୂପାୟନ କରିଛନ୍ତି-

ଯେପରି-

ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁରେ - ''ଗ୍ରୀଷ୍ମର ଅପରାହ୍ନ ବୟସରେ
ମାପି ବସେ ମୋ ପ୍ରୀତିର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଓ ପ୍ରସ୍ଥକୁ
ଭିଜା ଭିଜା ଆଖି ନେଇ
ମିଠା ମିଠା କଥା ଶୁଣି
ଘରୁ ପଦାକୁ ଆସେ
ମୋ ରୂପକୁ ଅରୂପରେ ସାମିଲ କରିଦିଏଁ ।"

ବର୍ଷାଋତୁରେ- ''ବୟସର ବର୍ଷାରେ ଭିଜି ଭିଜି
ମୋ ନିଜକୁ ନିଜେ ଦେଖେ
ସାଗର ବେଳାରେ ଅବା
ମୋ ଝାଉଁବଣରେ ।"

ଶରତଋତୁରେ- "ଶରତର ବୟସରେ
ମୋ ନାଁର ସଜଫୁଲ ନେଇ
ଅନ୍ତଃପୁରେ ଚାହିଁରହେ
ବୟସର ଯମୁନାରେ ବୁଡ଼ ଦେଇ
ନିଝୁମ୍ ନିଦରେ ଶୋଇରହେ
ଆପଣାର କୃଷ୍ଣ ପାଖେ ହଜିବାର ସ୍ୱପ୍ନ ନେଇ ।"

ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁରେ - "ବୟସର ହେମନ୍ତ ଋତୁରେ
ମୋ ଯାଯାବରୀ ମନନେଇ
ଘନକୃଷ୍ଣ କବରୀରେ ମୋର ଚୁମା ଦିଏ
ରୂପର ଗୋଲାପିକୁ ଚିବୁକରେ ଚାପିରଖେ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଏଠି, ସେଠି ଓ ସବୁଠି ଖୋଜି ବସେ
ପରିଚିତ ସେ ମନଟିକୁ
ଯୌବନରେ ରଂଗ ଦେବାପାଇଁ ।"

ପୁଣି-

ଶୀତରତୁରେ - ''ଶୀତର ବୟସରେ ଶୋଇରହି
ଆଖି ମୋର ବୁଜି ଦିଏ
ନିବୁଜ କୋଠରୀ ଭିତରେ
ପରିଚିତ ପ୍ରୀତି ଓ ପ୍ରଣୟକୁ ନେଇ ।''

ବସନ୍ତରେ ରାଧିକାଙ୍କ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଏହିପରି-

"ବୟସର ବସନ୍ତ ଋତୁରେ
କୃଷ୍ଣଚୂଡ଼କୁ ହସି ଦେଇ
ମୁଁ ଆଙ୍କିଯାଏ କାମନାର ଚିତ୍ର
ଅଳସ ଜାନୁରେ ମୋର
ନାଲି ନାଲି ମୁରୁଜ ପକାଏ
ସୋରିଷ ଫୁଲକୁ ଭୁଲିଯାଇ
ନିଜ ଦେହକୁ ଅନାଏଁ
ନରମ ପାଖୁଡ଼ାକୁ ମେଲିଦେଇ ମୋର
କହେ ଚାହାଣୀରେ ମୋ ଅନେକ କାହାଣୀ ରଖି
ବଗିଚାରୁ ତୋଳି ନେବାପାଇଁ
ଆକାଶର ସଡ଼କରେ ଠିଆ ହୋଇ ।"

'କ୍ଷୁଧା' କବିତାରେ କବିଙ୍କର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ଏହି ଯେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରାପ୍ତି ପାଇଁ ରାଧିକାଙ୍କର କ୍ଷୁଧା ଚିରନ୍ତନ । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ-

''ମୋତେ ଭଲଲାଗେ
ଯମୁନାରେ ସ୍ନାନ ସାରି
ନୀଳ ନୀଳ ଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧିବାକୁ
ଆଉ ବି ଇଚ୍ଛା ହୁଏ
ଢେଉ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ସମୁଦ୍ର କୋଳରେ
ବସନ୍ତର ପୂର୍ଣ୍ଣମୀ ତିଥିରେ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ସମସ୍ତେ କହନ୍ତି
ତୁମର ଦୟା ଅଛି, ସ୍ନେହ ଅଛି
ମମତା ଅଛି
ଜଗତର ସଭିଙ୍କ ପାଇଁ
କିନ୍ତୁ ମୁଁ କିପରି ବିଶ୍ୱାସ କରିବି ଯେ
ମୁଁ ଯଦି...
ନିଃସ୍ୱ ରହିଯିବି
ଏ ଜୀବନରେ
ତୁମକୁ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ।"

'ଜହ୍ନ' କବିତାରେ ରାଧିକାଙ୍କର ଅନୁଭବ ବେଶ୍ ମାର୍ମିକ । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ-

"ଗୋପ ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ
ବୃନ୍ଦାବନ ବି
ଯମୁନା ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ
ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ ତୁମ ମୁହଁ
ଆଉ ମୋ ମୁହଁ
ଏଇ ଜହ୍ନ ଆଲୁଅରେ ।

ଏ ଜହ୍ନ-
ଜାଗ୍ରତ ପ୍ରହରୀ
ସନ୍ଧ୍ୟାଠାରୁ ସକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ତୁମ ଆମ କୋଠରୀର
ସେ ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶକ
ଯମୁନାରୁ କଦମ୍ବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ।"

ପୁଣି-

"ଏ ଜହ୍ନ ଲୁଚିଗଲାପରେ
ସବୁ ଏକାକାର ହୋଇଯାଏ
ତୁମ ଆଉ ମୋ ଭିତରେ
ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହେନି କିଛି
ଗଛ ଓ ପତ୍ରର ସମ୍ପର୍କ

ବର୍ଷାରେ ଭିଜି ଭିଜି
କଅଁଳି ଉଠେ
ମୁଁ ହଜିଯାଏ ତୁମରି ଭିତରେ
ତୁମେ ମଧ୍ୟ ହଜିଯାଅ
ମୋରି ରୂପରେ ।''

'ରତି' କବିତାରେ ରାଧିକାଙ୍କ ମୁଗ୍ଧ ଅନୁଭବ ଏହିପରି-

''ପ୍ରଥମରେ ତୁମେ ଯେବେ
ମୋ ହାତଧରି
ନେଇ ଯାଅ ତୁମରି ଭିତରକୁ
ସେତେବେଳେ
ମୁଁ ସବୁକିଛି ଭୁଲିଯାଏ
ଅତୀତ ଓ ଭବିଷ୍ୟତକୁ
ତୁମରି ଛାତିରେ ମୁହଁ ରଖି ଦେଇ
ତୁମ ବଂଶୀରେ, ମୁଁ ସୁର ଦିଏ
ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି
ହଜି ଯିବା ପାଇଁ ।''

'ସ୍ୱପ୍ନ' କବିତାରେ କବିଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ ବେଶ୍ ଆଶାବାଦୀତାର ସ୍ୱର ବହନ କରେ ।

ଯେପରି- "ରାଧିକା ଗୋ
ତୁ ଯେଉଁଠି ଅଛୁ ସେଇଠି ଥା'
କୃଷ୍ଣ ନାମକୁ ଜପୁଥା ନିତିଦିନ
ହୃଦୟର ପ୍ରତିଟି କୋଣ ନିକୋଣରେ
ଏଠାକୁ ଆସିବାର ବାସ୍ନା
ତୋ ମନରୁ ପୋଛି ଦିଏ ଚିର ଦିନ ପାଇଁ
ନିଜ ଦର୍ପଣରେ ନିଜକୁ ଦେଖି
ନିଜକୁ ନିଜେ ଖୁସି କର-
ତପସ୍ୟା କର ବଂଚିବା ପାଇଁ
ସେହି ଚନ୍ଦ୍ରସେଣା ପୁରରେ ଥାଇ
ଆଗାମୀ ଶୁଭ ଦିନଟିଏ ପାଇଁ ।''

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

କବି ନିର୍ମଳ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ କବିତା ସଂକଳନ 'ଓଢ଼ଣା ତଳର ଶୀତ' ଚଉରାଳିଶି ଗୋଟି କବିତାର ମନୋଜ୍ଞ ସମାହାର । ଏଥିରେ ବିଭିନ୍ନ ଭାବ ସମ୍ବଳିତ କବିତା ସ୍ଥାନିତ । ଏଥିରେ ସ୍ଥାନିତ କେତେଗୋଟି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ କବିତା ହେଉଛି- 'ସପ୍ତରଙ୍ଗୀ', 'ଗୁଡ଼ି', 'କଳାବତୀ', 'ଖରା', 'ପଦ୍ମତୋଳା', 'ଅଶଢ଼ର ଶଢ', 'କଳାଦାଗ', 'ରୂପକାର', 'କବିର ସ୍ୱପ୍ନ', 'ଆପଣାକଥା', 'ଓଢ଼ଣା ତଳର ଶୀତ', 'ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ' ଏବଂ 'ସମ୍ପର୍କ' ଇତ୍ୟାଦି । 'ରୂପକାର' କବିତାରେ କବି ବିଶ୍ୱନିୟନ୍ତାଙ୍କୁ ହିଁ ପ୍ରକୃତ ରୂପକାର ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି-

''ଜୀବନ
କୁମ୍ଭାର ଚକରେ ବୁଲୁଛି
କେତେବେଳେ କେଉଁରୂପ ନେବ
ରୂପକାର କେବଳ ହିଁ ଜାଣିଛି ।''

'ଓଢ଼ଣା ତଳର ଶୀତ' ଏକ ସାର୍ଥକ ସମୟୋପଯୋଗୀ କବିତା । ଶୀତଋତୁରେ ଶୀତ କିପରି ଘଟଣାକ୍ରମରେ ବିଳମ୍ବିତ, ତାହା ପ୍ରତିପାଦିତ । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ-

''ଶୀତର ଓଢ଼ଣା
ଏ ଯାଏଁ ଆସିନି ଆଖିପତାକୁ
ରମଣୀ ଏ ଯାଏଁ ଖୋଜିନି
ଶୀତରେ ପାଟବସ୍ତ୍ର ତା' ପାଇଁ
ବୁଢ଼ୀ ମା' ଉହ୍ଲେଇ ସଜାଡ଼ିନି
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୂଜାରେ ତର ତର ହେଉଥିବା
ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ-
ଝାଳ ବିନ୍ଦୁ ପୋଛୁଛି ତା' କାନିରେ । × × ×
ଶୀତର ଆଗମନରେ
ସହର ମଫସଲର ଝର୍କା କବାଟ ସବୁ
ବନ୍ଦ ହୋଇଛି ଏ ଯାଏଁ
ସନ୍ଧ୍ୟା ହୋଇଯିବା ପରେ ।''

ପୁଣି- ''ନବ ଦମ୍ପତି
ଶୀତକୁ କୋଳେଇ ନେବାପାଇଁ
ରେଜେଇ ସଜେଇ ସାରିଥିଲେ ବି
ହଜିଯାଇଛି ଶୀତ
ଏ ଯାଏଁ ଫେରିନି ।''

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ସେହିପରି 'ସମ୍ପର୍କ' କବିତାରେ କବି ସମ୍ପର୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣତା କାମନା କରିଛନ୍ତି-

''ମୁଁ ଏବେ ଫେରିଛି
ସମ୍ପର୍କ ଯୋଡ଼ିମାର ମାନଚିତ୍ର
ଅଙ୍କା ସରିଛି ମୋର
କେବଳ ଅପେକ୍ଷା
ଶୁଭବେଳାଟିଏ ପାଇଁ
କେଉଁଦିନ ଆମେ ଆମକୁ ଭେଟିବା
ସମ୍ପର୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଭିତରେ ।''

ଏହା ବ୍ୟତୀତ ନିର୍ମଳ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ 'ଭକ୍ତର ଭଗବାନ' ଶୀର୍ଷକ ନାଟକଟିଏ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ରବୀନ୍ଦ୍ର ମଣ୍ଡପଠାରେ ତା.୩୧/୮/୨୦୧୨ରେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇସାରିଛି । ନିର୍ମଳ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ ସାହିତ୍ୟପ୍ରାଣ । ସେ 'ପ୍ରାଚ୍ୟ ପରମ୍ପରା' ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାର ନିୟମିତ ସମ୍ପାଦନ କରିଆସୁଛନ୍ତି ।

◆◆◆

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦ

ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ

ନୟାଗଡ଼ ରାଜଦରବାରରେ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାର ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ପରମ୍ପରା ରହିଥିଲା । ରାଜଦରବାରରେ ସଂସ୍କୃତ କବିମାନଙ୍କର ସମ୍ମେଳନ ଆୟୋଜନ କରାଯାଉଥିଲା । ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଯେ, ପଣ୍ଡିତ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ନୟାଗଡ଼ ରାଜଦରବାରର ଥିଲେ ଦରବାରୀ କବି । ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ସେ ଦୁଇଗୋଟି କାବ୍ୟ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ତାହା ହେଉଛି - (୧) 'ଶିବଲୀଳାମୃତମହାକାବ୍ୟମ୍' ଏବଂ (୨) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲୀଳାମୃତ ମହାକାବ୍ୟମ୍ । ପଣ୍ଡିତ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ନୟାଗଡ଼ର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରାଜା ଗଦାଧର ସିଂହଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଲାଭ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ କୃତଜ୍ଞତା ସ୍ୱରୂପ ସେ ଶିବଲୀଳାମୃତ ମହାକାବ୍ୟର ଭଣିତାରେ ଗଦାଧର ସିଂହଙ୍କର ନାମୋଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ –

(କ) "ଇତି ଧରବରଂତନୟାନୁନୟାକୁଳକୀର୍ତ୍ତିବାସସମୁଦାହୃତମ୍ ।
ଜୟତି ରସିକନବଦୁର୍ଗଧରାଧିପସୁକବିଗଦାଧରଗୀତମ୍ ॥"

(ଖ) "ଇତି ରମଣୀୟଗିରିଶରମଣୀଗଣରାସବିଳାସଚରିତ୍ରମ୍ ।
ସୁଖୟତୁ ରସିକଗଦାଧରକବିବରବର୍ଣ୍ଣିତମଖିଳପବିତ୍ରମ୍ ॥"

(ଗ) "ସାମାଦିନାପି ପରଭୂ ଭିଭୁ ଜାମଜେୟଃ
ନାମାକୃତଃ ସ ତୁ ଗଦାଧରନାମଧେୟଃ
ମାନ୍ଧାତୃତାନ୍ତସମତାମଧିଗମ୍ୟ ସମ୍ୟ
ଗ୍‌ଗା ଧତୃତା ବିଦିତପୌରୁଷମାପ ଭୂପଃ ॥"

(ଘ) ଇତି ରସିକମାନ୍ଧାତୃସରସଗୀତେ
ଲିଙ୍ଗରାଜଂ ନୌମି ରତିମନ୍ତମମରେଶଗୀତେ ॥

'ଶିବଲୀଳାମୃତ ମହାକାବ୍ୟ'ରେ ଦଶଗୋଟି ସର୍ଗ ଏବଂ ବୟାଳିଶି ଗୋଟି ଅଧ୍ୟାୟ ରହିଛି । ଏହି କାବ୍ୟର ପ୍ରଥମ ସର୍ଗର ବିଷୟ ହେଉଛି - **'ପାର୍ବତୀ ସମ୍ଭବଃ'** ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପ୍ରଥମଃ ସର୍ଗଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ସ୍ଥାଣୌ ରାଗେଣ ପାଣୌ କୃତବତି ନୟନେ କିଞ୍ଚିଦାକୁଞ୍ଚୟନ୍ତୀ
ରୋମାଞ୍ଚୋଦଞ୍ଚିତାଙ୍ଗୀ ବିଗଳଦବିରଳସ୍ୱେଦସାନ୍ଦ୍ରୋତ୍ତରୀୟା ।
ମଜ୍ଜନ୍ତୀ ହନ୍ତ ଲଜ୍ଜାସରିତି ଗୁରୁଜନେ ବୀକ୍ଷ୍ୟମାଣେ ସମକ୍ଷଂ
ପାୟାଦ୍‌ଭୁଷାହିଦୋଷାପ୍ଲୁ କଟିତକପଟତ୍ରାସଭାଜା ଭବାନୀ ॥

ମାୟାଭୋଗାମୟୋଧାକୁଳିତଜଗଦଲଙ୍କାରମାବୈକରକ୍ଷା-
ଦୀକ୍ଷାୟାଂ ଯାୟଜୂକଂ କ୍ଷିତିତଳ ଚଳନୋଦଗ୍ରପାଦାଗ୍ରଘାତମ୍ ।
ପ୍ରୋତ୍ସର୍ପଦ୍‌ଭୂରି ସର୍ପରୟଜୟନ୍ତାଣ୍ଡବୋ ଦୃଷ୍ଟବେଗଂ
ସମ୍ଭୋରମ୍ଭୋଜଶୋଭାହରଚରଣଯୁଗଂ ସୌଭଗଂ ନସ୍ତନୋନୁ ॥

ଶୋଣଂ ପାଣିତଳେ କଳେବରମିଦଂ ଗୌରଂ ଗଳେ ଶ୍ୟାମଳଂ
ବିଦ୍ୟୁତ୍ପିଙ୍ଗଳମୀକ୍ଷଣେ ନିଟିଳଗେ ନେତ୍ରଦ୍ୱୟେ ପାଟଳମ୍ ।
ରାଜକୁଣ୍ଡଳିରାଜକୁଣ୍ଡଳମଳଂ ସୀତାଂଶୁଖଣ୍ଡୋଜ୍ଜ୍ୱଳଂ
ବନ୍ଦେ କିଂଚନ ଶୈଳଭୂପତନୟାସୌଭାଗ୍ୟଭୋଗ୍ୟଂମହଃ ।

ବେଦାତ୍ମାନମିମଂ ନ ବେଦ କତମଃ ସ୍ତୁତ୍ୟର୍ଥ ଭାବୈର୍ବିଧେଃ
ସାମର୍ଥ୍ୟଂ ନିଜକାର୍ଯ୍ୟସମ୍ପଦି ଯତଃ ସମ୍ପଦ୍ୟତେଽବ୍ୟାହତମ୍ ।
ତସ୍ମାଦପ୍ରଶିବେ ସ୍ୱୟଂଭୁବି ପରଂ ଶବ୍ଦାର୍ଥୟୋର୍ଭାବନା-
ଭାବ୍ୟେନାନ୍ୱୟମେତି ସଂନିଧିମତାଂ ନାନାଫଳେନ ସ୍ୱୟମ୍ ॥

ଦୋଷାକରଃ ଖଲୁ କଳଙ୍କମଳଂ ଦଧାନୋ
ମିତ୍ରୋଦୟାସ୍ତମନୟୋର୍ବିପରୀତରୂପଃ ।
ଯସ୍ମିନ୍ନମ ପ୍ରସଜତି ପ୍ରସରଂ ଖଳଶ୍ଚେ-
ତ୍କାବ୍ୟେ ସ ଚନ୍ଦ୍ର ଇବ ନନ୍ଦୟତେ ତତୋ ମାମ୍ ॥

ସୁରଗିରିକୃତସଂଗମା ବୁଧ ଜନାନନ୍ଦଦାୟିନୀ ବିଶଦା ।
ଗୌରୀଶମନୁସରତି କବିତା ଗଙ୍ଗେବ ପାବୟତୁ ଲୋକମ୍ ॥

ସୁମନଃ ସଞ୍ଚୟଃ ସୁରଭିର୍ବାଣୀ ସଂଫୁଲ୍ଲମାଲତୀଲତିକା ।
କା ନାମୋଦୟତି ଦିଗନ୍ତଂ କଥମିବ ହନ୍ତ ସ୍ଫୁରୟନ୍ତୀୟମ୍ ॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଆସିଦଖଣ୍ଡବଲଖଣ୍ଡଧରାପତିନାଂ ନାସୀରଗଣ୍ୟତମପୁଣ୍ୟଭୁଜପ୍ରତାପଃ ।
ପୂତାତ୍ମଚିନ୍ତନନିରନ୍ତରଧୀଃ ସ କୋଽପି ଧୂତାରିବର୍ଗନବଦୁର୍ଗମହୀ ମହେନ୍ଦ୍ର ।।

ନିତ୍ୟଂ ଶୋଭିତଲକ୍ଷ୍ମଣର୍ଚିତଗୁଣୋ ବିଶ୍ୱମ୍ଭରା ସଂଭବାଂ
ଲକ୍ଷ୍ମୀଂ ଭୂମିଭୁଜାଂ ବଳେନ ବୁଭୁଜେ ରକ୍ଷନ୍ତୟୋଧ୍ୟା ପୁରୀମ୍ ।
ସୂର୍ଯ୍ୟାନନ୍ଦବିଧାୟି ନିର୍ମଳକୁଳାମ୍ଭୋରାଜିରାକାଶଶୀ
ଲୋକେ ୟୋ ରଘୁନାଥ ନାମ ବିଦିତୋ ରେଜେ ନରେନ୍ଦ୍ରାଗଣୀଃ

କୃତଗମସମାହୁୟସ୍ତଦନୁ ତତନୂଜପ୍ରଭୁ-
ର୍ବିଭୂବ ତନୟାସ୍ତତସ୍ତୟ ଉଦୀତବନ୍ତସ୍ତତଃ ।
ପ୍ରତିତବଲପୌରୁଷପ୍ରଥମଜସ୍ତୁ ତେଷାଂ ଦ୍ୱିଷାଂ
ବିଷାଦଜନକଃ ପରୋ ହରିହରୋ ନରେନ୍ଦ୍ରୋଽଜନି ।।

ତତ୍ପୁତ୍ରୋ ଗୋକୁଳେନ୍ଦ୍ରସ୍ତଦନୁ ବସୁମତୋମଣ୍ଡଲାଖଣ୍ଡଳୋଽଭୂଦ୍
ୟସ୍ୟା ସ୍ଥାଲୀ ସୁଧର୍ମାଗୁରୁବୁଧକବିଭିର୍ଭାସମାନା ସଦୈବ ।
ୟୋଽସୌ ସଂ ଗ୍ରାମମୂର୍ଦ୍ଧନି ପ୍ରବଲପରବଲପ୍ରାଣଘାତୀ ପ୍ରତୀତୋ
ଲେଭେ ପୁତ୍ରଂ ଜୟନ୍ତଂ ସମୁଚିତମୁଦୟଂ ନନ୍ଦନାନନ୍ଦଲକ୍ଷ୍ମୀଃ ।।

କୀର୍ତ୍ତିର୍ୟସ୍ୟ ଦିଗମ୍ବରପ୍ରଣୟିନୀ ଗୌରୀଶରୀରଶ୍ରିୟା
ଯୁକ୍ତଂ ୟଦ୍ୱିପଦାଶୟାମପି ସଦା ଗଙ୍ଗାମତିକ୍ରାମତି ।
କାନ୍ତାରେ ହତବୀରବୈରରମଣୀ ସ୍ୱାନ୍ତାନିସନ୍ତାପୟ-
ତ୍ୟନ୍ତଃସ୍ଥାନଖିଳାନ୍ଦହନ୍ନିବ ପରଂ ୟସ୍ୟ ପ୍ରତାପାନଳଃ ।।

ମୁଦ୍ରୟତି ହୃଦୟପଦ୍ମା ସ୍ପନ୍ଦୟତି ଜନଂ ବଳାଦରିସ୍ତ୍ରୀରିଣା ।
ଅପି ଶଶିକାନ୍ତାଦ୍ୱଦନାଦକଳଙ୍କଃ କୀର୍ତ୍ତିଚନ୍ଦ୍ରମା ୟସ୍ୟ ।।

ଦୀନାନାଥଦୟାବଶମ୍ବଦତୟା ଖ୍ୟାତଃ କ୍ଷିତୌ ଜଗମୁଷୋ
ଦେଶେ ୟସ୍ୟ ବରୀବୃତୀତି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀଲଡୁକେଶ ଶିବଃ ।
ତିଦ୍ବାରାଧନସୁପ୍ରସନ୍ନମନସା ମାଙ୍ଗଲ୍ୟମୁନ୍ନୂଳୟ-
ନ୍ନିତ୍ୟଂ ରାଜ୍ୟଧୁରନ୍ଧରଦ୍ୱମୁଖ କୁର୍ବାଣ ଏଷ ପ୍ରଭୁଃ ।।

ସାମାଦିନାପି ପରଭୂ ଭିଭୁ ଜାମଜେୟଃ
ନାମାକୃତଃ ସ ତୁ ଗଦାଧରନାମଧେୟଃ ।
ମାନ୍ଧାତୃତାନ୍ତସମତାମଧିଗମ୍ୟ ସମ୍ୟ-
ଗ୍ଗାତୃତା ବିଦିତପୌରୁଷମାପ ଭୂପଃ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଶ୍ରୁତିସମ୍ମତହୃଦ୍ୟପଦ୍ୟଗୀତଂ ଶିବଲୀଳାମୃତନାମତଃ ପ୍ରତୀତମ୍ ।
କରବୈ ପୁରବୈରିଣୋ ମୁଦେ ତନ୍ନିଜନାମାଙ୍କିତକାବ୍ୟବନ୍ଧମେତମ୍ ।।

କ୍ୱାହଂ ରାମ୍ଭୋଣ୍ଟ ଗୁଣାଃ କ୍ୱେତି ନ ସୀଦାମି ଚିନ୍ତୟୋନ୍ନତଃ ।
ଗଣୟତି କୃତିସାଧ୍ୟତ୍ୱଂ ନ ଖଳୁ ପୁମାନିଷ୍ଟସାଧନତ୍ୱମତଃ ।।

ପ୍ରଥମଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଜୟ ଜୟ ଶାରଦଶଶଧରମଣ୍ଡଳଲଳିତାନନଚଳିତାକୁଣ୍ଡଳ ।
ନିରୂପମସୁଷମକପୋଳତଳାମଳସୁରତଟିନୀଜଳମୁକୁଳ ।।
ମୁନିଜନମାନସବତଂ ସକଦିତିସୁତମଂଶନୃଶଂ ସଦବାନଳ ।
କଂସମଥନସୁରଶଂସଦୁରୀତଗୁଣଗଣାଲେଶ ମହେଶ ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦ ମିଦମ୍ ।।

ତ୍ରିଭୁବନଦହନକରାଳହଳାହଳକବଳନ ଜୀବିତରୁଚିରୁତ ସୁରାସୁର ।
ନିଗଦିତନାନାନୁତିତତିଳଜଳଦଳସଂକୁଳସକଳାଦିଗନ୍ତର ।।

କାମିତନିଜରଣୀ ସନ୍ଧିଧୁରନ୍ଧରକୁନ୍ଦକୁମୁଦରଜନୀକର ସୁନ୍ଦର ।
ବପୁରବନୀଧରବରତନୟାବର ହରପୁରହରଷବିହାରା ।।

ଦ୍ୱିତୀୟଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ହୃଦୟସରସିଜକୋଷ ସଞ୍ଚର ଦହରମହରହରଭିନବମ୍ ।
ଏକତାନବିମାନମୁନିଜନଚିତଗୋଚରବୈଭବମ୍ ।।

ପ୍ରଥମ ପୁରୁଷମମିତ ପୌରୁଷସିନ୍ଧୁମିନ୍ଦୁକଳାଧରମ୍ ।।

ପ୍ରଳୟକାଳକରାଳଲୋଚନଦହନକୃତଜନଦାହନମ୍ ।।

ତୃତୀୟଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

'ତୃତୀୟଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ'ରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି–

ସମ୍ଭୋ ଚଳଦମ୍ଭୋରୁହଦଳ ସହଜମିତ୍ର ନେତ୍ର ।
ସଂ ଚାରୟ ସଦୟଦୃଗଞ୍ଚଳମୟି ହର ମମ ପରିପୁରୟ ।
ଦୈବତମେତମଥ ମନୋରଥ ବିତଥ ଫଳଦାୟକ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଚଣ୍ଡୀଧବଚର୍ମାମ୍ବର ଭବ ଚନ୍ଦ୍ରହାସଖଣ୍ଡ ସଦାଶିବ ।
ଚଣ୍ଡରୋଚିରିନ୍ଦୁ ବିରୋଚନ ରୋଚମାନ ଲୋଚନ ।।

ଚୂର୍ଣ୍ଣ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ରୁଚିର ତେନୋଚିତ ଭସ୍ମାଚିତରୁଚିର କଳେବର ।
ଚାମୀକର ପିଙ୍ଗଳ ନରୋଚ୍ଚୟ ଚକ୍ରିରଚିତ ବନ୍ଧନ ।।

ଚିର ସଞ୍ଚିତ ସୁଚରିତ ସଞ୍ଚୟକୃତ ଚିନ୍ତନ ଚରଣଚିରନ୍ତନ ।
ଚରାଚର ଚରମଗତିପ୍ରଦ ଚିତ୍ତ ତାପ ମୋଚନ ।।

ନିଗମାଞ୍ଚଳ ବଚନଗୋଚର ଚେତୋହର ଚିତ୍ର ଚରିତ୍ରକଖଣ୍ଡନ ।
ଶତ ଚିତ୍ରଶିଖଣ୍ଡିତ ଶିଖଣ୍ଡଜ ପଣ୍ଡିତଗୁରୁବର୍ଗକର କଙ୍କଣ ।।

ଚତୁର୍ଥଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର କିୟଦଂଶ ଏହିପରି–

ଦଳିତକୁନ୍ଦ କୁମୁଦ ମନ୍ଦ ହାସ ବିଷଦମାନମ୍ ।
ଲଳିତଶିଖରିଦନ୍ତନିକର ସନ୍ତତ କୃତମାନନମ୍ ।।

ବିଗଳିତାଙ୍କ ମୃଗଶଶାଙ୍କହାରି ଦଧତ ମୁତ୍ତମମ୍ ।।

ରଜତଶିଖରି-ତୁଙ୍ଗ-ଶୃଙ୍ଗ-ନିୟତନିଜନିକେତନମ୍ ।।
ସୌଭଗମଧୁରାଙ୍ଗ-ଭଙ୍ଗଣଦ୍ୱିର୍ଜିତ ଝଷକେତନମ୍ ।।

ପଞ୍ଚମଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର କିଛି ଅଂଶ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି–

ଚରଣ ପରିଚରଣ ପରଗୋପନୃପନନ୍ଦନମ୍ ।।
ନଳିନ-ଭବକୃତ-ସତତ-ବନ୍ଦନମ୍ ।।

ନନ୍ଦୀଶନନ୍ଦନଂ ପ୍ରଣତହରିଚନ୍ଦନମ୍ ।
ସ୍କନ୍ଦସିନ୍ଦୂର ବଦନନଳିନମ୍ ।।

ସୁଖିତସୁରଲୋକକୃତଶଷ୍ଟଦଭିନନ୍ଦନମ୍ ।
ନମତ-ତାପିତ ହୃଦୟ-ଚନ୍ଦନମ୍ ।।

ବିଷୟ ବିଷପରିମୁଷିତ ଲୋକନିବନ୍ଧନମ୍ ।
ପରିଶମିତସୁଧନଭବବନ୍ଧନମ୍ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଷଷ୍ଠଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର କିୟଦଂଶ ହେଉଛି–

ସାରଫଳନିଧିମପି ସମାଦୃତତୀବ୍ରୟୋଗସମାଧିକମ୍ ।
ଲୋକ-ସେତୁ-ଧୁରୀଣ-ଭାବ-ଗୁଣାଧିକଂ ନିରୁପାଧିକମ୍ ।।

ତ୍ୱାମୃତେ ବଳତେ ନ ମେ ମତିରନ୍ୟଦେବମୁପାରିତୁମ୍ ।
ତେନ ଲୋକପତେ ନ କିମୁ ଚିତ୍ରମତ୍ର ମାମନୁଶାସିତୁମ୍ ।।

ସପ୍ତମଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

'ସପ୍ତମଃ ପ୍ରବନ୍ଧ'ର କିଛି ଅଂଶ ହେଉଛି–

ନୀଳାମ୍ବୁଜବନ୍ଧୁର-ଲୀଳାଳୟକନ୍ଧର ।
ହାରୟିତପନ୍ନଗ-ସାରାହିତସୌରଭ ।।
ମାଧବ ବିଧିସମ୍ଭବ ମମ ହର ଶରଣେଂ ଭବ ।
ନିର୍ଗୁଣଗୁଣନାୟକ ନିଃଶ୍ରେସଦାୟକ ।।

ଅଷ୍ଟମଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏଠାରେ କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ସକଳନିଗମହିତଂ ସଦାଶିବ ସଜ୍ଜନପରସହିତମ୍ ।
ଶରଣଗତଜନତାପରିପାଳନ ସନ୍ତତସମବହିତମ୍ ।।

ସଦାଶିବଚରଣକମଳମୁଦିତଂ ତରୁଣମରୁଣମୁଦିତମ୍ ।
ଶରଣମୁପୈମି ତବାହମମଙ୍ଗଳମିହ ବିତନୁଦିତମ୍ ।।

ଲଳିତସଲିଳଗତଂ କଳିତମନୋଽଭିମତମ୍ ।
ଗଳିତପରାଗସୁରଭିତଦିଗନ୍ତମନନ୍ତମହିମବିତତମ୍ ।।

ତାପସହୃଦି ନିହିତଂ ତାପଶମନବିହିତମ୍ ।
ତାପତିମିରୟେ ଚଣ୍ଡକରାମଳମଣ୍ଡଳମନପିହିତମ୍ ।।

ନବମଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏଠାରେ କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଗାଇଛନ୍ତି–

ସାରଦସରସିଜସୋଦରବଦନମ୍ ।
ମୁକୁଳିତକୁନ୍ଦକଦମ୍ବକରଦନମ୍ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଚିନ୍ତୟ ହୃଦୟ ଭବାୟ ଭବଂ ତମ୍ ।
ଦୀନଜନାବନ ନିୟମବନ୍ତମ୍ ।।

ଅରୁଣତମୋପହ-କରୁଣଦୃଗନ୍ତମ୍ ।
ସନ୍ତତମପି ଦିଶି ଦିଶି ବିକିରନ୍ତମ୍ ।।

ରସିକ-ମନୋରମ-ବଚନମୁଦୀତମ୍ ।
ଜୟତି ଗଦାଧର-କବିବରଗୀତମ୍ ।।

ବିଜ୍ଞାୟ ବିଜ୍ଞାନନିଧିଂ ସମାଧିଂ
ତମାସ୍ଥିତଂ ସୁସ୍ଥମଧିତ୍ୟକାୟାମ୍ ।
ଭକ୍ତ୍ୟୈବ ସାକଂ ସୁତୟା ସ ତସ୍ୟ
ସମାସସାଦାଶ୍ରମମାଦିପୁଂସଃ ।।
ସଂତୁତୋଷୟିଷନ୍ତେଷ ତଂ ତୁଷାରଧରାଧରଃ ।
ବବନ୍ଦେ ଗୀତବନ୍ଧେନ ସ୍ତୁବନ୍ଦେବ ମହାନଟମ୍ ।।

ଦଶମଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

'ଦଶମଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ'ରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଅମଳନଖକିରଣମଣିକେଶରାବଲିଲଳିତମଙ୍ଗୁଳିଦଳଚରଣକଞ୍ଜସାରମ୍ ।।
ସକଳସୁରଗଣମୌଳିମାଳତାଧୁଳିରଞ୍ଜିତମତିଦୁସ୍ତରଜଗଦମ୍ବୁନିଧିପାରମ୍ ।।
ସ୍ମରତି ହରରୂପଂ ଧ୍ୟେୟମ୍ମୁ । ସ୍ମରଣମଙ୍ଗଳମଖିଳନିଗମଗେୟମ୍ ।।

ତପସ୍ୟନ୍ତଂ ସାନ୍ତ୍ୱଂ ଗିରିଶମରିଦୋଷାନ୍ନ ବିଦୁଷା-
ମପିକ୍ଷେମଂକାର୍ଯ୍ୟଂ ସକରୁଣଦୃଶାର୍ଯ୍ୟାନୁଚରିତମ୍ ।
ନମସ୍ୟନ୍ତେତସ୍ମିନ୍ବତବରିବସିତୀଂ ଚରଣୟୋ
ଭବିତ୍ରୀଂ ସ୍ୱାଂ ପୁତ୍ରୀମତନୁତ ହିମାଦ୍ରିଃ କ୍ଷିତିଧରଃ ।।

ଅନୁମନ୍ୟତେ ସ୍ମ ତଦଭୀସ୍ତିତଂ ତତୋ
ଜଗତୋ ହିତଂ ଗିରିନୁତୋ ଗିରୀଶିତା ।।
ସ ପରଂ ନିମିତ୍ତମଭବଦ୍ଧ୍ରୁବଂ ଯତୋ
ଭବିତବ୍ୟ ଏବ ଶିବୟୋଃ ସମାଗମଃ ।।

ତପୋଭଙ୍ଗଂ ବିଦ୍ୱାନ୍ ସ ତୁ ସପାଦି ଭଙ୍ଗଂ ବରତନୋ-
ରସଙ୍ଗଂ ମନ୍ୱାନଃ ପରମପୁରୁଷାର୍ଥୈକପଦବୀମ୍ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଗିରୀଶଃ ପଶ୍ୟନ୍ମ୍ୟା ଗିରିବରଭୁବୋ ଭୂତନିବହୈଃ
ସମଂ କାମଂ ନିଧୂନ୍ନହହ ତତ ଏବାନ୍ତରଦଧାତ୍ ।।

ଦ୍ୱିତୀୟଃ ସର୍ଗଃ

ଦ୍ୱିତୀୟଃ ସର୍ଗଃର ବିଷୟବସ୍ତୁ ହେଉଛି - 'ଗୌରୀ ତପଃ ପରିପାକ' ।

ଏହି ସର୍ଗର କିୟଦଂଶ ହେଉଛି–

ଅଥାକସ୍ମାଦନ୍ତର୍ଦଧତି ଦୟିତେ ଲୋଚନପଥାଦ୍
ବ୍ୟଥାମନ୍ତର୍ଗାଢ଼ାଂ ମନସି ବିନିଗୂଢ଼ାଂ ଧୃତବତୀମ୍ ।
ଧରାଧ୍ୱଶଃ କନ୍ୟାଂ ବତ ବିଜନବନ୍ୟାଭୁବି ଭବଂ
ସ୍ମରନ୍ତୀଂ ସସ୍ନେହାଂ ସଚକିତମପଶ୍ୟଦ୍ଦଶଦିଶଃ ।।

ଅଥ ସା ସିକ୍ଷଣବଦନା ବନାନ୍ତରେ
ମଦନାଙ୍ଗନାଶନଂ-ବିନା-କୃତାଙ୍ଗନା ।
ଭୃଶମୁନ୍ମନା ଧରନରେନ୍ଦ୍ରନନ୍ଦନା
ବିନିନିନ୍ଦ ଦୁର୍ବିଧିମଧୀରଧୀଶିୟମ୍ ।।

ଏକାଦଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ତବ ହତଦୈବାନଦୈବବିଗୀତମ୍
ରଚିତମିଦଂ ପଦମଞ୍ଚିତବାନସି-ପଞ୍ଚବିଶିଖମବିନୀତମ୍ ।
ଲାଳିତକୋକିଳପଞ୍ଚମବିଷମପଦଂ ରଚୟତି ଚ ନିକାମମ୍ ।
ଶ୍ରବଣପଥତିଥିରପି ଯଦୁପାହୃତବିହମରଣପରିଣାମମ୍ ।।

କଳୟସି କଳମଧୁପାବଳିଝଂକୃତହୁଂକୃତମପି ହୃଦି କୃନ୍ତମ୍ ।
ବିରହିତରୁଣତରୁଣୀଜନବିଶଂ ସନକାରଣସହଜ ଦୁରନ୍ତମ୍ ।।

ପୁରହରବିଜୟବିଜାମ୍ବିତପୌରୁଷମନଳଦବାତିକରାଳମ୍ ।
ରଚୟସି କୁସୁମଚୟଂ ଖଳୁ ଦିଶି ଦିଶି ବିଷୟବିଶିଖଶରଜାଳମ୍ ।।

ଦ୍ୱାଦଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

'ଦ୍ୱାଦଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧ'ରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି–

ନ କୁରୁ ସିତିକଣ୍ଠ ମୟି କୁଣ୍ଠମୟମାନସମ୍ ।
ତବ ଚରଣଶରଣଜନ ଉଚିତକରୁଣାରସମ୍ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଦେବ ମମ ହୃଦୟମେବମ୍
ତ୍ୱାମୁପଚରାମି ଚିରସୁଖାଦସେବମ୍ ।।

ସକଳହୃଦି ଗିରିଶ ଯଦି ସଂଚରସି ସନ୍ତତମ୍ ।
କିଂ ନୁ ମମ କଳୟସି ନ ଶୋକନିକରଂ ତତମ୍ ।।

ବିଦିତମିବ କିଂତବ ତବ ହୃଦୟମତିନୀରସମ୍ ।
ମାମହହ ବିରହୟସି ନାଥ ମଦନାଗସମ ।।

ମନସି ନ ଜହାମି ତବ ହାସନବଶୋଭନମ୍ ।
ମୁଖସକଳଶୀତରୁଚିମପି ନୟନଲୋଭମ୍ ।।

ଶିବଦ ତବ ପଦକମଳଗନ୍ଧମନୁରୁନ୍ଧତି
କା ନ ସୁଖଦ ମଭିନନ୍ଦତି କଳାବତୀ ।।

ଅଥ ତପଃପରିପାକମୁପାଗତଂ
ଧରଣିଭୃଦ୍‌ଭୁବି ଭୂତଚମୂପତିଃ
ସମୁପଗମ୍ୟ ପୁରଃ ସମୁପସ୍ଥିତଃ
ସ୍ଫୁଟଜଟାଜିନଦଣ୍ଡଧରୋ ବଟୁଃ ।।

ସବହୁମାନ ପୁରଃସରମାର୍ଚ୍ଚିତ-
ସ୍ତୁହିନଭୂଧରନନ୍ଦନୟାନୟା ।
ସମପନୀୟ ପୁରଃ ସୁଚିବାନୁଚି-
ତମବଦଦ୍‌ବଚନ ମତିମୋହନମ୍ ।।

ତ୍ରୟୋଦଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

'ତ୍ରୟୋଦଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ'ରେ କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି-

ଅୟି ବରସୁନ୍ଦରି ତବ ବିଜନାୟ ବନାୟ ଶରୀରମୁଦାରମ୍ ।
ଅଭିନବଯୋବନମୁଚିତମିଦଂ ନ ଶିରୀଷକୁସୁମସୁକୁମାରମ୍ ।।
ବାଳେ ମମ ବଚନମ୍ । ଶୃଣୁ ହିତମୀତସାରମ୍ ।
ଦମୟସି କିଂ ନୁ ତନୁଂ ନୃପନନ୍ଦୀନୀ ପରିହୃତସୌଧବିହାରମ୍ ।।

ଅରୁଣଚରଣଋଗଳଂ ତବ ହନ୍ତ ବନେଷୁ କଥଂ ମୃଦୁଳାନ୍ତମ୍ ।
ବିଚରତି ବିକଟ ଝସଂତଳକଣ୍ଟକଦନ୍ତରିତେଷୁ ନିତାନ୍ତମ୍ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପୃଥୁତରବିମ୍ବନିତମ୍ବମନୋହର ମୁକ୍ତରସନକଟିଦେଶମ୍ ।
ରୂପମିଦଂ ତବ ଭବତି ନ ଶୋଭନଭୁଜ୍‌ଜିତସମୁଚିତବେଶମ୍ ।।

ଇତିବ୍ରୁବାଣଂ ନଗରାଜନନ୍ଦନା
ତ୍ରପାସଖୀ ସାଥ ସଖୀମୁଖେନ ତମ୍ ।
ନିବୋଧୟାମାସ ନିଜଂ ମନୋରଥଂ
ଶଶାଙ୍କଚୂଡ଼ାଙ୍କତଳାଧିରୋହଣେ ।।

ନିନିନ୍ଦିଷନ୍ତଂ ପୁନରୋଷ୍ଠଚେଷ୍ଟୟା
ନିରୂପ୍ୟ ସା ବେଲ୍ଲିତଚିଲ୍ଲିବଲ୍ଲରୀ ।
ନିବାରୟାମାସ ବଟୁଂ କଦୂକ୍ତିଭିଃ
ସ୍ୱଧର୍ମମର୍ମାବିଧମାୟତେକ୍ଷଣା ।।

ପ୍ରତିପ୍ରତିକ୍ଷେପବଚଃ ଶ୍ରୁତିକ୍ଷମଂ
କଥଂ ଶ୍ରୁତୀୟାମିତି ଚିନ୍ତୟା ତତଃ ।
ଜବାଦୁଦସ୍ଥାଦନବସ୍ଥିତେ ହିତା
ରୁଷାଥ ସା ଗନ୍ତୁମନା ବନାନ୍ତରମ୍ ।।

ଅଥ ପୁରହରଃ ପିତ୍ରା ଦତ୍ତାଂ ଯଥାବିଧି ତାଂ ସୁତା-
ମନୁହୁତବହଂ ପାଣୌ କର୍ତ୍ତୁଃ ଯଦୋଦମନାଗତଃ ।
ବ୍ୟଦଧତ ତତଃ ପୁଷ୍ପସାରୈସ୍ତଦୈବ ସୁମଙ୍ଗଳଂ
ସ୍ନପନମନୟୋଃ ସର୍ବାଙ୍ଗୀଣାଂ ସୁରେନ୍ଦ୍ରଧନୋଧନାଃ ।।

ଆବ୍ୟାପ୍ତା ବୃଷଭଧ୍ୱଜେନ ତଦନୁ ପ୍ରୀତତ୍ମନା ସା ଖସା
ମୈନାକସ୍ୟ ମନାଗନୁନ୍ମୁଖମନା ବିଶ୍ଲେଷତଃ ପ୍ରେୟସଃ ।
ଯାନେ ନାଥ ହିରଣ୍ମୟେନ ନାଗରୀଂ ପ୍ରତ୍ୟାଗତା ଭୂଭୃତୋ ।
ରାଜଶ୍ରୀରିବ ନାଗରୀପରିଷଦାଂ ନେତ୍ରାମ୍ବୁଜୈଃ ପୂରିତା ।।

ତୃତୀୟଃ ସର୍ଗଃ

ତୃତୀୟ ସର୍ଗର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି – 'ଶିବ ବିବାହଃ' ।

ଏହି ସର୍ଗର କିୟଦଂଶ ହେଉଛି–

ଅଥ ଖତାତାୟ ନଗେନ୍ଦ୍ରନନ୍ଦନା
ସଖୀଗିରା ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ ଯଥାତଥମ୍ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ନିବେଦୟାମାସ ପିନାକିନଃ ପୁନ-
ର୍ମୁଖପ୍ରସାଦୋଦିତମପ୍ୟନୁଗ୍ରହମ୍ ॥

ଅଥ ସ୍ଫୁଟଂ ଚନ୍ଦ୍ରକିରୀଟଚୋଦିତାଂ
ସମାଗତାଃ ସପ୍ତମୁନୀଶ୍ୱରା ଦେବ ।
ଦିନତ୍ରୟାନନ୍ତରମମବ୍ରୁବତ୍ ଧ୍ରୁବ
ଗିରୀଶବୈବାହିକବାସରଂ ଗିରିମ୍ ॥

ତତଃ ସରସ୍ନାତରୁଚାରୁତ୍ୱରାଂ
ସୁସିକ୍ତସଂମାର୍ଜିତରାଜସଂ ଚରାମ୍ ।
ଚଳପତାକାବଳିଚାରୁତୋରଣାଂ
ପୁରୀମଳଙ୍କାରୟତି ସ୍ମ ଭୂଧରଃ ॥

ଅଥ ନିଜତନୟାଂ ତାଂ ହନ୍ତ ପୂର୍ବେଦ୍ୟୁରେବ
ଶ୍ରୁତିବିହିତହରିଦ୍ରାପିଷ୍ଟଗନ୍ଧାଧିବାସମ୍ ।
ପରିଣୟନଦିନାଦୌ ତୁଙ୍ଗମାଙ୍ଗଲ୍ୟଘୋଷୈଃ
ସହ କୁଳଯୁବତୀଭିଃ ସ୍ନାପୟାମାସ ମେନା ॥

ବିଚିତ୍ରଚିନାଂଶୁକସ ଭୃତଶ୍ରିୟଂ
ପ୍ରସାଧୟିଷ୍ୟନ୍ନଥ ତାଂ ସଖୀଜନଃ ।
ଜବାଦହଂପୂର୍ବିକୟା ସମାପତତ୍ ।
ପ୍ରତପ୍ତଚାମୀକରଚାରୁବିଗ୍ରହାଂ ॥

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

'ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ'ରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି-

ତରୁଣ-ସରୋଜ-ସପତ୍ନମ୍ । କାଚିଦରୁଣ-ନସ୍ୱରତ୍ନମ୍ ।
ଚରଣଂମରସ୍ୟଦପି ବିଫଳଂ କୃତପାବକବିରଚନୟତ୍ନମ୍ ॥

କାଚନ ପଦମିଦମୀୟମ୍ । ସୁରଭିକମଳକମନୀୟମ୍ ।
ସମୁଚିତମେବ ସହଂ ସକମକୁରୁତ ଭୁବନତ୍ରୟମନନୀୟମ୍ ।
କାଚନ ନବମୁପନୀତମ୍ । କାଞ୍ଚନରୋଚିରୁଦୀତମ୍ ।
ଅତନୁତ ଗଣିରସନାଗୁଣମଧିଗୁଣମନୁକଟିତଟପରିନୀତମ୍ ॥

କାପି ବିମଳତରତାରମ୍ । ପ୍ରଣୟି ସଖୀବରହାରମ୍ ।
ଅନୁକୁଚକନକଧରଂ ସମଘଟୟତ ଚର୍ଚ୍ଚିତମଗମଦସାରମ୍ ॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଇତୀୟମାବଦ୍ଧବିଭୂଷଣାମ୍ବର-
ସ୍ୱଗଙ୍ଗରାଗସ୍ଫୁରଙ୍ଗସହିତଃ ।
ଅଧାରୟତ୍କ୍ଷାମପି କାନ୍ତିସମ୍ପଦଂ
ତ୍ରିନେତ୍ରଚିତ୍ତଭ୍ରମଦାୟିବିଭ୍ରମା ।।

ବ୍ୟଞ୍ଜାପୟନ ବିଜ୍ଞା ସନ୍ତୁଂ ସପ୍ତରଷୟଃ ସମୁପାଗମ୍ୟ ।
ଅଦ୍ୟ ବିଭୋ ସମୟସ୍ତେ ହୈମବତୀପାଣିପିଡନାୟେତି ।

ଅଥବିବାହମହୋତ୍ସବମଣ୍ଡନଂ
ପ୍ରକୃତିଖଣ୍ଡିତଦର୍ପକଦର୍ପକଂ ।
ଅଧିତଲୋକମନୋନୟନୋତ୍ସବଂ
ସମାଧିକଂ ସମନୋରଥମାତ୍ରତଃ ।

ପଞ୍ଚଦଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

'ପଞ୍ଚଦଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ'ରେ କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଏକଚରଣାଧୃଯାବକରାଗା । ଚନ୍ଦ୍ରମୁକୁଟମନୁଳସଦନୁରାଗା ।।
କାଚନ ଭବମଧିକମ୍ । ଅତନୁତ ଲୋଚନପଥପଣ୍ଡିକମ୍ ।।

ଏକପଦାହିତନୂପୁରବଳୟା । କଳିତା ମସି କୁତୂହଳକଳୟା ।
ଅପି ବପୁରପଗତଚୀନ-ନିଚୋଳା । ପୁରହର-ବଦନ-ବିଲୋକନଲୋଳା ।
ଏକନୟନଜୟଦଞ୍ଜନଲେଖା । ସାମିରଚିତକୁଚଚନ୍ଦନବେଶା ।।
ବସ୍ତୃତସହଜମଦାଳସଗମନା । ଅତ୍ରମାନିତନିଜଗୁରୁଜନବଦନା ।।
ବିପୁଳନିତମ୍ବଭରଂ ବହମାନା । ଅନୁପଦମପଟୁପଦାନି ଦଦାନା ।।
ସରସମସୃଣପଦସମ୍ପଦୁଦୀତମ୍ । ଜୟତି ଗଦାଧରକବିବରଗୀତମ୍ ।।
ସାମ୍ପ୍ରତଂ ଧରନଗେନ୍ଦ୍ରନନ୍ଦନା ଯତ୍ତପଃ ପରମମପ୍ୟତପ୍ୟତ ।।
ଅନ୍ୟଥା କଥମିମଂ ମନାସ୍ୱିନୀ କାନ୍ତମେବମତିକାନ୍ତମେତୁ ସା ।।

ବାଚମିତ୍ଥମବୟନ୍ ପ୍ରିୟଙ୍କରୀଂ
ପୌରପଙ୍କଜମୁଖୀପ୍ରଚାରିତାମ୍ ।।
ଆଚରତ୍ପରମନୁଗ୍ରହଂ ଦୃଶା
ତାଦୃଶା ଶିଶୁଶଶାଙ୍କଶେଖରଃ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ତତଃ ଖନତ୍ତୁଙ୍ଗମୃଦଙ୍ଗମଙ୍ଗଳୈଃ
ଶୁଭୈରୁଲୁଲୁଦ୍ୱନିଭିର୍ମୃଗୀଦୃଶାମ୍ ।
ପୁରୁସମାସନ୍ନଷଡ଼ର୍ଘ୍ୟସକ୍ରିୟୋ
ବିବେଶ ବୈବାହିକମଣ୍ଡପଂ ବିଭୁଃ ॥

ବେଦୋଦିତେନ ବିଧିନାଥ ଭବୋ ଭବାନ୍ୟା
ମାଙ୍ଗଲ୍ୟ ତନ୍ତୁମଧିକଣ୍ଠତଟ ବବନ୍ଧ ।
ସଦ୍ୟୋରଲଂଭବତି ଯତ୍ପ୍ରଭବାନୁଭାବା-
ତ୍ପ୍ରିତୋଽପି କାଳକଳନାୟ ନ କାଳକୂଟଃ ।

ତତସ୍ତୁ ତୌ କାମସମୃଦ୍ଧିକାମୁକୌ
ଚଧୂବରୌ ସ୍ମେରମୁଖୌ ପୁନଃ ପୁନଃ ।
କିରୀଟକୋଟୀତଟଧଚ୍ଚିତାଙ୍ଗୁଳିଂ
ବ୍ୟତିକ୍ଷିପେତେ ସ୍ମ ଶୁଭକ୍ଷତାଞ୍ଜଳିମ୍ ॥

ଅଥ ସମାପ୍ତବିବାହମହୋଦୟଂ
ସଦୃଶରୂପବଧୂବରଯୋର୍ଦ୍ୱୟମ୍ ।
ଅଭିନନନ୍ଦ ସରୋରୁହନନ୍ଦନଃ
ସହସୁରୈଷ୍ଟ ନନାମ ସନନ୍ଦନଃ ॥

ଷୋଡ଼ଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏଠାରେ କବି ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି—

ମନସିଜଗଞ୍ଜନ ଭବଭୟଭଞ୍ଜନ ମୋହତମୋଽପହଭରଣ ହରେ ।
ଜଗଦନୁରଞ୍ଜନ ଚରିତନିରଞ୍ଜନ ଦୁରିତମତଙ୍ଗଜସମଜ ହରେ ॥
ଜୟ ଜୟ ଭବ ଭବନାଧିପତେ ।
ପାଳୟ ପରମକୃପାଳୟ ଶଙ୍କର ଦନୁଜଭୟଙ୍କର ମନୁଜଗତେ ॥

ଭାସିତବିଭୂଷଣଂ ବିରହିତଦୂଣଣ ତନୁଜିତଶାରଦରଂଜନୀପତେ ।
ସହୃଦୟତୋଷଣା ସଜ୍ଜନପୋଷଣା ସୁନ୍ଦରକୁନ୍ଦରଦନାବିତତେ ॥

ଖଳଜନଦଣ୍ଡନ ଶଶଧରମଣ୍ଡନ ହୀରଳତାୟିତଭୁଜଗପତେ ।
ମଖବିଧିଖଣ୍ଡନ ନିଟିଳଗଚଣ୍ଡନୟନନିଜଜନହିତାନିହିତମତେ ॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ସପ୍ତଦଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ସରସସାରସସହୋଦରନେତ୍ରେ ତନୁଲତିକାନବପଲ୍ଲବନେତ୍ରେ ।
କାଞ୍ଚନଚମ୍ପକଚଂପକକାନ୍ତେ କାମରିପୋରପି ଲୋଚନକାନ୍ତେ ।

କୁଣ୍ଡଳମଣ୍ଡିତଚାରୁକପୋଳେ । ସମ୍ମୁଖାମ୍ବୁଜଲୋଚନଲୋଳେ ।।
'ଚନ୍ଦନଚନ୍ଦ୍ରାବଲେପନସାନ୍ଦ୍ରେ । ସକଳକଳାନନଶାରଦଚନ୍ଦ୍ରେ ।।

ଉପବିଶୟନ୍ତି ଯେ ମାମୁମାମପ୍ୟନେନ ଗୀତେନ ।
ଭବତା ଗୀତେନ ନ ତେ ଭବତାପଭୟଂ ପ୍ରପଦ୍ୟନ୍ତେ ।।

ଚତୁର୍ଥଃ ସର୍ଗଃ

ଚତୁର୍ଥସର୍ଗର ବିଷୟ ହେଉଛି - "ସମ୍ପନ୍ନ ନନ୍ଦନାନନ୍ଦନଃ" ।

କବି ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଅଥ ସ୍ୱସଂକଳ୍ପସୁରେନ୍ଦ୍ରଶିଳ୍ପିନା
ପିନାକିନା କଳ୍ପିତସୌଧରତ୍ନନା ।
ସୁଖଂ ସମୃଦ୍ଧାତ୍ମପରିଛଦଶ୍ରିୟା
ଧରାଧରାଜାତ୍ମଜାୟାଽନ୍ୱଭୂୟତ ।।

ଅଷ୍ଟାଦଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏଠାରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି–

ସହଜସଲଜ୍ଜତୟାକୁଳିତା ବଳକଳିତଲଳିତବସନାନ୍ତମ୍ ।
ନିୟମିତମଞ୍ଜୁ ବଚନରଚନା ଚିରଲୋଲୁପମତ୍ର ନିତାନ୍ତମ୍ ।।
ବାଲା ସାଽରମୟତ ନିଜକାନ୍ତମ୍ ।
ତଦନୁକୂଳନଶୀଳପରାପି ତମନୁଦିନଂ ନୂତନକାନ୍ତମ୍ ।।

ଅଭିମତନାୟକସ୍ୟ ସଙ୍ଗସୁଖାପି କରେଣ କଳଂ କଳୟନ୍ତମ୍ ।
ଅଭିନବଂ ଦଧଦୀ ମଧୁରଂ ନନ୍ନେତି କୃତାପି ସମିବ ନିବସନ୍ତମ୍ ।।

ଅତିସଙ୍କୁଚିତତନୁଲତିକାହିତଦୃଢ଼ପରିରମ୍ଭଣଲୋଭମ୍ ।
ରତିରୁଚିଦ୍‌ମ୍ଭଳନସୁଷମାତନୁଜିତଶତମନ୍ମଥଶୋଭମ୍ ।

ଦୁଗ୍ଧଂ ସଂମୁଗ୍ଧଭାବାଦିବ କିମପି ପୁରାରାତିନାସୌ ପ୍ରଦତ୍ତଂ
ତନ୍ନାମୃଷ୍ୟାକ୍ତିମସ୍ୟ ତ୍ରିଭୁବନବିଜୟୋଉମ୍ଭିତାଖର୍ବଗର୍ବାଃ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଗୌରୀନେତ୍ରୈକିକାଷ୍ଟେସ୍ତ୍ରିଭୁବନମଜୟଃ କାମ ଏବେତଦୀୟାନ୍
ଲୀଳାଧମୀର୍ଥମୋକ୍ଷାନ୍ୟଦାଧିହୃଦି ନରୀନୃତ୍ୟତି ସ୍ମ ସ୍ମରାରେଃ ।।

ମଧ୍ୟଂ ପୁରାପତ୍ତନୁମଦ୍ୟମାୟାଃ
ମୁହୁର୍ମୁହୁର୍ଭଙ୍ଗଭୟାସ୍ୱଦତ୍ୱମ୍ ।
ଅକ୍ଷାଳକ୍ଷଷ୍ଟ ପରମାସି ମାଦା-
ସମାକ୍ରମଂ କିଂ ବଳିଭିଃ କ୍ଷମେତ ।

ଏବଂ ନିର୍ଭରନିଃସହାଙ୍ଗଲତିକାଗର୍ଭାତିଭାରେଣ ସା
ତନ୍ୱଙ୍ଗୀଂ ଦୟିତସ୍ୟ ଚେତସି ମୁଦଂ ପୁତ୍ରୀୟତସ୍ତନ୍ୱ
ପୁତ୍ରଂ କଂଚିଦସୂତ ନାକନଗରୀସାମନ୍ତସୀମନ୍ତିନୀ
ଜୀର୍ଯ୍ୟନ୍ନଙ୍ଗଲତନ୍ତୁସନ୍ତତ ? ପୁନଃ ସଦ୍ମାନୁସନ୍ଧବ୍ରତମ୍ ।।

ଗନ୍ଧର୍ବବିଦ୍ୟାଧରଚାରଣାନାଂ ତଦୋପଗାୟନ୍ତି ଗଣାଃ ପ୍ରବୀଣାଃ
ଗର୍ବାୟ ଗୀର୍ବାଣଚମୁଭଟାନାମନନ୍ୟସାମାନ୍ୟମୁଦିତମେତମ୍ ।।

ଊନବିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଜୟ ଜୟ ଖଣ୍ଡରଜନୀକରମଣ୍ଡନନନ୍ଦନସୁରଗଣବନ୍ଧୋ ।
ଅଗଣିତପରମପରାକ୍ରମପୌରୁଷକୃପଣକୃପାରସସିନ୍ଧୋ ।।

କାଞ୍ଚନସଞ୍ଚୟରୁଚିରୁଚିସନ୍ତନସରସିଜଷଣ୍ଡମ୍ ।
କୁଣ୍ଡଳମୁକୁଟକଟକରସନାଙ୍ଗଦଭୂଷିତମୁରୁଭୁଜଦଣ୍ଡମ୍ ।।

ଅମରଚମୁପତିସମରାବିମୁଢ଼ା ପାଳୟ ଭବସୁତଂ ଭବତି ।
ଲୋକୟ କରୁଣାଦୃଶା, ଲୋକମିମଂ ନବକୁବଳୟସଦୃଶା ।।

ଅଥ କଦାଚନ କାଞ୍ଚନସମ୍ପଦ
ସମବଲୋକୟିତୁଂ ପ୍ରମଥୈଃ ସହ ।
ଅପଗତେ ଦୟିତେ ନଗନନ୍ଦନା
ତନୁବିଲେପନମୈହତ କୁଙ୍କୁମୈଃ ।।

ଅଥ ଭୂତପତିମୁପାଗତଂ ବନାଦ୍-
ଭବନାୟ ନାୟମବୟନ୍ତୁମା ପ୍ରିୟମ୍ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ନିଷିଷେଧ ଯାତୁମିମନ୍ତକପ୍ରଭ-
ପ୍ରତିମଂହିମାଂଶୁଜଟଂ ମହୋକ୍ଷଟମ୍ ।।

ଇଦମମଙ୍ଗଳମଙ୍ଗଜଶାସନଃ
ସ ନ ଶଶାକ ସମକ୍ଷମପେକ୍ଷିତୁମ୍ ।
ଧରନରେନ୍ଦ୍ରସୁତାସହିତସ୍ତତୋ
ରଜତପବେତପତ୍ତନମାୟୟୌ ।।

ଅଥ ତତ୍ର ବିଚିତ୍ରକାମଭୋଗୈ-
ର୍ଭଗବାନ୍ ଭୂମିଧରାତ୍ମଜାସହାୟଃ ।
ମୁମୁଦେ କୁମୁଦେନ୍ଦୁନନ୍ଦନଶ୍ରୀ
ସ୍ୱିଜଗନ୍ନନ୍ଦନନନ୍ଦନଦ୍ୱୟେନ ।।

ପ୍ରମଥାସ୍ତମଥଶରୁଢ଼ଂ ଗଣୀନାଥପଦଂ ମୁଦଂ ପରାମନ୍ତଃ ।
ତଂ ପ୍ରତିହନ୍ତ ବହନ୍ତଃ ସାମ୍ପ୍ରତମନ୍ତଃ ସ୍ତୁବନ୍ତି ସ୍ମ ।।

ବିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏଠାରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଚରଣନତଶ୍ଳୋକକୃତଶୋକନାଶମ୍ । ପୂଜନପ୍ରବଣଜନପୂରିତାଶମ୍ ।।

ଶରଣମୁପୟାମବହୁକାମଭୋଗମ୍ । ଗଣାଶମନୀତଭବଭୀତିଭୋଗମ୍ ।।
କିଙ୍କିଣୀରଣିତକାଞ୍ଚିସାରମ୍ । ପୀତପଟବିତକଟିତଟମୁଦାରମ୍ ।।
ତନୁଜଂ ସୈନାପତ୍ୟେ ତଦବରଜଂ ଗାଣପତ୍ୟେ ସା ।
ଅଧିକୃତମଧିଗଚ୍ଛନ୍ତୀ ଗୌରୀ ଲେଭେ ପରଂ ପରିତୋଷମ୍ ।।

ପଞ୍ଚମଃ ସର୍ଗଃ

ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗର ବିଷୟ ହେଉଛି - **‘କାଶୀପ୍ରବେଶଃ’** ।

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଏକଦା କିଲ ସଦାଶିବପ୍ରିୟା
ପ୍ରାଭବେନ ଦୟିତସ୍ୟ କଳ୍ପିତାମ୍ ।
କଳ୍ପଭୂରୁହବନୀମନୀନୟ-
ତ୍ସୌଭଗଂ ଚରଣଚାରୁବିଭ୍ରମୈଃ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ତଂ ବିଲୋକ୍ୟ ବିହରନ୍ତମନ୍ତିକେ
କେଳତୀ ରମଣରାମ୍ରଣୀୟକମ୍ ।
ଚନ୍ଦ୍ରଖଣ୍ଡମୁକୁଟ ଜୟା ସଖୀ
ହନ୍ତ କାମପି ବଭାର ଭାବନାମ୍ ॥

ଏକବିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି–

ହରମୁଖଶଶଧରବିମ୍ବବଶମ୍ବଦସମ୍ମୁଖନୟନଚକୋରା ।
ପରିହୃତତଦିତରବିଷୟରସାଦରବିସ୍ମୃତନିଜ ପରିଚାରା ॥

ସା ସଦା ସବିକାରା ।
ସ୍ଥଗିତଭାରୋଜଦଳାୟତଲୋଚନନିର୍ଭରମନ୍ଥରତାରା ॥
ପୃଥୁଳପୟୋଧରକୁମ୍ଭଭରାଦିବ କମ୍ପିତଲଳିତନିତମ୍ବା
ଅଭିମତଦୁର୍ଲଭଗର୍ହିତତାପବିଧୂସରିତାଧରବିମ୍ବା ॥
ଅନୁଭବତିସ୍ମ ସକଳତନୁମଙ୍ଗତମପି କେ ଜଡ଼ିମାନମ୍
ପ୍ରଣୟୀସଖୀ ପରିହାର କଥାସୁ ତଥା ନ ବଦତି ବହୁମାନମ୍ ॥
ତଦୁପଲଭ୍ୟ ଧରେନ୍ଦ୍ରସୁତାଥ ତାଂ
ସପଦି କୋକନଦାରୁଣଲୋଚନା ।
ଅଶପଦାବିଶମାନୁଷଭୂମିକାଂ
ଦ୍ରୁତମିତୋଽନୁଚିତାଚରଣାଦତି ॥
ଏକଦାନଗନରେନ୍ଦ୍ରକନ୍ୟୟା
କା ତବାସ୍ତି ନଗରୀ ଭୁବି ପ୍ରଭୋ ।
ଦେବଦେବ ନିଗଦେତି ନୋଦିତୋ
ଜୀଦ୍ୱରୀଂ ହର ଉଦାହରପୁରୀମ୍ ॥
ତମୁତ୍ତରେଣାଚଳନାଥନନ୍ଦନେ
ପ୍ରତୀତମାନନ୍ଦବନାଭିଧାନତଃ
ମନୋରମ ନୋଽସ୍ତି ସମସପ୍ତାବନଂ
ବନଂ ମହୀମଣ୍ଡଳମଧମଣ୍ଡନମ୍ ॥
କଃ ଶ୍ରେୟସେ ନ ନିୟୁନକିତ ଧନଂ ଜନୋଽସ୍ୟାଂ
ନିଶ୍ରେୟସେ ନିଧନମପ୍ୟୁଚିତପ୍ରବୀଣଃ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଆଶାସ୍ୟତେ ସଖୀ ସୁଖାୟତି ମିତ୍ରବାସଂ
ଦୁଃଖାନ୍ତନାକନଗରୀନିଳୟାଧିବାସାଃ ॥

ବିଧାନମୁଚ୍ଚୈଃଶ୍ରବସାଂ ସୁଧାମୟଂ
ସମୁଦ୍ଭବସନ୍ତାନଚୟଂ ଗୃହେଗୃହେ ।
ଦୂରଂ ତଦେତନ୍ନ କଥଂ ସୁତନ୍ୱି ଭୋ
ପ୍ରଭୂତରତ୍ନାକରତାଂ ପ୍ରପଦ୍ୟତାମ୍ ॥

ଦ୍ୱାବିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ବ୍ରହ୍ମାସୁରମୁନିନିକରଯମନିୟମକର୍ମଭରକୁଶକୁମୁମାବଲିଲଲିତପୂତତୀରା ।
ହଂସସଦୁପଚିତସାରସାବଲିନିଚିତହୀରରୁଚିରୁଚିରପନୀରନୀରା ॥

କପିଳମୁନିକୋପଦବଦହନହୁତସଗରସୁତନାକପଦୟାନସୋପାନଲେଖା ।
ଜହ୍ନୁମୁନିନନ୍ଦିନୀ ନନ୍ଦୀତାନତନିଖିଳଦଶକଶତଲୋଚନପ୍ରମୁଖଲେଖା ।

ତୁହିନଧରଶୃଙ୍ଗବରରଙ୍ଗନବନର୍ତ୍ତକୀଶିରସି ସମସୁରଭିତକୁସୁମମାଳା ।
ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗମସୁଲଭପରମପଦସମ୍ପଦାବଲୋକନାଦପି ଦଳିତତାପଜାଳା ॥

ତମାଗତାଂ ଗିରିସୁତାଂ ପ୍ରତିପଦ୍ୟ ଦୂରା-
ତ୍ପୌରାଃପ୍ରମୋଦଭରଲୋଚନବାରିପୂରାଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟୁଦ୍ୟୟୁଃ କରସରୋରୁହକୋରକାଣାଂ
ବ୍ୟୁହୈର୍ଲଲାମକମକୃତ୍ରିମମାବହନ୍ତଃ ॥

ଧୀମନ୍ତଃ ପ୍ରସୃମରଭୀରତୀବିଳାସା
ମୃଦ୍ୱିକାଫଳପରିପାକକଳନ୍ଧବର୍ଣ୍ଣାଃ
ତାମେତାଂ ହରବରବର୍ଣ୍ଣିନୀମପର୍ଣ୍ଣାଂ
ବାକ୍‌ପୁଷ୍ପୈଃ ସୁରଭିଭିରର୍ଚ୍ଚୟାଂବଭୂବୁଃ ॥

ତ୍ରୟୋବିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଗାଇଛନ୍ତି–

ଜୟ ଜୟ ଭବଭାବିନୀ ପାବୟ ଲୋକମ୍ ।
ଭବଦବଲୋକନପରିହୃତଶୋକମ୍ ॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଚରଣଶରଣଜନପୂରିତକାମେ ।
ଚରିତବଶୀକୃତଚନ୍ଦ୍ରଲଲାମେ ॥

ତ୍ରିଭୁବନଜନପରିପାଳନଶୀଳେ
ଗିରୀଶହୃଦୟନୟନୋତ୍ସବଲୀଳେ ॥

ଇତି ହୈମବତୀମବତୀର୍ଣ୍ଣବତୀଂ
ଭବତୀବ୍ରଭୟାଦବିତୁଂ ଜଗତୀମ୍ ।
ସମମାନୟଦାନତମାନଶିର-
ସ୍ତ୍ରିପୁରାରିବଧୂମବଧୂତଜନଃ ॥

ବିଦ୍ୟାଂ ଚ ବିଜ୍ଞାୟ ପରା ପରାଖ୍ୟା
ଭେଦେନ ବେଦାନ୍ତ ପଥପ୍ରତୀତାମ୍ ।
ଶକ୍ତିଂ ଜଗତ୍କର୍ତ୍ତୁରଜାତଯାମାଂ
ଭେଜେ ପରିବ୍ରାଜକରାଜିରେନାମ୍ ॥

ତାମେନାମଧିଦେବତାମଧିଗତା ବରାଣସୀବାସିନୋ
ମେନାଗର୍ଭପୟୋଧିକଳ୍ପଲତିକାମେଣାଙ୍କଚୂଡ଼ପ୍ରିୟାମ୍ ।
ଦୁର୍ଭିକ୍ଷଂ ନ ବିଦାଂବଭୁବୁରୁଦୟୋ ଭୂୟୋଽଥ ସଂପତ୍ତୟୋ
ଲୋକେଷୁ ପ୍ରଥିତା ତଦାପ୍ରଭୃତି ସା ତେନାନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣାଭିଧା ।

ଷଷ୍ଠଃ ସ୍ବର୍ଗଃ

ଷଷ୍ଠ ସର୍ଗର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି – 'ସତ୍ୟବତ୍ୟନୁଗ୍ରହଃ' ।

ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଅଥ ସମରନ୍ତ୍ୟା ସ୍ମରବୀରବୈରିଣଂ
ସଦା ଜୟାୟାଃ ସ ଦୟାବଶଂବଦଃ ।
ଫଳେଗ୍ରହୀକର୍ତ୍ତୁମନା ମନୋରଥଂ
ଯଯାବଯୋଧ୍ୟା ନଗରୀଂ ଗିରୀଶ୍ୱରଃ ॥

ଅନୁଗ୍ରହୀଷ୍ୟନ୍ନହିତେ ସଖୀଜନୈ-
ର୍ଜୟାଂ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ପରିଗ୍ରହାହ୍ୱୟାମ୍ ।
ବିଲୋଚନାସେଚନକାଶ୍ରିୟୋଲ୍ଲସ-
ଦ୍ୱପୁଃ ସ ପୁଷ୍କୋର ପୁରଃ ପୁରଦ୍ୱିଷନ୍ ॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ତୟା ପୁରା ଚିତସି ଯଃ ସ ଶମ୍ଭୋରଧାରି ସମ୍ଭୋଗସୁଖଭିଳାଷଃ ।
ବିଲୋକିତେନୈବ ସ ହୈମବତ୍ୟାଃପତ୍ୟା ସୁସମ୍ପନ୍ନ ଇବାନ୍ୱମାନି ॥
ସୁସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାମଳତଞ୍ଚକଳ୍ପିତମହାରତ୍ନୋଜ୍ଜ୍ୱଳକ୍ରାଞ୍ଚନ-
ସ୍ତମ୍ଭାଲମ୍ବିତଶୃଙ୍ଖଳାବଳିମଣିପଲ୍ୟଙ୍କପଲ୍ୟଙ୍କିକାମ୍ ।
ନାନାଚିତ୍ରବିଚିତ୍ରଭିତ୍ତିମଭିତଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରାତପଳଙ୍କୃତାଂ
ଗୌରୀଶୋଽଧିବସନ୍ ସ ସୌଧବସତିଂ ରେମେ ସମତସ୍ତୟା ।

ଅଥ ସା ମନସିଜକାନ୍ତଂ ତଂ ନିଜକାନ୍ତଂ ସମେତମେକାନ୍ତମ୍ ।
ଆୟାସାଲସନୟନା ସାରସନୟନା ଜଗଦେଦମ୍ ॥

ଚତୁର୍ବିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ରତିପତିସମରସମାଗମ-ଶିଥିଳିତମିମମବଲମ୍ବିତଚରମଭୁବମ୍ ।
ବିବିଧବିଧାନକୁଟିଳକଚସଂଚୟମୟମୟତାଦୁଚିତାଭିଭବମ୍ ॥
ବଲ୍ଲଭତମ ମମ ଶୃଣୁ ବଚନମ୍ । ତନୁତନୁଭୂଷଣଗଣରଚନମ୍ ॥

ବେଶୟ କୁଚକଳସଂ ବିନିବେଶିତବିଷଦତରଳତରହାରସାରମ୍ ।
ପାରିଜାତ ସୁରତଟିନୀକନକଗିରିଶିଖରସମୁନ୍ନତୀଂମାନହରମ୍ ॥

ଅଙ୍ଗଦମପି ତଦନଙ୍ଗବିଳାସଦ ସଞ୍ଜୟ ମଣିମୟମୁଚିତପଦମ୍ ।
ମଦୟ ମହୋଦୟସମୟଦ ବୀତ ମୟି କଙ୍କଣଗଣମପି ତଦନୁପଦମ୍ ॥

ଅମ୍ବରବରମିହ ସମ୍ବରଗାତ୍ରବସଭିତି ବିମର୍ଦ୍ଦସହାୟଚରମ୍ ।
କୁଚକଳଶାୟ ଶିବାୟ ବିତର ହରିଚନ୍ଦନଲେପନମପି ରୁଚିରମ୍ ॥

ଅଧିକଟୀତଟମମରେଶବେଶୟ ମମ ରସନାଗୁଣମମଳତମମ୍ ।
ଭଙ୍ଗୟାପନୟାୟ ? ରଚିତମିବ କନକମୟଂ ବଳୟଂ ସୁଷମମ୍ ॥

ପଦସରସିଜମନୁ ପୁରହର ପୂରୟ ନୂପୁରଯୁଗମପି ପୁରଟମୟମ୍ ।
ମରକତରଞ୍ଜିତମପି ମୃଦୁସିଞ୍ଜିତଗଞ୍ଜିତମଞ୍ଜୁଳମଧୁପଟୟମ୍ ॥

ଗୌରୀକାନ୍ତସ୍ତନ୍ନଖଦନ୍ତକ୍ଷତଚିହ୍ନା-
ନ୍ୟହ୍ନାୟାନ୍ତଃ କିଂ ଚ ରତାନ୍ତକଳମ୍ପମସ୍ୟାଃ ।
ପାଣିସ୍ପର୍ଶାଦେବ ନିରସ୍ୟାଖିଳନାଥଃ
ସୌଧାଦସ୍ମାଦନ୍ତରମକସ୍ମାଦଧିତଃ ॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ମିଳାନ୍ନିମିଳାମ୍ବୁଜଲେ ଚନୈବଂ ସା
ରସାଳସାଲିଙ୍ଗିତୁମୈହ୍ୟତ ପ୍ରିୟମ୍ ।
ତଥା ବୃଥାଳମ୍ବିତବାହୁବଲ୍ଲରୀ
ନ ତତ୍ପରିରମ୍ଭମବାପ ସୁନ୍ଦରୀ ॥

ପଞ୍ଚବିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ପ୍ରିୟତମ ସମୟମିମଂ ତବ ଜାନେ ।
ମାମପହାୟ ନ ପୁନରାପୟାନେ ॥

ଅହ ଜନଂ ଭବଦୁପନତଚିତମ୍ ।
ରହୟସିଂ ରହସି କିମିଦମାନିମିତ୍ତମ୍ ॥

ସ୍ମରହର ପରିହର ନିରସନଲୀଳାମ୍ ।
ଲାଳୟ ମାଂ ମନସିଜମୟଶୀଳାମ୍ ।

ଅନୁଚିତମାଚରମିହ ଯଦି ଭବତେ ।
କ୍ଷମୟତି ମମ ମତିରିଦମପି ଭବ ତେ ॥

ଦର୍ଶୟ ବଦନମୁଦିତମୃଦୁହାରମ୍ ।
କଳିତକଳାନିଧିବିମ୍ବବିଳାସମ୍ ॥

ଇତ୍ଥଂ ଦୁସ୍ଥମପି ପ୍ରଳୟ ବହୁଧା ସୌଧାନ୍ତରପ୍ରନ୍ତରେ
ଭ୍ରାମ୍ୟନ୍ତୀ ଭମବୀକ୍ଷିତଂ ପ୍ରିୟତମ ସା ନୈବ ନିଶ୍ଚିନ୍ୱତୀ ॥

ଜିତପାର୍ବଣଶର୍ବରୀବରୀୟଃ ସୁଷମାମନୁଷମାନନଂ ହରସ୍ୟ ।
ପରିପୀୟ ପୁରୀନିବାସିନସ୍ତତ୍ ପୁଥୁମାନନ୍ଦଥୁମାକୁମାରମାପୁଃ ॥

ଷଡ୍‌ବିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଜୟ ନିତ୍ୟବପୁରଭିରାମ । ଦ୍ୱିଜରାଜଖଣ୍ଡଲଳାମ ।
ଗୁଣବୃନ୍ଦ-ସୁନ୍ଦରଧାମ । ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ॥

ତାନୁରୋଚିରତିଘନସାର । ଜଗଦତୁଳମସୃଣିମସାର ।
ସ୍ଫୁରଦୁରଗଭୁଜଙ୍ଗମହାର । ସ୍ଫଟିକାଦ୍ରିସତତବିହାର ॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପଦଶରଣତାରଣଧୀର । କରୁଣାରସାତିଗଭୀର ।
ପରିଭୂତଦାନବବୀର । ରୁଚିନିନ୍ଦିତାମଲହୀର ।।

ଦ୍ୱିଷବନ୍ଧକାହିତକରଣ । ବୃଷରଷଭସମ୍ପଦଭରଣ ।
ନତପାରିଜାତକଚରଣ । ମାନ୍ଧାନୃସନ୍ତତଶରଣ ।।
ଶରଣଂ ଚରଣଂ ଦଶାନନସ୍ତେ ହର ଗୃହ୍ନନ୍ ଜିତନାକଲୋକ
ଜଳଧୌ କଳଧୌତଶୈଳଶୃଙ୍ଗଂ ପୁରମଧ୍ୟାସ୍ତ ନିରସ୍ତରାଜରାଜଃ ।।

ସପ୍ତବିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଗାଇଛନ୍ତି–

ଜୟ ସୁରନାୟକଜନସୁଖଦାୟକ ।
ଜଗଦବନାୟ କଳିତଗୁଣସାୟକ ଧୀର ।।

ତ୍ରିନୟନନୟନାସେଚନକ ବିଗ୍ରହକଚରିତ୍ରଚିତ୍ର ।
ସୁରତଟିନୀନିୟତାୟତ ଜୟ ଜୟ ପରମପବିତ୍ର ।।

ତ୍ରିଭୁବନମିତ୍ର ପ୍ରବଳଦମିତ୍ର ବ୍ରଜସୁରଲୋକପ୍ରସୃମରଶୋକ ।।
ତସ୍ୟାମୋଘୈଃ ପାଣିଧାନାମମୋଘୈ-
ବୀଣାବାଦୈର୍ଗାୟନୈରପ୍ରମାଦୈଃ ।
ବୈଶୁଧ୍ମାଭିହୃ ଦ୍ୟମାର୍ଦଙ୍ଗିକାଭି-
ର୍ଦ୍ଧୈଗୀତାଦୈରଞ୍ଜିତଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ଃ ।।

ଇତ୍ୟନ୍ତର୍ବା... ାମନ୍ତର୍ବାଣୀଂ ପ୍ରମୋଦସଂପନ୍ନାମ୍ ।
ଅଭିନନ୍ଦନାୟ ତସ୍ୟା ଦୃଶାଽନୁଜଗ୍ରାହ ତାନ୍ ପ୍ରମଥନାଥଃ ।।

ସପ୍ତମଃ ସର୍ଗଃ

ସପ୍ତମ ସର୍ଗର ବିଷୟ ହେଉଛି 'ଏକାମ୍ରକାନନ ବର୍ଣ୍ଣନମ୍' । ଏହି ସର୍ଗର କିୟଦଂଶ ହେଉଛି–

ଅଥ ତମାଗତମାୟତନେତ୍ରୟା ଧରପୁରନ୍ଦରନନ୍ଦନୟା ପୁରମ୍ ।
ପତିମବେକ୍ଷ୍ୟ ପତିବ୍ରତୟା ଦଧେ ସମଦସଂଭ୍ରମବିଭ୍ରମମାଦରଃ ।।

ସୁତୌ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ତ୍ର୍ୟଦୌ ନିଜହୃଦି ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରନୃପତି-
ର୍ବରାରୋହାମେନାଂ ନିରଚିନୁତ ମେନାତନୁଭାବମ୍ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପୁରାଦାଦାୟୈତୌଦ୍ରୁ ତମଥ ପୁରାରାତିନଗରୀଂ ।
ଯୟୌ ଦାସ୍ୟଂ ଦାସ୍ୟନ୍ନଗନୃପତିପୁତ୍ରୀପ୍ରଣୟିନଃ ।

ଇତ୍ଥଂ ସମର୍ପ୍ୟ ନିଜନନ୍ଦନଯୁଗ୍ମମସ୍ମୈ
ନନ୍ଦୀଶ୍ୱରଂ ତଦନୁ ଭୃଙ୍ଗିରଟିଂ ଚ ଭୂପଃ ।
ଭୂତେଶମେଷ ବିନତାପନତାଙ୍ଘ୍ରିୟଷ୍ଟି-
ସ୍ତୁଷ୍ଟାବ ଭାବବିଗଳନ୍ନୟନାମ୍ବୁବୃଷ୍ଟିଃ ।।

ଅଷ୍ଟାବିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଶରଣଂ ଭବ ତବ ଚରଣମ୍ । ଶଙ୍କର ଭବତୁ ଭବାମ୍ବୁଧିତରଣମ୍ ।
ଶଶଧରଖଣ୍ଡମୁକୁଟବରମଣ୍ଡନନିରବଧିସୌଭଗଶରଣମ୍ ।।

ଶାନ୍ତଂ ତପସି ନିତାନ୍ତଂ ତ୍ରିଭୁବନବିଭୁମପି ସନ୍ତତ ତାନ୍ତମ୍ ।
ହର ସମୁପୈମି ଭବନ୍ତମ ଭୟକରମନ୍ତକହରନୟନାନ୍ତମ୍ ।।

ସାରଂ ପରମମୁଦାରଂ ରୁଚିରତନୂରୁଚିଜିତଘନସାରମ୍ ।
କୁଟିଳନିଟିଳଗନୟନଧନଞ୍ଜୟକବିଳିତସୁଲଲିତମାରମ୍ ।।

ଦୀନଂ ମାମତିହୀନ ପାଳୟ ନିୟତିବଶାଦନଧୀନମ୍ ।
ଗିରିଶ ନମାମି ମାମପନୟ ସଞ୍ଚିତଚରମତିଦୀନମ୍ ।।

ଅଥଂ ନବମବତୀର୍ଣ୍ଣଃ ପୂର୍ଣ୍ଣୟନ୍ ପ୍ରୀତିମନ୍ତଃ
ପ୍ରଭୁରିବ କୁସୁମାନାଂ ମାଳଭାରୀ ବସନ୍ତଃ ।
ମଳୟନିଳୟଭାଜା ଦତ୍ତହସ୍ତୋଽନିଳେନ
ପ୍ରମଦପରଭୃତାଭିର୍ଗୀତମାଙ୍ଗଲ୍ୟକୀର୍ତ୍ତିଃ ।।

ଅପି କଂଚନ ପଞ୍ଚଶରପ୍ରସରଂ ବିଦଧଦ୍ୱିବିଧଂ ବିବୁଧାଧିପତୌ ।
ସ ମୁଦଂ ସମୁଦଞ୍ଚୟିତୁଂ ଜଗତାମୁଦକୃନ୍ତତ ସଂଭୃତକାମମଦଃ ।।

ଦିଶି ଦିଶି ସମୁଲ୍ଲସନ୍ତଂ ତତୋ ବସନ୍ତଂ ପୁରାଗିରାକଳୟନ୍ ।
ଊଚେ ବାଚମୁଦାରାଂ ନିଜଦାରାନ୍ ପ୍ରେମପୂରଗମ୍ଭୀରାମ୍ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଊନତ୍ରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ପଣ୍ଡିତ କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ସମୁଦୟତି ସଖି ସ୍ମରସହଚର ଋତୁପତିରେଷ ବିଶେଷମନୋହର-
କୁସୁମସମୂହନିରନ୍ତରନିର୍ଭରମୁଖରପିକନିକରକାନନ ॥

ବିକଚକମଳବନଧୂନନପରିମଳମଳୟମହୀଧରମାରୁତ-
ସଂଚଳଦଭିନବପଲ୍ଲବସଂକୁଳତରୁକୁଳମଣ୍ଡିତସକଳଦିଗାନନ ॥

ବିଗତଶୀତସମୁଦିତଘର୍ମସମୟଶର୍ମଦମ୍ ।
କୁସୁମସାରବନବିହାରବଳିତତରୁଣସଂ ମଦମ୍ ॥

ହର୍ଷମାକ୍ଷକୁସୁମବାଣମାନସମଦବର୍ଦ୍ଧନମ୍ ।
ବିଦଧତ ମତିବିରହିଯୁବତୀହୃଦୟଂ ଧୃତିବର୍ଦ୍ଧନମ୍ ॥

ମଞ୍ଜୁଳତରବଞ୍ଜୁଳ ଦରଦଳିତଲଳିତସୁମନସମ୍ ।
ମୃଦୁଳଗୀତମଧୁପପୀତକୁସୁମମଧୁରମଧୁରସମ୍ ॥

ଇହ ରମଣୀୟରମଣୀବିଳାସା ବିକସିତକୈରବଭୈରବହାସା ।
ଅନ୍ତିକଗତମପି ହନ୍ତ ନିତାନ୍ତଂ କାମୟତେ ନବନବଭିବ କାନ୍ତମ୍ ॥

ସଖି ମଧରୟି ମଧୁରପରଭୃତାଳାପ-ସୁଭଗ-ଦକ୍ଷିଣମରୁତା ।
ପଥିକମନସି କିଂଚନ ଚଳିତେ ମୋହନିବହମହହ ବଳୟତେ ॥

ସୁଦତି ମୁଦତି ବିଷମବିଶିଖବିତତିଭିରତି-
ବିରହିଯୁବତିହୃଦୟମଦୟରତିପତିରିହ ସମୟ ଉଦୟତି ॥

ଘଟୟତି କନକଘଟସଂତୀ କାମମ୍ । ଅପ୍ୟସୁଲଭବିଷୟେଷୁ କାମମ୍ ॥
ମଧୁରଲମୟମଧୁନା । ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ॥

ପ୍ରକଟୟତି ସ୍ମରଶରପଟିମାନମ୍ ।
ଅପି ମୁନିମାନସମୋହନିଦାନମ୍ ॥

ଇତି ଋତୁପତିଗୁଣବର୍ଣ୍ଣନବଚନମ୍ ।
ଜୟତି ଗଦାଧରକବିବରରଚନମ୍ ॥

ସୁଭାଗାବଗାହନୀରାଃ ସତାଂ ମନୋବତ୍ପ୍ରସନ୍ନଗମ୍ଭୀରାଃ ।
ପଦ୍ମାକରାଃ ସରାଗ ସୁମୁଖି ବସନ୍ତେ ବିକାଶନ୍ତେ ॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ତଦନୁ ବରତନୁଂ ତାଂ ପ୍ରୀଣୟନ୍ ପ୍ରାଣନାଥଃ
ସ୍ମିତଲଳିତମୁଖେନ୍ଦୁଃ ସିନ୍ଧୁବନ୍ଧୁପ୍ରତିରେ ।
ଅଧିଧରଣି ଯଦେକେତ୍ୟାଦି ବେଦପ୍ରସିଦ୍ଧଂ
ବିପିନ ପଦମବନ୍ଦୀଦେକଚୁତାଭିଧାନମ୍ ।।

ସୁଗନ୍ଧିନା ଗନ୍ଧବତୀନଭସ୍ୱ
ବନଂ ତଦା ଧୂନିତସୂନପଲ୍ଲବମ୍ ।
ଦଦର୍ଶ ସଂକ୍ରନ୍ଦନନନ୍ଦନାଦପି
ପ୍ରତି ପ୍ରତୀକାଭ୍ରୁ ତମଦ୍ରିନନ୍ଦନା ।

ବିଜାନତୀ ସାଥ ସିତାଽସିତାଂଶୁଣଂ ପୁରାଣଲିଙ୍ଗଂ ପୁରବୈରିସୁନ୍ଦରୀ ।
ଶ୍ରୁତିପ୍ରତୀତଂ ତଦପୂଜୟତ୍ତଦା ସମୀହିତାଭିଃ ସୁମନଃ ସମୃଦ୍ଧିଭିଃ ।।

ଅନ୍ତରମନ୍ତରସମୁଷ୍ମିନ୍ ପଶ୍ୟନ୍ତୀ ବିଶ୍ୱନାଥତୋ ନାଥମ୍ ।
ଅସ୍ତୁବତ ତତ ଏଷା ତ୍ରିଗୁଣାତୀତଂ ଚ ଦୃକ୍‌ପଥାନୀତମ୍ ।।

ତ୍ରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଶିବପ୍ରାଣଗତ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ହୃଦୟ ଭଜ ତ୍ରିଭୁବନବିଭୁଲିଙ୍ଗମ୍ ।
ସକଳସୁମଙ୍ଗଳମମଳମଲିଙ୍ଗମ୍ ।।

ନିଗମପଥ-ପ୍ରଥମପଥବିଦୂରମ୍ ।
ଅବିତଥମବିରତକାମିତପୂରମ୍ ।।

ନିରୁପମପି ରଚିତରୁଚିରତରରୂପମ୍ ।
ଅମୃତମମୃତସନ୍ଦିଦାନନ୍ଦରସକୂପମ୍ ।।

ହରି-କମଳାସନପରିଚରଣୀୟମ୍ ।
ନାୟକନାୟକସଦନୁସରଣୀୟମ୍ ।।

ମୁନିଜନମାନସନିର୍ମଳହଂସମ୍ ।
କଳିତକମଳାକରଶକଳବତଂସମ୍ ।।

କାନ୍ତେ ସାସ୍ମିନ୍ନେକଦା କାନନାନ୍ତେ
କୁଣ୍ଡୋତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣଂ କୁନ୍ଦପୂର୍ଣ୍ଣେନ୍ଦୁବର୍ଣ୍ଣମ୍ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

କୁଣ୍ଡୋଧ୍ନୀନାଂ ନୈଚିକୀନାଂ ସହସ୍ରଂ
ଲିଙ୍ଗଂ କ୍ଷୀରୈଃ ସ୍ନାପୟଦ୍ୱୀକ୍ଷତେ ସ୍ମ ।।

ସଂପଶ୍ୟନ୍ତ୍ୟାଃ ସୌରଭେୟୀସ୍ତତସ୍ତା-
ସ୍ତଭ୍ୟାଭାବଃ ସଂପ୍ରହୀତଂ ବଭୂବ ।
ଜ୍ୟୋତିର୍ଲିଙ୍ଗେ କ୍ଷୀରପୂରାଭିଷେକଂ
କର୍ତ୍ତୁଂ ଭର୍ତ୍ତୁଃ ସ୍ନେହମନ୍ତର୍ବହନ୍ତ୍ୟାଃ ।।

ତ୍ରିଭୁବନନାୟକଲିଙ୍ଗାଦୈଶାନୀମାସ୍ଥିତମାଶାମ୍ ।
ପ୍ରମଥମହୀପତିମହିଷୀଂ ତଦବଧି ଗୋପାଳିନୀତି ଗାୟନ୍ତି ।।

ଅଷ୍ଟମଃ ସର୍ଗଃ

ଅଷ୍ଟମସର୍ଗର ବିଷୟ ହେଉଛି 'ଏକାମ୍ର ବନ ବିହାରଃ' । ଏହି ମନୋଜ୍ଞ ସର୍ଗର କିୟଦଂଶ ହେଉଛି–

ଅଥୈକଦୈକାନ୍ତବନାନ୍ତରୈକିକାଂ
ବିକାଶିପଙ୍କେ ରୁହଚାରୁଲୋଚନାମ୍ ।
ସମୀକ୍ଷ୍ୟ ତାଂ କ୍ଷୋଣିନରେନ୍ଦ୍ରକନ୍ୟକା-
ମକାମୟେତାଂ ଦ୍ରୁମିଳୟ ନନ୍ଦନୌ ।।

ରତାଂ ବନେ ତାଂ ଭୁବନେଶପୂଜନେ
ନବପ୍ରସୁନାନ୍ୟବଚିନ୍ୱତୀଂ ସତୀମ୍ ।
ପ୍ରତିପୟନ୍ତୌ ମଦୁଚାଦୁକୋକ୍ତିଭି-
ର୍ବିଭିନ୍ନଧର୍ମସ୍ଥିତିବାଚମୂଚତୁଃ ।।

ଆସ୍ୟଂ ତେ ଖଳୁ ଶୀତଦୀଧିତିରୟଂ ମାଳେୟମିନ୍ଦୀବରୀ
ଲୀଳାପାଙ୍ଗତରଙ୍ଗିତାନି କମଳେ ପାଣୀ ଇମୌ କୋମଳୌ ।
ରମ୍ଭାଶୀତଳପୀବରମୂରୁଯୁଗଳଂ ଲାବଣ୍ୟସାରାମ୍ବୁଧେ
ତନ୍ତ୍ରୌ ତନ୍ୱି ବିଧେହି ସଙ୍ଗମସୁଖେନାନଙ୍ଗତାପବ୍ୟୟମ୍ ।।

ଅଥ ତତ୍ର ଶିଖଣ୍ଡମଣ୍ଡନସ୍ତଡ଼ିଦମ୍ବରସ୍ତଦନୁବିଡ଼କମ୍ପିତାମ୍ବୁଦଃ ।
ବନମାଭାରି ହୃଦୟସ୍ଥଳଃ କଳସ୍ୱନବଶମାଗମଦ୍ଦୁମାପ୍ରିୟଂକରଃ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଏକତ୍ରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଗାଇଛନ୍ତି–

ନୀଳକଣ୍ଠଶିଖଣ୍ଡମଣ୍ଡନଚାରୁକେଶମ୍ ।
ମୌଳିମଞ୍ଜୁଳକୁସୁମସଂଚୟସଂନିବେଶମ୍ ॥

କନକମୟକୁଣ୍ଡଳୋଜ୍ଜ୍ୱଳଗଣ୍ଡଦେଶମ୍ ।
କୁନ୍ଦକୁମୁଦକଦମ୍ବଡମ୍ବରୁହାସଲେଶମ୍ ॥

ସା ନିପୀୟ ଦୃଶା ଭୃଶମାତୁରୟା ମହେଶମ୍ ।
ପ୍ରାପ କାମପି ଗୌପିକାମୁଦସଂନିବେଶମ୍ ॥

ରଚିତବିବିଧବିଧାନଗୌରିକତିଳକଭାଲମ୍ ।
ପୀତପଟବରିବୀତକଟିତଟାକଞ୍ଚିଜାଲମ୍ ॥

ପଶ୍ୟନ୍ତ୍ୟଥ ସ୍ମରପଥ ଦୟିତଂ ବିଧାୟ
ନିର୍ମନ୍ଥନଂ ସ୍ୱତନୁଚମ୍ପକଚାରୁମାଲାମ୍ ।
ତତ୍ପାଦପଙ୍କରୁହି କୁଞ୍ଚିତକେଶଜାଲଂ
ଶୈବାଳମାତନୁତ ସାନୁମତଃ କୁମାରୀ ॥

ତଥାଗତାଂ ତାଂ ନୃପନନ୍ଦନଦ୍ୱୟଂ
ବିଚିନ୍ତ୍ୟତୁନ୍ନଭମିବ ଭ୍ରମଦ୍ୱନେ ।
ନବପ୍ରସୂନାନ୍ୟବଚିନ୍ୱତୋଂ ପୁନ-
ର୍ବିଲୋକୟାମାସ ବିଲୋଲଲୋଚନାମ୍ ॥

ଦ୍ୱାତ୍ରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏଠାରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି–

ବଦ ତବ କୁମୁଦକଳାକରସୁନ୍ଦରବଦନବିଲୋକନଲୋଲମ୍ ।
କୋଽନୁନୟନଚକୋରମନିଶ ମୟି ଖେଳୟତି ସ୍ମ ବିଲୋଳମ୍ ।
ସୁନ୍ଦରି ନିରାମୟ ବାଚମୁଦାରାମ୍ ।
ଆଚର ତଦୁଚିତମନୁ ନ ଚିରାଦନୁରାଗସୁଧାରସଧାରାମ୍ ॥

ପରିହର ନୌ ନ ବିହର ବରବର୍ଣ୍ଣିନି ସୁଖମଧିସୌଧନିକେତମ୍ ।
ହନ୍ତ ବନଂ ତବ ନେଦମୁଚିତମିବ କଣ୍ଟକବିଷମସମେତମ୍ ॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଇତି ଧରବରତନୟାନୁନୟାକୁଳକୀର୍ତ୍ତିବାସସମୁଦାହୃତମ୍ ।
ଜୟତି ରସିକନବଦୁର୍ଗଧରାଧିପସୁକବିଗଦାଧରଗୀତମ୍ ।।

ଶ୍ରମାଦିବାଥ ପ୍ରମଦା ପିନାକିନୋ
ମନୋରମେ କୁଞ୍ଜକୁଟୀରକୁଟ୍ଟିମେ ।
ସୁଖଂ ନିଦଦ୍ରୌ ସମୁପାଗତଷ୍ଟ ତ-
କ୍ଳମାପନୋଦାୟ ତଦା ସଦାଶିବଃ ।।

ତଦନ୍ୟଯାଥ ପ୍ରିୟୟାଭିୟାଚିତଃ
ସୁଶୀତତୋୟଂ କିଳ ନୀଳଲୋହିତଃ ।
ଚଖାନ ଶୂଳେନ ତଦାଶୁବାପିକାଂ
ପ୍ରକାମମପ୍ରାପୟଦମ୍ବୁ ଚାମ୍ବିକାମ୍ ।।

ତୀର୍ଥାନି ପଙ୍କରୁହମଣ୍ଡଳମଣ୍ଡିତାନି
ତତ୍ରୋପତୀର୍ଥନିକରଂ ଚ ହରଷ୍ଟକାର ।
ଯତ୍ସେବନାତ୍ସକୃଦପି ପ୍ରବିଶନ୍ତି ଯୋନୌ
ନ ବ୍ରହ୍ମସମ୍ବିଦମୃତେଽପି ଜନା ଜନନ୍ୟାଃ ।

ସରିଦ୍ୱରାଂ ତୁଙ୍ଗରଙ୍ଗଶୋଭିତାଂ
ବିକାଶିପଙ୍କେରୁହଷଣ୍ଡମଣ୍ଡିତାମ୍ ।
ସ ତତ୍ର ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳମାଳଭାରିଣୀଂ
ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ଦେବୀମବଦତ୍ ପ୍ରିୟମ୍ବଦଃ ।।

ତ୍ରୟସ୍ତ୍ରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏଠାରେ କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଗାଇଛନ୍ତି–

ସୁନ୍ଦରଦଳଦରବିନ୍ଦମୁଖି ମୁଖରଭ୍ରମରଧ୍ୱନିଗୀତା ।
ଶୈବଳକୋମଳନାଳକଳାପବତୀ ରସସମ୍ପଦୁଦୀତା ।।
ପ୍ରେୟସି ଗନ୍ଧବତୀ ଯୁବତୀୟମ୍ ।
ବଳୟତି କଳୟ ବଳାଦିବ ମାନସମତିକୁତୁକାୟ ମଦୀୟମ୍ ।।

ମୃଦୁଳମୃଣାଳଭୁଜାରୁଣକୁବଳୟମଞ୍ଜୁଳକରତଳଶୋଭା
ସଂହତମିଥୁନରଥାଙ୍ଗଧୃତସ୍ତନକନକକଳଶଳସଦାଭା ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ହଂସକତରଳବଳୟମୁଖରୀକୃତଶୋଣସରୋରୁହପାଦା ।
ତଦୁଦରକେଶନିକରସମାହୃତନଖମଣିକିରଣବିବାଦା ।।

ସ୍ୱପାଣିପଦ୍ମବଚିତୈ ରୁଚିରୈ ରୁଚିରସ୍ଥଳେ ।
ଆକଣ୍ଠଂ କଳ୍ପୟାମାସ ଭବାଭ୍ୟାଃ କୁସୁମୈର୍ଭବଃ ।।

ଇହ ବାରୁଣୀସ୍ୱର (?) ସରୋଃବନତଂ ପତିତଂ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ବତ ମିତ୍ରମପି ।
ଉଚିତଂ କିମାଚରତୁ ପଦ୍ମାକୁଳଂ ମୁଖମୁଦଣାଂ ଶରଣମେକମୃତେ ।

ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡେ ଜଗଦଣ୍ଡଦୀପକଳିକାର୍ଯ୍ୟାତିଦିଷ୍ଟେ ଚିରା-
ଦାସୀଦୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱକପାଳପାଳିକଳିତଂ ଯଜ୍ଜଳଂ ଶ୍ୟାମଳମ୍ ।।
ନୀରନ୍ଧ୍ରଂ ସମଭାରିତେନ ଗଗନଂ ବ୍ୟାଜାନ୍ଧକାରାତ୍ମନା
ଯତ୍ରୋନ୍ମିଳିତନିର୍ବିବେକବଦଭୂନ୍ନୋ ତାରତମ୍ୟସ୍ଥିତିଃ ।।

ନବମଃ ସର୍ଗଃ

ନବମଃ ସର୍ଗଃର ବିଷୟ ହେଉଛି – 'ରମ୍ଭୋରୁ ବିପ୍ରଲମ୍ଭଃ' । କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ତତୋ ହରି ହରିଦୂଧୂମୁଖପଟୀରପଙ୍କ ଦ୍ରବୋ
ନବୋଦିତକୁମୁଦତୀସ୍ମିତନିତାନ୍ତସମ୍ଭାବିତଃ ।
ତମୋମୁଷିତଚକ୍ଷୁଷାଂ ବତ କିମପ୍ୟମୋଘୌଷଧଂ
ସୁଧାନିଧିରଧିଷ୍ଠିତା ବ୍ୟଜୟତୋ ଦୟାର୍ଦ୍ରେଃଶିରଃ ।

ଅଥ ପ୍ରିୟାୟାଃ ପ୍ରଣୟୋକ୍ତଚେତସଃ
ସମୀକ୍ଷ୍ୟ ମନ୍ଦଂ ସ୍ମୟମାନମାନନମ୍ ।
ବନଂ ଚ ତାରାପତିଚନ୍ଦ୍ରିକାଞ୍ଚିତଂ
ନିତମ୍ବିନୀ ତାଂ ନିଜଗଦ ଶଙ୍କରଃ ।।

ଚତୁସ୍ତ୍ରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଅନୁଗତରାଗସରାଗମଧୁରତତଗୀତକଳାସମୁଦୀତଗୁଣେ ।
ଗାୟତି ଯୁବତିଗଣେ ହୃଦୟଙ୍ଗମମୁଦୟଦନଙ୍ଗମଦେ ନିପୁଣେ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନମୁପେତ୍ୟ ସୋଽପ୍ୟଭିମୁଖଂ ଚଣ୍ଡତ୍ୱିଷା ଚ ପ୍ରିୟେ-
ତାସାଂ ନାସସୁଖାବହଂ ବନମହୋ ତପ୍ତାଦିନୀନାମିବ ।
ଚିନ୍ତାମନ୍ତ ମସପ୍ରସର୍ପଣବଶଭ୍ରଂଶଦ୍‌ବହିଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତୟଃ
ପଶ୍ୟନ୍ତି ସ୍ମ ମୃଗୀଦୃଶୋ ଦଶଦିଶଃ ଶୂନ୍ୟାଃ ପରଂ ସର୍ବଶଃ ।।

ପୁରରିପୁସ୍ତୁ ସୁପୁଷ୍ପିତମାଧବୀ-
କୁସୁମମଞ୍ଜୁନିକୁଞ୍ଜନିକେତନମ୍ ।
ଅଧିବସନ୍ନବତନ୍ୱି ସମୀହିତୋ
ଦୟିତୟା ରମତେ ସ୍ମ ସମ ତୟା ।।

ପଞ୍ଚତ୍ରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ପଣ୍ଡିତ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ସୁରଭିସମୟମିମମତିମଧୁରମ୍ ।
　　ମା ବିଫଳୟ ବିଧୁମୁଖୀ ମଧୁରମ୍ ।।
ମାନିନି ପରିହର ମାନଭରମ୍ ।
　　ମାନୟ କିଂଚନ ପଞ୍ଚଶରମ୍ ।।

ବିସ୍ମରସି ସ୍ମରଲଳିତମୟେ ।
　　କଥମିହ କୁସୁମମୟେ ସମୟେ ।।

ଇତି ଗିରିଶୋଦିତଚଦ୍ରୁବଚନମ୍ ।
　　ଜୟତି ଗଦାଧରକୃତରଚନମ୍ ।।

ବସନ୍ତୀ ବାସନ୍ତୀ ସରଭସପରୀରମ୍ଭଚଟୁଳେ
ରସାଳେ ସାରମ୍ଭଂ ସୁଦତି କଳକଣ୍ଠୀ ନିଗଦତି ।
ସମାସଙ୍ଗେଽନଙ୍ଗେ ପରିଚରତି କାନ୍ତଂ ପ୍ରିୟତମା
ନ ମାନସ୍ୟ ଶ୍ରୀମାନୟମବସରଃ ପୁଷ୍ପସମୟଃ ।।

ବିନାକୃତାଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରକଚୁମ୍ବିମୌଳିନା
ବିଳାସିନା ଯା ବିପିନାନ୍ତରଙ୍ଗନାଃ ।
ଅଥାନ୍ୟଥା ଭୂତଧିୟୋ ବିୟୋଗତଃ
ପରସ୍ପରଂ ତାଃ ଜଗଦୁଃ ସୁଦୁଃଖିତାଃ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପୂର୍ବଂୟେନ ପଟିରପର୍ବତକୁଟୀସଂଚାରିଣୀ ନୋ ମନୋ
ମନ୍ଦଂ ଗନ୍ଧବହେନ ବଲ୍ଗୁବହତା ନିର୍ବେଦମାମୋଦିତମ୍ ।
ବିଶ୍ଳେଷେ ହରିଣାଙ୍କଭୂଷଣମଣେର୍ହନ୍ତାବଳାନାଂ ପୁନଃ
ସନ୍ତାପାୟ ସ ଏବ ସାମ୍ପ୍ରତମହୋ ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟମସ୍ୟୋର୍ଜିତମ୍ ।।

ଅଥ ତାସ୍ତ୍ରିନୟନବନିତାନ୍ତରତାପଂ ପ୍ରଳାପଗିରମ୍ ।
ପୃଚ୍ଛନ୍ତି ସ୍ମ ପୁରଃସ୍ଥାନ୍ ବନତରୁବୀରୁନ୍ମୃଗାନ୍ନୁ ଗାୟମାଣାଃ ।।

ଷଟ୍‌ତ୍ରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଚଳଦଳ କଳୟସି କିଳ ଶଶିଚୂଡମ୍ ।
ପରିହୃତପରିଜନମତ୍ରନିଗୂଢ଼ମ୍ ।
କ୍ୱ ନୁ ବିଜନେ କେଳିବନେ । ବିଳସତି ପଶୁପତିରିହ ଗହନେ ।।

କିରଣତରୁଣତମମରୁଣଦୃଗନ୍ତମ୍ ।
ନିଗଦ ପରଃଶତମନ୍ମଥକାନ୍ତମ୍ ।।

ବଟତଳନିକଟନିକୁଞ୍ଜମୁପେତମ୍ ।
ବ୍ୟଞ୍ଜୟ ମଣିମୟଭୂଷଣବେତମ୍ ।।

ପଶ୍ୟସି ହରିଣି ଚକିତନୟନକାନ୍ତମ୍ ।
ଦୃଷ୍ଟବତୀ ଭବତୀ ନନୁ କାନ୍ତମ୍ ।।

ଇତି ସିତିକଣ୍ଠବଧୂଜନଗୀତମ୍ ।
ଜନୟତି ଗଦାଧରକବିସମୁଦୀତମ୍ ।।

ସ୍ୱେଦୋଦବିନ୍ଦୁଚୟଚୁମ୍ବିତବକ୍ତ୍ରପଦ୍ମା
ବାମାଃ ଶିରୀଷସୁକୁମାରତମାଙ୍ଗବଲ୍ୟ ।
ପଲ୍ୟଙ୍କତୂଳଶୟନୋଚିତପାଦଚାରା–
ସ୍ତା ହନ୍ତ ଦନ୍ତୁରିତକଣ୍ଟକକିତେଷୁ ଚେରୁଃ ।।

ପରିମୃଗ୍ୟାପ୍ୟବନେ ବିଜନେ ପ୍ରିୟଂ
ନହି ସମୀହିତାସିଦ୍ଧିମୁପେୟିବାନ୍ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

କନକକୂଟଧରାଧିପଶୃଙ୍ଖଳା-
ମବତତାର ଧୁନୀମବଲାଜନଃ ।।

କିଂଚନ କ୍ୱଚନ ବିଲୋନଂ ମନ୍ୱାନାଃ କାଞ୍ଚନାଦ୍ରିଧନ୍ୱାନମ୍ ।
ଅପି ନିଜହୃଦି ନିବସନ୍ତଂ ସତ ତଂ ଗାନମଙ୍ଗନାଷ୍କଃ ।।

ସପ୍ତତ୍ରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ପୁରହର ପରିଜନମିମମତିଦୀନମ୍ ।
ପରିହର ସୁଭଗ ନ ସୌଭଗହୀନମ୍ ।
...ୟେ...ୟ...ଦୃଶା
ନୀଳସଲିଳନଳିନସଦୃଶା ।।

ତ୍ୱଦୁପନତଂ ଯୁବତିଜନମେତମ୍ ।
ପାଳୟ ପୁଳିତଭୁଶସମେତମ୍ ।।

ଗଣୟସି ନୋ ନନୁ ପରମପରାଧମ୍ ।
ନ ବଦସି ଖଲୁ ତବ ହୃଦୟମଗାଧମ୍ ।।

କାମମଥନ ଭବ ବାରିଧିୟାୟମ୍ ।
ବ୍ୟପୟତି ଯୌବନମୁପଚିତମାୟମ୍ ।।

ଅଥ ତାଃ ସିକତାଲିଙ୍ଗେସଂଭୃତସଲିଳପ୍ରସୂନସମ୍ଭାରାଃ ।
ଅନିଶଭୟଙ୍କରମାରାଃ ଶଙ୍କରମାରାଧୟାମାସୁଃ ।।

ନିପୀୟ ମୁରଳୀନାଦଂ ପ୍ରସାଦଂ ଗରୀଶସ୍ୟ ତାଃ ।
ତତଶ୍ଚକିତନେତ୍ରାନ୍ତାସ୍ତକ୍ରାନ୍ତାସ୍ତର୍କମତ୍ନବନ୍ ।।

ଇତି ନିବେଶୀୟନ୍ତୀନାଂ ମୁରଳୀରବଚାରବମ୍ ।।
ରୂପଂ ବିଭ୍ରନ୍ନବନବଂ ତାସାମାବିରଭୂତ୍ପ୍ରଭୁଃ ।।

ବିଲୋକ୍ୟ ବାମାଃ ସ୍ମୁତମାଓସମ୍ଭ୍ରମାଃ
ସମାଜମାକସ୍ମିକମାଗତଂ ଜନମ୍ ।
ନନନ୍ଦୁରିନ୍ଦୀବରସୁନ୍ଦରେକ୍ଷଣାଃ
କ୍ଷଣାଦଥୈକାଙ୍କକଳାନିରୀକ୍ଷଣାତ୍ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ସଂପାଦ୍ୟାସନମୁଚରୀୟବସନଂ ତଂ ପାଦ୍ୟତୋୟେନ ତାଃ
କର୍ମାଧୀନତତୂଳତାଃ ପ୍ରଣୟିନଂ ସଂପାଦ୍ୟ ସର୍ମାଗୁଚଃ ।
ଦତ୍ୱା କଣ୍ଟକଦର୍ଭସୂଚୀନିଚିତୈରଧ ନିଦାଘାମ୍ବୁଭି-
ର୍ନେତ୍ରେନ୍ଦୀବରମାଳୟା ଲଳିତୟା ସଂଭାବୟାଂଚକ୍ରିରେ ।।

ଦଶମଃ ସର୍ଗଃ

ଦଶମ ସର୍ଗର ବିଷୟ ହେଉଛି - 'ଶିବପ୍ରସାଦନମ୍' । ଏଠାରେ କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଦୃଷ୍ଟଂ ବିନକୃତଭିରପ୍ୟତିତମାଂ ନିର୍ମାନମାନନ୍ଦିତଃ
ସଂବୀତୋଽଥ ନିତମ୍ବିନୀଭିରଭିତୋ ଗୋପାଳିନୀବଲ୍ଲଭଃ ।
ନିସ୍ତନ୍ଦ୍ରାନନଚନ୍ଦ୍ରବିମ୍ବବିଗଳତ୍ପୀୟୂଷଧାରାୟିତା-
ମେତାସାମୁଚିତାମତ୍ରୋଚତ ଗିରଂ ମନ୍ଦାକ୍ଷମନ୍ଦାକ୍ଷରମ୍ ।।

ସୀମନ୍ତିନ୍ୟୋ ବିପିନଭୁବି ଯଲ୍ଲମ୍ଭିତା ବିପ୍ରଲମ୍ଭଂ
ଯୁୟଂ ଭୂୟଂ ପ୍ରଣୟମତୟୋଽତ୍ୟନ୍ତରେଣୈବମନ୍ତୁମ୍ ।
କ୍ଷନ୍ତବ୍ୟଂ ତନ୍ମମ ହିମକରଦ୍ୟୋତବିଦ୍ୟୋତମାନାଂ
ନାନଭୋବୈନିୟତ ରଜନୀଂ ସାର୍ଦ୍ଧମେତାଂ ମହେଶଃ ।।

ତତଃ ସ୍ୱବନ୍ତୋ ପୁଳିନସ୍ଥଳେ ପୁନଃ
ପ୍ରମୋଦୟିଷ୍ୟନ୍ ପ୍ରମଦାଜନଂ ଭବଃ ।
ପୁରେବ ସଂକଳ୍ପିତରୂପବୈଭବଃ
ପ୍ରବର୍ତ୍ତୟାମାସ ସ ରାସସମ୍ପଦଃ ।।

ଅଷ୍ଟତ୍ରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ପବିତ୍ର ରାସଲୀଳାକୁ କବି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହିଛନ୍ତି–

କାଚନ ମନସିଜବିଭ୍ରମଶିଥିଳିତସକୁସୁମକୁନ୍ତଳଭାରା ।
ଚଞ୍ଚଳକନକଘଟସ୍ତନନିପତିତବର୍ତ୍ତୁଳନିସ୍ତୁଳହାରା ।।
ରାସେ ପୁରରିପୁଣା । ସହବିଲଲାସ ନିପୁଣା ।।

କାପି ବିକାସପରିଶ୍ରମଧର୍ମସଲିଳକଣଚୁମ୍ବିତଭାଲା ।
ହିମଜଳବିନ୍ଦୁନିଚିତବିକଚାମ୍ବୁଜସହଜମୁଖୀ ବରବାଲା ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପ୍ରମୁଦିତମୃଗମଦପତ୍ରକଚିତ୍ରଘଟସ୍ତନଧଟନକାନ୍ତମ୍ ।
ହରପରିରମ୍ଭଣଭୁଦିତନିତମ୍ବବତୀ ଖଳୁ କାପି ନିତାନ୍ତମ୍ ।।

କାଚିଦୁପାହିତମୃଗଭଦକୁଙ୍କୁମଚନ୍ଦନଚନ୍ଦ୍ରବିଲେପା ।
ପ୍ରିୟତମପ୍ରିୟଚରଣୋଦିତସମ୍ଭ୍ରମକଳିତସକଳତନୁବେପା ।।

ଇତି ରମଣୀୟଗିରିଶରମଣୀଗଣରାସବିଳାସଚରିତ୍ରମ୍ ।
ସୁଖୟତୁ ରସିକଗଦାଧରକବିବରବର୍ଣ୍ଣିତମଖିଳପବିତ୍ରମ୍ ।।

ଏବଂ ଦେବଶିଖାମଣିସ୍ତ୍ରିଜଗତାମାନନ୍ଦୟନ୍ମାନସଂ-
ଚକ୍ରେ ରାସରସଂ ବଶଂବଦମନା ଅପାଙ୍ଗନାପ୍ରୀତୟେ ।
ତନ୍ତ୍ରୌତ୍ସୁହଳଦର୍ଶନାକୁଳତୟା ତାରାଭିରାରାଧିତୋ
ନୂନଂ ପାର୍ବଣସର୍ବରୀରତିରଭୂନ୍ମଧ୍ୟେମ୍ବରଂ ମନ୍ଥରଃ ।।

ପ୍ରସୂନାନାଂ ବର୍ଷଂ ଜନିତହରହର୍ଷଂ ପ୍ରତିପଦଂ
ବିତନ୍ୱନ୍ତଃ ସନ୍ତର୍ପିତହୃଦୟନେତ୍ରା ଦିବିଷଦଃ ।
ତଦା ସମ୍ପାକମ୍ପାବହସହଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ବସତିଭି-
ର୍ବିରସ୍ତୀଭିଃ ଶମ୍ଭୋରନୁମୁମୁଦିରେ ରାସଲଳୀତମ୍ ।।

ଊନତ୍ରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ବସୁମତି ନନୁ ଭବତୀୟମ୍ । ସେବିତବତ୍ୟସି ଭୀମମ୍ ।
ୟଦୟମରୁଣଚରଣେନ ସଖେ ତ୍ୱୟି ବିଚରତି
ସଦୟମସୀମମ୍ ।।

ସା ଖଳୁ ସୌଭଗସାରା । ଉଦିତମନୋଜବିକାରା ।
ଯା ମଦନାଙ୍ଗବିନାଶନସଙ୍ଗମଲଭତଯୁବତିରୁଦାରା ।।

ଇୟମଧିମେଦିନୀବନ୍ୟା । କଥମିବ ଭବତୁ ନ ଧନ୍ୟା ।
ୟେନ ସମଂ ଦୟିତେନ ରସାଦିହ ବିହରତି ଗିରିବରକନ୍ୟା ।।

ଗନ୍ଧବତୀ ସରିଦେଷା । ନନୁ କୃତସୁକୃତବିଶେଷା
ଯା ପୁରରିପୁସବିଳାସବିଲୋକନସଞ୍ଚିତକୁସୁମସୁବେଶା ।।

ଇତି ସୁରସ ସମୁଦୀତମ୍ । ରସିକଗଦାଧରଗୀତମ୍ ।
ମଦୟତୁ ସଜ୍ଜନଚିତ୍ତମମୃତମିବ କର୍ଣ୍ଣପୁଟେନ ନିପୀତମ୍ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ନିପୀୟ ନୀଳୋତ୍ପଳନୀଳଚକ୍ଷୁଷା ହରଂ ତମେଷା ବିହରନ୍ତମନ୍ତିକେ ।
ଚିରୋତ୍ସୁକା କାମୁକମଙ୍କମାଗତଂ ସମାଲିଲିଙ୍ଗେବ ତରଙ୍ଗବାହୁନା ॥

ଯତ୍କସ୍ତୁରୀରଚିତମକରୀମଣ୍ଡନଂ ଗଣ୍ଡଦେଶା-
ଦାସ୍ୟଂ ରାଗଂ କୁଚାଭ୍ୟାଂ ।
ମଜ୍ଜନ୍ତୀନାମହରତ ଦୃଶଃ କଜ୍ଜଳଂ କାମିନୀନା-
ମେତତ୍କୋପାଦଭବଦରୁଣ ଲୋଚନଂ ନୂନମାସାମ୍ ॥

ଇତି ସଲିଳବିହାରଂ ଯୋଷିତଂ ସ୍ୱାଙ୍ଗହାରଂ
ପଶୁପତିରନୁଭୂୟ ପ୍ରାପ୍ତକାମୋଽପି ଭୂୟଃ ।
ଉଦତରଦନୁତୀର ନୀରତୋ ଗନ୍ଧବତ୍ୟାଃ
ସ୍ଫୁଟତରରମଣୀୟାତାନସୋପାନବତ୍ୟାଃ ॥

ପ୍ରିୟସଲିଳବିଲୋକନଲାଜ୍ଜତାଃ
ପୁଲକବେପଥୁସାନ୍ଦ୍ରତନୁଲତାଃ ।
ଜୁଗୁପୁରଙ୍ଗବିକାରମନଙ୍ଗଜଂ
ସଲିଳଶୈତ୍ୟଭରାଭିନୟେନ ତାଃ ॥

କାନ୍ତାନାମତିରୁଚିରାମ୍ବରାଙ୍ଗରାଗୈଃ
କାନ୍ତାନାମତିକନକାମ୍ବୁଜାନନାନାମ୍ ।
ଅନ୍ତ ସଂସଦି ବିରରାଜ ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ଂ
ସ୍ତାତାରାଣାମିବ ଦିବି ପର୍ବଶର୍ବରୀନ୍ଦ୍ରଃ ॥

କିୟାନୟଂ ଭାନୁମତୋ ମହାଭରୋ
ଯଦୁଚ୍ୟତେ ପାର୍ବଣତାମସାଶନମ୍ ।
ଅନୂରୁରପ୍ୟସ୍ୟ ପୁରଃସରତମଃ
ସମୂଳକାଷଂ କଷତି ସ୍ମ ରୋଚିଷା ॥

ତଦନୁ କମଳବକ୍ତ୍ରଂ ପଦ୍ମିନୀନାଂ କରାଗ୍ରୈଃ
ସମସମୟମନେକୈର୍ଲାଳୟନ୍ନଂଶୁମାଳୀ ।
ପ୍ରକଟବିପୁଳରାଗୋ ଗାଢତଦ୍ବିପ୍ରଳମ୍ଭା
ଦିବ ଦିବସମୁଖେଽଭୂତ୍କୁଙ୍କୁମକ୍ଷୋଦବିନ୍ଦୁଃ ॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଇତ୍ଥଂ ବଶୀକୃତମନା ଅପି ନାକଭୋଗଂ
ସଂକଳ୍ପ୍ୟ ଯୋନିବଶବର୍ତ୍ତିତ ଏବ ଦେବଃ ।
ସ୍ୱାଭିଃ ସମ ସମନୁଭୂୟ ସ ଭୂୟସୀଭି-
ର୍ଲୋକେ ଚିରଂ ପ୍ରଥୟତି ସ୍ମ ଯଶଃ ପ୍ରଶସ୍ତମ୍ ॥

ଗଣାଧିଶ-ଗୋପାଳିନୀ-ବାହୁଳେୟାନ୍
ବୃଷଂ ଚଣ୍ଡରୁଦ୍ରଂ ତତଃ କଳ୍ପବୃକ୍ଷମ୍ ।
ସସାବିତ୍ରୀସ୍ତଲ୍ଲିଙ୍ଗମିତ୍ୟଷ୍ଟମୂର୍ତ୍ତୀ-
ର୍ବବନ୍ଦେଽରବିନ୍ଦାସନୋଽତ୍ର କ୍ରମେଣ ॥

ସହସ୍ରେଣୋପଚାରେଣ ତଦାରାଦ୍ଧ୍ୟ ହୃଦା ବିଧିଃ ।
ବିଧିନା ଭୁବନେଶାନଂ ସାନନ୍ଦମିଦମୁଜ୍ଜଗୌ ॥

ଚତ୍ୱାରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଶ୍ରୀଲିଙ୍ଗରାଜଙ୍କୁ ଭକ୍ତି ଅର୍ଘ୍ୟ ନିବେଦନ କରି ଗାଇଛନ୍ତି–

ମଧୁସମୟକୁସୁମମୟବଲ୍ଲିପୁଞ୍ଜେ ।
ଲିଙ୍ଗରାଜଂ ନୌମି ରାଜତମେକାନ୍ତକୁଞ୍ଜେ ॥
॥ ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ॥

କୋକିଳାବଳୀକଳିତକାକଳୀକେ ।
ଲିଙ୍ଗରାଜଂ ନୌମି ମଧୁଲୋଳମଧୁପାବଳୀକେ ॥

ମନ୍ଦହିମଗନ୍ଧବହସତତସଙ୍ଗେ ।
ଲିଙ୍ଗରାଜଂ ନୌମି ବିହରନ୍ତମିହ ବିପିନରଙ୍ଗେ ॥

ପ୍ରଣତପୁରୁହୂତମୁଖସୁରସମାଜେ ।
ଲିଙ୍ଗରାଜଂ ନୌମି ସଖି ସୁଖିତରାଜରାଜେ ॥

କଳ୍ପତରୁସୁନଗୁରୁଗନ୍ଧସାରେ ।
ଲିଙ୍ଗରାଜଂ ନୌମି ଶୁକସାରିକାରାବତାରେ ॥

ରଚିତଗୋପାଳିନୀଚିତ୍ତମୋଦେ ।
ଲିଙ୍ଗରାଜଂ ନୌମି ମୃଗବିହଗପରୀତାମୋଦେ ॥

ଇହ ସହଜକାନ୍ତିଦଳିତାନ୍ଧକରେ ।
ଲିଙ୍ଗରାଜଂ ନୌମି ସ ଭବନ୍ତମହମନ୍ଧକାରେ ॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଇତି ରସିକମାନ୍ଧାତୃସରସଗୀତେ ।
ଲିଙ୍ଗରାଜଂ ନୌମି ରତିମନ୍ତମମରେଶଗୀତେ ॥

ଏବଂ କୃତବହୁସେବଂ ତ ଦେବଲୋକପାଳାନାମ୍ ।
ଅନୁଗୃହ୍ନନ୍ନିଜରୂପଂ ଦର୍ଶୟତି ସ୍ମ ସ୍ମରାରାତିଃ ॥

ତତ୍ରାସୌ ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ଂ ସିତଲଲିତମୁଖଂ ନାଗଯଜ୍ଞୋପବୀତଂ
ତ୍ର୍ୟକ୍ଷ ସାର୍ଦ୍ଦୂଳସାରାଜିନବସନଧରଂ କୁନ୍ଦକର୍ପୂରଗୌରମ୍ ।
ଗୌରୀବାମାଙ୍କଦେଶଂ ବରପଶୁମୃଗାଭୀତିହସ୍ତ ମହେଶ
ରତ୍ନାଲଙ୍କାରବେଶଂ ସରସିରୁହସମାସୀନମାଲୋକତେ ସ୍ମ ॥

ଅଥ ନେତ୍ରମନ୍ତମତିଶାନ୍ତ ବିଗ୍ରହଂ
ପ୍ରଣତପ୍ରସାଦସୁମୁଖଂ ପ୍ରିୟାସଖମ୍ ।
ସୁରସତ୍ତମାଃ ସମମିମଂ ମହର୍ଷିଭିଃ
ସମସଂସ୍ତୁବନ୍ ପ୍ରମଦଗଦ୍‌ଗଦାକ୍ଷରମ୍ ॥

ଶ୍ରୀଶଙ୍କରାକଣ୍ଟକପାଳଜାଳ
ପାଯାଦ୍ୟଯାପ୍ଲାବିତ ଭୂରିଭୂତ
ବିତ୍ରାସିତାଂଶ୍ଚାତ୍ର ବିମାନୟନ-
ମାନାର୍ହମାନାମୃତ ମୃତ୍ୟୁମୃତ୍ୟୋ ॥

ଏକଚତ୍ୱାରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଜୟ ଜୟ ଦେବ ଜଗତ୍ତ୍ର ୟନାୟକ । ଜୟପଦନମ୍ରପରମପଦଦାୟକ ॥
ଜୟ ମୁନିମାନସବିଷଦମରାଳକ । ଜୟ ଜଗତୀତଳମଣ୍ଡଳପାଳକ ॥
ଜୟ ଧରଣୀଗୁରୁଭାରବିନାଶକ । ଜୟ କୃତଦର୍ପକଦର୍ପକଶାସକ ॥
ଜୟ ସୁରସିଂହଦନୁଜକରିଦାରଣ । ଜୟ ହରପରଶୁବରାଭୟଧାରଣ ॥
ଜୟ ସୁନ୍ଦରସରସୀରୁହଲୋଚନ । ଜୟ ଭବଭୟସଂଙ୍କଟମୋଚନ ॥
ଜୟ ଧୃତଖଣ୍ଡକଳାନିଧିମଣ୍ଡନ । ଜୟ ଶରଣାଗତଦୁର୍ଗତିଖଣ୍ଡନ ॥
ପ୍ରପନ୍ନାପାରିଜାତକ । ପ୍ରତୀପଦୁଷ୍ଟଘାତକ ॥
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲବାରିଜାନନ । ପ୍ରିୟୈକଚୂତକାନନ ॥
ପ୍ରସୂନଚାପସୁନ୍ଦର । ପ୍ରଭିନ୍ନଗନ୍ଧସିନ୍ଧୁର ॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପ୍ରଭୋ ଭୁଜଙ୍ଗଭୂଷଣ । ପ୍ରଣଷ୍ଟସର୍ବଦୂଷଣ ।।
ପ୍ରକାଶିତାଖିଳାଂଶକ । ପ୍ରଣାମଦୁଃଖନାଶକ ।।
ସ୍ୱଭକ୍ତଭୋଗଦାୟକ । ପ୍ରଭୂତଭୂତନାୟକ ।।
ପ୍ରିୟଗୁଣୌଧସଂଧୃତ । ତ୍ରିଲୋକଲୋକବନ୍ଦିତ ।।
ପ୍ରକାମସୁନ୍ଦରସ୍ମିତ । କ୍ଷମାଧରାପ୍ରସୁସ୍ଥିତ ।।

ଜୟ ଜୟ ହର କରୁଣାରସସାଗର ।
ଗରଳକବଳସୁଖଭକ୍ଷଣଲାଳସ ଲସଦିନ୍ଦୀବରରୁଚିହରକନ୍ଦର ।।

ଧରଣିଧରାଧିପନିରୁପମପୂଜିତ ଜିତସିତକୁନ୍ଦମୁକୁନ୍ଦରଦସୁନ୍ଦର ।।

ହର ହସିତାନନସାରଦସିତକର ।
କରତଳଶୋଭିତ ତର୍ଜିତକିଶଳୟ ମଳୟନଟନପରିଶୀଳନ ନଟବର ।।

ବରଦବିଷୟବିମୁଖାଶୟନିର୍ଜିତ ।
ଜିତଘନସାରକୁମୁଦବନସୌଭଗ ଭଗନୟନଦ୍ୱୟପାଟନପଟୁତର ।।
ଧରଣୀଧନଞ୍ଜୟ ଶଶିନୟନତ୍ରୟ । ଧୀର ।।

ମନୋ ନ ନୋ ମଦନଦମଦୟାଦରଦର୍ପିତମ୍ ।
ହିତଂ ତତଂ ସ୍ମରହର ସ୍ମର ନ ସ୍ମୋ ନରସ୍ମ ତେ(?) ।।

ଅମନ୍ଦାନନ୍ଦସନ୍ଦର୍ଭସ୍ୟନ୍ଦନେତ୍ରାମ୍ବୁବିନ୍ଦୁଭିଃ ।
ଭୁବଂ ସିଞ୍ଚନ୍ ହରଂ ତତ୍ର ସ୍ତୁବନ୍ଦେବପତିର୍ଜଗୌ ।।

ଜୟ ଜୟ ଶିବ ଶମ୍ଭୋରୁହ ମୟି ମଞ୍ଜରୟ ତରୁଣମ୍ ।
ସମ୍ଭୃତକରୁଣମ୍ ।।

ଭବଦବସନ୍ତାପଂ ଯମହମବାପଂ ପ୍ରଶମୟ ଶିବତମ ତମପନୟମ୍ ।
ଶିକ୍ଷୟ ବିନୟମ୍ ।।

ଭଗବତି ନିରବଦ୍ୟେ ବିଲସତୁ ହୃଦ୍ୟେ ଭବତୁ ମନୋ ମମ ହରନିରତମ୍ ।
ଭବସୁଖବିରତମ୍ ।।
ରୁଚିନିର୍ଜିତକମଳଂ ଧୁତକଳିଶମଳଂ ଭବତୁ ସଦାଶିବ ତବ ଚରଣମ୍ ।
ମାମକଶରଣମ୍ ।।
ତବ ଭୁବନପବିତ୍ରଂ ପ୍ରତିପଦଚିତ୍ରଂ ହରତି ମନୋ ଶୁଭ୍ରଚରିତମ୍ ।
ଗୁଣଗଣଭରିତମ୍ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ତ୍ୱୟି କୃତପଦସେବା ବିଭୁତି କେବା ପରମ ନ ଲୋକେ ପରମୁଦୟମ୍ ।
ପରିଭୂତଭୟମ୍ ।।
ଧରନରପତିତନୁଜାନାୟକ ଦନୁଜାସୁରସୁରକିଂନରନରବରଦମ୍ ।
ନମଦେକରଦମ୍ ।।
କଥମିବ ନ ଭଜନ୍ତଂ ସ୍ୱଜନମବନ୍ତଂ ଭବତୁ ବିବେକିଜନୋଦୟିତମ୍ ।
ନିଜ ହୃଦି ନିୟତମ୍ ।।

ଦ୍ୱିଚତ୍ୱାରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କୌଣ୍ଡିନ୍ୟଗୋତ୍ରୀୟ କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଗାଇଛନ୍ତି–

କଳିତସୁଧାନିଧିମଣ୍ଡନ, କଳିଖଣ୍ଡନ, ଲଳିତଭୁଜଙ୍ଗମହାର ।
ଜୟ ଜୟ ଲୋକପତେ ।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।। ? ।।

ସିନ୍ଧୁରଜନନକୁମାରକ, ପୁରମାରକ, ଶୀଳିତଶୈଳବିହାର ।।
ସମଧିକଶମ୍ବରଶାସନ, ମଦନାଶନ, ନୟନଧନଞ୍ଜୟ କୀଳ ।।
ରାସରସିକଗୁଣନାଗର, ଗୁଣସାଗର, ଭୁବନମନୋହରଲୀଳ ।।
ବାଣମହୋଦଧିନାୟକ, ଗଣନାୟକ, ନିରୁପମମହିମଗଭୀର ।।
ପ୍ରଥମଚମୂସମୁପାସିତ, ଯମୁନାସିତ, କନ୍ଧରତନୁଜିତହୀର ।।
ମୁନିଜନଚିତ୍ତନିକେତନ, ବୃଷକେତନ, ନିଗମାନ୍ତରପରିଗୀତ ।।
ସୁକୃତନିଦାନଗଦାଧର, କୃତସାଦର, ମଞ୍ଜୁଳମଙ୍ଗଳଗୀତ ।।

ଭଦ୍ରଂ ଶିକ୍ଷୟ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ବହନ୍ଦୀନାବନେ ଲାଳସାଂ
ସଦ୍ଭବପ୍ରଣୟପ୍ରସାରରସିକ ସ୍ୱୀକୃତ୍ୟ ଯାଂ ମୃତ୍ୟୁତଃ ।
ସତ୍ୟାଳୀକବିନିଶ୍ଚୟସ୍ଫୁରଣତଃ ସ୍ୱାନ୍ତଃ ସ୍ଥିତଂ ବାଞ୍ଛିତଂ ।
ତଂ ତ୍ୱାଂ ଯୋ ଜପତେ ମହାନ୍ସ ସମତଃ ସାଂମୁଖ୍ୟତଃ ସୁସ୍ଥିତମ୍ ।।

ଇତି ତଂ କୃତବହୁମାନା ବିମାନୟାନାଃ ପ୍ରସନ୍ନଗମ୍ଭୀରମ୍ ।
ବରୟତ ବରମିତି ଧୀରଂ ବଦନ୍ତମାଚଚକ୍ଷତାନନ୍ଦାଃ ।।

ଏବଂ ବିଭୋ ବିସମୟତ୍ର କୃତୋଽଡିୟ(?) ତ୍ୱାଂ
ବେଦାନ୍ତବେଦ୍ୟମିମମଦ୍ୟ ବିଲୋକୟାମଃ ।
ତତ୍କିଂ ଘଟେନ ତବ ଦେବଜନାନୁକମ୍ପାଂ
ସମ୍ପାଦନୋୟମାଧିକଂ କିମତଃ ପରଂ ତେ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଏତାବତ୍ପ୍ରମତ୍ର ନସ୍ୱିଜଗତାଂ କ୍ଷେମାର୍ଥମାକାଙ୍କ୍ଷିତଂ
ବର୍ଣ୍ଣୈରନ୍ନିଜକର୍ମନିଷ୍ଠିତତମା ବର୍ଣାଶ୍ରମା ଯେ ପ୍ରଭୋ ।।
ରକ୍ଷେୟୁଃ ପୃଥିବୀମଲୋଲୁପଧିୟୋ ଭୂପାଃ ପ୍ରଜାନାଂ ଭବେ
ତ୍ୱତ୍ପାଦାମ୍ବୁଜସୌରଭେ ରସିକତା ଚେତୋ ନିଚେତ(?) ସ୍ତତଃ ।।

ଓମିତ୍ୟୁକ୍ତବତେ ପ୍ରଣମ୍ୟ ଭୁବନାଧୀଶାୟ ଧୀଶାନ୍ତୟେ
ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତଂ ଭବଦାବତପ୍ତମନସାଂ ତସୈବ ଲୀଳାମୃତମ୍ ।
ପାଥେୟଂ ହୃଦୟଙ୍ଗମଂ ପଥି ରସାଦାସ୍ୱାଦୟନ୍ତୋ ଯଯୁଃ
ସ୍ୱାନି ସ୍ୱାନି ନିକେତନାନି ବିବୁଧାଃ ପଦ୍ମାଙ୍କସଦ୍ମାଦୟଃ ।।

ପ୍ରାଲେୟାଚଳନନ୍ଦନାପତିପଦପ୍ରତ୍ୟଗ୍ରପଙ୍କେରୁହ-
ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱାମନ୍ଦମରନ୍ଦବିନ୍ଦୁମହିମପ୍ରେମପ୍ରସାଦୋଦୟମ୍ ।
କୌଣ୍ଡିନ୍ୟାନ୍ୱୟଦୁଗ୍ଧସିନ୍ଧୁରଜନୀବନ୍ଧୋଃ ପ୍ରବନ୍ଧୋତ୍ତମ ।
ନିତ୍ୟାନନ୍ଦକବେର୍ନିବେଦତମିମଂ ସଂଶୋଧୟଧ୍ୱଂ ବୁଧାଃ ।।

ଇତି ଶ୍ରୀମଦଗ୍ନିଚିନ୍ନିତ୍ୟାନନ୍ଦପଣ୍ଡିତକୃତେ ଶିବଲୀଳାମୃତେ ମହାକାବ୍ୟେ
(ଶିବପ୍ରସାଦନଂ ନାମ) ଦଶମଃ ସର୍ଗଃ ।

'ଶିବଲୀଳାମୃତ ମହାକାବ୍ୟମ୍' କବି ପଣ୍ଡିତ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦଙ୍କର ଏକ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ସର୍ଜନା । ଶିବ ସ୍ୱୟଂ ମଙ୍ଗଳମୟ । ସେ କଲ୍ୟାଣକାରୀ ଦେବତା । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଦେବଦେବ ମହାଦେବ । ସେ ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼, ମଦନାନ୍ତକ । ଭସ୍ମବିଲେପନ, ଜଟାଜୁଟଧାରୀ, ତ୍ରିପୁରାରି, ସଦାଶିବ । ନବଦୁର୍ଗ ରାଜ୍ୟର ଶରଣକୁଳ ପୀଠରେ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଲଡୁକେଶ୍ୱର ମହାଦେବ । ଏକାମ୍ରକ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ପରଂବ୍ରହ୍ମ ଲିଙ୍ଗରାଜ । କାଶୀଧାମରେ ସେ ହେଉଛନ୍ତି କାଶୀଶ୍ୱର । ଶିବ ଏବଂ ପାର୍ବତୀ ଏକ ଏବଂ ଅଭିନ୍ନ । ଏହି ମହାକାବ୍ୟରେ ଜଗତ ପିତା ଶିବ ଏବଂ ଜଗନ୍ମାତା ପାର୍ବତୀଙ୍କର ପବିତ୍ର ଚରିତକୁ ମହାକବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ବାଣୀରୂପ ଦେଇ କାଳବକ୍ଷରେ ଅଲିଭା କୀର୍ତ୍ତି ରଖିଯାଇଛନ୍ତି । 'କୁମାରସମ୍ଭବମ୍'ର ମହାକବି କାଳିଦାସଙ୍କର ଉତ୍ତର ସାଧକ ଭାବରେ ନୟାଗଡ଼ର ଏହି ଦରବାରୀ କବି ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟାକାଶରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ନକ୍ଷତ୍ର ପରି ଚିର ଯାଜ୍ଜ୍ୱଲ୍ୟମାନ । 'ଶିବଲୀଳାମୃତ' ମହାକାବ୍ୟରେ କବିଙ୍କର ଦିବ୍ୟ କବିତ୍ୱ, ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, ଶବ୍ଦପାଟବତା ଓ ବର୍ଣ୍ଣନାଚାତୁରୀ ବେଶ୍ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ।

◆◆◆

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଲୀଳାମୃତମହାକାବ୍ୟମ୍

ମହାକବି ପଣ୍ଡିତ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଉଭୟ ଶିବ ଏବଂ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଉପାସକ ଥିଲେ । ନୟାଗଡ଼ର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବୈଷ୍ଣବ ପୀଠ ହେଉଛି କଣ୍ଟିଲୋର ଶ୍ରୀ ନୀଳମାଧବ ଜୀଉଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ର । ସୁତରାଂ କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପ୍ରଭୁ ନୀଳମାଧବ ଜୀଉଙ୍କ ମହିମା ପ୍ରତିପାଦନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲୀଳାମୃତ' ମହାକାବ୍ୟକୁ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ବୈଷ୍ଣବ ଶାସ୍ତ୍ରରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ । ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରହ୍ମ । ଅବତାରୀ ପୁରୁଷ । ସେ ଲୀଳାମୟ ପୁରୁଷ । ତାଙ୍କର ଦିବ୍ୟଲୀଳାର ପଟାନ୍ତର ନାହିଁ । ପୁନଶ୍ଚ ଯିଏ ହେଉଛନ୍ତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ସେ ମଧ୍ୟ ନୀଳାଦ୍ରିନାଥ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ । ତେବେ କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ତାଙ୍କର ବୈଷ୍ଣବ ଜନୋଚିତ କାବ୍ୟମାନସକୁ ପ୍ରବୁଦ୍ଧ କରିବା ପାଇଁ ଏହି ମହାକାବ୍ୟ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ୮ଗୋଟି ସର୍ଗ ରହିଛି ଏବଂ ୩୮ଗୋଟି ଅଧ୍ୟାୟ ରହିଛି । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ଶେଷ ଭାଗରେ 'ନୀଳାଦ୍ରୀନାଥ ଶତକମ୍' ସଂଯୋଜିତ ହୋଇଛି । ଏଥିରେ ୧୦୧ଗୋଟି ପଦ ରହିଛି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲୀଳାମୃତ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଜ୍ଞ ସମାଲୋଚକ ମତ ଦିଅନ୍ତି - "The poet Nityananda has composed this Srikrishna Lilamruta in imitation of Gitagovinda by Jayadeva and Abhinavagitagovinda by Gajati Purusottam Deva composed earlier on the theme of Radhakrishna Lila, the most popular subject of art and literature of the 17th Century India."

ଏହି ମହାକାବ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ରାଗଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି - ଆଶାବରି, ଆହାରି, କର୍ଣ୍ଣାଟ, କଲ୍ୟାଣ, କଲ୍ୟାଣ ଆହାରି, କାମୋଦି, କେଦାର, ଗୌରୀ, ଚିନ୍ତାକେଦାର, ଦକ୍ଷିଣକାମୋଦୀ, ଦେଶାଖ୍ୟ, ଧନାଶ୍ରୀ, ନାଟ, ଭୈରବ, ଭୈରବୀ, ମଙ୍ଗଳଗୁଜ୍ଜରୀ, ମୁଖାବରି, ବିଭାଷା, ଶଙ୍କରାଭରଣ ଇତ୍ୟାଦି । 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲୀଳାମୃତ'ର କାବ୍ୟିକ ମୂଲ୍ୟ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ।

ପ୍ରଥମଃ ସର୍ଗଃ

ଏହି କାବ୍ୟର ପ୍ରଥମ ସର୍ଗଃର ବିଷୟ ହେଉଛି - 'ଗୋପିକାପୂର୍ବନୁରାଗଃ' । କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ସ୍ମରତ ମୁକୁନ୍ଦମମାୟଂ ସ୍ମରତନୁଂ ଲାବଣ୍ୟସାରସମୁଦାୟମ୍ ।
ବିଧୁନୁତହାସବିଳାସଂ ବିଧୁନୁତସଂସାରସଂକଟାୟାସମ୍ ॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଯେନାଜେନ ଜଗଚ୍ଚତୁର୍ବିଧମିଦଂ ବୀଜେନ ଜଂଜନ୍ୟତେ
ଜାତଂ ଜୀବତି ଯେନ ଚ ପ୍ରବିଳୟେ ଭସ୍ମାତି ଯତ୍ରାଖିଳମ୍ ।
ନିତ୍ୟଂ ବେଦଶିରୋ ଗିରୋଦିତଘନାନନ୍ଦଃ ସ ନନ୍ଦାତ୍ମଜୋ
ରଙ୍ଗେ ମେ ହୃଦୟସ୍ଫୁଟସ୍ବରସିଜୋୟଙ୍ଗେ ନରୀନୃତ୍ୟତାମ୍ ।।

କେଚିଚ୍ଛଙ୍କରକିଙ୍କରାଃ କତିଚନ ଶ୍ରୋଶାର୍ଚନେ ତତ୍ପରାଃ
କେଚିଦ୍‌ଭୂମିଧରାଧିରାଜତନୟାପାଦାମ୍ବୁଜାଳମ୍ବୁନାଃ ।
ହେରମ୍ବଂ କତିଚିଦ୍‌ଭଜନ୍ତି ନିତରାମାଦିତ୍ୟମେକେ ନରା
ଏବଂ ଭିନ୍ନଧିୟା ଯଜନ୍ତି ବହୁଧା ରାଧାଧବଂ ସାଧବଃ ।।

ଆସୀଦଗ୍ରେ ଯ ଏକଃ ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ ପୁମାନିତ୍ୟମୁଚ୍ଚ ଦ୍ୱିଧା ଯ-
ସ୍ତ୍ୱେ ଧା ବ୍ରହ୍ମା ଗିରୀଶୋ ହରିରିତି ବହୁଧା ଦୃଶ୍ୟବିଶ୍ୱପ୍ରମେଦାତ୍ ।
ତଂ ବୃନ୍ଦାରଣ୍ୟପୁଣ୍ୟପ୍ରଥନପରବେଶଂ ଗୋପବେଶଂ ସୁରେଶଂ
ନିତ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗମାଳିଙ୍ଗିତଲଳିତତନୁଂ ରାଧୟାରାଧୟାମଃ ।।

ନେଦଂ ନେଦମିତି ଶ୍ରୁତିଃ ପ୍ରତିପଦଂ ବ୍ରୂତେ ଯଦର୍ଥାପ୍ତଦଂ
ତଦ୍‌ଭିନ୍ନପ୍ରତିଷେଧତୋଽବଧିତୟା ସିଦ୍ଧଂ ଜଗତ୍କାରଣମ୍ ।
ତନ୍ନନ୍ଦବ୍ରଜସୁନ୍ଦରୋଜନଘନପ୍ରେମାସ୍ପଦଂ ଭୂଷୟ-
ନ୍ନନ୍ଦାଳିନ୍ଦମହୋ ମହୋ ବିଜୟତେ ଗୋପାଳବାଳଶ୍ରିୟା ।।

ଦର୍ପୋଷେକାଦନନ୍ତାଂ ଦଳୟତି ବଳମନ୍ନନ୍ଦରାଜନ୍ୟଚକ୍ରେ
ଯଶ୍ଚକ୍ରେ ଶକ୍ରସୂନୁପ୍ରଣିହିତନିଳୟାଦ୍‌ଭୂମିଭାରାବତାରମ୍ ।
ବାରଂ ବାରଂ ବୃଣୋତେ ସ୍ୱଜନହିତକୃତେ ଯଶ୍ଚ ନାନାବତାରଂ
କାରଂ କାରଂ ତଦୀୟଂ ଗୁଣଗଣକଗୁଣନଂ ନେତୁବିଚ୍ଛାମଜନ୍ମା ।।

ଅନାହୃତ୍ୟଂ ସତ୍ୟଂ ଯଦି ଭବତୁ ମେ କାବ୍ୟମସତାଂ
ସତାମେତନ୍ନିତ୍ୟଂ ଶ୍ରବଣଗତମତ୍ୟନ୍ତସୁଖଦମ୍ ।
ମୃଷା ଦୋଷାରୋପଂ ପରକୃତିଷୁ ଜାନନ୍ତି ନ ପରଂ
ଗୁଣାୟ ଶ୍ଲାଘନ୍ତେ ପ୍ରକୃତିଗୁଣଗୃହ୍ୟା ହି କୃତିନଃ ।।

ଖଚିତସୁବର୍ଣ୍ଣାଭରଣା ରୁଚିରପଦାଳଂକୃତିଧ୍ୱନିସଫୁରଣା ।
ରସିକମନୋ ମଦୟନ୍ତୀ କବିତା ବାରାଙ୍ଗନେବ ନୃତ୍ୟନ୍ତୋ ।।

ଗାୟଂ ଗାୟଂ ହରେର୍ନାମ ପାୟଂ ପାୟଂ ଚ ତଦ୍ଧଶଃ ।
ଧ୍ୟାୟଂ ଧ୍ୟାୟମିଦଂ ରୂପଂ ସନ୍ତୋଽସନ୍ତୋଷମୁଚ୍ଛତ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପ୍ରଥମଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

'ପ୍ରଥମ ପ୍ରବନ୍ଧ'ର କିୟଦଂଶ ହେଉଛି–

ମଜ୍ଜସିଜସୁନ୍ଦର ଗୋପପୁରନ୍ଦର କୁନ୍ଦରଦନ ଘନରୁଚିରରୁଚେ ।
ପଦନତଶଙ୍କର ବୃଜିନଭୟଙ୍କର କିଂକରଜନହିତଜନିତରୁଚେ ।।
ଜୟ ଜୟ ମାଧବ ଜୟ ନୃହରେ । ପତିତଂ ମାମବ ଭବକୁହରେ ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ତ୍ରିଭୁବନରକ୍ଷଣ ପରମବିଚକ୍ଷଣ ଲକ୍ଷଣବିରହିତମନୁଜଗତେ ।
ପରିହୃତଦୂଷଣ ବିବୁଧବିଭୂଷଣ ଭୂଷଣତନୁକୃତଗୁଣବିତତେ ।।

ନିଖିଳଗୁହାଶୟ ବିମଲିତାଶୟ ନାଶୟ ଭୟକୁଦହଂ ମମ ତେ ।
ସୁରକୁଳନାୟକ ଶୁଭଫଳଦାୟକ କାୟକଳିତନିଜ଼ରକ୍ତରତେ ।।

ଶ୍ରୀମନ୍ନିଳଗିରୀନ୍ଦ୍ରସୁନ୍ଦରଦରୀସଞ୍ଚାରିପଞ୍ଚାନନଃ
ଶ୍ରୀଭୂମିସହିତୋ ଜଗଜ୍ଜନହିତୋ ବନ୍ଦାରୁବୃନ୍ଦାରକଃ ।
ସ୍ନିଗ୍ଧେନ୍ଦୀବରବୃନ୍ଦସୋଦରତନୁସ୍ତଦ୍ୱଦୃଶା ଶା ତାଦୃଶା
ଲୋକାନୁଗ୍ରହକାରିଣୀ ମଖଭୁଜା ପାୟାଦପାୟାଜ୍ଜଗତ୍ ।।

ଦ୍ୱିତୀୟଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରବନ୍ଧରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଜୟତୁ ଜଗଦୀଶ ଉପଜଳଧିତଟଚାରୀ ।
ନୀଳମଣି ଧରଣିଧରକନ୍ଦରବିଚାରୀ ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ଇନ୍ଦିରାନନନଳିନମଧୁର ମଧୁପାୟୀ ।
ଶିଶୁକପଟ କଳ୍ପବଟ ପତ୍ରପୁଟଶାୟୀ ।।

ରୋହିଣୀତନୟ ତନୁରତନୁରୁଚିଧାରୀ
ଦିତିଜବଧକୃତବିବୁଧବିବିଧନୁତିହାରୀ ।।

ୟଂ ବେଦାନ୍ କବୟୋ ବଦନ୍ତି ଚତୁରଃ ଶ୍ରୀବାସୁଦେବାଦିକା-
ନାହୁଃ ସାତ୍ୱତ ପୁଙ୍ଗବାଃ ସୁକୃତିନୋ ଧର୍ମାର୍ଥକାମାମୃତମ୍ ।
ଶ୍ରୀନୀଳାଚଳକନ୍ଦରୋଦରଭୁବି ବ୍ୟକ୍ତଂ ଚତୁର୍ଦ୍ଧା ସ୍ଥିତଂ
ତଂ ବନ୍ଦେମହି ନନ୍ଦନନ୍ଦନତନୁଂ ରାଧାଧବଂ ମାଧବମ୍ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ତୃତୀୟଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

'ତୃତୀୟ ପ୍ରବନ୍ଧ'ର କିୟଦଂଶ ହେଉଛି–

ସରସିଜଲୋଚନ ସଙ୍କଟମୋଚନ । ସକଳ ରଜନୀଚରକୁଳସଙ୍କୋଚନ ।।
ବ୍ରଜପୁରମଣ୍ଡନ ।
ପାଳୟ ଗୋପପତେ । କୃପାଳୟ ମାମିହ ଲୋକଗତେ ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ତ୍ରିଭୁବନପାଳକ ବଲ୍ଲବବାଳକ । ଘନରୁଚିକୁଞ୍ଚିତକୁନ୍ତଳଜାଲକ ।।
ରବିତନୟାତଟ ରଙ୍ଗକପଟନଟ । ରାଧାବଦନସୁଧାରସଲମ୍ପଟ ।।
ନକ୍ରବିଦାରଣ ଗଜପତିତାରଣ । ନିଖିଳ ଚରାଚରପାଳନ କାରଣ ।।

ତତ୍ର ପତ୍ରରଥ ଚିତ୍ରକୂଜିତଂ ପୂଜିତଂ କୁସୁମପଲ୍ଲବୈର୍ନବୈଃ ।
ପୂରିତଂ ଫଳଭରୋଦ୍‌ଗମୈଦ୍ରୁମୈର୍ନନ୍ଦନନ୍ଦନବିଳାସମନ୍ଦିରମ୍ ।।

ସାତିନନ୍ଦନମବେକ୍ଷ୍ୟ କାନନଂ ଶୋଭନଂ ନୟନଚିତଲୋଭନମ୍ ।
ବ୍ୟାଜହାର ବୃଷଭାନୁନନ୍ଦନା ସ୍ୱାଂ ସଖୀମିତି ମନୋଽଭିନନ୍ଦନା ।।

ଚତୁର୍ଥଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ଲେଖିଛନ୍ତି–

ରୁଚିରଗନ୍ଧମଳୟଗନ୍ଧବହ-ସୁଖାବନୀତଳମ୍ ।
ବିମଳନୀରସରିଦଧାରତ ତରତରଙ୍ଗଶୀତଳମ୍ ।।
ଲୋକୟ ଯମୁନାବନଂ ଲୋକନାପାବନମ୍ ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ନଟନଶାଳି କିଶଳୟାଳିକୋକିଳକଳକୂଜିତମ୍ ।
କୁସୁମବୃନ୍ଦମଧୁମରନ୍ଦରଭସଭୃଙ୍ଗପୂଜିତମ୍ ।।

କଳିତମାଳ ନବତମାଳବିଟପିଜାଳଶୋଭନମ୍ ।
ବିକଚମଲ୍ଲୀକୁସୁମବଲ୍ଲୀସୌରଭରଲୋଭନମ୍ ।।

ନିପୀୟ କୃଷ୍ଣକୈଶୋରଲୀଳାମୃତରସାସବମ୍ ।
ନବ୍‌ଭାବାବେଶବିବଶା ପୁନଃ ପ୍ରାହ ରହଃ ସଖୀମ୍ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପଞ୍ଚମଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

କିଶଳୟରାଗବତୀ ଲତିକା ସଖି କାପି କୁସୁମକୃତବେଶା ।
ଚଟୁଳରସାଳବିଟପମୁପଗୂହତି ତନୁଲସଦଙ୍ଗରଲେଶା ।।
ସୁନ୍ଦରି ପଶ୍ୟ ନିକୁଞ୍ଜଘନେ । ଫଳଭରନତତରୁପୁଞ୍ଜଜନେ ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

କୋକିଳକାକଳିକାନୁନୟେନ ବିଧୁତନବପଲ୍ଲବହସ୍ତାମ୍ ।
ଅନୁକୂଳୟତି କୋଽପି ତରୁରନ୍ତିକଲତିକାମାନିଳବିହସ୍ତାମ୍ ।।

ତତ୍ରଚିତ୍ରକୁସୁମପ୍ରସାଧନଂ ସାଧନଂ ନୟନସୌଖ୍ୟସମ୍ପଦଃ ।
ଶ୍ରୀମୁକୁନ୍ଦମଭିନନ୍ଦ୍ୟ ସୁନ୍ଦରୀ ପ୍ରାହ କାପି ସୁମୁଖୀ ସଖୀଂ ପ୍ରତି ।।

ଷଷ୍ଠଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏଠାରେ କବି କହୁଛନ୍ତି–

ପଶ୍ୟତ ନନ୍ଦକୁମାରଂ ପ୍ରଣତ ସନନ୍ଦକୁମାରମ୍ ।
ରୁଚିରତନୁରୁଚିଗଞ୍ଜିତମାରଂ ମଞ୍ଜୁକୁସୁମସୁକୁମାରମ୍ ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ମୁରଳୀବାଦନଲୋଳଂ କୁଣ୍ଡଳଲଳିତକପୋଳମ୍ ।
କନକନିଚୟରୁଚିପୀତ ନିଚୋଳଂ ବିଟପିବିଟପକୃତଦୋଳମ୍ ।।
ବ୍ରଜପୁରବାଳକଖେଳଂ ବଦନବିଧୁତବିଧୁହେଳମ୍ ।
ତପନସୁତାତଟବିହରଣଶୀଳଂ ବିଧିବିସ୍ମାପନଲୀଳମ୍ ।।

କାରଂ କାରଂ ବିହାରଂ ଗଗନଭୁବି ସୁଖଂ ସମ୍ମୁଖଂ ଦିଗ୍‌ବଧୂନା-
ମତ୍ୟନ୍ତଂ ରାଗବତ୍ୟା ନନୁ ଜନିତରୁଚିଃ ପ୍ରତ୍ୟାଗାଶାୟୁବତ୍ୟା ।
ଏକାନ୍ତେ ରନ୍ତୁମେଷ ଦ୍ରୁତୟତି ତୁରଗାନୁଲ୍ଲସଦ୍‌ଗାଢରାଗଃ
ପ୍ରୌଢ଼ନଙ୍ଗଃ ପତଙ୍ଗଶ୍ଚରମଗିରିମହାକନ୍ଦରାମନ୍ଦିରାୟ ।।

ଦ୍ୱିତୀୟଃ ସର୍ଗଃ

ଉକ୍ତ କାବ୍ୟର ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗଃର ବିଷୟ ହେଉଛି – 'ପ୍ରଚୁର କୈଶୋର ଲୀଳା' ।
କବି ଲେଖିଛନ୍ତି–

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଅଥୋକ୍ଷସି ଶଶିପ୍ରଭାନନଘନସ୍ତତପ୍ରସ୍ଫୁର-
ସ୍ଫୁମୃଷ୍ଟମଣିକୁଣ୍ଡଲୋତରଳତାରହାରସ୍ରଜଃ ।
ବ୍ରଜାମ୍ବୁଜବିଲୋଚନାଃ କଳିତଗୀତିକା ମୂର୍ଚ୍ଛନାଃ
ସ୍ଖଳକ୍ବରମଲ୍ଲିକା ଦଧି ମମନ୍ଥୁରତ୍ୟୁସ୍ଥୁକାଃ ॥

ଦଧିମନ୍ଥନକର୍ମଣୀରିତେ ନିଜଦାସୀନିଚୟେ ସୁତଂ ସତୀ ।
ଅପନିଦ୍ରୟିତୁଂ ସ୍ପୃହାବତୀ ମଧୁରଂ ନନ୍ଦବଧୂରବୋଚତ ॥

ସପ୍ତମଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

'ସପ୍ତମ ପ୍ରବନ୍ଧ'ରେ କବି ଗାଇଛନ୍ତି–

ଅଜନି ରଜନିରିୟମପଗତସାରା । ଧୂସରଶିତକରବିଲୁଳିବତାରା ।
ମାଧବ ତାତ ବିସୃଜେ ତେ ଶୟନମ୍ । ବିକଚୟ ତରୁ ନଳିନନୟନମ୍ ॥
॥ ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ॥

ଲୋକୟ ରଜନୀ ପରିହୃତମୋଦମ୍ । ଲୋକମିଥୁନମୁପୟତି ବିନୋଦମ୍ ॥

ଉଷସି ବିନିଦ୍ରିତ ସରସିଜପତ୍ରମ୍ । କଳୟସି କିଂ ନ ନୟନନିଜନେତ୍ରମ୍ ॥

ଅଥ ମନ୍ମଥଦର୍ପହରିଣଂ କତିଭି ଶ୍ଚିସଖିଭିବିହାରିଣମ୍ ।
ବ୍ରଜରାଜକୁମାରମଙ୍ଗନାଗତମାଲୋକ୍ୟ ଜଗୁସ୍ତମଙ୍ଗନାଃ ॥

ଅଷ୍ଟମଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏଠାରେ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ କବି ଗାଇଛନ୍ତି–

ମୃଦିତକୁସୁମଚିତଚିତ୍ରିତକେଶମ୍ ।
ରତ୍ନାଭରଣବିଚିତ୍ରିତବେଶମ୍ ॥

ସୁମୁଖି ବିଲୋକ୍ୟ ମୋହନରୂପମ୍ ।
ନୟନମହୋତ୍ସବମପ୍ରତିରୂପମ୍ ॥ ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ॥

ଗୋପତରୁଣମତିକରୁଣଦୃଗନ୍ତମ୍ ।
ଅରୁଣରୁଚଂ ଦିଶି ଦିଶି ବିକିରନ୍ତମ୍ ॥

ମଣିମକରାନନକୁଣ୍ଡଳଗଣ୍ଡମ୍ ।
ଚୂଡ଼ାଭରଣଶିଖଣ୍ଡିଶିଖଣ୍ଡମ୍ ॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଛନ୍ଦନୀକଳିତଚାରୁକନ୍ଧରଃ ସାନ୍ଦ୍ରନୌରଦକଦମ୍ବସୋଦରଃ ।
ମୋହନାୟ ମନୁଜାକୃତିର୍ଗବାଂ ଦୋହନାୟସୁରନାକୋଽବିଶତ୍ ।।

ରାଜ୍ଞାଂ ସସୈନ୍ୟାତି ଭରାତୁରାୟା ଗୋରକ୍ଷଣାର୍ଥଂ ହି କୃତାବତାରଃ ।
ଗୋରକ୍ଷଣାର୍ଥଂ ପଶୁପାଳବଳୈଃ ସମଂ ବହିର୍ମନ୍ଦିରତୋଽଚ୍ୟୁତୋଽଭୂତ୍ ।।

ଘନଂ ବୃନ୍ଦାବନଂ ପ୍ରାପ୍ୟ କୃଷ୍ଣୋଽନୁୟମୁନାତଟମ୍ ।
ସୁରଭୀନାଶନଷ୍ଟକେ ସୁରଭୀପାଳନ କ୍ରମମ୍ ।।

ନବମଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ହରିରପି ମନୁଜବିଡ଼ମ୍ବନକାରୀ । ବ୍ରଜପୁରବାଳକସଙ୍ଗବିହାରୀ ।।
ଚାରୟତି ସୁର ସୁରଭିନିକୁରମ୍ବମ୍ । ଅନୁୟମୁନାତଟକେଳିକଦମ୍ବମ୍ ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ସୁରଭିତଦିଶି ମଳୟାଚଳଭବନେ । ପ୍ରସରତି ମନ୍ଦଶିଶିରତର ପବନେ ।।
କୁସୁମିତଫଳିତବିଟପିକୁଳଭରିତେ । ମଧୁରସଲମ୍ପଟମ୍ୱଧୁପମୁଖରିତେ ।।

ମିଳିତଂ କେଳିକଂକେଳିମୂଳେ କୂଳେ କଳିନ୍ଦଜାମ୍ ।
ଗୋବିନ୍ଦଂ ଦର୍ଶୟନ୍ନନ୍ଦମାହ କୋଽପି ରହଃ ସଖା ।।

ଦଶମଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ମୋହନ ପଶ୍ୟ ବିଭାକରତନୟା । ତ୍ୱାମନୁସରତି ବିହିତବହୁବିନୟା ।।
କାମିନୀ ଯୁବତୀବ ସଲୀଳା । ମନ୍ଥରଗତିରତିଶୋଭନଶୀଳା ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ଲଳିତବିଚିକରକଳିତମୁଦାରମ୍ । ରଚୟତି ବିକଚକମଳମୁପହାରମ୍ ।।

ଅରୁଣନଳିନପଦହଂସକରଣିତା । ସାରସସାରବିରୁତମୃଦୁଭଣିତା ।।

ମୁକୁନ୍ଦମରବିନ୍ଦସୁନ୍ଦରମୁଖଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ତାଃ
ପ୍ରପଦ୍ୟ ନୟନୋତ୍ସବଂ ପଶୁପସୁଭ୍ରୁବଃ ପ୍ରେମ୍ସିତମ୍ ।
ଉଦଞ୍ଚିତତନୂରୁହାଃ ପ୍ରମଦଗଦ୍‌ଗଦଂ ସସ୍ପୃହା
ଜଗୁଃ ପରମମଙ୍ଗଳଂ ବ୍ରଜପୁରପ୍ରବେଶଂ ହରେଃ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଏକାଦଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

'ଏକାଦଶ ପ୍ରବନ୍ଧ'ରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି–

ବିକସିତ କୁନ୍ଦକୁସୁମସମୁଦୟକୃତକୁତୁକବେଶନରଞ୍ଜନୁରନୁକାରୀ ।
ଗୁଞ୍ଜାଫଳଭରମଞ୍ଜୁଳକଳେବରନୂପୁରରଣିତଚରଣଯୁଗଚାରୀ ।।
ପ୍ରବିଶତି ଗୋକୁଳମୟମଘହାରୀ
ପ୍ରିୟସଖି ସୁଭଗମଜନିଂ ରଜନୀମୁଖମନୁଯମୁନାତଟବିପିନବିହାରୀ ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ଗୋଧନଘନଖୁରରେଣୁବିଧୂସରସରସିଜସୁନ୍ଦରନୟନବିସାରୀ
ସମୁଦିତଶାରଦକୈଶ୍ୱବାନ୍ଧବବନ୍ଦନମଦନ ରୁଚିହାରୀ ।।

ବିବିଧଧାତୁଗଣ ପର୍ତ୍ରବଚିତ୍ରିତ କାୟକାନ୍ତିଘନବିଜୟବିଧାୟୀ ।
ଅଧରାଧାରିତବନ୍ଧୁଂ ଜୋବଦ୍ୟ ତିରତିଶୟଲୋକନୟନସୁଖଦାୟୀ ।।

ପ୍ରତିଦିନମିତି କେଳିଂ ହୈଳିକନ୍ୟା ପ୍ରତୀରେ
ସହସହଜସୁହୃଦ୍‌ଭିଃ ପ୍ରେମବଦ୍‌ଭିର୍ବିତନ୍ୱନ୍ ।
ଅଧିଧରଣି ପୁରାଣଃ ପୂରୁଷଃ ସୋଽଭିରେମେ
ବ୍ରଜପୁରଯୁବତୀନାଂ ଚିତଚୋରଃ କିଶୋରଃ ।।

ତୃତୀୟଃ ସର୍ଗଃ

ଉକ୍ତ କାବ୍ୟର ତୃତୀୟ ସର୍ଗଃର ବିଷୟ ହେଉଛି – **'ରାଧାବିରହବାଧାବତାର'** ।
କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଅଥ ବିତଘନାଘନାମ୍ବରା ରୁଚିରା ହଂସନିନାଦଡମ୍ବରା ।
ବରଦା ପଶୁପାଳଯୋଷିତାଂ ଶରଦାନନ୍ଦନକନ୍ଦଭୂରଭୂତ୍ ।।

ଅମଳସକଳଚଞ୍ଚ ଛନ୍ଦ୍ରମଃସ୍ମେରବକ୍ତ୍ରା
ଦଳିତଲଳିତମନ୍ଦାନ୍ଦୋଳରାଜୀବନେତ୍ରା ।
ଧୃତବିଶଦବିଭୂଷାବିସ୍ଫୁରତ୍କାଶହାସା
ଶରଦତନୁତ ଶୈରେଃ ପ୍ରେୟସୀବ ପ୍ରମୋଦମ୍ ।।

ମନୋବିନୋଦିନୀଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ରାଧା ସାଧାରଣଶ୍ରିୟମ୍ ।
ଶରଦଂ ସ୍ଫୁରଦମ୍ଭୋଜମୁଖି ପ୍ରାହ ସଖୀମିଦମ୍ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଦ୍ୱାଦଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏଠାରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି–

ପ୍ରମୁଦିତକୁମୁଦେ ପ୍ରଭବତି କୁମୁଦେ ପ୍ରସରଦମୃତନିକରେ ।
ଶୁଚିରୁଚିସଘନେ ଶୋଭିତଗଗନେ ରାଜତି ରଜନୀକରେ ।।
ରମତେ ଶରଦାଗମସମୟେ । ମମ ସଖି ମାନସମଧିକମୟେ ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ଅବସର ଉଚିତେ ବ୍ରଜଭୁବି ରଚିତେ ମନସିଜନୃପବିଜୟେ ।
ଯୁବଜନମହିତେ ପଙ୍କଜବିରହିତେ ନିର୍ଜଳଜଳଦନିଚୟେ ।।

ମଧୁରମଧୁରବଂଶୀ ନିଶ୍ୱନକେଳିହଂସା-
ରବମବକଳୟନ୍ତୀ କଣ୍ଠକୈରୁଲ୍ଲସନ୍ତୀ ।।

ମଦନମଦବିଲୋଳା କୃଷ୍ଣକୈଶୋରଲୀଳା
ହୃତମତିରିତି ଦୂତୀମାହ ସପ୍ରେମରାଧା ।।

ତ୍ରୟୋଦଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ମଧୁମଥନବଚନମଧୁପାନହତଚେତନା ।
ସ୍ୱପିମି ନିଶି ନ ଶଶିକରପୃଥୁଦବଥୁବେଦନା ।।
ଦୂତି ମମ କଳୟ ସମୟଂ ନ ଜୀବାମି ଖଲୁ ତଂ ବିନା ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ସ୍ମରଣମୁପୟାତି ମମ ସତତମପି କାନନମ୍ ।
କିଂ ଚ ସଂଚଳଦଳକମଧୁରମଧୁହାନନମ୍ ।।

ବପୁଷି ବିଦଧାମି ନ ସୁଧାଶିଶିରଚନ୍ଦନମ୍ ।
ହରିବିରହଦାବ ଦହନେନ ନ ହି ନନ୍ଦନମ୍ ।।

ସାରସାଳସବିଶାଳଲୋଚନଂ ସାରସାଳସଦନୂତ୍ତମାନନମ୍ ।
ସାରସାଭିରୁତତୀରକାନନେ ସା ରସାଦିଦମୁବାଚ ଦୂତିକା ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଅବିରତବିଗଳିତନୟନଜଳାର୍ଜିତଜର୍ଜରଭାବଦୁକୂଳା ।
ନ ବଦତି କିଂଚନ ରହସି ସଖୀଜନମପି କୁତୁକ ପ୍ରତିକୂଳା ।
ମାଧବ ତବ ବିରହେ ବତ ରାଧା,
ଧ୍ୟାୟତି କିମପି ନିମୀଳିତଲୋଚନମୁପଚିତମନସିଜବାଧା ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ଅଶନବସନମପି ବିଷବିଷଧରମିବ ପଶ୍ୟତି ନଶ୍ୟତି ଲୀଳା ।
ଦକ୍ଷିଣମନିଳମନଳମିବ ସମ୍ପ୍ରତି ପରିହରତି ଭ୍ରମଶୀଳା ।।

ପ୍ରଣୟୀଜନାୟ ମନାଗପି ନେଚ୍ଛତି ନୟନାଞ୍ଚଳମପି ଦାତୁମ୍ ।
ୟତତେ ସତତମୁପାୟଶତୈରପି ରଜନୀକରମପି ଧାତୁମ୍ ।।

ଭୂୟୋ ଭୂୟଃ ପଶୁପୟୁବତୀ ଭାରତୀଚାରୁଭାବଂ
ଭାବଂ ଭାବଂ ପ୍ରଣୟଲହରୀପୂରପୂର୍ଣ୍ଣାନ୍ତରଙ୍ଗଃ ।
ତତ୍ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗାହିତମତିରତିପ୍ରେମସନ୍ଦର୍ଭଗର୍ଭଂ ।
ଦୂତୀଂ ରାଧାମନୁମୃଦୁପଦାଂ ବାଚମୂଚେ ମୁକୁନ୍ଦଃ ।।

ପଞ୍ଚଦଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଯାବରସାରୁଣତମପଦପଦ୍ମା । ବିଳସତି ରୂପବତୀ କିମୁ ପଦ୍ମା ।।
ସରସିଜମୁଖି କନକରୁଚିଚୋରୀ । ତ୍ୟଜତି ମନୋ ମମ ଗୋପକିଶୋରୀ ।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ଉରୁବିଡ଼ମ୍ବିତକରିକରରମ୍ଭା । ବିହରତି କୁତୁକବତୀ କିମୁ ରମ୍ଭା ।।
ବିପୁଳଜଘନତନୁତରକଟିଦେଶା । ଖେଳତି ରତିରିବ ଧୃତିହରବେଶା ।।
ଜଳରୁହଦଳତଳ୍ପେ ନିଃସହାଙ୍ଗୀ ଶୟାନାଂ
ନିଜଗମନବିଳମ୍ବେ ସଂଶୟାନାଂ ସଖୀଂ ସା ।
ମଧୁପତିରତିଳଗ୍ନାମାଧିପଥୋଧିମଗ୍ନା–
ମମିତମିତି ମୁକୁନ୍ଦ ପ୍ରେମବନ୍ଧଂ ବଭାଷେ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଚତୁର୍ଥଃ ସର୍ଗଃ

ଉକ୍ତ କାବ୍ୟର ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗର ବିଷୟ ହେଉଛି - 'କାମିତ ରାଧାମାଧବ' । କବି ଲେଖିଛନ୍ତି–

ତତୋ ଦୂତୀକୃତାନନ୍ଦମୁକୁନ୍ଦରତିଦାୟିନୀ ।
ଉତ୍କଣ୍ଠିତବ୍ରଜଜନୀ ରଜନୀ ସମଜୃମ୍ଭତ ॥

କ୍ରମେଣ ଗଗନାଙ୍ଗଣେ ରଜନିଜାନିରାଜୋ ନିଜୈଃ
କରୈଃ ପ୍ରସୃମରୈର୍ଦ୍ଦିଶୋ ଦଶ ଯଶୋଭରୈଃ ପୂରୟନ୍ ।
ଦଧୌ ସକଳମଣ୍ଡଳଂ ସ କଳୟନ୍ନଳଂ ସୌହୃଦଂ
ଜଗତତ୍ରୟଜୟୋଦ୍ୟମେ ମଦନରାଜସାହାୟକମ୍ ॥

ଚଳପୃଥୁଳନିତମ୍ବାଲୋଳବକ୍ଷୋଜକୁମ୍ଭା-
ଙ୍କିତଚଟୁଳତାରାଷ୍ଟଞ୍ଚଳସ୍ୱଚ୍ଛହାରାଃ ।
ରଣିତଚରଣଭୂଷା ରତ୍ନକାଞ୍ଚୀ ସଘୋଷା ।
ଜବନଗତିସମେତା ଜଗମୁରେକୈକମେତାଃ ॥

ଷୋଡ଼ଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ତ୍ୱରିତମୁପୈଦପି ପୃଥୁଳନିତମ୍ବା ତନୁତନୁସଂକୁଳପୁଳକକଦମ୍ବା ।
କାପି ମଧୁମଥନମ୍ । ଅଳଭତ ଗୋକୁଳବିପୁଳଧନମ୍ ॥
॥ ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ॥

କରଧୃତବିଗଳିତକୁନ୍ତଳହାରା । ତ୍ରୁଟିତଘନସ୍ତନତଟମଣିହାରା ॥

ଏକନୟନକୃତକଜ୍ଜଳସଙ୍ଗା । ଗୋପଯୁବତିରତିଭାବତରଙ୍ଗା ॥

ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ନବଯୌବତଂ ସବିଧମାଗତଂ ମାଧବଃ
ସ ସର୍ବ୍ଵହୃଦୟେଶୟୋଽପ୍ୟତନୁଭାବଗର୍ଭଂ ହସନ୍ ।
ଉବାଚ ଘନକାନନନୁଗମକାରଣଂ ପ୍ରଶ୍ରଗାଃ
ପୁରଃସରମସତ୍ୱରଂ ବଚନଚାତୁରୀପାରଗଃ ॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ସପ୍ତଦଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏଠାରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି–

ରଜନିରଜନି କିଳ ଭୀଷଣବୃକକୁଳସଂକୁଳସକଳଦିଗନ୍ତା ।
ବ୍ରଜତ ତତୋ ବ୍ରଜପୁରମବିଳମ୍ବିତମିୟମପନୀତିରନନ୍ତା ।।
ଯମୁନାକୁଳେ ଘନତରୁଜାଳେ
କିମିତି ସମାଗତା ଅଖିଳଗୋକୁଳଯୁବତୟ ଉରୁଭୟକାଳେ ।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ବନମପି କୁସୁମିତମିଦମବଲୋକିତମିନ୍ଦୁକିରଣକୃତଶୋଭମ୍ ।
ଯାମୁନପବନଚଳାଚଳପଲ୍ଲବ ସମୁଚିତବଲ୍ଲଭଲୋଭମ୍ ।।

ନିଗଦତ ଘନଗହନାଗମକାରଣମପି କୁଶଳଂ ଭବତୀନାମ୍ ।
ସମ୍ପ୍ରତି ବତ ପୁରମାକଳୟାମି ସକଳଯୁବତୀଜନହୀନାମ୍ ।।

ବିଶେଷବିଜ୍ଞା ଅପି ବାଚି ସାଚୀକୃତାନନେନାଥ ହରିଂ ନତାଙ୍ଗ୍ୟଃ ।
ତରଙ୍ଗିତାପାଙ୍ଗବିଲୋକନେନ ମନ୍ଦାକ୍ଷମନ୍ଦାକ୍ଷରମିତ୍ୟବୀଚନ୍ ।

ଅଷ୍ଟାଦଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏଠାରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି–

ମା ନିଗଦ ପରୁଷପଦମେବମଦୟୋଦୟମ୍ ।
ଭବତି ବିମୁଖେ ଭବତି ବିଷମଶରତୋ ଭୟମ୍ ।
ନାଥ ତବ ଚରଣପଦ୍ମମ୍ । ଶରଣମୁପୟାମ ଚିରନିରତପଦ୍ମମ୍ ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ମଦଦଧରମଧୁରମଧୁଲୋଭହୃତଚେତନମ୍ ।
ଦ୍ରୁତମାଗତମହହ ପରିହୃତନିକେତନମ୍ ।।

ଅଳିକଲୁଳଦଳକକୁଳମମଳମଣିକୁଣ୍ଡଳମ୍ ।
ମୋହୟତି ତବ ଲସିତ ହସିତ ମୁଖ ମଣ୍ଡଳମ୍ ।।

ପୁଳିନେ ନଳିନାକ୍ଷୀଣାଂ ବ୍ରଜସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ମନୋଭବମ୍ ।
କୃଷ୍ଣଃ ପୁଷ୍ଣ ନ୍ନବନବଂ ରାସୋତ୍ସବମବର୍ତ୍ତୟତ୍ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଊନବିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଜଳତରଙ୍ଗସଙ୍ଗି ସୁଖଶୀତକୈରବସୁରମିତମୃଦୁପବନେ ।
ସାରଦସକଳକଳାନିଧିମଣ୍ଡଳମଣ୍ଡିତଯାମୁନପୁଳିନବନେ ॥
ମୁରରିପୁରକୁସୁରୁତ ରାସବିତାସମ୍ ।
ବ୍ରଜତରୁଣୀଜନବଦନବିଳାସମ୍ ॥ ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ॥

କେଳିକଳକୁଳାଗୋକୁଳନାଗର ବେଣୁରଣିତନବକୁଞ୍ଜଘନେ ।
ହରିପରିରମ୍ଭଣ ସମ୍ଭ୍ରମକୃତରବଦଲ୍ଲବରମଣୀମଣିରସନେ ॥

ଏକୈକାନ୍ତରକାନ୍ତସୁନ୍ଦରତନୁବ୍ୟୂହଂ ବିତନ୍ୱନ୍ନୟଂ
ତନ୍ୱଙ୍ଗିଭିରନଙ୍ଗରଙ୍ଗରସିକୋ ରେମେ ରମାବଲ୍ଲଭଃ ।
ମଧ୍ୟେ ରାସବିଳାସମଣ୍ଡଳମଳଂ ସମ୍ମାନୟନ୍ମାଧୁରୀ-
ମିନ୍ଦୋଃ ସାନ୍ଦ୍ରସୁଧାନିଧାନବସତେଃ କର୍ପୂରପୂରଶ୍ରିୟମ୍ ॥

ବିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏଠାରେ କବି ଗାଇଛନ୍ତି–

ମୋହନବପୁରୁପଗୁହନସମୁଚିତସଜଳଜଳଦଘନତଡ଼ିଦୁପମା ।
ହରିମୁଖସକଳକଳାନିଧିନିଜମୁଖକମଳତୁଳନୟତମାନତମା ॥
କାଚନ ମୁରରିପୁଣା । ଅରମତ ସୌରତନୟାନିପୁଣା ॥
॥ ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ॥

ମଧୁରତରାଧରମଧୁରସଲମ୍ପଟନଟବରଭାବକୃତାବଗମା ।
ସମୁଦିତଶୀକ୍ରୃତବିପୁଳକଚିତ ତନୁତନୁରତି କନକପ୍ରତିମା ॥

ତାସାଂ ସୌଭଗଗର୍ବପର୍ବତଭିଦଂ ଦେବେନ୍ଦ୍ରଭାବଂ ଭଜ
ନ୍ନନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମିତୟାଖିଳଂ କରତଳ-ଯନ୍ତ୍ରମାଳଂ ଲୋକଯନ୍
ଶ୍ରୁତ୍ୱା ତୃତିକୟା ନିବେଦିତଚରଂ ପ୍ରେମାଣମସ୍ୟାଃ ପରଂ
ରାଧାୟାଃ ପ୍ରଣୟାୟ ସାର୍ଦ୍ଧମନୟା ସୋଽନ୍ତର୍ଦଧେ ମାଧବଃ ॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପଞ୍ଚମଃ ସର୍ଗଃ

ଉକ୍ତ କାବ୍ୟର ପଞ୍ଚମଃ ସର୍ଗଃର ବିଷୟ ହେଉଛି – 'ବିରହିବରବର୍ଣ୍ଣନିକା' । କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି–

ଅନ୍ତର୍ହିତେଽଥ ଦୟିତେ ସହ ତେନ ତାସାଂ
ରାସାଦରୋ ନିବବୃତେ ସହସାବଶାନାମ୍ ।
ସଂତପ୍ୟମାନମନସାଂ ତଦନାଦରେଣ
ଚିନ୍ତାପି ସନ୍ତତତମା ବବୃଧେ ଦରେଣ ॥

ଗାଢ଼ଧ୍ୱାନ୍ତଂ ଚୈତସି ଗୁଢ଼ଂ ଦ୍ରଢ଼ୟନ୍ତି
ତାସାଂ କୃଷ୍ଣସ୍ୟାନନଚନ୍ଦ୍ରାନବଲୋକାତ୍ ।
ଶୋକଂ କୋକସ୍ତ୍ରୀଷୁ ଗତଂ ବିଭଜନ୍ତି
ଦୁସ୍ଥାବସ୍ଥା କାପି ତଦାନୀଂ ପ୍ରତିପେଦେ ॥

ଅଥ ସା ବ୍ରଜପୁରବନିତାତତିରୁପଜନିତାତ୍ୟୁତାଧିକପ୍ରିୟତା
ବିଧିନିନ୍ଦନପ୍ରଧାନଂ ତଦ୍‌ଗୁଣଗାନଂ ଚକରୋଚ୍ଚୈଃ ॥

ଏକବିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ଏଠାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ନନ୍ଦନନ୍ଦନମୃଦୁଲସୁନ୍ଦରକୁନ୍ଦହାସମ୍ ।
ହରି ହରି ବଦନବିଧୁମିଦମିୟମପି ନିଳକୁସୁମନାସମ୍ ॥
ଲୋକଲୋଚନଗୋଚରୀକୃତପରମଶୋଭମ୍ ।
ହରି ହରି ଦ୍ୱରିତତରମପନୀତବାନସି ଜନିତଲୋଭମ୍ ॥
ଦୁର୍ବିଧେ ତବ କିଂ ବିଧେୟଂ ମନସି ଜାତମ୍ ।
ହରି ହରି ବିଦଧତୋ ଗୋପଯୌବତ କୁଳିଶପାତମ୍ ॥
॥ ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ॥

ନିର୍ଦ୍ଦୟଂ ତବ ହୃଦୟଭିନବ କାମଦେବମ୍ ।
ହରି ହରି ନ ଚିରମିବ ପରିଦାୟ ତିରୟସି କୃଷ୍ଣମେବମ୍ ।
କିତବ ତବ କଳୟାମ କିଳ ଭବଭଙ୍ଗକାମମ୍ ।
ହରି ହରି ଯଦିହ ବିହରସି ରହସି ଯୁବତୀରତିରଙ୍ଗବାମମ୍ ॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଇତି ଦୈବବିନିନ୍ଦନକ୍ରମଂ ବ୍ରଜନାରୀପରିଷଦ୍ୱିଧାୟ ସା ।
ଅକୃତପ୍ରକୃତୋପଯୋଗୀ ଯଦ୍ୱିପିନେ ନନ୍ଦତନୁଜମାର୍ଗଣମ୍ ।।

ଅନନ୍ତରଂ ତାଃ ପ୍ରମଦାଃ ପୃଥଗବିଧାଃ ସଚେତନାଚେତନବୋଧତୁର୍ବିଧାଃ ।
ଜଗୁଃ ପ୍ରଣାମାଞ୍ଜଳିବନ୍ଧବନ୍ଧୁରାଃ ସ୍ମରାତୁରାସ୍ତାସ୍ତରୁବୀରୁଧଃ ପ୍ରତି ।।

ଦ୍ୱାବିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଗାଇଛନ୍ତି–

ଚଳଦଳ ସବିଧମୁପେତମ୍ । ନୟନମନୋହରମେତମ୍ ।
ଲୋକିତବାନସି କାମମ୍ । ନନ୍ଦତନୟମଭିରାମମ୍ ।।
ଅଥ କଥମପି ବିପିନାନ୍ତେ । ତମିହ ଲଭେମହି କାନ୍ତେ ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ବନନିକଟେ ତ୍ୱ ଯାତମ୍ । ମଣିମୟଭୂଷଣଜାତମ୍ ।
ବଦ ମଦନାଧିକରୂପମ୍ । ମେଦୁରମୁଦିରସରୂପମ୍ ।।

ଚମ୍ପକ କୁରୁବକକାନ୍ତମ୍ । ନିଗଦତ ମଦନନିତାନ୍ତମ୍ ।
ମାଳତୀମାଧବସଙ୍ଗମ୍ । ତବ କଳୟେ ଲସଦଙ୍ଗମ୍ ।।

କେସରକୁସୁମବିଳାସମ୍ । କଳୟସି ମୃଦୁମୃଦୁହାସମ୍ ।
ବଦ ମଦନଭ୍ରମଶାଳୀ । କ୍ୱନୁ ବିହରତି ବନମାଳୀ ।
ଲୀଳାଭିରାଭୀରବିଳାସିନୀନାଂ ମନୋହୃତଂ ନନ୍ଦସୁତେନ ଯାଭିଃ ।
ତଦାତଦାକାରିତଚେତସସ୍ତାସ୍ତାସ୍ତଦୀୟା ଜଗୃହୁଃ ସମସ୍ତାଃ ।।

ତ୍ରୟୋବିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

କାଚନ ହରିରହମିତି ମିତିମକୁରୁତ କାମପି ପୂତନୟନ୍ତୀ ।
ପୃଥୁଳତଦୀୟପୟୋଧରରସଭରପାନମିବାରଚୟନ୍ତୀ ।।
ରାସେ ହୃତମତିନା । ମୁଷିତା ଗୋକୁଳପତିନା ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

କାପି ବକାୟିତସହଜସଖୀଜନମଜନି ଭୃଶଂ ଦମୟନ୍ତୀ ।
ବତ୍ସାୟିତତନୁମପରାମପି ତନୁରନୁବିଜନଂ ବିନୟନ୍ତୀ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

କାପି ଚପଳପଦପଲ୍ଲବବଲ୍ଲବବାଳକିତା ଶକଟନ୍ତୀମ୍ ।
କାମପି ଗୋକୁଳସୁତନୁମରୁଣଚରଣେନ ନିରାସରଟନ୍ତୀମ୍ ।।

କାଚନ କାଞ୍ଚନବଳୟବିଚିତ୍ରିତବେତ୍ରକଳିତପଶୁଭୀତିମ୍ ।
ଅନୁବିଦଧେ ବନମାଳିଲଳିତସୁରଭୀଗଣଚାରଣରୀତିମ୍ ।।

ଇତି ନିର୍ବର୍ଣୟନ୍ତୀନାଂ ନୟନ୍ତୀନାଂ ମନଃ ପଥମ୍ ।
ଗହନେ ମୃଗୟନ୍ତୀନାଂ ହରିମାସୀପ୍ପରିଶ୍ରମଃ ।।

ଅଥ ତାଃ ସ୍ମରଣରଭିନ୍ନାଶ୍ଚିରପରିଖିନ୍ନାଃ ସମନ୍ତତଃ ଖିନ୍ନାଃ ।।
ମୁରହରବିରହବିଷଣ୍ଣାପୁଳିନନିଷଣ୍ଣାଃ ଜକୁର୍ମଧୁରମ୍ ।।

ଚତୁର୍ବିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ଲେଖିଛନ୍ତି–

ତବ ଜନୁରନୁକୃତକପଟଗୋପନଟବେଶଂ ରମୟତି ଘୋଷମ୍ ।
ସ ଭବାନିହ ଭବଦୋୟଜନେଷୁ ଭଜତି କିମିତି ସ୍ମୃତିମୋଷମ୍ ।।
ମାଧବ ଭବ ଶରଣମ୍ । ନୟନୋ ନୟନୋତ୍ସବ ତବ ଚରଣମ୍ ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ସ୍ମରଗୁରୁତାପନୟନନୟନାଞ୍ଚଳ ମଞ୍ଚୟ ନୋ ରମଣୀୟମ୍ ।
କଳୟ ନ ଭବଦବଲୋକନଲାଲସଯୁବତୋଗଣଂ ଭ୍ରମଣୀୟମ୍ ।।

ବ୍ରଜଜନରଞ୍ଜନ କଞ୍ଜନୟନ ତବ ବଦନସୁଧାକରବିମ୍ବମ୍ ।
ଦର୍ପକଦର୍ପହରଣ ମୃଦୁଳସ୍ମିତ ମୁଦୟତୁ ରହିତବିଲମ୍ବମ୍ ।।

ବଦନବିଲୋକନମୁଷତବିଲୋଚନ ମହ୍ନିଗହନବନଯାନମ୍ ।
ଲବମପି ତବ କଳୟାମି ରମାଧବ କୃତଯୁଗକୋଟିସମାନମ୍ ।।

ବ୍ରଜଯୁବତୀଜନଗୀତଂ ଶ୍ରୁତିମୁପନୀତଂ ବିଦୂରେଽପି ।
ଅତନୁତ ହରିପରିତୋଷଂ ପରିହୃତଦୋଷଂ ତଦୀୟଗୁଣପୋଷମ୍ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଷଷ୍ଠଃ ସର୍ଗଃ

ଉକ୍ତ କାବ୍ୟର ଷଷ୍ଠ ସର୍ଗଃର ବିଷୟ ହେଉଛି - 'ଦୁଃସାଧରାଧା' । କବି ଲେଖିଛନ୍ତି-

କୃଷ୍ଣାସ୍ତୁ ତୃଷ୍ଣାକୁଳମାନସାଂ ତାଂ
ରାଧାମୁପଦାୟ ବନାନ୍ତରାଳେ ।
ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନୋଽତିମନୋରମେଷୁ
ନିକୁଞ୍ଜପୁଞ୍ଜେଷୁ ଚକାର ଲୀଳାମ୍ ।।

ଅନୂନ ଜନ୍ମାନ୍ତରପୁଣ୍ୟସଞ୍ଚୟେ-
ର୍ନନୂପନୋତ ଦୟିତଂ ନିତମ୍ବିନୀ ।
ମନୀଷୟାଶକ୍ୟମୟୋଗପଦ୍ଧ୍ୟା
ନ ଗୋଚରୀକର୍ତ୍ତୁମରୀରମଦ୍ବରିମ୍ ।।

ତତ୍ରୈକାନ୍ତଂ ଭୁବନମବନଧ୍ୱାନ୍ତମୁହ୍ଲାଦୟନ୍ତଂ
ଜ୍ୟୋସ୍ନାସାରୈର୍ଜଗତି ସିତିମାଦ୍ୱୈ ତମାପାଦୟନ୍ତମ୍ ।
କନ୍ଦର୍ପସ୍ୟ ପ୍ରଣୟସୁହୃଦଂ ପାର୍ବଣଂ ଶର୍ବରୀଶଂ
ପଶ୍ୟନ୍ନନ୍ଦସ୍ମିତସଖମୁଖଂ ମାଧବଃ ପ୍ରାହ ରାଧାମ୍ ।।

ପଞ୍ଚବିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି-

କଳୟତି କୁଣବତି ସକଳକଳଙ୍କିତଶାରଦଶିତକରବିମ୍ବମ୍ ।
ମୃଗମଦକରମନୋହରତର ଭବଦାନନନଳିନବିଡ଼ମ୍ବମ୍ ।
ସୁନ୍ଦରି ଖେଳୟ ଚଳସୁଭାଗମ୍ । ଗଗନାଙ୍ଗଣମନୁନୟନମୃଗମ୍ ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ଶ୍ୟାମଳଚାମରସୁଷମସମୁଲ୍ଲସଦସିତକଳଙ୍କନିବେଶମ୍ ।
ମନସିଜରାଜରଜତଫଳକାୟିତମବକଳୟାମି ନିଶେଶମ୍ ।।

ଉଡୁ ଗଣପାଣ୍ଡୁରପୁଣ୍ଡରିକଘନଗଗନସରୋବରହଂସମ୍ ।
ଲୋକୟ ଲୋକନୟନସୁଖଦାୟକମପି ଯୁବକୋକନୃଶଂସମ୍ ।।

କଳାବତି କଳାବତି ପ୍ରିୟତମେ ମନୋଜନ୍ମନୋ
ଭୃଶଂ ପ୍ରଣୟିନୋଂ ଦୃଶଂ ମୟି ନିଧେହି ରାଧେ ବିଧୌ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ବିଧୌ ତଦନୁମୋଦିନି ପ୍ରକୃତିତୋଽଧୁନା ନୋଚିତଂ
ହିତଂ ପ୍ରତିସମୀହିତଂ କିମପି ବକ୍ତୁମସ୍ମାଦୃଶୈଃ ॥

କଳାବତୀତି ସମ୍ବୋଧ୍ୟ କୃଷ୍ଣେନ ଯଦୁଦୀରିତମ୍ ।
ଅନ୍ୟସ୍ୟା ନାମ ମନ୍ୱାନା ନନ୍ୱୀ ତେନାତ୍ୟତପ୍ୟତ ॥

ଅପଦେ ମାନଂ ଦଧତୀଂ ପଦମଭିଦଧତୀଂ ନ ଚୈକମପି ।
ନିଶି ଘନବୃନ୍ଦବୃନ୍ଦାରଣ୍ୟେ ତାମନୁନିନ୍ୟେ ମୁରାରାତିଃ ॥

ଷଡ୍‌ବିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

 କିମଧିଧରଣି ରମଣିମଣି ରଚୟସି ଲୋଚନଲିନବିଳାସମ୍ ।
ବିସ୍ମରତି ସ୍ମ କିମିତି ଭବତି ଦରକୁନ୍ଦମଧୁରମୃଦୁହାସମ୍ ॥
ରାଧେ ମାନିନି ପରିହର ମାନମ୍ ।
ମାନୟ କୃତମନୁରାଗଭରଂ ମୟି ମାନୟ ବହୁଳଧିମାନମ୍ ॥
॥ ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ॥

କିମିଦମୁପୈତି ବଦନମଚିରୋଦିତଶିତକରବିମ୍ବବିଡ଼ମ୍ବମ୍ ।
ବିଜିତବିଧୁନ୍ତୁଦଲୋଲପୋଲବିଲମ୍ବିଚିକୁରନିକୁରମ୍ବମ୍ ॥

ଅୟି କିମକାରଣକୋପଭରେ ନଖରେଣ ଲିଖସି ଭୁବି ଲେଖାମ୍ ।
ମୃଦିତତନୁଂ ସୁତନୋ କଳୟାମିଦବେଷ ନିଶାକରଲେଖମ୍ ॥

ଅନୁନୀତବତୋଽପ୍ୟେବଂ ମାନଗ୍ରହଗୃହୀତୟା ।
ଅବଧାରିତମେବାସୀଦୀରିତଂ ରାଧୟା ହରେଃ ॥

ମାନମଶକ୍ୟପିନୟଂ ଧ୍ରୁବମିଦମିୟଂ ବନୋପେକ୍ଷାମ୍ ।
ହରିରପି ନିର୍ଣୀୟ ତଦା ବଭୂବ କୁଞ୍ଜାନ୍ତରାନ୍ତର୍ହିତଃ ॥

ଅଥ ସା ରସାନ୍ତର ନିରନ୍ତରାଶୟା
ଦୟିତାଶୟା ତତ ଇତୋ ବିଚିନ୍ୱତୀ ।
ଅତିଭୀତି ଚଞ୍ଚଳଦୃଗଞ୍ଚଳାଞ୍ଚିତା
ବିଷମାମବାପ ପରିତାପସମ୍ପଦମ୍ ॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ସପ୍ତବିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏଠାରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି–

କିଂ ମୟା କୃତମକୃତମତିକରଣୀୟମେବମ୍ ।
ହରିହରି ଚିରମନାଦୃତନନ୍ଦନନନ୍ଦନପାଦସେବମ୍ ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ଯଦି କଥାଞ୍ଚିଦୁପୈମି ପୁନରପି ନାଗରଂ ତମ୍ ।
ହରିହରି ରହସି ଲୋଚନଗୋଚରେ ମମ ସଂଚରନ୍ତମ୍ ।
ପ୍ରେମହେମନିଧାନମତିବହୁମାନୟେୟମ୍ ।
ହରିହରି ପରିଚରଣେନ ଭୃଶ ବଶମାନୟେୟମ୍ ।।

ହରିରପି ରାଧାମାନଂ ପ୍ରଣୟନ୍ତିଦାନଂ ନିରୁପୟନ୍ନନ୍ତଃ ।
ଚିନ୍ତୟଦି ସ୍ମ ବନାନ୍ତେ ତଲ୍ଲୋପାକାରମାଧୁରୀମଧିକମ୍ ।।

ଅଷ୍ଟାବିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏଠାରେ କବି ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି–

କିମିତି ଚକାର ସପଦି ମୁଖମୁନ୍ମୁଖମପି କୁପିତାରୁଣଗଣ୍ଡମ୍ ।
ବାଲାରୁଣକରନିକରକରମ୍ବିତମିବ କନକାମ୍ବୁଜଷଣ୍ଡମ୍ ।।
ସା ସରସା ଲସଦଙ୍ଗମ୍ । କାମୟମାନା ମମ ତନୁସଙ୍ଗମ୍ ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

କିମୁ ସୁମୁଖି ବିମୁଖୀତି ଚିରଂ ମୟି ବିଦଧେ ନିରବଧିମାନମ୍ ।
ଯଦିଦଂ ବଦନମକାରି କଳଙ୍କିତସିତକିରଣେନ ସମାନମ୍ ।।

ଇତି ରାଧାଂ ଦୁରାରାଧାଂ ନିର୍ଣୟନ୍ନନ୍ଦନନନ୍ଦନଃ ।
ନିଷସାଦ ବିଷାଦେନ ବିବର୍ଣନଳିନାନନଃ ।।

ଏକାନ୍ତଂ ହରିରଥ ଚିନ୍ତୟନ୍ନୁପାୟଂ
ସନ୍ତୋଷ ପ୍ରତି ବୃଷଭାନୁକନ୍ୟକାୟାଃ ।
ସସ୍ମାର ସ୍ମରଶରଜର୍ଜରାନ୍ତରାତ୍ମା
ସର୍ବାତ୍ମା ସପଦି ତଦୋଯନର୍ମଦୂତୀମ୍ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ସପ୍ତମଃ ସର୍ଗଃ

ଉକ୍ତ କାବ୍ୟର ସପ୍ତମଃ ସର୍ଗଃର ବିଷୟ ହେଉଛି - **'ପ୍ରମୁଦିତ ମାଧବ'** । କବି ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଅନ୍ତର୍ଦଧେ ରାସବିଳାସଭୂମେ ରାଧାମୁପାଦାୟ ଯଦୈବ କୃଷ୍ଣଃ ।
ତଦାପ୍ରଭୁତ୍ୟୁନ୍ମଦଚିତବୃତିବୃନ୍ଦା ନ ବୃନ୍ଦାବନସୌରୁୟମାପ ।।

ଅୟି ମୟି ଧାତର୍ଭ୍ରାତଃ କିଂ ତବ କିତବାତିନିର୍ଦୟଂ ହୃଦୟମ୍ ।
ଯଦହଂ କୃତା ବରାକୀ ବତ ହରତା କୃଷ୍ଣସନ୍ନିଧିଂ ବିଧୁରା ।।

ଅଥ ମନ୍ମଥୋନ୍ମଥିତଚାରୁବିଭ୍ରମାଂ
ପ୍ରବଳଭ୍ରମାଂ ପ୍ରକୃତିତୋ ମନୋରମାମ୍ ।
ପରମାଂ ରମାରମଣହେଳନାକୃତାଂ
ହୃଦି ବିଭ୍ରତୀଂ ଶୁଚମୁବାଚ ସା ସଖୀମ୍ ।।

ଊନତ୍ରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏଠାରେ କବିଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏହିପରି–

ଦିଶି ଦିଶି ଦିଶସି ସଜଳନୟନାନ୍ତମ୍ ।
ହିମକଣକଳିତକମଳଦଳକାନ୍ତମ୍ ।।
କିମିତି ଘନେ କେଳିବନେ । ସଖି ରହିତା ହରିଣା ବିଜନବନେ ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ବିସ୍ମୃତମଧୁରତରସ୍ମିତଲେଶା ।
ଧ୍ରୁବମବଧୀରିତସୁହୃଦୁପଦେଶା ।।

ନିଃସହନିପତିତନୂତନୁବଲ୍ଲୀ
ଚିରପରିହୃତରତିବିଭ୍ରମବଲ୍ଲୀ ।।

ରାଧା ମୁଧାପରାଧାନ୍ମାଧବମନୁବିଭ୍ରତୀ ପରିତାପମ୍ ।
ତତସଙ୍ଗମ ଦୁରାପଂ ପ୍ରାର୍ଥୟମାନା ସଖୀମୁଚେ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ତ୍ରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ସଖି ହେ ନନ୍ଦୟ ନନ୍ଦକୁମାରମ୍ ।
ରହସି ମୟାବିନୟାଦବଧାରିତମୁପଚିତମଦନବିକାରମ୍ ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ଅସମୟରୋଷକଷାୟିତୟା ପଦପଲ୍ଲବଲମ୍ୱିତହସ୍ତମ୍ ।
କୋକନଦାରୁଣଲୋଚନୟା ବହୁଦୁର୍ବୟହବିରହବିହସ୍ତମ୍ ।।

ବିଲୁଳଦସଂଯତକୈଶିକୟା ପରିକର୍ମବିଳାସସଲୋଭମ୍ ।
ନଖରଲିଖିତଧରଣିତଳୟା ପରିତାପମୃଦିତତନୁଶୋଭମ୍ ।।

ଅଥ ନନ୍ଦନନ୍ଦନନିବେଶନୁତୟା ଦୂତ-
ମନ୍ତିକଂ ପ୍ରତିନିବୃତୟା ତତଃ ।
ତରସାଭିସାରୟିତୁକାମୟା ତୟା-
ବୃଷଭାନୁଜା ନିଜଗଦେ ମନୋରଥମ୍ ।।

ଏକତ୍ରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏଠାରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଦ୍ରୁତମଭିସର ସଖି କୁଞ୍ଜକୁଟୀରମ୍ । ବପୁଷି ବିଲେପୟ ସରସପଟୀର୍ମ୍ ।
ରାଧିକେ ବ୍ରଜତରୁଣୀଷୁ ଗୁଣାଧିକେ ।।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ମୁରଳୀରବମବଧାରୟ ଧୀରମ୍ । ପଶ୍ୟ ରହସି ସହଚରି ଯଦୁବୀରମ୍ ।।

ଲୋକୟ ନଭସି ସକଳକଳମିନ୍ଦୁମ୍ । ପ୍ରସୃମରମଧୁରସୁଧାରସବିନ୍ଦୁମ୍ ।।

ଇତି ପ୍ରିୟୋପନୀତମାତ୍ମନୀନମୁନ୍ନୀକୃତଂ
ନିଶମ୍ୟ ସମ୍ୟଗାଦୃତଂ ସଖୀମୁଖେନ ଭାଷିତମ୍ ।
ମସାର ସାରଲୋଚନା ମନାଗପି ସ୍ଫୁଟଂ ନ କିଂ-
ଚିଦାହ ସା ହସନ୍ତ୍ୟୁଦାରଭାବଲାଳସଂ ପରମ୍ ।।

କବରବିଳସନ୍ମଲ୍ଲୀବଲ୍ଲୀଘନ ସ୍ତନମଣ୍ଡଳୀ
ପରିସରଚରନ୍ମୁକ୍ତାହାରା ପଟୀରବିଲେପନା ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଅକୃତଲଳନା ମନ୍ଦାନ୍ଦୋଳନନ୍ଦାଳସଲୋଚନା
ବିଶଦବସନା ବୀତାଙ୍ଗୀ ସାଭିସାରମହୋତ୍ସବମ୍ ॥

ଦ୍ୱାତ୍ରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ପ୍ରଣୟବତୀ ବ୍ରଜରାମା । ରମଣଂ ରମୟିତୁକାମା ।
ଅନୁଦିନମଭିମତସଙ୍ଗମସୁଖମିମମଭିସରତି ସ୍ମ ସକାମା ॥
॥ ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ॥

ନନ୍ଦତନୟନିଜକାନ୍ତା । ପୀନପୟୋଧରତାନ୍ତା ॥
ପୃଥୁଳନିତମ୍ବବତୀ ଗତିମନ୍ଥରଭାବଚକିତ ନୟନାନ୍ତା ॥

ପରିମିତବିଶଦ ବିଭୂଷା । ପରିହୃତଯୌବତ ଦୋଷା ।
ନନ୍ଦତନୁଜମଦରମଧୁର ସ୍ମିତଭାବନଗୁରୁପରିତୋଷା ॥

ସୁଖଂ କୁଞ୍ଜେ କୁଞ୍ଜେ ପିକକଳଘନେ କେଳିବିପିନେ
ଚିରଂ କାରଂ କାରଂ ନିରୁପମବିହାରଂ ଭଗବତା ।
ରତାନ୍ତେ ସୈକାନ୍ତେ ପ୍ରଣୟଭରସଂଭିନ୍ନହୃଦୟା
ନିରାବାଧା ରାଧା । ବଚନମିଦମୁଚେ ମୁରହରମ୍ ॥

ତ୍ରୟତ୍ରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

କନକକଳଶଲସଦୁରସିଜଭାରମ୍ । ବିରଚୟ କଳିତତରଳତରହାରମ୍ ॥
ମାଧବ ଚିରମୁଦିତମ୍ । କୁରୁ ମୟି ଭୂଷଣସମୁଦୟମୁଦିତମ୍ ॥
॥ ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ॥

ଗଣ୍ଡଫଳକମନୁମଣ୍ଡନଲେଶମ୍ । କୁରୁ ମୃଗମଦରସପତ୍ରନିବେଶମ୍ ॥

ଭୂଷୟ ଭାଲମମଳଶକଳେନ୍ଦୁମ୍ । ନନ୍ଦତନୁଜ ତନୁଚନ୍ଦନବିନ୍ଦୁମ୍ ॥

ଉପଲଭ୍ୟ ଭୂରିପରିଦେବନଂ ବନେ
ପ୍ରଣତାର୍ତିନାଶନଧୁରନ୍ଧରୋ ହରିଃ ।
ବ୍ରଜସୁନ୍ଦରୀସମୁଦୟେ ଦୟୋଦୟା-
ଦଥରାସମଣ୍ଡଳମମଣ୍ଡୟପୁନଃ ॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଅଷ୍ଟମ ସର୍ଗଃ

ଉକ୍ତ କାବ୍ୟର ଅଷ୍ଟମ ସର୍ଗଃର ବିଷୟ ହେଉଛି - 'ସାନନ୍ଦ ମୁକୁନ୍ଦଃ' । କବି ଏଠାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ପଶ୍ୟନ୍ତୀନାମଥ ଦିଶି ଦିଶି ପ୍ରେୟସୀନାଂ ମୁରାରେଃ
ପନ୍ଥାନଂ ତପ୍ତଣୟଲହରୀସଙ୍ଗଲୋଲୋତରଙ୍ଗଃ ।
ଅନ୍ତଃ ସନ୍ତୋଷଣ ମୁପନଯନ୍ନାବିରାସୀଦସୀମ-
ଶ୍ରୀମାନ୍ ରାସୋତ୍ସବଭୁବି ସମଂ ରାଧୟା ବେଣୁପାଣିଃ ॥
॥ ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ॥

ଆସା ମାସାଦୟନ୍ତୀନାଂ ଦୁର୍ଲଭଂ ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭମ୍ ।
ଅଭୂଦଭୂତପୂର୍ବୈବ ବଦନାମ୍ଭୋରୁହପ୍ରଭା ॥

ଚତୁସ୍ତ୍ରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏଠାରେ କବିଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏହିପରି–

କାଚନ କରସରସୀରୁହମକଳୟଦଞ୍ଜଳିନା ମଧୁପତିନିହିତମ୍ ।
କାଚିଦୁଚିତଘନଚନ୍ଦନଲେପନମଧିତରମାଧବବପୁଷି ହିତମ୍ ॥
ରାସେ ବରହସିତା । ରମଣମରମତ ବରବନିତା ॥
॥ ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ॥

ସ୍ମରଶର ତାପଭରାଦପରାକୃତମାଧବଚାରୁଚରଣକମଳମ୍ ।
ମଳୟଜପଙ୍କରଙ୍କୁମଦଚଛିତକୁଚକଳଶୋପରି ମୃଦୁଳତଳମ୍ ॥

ଏକାକୁରୁତ କାକୁରୁତମଭିନବମଦନମନୋରମମଭିଦୟିତମ୍ ।
ଅନ୍ୟା ମଧୁରମମନ୍ୟତ ତଦଧରମଧୁରସମସକୃଦମୃତମହିତମ୍ ॥

ହୃଦୟମଦନଶୀଳାଂ ଶ୍ରୀପତେ ରାସଲିଳାଂ
ସୁରବରବନିତାଭିଃ ପର୍ଯ୍ୟୁରଙ୍କସ୍ଥିତାଭିଃ ।
ସରଭସମବଲୋକ୍ୟ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣାନ୍ତରାଭିଃ
ସରସବଚନମୂଚେଽନ୍ୟୋଽନ୍ୟମାମୋଦିତାଭିଃ ॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପଞ୍ଚତ୍ରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ସଖି ହେ ଲୋକୟ ନନ୍ଦକିଶୋରମ୍ ।
ରାଧାବଦନସୁଧାକରଶୀକରସାଦରନୟନଚକୋରମ୍ ॥
॥ ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ॥

କାଚନ ମଧୁରିପୁବପୁଷି ବିଲେପନମତନୁତସୌରଭସାରମ୍ ।
ଚୁମ୍ବତି କାପି ନିତମ୍ବବତୀ ରତିବିଭ୍ରମତରଳିତତାରମ୍ ॥

କାପି ମଧୁରସଧରାମୃତମମଳଭତ ହରିମୁଖଚନ୍ଦ୍ରନିରୀତମ୍ ।
ବିଧୁବଦନା ମଦନାନଳ ବିହ୍ୱଳମସକୃଦକୃତପରିପୀତମ୍ ॥

କାଚନ ହରିପରିରମ୍ଭସୁଖେନ ନିମିଳିତନୟନସରୋଜା ।
ବେଦ ନ ଭେଦଲେଶମିଦମହମିତି ନିର୍ଭରମୁଦିତମନୋଜା ॥

ଅଥ ରାସମଣ୍ଡଳବିଳାସସମ୍ପଦଂ
ମୁଖୈରିଣଃ ପ୍ରତିପଦଂ ରସାବହାମ୍ ।
ସମବେକ୍ଷ୍ୟ ଗାୟନଗୁଣାଗ୍ରଣୀର୍ଗୁଣା-
ନୁଦଗାୟଦମ୍ବରବିଳମ୍ବତୁମ୍ବୁରୁଃ ॥

ଷଟ୍‌ତ୍ରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବିଙ୍କର ମନୋହର ପଦପନ୍ତି ଏହିପରି–

କରୁଣାରସଭରପାତ୍ରମ୍ । ତରୁଣାମ୍ବୁଦରୁଚିଗାତ୍ରମ୍ ।
ବରୁଣାଳୟତନୟାରମଣଂ ଦଳଦରୁଣାମ୍ବୁଜଦଳନେତ୍ରମ୍ ।
॥ ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ॥

ସୁନ୍ଦରତରଦରହାସମ୍ । କୁନ୍ଦରଦନସବିଳାସମ୍ ।
ମନ୍ଦରଧରଶୋଚିତମଣିତାଚଳକନ୍ଦରକଳିତନିବାସମ୍ ॥

ଶମିତପୁରନ୍ଦରମାନମ୍ । ଦମିତଭୁଜଗଗୁରୁମାନମ୍ ।
ନମିତସୁରାସୁରମୌଳିମୁକୁଟମଣିମମିତ ଗୁଣୈକନିଧାନମ୍ ॥

ଇତି ରାଧାମାଧବୟୋଃ ବିଧାୟ ପଦବନ୍ଦନମ୍ ।
ସୂତ୍ରପ୍ରବନ୍ଧମାରେଭେ ଚତୁରାନନସୂନୁନା ॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ସପ୍ତତ୍ରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଜୟ ଜୟ ଯଦୁନନ୍ଦନ ନନ୍ଦନୟନସୁଖକନ୍ଦ-
ନଳିନଭବକଳିତନତେ ।
ସୁରନରନନ୍ଦନନନ୍ଦନପତିକୃତବନ୍ଦନ
ନିଜଜନପରମଗତେ ।।

ଚରଣପଙ୍କଜଶରଣସଜ୍ଜନବୃଜିନତିମିରବିଭାକରମ୍ ।
ନିଖିଳକାରଣକାରଣଂ ଗଜତାରଣ କରୁଣାକରମ୍ ।।

ଜୟଜୟ ଯଦୁବଂଶବତଂସକ ହଂସକରୁଚିଚରଣ ହରେ ।
କମଳାଧବ ମୁରହର ମାଧବ ପାତକକରିକଳନ ହରେ ।।

ସଘନସାର ଗନ୍ଧସାରସୌରଭରଭସାଗତମ୍ ।
ଭ୍ରମରବୃନ୍ଦମନୁମରନ୍ଦମୁଦିତନିରନ୍ତରଗତମ୍ ।।

ବ୍ରଜନଗରକାମିନୀ ନିବିଡ଼ସୌଦାମିନୀ
ଘଟିତଘନକାନ୍ତମତିପଞ୍ଚବାଣମ୍ ।
ଅତନୁଧନୁରନୁ- କରଣ ଚିଲ୍ଲୀନଖ-
ସହିତଗୋରୋଚନାତିଳକବାଣମ୍ ।।
ପଶ୍ୟ ହରିମତୁଲକୋଲମ୍ ।
କପଟକୃତପଶୁପନୃପବାଳଶୀଳମ୍ ।। ।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ଦାବପାବକପାନପାଳିତବଲ୍ଲବୀଶତବଲ୍ଲଭମ୍ ।
ଗୋପଚନ୍ଦ୍ରମସାନ୍ଦ୍ରଭାବମୁନୀନ୍ଦ୍ରମାନସଦୁର୍ଲଭମ୍ ।।

କନକକଙ୍କଣକିଙ୍କିଣୀଗଣରଣନମଞ୍ଜୁଳତାଳକମ୍ ।
ମଧୁରବେଣୁରବେଣ ସନ୍ଦିତସହଜଚଳମୃଗବାଳକମ୍ ।

ଗୋବର୍ଦ୍ଧନଧାରକ । ଗୋକୁଳଭୟହାରକ ।
ଯାମୁନବନଖେଳନ । ଦନୁଜବ୍ରଜହେଳନ ।
ସ୍ଫୁଟପଙ୍କଜଲୋଚନ । ଜନସଂକଟମୋଚନ ।
ଭବସାଗରତାରକ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ତ୍ରିଭୁବନମୋହନ ଯୁବଜନସାର । ଗୁଣଗଣସାଗରନୟନବିସାର ।।
ମଞ୍ଜୁଳତାର ତରଳମଣିହାର । ବୃନ୍ଦାବନତଟବିପିନବିହାର ।।

ସକଳସୁଧାକରସୋଦରବଦନଂଗୋପଯୁବତୀମଦନମ୍ ।
ପ୍ରଣମତସନ୍ତତମପି ମୁକୁରକବଦନମ୍ ।
।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ଅଗଣିତଗୁଣଗଣଶୋଭନସଦନମ୍ । ବନମାଳିତମନୁମୋଦିତମଦନମ୍ ।।

ପରିବାଦିନୀମୁଦିତଗୀତସନ୍ତତେ-
ରନୁବାଦିନୋମିତି ମୁନିନିନାଦୟନ୍ ।
ସମମମଜ୍ଜୟସ୍ମରସମାଜମାନସଂ
ସମମେବ ସଂମଦସୁଧାରସାମ୍ବୁଧୌ ।।

ଅଥ ରାସବିଭ୍ରମପରିଭ୍ରମଶ୍ରନଂ
ଶମନ୍ନୟଂ ନୟନନନ୍ଦନାକୃତିଃ ।
ତରୁଣଃ କରେଣୁଭିରିବେଭଯୁଥପ-
ସ୍ତରୁଣୀଭିରାପ ଯମୁନାଜଳଂ ହରିଃ ।।

ଜଳାନ୍ତରୁନ୍ମଗ୍ନନିମଗ୍ନଗୋପିକା
ତରଙ୍ଗସଂଘପ୍ରତିବିମ୍ବିତେନ୍ଦୁଭିଃ ।
କଳିନ୍ଦଶୈଳେନ୍ଦ୍ରସୁତା ଦଧେ ଲସ-
ତଡିଦ୍‌ବଳାକାଳିବଳାହକପ୍ରଭାମ୍ ।।

ସଶୈବଳଂ କୁଞ୍ଚିତକୁନ୍ତଳୋତ୍କରୈଃ
ସମୁଲ୍ଲସଦ୍‌ବାହୁଲତାମୃଣାଳିକାମ୍ ।
ସ୍ଫୁଟଂ ବଧୂନାଂ ଦଧତି ମୁଖାମ୍ବୁଜଂ
ବଭୌ ନିଶାୟାମପି ମାନୁନନ୍ଦିନୀ ।

ତାମ୍ବୁଳରାଗଘନସାରପଟୀରପଙ୍କ-
ଲେପୋଲ୍ଲସତ୍କୁସୁମସଂଚୟକଶବେଶାନ୍ ।
ଏଣିଦୃଶାମପନିନାୟ କନ୍ଦିକନ୍ୟା-
ରୋଷାଦିବାଶୁଜଳତାଡ଼ନଦୋଷଜାତାତ୍ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ସମନୁଭୂୟ ଚିରଂ ଶମନାନୁଜା ସଲିଳକେଳିକଳାସୁଖସମ୍ପଦମ୍ ।
ଉଦତରନ୍ନରବିନ୍ଦଦୃଶୋ ଜଳାଦ୍ୱିରତନୀରବିହାରକୁତୂହଳାଃ ।।

ବୀକ୍ଷ୍ୟ ସୌଭାଗ୍ୟମବନେବିହାରଂ ଯାମୁନେ ବନେ
ବେଧା ଦ୍ୱେଧା ତତୋ ରାଧାମାଧବାବନ୍ୱଯାଚତ ।।

ଅଷ୍ଟାତ୍ରିଂଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧଃ

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି–

ଅମରଗଣଶରଣଗୁଣବିବିଧବୃତେ । ଧେହି ରାଧେ ମାଧବ ଦୃଗନ୍ତମ୍ ।
ମୟି କରୁଣମନୁଚରଣବଳିତଚିତେ ।। ଧ୍ରୁବପଦମିଦମ୍ ।।

ଧରଣୀଧର ଧରସକଳଶକ୍ତିରୁପେ । ଧେହି ରାଧେ ମାଧବଦୃଗନ୍ତମ୍ ।
ମୟି କରୁଣାମିହ ପତତି ମୋହକୂପେ ।।

ପଶୁପନୃପତନୟେ ବୃଷଭାନୁକନ୍ୟେ । ଧେହି ରାଧେ ମାଧବଦୃଗନ୍ତମ୍ ।
ମୟି କରୁଣମୁଦୟନୁରାଗଧନ୍ୟେ ।।

ରାଧିକାରମଣ ବନମାଳୀ ଲୀଳେ । ଧେହି ରାଧେ ମାଧବ ଦୃଗନ୍ତମ୍ ।
ମୟି କରୁଣମନିଶଭୃଶଦୁଃଖଶୀଳେ ।।

ରାଧେ ରାଧି ବିମୁଞ୍ଚ ମାମିହ ରତିକାନ୍ତସାରତନୁକାନ୍ତେ ।
ପତିତଂ ତମସି ଦୁରନ୍ତେ ତନୁସୁଖିନଂ ତେ ଯଥାକଥାସୁରତିଃ ।।

ହରିଣାନୁମୋଦିତାସ୍ତା ଅଥ କଥମପି ବଲ୍ଲବପ୍ରମଦାଃ ।
ନିଜମାଳୟମାଜଗ୍ମୁଃ ପ୍ରିୟତମସନ୍ତୋଷସମଧିକପ୍ରମଦାଃ ।।

ଅଥ ମୁରହରଃ ଶଶ୍ୱତ୍ପଶ୍ୟନ୍ ପ୍ରମନ୍ନମହର୍ମୁଖଂ
ତିମିରନିକରଧ୍ୱଂସାଶଂସା ରୁଷେବ ଭୃଶାରୁଣମ୍ ।
ଅଗମଦମରଶ୍ରେଣୀଚୂଡ଼ାମଣିର୍ନିଜମନ୍ଦିରଂ
ପଶୁପନଗରୀନେତ୍ରାନନ୍ଦଂ ବିଧାତୁମନା ଇବ ।।

ଇତି ନିଜଜନାମନ୍ଦାନନ୍ଦଂ ଚରିତ୍ରବିଚିତ୍ରିତୈଃ
ଶରଦ୍ୟତୁକଥାଭବ୍ୟୈଃ କାବ୍ୟୈଃ ବିବର୍ଦ୍ଧୟିଷନ୍ ବିଭୁଃ ।
ଅତନୁତ ଯଥା ଶ୍ରୀଗୋଲୋକେ ପୁରା ସହ ରାଧୟା
ତଦନୁକରଣଂ କୁର୍ବନ୍ ସର୍ବ ବିହାରମୁପାହରତ୍ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ବିଦଧଦନନ୍ତବିହାରଂ ରାଧା ସାଧାରଣପ୍ରେମା ।
ମଞ୍ଜୁଳକଳାବିଳାସୀ କୈରବହାସୀ ହରିର୍ଜୟତି ।।

ରାଧାମାଧବକେଳିକୌତୁକପରଂ ଯଦ୍ୟନ୍ତରଂ ନିର୍ଭରଂ
ଚେତଶ୍ଚେତ୍କବିତାସୁଧାଜଳନିଧାବାପ୍ଳାବମାଶଂସତି ।
ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତାମୃତାମ୍ବୁଧିସମୁଦ୍‌ଭୂତଂ ତଦାନନ୍ଦନଂ
ନିତ୍ୟାନନ୍ଦକବେରବେହି ଭଣିତଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଲୀଳାମୃତମ୍ ।।

ଇତି ଶ୍ରୀମଦଗ୍ନିଚିନ୍ନିତ୍ୟାନନ୍ଦପଣ୍ଡିତକୃତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଲୀଳାମୃତେ ମହାକାବ୍ୟେ
ରାସୋତ୍ସବବର୍ଣ୍ଣନେ ସାନନ୍ଦମୁକୁନ୍ଦୋ ନାମାଷ୍ଟମଃ ସର୍ଗଃ ।।

'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲୀଳାମୃତମ୍ ମହାକାବ୍ୟ' ବୈଷ୍ଣବ କବି ପଣ୍ଡିତ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦଙ୍କର ଏକ ମହିମ୍ନ ସୃଷ୍ଟି । ଏଥିରେ କବିଙ୍କର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରାଣତାର ପରିଚୟ ମିଳେ । ବୈଷ୍ଣବତତ୍ତ୍ୱ ଅନୁସାରେ ଶ୍ରୀରାଧା ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତି ସ୍ୱରୂପିଣୀ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପରମ ପୁରୁଷ । ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ । ସୁତରାଂ ଶ୍ରୀରାଧା ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦିବ୍ୟ ପାବନ ଲୀଳାକୁ ମଧୁର ଭାବରେ ରୂପାୟନ କରି କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଯଶସ୍ୱୀ । ପୁନଶ୍ଚ କବି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପରମ ଭକ୍ତ ଥିବାରୁ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏବଂ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଭିନ୍ନତା ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ 'ନୀଳାଦ୍ରିନାଥ ଶତକମ୍' ସଂଯୋଜିତ କରାଯାଇ କାବ୍ୟର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବୃଦ୍ଧି କରାଯାଇଛି । ଓଡ଼ିଶାର ବୈଷ୍ଣବ ସାହିତ୍ୟ ଇତିହାସରେ 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲୀଳାମୃତ ମହାକାବ୍ୟ'ର ସ୍ଥାନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ।

◆◆◆

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଶ୍ରୀନୀଳାଦ୍ରିନାଥଶତକମ୍

ପଣ୍ଡିତ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପରମ ଭକ୍ତ ଥିଲେ । ସୁତରାଂ ସେହି ଲୀଳାମୟ ପୁରୁଷ ନୀଳାଦ୍ରିନାଥଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ଏହି ଶତକମ୍ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏହି 'ନୀଳାଦ୍ରିନାଥଶତକମ୍'ର ସାହିତ୍ୟିକ ମୂଲ୍ୟ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ।

ଶ୍ରୀନୀଳାଦ୍ରିନାଥାୟ ନମଃ

ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନକ୍ଷିତୀନ୍ଦ୍ରପ୍ରଣୟକୃତମହାନୁଗ୍ରହୋଦଗ୍ରଚେତା
ନେତା ବୃନ୍ଦାରକାଣାଂ ପତିତଜନସମୁଦ୍ଧାରକାରୁଣ୍ୟସିନ୍ଧୁଃ ।
ଦୀନାନାଥୈକବନ୍ଧୁର୍ଜଳଧିତଟନିଳଶୈଳାଗ୍ରଜାଗ୍ର-
ନ୍ନେତ୍ରାଣାଂ ସମ୍ପଦେବ କଳିକଲୁଷକରିଧ୍ୱଂସସିଂହୋ ନୃସିଂହଃ ।।୧ ।।

ଚିନ୍ତାସନ୍ତାନସନ୍ତୋନକମମିତକୃପାଦୃଷ୍ଟିପୀୟୂଷବୃଷ୍ଟିଂ
ନୃଣାଂ ସଂସେବିତତୃଣାଂ ଜନନୟନମମନୋରଞ୍ଜନଂ କଞ୍ଜନେତ୍ରମ୍ ।
ସତ୍ୟା ମତ୍ୟା ନିତାନ୍ତ ନିୟମିତକରୁଣାଧାରଣାପାନବନ୍ତଃ
ସନ୍ତଃ ସନ୍ତୋଷମନ୍ତର୍ଦଧତି ନିରବଧି ସନ୍ତତଂ ଯଂ ସ୍ମରନ୍ତଃ ।।୨ ।।

ବାଚ୍ୟଂ ଯତପ୍ରଦସ୍ୟ ଦ୍ୟତି ଭବକଲୁଷଂ ମୋକ୍ଷସୌଖ୍ୟଂ ଚ ବୃତେ
ଯତେ ନିର୍ବେଦବୃଦ୍ଧାସ୍ତଦଜ୍ଞ ଇତି ପରଂବ୍ରହ୍ମଦାରୁ ବ୍ରୁବନ୍ତି ।
ଦେବାଦେବାବିରାସୀଦଧିଜଳଧିତଟଂ ତଦ୍‌ଦ୍ୱିତୀୟେ ପରାର୍ଦ୍ଧେ
ଧାତୁର୍ନିର୍ବାଣହେତୁର୍ନିଖିଳଜନଧନାନନ୍ଦନନ୍ଦଂ ଦର୍ଶନେନ ।।୩ ।।

ସ୍କନ୍ଦପ୍ରୋକ୍ତେ ପୁରାଣେ ପରମିତି ଭଣିତଂ ଭକ୍ତିଭାଜଂ ରହସ୍ୟଂ
ଯତ୍ ଖଣ୍ଡେ ଜୈମିନୀୟେ ଶ୍ରୁତିଶିରସି ଚ ଯନ୍ମୃଗ୍ୟତେ ବେଦବିଦ୍ଭିଃ ।
ପାରାବାରାବିଦୂରାଦନୁବଟବିଟପିଶ୍ରୀଳନୀଳାଚଳସ୍ଥଂ
ଲୀଳାବସ୍ଥଂ ନୃଣାଂ ତନ୍ନରକଭୟହରଂ ବ୍ରହ୍ମଦାରୁଂ ପ୍ରପଦ୍ୟେ ।।୪ ।।

ଇଷ୍ଟଂ ତ୍ରୈପିଷ୍ଟପାନାମଧିଧରଣିକୃତଂ ଯଦ୍‌ଜହାତୀହତଦ୍ୟୋ
ଦେବ ତ୍ୱତ୍ସେବକାନାଂ ଭୁବନହିତକୃତାମଗ୍ରଗଣ୍ୟଃ ସ ଧନ୍ୟଃ ।
ନୋଚେନ୍ନାଥେଦମିତ୍ଥଂ କଥମିମମମୁନା ଦାରୁରୂପେଣ ଭୂପଂ
ଯାତ୍ରାର୍ଦ୍ଧେନାନ୍ୟଗୃହ୍ଣାଃ ଶ୍ରୁତିକୁଳସହଜାଂ ଭାରତୀଂ ଭାଷମାଣଃ ।।୫ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଚକ୍ରେୟଷ୍ଟକ୍ରପାଣେଶ୍ଚରଣମନୁଚରନ୍ନଶ୍ୱମେଧାନ୍ ସହସ୍ରଂ
ସଦ୍ମାପ୍ୟସ୍ୟାପି ପଦ୍ମାସନତନୟବଶୋ ମାଳବାନାମଧୀଶଃ ।
ନୂନଂ ଜାନାତି ତୋଷଂ ଜନୟିତୁମବନୀନାଥ ଏଷୋଽନ୍ୟଥା ଚେତ୍
ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତଂ ତୃପ୍ତୟେ ତେ ନ ଖଳୁ ମଖଭୁଜୋ ଦେବସାହସ୍ରମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନଃ ।।୬ ।।

ପାପାକୂପାରପାରଂ ତରିତୁମଘଜୁଷୈଃ ପୁଣ୍ଡରୀକାମ୍ବରୀଷୌ
ଶଶ୍ୱାଜ୍ଜାତାନୁତାପୌ ବ୍ୟବସିତିମୁଚିତାଂ ଚକ୍ରତୁଷ୍ଟକ୍ରପାଣେଃ ।
ନୂନଂ ପ୍ରାଗ୍‌ଜନ୍ମଭିସ୍ତୌ ତବ ଚରଣସମାରାଧନେ ଦତଚିତୌ
ନୈବଂ ତଦ୍‌ଦୈବଯୋଗାତ୍କ୍ରଥମିବ ଘଟତାଂ ତାଦୃଶୋର୍ଦ୍ଧ୍ୱୀରବୁଦ୍ଧିଃ ।।୭ ।।

ବୈରଞ୍ଚେ ଯତ୍ ପ୍ରପଞ୍ଚେ ଚରମଚରମିତି ଦ୍ୱୈତମୁଭିନ୍ନରୂପଂ
ଭିନ୍ନଂ ତନ୍ନୈବ ଯସ୍ମାଦ୍ ଯଦଖିଳୋ ଜଗତୋଽଭିନ୍ନମେବାଭିପନ୍ନମ୍ ।
ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଯନ୍ନେତି ନେତୀତ୍ୟଖିଳନୀରସନାଭିଷିତେନୈବ ବୃତ୍ୟା
ନୀଳାଦ୍ରୌ ଦୈବଗତ୍ୟା ସ୍ଫୁଟମୁଦିତମିଦଂ ଶର୍ମଦଂ ବ୍ରହ୍ମଦାରୁଃ ।।୮ ।।

ଭ୍ରାଜନ୍ତି ନୀଳଶୈଳେ କଳିକଳୁଷସମୁନ୍ମୁଳିନେ ସିନ୍ଧୁକୂଳେ
କଞ୍ଚନ୍ୟଗ୍ରୋଧମୂଳେ ବିମଳମଣିତଳେ ଲୋଳୟା ଲଳିତାଙ୍ଗୀ ।
ଭଙ୍ଗୀଦକ୍ଷୈଃ କଟାକ୍ଷୈଃ ସୁରପୁରନିଳୟାନ୍ ପାଳୟନ୍ତୋ ସପାଳା-
ନଙ୍ଗୀକୁର୍ଯ୍ୟାଦ୍ଧୁରଂ ମେ ତନୁରନୁବିବସଂ ଦାରବିଦୈତ୍ୟଶତ୍ରୋଃ ।।୯ ।।

ବଶ୍ୟାନାଂ ଶଶ୍ୱଦାସେଚନକମଣିମୟାମନ୍ଦସନ୍ଦର୍ଭବେଶଃ
ଭ୍ରାଜଚ୍ଛୋମାବିଶେଷଃ ସବିଧତରସୁଧାପୁରଗୌରାଙ୍ଗଶେଷଃ ।
ଭକ୍ତାନୁଗ୍ରାହଙ୍କେଷ ସ୍ମିତଲଳିତକୃପାପାଙ୍ଗିଭଙ୍ଗୈରଶେଷଃ
ଶ୍ରେୟସ୍କୃନ୍ମାନସେ ମେ ସତତମୁଦୟତାଂ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଏଷଃ ।।୧୦ ।।

ନାମ୍ନାମାମ୍ନାୟମଧ୍ୟେ ବରଦ ତବ ସତାମେତଦଧ୍ୟେତୃସିଦ୍ଧଂ
ପୁଂସାଂ ସଂସାରବନ୍ଧକ୍ଷୟକୃଦଭିମତଂ ଯଜ୍ଜଗନ୍ନାଥ ନାମ ।
ଯେନାମ୍ନାତେନ ନାମ୍ନା କ୍ଷମୟତି ଶତଶଃ ସଦ୍ୟ ଏବାପରାଧାନ୍
ଦେହି ସନ୍ଦେହହୀନଂ ତ୍ରିଜଗତି କତମୋ ନାମ ତନ୍ନାଦ୍ରିୟେତ ।।୧୧ ।।

ଆମ୍ନାତେ ସ୍ୱୀୟନାମ୍ନା ତ୍ରିଜଗତି ଭଗବନ କ୍ଷେତ୍ରବର୍ଯ୍ୟେ ପୁରାସୀ-
ଦାଣ୍ଟର୍ଯ୍ୟଂ ଯୋଗଚର୍ଯ୍ୟାଦିଭିରପି ମହଦାକାଙ୍କ୍ଷିତଂ ଧ୍ୱାଙ୍କ୍ଷ ଆପ ।
ସାରୂପ୍ୟଂ ଯତ୍ୱଦୀୟଂ ମଣିମୁକୁଟଗଦାକମ୍ବୁଚକାମ୍ବୁଜଶ୍ରୀ-
ସ୍ତୋର୍ଥସ୍ୱର୍ଶତଦେତଭବଦ୍‌ଭବନ୍ଦଧିଷ୍ଠାନମାହାତ୍ମ୍ୟନାଟ୍ୟମ୍ ।।୧୨ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ବନ୍ଦେଽହଂ ଦେବବୃନ୍ଦକ୍ଷ୍ୱହରଣସମାରମ୍ଭସଂରମ୍ଭବେଗ-
ଜ୍ୱାଳାମାଳାକରାଳାନଳବଦନଳସଦ୍‌ବିରସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗୋଗ୍ରଦଷ୍ଟମ୍ ।
ରୂପଂ ତନ୍ନାରସିଂହନବମୁଦିତମିଦଂ ଲୋକବିସ୍ମାପନଂ ତେ
ଯେନ ଶ୍ରୀବିସ୍ମୃତେନ କ୍ଷଣମପି ନ ଭୟଂ ପ୍ରାଣିନଃ ପ୍ରାପ୍ନୁବନ୍ତି ।।୧୩ ।।

ଯତ୍ରାଧ୍ୟାସ୍ତଂ ସମସ୍ତଂ ଜଗଦିବ ରଜତଂ ଶୁକ୍ତିକାୟାମସତ୍ୟଂ
ସତ୍ୟାଧିଷ୍ଠାନକତ୍ୱାହ୍ଦିବ ବିଳସତି ସ୍ୱସ୍ୱରୂପଂ ବିବେକାତ୍ ।
ନିତ୍ୟଂ ବୁଦ୍ଧଂ ବିଶୁଦ୍ଧଂ ନିରତିଶୟଧନାନନ୍ଦମୁକ୍ତସ୍ୱଭାବଂ-
ତଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମାଦ୍ୱୈତମାଦ୍ୟଂସ୍ଥିତମସିତଗିରୌ ଦାରୁ ରୂପେଣ ଭାତି ।।୧୪ ।।

ବନ୍ଦେ ବନ୍ଦାରୁବୃନ୍ଦାରକମୁକୁଟତଟପୋତଶୋଣାଶ୍ମରସ୍ମି
ଶ୍ରେଣୀଦୀପାବଳୀନାମୁପହୃତିଭିରଳଂ ନିତ୍ୟନିରାଜନୀୟମ୍ ।
ପାଦଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଂ ପ୍ରଭାତାରୁଣକିରଣଗଣୋଭାସିରକ୍ତାରବିନ୍ଦ
ପ୍ରତ୍ୟର୍ଥିଭୂତମର୍ଥିପ୍ରକରସୁରତରୁଂ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାୟକସ୍ୟ ।।୧୫ ।।

ମାୟାଂ ତେ ନୀଳଶୈଳାଧିପଦୂରବଗମାଂ କୋଽନୁବିଦ୍ୟାଦବିଦ୍‌ବା-
ନେକୋ ବଂଭ୍ରାମ୍ୟମାଣୋ ଲୟସମୟକୃତେକାର୍ଣବାକୀର୍ଣତୋୟେ ।
ଯଦ୍‌ବର୍ଷୀୟାନ୍ ମହର୍ଷିବିଟବିଟପୀଦଳେ କ୍ଷୀନରୂପଂ ଶୟାନଂ
ବୀକ୍ଷ୍ୟ ତ୍ୱାଂ ସଂଶୟାନଃ କିମିଦମିତି ମତିଂ ସାଧ୍ୱୟଂ ନାଧ୍ୟଗଚ୍ଛତ୍ ।।୧୬ ।।

ଅର୍ଚ୍ଚାୟାମର୍ଚ୍ଚିତୁଂ ତ୍ୱାଂ ନ ରତିରୁଦୟତେ ହେଳୟା ଯସ୍ୟ ପୁଂସୋ
ନୀ ବା ସେବା ପ୍ରିୟାଣାଂ ଭବତି ଚ ଭବତୋ ଭାଗ୍ୟହୀନସ୍ୟ ଯସ୍ୟ ।
ଶ୍ରୀକାନ୍ତୈକାନ୍ତଭାବଂ ପଦସରସୀରୁହେ ନୋଦ୍ୱହେତାବକେ ଯୋଂ
ମୋଘଶ୍ଚୈତସ୍ୟ ଭୂୟାଦବନିନିରବନୀଭୂରିଭାରାୟିତସ୍ୟ ।।୧୭ ।।

ଇଷ୍ଟଦବୈଷମ୍ୟଧୀର୍ନୋ ଭବତି ଭଗବତୀ ନିନ୍ଦତେ ନନ୍ଦନେ ତେ
ସଂମାନେଽଥାବସାନେ ନ ଭଜସି ମନସୋ ବିକ୍ରୟାବେଶଲେଶମ୍ ।
ତୁଷ୍ଟେ ରୁଷ୍ଟେ ଚ ଭେଦଂ ନ ବହସି ତଦହୋ କି ବ୍ୟଧାତ୍ମଜନୋଽୟଂ
ପ୍ରେମାନାମାଭବିଷ୍ୟଦ୍ ଯଦି ନ ସମମତେଃ ପ୍ରାପଣେ ତେଽଭ୍ୟୁପାୟଃ ।।୧୮ ।।

ନନ୍ୱେନଂ ନାନ୍ୟବାୟଃ ପ୍ରବଣୟତି ଗୁଣାତୀତମନ୍ଧାଦିକଂ ବା
କିଂ ବାଚଃ ସ୍ୟାତ୍ ପ୍ରସକ୍ତିଳଳିତରଚନୟା ତୋଷତୋ ବେଦକର୍ତ୍ତୁଃ ।
କିନ୍ତୁ ସ୍ୱକାନ୍ତଭାବାଭ୍ଭଜନ୍ତି ପରମସୌ ଦକ୍ଷଭାବାନପେକ୍ଷେ ।
ଯୋଽୟଂ ପ୍ରତ୍ୟଗ୍ରହୀତାଂ ଶବରବରକୃତାମର୍ଚ୍ଚନାଂ ପୂର୍ଣକାମଃ ।।୧୯ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ସ୍ୱପ୍ରାସାଦପ୍ରତିଷ୍ଠାପନମବନିତଳେ କର୍ତ୍ତୁକାମ ପ୍ରକାମଂ
ବ୍ରହ୍ମାଣ ମାନୟିଷ୍ୟନ୍ନରତନୁରପି ଯସ୍ତଦ୍ଭପଦ୍ମାସନସ୍ୟ ।
ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନୋ ନରେନ୍ଦ୍ରଃ ସମଗମଦମଳଂ ଦୁର୍ଗମଂ ନୈଗମାନାଂ
ପ୍ରାହୁଃ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକଂ ତତ୍‌ଫଳମଖିଳସରୋ ଦେବ ତେଽନୁଗ୍ରହସ୍ୟ ॥୨୦॥

ବାରାଣାବାବିରାସୀକ୍ରୃତବତି ନୃପତୌ ଯଜ୍ଞନୂନାଂ ସହସ୍ରଂ
ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗଂ ଶଙ୍ଖଚକ୍ରାଙ୍କିତମଖିଳଦଶାମୋଦିତବ୍ରହ୍ମଦାରୁଃ ।
ନିର୍ମାତୁଂ କର୍ମକାରେ ନ ମିଳତି ସମଭୂସ୍ସେଚ୍ଛୟା ଯଃ ସ୍ୱଂୟମ୍ଭୂ-
ସ୍ତସ୍ମୈ ଭୂବଲୀହଲ୍ଲୀଶକଘଟିତଜଗତକୋଟଂୟେହଂ ନତୋଽସ୍ମି ॥୨୧॥

ସପ୍ତାହଂ ତୀରଦେଶେ ନୃପବରସରସୋ ଯଜ୍ଞବେଦୀନିବାସୀ
ଯତ୍ୱାମାନନ୍ଦକନ୍ଦଂ ନୟନବିଷୟତାଂ ଭାଗ୍ୟଭାଜୋ ନୟନ୍ତି ।
ତେଷାଂ ଜ୍ଞାନଂ ବିନାପି ଶ୍ରୁତିଶିଖରମହାବାକ୍ୟତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟଧୀଜଂ
ଧସ୍ତେ ତ୍ୱତ୍ସେବକାନାଂ ଭବମନଭିମତଂ ନୈବ କୈବଲ୍ୟନାଥ ॥୨୨॥

ଆଜ୍ଞା ବେଦତ୍ରୟୀ ତେ ତଦଭିମତମିଦଂ ଶର୍ମଦଂ କର୍ମତନ୍ତ୍ରଂ
ଚାତୁର୍ହୋତ୍ରଂ ଜନାନାଂ ଜନୟତି ତନୟସ୍ୱର୍ଗବିତାଦିକାମମ୍ ।
ଏବଂ ଯେ ବର୍ଣ୍ଣୟନ୍ତି କ୍ଷୟଫଳପରତାଂ ନୈବ ସଂବିଦ୍ରତେ ତେ
ଯସ୍ମାଦାପ୍ତସ୍ୱମାତ୍ମା(?) ଖଲୁ ନିଖିଳନୃଣାଂ ନାକ୍ଷମନ୍ଦଂ ବ୍ରୁବୀଥାଃ ॥୨୩॥

ଗାଥା ଗାୟନ୍ତି ଯେ ତେ କଳିକଲୁଷହରା ହନ୍ତ ହ୍ଲାଦିଂ ବହନ୍ତଃ
ସନ୍ତୁଷ୍ୟନ୍ତଶ୍ଚରିତ୍ରେ ଶ୍ରୁତିପଥପଥିକେ ପାବକେ ତାବକେଽନ୍ତଃ ।
ବିଭ୍ରତ୍ୟୁନ୍ନିଦ୍ରରୋମାବଳିମାଖିଳତନୌ ସଂସ୍କୃତେ ତ୍ୱଯ୍ୟନନ୍ତ
ଶ୍ରେୟାଂସସ୍ତେ ପୁମାଂସସ୍ତ୍ୱୟି ପରମଗତିଂ ଯାନ୍ତି ସୌଭାଗ୍ୟବନ୍ତଃ ॥୨୪॥

କାଳାହିର୍ଦ୍ଦଶୀତି ତ୍ୱୟି ବିମୁଖମତିଂ ଦଂଦହାତି ପ୍ରକାମଂ
କାମାଗ୍ନିଶ୍ଚର୍କରୀତି ସ୍ୱବଶମିମମରିର୍ଜ୍ଜଧନୀତି ପ୍ରମାଦଃ ।
ଧତ୍ତେ ଚିତେ କଦାଚିତବ ପଦକମଳଂ ନୈବ ଦେବାଦୃତୋଽସୌ
ବୃର୍ଦ୍ଧ୍ୱାଧୋ ମଧ୍ୟଲୋକେଷ୍ୱଭିମତବିଷୟେ ସ କ୍ରମୋବଂ ଭ୍ରମିତି ॥୨୫॥

ନାମ୍ନସ୍ତେ ଜାଗରୀତି ତ୍ୱଦପଚିତିକୃତୌ ଚାତୁରୀଂ ଚର୍କରୀତି
ପ୍ରେମାଣଂ ବର୍ଭରୀତି ତ୍ୱୟି ହୃଦୟଚରେ ବଞ୍ଚନାଚାତୁରୀତି ।
ନିତ୍ୟାନିତ୍ୟାଦରେଣ ପ୍ରଭୁବରମହତୋ ବାବଦୀତି ତ୍ୱଦୀୟାନ୍
ଧନ୍ୟୋ ଯୋଽନନ୍ୟଭାବାଂ ବତ ଭବତି ମତିଂ ସନ୍ତତଂ ତନ୍ତନୀତି ॥୨୬॥

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ରକ୍ତୋ ନୈବାବିମୁଗ୍ଧୌ ବହତି ବହୁତରଂ ନାନୁରାଗଂ ପ୍ରୟାଗେ
ନାୟୋଧ୍ୟାଂ ଧ୍ୟାୟତୀଷକ୍ୱାମପି ଭଧୁପୁରୀମାଧୁରୀଂ ମନ୍ୱତେ ନ ।
ନାନ୍ୟତ୍ର କ୍ୱାପି ପଦ୍ମାପିୟତମ ରମତେ ମାନସଂ ମାମକୀନଂ
ତଦ୍‌ଭୂବୈକୁଣ୍ଠଦେଶେ ଶରଣଦ ଵିଶତେ ସନ୍ନିଧୌ ସନ୍ନିବାସମ୍ ।।୨୭ ।।

ସ୍ନାତୋ ବାରାଣିନୀରେ ନିୟତତନୁମନା ମୌନମାସ୍ଥଥ ସୁସ୍ଥଃ
ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂତସ୍ତୁର୍ଦ୍ଧ୍ୱାସ୍ଥିତମସିତଗିରୌ ରୂପବଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମଦାରୁମ୍ ।।
ଯଃ ପଶ୍ୟେଦ୍ ବିଶ୍ୱସର୍ଗସ୍ଥିତିଲୟନିଳୟଂ ପୂରୁଷଃ ପୂର୍ବପୁଣ୍ୟୈ-
ର୍ଜୀବନ୍ନେବୈଷ ମୁକ୍ତଃ ପ୍ରବିଶତି ଜଠରଂ ଜାତୁ ଭୂୟୋ ନ ମାତୁଃ ।।୨୮ ।।

ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ରୈ କୋର୍ଟିନ୍ମାଜିତବିବିଧତପୋବୈଭବେନାପ୍ୟନାପ୍ୟଂ
ନିଷ୍ଠା ତୈଃ କୃଷ୍ଣପାଦାମ୍ବୁଜପରିଚରଣେ ସଭିରଭ୍ୟର୍ଥନୀୟମ୍ ।
ଭବ୍ୟାନାଂ ବେଦିତବ୍ୟଂ ବହୁବିଦିତବତାଂ ଜ୍ଞାନିନାମପ୍ୟଭୀଷ୍ଟଂ
ଦ୍ରଷ୍ଟୁଂ ବୈକୁଣ୍ଠନାଥଂ ସତତମପି ମନୋଃକୁଣ୍ଠମୁକ୍ତଣ୍ଠତେ ମେ ।।୨୯ ।।

କାରୁଣ୍ୟୋଦନ୍ୟତସ୍ତେ ପତିତଜନସମୁଦ୍ଧାରଣାଧୀନବୃତ୍ତେ-
ରଗ୍ରଣ୍ୟୋ ଦୁର୍ଜନାନାଂ କିଳ ବୃଜିନକୁଳଂ ଖେଳୟୈବାଚରନ୍ତୌ ।
ସାଧର୍ମ୍ୟାନ୍ନେ ସଖାୟୌ ଯଦି ପରମପଦଂ ପୁଣ୍ଡରୀକାମ୍ବରୀଷୌ
ଲୋଭାତେ ଲୋଭନୀୟଂ ମମ ତଦିତି ଜଗନ୍ନାଥ ନାଥାମି ତତ୍ତ୍ୱାମ୍ ।।୩୦ ।।

ନାହଂ କାଳାଗ୍ନିଦାହଂ ପ୍ରଶମୟିତୁମନା ନୋ ମନାଗସ୍ପୃଦୀତେ
ଚିତେ ବିତେ ସ୍ପୃହା ମେ ଶରଣଦ ଗଣୟେ ନାପି ସୌବର୍ଗସୌଖ୍ୟମ୍ ।
ଭୂୟୋ ଭୂୟୋ ଭବନ୍ତଂ ବରଦ ପରମିମଂ ପ୍ରାର୍ଥୟେଃମୋଷ୍ଟମର୍ଥଂ
ଭୂୟାନ୍ନୀଳାଚଳେନ୍ଦ୍ର ତ୍ୱୟି ମମ ସତତଂ ସ୍ୱାନ୍ତମେକାନ୍ତବୃତ୍ତିଃ ।।୩୧ ।।

ତୀର୍ଥେ ତୀର୍ଥେଃଭିଷେକଂ ସବିଧି ସ କୃତବାନ୍ ପୂରୁଷଃ ପୂର୍ବଦେହେ
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ନିବାସଂ ବହୁଦିବସମସୌ ତ୍ୱତ୍ପଦାଙ୍କାଙ୍କିତେ ଚ ।
କାଳେ କାଳେଃବତୀର୍ଣ୍ଣଂ କୃତିଷୁ ପୁରୁଧନ ତେନ ଧନ୍ୟେନ ମନ୍ୟେ
ନିନ୍ୟେ ନୀଳାଦ୍ରିନାଥଂ ନୟନପଥଯୁଗଂ ଯଃ ପୁମାନେକଦାପି ।।୩୨ ।।

ନାନାଲୀଳାବତାରା ଜଗତି ଭଗବତ୍ସ ମାୟୟା ନୋ ଗୃହୀତାଃ
ସଦ୍‌ରକ୍ଷାଲୋକଶିକ୍ଷାନିଗମପଥବିପକ୍ଷାଦିହତ୍ୟାଦିବୃତ୍ତ୍ୟେ ।
ଚିତ୍ରଂ ତତଚ୍ଚରିତ୍ରଂ ବିଷୟଜଡ଼ମନୋରଞ୍ଜନଂ ବ୍ୟଞ୍ଜୟନ୍ତ-.
ସ୍ତେଷାମାଧାରମନ୍ତର୍ନିୟମିତଜଗତଂ ତ୍ୱାମନନ୍ତଂ ନତୋଃସ୍ମି ।।୩୩ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଦୀନାନାଥୈକବନ୍ଧୋ ତବ ଯଦି କରୁଣା କିଞ୍ଚିଦଞ୍ଚେଦ୍ବିକାସଂ
ସଂପ୍ରାପ୍ନୋତି ପ୍ରୟାସଂ କ୍ୱଚିଦପି ନ ପୁମାନୁଦ୍ୟତଃ ପୁରୁଷାର୍ଥେ ।
ଶୀଳଂ ନାପୈତି ଲୋଳଂ ସହୃଦୟହୃଦୟାହ୍ଲାଦସଂପାଦକଲ୍ୟା
କଲ୍ୟାଣୀ ତସ୍ୟ ବାଣୀ ପ୍ରସରତି ସୁକରଂ କିଂ ନ ତେଽନୁଗ୍ରହସ୍ୟ ।।୩୪ ।।

ରାଗାବେଶାଦ୍ଦୃ ରାଶାଧୃତଯୁତମଧୁନଃ ସେବୟା ଦେବ ଯାବ-
ତ୍ସୋଽହଂ ମାହଂ ମହାନ୍ତଂ ସ୍ୱହିତମତିନୁଷଂ ନାବଗାହେଽନଧୀନଃ ।
ତାବନ୍ନୀଳାଚଳେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସହମଭବିଂକଂ ମାମକଂ ସାନୁକମ୍ପଃ
ସମ୍ପାଦାନସ୍ତିଶେଷଃ ସକଳକୁଳଗୁରୋ ଶିକ୍ଷୟାପେକ୍ଷଣୋୟମ୍ ।।୩୫ ।।

ଅଧ୍ୟସୀନସ୍ୟ ବେଦୀମଖିଳମପତନୋର୍ଗୁଣ୍ଡିଚାମଣ୍ଡପସ୍ଥା-
ମର୍ଚାଂ ତାମର୍ଚ୍ଚୟନ୍ତୋଽକୃତନିକୃତି ଯଥାସମ୍ଭବେନୋପଚାରୈଃ ।
ଅପ୍ୟେକସ୍ୟାଂ ରଜନ୍ୟାଂ ଜଳନିଧିତନୟାନାଥପାଥୋରୁହାସ୍ୟଂ
ଯେ ପଶ୍ୟନ୍ତି ପ୍ରବୀଣ ରଜନୀଦିବସୟୋଃ ପାରମେତେ ପ୍ରଯନ୍ତି ।।୩୬ ।।

ପ୍ରାତଃ ସ୍ନାତସ୍ୟ ପୂତେ ଜଳନିଧିସଲିଳେ ସାଧୁନିର୍ବର୍ତ୍ୟଂ କୃତ୍ୟଂ
ନିତ୍ୟଂ ବାଚଂ ଯମସ୍ୟ ପ୍ରଣିହିତମନସୋ ଭକ୍ତଭାବେନ ଦେବ ।
ତ୍ୱଦ୍ରୂପଂ ପଶ୍ୟତୋ ମେଽଖିଳଜନନୟନାନନ୍ଦଦସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟସାରଂ
ବାରଂ ବାରଂ ମୁରାରେ ତବ ଯଦି କୃପୟା ନିର୍ବହେଚ୍ଛେଷମାୟୁଃ ।।୩୭ ।।

ନିଷ୍କାମାଃ ଶ୍ରୋତ୍ରିୟା ଯେ ନିୟମିତକରୁଣା ନିର୍ମଳାଚାରଶୀଳା
ରକ୍ଷନ୍ତୋ ଲୋକଶିକ୍ଷାମମରବରମୁଖଂ ଶେରତେ କିଂଚନାସ୍ତେ ।
ଦୃଶ୍ୟନ୍ତେ ସାନ୍ତରାଯାଃ କୃତିଷୁ ଖଳୁ ନୃପା ହନ୍ତ ସନ୍ତପ୍ୟମାନା
ନୂନଂ ସଂସାରଦୂନଂ ନ ସଖୟିତୁମୃତେ ତ୍ୱତ୍କୃପାମନ୍ୱଦସ୍ତି ।।୩୮ ।।

ଦେବ ତ୍ୱାଂ ବାସୁଦେବପ୍ରଭୃତିଷୁ କୃତୟୋ ବ୍ୟୂହତାଂ ଚିନ୍ତୟନ୍ତ-
ସ୍ତତ୍ର ତନ୍ତ୍ରାନୁସାରାଦ୍‌ଗୁଣମପି ଗୁଣାଭାସମଭ୍ୟର୍ଚୟନ୍ତି ।
ତେଷାଂ ତ୍ୱଂ ସତ୍ୱତାନାମନଭିମତମପି ସୋୟସାଧାରଣତ୍ୱଂ
ଧତ୍ସେ ଯଚ୍ଛେଷପଦ୍ମାସନସୁରନିକରା ମୂରି ସମ୍ଭାବନୀୟମ୍ ।।୩୯ ।।

ତନ୍ୱାନୋ ଲୋକନେତ୍ରୋଭବଫଳମଖିଳଂ ସଂଶ୍ରିତାନନ୍ତବର୍ମ୍ମା
ସାମୋଦସ୍ମେରପଦ୍ମାକରପରିଚରଣପ୍ରୀତିରୀତିଂ ଦଧାନଃ ।
ଉଦ୍ୟନ୍ନୀହେନ୍ଦ୍ରରତ୍ନୋଜ୍ଜ୍ୱଳଶିଖରଶିରଃ ସୀମନି ଦ୍ୟୋତମାନୋ
ଭ୍ରାନ୍ତାନାଂ ମାର୍ଗଦାତା ହରିରପନୟତାଦନ୍ତରନ୍ଧଂତମୋ ନଃ ।।୪୦ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ସୌବର୍ଗଂ ଭୋଗବର୍ଗଂ କ୍ଷିତିତଳମନୁଜେ ପ୍ରାପଯନ୍ତଃ ପ୍ରକାମଂ
ଗୋତ୍ରାମେକାତପତ୍ରାଂ ନିଜଭୁଜବିଶତାଂ ପାର୍ଥିବାଃ ପାଳୟନ୍ତି ।
ତ୍ୱତ୍ପାଦାମ୍ଭୋଜଗନ୍ଧାନୁଭବପରବଶାତ୍ତାଦୃଶା ଅପ୍ୟନାଶା
ମୁକ୍ତାଗାରାନୁରାଗଂ କିଳ ବିଜନଚଳଂ ପ୍ରୀତିଦେବାନ୍ତିକଂ ତେ ।।୪୧ ।।

ଦଷ୍ଟଂ କାଳାହିଦଷ୍ଟଂ ପଶୁଧନତନୟଗ୍ରାମଧାମାଦ୍ୟଭୀଷ୍ଟଂ
ଜାନାନଃ ଶଶ୍ୱଦାନୁଶ୍ରବିକମପି ଫଳଂ ଦୃଷ୍ଟବତ୍ ଭୂରି କଷ୍ଟମ୍ ।
ସୋଽହଂ ସଂପ୍ରାର୍ଥୟେ ତ୍ୱାଂ ବରଦ ବରପରତତ୍ତ୍ୱବିଜ୍ଞାନମେକଂ
ପାର୍ଥକ୍ୟଂ ପୁଂସ୍ୟକୃତ୍ୟଂ ସ୍ଫୁରତି ଯଦୁଦୟେ ଯେନ ଭୂୟାନ୍ ପୁମର୍ଥଃ ।।୪୨ ।।

ବ୍ୟକ୍ତଂ ନକ୍ତଂ ଦିବଂ ଯଦ୍ୱିଲସତି ବିମଳେ ମାନସେ ମୌନଭାଜାଂ
କ୍ଷୀରାମ୍ଭୋରାଶିକନ୍ୟାନୟନମଧୁକରଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱବିସ୍ତାରନେତ୍ରମ୍ ।
ଉନ୍ମୀଳଦ୍ଦନ୍ତରୋଚିଃ ପ୍ରକରପରିଲସତ୍ କେସରଂ ନେତ୍ରପତ୍ରଂ
ନୀଳାଦ୍ରୀଶାନ ତତ୍ତ୍ୱଦ୍ୱଦନସରସିଜଂ ସନ୍ତତଂ ଚିନ୍ତୟେଽତଃ ।।୪୩ ।।

ଚୈଦ୍ୟାଦିଚ୍ଛଦ୍ମନା ଯେଽବନିସଳପତୟୋ ଯଜ୍ଞିରେ ଦୈତ୍ୟବୀରା
ରାଜନ୍ୟୈର୍ନିତ୍ୟନୀରାଜିତକରଚରଭୂମିଭାରାୟମାଣଃ ।
ଶେଷାବେଷାନପୀମେ ଭବତି ପରମିକାଂ ଭାବନାମୁଦ୍ୱହନ୍ତୋ
ହନ୍ତ ତ୍ୱାମାପୁରନ୍ତେ ଯଦି କିମୁତ ବିଭୋ ସେବକାସ୍ତାବକୀନାଃ ।।୪୪ ।।

ତ୍ୱୟା ଯେନୋରୁରୁଜା ତ୍ରିଜଗତି ଭବତା ସନ୍ଦିତାଃ ସର୍ବ ଏତେ
ବ୍ରହ୍ମେନ୍ଦ୍ରାଦ୍ୟା ଅପୀଶପ୍ରସଭମବିଶବ ଭୂରିଭାରଂ ବହନ୍ତି ।
ତସ୍ୟା ସ୍ୱାଧୀନଶକ୍ତେରପି କିମୁ ଘଟନେ ବନ୍ଧନଂ ବନ୍ଦନଂ ବା
ନୂନଂ ଦେବ ତ୍ୱୟାପି ସ୍ୱକୃତମିଦମହୋ କର୍ମଭୋକ୍ତବ୍ୟମେବ ।।୪୫ ।।

ନାନୁଗାନଂ ପୁନାତି ଶ୍ରୁତିରଖିଳଗୁରୌ ଶ୍ରୀହରୌ ଭାବହୀନଂ
କୀନାଶଂ ଦ୍ୱେଷ ଦୀନାବନନିୟତମନାଃ ପାବୟନ୍ତ୍ୟାମ୍ଭକ୍ତମ୍ ।
ଚିତସୈକାଗ୍ରତାୟୈ ସ୍ପୃହୟତି ଭଗବାନ୍ ଜ୍ଞାନକର୍ମାନଧୀନୋ
ମାତଙ୍ଗୋଽପ୍ୟତ୍ର ସଙ୍ଗାତ୍ କ୍ଷଣମପି ମନସଃ ପ୍ରାପ ଚୈଦ୍ୟୋ ବିମୋକ୍ଷମ୍ ।।୪୬ ।।

ଭୂତେ ଭୂତେ ତ୍ୱମନ୍ତଶ୍ଚରସି ନରହରେଽନେକରୂପୋ ଯଥାର୍କ-
ସ୍ତୋୟାଧାରପ୍ରଭେଦାଦୁପହିତବପୁଷା ବସ୍ତୁଂତସ୍ୱେକ ଏବ
ପ୍ରତ୍ୟେକଂ ଯଃ ପ୍ରତୀତଃ ସ୍ଫୁଟମନୁମନୁଜଂ ଧର୍ମଭେଦଃ ସୁଖାଦିଃ
ସିଦ୍ଧୋଽସୌ ତତ୍ତଦନ୍ତଃକରଣଗୁଣ ଇତି ପ୍ରାହୁରାଚାର୍ଯ୍ୟବର୍ଯ୍ୟାଃ ।।୪୭ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଦାରୁବ୍ରହ୍ମନ୍ନତସ୍ତେ ପରମ୍ପରଣଂ ଯଦ୍‌ବହନ୍ତି ପ୍ରଧାନଂ
ନାନାକାରପ୍ରପଞ୍ଚପ୍ରଣୟନକଳୟା ଚେତନସ୍ଥଂ ନିମିତମ୍ ।
ସ ତ୍ୱଂ ସଦ୍ୱାନୁବୃତ୍ୟା ଭଜସି ଜଗଦୁପାଦାନଭାବଂ ବିଭୋ ଯଦ୍
ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତୈର୍ଣ୍ଣନାଭିପ୍ରଭୃତିଭିରୁଦିତଂ ତଦ୍ଭି ବେଦାଞ୍ଚଳେଷୁ ।।୪୮ ।।

ତ୍ୱଂ ଭୋ ଅମ୍ଭୋରୁହାକ୍ଷ ବ୍ୟତିଷଜସି ଗୁଣାନ୍ ଦୃଶ୍ୟଦୃଗ୍‌ଭାବସିଦ୍ଧା-
ନନ୍ୟୋଽନ୍ୟାଧ୍ୟାସଯୋଗଦ୍ୟୁ ତିମପି ସ ଭବାନେବ ବନ୍ଧଂ ଛିନତି ।
ହନିର୍ନୈତାବତା ତେ ଶରଣଦ କରୁଣାସାମ୍ୟବୁଦ୍ଧିପ୍ରସିଦ୍ଧେ-
ର୍ଜୀବାଦୃଷ୍ଟାନୁସାରାଦ୍ୱିଶସି ଖଳୁ ବଳକର୍ମବୈୟଥର୍ଯଭୀତଃ ।।୪୯ ।।

ଦୃଷ୍ଟା ମୁଷ୍ଟାତି ବୁଦ୍ଧିଂ ଭବତି ରତିମତିଂ ଗ୍ରାମ୍ୟଭୋଗାମାନୁରାଗା-
ଦାବେଗାନ୍ମାନସଂ ମେ ନ ସମଯମୟତେ ସାଧୁସଂକଞ୍ଚନାୟାମ୍ ।
ମାୟା ମାୟାତି ଚେତୋ ନ ବତ ତବ ପରଂ ଭାବମବ୍ୟକ୍ତହେତୁ
ନେତୁଂ ତାପଂ ସମଃ ତାଦନୁସରତି ପରଂ ମାମହଂକାର୍ ଏବ ।।୫୦ ।।

ତ୍ୱାଂ ସାଂଖ୍ୟାସ୍ୱତ୍ୱସଖ୍ୟାପରିକଳନପରାଃ ପୂରୁଷଂ ପଞ୍ଚବିଂଶଂ
ଶଂସନ୍ତୋ ଦୃଷ୍ଟସୃଷ୍ଟେତ୍ରିଗୁଣପରିଣତେରକ୍ଷରଂ ସାକ୍ଷୀଭୂତମ୍ ।
ବୈଚିତ୍ର୍ୟଚ୍ଛୋବହର୍ଷାଂଦୃନୁଭବବିଭବସ୍ୟାନୁଦେହଂ ବିଭିନ୍ନଂ
ଭୋଗାନାଂ ପ୍ରାକୃତାନାଂ ଗ୍ରହଣକୃତମୁଦାସୀନମାସୀନମାହୁଃ ।।୫୧ ।।

ହାହା ମୋହକୁଳୀନା ଦ୍ରବିଣଗଣକୁଷୋ ବେଦବିଦ୍ୟାନବଦ୍ୟାଃ
ସାଦୃଷ୍ଟାଶ୍ଚାତ୍ୟନିଷ୍ଠା କ୍ରତୁସୁକୃତକୃତୋ ଭାଗ୍ୟସୌଭାଗ୍ୟଭାଜଃ ।
ଶ୍ରଦ୍ଧାମଦ୍ଧା ଦଧାନାଃ ଶ୍ରୁତିଗଦିତଫଳେ ନୀଳଶୈଳେନ୍ଦ୍ରଚନ୍ଦ୍ରଃ
ଶ୍ରୀମତ୍ପାଦାରବିନ୍ଦାନଭିମୁଖମନସଃ ସନ୍ତତଂ ସସରନ୍ତି ।।୫୨ ।।

ଭାନୁର୍ଭାନୁଂ ନ ଧତ୍ତେ ଶିବଦ ତବ ପୁରଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରମା ଜାତଚନ୍ଦ୍ର-
ସ୍ତାରାଷ୍ଟୈତା ନ ତାରା ନ ଦହତି ଦହନଶ୍ଚଞ୍ଚଳା ଚଞ୍ଚଳାପି ।
ତ୍ୱତ୍ତେଜଃ ସିନ୍ଧୁବିନ୍ଦୂପଚିତନିଜରୁଚୋ ଚୋରୟନ୍ତି ତ୍ରିଲୋକୀ
ତତ୍ତ୍ୱଦ୍‌ଭାଭାସମାନଂ ଜଗଦିଦମଖିଳଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟତେ ସ୍ଥୂଳସୂକ୍ଷ୍ମମ୍ ।।୫୩ ।।

ଲକ୍ଷ୍ମୀଜାନେ ନ ଜାନେ ପରିଚରଣାବିଧିଂ ପାଦପଥୋଜଯୋସ୍ତ
ନାପି ଶ୍ରଦ୍ଧା ସମୃଦ୍ଧୟା ଶ୍ରୁତିଭିରଭିହିତଂ କର୍ମମୀମାସିତଂ ମେ ।
ଦାରୁବ୍ରହ୍ମୋପଯାତଂ ମମ ହୃଦୟପଥଂ ନୈବ ତତ୍ତ୍ୱଂ ତ୍ୱଦୀୟଂ
ତତ୍କାରୁଣ୍ୟଂ ଶରଣ୍ୟଂ ଯଦି ଭବତି ନ ତେଽନାଥନାଥାସ୍ମି ନାଥ ।।୫୪ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ହେରମ୍ଭଂ ନାବଲମ୍ବେ ନ ଭବମଭୟଦଂ ଭାବୟେ ଭାନୁମନ୍ତଂ
ନୈକାନ୍ତଂ ଚିନ୍ତୟେଽନ୍ତର୍ନ ଚ ତରିତୁମନାଃ ସର୍ବଦୁର୍ଗାଣି ଦୁର୍ଗାମ୍ ।
ତସ୍ମାତ୍କାରୁଣ୍ୟରାଶେ ତ୍ୱୟି ନିୟତମତିଂ ଦୀନମପ୍ୟନ୍ଧକାରେ-
ରାହୂତ୍ୟାରାଧନୀୟ ପ୍ରଭୁବରପତିତଂ ପାହି ମାମନ୍ଧକାରେ ।।୫୫ ।।

ଧନ୍ୟା ମନ୍ୟାମହେ ତେ ଜଗତି କତିପୟେ ଯେ ଜଗନ୍ନାଥଦେବଂ
ସୁପ୍ରୋତେ ସାଗରାମ୍ଭଃ ପ୍ଲୁତଧୁତକଲୁଷା ଦୃକ୍‌ପଥଂ ପ୍ରାପୟନ୍ତି ।
ନୂନଂ ନାନାପରାଧାନ୍ ଭଗବତି କୃତବାନ୍ ପ୍ରାପ୍ୟ ଗେହାଦିମୋହଂ
ସୋଽହଂ ନୀଳାଦ୍ରିନାଥାନନସରସିରୁହଂ ଯୋ ନ ପଶ୍ୟାମ୍ୟବଶ୍ୟଃ ।।୫୬ ।।

ନେତ୍ରଂ ନୈତଦ୍ୱିଚିତ୍ରଂ ଭବତି ଭବଦୃତେ ପୁଣ୍ୟଲାବଣ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି
ପୂର୍ତ୍ତେଷ୍ଟାଦୌ ଚ ଚେଷ୍ଟାଃ ପରିହରତି ରତିଃ କ୍ୱାପ୍ୟସଂସଜ୍ୟମାନା ।
ଚେତରଶ୍ଚେତସ୍ତତୋ ମେ ଭ୍ରମତି ଖଲୁ ନିରାଲମ୍ବନଂ ବସ୍ତୁଜାତେ
ହା ତେ ଦ୍ରକ୍ଷାମି ଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟାଳୟମୁଖକମଳଂ ନୀଳଶୈଳୈକବାହୋ ।।୫୭ ।।

କାରାଗାରେ ମୁରାରେ ଭବ ଇତି ଗଦିତେ ସନ୍ଦିତଃ କର୍ମପାଶୈଃ
ସୀଦନ୍ନାଶୈଶବଂ ତେ ଶରଣଦ ପଦୟୋର୍ନୈବ ନାମାପ୍ୟଗୃହ୍ଣାମ୍ ।
ତତ୍କାମାଦିପ୍ରମାଦୈରୁପହତମନସଂ ସଂଶୟାନଂ ପୁମର୍ଥେ
କସ୍ମିନ୍ନର୍ଥେ କୃପାବ୍ଧେ ପ୍ରବଣୟସି ଯତୀ ମୋଚୟେଃ କର୍ମଭିର୍ମାମ୍ ।।୫୮ ।।

ନୈଷାଂ ବିଦ୍ୟାନବଦ୍ୟାଭିଜନଧନମଦଃ ସମ୍ପଦଃ କମ୍ପନା ବା
ନେମେ ନେମେ ସମୃଦ୍ଧ୍ୟା ଗୁଣଗଣକୃତୟା ନୈତି ଭୀତିସ୍ତଥୈତାନ୍ ।
ଚୈତେଷାଂ ନାକଭୋଗେଷ୍ୱପି ସଜତି ମତିର୍ବିମତାଂ ଧୂତପାପା
ଯେଷୁ ତ୍ୱଂ ନୀଳଶୈଳାଳୟ ପରମକୃପାପାଙ୍ଗମଙ୍ଗୀକରୋଷି ।।୫୯ ।।

ତ୍ରୈବିଦ୍ୟୈରାଦିବେଦାଦ୍‌ଗଦଦ ଇତି ପରଂବ୍ରହ୍ମଦାରୁପବିଷ୍ଟଂ
ଯତ୍ରାନ୍ତର୍ବେଦିତବ୍ୟାନ୍ତରରହିତପରାନନ୍ଦ ଏବାନୁମାଦଃ ।
ତତ୍ର ଶ୍ରୀନୀଳଶୈଳାଧିପବପୁଷି ସତାଂ କେବ ଶଙ୍କାଙ୍କୁରାଣାଂ
ସମ୍ଭୂତଃ ସର୍ବସାଧାରଣମତିରୁଦୟେତ୍ କିଂ ନୁ ତସ୍ମିନ୍ନରାଣାମ୍ ।।୬୦ ।।

ସ୍ୱର୍ଭାନୋର୍ଭୀତିଦାୟୀ ପ୍ରମୁଦିତକମଳୋଽହର୍ନିଶଂ ଭାସମାନଃ
ପୂର୍ଣ୍ଣଃ କାମଂ କଳାଭିଃ କଳିକଲୁଷତମୋଧ୍ୱଂସକୋ ଧ୍ୱାନ୍ତମାତ୍ରଃ ।
ନିତ୍ୟଂ ନିର୍ଲକ୍ଷଣୋଽସାବଶିତଗିରିଦରୋଗୋଚରଃ ସର୍ବକାଳଂ
ତୀବ୍ରଂ ସଂସାରତାପଂ ପ୍ରଶମୟତି ନୃଣାମାଭୁତଃ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଃ ।।୬୧ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଭୋଗଂ ଦୁର୍ବାରରୋଗଂ ଭବଜମନୁଭବଂସ୍ତୀବ୍ରନିର୍ବିଣ୍ଣଚେତା
ନେତାରଂ ଲୋକସେତୋସ୍ତଦିଦମଭିମତଂ ଦେବ ଯାଚେ ଭବନ୍ତମ୍ ।
ତ୍ୱନ୍ନୁତିସ୍ଫୁତିହୃଷ୍ୟନ୍ନିଖିଳତନୁରୁହଃ ଶ୍ୱେତମସ୍ତ୍ୟାନ୍ତରାଳେ
ହିତ୍ୱାସୂନନ୍ତକାଳେ ତବ ଜଗଦଗଦଙ୍କାର ଯାସ୍ୟାମି ଲୋକମ୍ ।।୬୨ ।।

ଅର୍ଚାଚର୍ଚା ଯଦାସୀନ୍ନବତ ଭାଗବତଃ ପାଦୟୋଃ ପାବିନୀ ତେ
ବିତଂପ୍ରତଂ ପ୍ରଭୂତଂ ନ ଚ ଜଳଧିତଟେ ଭୂତୟେ ଭୂସୁରେଭ୍ୟଃ ।
ସେବାଦେବାଦୃତୈନ ବ୍ୟରଚି ସମୁଚିତାନୈବ ସର୍ବାତ୍ମନା ତେ
ତସ୍ୟେଦଂ କର୍ମଣୋ ମେ ପରିଣମନମଭୂଦ୍ଦୁର୍ଶନଂ ତେନ ଯେନ ।।୬୩ ।।

ଅନ୍ତଃ ପଶ୍ୟାମ୍ୟନନ୍ତକ୍ଷପିତକଳିମଳଧ୍ୟାନବର୍ମ୍ମାଧ୍ୱନୀନଂ
ରୂପେ ତଦୃଷ୍ଟପୂର୍ବଂ ଶିତିଶିଖରିଦରୀକେଶରୀନ୍ଦ୍ରାୟମାଣମ୍ ।
ଲୋକାତୀତଂ ତଥାପୀଶ୍ୱର ତବ ବିଭବଂ ଗୋଚରୀକର୍ତ୍ତୁଂକାମଂ
ସାନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦୈକକନ୍ଦଂ ତ୍ୱଦନୁଭବମୃତେ ଲୋଚନଂ ଶୋଚତୀବ ।।୬୪ ।।

ପୂଜାସମ୍ଭାରସମ୍ପନ୍ନ କିଳ ମିଳତି ମେ ନୈବ ଦାନାନି କାମଂ
ଦାତୁଂ ମେ ସ୍ୱାପତେୟଂ ନ ଚ ଚରିତୁମହଂ ତୀର୍ଥସାର୍ଥଂ ସମର୍ଥଃ ।
ନାପ୍ୟର୍ଥଃ ପ୍ରାର୍ଥନୀୟଃ କ୍ରତୁକୃତିଷୁ ମୟା ସାଧନାୟାସମିତେ-
ସ୍ତତେ ନାମାନି ଚିତେ ଶରଣଦ ଶରଣଂ ଯାମି ସୁଶ୍ଳୋକମୌଳେଃ ।।୬୫ ।।

କ୍ରୋଶନ୍ତଂ ସନ୍ତତଂ ମାଂ ଭବଭୟଶମନାନାଥନାଥେତି ତୀବ୍ରଂ
ତପ୍ତଂ ତାପତ୍ରୟେଣ ସ୍ରପୟସି ନ କୃପାପାଙ୍ଗପୀୟୂଷବର୍ଷୈଃ ।
ଦାରୁବ୍ରହ୍ମନ୍ନୁଦାରୋଚିତଚରିତମିଦଂ କିଂ ନୁ ତେ ଦୀନବନ୍ଧୋ
ନୂନଂ ଦେବୌଚିତୀଂ ତେ ପଟୁ ନଟତି ତମାମାଶୟେ ଦାରୁଣୋଽୟମ୍ ।।୬୬ ।।

ଜ୍ୟୋତିଷ୍ଟୋମାଦିନିଷ୍ପ୍ରଦମିଦମଚିରାଧ୍ୱଶ୍ୟତୋ ନଶ୍ୟଦଙ୍ଗଂ
ବିଦ୍ୱାନ୍ କଃ ସଂବିଦାନଃ ଶ୍ରୁତିଗଦିତଫଳେ ଶ୍ରଦ୍ଧାନୋଽନୁତିଷ୍ଠେତ୍ ।
ନୋଚେତ୍ତ୍ୱାଂ ଶାସ୍ତୟୋନେ ନିଜବଚନମୃତଂ କର୍ତ୍ତୁମେବ ପ୍ରବୃତ୍ତଂ
ନିତ୍ୟଂ ଦାନେ ଫଳାନାଂ ପ୍ରତିଭୁବମଜରଂ ଜାଗରୁକଂ ଲଭେତ ।।୬୭ ।।

ରାଜ୍ୟଂ ଭୋଜ୍ୟଂ ନ କିଞ୍ଚିତ୍କରମିବ ଗଣୟେ ପାର୍ଥିବପ୍ରାର୍ଥନୀୟଂ
ଯସ୍ମିନ୍ନୁନ୍ନତଚିତା ଇବ ନନୁ ମନୁଜା ଜାନତେ ନାର୍ଥଜାତମ୍ ।
ଲୋକାଚାରାନୁସାରାଚ୍ଛୁତିର୍ବାହିତମହଂ ଧର୍ବମାଳମ୍ବମାନୋ
ନିର୍ମାନୋ ନାଥ ନାହଂ ତବ ଚରଣମୃତେ ଭାବୟାମ୍ୟାତ୍ମନୀନମ୍ ।।୬୮ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଆବେଶଣ୍ଟେତସରଚେଦ୍ଧତ କୁତୁକବତଣ୍ଠାରୁତାରୁଣ୍ୟମୂର୍ତ୍ତେ-
ର୍ଦ୍ଦୋଳାୟାଂ ତେ ବସନ୍ତୋତ୍ସବମନୁଭବତଃ ଫଲ୍ଗୁମୁଷ୍ଟିଃ କ୍ଷିପଭିଃ ।
ଗୋବିନ୍ଦାମନ୍ଦଲୀଳୋଲ୍ଲାସବିଷୟରସେ ମାନସେ ମାମକୀନେ
ନିତ୍ୟଂ ତଂ ସ୍ମୂୟମାନେ ବଳତି ମମ କଥଂ ସନ୍ନିଧାତୁଂ ନ ଚିତମ୍ ।।୬୯ ।।

ଜ୍ୟେଷ୍ଠାୟାଂ ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀ ଭବତି ଯଦି ଯୁତା ସା ଗରିଷ୍ଠା ତିଥିନାଂ
ତସ୍ୟାଂ ଶ୍ରୀନୀଳଶୈଳପ୍ରଭୁମୁପଚରିତଂ ରାଜରାଜୋପଚାରୈଃ ।
ପଶ୍ୟେତ୍ସନ୍ତୋଷୟତ୍ନ୍ୟାପ୍ଳୁତତନୁମଖିଳାନନ୍ଦନଂ ଚନ୍ଦନାକ୍ତଂ
ସୋଽୟଂ ନ କିନ୍ନଭୂମିଂ ପୁନରପି ଲଭତେ ମାତୃଗର୍ଭୋଦକେନ ।।୭୦ ।।

ଯାତ୍ରା ତେ ନୈକନେତ୍ରୋଦୟଫଳମବନୀମଣ୍ଡନଂ ଗୁଣ୍ଡିଚାଖ୍ୟା
ବିଖ୍ୟାତା ପିଷ୍ଟପେଷୁ ତ୍ରିଷୁ ଦୁରିତରୁନ୍ନୂଳିନୀ ସ୍ୱର୍ଦ୍ଧୁନୀବ ।
ନାମ୍ନାପୀୟଂ ପୁନାନା ତବ ପଦକମଳଂ ମୂଳମାଳମ୍ବମାନଂ
ଯାନାୟାସେନ ଲୋକଂ ନୟତି ନରହରେ ଲୋକତା ତାବକୀନମ୍ ।।୭୧ ।।

ହିତ୍ୱା ତ୍ୱାଂ ଦେବଦେବ ବହୁଜନୁସି ସଦାନନ୍ଦନାନ୍ଦୀକରୋଽହଂ
କିଂ ରାଜ୍ଞାଂ ବିଜ୍ଞମାନାମନିତନିଜହିତୋ ବାଳିଶୋ ବସ୍ତୁତସ୍ତୁ ।
କୋ ବା ଦୋଷୋ ମମୈବ ପ୍ରଭବତି ହି ଭବାନ୍ ପ୍ରେରକୋ ବୃଦ୍ଧିବୃତ୍ତେ
ରିତ୍ୟୁଦ୍‌ବେଗୋ ଧ୍ରୁବଂ ତେ ହରିହରି ଶରଣ କିଂ ନ ଶାଳୀନତୈବ ।।୭୨ ।।

ଦୃଶ୍ୟଂ ବିଶ୍ୱଂ ଯଦେତଦ୍ଵିଳସତି ତଦହୋ ଯୋଽଣୁରୁପେଣ ଗର୍ଭେ
ବିଭ୍ରାଣଃ ସୂକ୍ଷ୍ମବୀଜାନ୍ତରଗବଟମହାଶଖି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଦୃଷ୍ଟ୍ୟା ।
ଶେତେ ନିଦ୍ରାଣଶକ୍ତିଃ ସୃଜତି ଚ ସମୟେ ତଦ୍ ଯଥାବସ୍ଥନୀତୌ
ନୈତଂ ଦ୍ୱୈତପ୍ରପଞ୍ଚେ ଜନକମନୁଭଜେତ୍କୋ ଜନୋ ଚେତ୍କୃତଘ୍ନଃ ।।୭୩ ।।

ଜାନନ୍ତୋଽନନ୍ତ କେଚିନ୍ନ ବିଷୟମତୟୋନନ୍ୟସାଧାରଣଂ ତ୍ୱାଂ
ତାଂ ତାଂ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସମୃଦ୍ଧା ବିବିଧଫଳରୁଚୋ ଦେବତାମର୍ଚ୍ଚୟନ୍ତି ।
ତ୍ୱଂ ତ୍ୱେତେଷାଂ ପୁମର୍ଥଂ ପରମମବିଦୁଷାଂ ତଂ ତମର୍ଥ ତଦା ଯେ
ଦାନେନାମାତ୍ମଭୂତଃ କଳୟସି କୃପୟା ଚିତଶୁଦ୍ଧି କ୍ରମେଣ ।।୭୪ ।।

ଧାନ୍ୟାତୀତଂ ପରଂ ଯତ୍ପ୍ରକୃତିପୁରୁଷୟୋର୍ନିର୍ବିଶେଷଂ ପ୍ରମାଣା-
ଦସ୍ତୀତ୍ୟେବୋପଲବ୍ଧଂ ତଦନୁଭବମୃତେ କ୍ଲିଶତାଂ ଯୋଗନିଷ୍ଠୈଃ ।
ଆସ୍ମାକିନଂ ତୁ ଚେତୋ ଜଳଦରୁଚିତଡିତ୍ପୁଞ୍ଜବାସୋବସାନେ
ଶୋଭାସମ୍ପନ୍ନିଧାନେ ସ୍ଥିତମସିତଧରାଧୀଶ୍ୱରେ ସର୍ବଭାବମ୍ ।।୭୫ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ତୋଷଂ ନେ ଚେତସଶ୍ଚେଦ୍ ବିତରସି ନ ହରେଃନାରତଂ ଦ୍ୱୟ୍ୟନନ୍ତେ
ବିଦ୍ୱେଷଂ ତର୍ହି ଦେବ ପ୍ରଦିଶତମନିଶଂ ନନ୍ୱକିଂଚିକ୍ରରାୟ ।
ଯେନାସାବୌଗ୍ରସେନରଜନିଚରପତିଶ୍ଚିନ୍ତୟସ୍ତ୍ୱକ୍ରଥାନା-
ମତ୍ୟନ୍ତାଭ୍ୟାସଯୋଗାଦଖିଳମପି ଜଗତ୍ ତ୍ୱନ୍ମୟଂ ପଶ୍ୟତି ସ୍ମ ।।୭୬ ।।

ଜାନେ ନାନାବତାରାନ୍ ପ୍ରଥୟସି ପୃଥିବୀମଣ୍ଡଳଂ ମଣ୍ଡୟିଷ୍ୟନ୍
ମାଙ୍ଗଲ୍ୟୈର୍କୀର୍ତ୍ତିମାଲ୍ୟୈ କିଳ ସକଳଦିଗାମୋଦଭିର୍ଲୋକବନ୍ଧୋ ।
ନୋଚେତ୍ସଙ୍କଳ୍ପମାତ୍ରାଦୁପନମତି ଧରାଭାରହୃତ୍ୟାଦିକୃତ୍ୟେ
ବିଦ୍ୱଦ୍ଭିର୍ଦେହଯୋଗୋ ଭବତି ନନୁ କଥଂକାରମଙ୍ଗୀକ୍ରିୟେତ ।।୭୭ ।।

ଶ୍ରଦ୍ଧାସୂତ୍ରେଣ ବଦ୍ଧା ପ୍ରଭୁବର ଭବତା କର୍ଣ୍ଣଧାରେଣ ପାରଂ
ସାରମ୍ଭଂ ପ୍ରାପ୍ନୁବାନା ନୟନିପୁଣମତିକ୍ଷେପଣିକ୍ଷେପଣୀୟା ।
ଭୂୟାଦାଲମ୍ବନଂ ମେ ଚପଳଫଳକୃତେ କର୍ମଣେଃଦୃଷ୍ଟବାତୈ-
ର୍ନୃତ୍ତାନୁତାରୟନ୍ତୀ ଭବସଲିଳନିଧେ ଭକ୍ତିରେଷା ପରାଂସ୍ତେ ।।୭୮ ।।

ଲୋକେ ଲୋକେ ଯଦୀୟଂ ଜୟତି ଖଳୁ ମହାପାବନଂ ଧାବନାମ୍ଭୋ
ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନା ଶମ୍ଭୋରତୀବାଦୃତମମୃତପଦାରୋହସୋପାନବୀଥୀ ।
ଆନନ୍ଦାମ୍ଭୋଧିମମ୍ଭୋରୁହନୟନଭବନ୍ନାୟୟା ମୃଢ଼ଚିତ-
ସ୍ତତେ ପାଦାରବିନ୍ଦଂ କତିମିହ କତମୋ ନାଭିଲକ୍ଷ୍ୟେନ୍ନନୁଷ୍ୟଃ ।।୭୯ ।।

କଳ୍ପାଦାବଦ୍ୱିତୀୟେ ତ୍ରିଜଗତି ଜନିତଃ ସର୍ବଲୋକେଶଯାନୀ
ଜାନୀୟା ମେ ନିଦାନଂ କିମିତି ବହୁଯୁଗ୍ମଃନେହ ସଂବାରିମଗ୍ନଃ ।
ତସ୍ମୈ ଶ୍ରୀ ନାନ୍ତରାୟ ସ୍ୱୟମହହ ଭବାନ୍ ବେଧସେ ନାଭିପଦ୍ମା-
ସ୍ଥାନସ୍ଥାୟୈବ ତସ୍ମେ ବରଦ ତବ କୃପା କଂ ନ ଦତ୍ତେ ପୁମର୍ଥମ୍ ।।୮୦ ।।

ଭୂରେଷା ଭୂରିଭୂଭୃଜ୍ଜଳନିଧିବଳୟାକ୍ରାନ୍ତପର୍ଯ୍ୟନ୍ତଭାଗା
ନାଗାଧୀଶସ୍ୟ ଯସ୍ୟୋନ୍ମଣିକିରଣକଣାମଣ୍ଡଳେ ଲକ୍ଷ୍ୟତେଃଣୁଃ ।
ସୋଃୟଂ ନଃ ସର୍ବଶସ୍ତ୍ରୋତ୍ତମତମଭଗବଦ୍ଭଦ୍ରତନ୍ତ୍ରୋପଦେଷ୍ଟା
ଦଦ୍ୟାଦିଷ୍ଟାନ୍ୟନନ୍ତଃ ପରମପଦଗତୌ ସଂପ୍ରଦିଷ୍ଟାନ୍ୟୃଷିଭ୍ୟଃ ।।୮୧ ।।

ବ୍ରହ୍ମାଦ୍ୟା ଲୋକପାଳାସ୍ତ୍ରିଦଶପରିବୃଢଂ ମନ୍ଦତାରୁଢ଼ଚିତା
ଆୟତା ଯତ୍ର ରାତ୍ରିଂଦିବମବଶଘଟୀୟନ୍ତ୍ରବତ୍ପର୍ଯ୍ୟଟନ୍ତି ।
ମାୟାଖ୍ୟାମୋଘଶକ୍ତିଂ ଜଗଦୁଦୟଳୟସ୍ଥିତ୍ୟୁଦୀତାଂ ମୁରାରେଃ
କଳ୍ପାନ୍ତେ ଯୋଗନିଦ୍ରାଂ ଫଣିବରଶୟନେ ତାଂ ସୁଭଦ୍ରାଂ ନତୋଃସ୍ମି ।।୮୨ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଚକ୍ରଂ ନକ୍ରେନ୍ଦ୍ରକାୟପ୍ରମଥନବିଗଳଦ୍ରକ୍ତଧାରାଳଧାରଂ
ଦୀପ୍ତାରଂ ଦୈତ୍ୟବୀରେନ୍ଧନଦହନସମାରମ୍ଭସମ୍ବର୍ତ୍ତକାଗ୍ନିମ୍ ।
କଳ୍ପାନ୍ତଧ୍ୱାନ୍ତବିଧ୍ୱଂସନପଟିମନଟଚଣ୍ଡମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡକୋଟି
ଶୌଟୀୟଂ କୈଟଭାରେଃ ପ୍ରହରଣମପରିଶ୍ରାନ୍ତମନ୍ତର୍ନତୋଽସ୍ମି ।।୮୩ ।।

ଲଷତ୍ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀମଦମୁଦିତମହାବୀରଦୈତେୟଭୂଭୃ-
ନ୍ନିଦ୍ରାସମ୍ଭବିଦ୍ରାବଣନିପୁଣସମାରମ୍ଭନିନାଦମ୍ ।
ଅଚ୍ଛସ୍ୱଚ୍ଛଂ ପ୍ରକୃତ୍ୟା ମଧୁମଥନ ଭବନ୍ନିତ୍ୟସଂଯୋଗଧନ୍ୟଂ
ଶଙ୍ଖଂ ତେ ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟଂ କରକମଳମିଳଦ୍ରାଜହଂସଂ ନତୋଽସ୍ମି ।।୮୪ ।।

ପ୍ରୌଢ଼କ୍ଷେପାନୁରୁପୋପ୍ଲୁତନନିପତନୈର୍ଦ୍ଦାନବାନୀକପାନା-
ମଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗଭଙ୍ଗସ୍ରୁତବହଳବସାପଙ୍କଲେପାଙ୍କଲକ୍ଷ୍ମୀଃ ।
ପ୍ରେମସ୍ଥେମାସ୍ପଦଂ ତେଽଶିତଧରଣିଧରାଧୀଶକୋନାଶଭୀତେଃ
ପାତାନ୍ନେତ୍ରାନ୍ତପାତା ହିତଭୁବନଜନାମୋଦକୌମୋଦକୀ ନଃ ।।୮୫ ।।

ସଂଫୁଲ୍ଲଂ ସର୍ବକାଳଂ ପ୍ରମୁଦିତଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତଭୃଙ୍ଗାନ୍ତରଂ ତତ୍
ଲୀଳାପଦ୍ମଂ ମୁରାରେଃ କରସରସିରୁହପ୍ରସ୍ଫୁରତ୍ପ୍ରୌନରୁତୟମ୍ ।
ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦୁର୍ବାସନାଂ ମେଽପନୟତୁ ନିବିଡ଼ାଂ ସନ୍ତତଂ ସନ୍ନିଧାନା-
ଦାରାଦାଘ୍ରାୟ ଗନ୍ଧଂ ଯଦୁଦିତମସୁରସ୍ତୈଣଗର୍ଭାଃ ପତନ୍ତି ।।୮୬ ।।

ପୁଣ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରେଷୁ ଯନ୍ନ ଭ୍ରମଣମକୃଷି ତେ ପାଦପୂତେଷୁ ପୂର୍ବଂ
ଗୁର୍ବାଦୀ-ନ୍ଦୁର୍ବିନୀତୋ ଯଦହମୁପନତୋ ନୈବ ଦୈବେନ ହୀନଃ ।
ଆନନ୍ଦ ତ୍ୱାମବିନ୍ଦନ୍ନହମହମିକୟା ଦୁର୍ଜନୈସ୍ତର୍ଜ୍ଜ୍ୟମାନ-
ସ୍ତେନ ଭ୍ରାମ୍ୟାମି କାମ୍ୟାଭିମୁଖମତିରଳଂ ଯତ୍ର କୁତ୍ରାପି ନ ସଃ ।।୮୭ ।।

ପ୍ରାପଂ ସଂସାରତାପଂ ନିରବଧିମଧିକଂ ତେନ ଚିତଂ ନିବୃତଂ
ଚିତ୍ର ଭୂୟଃ ପ୍ରବୃତଂ ଭବତି ଭବସୁଖାଭାସାମାତ୍ରେ ମମାତ୍ର ।
ଇତ୍ଥଂ ଦୁସ୍ଥ୍ୟୋଽସ୍ୟ ହେତୁଂ ନ ଚ ନିରଚିନବଂ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ କୋ ବା
ମାୟା ତେ ମୋହୟନ୍ତୀ ଜଗଦରଣମୃତେ ତ୍ୱାଂ ତରୀତୁଂ ସମର୍ଥଃ ।।୮୮ ।।

ବନ୍ଦେ ନୀଳକ୍ଷମାଧ୍ରୋଦିତରୁଚିରଶିରଶ୍ଚାରିସାରଙ୍ଗନାଭଂ
ପଦ୍ମାସଦ୍ମାପନୀତପ୍ରଳୟଶିଖିଶିଖାଚକ୍ରଦିବ୍ୟାସ୍ତ୍ରଧାରୀ ।
ଯୋଗୀଧ୍ୟାନାୟନଙ୍ଗଂ ସକଳମଳହରଦ୍ୟୋତଧାମାତିଚଣ୍ଡ
ରୁଦ୍ରାସ୍ତଂ ବୀରଭୋଗି ପ୍ରମିତମିହପଦଂ ନାକପଦ୍ମାରବାଦୋ ।।୮୯ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଆସ୍ୟଂ ନିର୍ଣାନିଛାନଃ କରକମଳପୁଟାମ୍ଭୋ ମନୁଷ୍ୱା
ଛାନନ୍ଦତାବଧାନଂ ଜଳନିଧିମନନୟପ୍ରାରନିର୍ବନ୍ଧପୂର୍ବମ୍ ।
କାଳେଽଥାପ୍ୟରଣ୍ଡଂ ଯଦି ଛଳବିହୃତିପ୍ରୀତିରାର୍ତ୍ତୈକବନ୍ଧୋ
କିଂ ମେ ନୋରୀକରୋଷି ତ୍ୱମମଳକମଳେ ମାନସେ ମୀନଲୀଳାମ୍ ।।୯୦ ।।

ଯୋ ଦୈବ୍ୟାଦିତ୍ୟବୀରାକୁଳଶଜଳନିଧେର୍ମନ୍ଥନେ ଦତ୍ତଚିତ୍ତା
ନ୍ମଜ୍ଜନ୍ମନ୍ଥାନଶୈଳାଦ୍ଧରିତତରଫଳାଧାନତୋଽନୁଗ୍ରହୀତୁମ୍ ।
ପୃଷ୍ଠେନାଧତ୍ତ ଗୋତ୍ରଂ କମଠତନୁରହୋ ତସ୍ୟ ତେ କୋ ନୁ ଭୂଯାନ୍
ଭୂଯାନ୍ନେ ଧାରଣେନ ପ୍ରଭୁବରଧରଣୀଧୂର୍ବହସ୍ୟାପି ଭାରଃ ।।୯୧ ।।

ଭୂୟୋମାରେଣ ଲୋକତ୍ରୟଳୟଜଳଧି ଗାମଧୋଽଧଃ ପ୍ରଯାତାଃ-
ମୁଦ୍ଧର୍ତ୍ତୁଂ ଯଃ ପ୍ରୟସ୍ୟନ୍ନଳିନମପି ଭବାନ୍ଦ୍ରାଗହନ୍ନାଦିଦୈତ୍ୟମ୍ ।
ନୂନଂ ଲୁନେନ୍ଦ୍ରଶତ୍ରୋଽଖିଳଭୁବନପତେସ୍ତସ୍ୟ ତେ କୋଳମୂର୍ତ୍ତି-
ରେଷାଦେ ବେଶେଶୈଳୀଶୀତିଶିଖରିଦରୀଗୋଚରୋ ଯଦ୍ୱିହାରଃ ।।୯୨ ।।

ଉଦ୍ୟଦ୍ଦୈତ୍ୟେନ୍ଦ୍ରକୋପଜ୍ୱଳଦନଳଶିଖାକ୍ରାନ୍ତବକ୍ତ୍ରାନ୍ତରାଳଂ
ପ୍ରହ୍ଲାଦପ୍ରେମଗୃହ୍ୟାସ୍ମିତଲଳିତକୃପାପାଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀଟଧାନମ୍ ।
ସାଧୁନାଂ ପ୍ରୀତିଦାୟି ପ୍ରତିଭୟମସତାମିତ୍ୟହୋ କଳ୍ପିତଂ ତେ
ରୂପଂ ତଦ୍ୱିଶ୍ୱରୂପସ୍ଫୁଟମୃମୟରସାଲମ୍ବନଂ ନାରସିଂହମ୍ ।।୯୩ ।।

ନୋଚଦ୍ଧ୍ୱଂ ଯାଚମାନଃ ଶ୍ରୟତି ନିଜମିତି ବ୍ୟଞ୍ଜୟନ୍ନଞ୍ଜନାମ
ପ୍ରତ୍ୟାଦେଶେ ଚ ଦୋଷାନମିଳକ୍ଷିତଫଳପ୍ରାପ୍ତିତୋଷଂ ଚ ବିଦ୍ୱାନ୍ ।
ଯସ୍ତ୍ୱଂ ପାପସ୍ତ୍ରିପାଦୀ ଭୁବମବନିଭୁଜସ୍ତସ୍ୟ ଦେବୋଚିତ ତେ
ଦାତୁଂ ଦ୍ୱୈକଂ ପଦଂ ନଃ କିମୁ କପଟବଟୋ ଗୁବିଦଂ ଦୁର୍ବିଧତ୍ୱମ୍ ।।୯୪ ।।

କୃତ୍ୱା ତିସ୍ରଃ ପ୍ରକୃତ୍ୱଃ କ୍ଷମିତବହୁଶତକ୍ଷତ୍ରିୟାଂ ବିଶ୍ୱଧାତ୍ରୀଂ
ପ୍ରାଦାସ୍ତ୍ୱଂ କସ୍ୟପାୟ ସମୟରହିତମନା ଯଦ୍ୱିନା ବେଶଲେଶମ୍
ଭାରଂ ବିଶ୍ୱମ୍ଭରାୟାଃ ସ୍ଫୁଟମୁପଗମୟନ୍ ସ୍ମିତଶିତାଂଶୁକୀର୍ତ୍ତି-
ର୍ବୀରାଣାଂ ସମ୍ମତାହୋ ଭୃଗୁତିଳକମହୋଦାରତା ତାବକୀୟମ୍ ।।୯୫ ।।

ସୀତାନାଥାବତାରପ୍ରଭୁବରପରମପ୍ରେମଭାଜସ୍ତ୍ୱୟୀଶେ
ବାସ୍ତବ୍ୟାନ୍ କୋସଳାୟାଂ ସକଳତନୁଭୃତୋ ବିଭ୍ୟତସ୍ତ୍ୱଦ୍ୱିୟୋଗାତ୍ ।
ଯଦ୍ୱତ୍ତଦ୍ୱନଭିଜ୍ଞାପି ସମଗମୟୋଽକୁଣ୍ଠବୈକୁଣ୍ଠଲୋକଂ
ସୌଽୟଂ ତେ ପ୍ରାଭବାଣାମୁପରି ଖଳୁ ନରୀନର୍ତ୍ତିକାରୁଣ୍ୟରାଶିଃ ।।୯୬ ।।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଯସ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡପିଣ୍ଡଂ ସ୍ଫୁଟମଟତି ଫଟାସୀମ୍ନି ସିଦ୍ଧାର୍ଥରୂପଂ
ଯସ୍ୟାନନ୍ତସ୍ୟ ଲୋକତ୍ରୟମୁଦରଦରୀଗୋଚରୀଭାବମେତିଂ ।
ଉତ୍ସାହସ୍ତସ୍ୟ ନାଗାହ୍ବୟନଗରସମୁତ୍ପାଟନେ ଦେବ ଚେତ୍ସ୍ୟାତ୍
ସଂଖ୍ୟାବନ୍ତସ୍ତଦେତତ୍କଥାମିବ ଭବତଃ ପୌରୁଷଂ ସଂଚରନ୍ତଃ ।।୯୭ ।।

ମୋହାର୍ଥଂ ହୈତୁକାନାଂ ବିଧିବିହିତବଧେ ଦୂଷଣଂ ଭାଷମାଣେ
ନିର୍ବାଣୋପପ୍ଳବେନ କ୍ଷଣିକମିତି ମତଂ ଦର୍ଶୟନ୍ ସୋପପତ୍ତିମ୍ ।
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷାପହ୍ନବେନ ବ୍ୟବହୃତସମୟେଽପ୍ୟର୍ଥବୈତଥ୍ୟବାଦୀ
ପୁଷ୍ଣନ୍ କୃଷ୍ଣାନୁକମ୍ପାଧନମସି ସୁଗତୋ ଦୁର୍ଗତସ୍ତେନ କିଂ ନଃ ।।୯୮ ।।

ଶୁଣ୍ଡାଦଣ୍ଡପ୍ରଚଣ୍ଡପ୍ରକଟଭୁଜନଟନ୍ମଣ୍ଡଳାଦୋଗ୍ରପାତ-
ଛିନ୍ନମ୍ଳେଚ୍ଛୀତ୍ତମାଙ୍ଗାବଳିରଳମବନୀଧର୍ମରକ୍ଷାକୃତେ ତ୍ୱମ୍ ।
ଲୋକସ୍ତୁ ସୋକବୁଦ୍ଧ୍ୟାନୁଚିତମପି ବଦନ୍ନାଥ ନୈବାନୁଯୋଜ୍ୟୋ
ଦୌର୍ଜ୍ୟନ୍ୟାଦନ୍ୟକଳ୍କକ୍ଷପଣନିପୁଣ ଯଃ କଳ୍କିନଂ ତ୍ୱା ବ୍ରବୀତି ।।୯୯ ।।

ଶାନ୍ତାନାଂ ସ୍ୱାନ୍ତପଙ୍କେରୁହକୁହରଚରଚଞ୍ଚରୀକାୟମାଣା
ବିଭ୍ରାଣା ମାଧୁରୀଣାମଧିଧରଣିଚମତ୍କାରସବସ୍ୟ ସାରମ୍ ।
ଉନ୍ମୀଳନ୍ନୀଳରତ୍ନୋଚ୍ଚୟରୁଚିରାଦାରବୀଦାନବାରେ
ମୂର୍ତ୍ତିର୍ମଙ୍ଗଲ୍ୟକୀର୍ତ୍ତିର୍ମମ ହୃଦି ସୁମନଃ ସ୍ରଗ୍ଧରା ସାବିରାସ୍ତାମ୍ ।।୧୦୦ ।।

ଶ୍ରୀମନ୍ନୀଳାଚଳଧୀଶ୍ୱରଚରଣଯୁଗେ ନିତ୍ୟଦତ୍ତାବଧାନୋ
ନିତ୍ୟାନନ୍ଦାଭିଧାନୋ ରଚୟତି ଚୟନି ଯଚ୍ଛତଂ ପଦ୍ୟକାନାମ୍ ।
ଏତେନ ସ୍ତୂୟମାନୋ ବିତରତି ଭଗବାନ୍ନୀଳଶୈଳେନ୍ଦ୍ରଚନ୍ଦ୍ରଃ
ସାନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦସ୍ୱଭାବାଂ ଭବଦବଦହନାନନ୍ତସଂତାପଶାନ୍ତିମ୍ ।।

।। ଶ୍ରୀନୀଳାଦ୍ରିନାଥଶତକଂ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣମ୍ ।।

କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଜଣେ ସମର୍ପିତପ୍ରାଣ କବି । ପରଂବ୍ରହ୍ମ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ଏହି ଶତକମ୍‌ଟି ଏକ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ରଚନା । ଏହାର ଭାବ ଗମ୍ଭୀର । ଭାଷା ମଧ୍ୟ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ଭଗବାନ ନୀଳଶୈଳଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ମହିମା ଓ ମହତ୍ତ୍ୱକୁ ପ୍ରତିପାଦନ କରି କବି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଚିର ଯଶସ୍ୱୀ ।

◆◆◆

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପଞ୍ଚମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟ

ନୟାଗଡ଼ ବଘେଲ ରାଜବଂଶ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ସଫଳତା ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କ କୃତିତ୍ୱ ପ୍ରଶଂସାଯୋଗ୍ୟ । ନୟାଗଡ଼ ରାଜବଂଶର ଷଡ଼ବିଂଶତମ ରାଜପୁରୁଷ ହେଉଛନ୍ତି କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା । ସେ ନୟାଗଡ଼ର ରାଜନ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲେ ଅନ୍ୟତମ ବିଦ୍ୱାନ ବ୍ୟକ୍ତି । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ରାୟପୁରର ରାଜକୁମାର କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କର ରାଜତ୍ୱ କାଳ ହେଉଛି ୧୯୩୩ ରୁ ୧୯୪୮ ମସିହା । ସେ ୨୨ ବର୍ଷ ବୟସରେ ରାଜ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିଥିଲେ । ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାପରେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ସହ ମିଶିଲା । ରାଜତନ୍ତ୍ର ଲୋପ ପାଇଲା । ତେଣୁ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଅଧିକାଂଶ ସମୟ କଟକରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । ସେ ଶେଷ ଜୀବନରେ ଦୀର୍ଘ ସମୟ ଅସୁସ୍ଥ ରହିଲେ ଏବଂ ଅନନ୍ତର ଓଡ଼ଗାଁରେ ବିରାଜିତ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରଘୁନାଥ ଜୀଉଙ୍କର ଶରଣାପନ୍ନ ହେଲେ । ଏହି ସମୟରେ ସେ ରାମାୟଣର ବିଷୟକୁ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ରଚନା କଲେ । ସରଳ ଓ ସୁବୋଧ୍ୟ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ସେ ରଚନା କଲେ "Foot Prints of Sri Ram" । ଏହା ଓଡ଼ିଶା ମିଶନ୍‌ପ୍ରେସ୍ କଟକରେ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ ୬୫ ଗୋଟି ଅଧ୍ୟାୟ ସନ୍ନିବେଶିତ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ରାଜାସାହେବ 'RAMA NAMA'- 'Its effects' ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଲେଖିଛନ୍ତି- "The Letter (RA) means Agni (Fire). The Letter (A) means Tapan (Sun). The

Raja K.C. Singh Mandhata

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

letter (MA) means Chandra (Moon). Thus the word Rama is the sum total sum of these gods- Agni, Tapana and Chandra. Agni Brahmaa, the creator, Vishnu, the Preservor, and Shiva, the destroyer originate from the word Rama. So by uttering the word Rama one worships all the three gods together"

ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟଟି ହେଉଛି "Magnetic force of the word Rama" ଏଥିରେ ରାଜାସାହେବ ପ୍ରଥମେ ଓଡ଼ଗାଁ ଠାରେ ବିରାଜିତ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ଜୀଉଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ଆରତି ଦୃଶ୍ୟକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି- "With the decay of darkness, and the approach of dawn, when the Mangala Arati circulates around the image of Lord Raghunath, Odagaon, accompanied by the incantation of the Mahamantra by the priest, in a spontaneous magnetic tone springing out from the core of his heart, and the resplendent reflecton on the locket over the chest of the image of Lord Raghunath capturing the imagination of the devotee, and illuminating his soul with its lustre, the heart, and soul of the devotee is lifted to a higher region of imaginary bliss. The jewel that beauties the chest of Lord Raghunath and removes the darkness of ignorance of the devotee's mind is the symbol of the Kaustubha Mani." ଲେଖକ ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ କୌସ୍ତୁଭମଣି ବିଷୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ।

ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟଟି ହେଉଛି "Odagaon Raghunathjew" ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ଲେଖକ ଓଡ଼ଗାଁ ପ୍ରାଚୀନକାଳରେ ଅତ୍ରିମୁନିଙ୍କ ଆଶ୍ରମ ଥିଲା ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି- The village Odagaon is said to have been in olden times the thick forest area where Atri Muni had his hermitage. In their forest life Rama, Lakshman and Seeta happened to come there and received the cordial hospitality of the said sage. His wife Anasuya consoled Ma Seeta by giving her necessary instructions of leading an ideal

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

chaste and virtous life. Seeta being much younger to her, showed her due respect and welcomed her instructions and begged her blessings to pass the ideal life of fourteen years of exile. The Amalanavastra was given to Ma Seeta by the wife of the sage, that could guard the body against cold, rain, fire and the like. The Salagram of Raghunath was being worshipped here since years long gone by."

ଓଡ଼ଗାଁଠାରେ ବିରାଜିତ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଓ ସୀତା- ଏହି ଜୀଉ ତ୍ରୟଙ୍କର ସ୍ଥାପନକର୍ତ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି ନୟାଗଡ଼ ରାଜାଙ୍କର ଦେବାନ ବୈରାଗୀ ବେବର୍ତ୍ତା ପଟ୍ଟନାୟକ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀଜୀଉମାନଙ୍କର ପଦ୍ମ ପୃଷ୍ଠରେ ଲିଖିତ ଅଛି-

''ଶକାବ୍ଦ ଶର ମାଙ୍ଗଲ୍ୟେ ଋତୁଶ୍ଚଉଡ଼ନାୟକଃ
ରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣଃ ସଂସ୍ଥାପ୍ୟ ବୈରାଗୀ ପଟ୍ଟନାୟକଃ ।

ଅର୍ଥାତ୍ ଶର ହେଉଛି ୫, ମାଙ୍ଗଲ୍ୟ ହେଉଛି ୮, ଋତୁ ୬ ଏବଂ ଉଡ଼ୁନାୟକ ୧ । ଏହିପରି ହେଲା-୫୮୬୧ । କିନ୍ତୁ 'ଅଙ୍କାନାଂ ବାମେନ ଗତିଃ' । ତେଣୁ ଏହା ହେବ ୧୬୮୫ ଶକାବ୍ଦ ବା ୧୭୬୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ । ସୁତରାଂ ୧୭୬୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଓଡ଼ଗାଁଠାରେ ଶ୍ରୀରାମ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଓ ସୀତାଙ୍କ ବିଗ୍ରହ ସ୍ଥାପିତ ହେଲେ । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଏଠାରେ ଶାଳଗ୍ରାମ ପୂଜା ପାଉଥିଲେ ବୋଲି ପୁରୁଖା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କହନ୍ତି । ଏକଦା ଏହା ଥିଲା ଅତ୍ରିମୁନିଙ୍କର ଅନ୍ୟତମ ପୀଠ ।

ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଲେଖକ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ- "Raja Binayak Singh Mandhata had a Diwan by the name of Bairagi Bebarta Patnaik whose residence was very close to the royal palace in the town of Nayagarh. Sri Patnaik was a great devotee of Raghunath Jew. One night in a dream he was directed by Raghunath (Rama), Lakshman and Seeta who appearing before him asked him to construct their images of the Daru of the tree that stood behind his residence within his compound. He was further instructed

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

to have a look at them and remember their exact appearance and dierct the artist to construct the images avoiding all possible inacuracy. Sri Patnaik waking up, was overjoyed and felt lively at the divine presence. He appeared before the Ruler and related to him the story of his singular dream. The tauchy story acted in the mind of the Ruler just like fire when put together. Enlivened with spiritual elevation the Ruler felt one and the same with Diwan. It is also said that Sri Patnaik himself gave the finishing touch in the making of those images. A temple was built at Odagaon during the reign of Raja Narayan SIngh Mandhata."

ଓଡ଼ଗାଁ ରଘୁନାଥଙ୍କ ମହିମା ସମ୍ପର୍କରେ ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- Kabisamrat Upendra Bhanja, the renowned Oriya poet, the son-in-law of the Raja of Nayagarh, by practising Rama Taraka Mantra at Odagaon temple had three missions fulfilled for whose attainment he had come down from Ghumsar to a village called Malisahi in the State of Nayagarh. He observed Sadhana in a sawnsan (creamation yard) near the vilage. By sincere penance he succeded in securing the blessings of the Divine Mother who appeared before him and gave him the Rama Taraka Mantra and advised him to go and practise the same at the temple of RaghunathJew at Odagaon. Bhanja was very loyal to follow this advice. This gave him an impulse that could elevate him to the domain of poetry.

ଏହାପରେ ଲେଖକ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଯେଉଁ ସବୁ ଅଲୌକିକ କାହାଣୀ ପ୍ରଚଳିତ, ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟର ବିଷୟବସ୍ତୁ ହେଉଛି "Family tree of the solar dynasty" ଏଥିରେ ଲେଖକ ଶିବିରାଜା, ସଗରରାଜା, ବେଣୁରାଜା, ରାଜା ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଶିବିରାଜାଙ୍କର ଧାର୍ମିକ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପଣିଆ, ବଦାନ୍ୟତା ସତ୍ୟନିଷ୍ଠତା ଥିଲା ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ। ତାଙ୍କ ମହାନତା ସମ୍ପର୍କରେ ରାଜା ଲେଖୁଛନ୍ତି-

"He was a very kind, generous, pious and devoted. One day Brahmaa the creator, with a view to test his honesty appeared before him the guise of a Brahmin and made him promise to give him whatever he asked for his food. Bhrahmaa's desire was that the king himself should kill his own son and cook the meat with his own hands for the repast of his guest. This being done, the king was forced to dine with his guest. Ungrudgingly the king agreed to satisfy his guest. Of course he had to sum up his courage to control his natural feelings of paternal affection. When they were about to start their repast, Brahmaa could not but reveal himself in his own form, blessed Sibi and forth-with reanimated the prince. On another occassion the god Agni disguised himself as a dove and Indra as a hawk. The hawk chased the dove that came flying to take selter under Sibi. "This is my food, leave it to me Sir", said the hawk appearing before Sibi. Sibi now promised to satisfy the hawk with other flesh, but hawk disagreed to take it, prefering to take flesh from near the royal heart, equal in weight that of the dove. The demand was ungrudgingly accepted for the safely of the dove's life. Now the dove was placed on one scale pan, while flesh cut from the body of the king nearest to his heart with the help of a knife was placed on the other. Time and again the dove grew heavier and heavier as the denizens of heaven desired. Time and again the knife had to be plunged into the body of Sibi to cut more flesh to balance the scale. Although the King was experiencing exerucing pain he did not budge an inch from

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

his words. Unable to maintain the balance and having no way out, the benevolent King placed himself on the pan of the scale, whereupon the hawk was astonished and let go the dove. As a token of their satisfaction they both revealed themselves before the King, who was estimated to be the most pious person."

ଏହାପରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ସଗରରାଜା, ବେଣୁରାଜା ଏହା ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ମହାନତାକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ରାଜା ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଅସାଧାରଣ ଦିଗ ସମ୍ପର୍କରେ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି- "king Harischandra was a staunch religionist, virtuous and generous. His queen's name was Shaivya, who was devoted and prince's name was Rohitash, a lad of twelve, Doings of his life judge him a Kshatriya in the true sense of the term. He was ready to help Brahmins, women, cows and cattle in distress. Regard for the vow of truth, was his mission in life for which he did not mind even to sell his queen and son. He was charitable to his might. He subdued his mighty enemies and governed his subjects like his own children. His virtues caused anaxiety to gods in heaven and that is why sage Viswamitra was sent to test him." ଏହାପରେ ରାଜା ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ସତ୍ୟରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଯେଉଁ କଠୋର ପରୀକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ, ତାହା ଏଠାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

Chapter IV ର ବିଷୟ ହେଉଛି "Seeds of the Epic" । ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସରଳ ଓ ସାବଲୀଳ ଭାଷାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି- "Sumali was a giant. Once he was wandering with his daughter Naukasi when suddenly came to her view Kuvera, the God of wealth, flying accross the sky in Puspaka Vimana. He had a great desire to be as great as Kuvera. He asked his daughter Naukasi to approach sage Bishraba to have a son as bright as Kuvera was. This girl approached the great sage who by dint of his spiritual power came to know her mind and said that she would of course

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

have her desire fulfilled, but that moment being inauspicous and dreadful the issues would be quite ungentle, hazardous and reavegeous causing grief to the world at large. It was because the begining part of the night, when devils spirits are in the sky. As a result the union of them both, the birth of Ravana drew near."

ରାବଣର ଜନ୍ମ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଦୁର୍ବିପାକ ଦେଖା ଦେଇଥିଲା । ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "The Jackals started howling. Vultures circling in the sky, the owls made no less terrifying noise, the horizon round the Sun assumed a bloodered colour. The clouds like mountains gathered above the sky thundering aloud, but without a drop of rain. Earthquake shocks trembled the earth along with mountrains, rivers, trees, over it. All the seven oceans crossed their bounds, metors started showering, heavy gales and hurricanes covered the sky with dust. The whole nature presented a dreary look, causing fright in the hearts of mortals. This was the moment when the mighty Ravana appeared in earth with his ten heads, twenty-eyes and twenty hands, much to the wonder of all that were present. His voice rented the whole sky. Everyone felt deaf for a time. His birth was followed by that of his brother Kumbha-Karna after whom a daughter was born whe went by the name Srupanakha."

ଏହାପରେ ବିଭୀଷଣଙ୍କର ଜନ୍ମ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ରାଜା ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ- "Flowers mixed with camphor and sandalwood paste were showered from the sky driving out all smells. The horizon looked bright, the gentle south breeze started blowing, slowly removing all sorrows from the minds of the mortals.

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

Now the fourth child Vibheesea with a bright look came out of the mother's womb. His presence soothed the hearts of all"

ରାଜା ଦଶରଥଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ଲେଖିଛନ୍ତି- "In olden days there was a very famous king named Dasharatha. He ruled over a kingdom called Koshala, north of the river Ganga. The river Saraju flowed through the kingdom and made it fertile. Ayodhya was the capital of the kingdom of Koshal. Dasharatha was a scion of the solar dyanstey. King Dasharatha ruled the kingdom ably, justly and well from the capital city of Ayodhya"

ରାଜା ଦଶରଥଙ୍କ ରାଣୀମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି- "Dasaratha married Kausalya and in course of time, had a daughter named Shanta through her. As he did not have any male issues, he took two more wives one after another. Thus his three queens were Kausalya, Kaikeyi and Sumitra. The Devas asked Dasharatha to help them defeat an Asura called Sambarasura. Dasaratha took Kaikeyi with him. Dasharatha defeated the Asura. In the battle with the Asura, Dasharatha sustained injuries, and was nursed by his queen Kaikeyi. On his way back, being pleased with Kaikeyi he agreed to bestow two boons on her. Kaikeyi did not ask for the gifts to be fulfilled immediately, but said that she would ask for them when necessity arose. Many a year passed by. Dasharatha had one great regret. He had no male issue. Dasharatha consulted his religious preceptor, who advised him to get sage Rishyasringa to perform the Yajnya."

ରାମ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ, ଭରତ ଓ ଶତ୍ରୁଘ୍ନଙ୍କ ଜନ୍ମ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ବେଶ୍ ଆକର୍ଷଣୀୟ । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହଙ୍କ ଭାଷାରେ- "In due course three queens gave birth to four

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

sons. Kaushalya gave birth to Rama, Kaikeyi gave birth to Bharata and Sumitra gave birth to Laxmana and Satrughna."

ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "When a great man is born, the stars rise above and occupy highest places in the sky. So also was the case before the advent of Rama. The gentle breeze was blowing pleasantly. The denizens of heaven showered flowers with beat of Dunduvi. Auspicious signs were noticed everywhere. The Nakshatra (Constellation) Purnavasu with karkata (Caneer) Rashi was occupying its suitable place in the sky, when Rama was born. All the good signs were marked in his body. He was as bright as the Sun, the eyes looking pretty like the lotus flower. His complexion was like that of new grown grass. The hands descended as far as the knee. The lips looked like red lotus petals. Five planets occupied exhalted places in one Rashi. The bad stars also took uspicious places. The holy occurance took place on the ninth day of the lunar fortnight in the month of Chaitra. It was Wednesday. The season was Spring, Nature presented a beautiful scene everywhere on earth and sky. The day following Bharata was born. His appearacne was none the less than that of Rama. Infact this resemblence was so similar, that one was driven to commit mistake to recognise them as to who was who. One the following Friday, the birth of other two brothers Lakshman and Satrughana took place. They were twins with fair complexion and exquisite beauty. King Dasharatha now felt proud as it were the four virtues Dharma, Artha, Kama and Mokshya came at his clutches."

ସେହିପରି ଷଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାୟ (Chapter-VI) ରେ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଋଷିଙ୍କ ବିଷୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି- "Viswamitra was a King. He attained his

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

sainthood by practicing austerities. While Viswamitra was yet a king, one day he proceeded with his army to the hermitage of sage Vasishtha, where Viswamitra and his retinue were very cordially welcomed by the sage Vasishtha. Viswamitra and his huge retinue were so lavishly entertained, the he was surprised beyond words. He wished to have a first hand knowledge regarding the sources of the riches of the sage, so he asked Vasistha. Vasistha told him that his divine cow Nandini, the fourtain of unfalling plenty, was the secret source of his riches. Vishwamitra was very greatful to Vasistha, but in his heart of hearts he desired to posses the devine cow."

ଏହାପରେ ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଙ୍କର କଠୋର ତପସ୍ୟା ପ୍ରସଙ୍ଗ ରାଜା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନା ବେଶ୍ ଚମତ୍କାର । ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "Viswamitra practised austerities directing his devotion to Lord Brahmaa. His austeries were so intense that Indra, the king of gods became apprehensive of his position. He came to the conclusion that Viswamitra was an aspirant for his position. He became jealous and contrived a plan by which he could frustrate the austerities and induce Viswamitra to indulge in the mirth and merriment of a householder. He summoned Menaka one of the most alluring and talented dancers of heaven and urged her to proceed to earth, exhibit her talent before Viswamitra and captivate him. In a very short time the Apsara flew down from heaven to the spot where Viswamitra was engged in his austerities. The Apsara in scanty attire with devine perfume emanating from her person exhibited her talents before him, whereupon Viswamitra was captivated by the ravishing beauty of form and figure, intoxicating his senses

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

with her super human loveliness. The infatuated Viswamitra desired copulation with devine beauty dancing before him, to which she readily gave her assent. The two retired to a more secluded part of the woods to have their carnal desires fulfilled. There in the deep woods remote from any human habitation Viswamitra enjoyed the pleasures of bed with the dancer of heaven. They spent many hours in mirth and merriment under the leafy bowers. Viswamitra totally forgot his austerities, being enticed away by the love of Menaka. As a result of their union a divinely beautiful baby girl was born. Viswamitra realising his folly became repentant, when suddenly a desire to continue his austerities dawned on him and without so much as a glance at either Menaka or the baby he left the spot posthaste, for the spot of his previous austerities. Menaka being suddenly directed from heaven to return alone and finding no way out, left the infant girl in a little clearing in the woods, covering her with leaves and casting a lingering longing look at her offspring, flew to heaven. Moments after her departure, the baby watched over by a Sakun bird was discovered by a sage name Kanwa, who in apparent glee carried her away and gave her asylum in his nearby hermitage and named her Sakuntala after the guardian bird. Viswamitra continued his austerities with double vigour directing his devotion on lord Bramhaa, but Lord Bramhaa never manifested before him." ଏହାପରେ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଶିବଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସୀ ହେଲେ ।

ରାଜାସାହେବ ଲେଖିଛନ୍ତି- "He now continued his austerities directing his devotion to Lord *Shiva*. In his heart of hearts *Viswamitra* desired to gain power to enslave *Vasishtha*. The

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

asusterities of Viswamitra were so intense that Lord *Shiva* manifested himself before him and asked him the reason of his asusterities, *Viswamitra* then said that if Lord Shiva was pleased with him, he might be blessed with all the divine weapons. Lord *Shiva* granted him the boon and handed him all the divine weapons, *Viswamitra* launched attacks after attacks against *Vasishtha,* but all the time he had to embrace defeat at the hand of the sage, which was only due to the divine cow.

The sage *Narada* then advised *Viswamitra* to give up the idea of defeating *Visishtha* since the latter was *Brahmarishi.* The enrire Universe was upset with the severity of his penance. *Brahmaa* then manifested himself before *Viswamitra* and granted him a boon to be called a *Rajarishi;* but he was not satisfied and continued his austerities more severely. *Brahmaa* appeared before *Viswamitra* for the second time and declared him a *Brahmarishi,* because he saw signs of *Brahmagyana* in him, but *Viswamitra* was still dissatisfied. He expressed before *Brahmaa* that he would be satisfied, if and when he was addressed by the sage Vasishtha as a *Brahmarishi, Brahmagyana* is a very difficult thing. It is the attainment of highest stage of spirituality. It is possible only when man fully depends on *Satwika Bhawa.* Mind is fully composed in that state. By *Brhmagyana* all the dirt of the mind is washsed away, sorrow and rejoicings, pleasure, and pain, good and evil, praise and blame, friends and foes are meaning less to him. He has the control over his desires. In that case he attains God. He can do whatever he likes. In other words he is one with all.

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

As long as *Vishwamitra* was fully occupied by *Rajasika Bhaba* he would practise severe penance for higher attainment. His mind was full of aspirations and hence agitations. Ego didnot dieout of his mind. He would hanker after praises, recognition, position, respect, and the like. By repeated severiority of penance his mind was free from dirt, got composed and vison of *Brahmagyana* dawned before him. As soon as *Brahmaa* could observe this attainment in him, he recognised him as *Brahmarishi,* but *Viswamitra* wished for this utterance from the lips of *Vasishtha.* By that time he had already attained *Brahmagyana. Brahmaa* was very anxious lest *Viswamitra* would turn his back on *Vasishtha.* So he advised him only to retreat, *Viswamitra* proceded to the hermitage of *Vasishtha. Vasistha* a *Brahmarishi* himself, through his intuition was quick enough to grasp the mind of *Brahmaa,* hastened forward to embrace the great sage and recognised his merit as *Brahmarishi,* thus saving himself from being burnt to ashes. From then on the sages were the best of friends."

ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ମାରୀଚ ଓ ସୁବାହୁ ରାକ୍ଷସଦ୍ୱୟଙ୍କୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର କିପରି ପରାହତ କରିଥିଲେ ତାହା ମନୋଜ୍ଞ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "Viswamitra now fixed a day for the commecenment of the Yajna, and at the same time told Rama and Lakshman to be ready to destroy the Asura horde who would appear immediately the Yajna started, to defie the same with unclean articles. As the Ghee was being poured over the fire to the incarnations of various Mantras, the Asura, Mareecha and Subahu with their horde appeared on the sky above the hermitage, to throw unclean articles on the Yajnakunda. Rama

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

who had been informed beforehand by the great sage now fitted the dart Maanayastra to his bow and let it fly at Mareecha. This powerful dart with twice the speed of sound, hurtled Mareecha on the beach of the southern coast. As the rest of the horde hovered above the hermitage, Rama fitted the deadly dart Agneyastra to his bow and let it fly at Subahu. The dart hit its mark and Subahu fell on ground a short distance away from the hermitage stonedead. Enraged the rest of the Asura horde now circled lower and lower over the hermitage. Rama with several darts soon annihilated the horde to a man. The sages blessed Rama, and Viswamitra performed his Yajna without further hindrance of any kind."

ଏହା ପରର ଘଟଣାକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ରାଜାସାହେବ ଲେଖିଛନ୍ତି- "Yajna over, Viswamitra suggested to Rama and Laxmana, that he desired to proceed to Mithila to witness the Danshua Yajna that was being performed by King Janaka, and asked Rama and Laxmana to accompany him. Rama, the Omniscient was aware that the Danshua Yajna was a prelude to the fullfilment of the vow made by the royal sage, the fulfilment of which would eventually lead to the marriage of his daughter Seeta-Lakshmi incarnate. Rama also knew that the vow made by the royal sage could only be fulfilled by him, so he readily gave his consent to accompany the sage to Janakapura. Soon Rama and Laxman together with Viswamitra left for the Kingdom of Mithila."

ସପ୍ତମ ଅଧ୍ୟାୟ (Chapter-VII)ରେ ଅହଲ୍ୟା ଉଦ୍ଧାର ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଏହି ଅଧ୍ୟାୟର ନାମକରଣ କରାଯାଇଛି- "Rademption of Ahalya" ଅହଲ୍ୟାଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗ ରାଜାଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ନିମ୍ନଭାବରେ ପ୍ରତିପାଦିତ- "Brahmaa had a daughter

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

named Ahalya. She had ninetynine sisters, but she surpassed them all in beauty. Brahma finding no other sister to match with Ahalya, gave her in marriage with sage Gautam. In spiritual plain this sage was very powerful. He attained Brahmagyana. Indra happened to be his disciple and learned how to attain Brahmagyana at his residence. Indra and Ahalya were much attracted by the beauty of the other. Once in the absence of Gautama, Indra in the guise of the sage outraged the modesty of Ahalya, but unfoutunately, at the time of his departure, Indra met his Guru Gautama, who by his second sight came to know of the conspiracy and pronounced a course on his disciple. The sage failed not to curse his own consort Ahalya, that she could carry on her penance for the attonment of her sins like a stone statue without speech, food, water or sleep. She had to bear the rain, cold, heat day and night when atlast Rama the incarnation of Lord Vishnu, the son of Dasaratha, would come to the spot and by the touch of his feet her sins would be washed away. Immediately the curse took effect on them both and to the desire of the sage Goutama the birds, beasts, serpents, ants and all living creatures deserted the forest and the sage too left his, hermitage for austerities in the Himalayas. Hence the entire forest locked dreary like a body without soul. The flowers, the Festoons, the green leaves on the trees, the perenial streams all were left deserted having no attractions."

ରାମାୟଣ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଅହଲ୍ୟା ଉଦ୍ଧାରଣ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବେଶ୍ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଅହଲ୍ୟା ଉଦ୍ଧାର ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ରାଜା ଅତ୍ୟନ୍ତ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି-

"In their wanderings over several places of note Rama, Lakshman and sage Vishwamitra accompanied by other sages

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

came there. Rama was surprised to see the peculiar attractive site of the untented spot. In order to satisfy his curiosity sage Viswamitra related the lamentable incident of the sad fate of Ahalya, whose stone figure was shown to Rama. The sage did not fail to suggest to Rama the remedy in the words of Gautama. The compasionate Rama spared no time to touch the stone image at the spot, By means of his toe-touch which worked miracle indeed, the stone image forthwith turned in to the beautiful form of Ahalya, who uttered the praise of Rama in the words as follows- "Thow art God, O Rama, in the form of man on earth with, bow and arrows. Thy eyes defeat the beauty of the lotus leaves. This image of thine should be dancing before my mind's eyes without any other from of God or Gods. Thou. Whose feet are worshipped in all the three worlds, from whose naval originated Brahmaa. By singing the praises of whose name Shiva is considered a jovial, let my heart pray that Rama with devotion, the stories of whose incarnations are related by Shiva and Brahmaa and Narada and others which gladens the heart of Saraswati and causes tears a joy run down her cheeks. I beseech at the feet of that Rama. O Rama thou art the eternal being. That misleads people by His illusory form. This Lakshman thy younger brother is Ananta himself, who has held the earth on his head. How can I recognise thy actual form since I am a female born. That is why O Rama I offer at thy feet my crores of bows. O Lord wherever I am let my devotion be at thy feet. O Rama who destroyeth the fears of the world and whose body beams out bright lusture that can defeat the rays of crorse of Suns. Thy complextion is like the colour of newly formed clouds and thy

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

body is beautified with bow and arrows in hand. Let thy appearance with that of thy brother Lakshman be over dancing before my devoted eyes."

ଅହଲ୍ୟା ଏହିପରି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିଥିଲେ । ତେବେ ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "With these words of prayer Ahalya withdrew. When all of a sudden sage Gautama coming to know of his momentous occurance by intuition arrived at the spot and both the couple were reunited."

ରାଜା ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା ଅହଲ୍ୟାଙ୍କର ସର୍ବକାଳୀକ ପବିତ୍ରତା ଏବଂ ମହନୀୟତାକୁ ଅତି ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଅହଲ୍ୟା ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ କେତେ ପୁଣ୍ୟ ମିଳିଥାଏ, ତାହା ରାଜା ପ୍ରତିପାଦନ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି- "A man who sings the praises by Ahalya can easily attain Baikuntha. His family descendents multiply more and more. The ravages caused by the evil stars never affecting. A man with a desire to have a son can have it fulfilled in a year's time provided he recites it on vow. This prayer enables man to attain Dharma, Artha, Kaama and Mosha through the blessings of Rama"

ଏହାପରେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଗଙ୍ଗାପାରି ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ବେଶ୍ ଜୀବନ୍ତ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦିଗ ବେଶ୍ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "Now they had to cross the river Ganga. The ferry boatman had learnt of Ahalya's redemption and was reluctant to let Rama board his ferry boat without getting his feet washed. The boatman explained that his boat would take the shape of a beautiful female if Rama's feet touched it. Rama agreed and the boatman was satisfied, after washing the divine feet. The boatman and his family partook of the holy water and felt gratified as they procured the invaluable treasure to lift them to a higher region of celestial bliss. Rama, Lakshman

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

Viswamitra and the sages then boarded the boat and crossed the river. They were now on their way to Janakpur to attend the great yajna that was being performed by king Janaka."

ଗ୍ରନ୍ଥର ଅଷ୍ଟମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଶିବଧନୁଭଙ୍ଗ ଓ ସୀତାବିବାହ ପ୍ରସଙ୍ଗ ରହିଛି । ଏହି ଅଧ୍ୟାୟର ନାମ ରହିଛି 'Janaki's wedding'. ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "The sage Viswamitra now asked Rama to lift and string the bow and remove the anxiety of king Janaka. Obeying Rama proceeded to the spot where the bow was. All looked at him with wistful expectation. He lifted the bow with the least effort as it were a garaland of flowers and then resting one end of it against his toe, bent the bow and strung it. As Rama drew the string, the great bow snapped, on the impact of his strength, into two, with a tremendous noise that shook the three worlds. The denizens of heaven now showered flowers on Rama. Janak who was witnessing the incidents in speechless wonder now felt relieved and with a broad smile which lighted up his face informed his daughter Seeta to step forward and place the garland of flowers round the neck of Rama. Janaki casting sly glances at Rama accompanied by her hand maidens approached him and coyly placed the garland of flowers round his neck to the blooming of a thousand counches."

ଏହା ପରର ଘଟଣାକୁ ରାଜା ନିମ୍ନଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି- "News was immediately flashed to King Dasharatha by the swiftest mesanger. The old King's joy knew no bounds when he heard it and reached Janakapur posthaste with his sons and retinue. The date of the wedding was soon fixed. At Janaka's behest a Mandap was erected with a gaily decorated Shamiana atop it supported with pillars richly caprionised with velvet adorned

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

with jewls that glittered in the lights of many hue. The nuptial amphitheatre was decorated with flags, festoons, flowers, and lights. Like wise lights of different hue adorned the inner buildings and the approaches, Flags, festoons and flowers were everywhere in the city. Janakapur seemed like a fairy land with lights of different size, shape and colour at night. Everyone in Janakpur literaly went gay from morn, till the early hours of dawn on the nuptial day. Music of different strains played at the gates of the palace and the residence of the bridegroom. The denizens of heaven took human shapes and flew down from heaven to Janakpur to witness the wedding of the Almighty Father and the Almighty Mother. Cupid the god of love didnot miss the chance of transforming himself to a most beautifully decorated horse and conveyed the bridegroom, Rama to the palace. The denizens of heaven in human forms encircled the nuptial ampitheatre, playing on their divine instruments and dancing in merriment from start to finish of the nupital rites. The lucky sages, princes, and public also witnessed the colourful and glamarous ceremony of the nuptial rites. At the appointed hour King Janaka gave away the bride to Rama, the culminating point of the matrimonial ceremony to the fanfare of a thousand counches and music of different strains. The Vermillion dot put on the bride's forehead by the groom indicates aceptance of the bridge by the groom. In the course of Rama's putting the vermillion dot on the bride's forehead the reflections of the new couple on the pillars of the pendal astounded the audience, putting them into confusion that there were so many Seeta's and so many Rama's. In fact they were unable to

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

realise where they were, whether on earth or in paradise. Then came the time for the excuse of the Ten faults on the part of bride. Janaka with folded hands stood imploring, "O Rama, I beseech you to pardon this darling child of mine, should she ever prove Shameless, Covetuous, Witch, Immodest, Harsh, Pernicious, Henious, Liar, discontent and Repeats absconding husband's house."

While inviting the wedding guests for dinner Janaka with folded hands said, "How can I honour you with due respects. You all are great, holy piout, with broad views. Can I ever satisfy the ocean with only a handful of water? Turning to Dasharatha, "Honoured Sir, I am fortunate in all respects by having relationship with you. Know it from the moment that I with all my Kingdom are at your disposal but I am purchased without price which will be ever remembered. Please forgive me that I dragged your goodself so far." The reply of Dasharatha was equally courteous, adequate and quite befitting. There after followed the merriments of dinner"

ଉକ୍ତ ବିବାହର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଘଟଣାକୁ ରାଜାସାହେବ ନିମ୍ନଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି- " At the end of the wedding functions this game is played on the ground. The bride and the groom are made to play this game. Parvati took the side of Seeta giving instructions to her about the worldly customs, while Swaraswati took the side of Rama imparting Vedic instructions to him".

ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି - "The wedding of Seeta and Rama was the most glamarous and alluring one that had ever been witnessed in three worlds"

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ଦଶମ ଅଧ୍ୟାୟ 'ମନ୍ଥରା' ଶିରୋନାମାରେ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ବନଗମନ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ବେଶ୍ ମାର୍ମିକ ଓ ଆବେଗଭରା ହୃଦୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "When Dasharatha had promissed to grant her the two boons, she got up, her eyes blazing and informed him that the first boon was that Rama should be banished into the forest for fourteen years and the second that Bharat Should be coronated king immediately. Dasharatha was at his wits end. He had no other go but to yield to the promise he had made. He rolled on the ground practically lifeless. At daybreak Kaikeyi sent for the chief minister Sumanta and instructed him to fetch Rama to her presence inmediately. The obedient minister proceeded to the apartments of Rama and informed him that his presence was needed by queen Kaikeyi. Immediately Rama enterd the private apartments of queen kaikeyi. He was utterly surprised to see his father rolling on the ground in utter grief. Kaikeyi now informed Rama regarding the promises of his father, the first being his banishment in to the jungle for fourteen years, and the second being the crowning of Bharat a Yuvraj of Kosala. Rama bowing before the queen told her that he would gladly prepare to leave for the forest then and there. Returning to his quatrers Rama informed his mother Kaushalya of his exile. Kaushalya was griefstriken and speechless. Rama now adorned the bark dress, which had been handed over to him by queen Kaikeyi during his visit to her apartment early that morning and with a bow and a quiver full of arrows prepared himself for the exile. Lakshman who had heard the news also prepared before Rama, similarly dressed, imploring him to allow him to accompany him to the forest. Seeta who had heard the news

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

of banishment, also besought Rama and implored his permission to accompany him on his exile. Rama explained to Seeta that she would find life really very hard in the forest and asked her to stay back at Ayodhya. But Seeta would have none of it and told him that wherever he went she would follow him; she would be very happy indeed to be with him. Life without Rama would mean nothing to her and she requested Rama again and again to take her with him. At last Rama agreed to take her with him. Lakshaman begged Rama not to discard his humble servant now. He asked Rama to take him with him, because without Rama life wouldnot be worthliving. Moreover, he wished to serve his eleder brother be he in Ayodhya or in the forest. Rama at last agreed to let Lakshaman accompany him. The trio now took the blessings of their mother Kausalya and Sumitra and proceeded to take the blessings of their mother Kaikeyi, Lakshman with a heart buring in agony and danger thought it impossible to restrain his furious pugnacity while standing face to face with Kaikeyi, the root of all troubles. So he preferred to wait outside for Seeta and Rama, Seeta and Rama proceeded inside the private apartment of queen Kaikeyi and after taking her blessings left the apartment for the forest accompanied by Lakshman. Dasharatha now called Sumanta to him and told him to take Rama, Lakshman and Seeta in the Chariot and if possible to bring them back after showings them the forest. After the departure of Rama, Lakshman and Seeta, Dasharatha in a griefshaken mood left Kaikeyis apartments for that of Kaushalya's. On reaching Kaushalya's apartments he fell down unconsiousness uttering Rama, Rama, Rama, Rama."

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଏହାପରେ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା ରାମ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଓ ସୀତାଙ୍କର ବନବାସ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ । 'Rama embrances forest life' ଅଧ୍ୟାୟରେ ଲେଖକ ଲେଖିଛନ୍ତି- "Rama Lakshman and Seeta now mounted the chariot brought by Sumanta and proceeded on the first lap of their exile. The people of Ayodhya were beside themselves with sorrow when they learnt of Rama's exile and followed the chariot shedding tears. Rama requested the citizens of Ayodhya to return, but they with one accord implored him to allow them to accompany them. Finding no other alternative Rama refrained from allowing surging crowd to follow them. Soon they reached the river Saraju. Here they rested for the night. Rama at daybreak wished to proceed on his journey to the forest, but was anxious as to how to deal with the devoted citizens of Ayodhya, who were determined not to depart from him. Rama now summoned those citizens near him and very sweet, humble and convincing words informed them that he was going on a pilgrimage obeying the sacred commands of his parents and that those fourteen years of physical separation would come to an end in no time. Besides in order to prove himself a true king of the good people of Ayodhya he required some practical experience of hardships, which he could get only in the school of nature and that he must come back with more ability based on experiences and thereafter he would remain all along with them in their humble service. He pleaded that as since his childhood he had been living a life of ease, comfort, and luxury in Ayodhya, a city of abundance. It was more needed for him to have some practical training in hardships, which is one of the inseparable weapons of the Kshatriyas. He asured the citizens

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

that they would never be away from him as he would alway bear them in mind and heart. The citizens stood motionless and listened to Rama attentively with tears flowing constntly from their eyes rolling down their cheeks. At the request of Rama with folded hands, they simply turned back and with heavy heart slowly retreated towards Ayodhya. After a long and tiring jouney Rama, Lakshman and Seeta reached the banks of the river Ganga and put up there for the night"

ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ବନ ରହଣି ବିଷୟରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା ଲେଖିଛନ୍ତି- "Then bidding goodbye to both Guha and Sumanta the trio made their way towards the forest. That night they rested under a tree and reached Bharadwaja's hermitage the next day at dusk. After accepting the hospitality of the sage, Rama enquired of the most suitable place, where they could spend their exile quietly. The sage advised them to spend their exile in the hills of Chitrakoot. So soon Rama Lakshman and Seeta left the hermitage and following the instructions of the sage, crossed many streams passed through beautiful foliage, weighted down by fruits and blossoms, Rama pointing out the several beauty spots to Seeta from time to time. At the end of a long march the trio came in view of the Chitrakoota hill. The quickend their paces and reaching the side of the hill chose a spot and constructed a strong hut of leaves, making it weatherproof, comfortable and convenient and settled there."

ଗ୍ରନ୍ଥଟିର Chapter-XII ର ଶୀର୍ଷକ ରହିଅଛି- 'Urmilla' ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ଲେଖକ ଉର୍ମିଳା ଚରିତ୍ରର ମହନୀୟତା ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି- "Urmilla was the wife of Lakshman and a daughter of the

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

brother of the king Janaka of Mithila. She spent a few happy years with her husband at Ayodhya, before Lakshman accompained Rama on his exile to the forest. Lakshman was hesitating to see Urmial before departing for the forest with Rama. Perhaps he would not at all have seen her, had he not been asked by Rama to do so, as he feared Urmila might prove a hinderence to his mission, but on the contrary, Urmilla who had already received the shocking news of Rama's banishment scolded Lakshman just at the entrance to her apartment, for having come to her, instread of accompanying his elder brother Rama. She expressed her deepest satisfation when told by Lakshman that his purpose of coming to her was only to inform her of his pilgrimage to the forest with Rama. Urmila's silent admiration was indeed unique, rather she rejoiced within, though quite modest without. This added to the voluntary spirit of Lakshman. Although the long years of exile, she was above the physical plane. In fact she felt one with her husband in devotion to Rama. "O, Devine mother Bhabani bless my husband to devise all possible devotional scheme to be applied for his elder", were the utterances of her prayer in the royal seragilo. Perhaps her prayer went to heighten the zeal of Lakshman who had no deviation in his fidality, so Urmill's sacrifice in staying back in Ayodhya for fourteen yers had been a tremendous help. She bore her separation from her husband very silently and patiently. But inspite of all her sacrifices, the author of Ramayan has not given her a place in the great epic, which is regrettable." ବାସ୍ତବିକ୍ ମହାନୁଭବ ରାଜାସାହେବଙ୍କର ଏହି ବକ୍ତବ୍ୟ ବେଶ୍ ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଏହି ପୁସ୍ତକର Chapter-XIII ଅଧ୍ୟାୟର ବିଷୟ ରହିଛି 'Dasarath passes away' ଦଶରଥ ଦେହତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବରୁ ରାଣୀ କୌଶଲ୍ୟାଙ୍କୁ ନିକଟକୁ ଡକାଇ ଅନ୍ଧମୁନିଙ୍କ ପୁତ୍ର ନିଧନ ପ୍ରସଙ୍ଗଟିକୁ ଜଣାଇଥିଲେ । ଏହି ମାର୍ମିକ ଘଟଣାଟି ନିମ୍ନ ଭାବରେ ରାଜା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି- "When I was young, one evening before my marriage, I went out in my chariot to hunt on the banks of the rive Saraju. The forest was very quiet. I left the chariot at a place where the forest was thinner and entered alone into the thick forest. I selected a spot, where wild animals were expected. It was pitch dark due to the density of the forest. I waited for sometime behind the bushes by the river bank for wild animals to come. After some time I heard a gurgling sound like that of a bing animal drink. Thinking it unwise to proceed towards the sound to trace the animal through the thick thorny bushes lest the animal should smell my presence and run away making my toil fruitless, I preferred to shoot the animal by the sound as I was expert in the skill of shooting by sound. So I left fly an arrow in the direction from whence the sound came. It hit the object. I was shocked to hear a human voice in the death agony. I was terrified and proceeded to the place from whence the sound came with the help of moonlight that was now thrown by the silvery moon riding in all its glory on the cloudless sky. I found a young ascetic by name of Shravan Kumar lying on the ground with dishevelled hair, covered all over with blood and earth. Near him lay an upturned pitcher. He recognised me as the king of Ayodhya. He now told me that he had come to fetch water for his blind parents and urged me to go immediately with the pitcher full of water to them as they were thirsty, fall at their feet, and beg forgiveness for rendering them helpless throughout life. He then showed me

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

the path and asked me to pull out the arrow. I pulled out the arrow and the instant the arrow was pulled out, the young ascetic turned on the ground heaved a sigh, and breathed his last. I now filled the pitcher with water, and proceeded to the cottage of the blind couple. They were wondering at the delay of their son, The blind man hearing the footsteps thought me to be his son, and asked for some water. I silently held forward the pitcher before the blind oldman's outstretched hands. He was wondering why his son produced the pitcher without uttering word. He asked me the reason of my silence. Still I didnot answer and took the pitcher nearer to the old man's hands. In course of this the fingers of the oldman chanced to touch my fingers with the pitcher. Instantly the blind man was furious and roared upon me to disclose my identity, otherwise he would turn me to ashes by his curse. Trembling with fear, in the humblest vioce, I requested him first to drink water and quench his thirst, and then I would disclose everything in detail, but he would have none of it. The blind woman this time asked me, as to why I was so reluctant in disclosing my identity, which they were anxious to know, as the parent's hearts were burning in agony thinking of some untoward event in respect of their only son, the only crutch at their old age and so devoted to them."

ମହାରାଜା ଦଶରଥଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟକୁ ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "I now narrated everything in detail, trembling. The blind couple wept, tears of fire melting thereby their very existence. The sage now pronounced a curse that I would also die with a grief stricken heart caused by the separation of my son, as was the case

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

with him. Then he told me to take them to the spot, where their son lay dead. The blind couple performed his cremation and then entered the blaze." ଦଶରଥଙ୍କର ଜୀବନର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "Narration over, Dasharatha became delirious again with the words Rama, Rama, Rama, Rama on his lips and that night he passed away unobserved."

ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର Chapter-XIV ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି 'Bharata reaches Ayodhya' । ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି- "Bharata then entered his mother's apartments. Kaikeyi embraced her son and he bent down and touched her feet. He then learnt of his father's demise. He was mortified. In due course he learnt of Rama's exile. He felt as if his soul was being evaporated out of his body. This automatically made him seemingly lifeless. After a few moments of complete blank, he burst forth in tears. Kaikeyi told him about his father's promise and asked him to ascend the throne and become king of Kosala. Those words were pungent to Bharata's ears and more shocking. Bharat was furious. He desired that he would perform the funeral rites of his late father and then proceed to the forest and try his level best to bring back Rama to Ayodhya, otherwise he would also follow the foot steps of Rama. He would become and ascetic and live in the forest. The funeral rites of the dead king were duly performed by Bharata. Vasishtha then asked Bharata to ascend the throne. Bharata simply expressed his inability and spontanously spoke out that the would go to the forest and try his utmost to bring back Rama to come and sit on the throne as he was the rightful persoh to be the king. This suggestion worked like Mrityu Sanjivani (the drug that can reanimate one's

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

life) in the sorrow stricken people of Ayodhya who felt lifeless at the king's death and exile of Rama. Vashitha himself felt lively and came forward to lead the people to the forest. When Bharata proceeded to the forest, all the population of Ayodhya accompanied him to persuade Rama to return to Ayodhya and become king. The three queens alos accompanied Bharata. Everyone in Ayodhya was happy with the expectation of Rama's return."

Chapter-XV ର ବିଷୟ ହେଉଛି 'Bharata meets Rama' । ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ଭରତ ଚରିତ୍ରର ମହନୀୟତାକୁ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ତେବେ ଭରତଙ୍କର ଏହି ଆଚରଣ ନିଷାଦ ରାଜା ଗୁହକଙ୍କୁ ଚକିତ କରିଥିଲା । ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "When the Nishad king Guha met Bharata and his entourage advancing fast in the thickets to bring back Rama, he was suspicious regarding the conduct of Bharata. Aniticipating troubles from him he let all the boats sink in the water of the river Ganga. He warned his men to be careful of the royal party and watch their conduct. Although he was convinced of Bharat's innocence yet in order to satisfy his curiousity he put two questions to him, the first question was why was it that Rama went into the forest with Lakshman, who seemed so close to him and the second question was what was the reason for Bharat's delay so long to comeforth to persuade Rama to return. At this Bharat remained silent. But Nishad's mind could not stay at rest until he was convinced."

Soon with the help of Guha's men Bharata and his entourage crossed the river and advanced through thickets to persuade Rama to return to Ayodhya. The Nishad king and

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

his men accompanied Bharata's party and led them to the hermitage of the sage Bharadwaja. Arriving at the hermitage, Bharata and his entourage after due reverence to the sage, accepted his hospitality. Here the reception was indeed splendid much to the satisfaction of the party. Ruddhi and Siddhi were at the back and call of the hermit. So it was not impossible for the hermit in that thick forest to make all provisions suitable to the taste of each indivisual. Questioned Bharadwaja pointed out to Bharata the location of Chitrakoota, where Rama, Lakshman and Seeta were and the route to be taken. Bharata and the concourse now took the route pointed out by the sage. Bharat was so overjoyed that he stepped forward on foot quite heedless to the words of this followers. He would say, for a culprit like him wholly responsible for all the happenings, walking on the head, could it be possible, was preferable. One day as Seeta and Rama were resting in front of the cottage, Lakshman climbed up a big tree to cut wood for fuel. From his high perch he discerned a colossal cloud of dust rise in the sky in the distance. Soon he bacame aware of a great din, as of a big crowd and presently saw a huge army approaching. Excited he came down the tree and presenting himself before Seeta and Rama told them angrily that Bharata not being satisfied in getting the kingdom had followed them perhaps to kill them for his future safety. But Rama told him that it was just the reverse and that he was actually coming to return the kingdom to him.

At the foot of the hill the entire company halted. Bharata ascended the hill alone. When he saw Seeta and Rama seated

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

in front of the hut, he fell at their feet. Rama saw Bharata lying at his feet with clasped hands, matted locks and wearing bark garments. Lifting Bharat up Rama pressed him to his bosom quite absorbed. Bharata was speechless with emotion. After a while Rama was informed of his father's demise; he was deeply shocked at heart. Now Rama, Lakshman and Seeta descended the hill. Rama's heart broke with grief to see his three mothers garbed as widows. He touched their feet and consoled them. Then according to the advice of the sage Vasishtha he offered libations on the bank of the river Ganga for the departed soul. Then they all returned to the hut lamenting. The three queens Kaushalya, Kaikeyi and Sumitra accompained by Vasistha now proceeded up the hill side to the spot where the hut stood. According to the custom they fasted that night."

ଏହା ପରଦିନର ଘଟଣାକୁ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ନିମ୍ନ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏହା ପାଠକଲେ ଯେ କୌଣସି ପାଠକର ହୃଦୟ ଦ୍ରବୀଭୂତ ହେବ ନିଶ୍ଚୟ । ରାଜାସାହେବ ଲେଖିଛନ୍ତି- "The next day Bharata with folded hands requested Rama to return to Ayodhya- In reply Rama informed him that, that was impossible and told him to rule the kingdom. Bharata burstforth into tears and declared that if Rama didnot accompany him to Ayodhya he would remain there with him so long as his respected brother lived in the forest. At this Rama in very convincing words informed Bharata not to flow astray in emotion, but to bear in mind the tradition of the descendants of Raghu; to keep the word of honour even at the cost of life. He must allow his elder brother to abide by the promise made before his father, who gave away his life for his

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

word and who would rest assured in heaven for his last ultered words if faithfully carried on to the latter by him (Rama). He told Bharata just to act as an executive officer rulling practically in his name. At this the sage Vasishtha expressed his satisfaction and asked Bharata to rule the Kingdom under Ram's authority. Very reluctantly Bharata agreed. He now requested Rama to give him his wooden sandles, as an emblem of the crown, and finally pointed out that although he would run the administration as Rama's deputy he too would not live in the royal palace at Ayodhya, but outside, following his austerities and declared that not a day more than the completion of the fourteenth years, would he bear Rama's absence, without risking his life. Rama now handed over the wooden sandles to Bharata as desired. Bharata with due royal honour to them touched them on his head and wrapped them up carefully in his shawl. Prostrating himself at the feet of Rama, Bharata along with the concourse now retraced his steps towards Ayodhya. Bharata stayed at a place known as Nandigram and ruled the kingdom as Rama's deputy. In the forest Rama did his penance for fourteen years and for those fourteen years Bharata also did his penance at Nandigram. Here Bharata's self control was greater because with all temptations around him at all times, it was rather difficult for him, than what it was for Rama being away in exile."

ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟିର Chapter-XVI ରେ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ମାଣ୍ଡବୀଙ୍କ ଚରିତ୍ରର ବିଶିଷ୍ଟ ଦିଗକୁ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିଛନ୍ତି । ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "Mandavi was the wife of Bharata. She was also a sister of Urmilla. Like Urmilla she had to suffer the pangs of separation from her husband

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

very patiently though her husband was not far away from her. Bharata's vow to suffer all torments to cling to Rama or bring him back home was a trial for Mandavi's patience. The monkhood of her husband at Nandigram always drew her attention. So her philosophy of life changed. Her conclusion was all passions should be sub-dued for the peace of the soul at the end. After her morning ablutions she would visit Nandigram as one visits a temple. She would observe very keenly all that her husband would do there. How loyally he would wash the sandles of Rama with sanctified water, put sandle paste on them, garland them with his choicest scented flowers, decorate them every day in a new pattern, did not escape her eyes. Infact the sandles were Rama to Bharata. After the morning duties he would sit with eyes gradually closing like a yogi while ascending to the region of ecstasy to reflect over the exiled life of his dear brother. Sometime the monk would forget food and sleep. This routine work was very meaningful to Mandavi, so she followed the life of a Nun More Keenly and w:. more accuracy."

ପୁନଶ୍ଚ ଡ. ନା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି- "Life to her was now a field for training. Man has to face all hardships for the god of his soul. Torments enable him to come out glorious like gold from redhot fire."

Urmilla and Mandavi did not mind their physical sufferings in preference to the ideals of chastity. Mandavi simply dressed herself with a single white cloth, with four bangles on her wrists and a dot of vermillion on her forehead and would visit her husband's cottage once daily with some fruits for him, place

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

the plate just at the cottage door, bow down to him only by touching the lowest step and return to the palace with tears in her eyes and with double heart-beats. This state of her mind was just like a mixture of grief and pride, grief because her husband was leading the secluded life of a sage and pride because her husband preferred a life similar to that of his elder brother Rama in the forest- a life of simplicity admist abudance in Ayodhya."

ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟିର Chapter-XVII ରେ ସ୍ଥାନିତ ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ହେଉଛି- 'Seeta's curse." ଏହି ଅଧ୍ୟାୟଟି ବେଶ୍ କୌତୁହଳପ୍ରଦ । ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି- "During their exile in the forest Rama, Lakshman and Seeta wandering from place to place came to the district of Gaya. During their sojourn there one day the Sradha ceremony of Dasharatha came on. Rama told Lakshman to proceed to the neighbouring village for alms and also to the nearby forest for fruits and roots. The alms procured were insufficient for the purpose; hence he was rather late in returning to the camp. So Rama leaving Seeta alone proceeded in search of his brother Lakshman. Their return to the camp was inordinately delayed. Seeta bacame very anxious now as the Sradha muhurta was passing away. If Sradha is not offered in proper time, the offering does not reach the ancestors, but is consumed by the Rakshysas. In her greatest anxiety Seeta had a quick dip in the river Falgu and on coming out of the water; she gathered some dry languid fruits which she used as pradip. With folded hands she stood on the river bank and implored, "O, my ancestors, my husband and my brother-in-law are inordinately delayed, and I have no way out." With a heavy heart she took

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

a handful of sand sprinkled some water over it and was about to offer pinda when all of a sudden a hand was thrust out from the sky decorated with ornaments to receive the pinda and a voice from above said, "I am satisfied, I am satisfied, I am satisfied, thank you my daughter-in-law Baidehi." To the query of Seeta as to who he was the voice revealing its identity said, "I am Dasharatha your father-in-law, and I am satisfied with your Baluka pinda, may you have a Sradhafal (fruits of Sradha)." Seeta was taken aback and she implored. "O Lord, your son Raghava will not believe this, rather he will ridicule me." The voice then advised her to have her witness. Seeta looked around and saw four objects a cow, the burning fire, the river Falgu and Ketaki plants blossomed with flowers. Seeta begged the four of them to be her witness incase Rama disbelieved her story. The hand of Dasharatha took the pinda and vanished. The two brothers Rama and Lakshaman returned. Seeta was advised by Rama to cook for the pinda. She replied that since their return was delayed, his father had gone back with the offering of pinda given by her. Rama was surprised to hear this, but Lakshman pointed out that words of Seeta could not be untrue. But Rama was not ready to accept the story. Seeta in order to convince him said that she had four witnesses, the cow, the fire, the river Falgu and the Ketaki flower. To the querry of Rama all the four replied that they had not seen nor heard of any pindadana. Now Rama and Lakshman smiled. It was unbearable for Seeta. Now Rama personally finished cooking for the pinda and was about to start to offer pindadana when a voice from above informed him that pinda had already been given by the daughter of

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

Janak, Seeta and that he was very much satisfied to have it in time, and hence there was no need to offer the pinda again after the passing of the Muhurta."

ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "But Rama unheeded the unseen voice from above and proceeded to do Pinda-dana. As Rama was about to do so the Sungod manifested himself before him and told him that it was unnecessary to do Pinda dana then, as it has already been done by Mahasati Seeta which had already satisfied his ancestors. After having spoken those words the Sun God vanished and Rama was glad to experience that, and spoke out his praises about Seeta in so many words. Rama said, "Well Seeta you are the deliverer of the solar dynesty."

ଏହାପରେ ଦେବୀ ଜାନକୀ ଏହି ଚାରିଜଣ ସାକ୍ଷୀଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଇଥିଲେ । ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି- "Seeta looked at the four witnesses and pronouncing curses on them said, "you Falgu! from this moment let you dry up, and go down to patalpura; Fire, you are said to be the mouth of the gods, but hence forward you will be the consumer of everything, and let your name hance forth be Sarbabhakha; you Ketaki! Your scent is vary appreciable and your colour is very charming but henceforth you will never be dear to Lord Shiva. You will have no place on the head of Shiva. Well cow! The world accepts you as Gomata, since you lied your mouth, hence forward will be considered unholy."

ଏହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଘଟଣାକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା ଲେଖିଛନ୍ତି- "Now the four witnesses thus cursed approached Rama one by one and requested him to be merciful to them,

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

as the punishment was heavier than the crime. At their words Rama, the Lord Merciful said "The words of Mahasati Seeta will remain unaltered but subject to these modifications. Therewill be water on the river Falgu only during the rains, but in other seasons she will have to remain hidden, but a little digging of the sand will bring forth the water. If Sradha is performed with that water the Pitrulok (ancestors) will have salvation, and those who offer the Sradha will get Sradhafala hundredfold." Looking at Ketaki flower Rama said, "you will have your place on head of Shiva only on the day of Shivaratri and those who offer you to Lord Shiva on that day, will have the benefit of having offered it throughout the year. " To the cow Rama said, "Only in Kaliyuga your mouth will be considered unholy, but your stool and urine will be considered holy, and can sanctify everything." To the fire Rama said, "Being sarbrabhakshya you will pruify everything except a dead body."

ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟିର Chapter-XVIII ର ବିଷୟ ହେଉଛି "Sages Blessed." ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ଅତ୍ରିମୁନି, ଅନସୂୟା ପ୍ରସଙ୍ଗ, ବିରାଧ ରାକ୍ଷସର ନିଧନ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ରାଜା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "After the departure of Bharata from Chitrakoot, Rama, Lakshan and Seeta decided to proceed south. There wanderings in the forest during their exile brought them to the hermitage of the sage Atrimuni, where they received the cordial hospitality of the said sage and his wife Anasuya. Ansuya consoled Maa Seeta by giving her necessary instructions of leading an ideal chaste and virtous life. Seeta being much younger to her showed her due respect and welcomed her instructions and begged her blessings to pass an ideal life of fourteen years exile. The Amalanavastra was

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

given to Maa Seeta by the wife of the sage that cound gurard the body against cold, rain, fire and the like. Leaving the hermitage of the sage the three came to a forest known as Dandakaranya, where as welcome visitors Rama, Lakshman and seeta made their abode with the sixteen thousand sages that inhabitated the forest for a considerable langth of time, spending a few days in different hermitages."

The sages forgettir for sometime, the superbeing of Lord Vishnu, were captivated by the apparent charming face of Rama and repented at their hearts for having not been women, so that they ˋould have been blessed with Rama as their husband. Rama, the Omniscient understood their inner desire, and blessed them with the fulfillment of their-desire in Dwapara Yuga wher ˋe would be born as Krushna, with a still more charming face. He told them that they would be born as sixteen thousand gopikas and He would be among them performing the Rashalila, the play of Love upto age of eight years, after which he would leave the place for good, first to Mathura and thence to Dwarika.

That Rashalila would only be an interlude in their general domestic life, where before His birth they would lead the life of house-hold ladies, living in peace, and happiness with their husbands. During that period of eight years of his stay with them, they would be free to mix with Him freely with all the feelings of super love amongest the souls. They would fondle, and caress Him, and feel eternal pleasure with the charming beauty of the child's face. But since the sages were Brahmacharis, totally ignorant of any sexual desires, the

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

question of any boon towards the fulfilment of such desire through Him didnot arise. He made it clear that while living at Gokul as Gopikas, they would have their husbands, and would fulfil their natural sexual desires only through their own husbands. But at the same time as their desire of having been women was quite unnatural and lustful, sages as they were, they would have to pay for the undesireable desire by sheddig tears throughout life as Gopikas after His departure from Gokul, and betormented by pangs of separation from Him as well as for the destruction of peace of their own domestic life."

ଏହାପରେ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ବିରାଧ ରାକ୍ଷସ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଲେଖିଛନ୍ତି- "Then Rama, Lakshman and Seeta left the hermitage of the sages and reentered the forests.They were proceeding through the forests, when suddenly a gigantic form like the fragment of a hill rushed at them with bloodcurling cries. He was terribly ugly. He wore a loincloth of tiger skin. That skin was wet with blood and flesh of the slaughtered beings. He held a great spear which he shoock threateningly at Rama, Lakshmana and Seeta and springing forward he lifted Seeta. Seeta trembled in the Asura's grasp- Rama was at his wit's end. The Asura who went by the name of Viraadha in a loud voice questioned Rama of his identity. In reply Rama said that they were the sons of Dasharatha. Viradha now set down Seeta gently on the ground and explained that he had been transformed to an Asura by a curse and would be redeemed if Rama and Lakshman blessed him. As desired Rama and Lakshman then wrenched off his arms and now buried him in a pit. The Asura was then transformed and returned to the

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

Gandharvas. Regaining Seeta the three now made their way through the thickets towards the hermitage of the sage Agastya who was very powerful in spiritual matters and lived in the south, to seek his advice for a secluded and beautiful spot, where they could spend the remainder of the exile. ଏହାପରେ ରାମ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଓ ସୀତା ଅଗସ୍ତି ମୁନିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ରାଜାସାହେବ ଲେଖିଛନ୍ତି- Rama, Lakshaman and Seeta reached Agastya' hermitage. After due reverence they accepted the hospitality of the sage. The sage Agastya then gave Rama the bow made by Viswakarma for Lord Vishnu and an inexhaustible quiver, and advised him to spend the rest of his exile at Panchavati on the banks of the river Godavari."

ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ରାଜାସାହେବ ବିନ୍ଧ୍ୟ ପର୍ବତ ଓ ଅଗସ୍ତି ମୁନିଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗ ନିମ୍ନ ଭାବରେ ଲେଖିଛନ୍ତି- "When the Sun would be unable to move, they besought the help of the sage Agastya. The Mountain Vindhya happened to be the disciple of the great sage. When he saw Agastya proceeding to the south he bent himself down before him to show him his respect. Now the powerful sage said, "My dear Vindhya, please remain in this position till I return." As planned by the gods Agastya did not return that way, and the Vindhya mountain remained in the same position from then onwards."

ଗ୍ରନ୍ଥଟିର Chapter-XIX ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି 'Panchavati' । ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି- "As directed by the great sage Agastya, Rama, Lakshan and Seeta set out for Panchavati on the banks of the river Godavari. On the way they met a huge bird perched on a tree. They took him to be an Asura, and asked his identity. The great bird whose name was Jatayu, the son of Arun, the

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

dawn-god told Rama that he was an old friend of Dasharatha, and added that he would guard Seeta when they would be out in the forest hunting. Rama thankfully accepted Jatayu's offer. Then the three went on their way and reached Panchavati on the banks of the river Godavari. Rama was very pleased with the site and they built a hut and settled down."

ଏହାପରେ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ପଣଖା ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି- "Srupanakha was the sister of Ravana and horribly ugly. She had the power to transform herself to any forms at. will. 'One day her wanderings led her to the forest of Panchavati. Approaching the cleaning on which the hermitage of Rama stood, she saw Rama sitting infront of the cottage with his sife Seeta. The sight of Rama filled Srupankha with passionate desire. With the help of her necromancy she now transformed herself into a maiden of ravishing beauty and approached before Rama. At the approach of Suparnakha Rama looked up to see a creature of ravishing beruty before him. Questioned by Rama the maiden in disclosing her identity told him that she was the sister of Ravana, King of Lanka and came up with the request that she desired to he his wife. Rama told her that he could not marry her as he had his wife by his side and directed to approach her younger brother Lakshman who was alone at the moment. Sruparnakha now approached Lakshman withe the request to make her his wife." ମାତ୍ର ରାକ୍ଷସୀର ଏହି କଳ୍ପନାଜଳ୍ପନା ବୃଥା ହେଲା । ପଶ୍ଚାତରେ ସେ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କଦ୍ୱାରା ଅପମାନିତ ହେଲା । ରାଜାସାହେବ ଲେଖିଛନ୍ତି- "Enraged Sruparnakha now assumed her natural form and rushed towards Seeta to devour her. Perceiving the imminent danger that threatened Seeta,

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

Lakshman was going to make her the target of his fatal arrow, but Rama interveining told him only to mutilate her-ears and nose. Bleeding she ran into the foerst loudly appealing to her brother Khara. Soon Suparnakha acompanied by a number of Asuras returned to Panchavati." ଏହାପରେ ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ସହିତ ଖର ଓ ଦୂଷଣ ରାକ୍ଷସଙ୍କର ଭୟଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ପରିଶେଷରେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଖର ଓ ଦୂଷଣ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅସୁରଗଣଙ୍କର ନିଧନ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ।

Chapter-XX ର ବର୍ଣ୍ଣିତ ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି 'ରାବଣ' "Ravana" । ନବଦୁର୍ଗ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି- "Ravana was the ruler of the island Kingdom of Lanka. He his brother Kumbhakarna and Vibheesena and his sister Srupanakha were the offsprings of the sage Bishraba and the female demon Naukasi daughter of Sumali. Prior to his birth in the world of men, he and his brother Kumbhakarna were the wardens at the gates of Baikunthapura, the abode of Lord Vishnu. Cursed by the the Goddess of wealth Lakshmi, the two brothers were born from the womb of women four times in the world of men. Thus in their third birth in Treta yuga, they were born as Ravan and Kumbhakarna. Now immediately after the pronouncement of the curse by the goddess of wealth, Lord Vishnu consoled the wardens by assuring them that he would come down to the world of men in human form and destroy them, thus ensuring their salvation and gurarenting their return to Baikunthapura."

ରାବଣ ସମ୍ପର୍କରେ ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "Now this mighty Ravan with ten heads, twenty arms and twenty eyes, subdued the three worlds Swarga, Martya and Patala with the denizens therein at his back and call. He was the embrodiment of both the god

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

like and the demoniac minds. His godlike mind inherited from this father the sage Bishraba and the demoniac mind inherited from her mother Naukasi. ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ସୂର୍ପଣଖାର ରାବଣ ନିକଟରେ ନିଜର ଦୂରବସ୍ଥାକୁ ଜଣାଇବା, ରାବଣର ମାରୀଚ ସହିତ ଭେଟ ଏବଂ ମାରୀଚକୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୃଗ ରୂପ ଧାରଣ କରିବା ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟାୟ Chapter-XXI ରେ ଥିବା ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି- "Seeta is attracted by golden stag." ମାୟାମୃଗ ସମ୍ପର୍କରେ ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "Transformed by his necromancy Mareecha accompanied by Ravana came in sight of the hermitage at Panchavati. The body of the stag looked like gold with silver spots on, the eyeballs excelled 'Indra neela mani' in glitter. The face surpassed the beauty of the lotus. The horns looked as if decked with jewels, the hoofs shone like jewels, the ears looked like pearls, the body was very tender, the tail defeated the colour of the rainbow, the colour of the lower part of the body assumed the colour of 'Gomeda' Jade, the whole body was glittering like lightening. The animal was very beautiful to look at. The magic deer ostentially moved near the hermitage of Rama, Nibbling grass on the ground, again lifting its head up to eat the tender leaves of plants, would walk slowly sometimes near the hermitage and again jump away playing hide and seek at some distance."

ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ରାଜା ସୀତାଙ୍କ ମାୟାରୂପ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋକପାତ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି- "Prior to this at the advice of Rama, Seeta had her rest in the fire leaving her Maya form outside. This had not been revealed even to Lakshman. This was done in order to perform his certain duties as a human being to save the world from destruction and ruin by eradicating sin from this earth,

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

which had by that time overshadowed and over powered Dharma (Virtue). After Seeta had taken her rest in the fire leaving her Maya form outside the curse pronounced by the two sages whom he had distillusioned during the swayambara of Srimati came to being and he forgot that he was Lord Vishnu incarnate."

ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ମାୟାମୃଗ ବଧ ଏବଂ ସୀତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ମଣ ରେଖା ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଲ୍ଲିଖିତ । ଯେପରି- "Following the deer Rama was enticed far into the forest. The magic deer kept himself within sight of Rama, but beyond his reach, Unable to catch it alive, Rama shot an arrow that pierced in to his body. Before the life spark went out, the animal shricked simulating Rama's voice, "O, deer Janaki, O, dear brother Lakshman come to my help." Rama was very much perturbed at this sound and apprehending danger recollected the words of warning by Lakshman. He felt perplexed more and more. He felt worried lest Lakshman would leave Seeta, so he hastened back home with the dead animal. On hearing the simulated voice Janaki got worried, but, Lakshman was not the least moved, knowing fully well that Rama was invincible. However, Janaki's harsh words were so intotereable that Lakshman forced to evade fraternal instructions. With his arrow point he drew three lines round the hermitage with strict instructions to Seeta, not ot cross them on any account. Then he hurried towards Rama."

ଏହାପରେ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ Chapter-XXII ରେ 'Seet abducted' ଶିରୋନାମାରେ ରାବଣର ଛଦ୍ମବେଶ ଧାରଣ, ସୀତା ହେରି ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମାର୍ମିକ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏଠାରେ କିୟଦଂଶ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି - " This was the opportune moment for Ravana. He lost no time to

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

alight from the air just at the cottage door. He guised himself as an mendicant looking perfectly holy with safforn clothes on and a begging bowl in his hand. Evidently external granduer without internal worth works like a shadow without substance. In no time the hipocracy of Ravana revealed. He asked fro alms. Seeta's simple mind could not get into his plots. She fetched fruits and roots in a basket, but Ravana would not accept the offer in as much as it ought to be given in an open space. It was the belief that if a holy man is turned back disappointed, all the good luch of the family follow him. At the refusal to accept the offer of Seeta from within the limit bound, she felt forced to step out of the limit in honour of the spirit of the hospitality. This was a golden opportunity for the crafty demon who began to utter alluring words to win over Seeta's mind to be his wife. Seeta now lost all her regard for the false mendicant. All at once she rose into a fury and firy words of reproach aand hatread started bursting forth from her lips

The flw of the river Godavary grew slower. The vernal landscape presented a dreary look. The breeze stopped blowing. The trees and creepers standing motionless. The animals and birs of the forest grew dull and everyone shook with terror. "What do you mean wretch ? You want to snatch the cub from the clutches of a young mother tigress ? Do you want to walk over very sharp pointed iron rods ? Do you mean to cross the sea by tying a stone to your neck ? Can you wrap the burning fire in your clothes ? How can you sinner, take me the wife of rama ? Do you think that you can swim over fog ? Can a jackal be equal to a lion ? Can a river be compared

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

to the sea and sandlepaste to mire ? Is there any similarity between the Sun and the glow worm, iron and gold and an elephant and a pig ? Will it be alright to compare Garuda the kind of birds to a crow, a goat to a tiger, a swan to a crow ? The difference between yourself and Rama is much wider than these. If Rama were here he would surely have made you a sacrifice before the goddess of the forest. You desire to die like a fly that desire to taste Ghee and dies." With these words Seeta began to tremble like a plantain garden that trembles with the speed of a gale"

ଏହାପରେ ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି - "finding no other way Ravana assumed another form. He looked as big as a hill, very dreadful, every one was frightened at this sight of him. He now applied his physical force and dragged Seeta into the chariot. He didnot fail to use harsh words to hurt her. He sat in the chariot with Seeta on his lap. This sight made the gods in heaven glad at heart to think that Ravana was soon to die"

Chapter-XXIII ରେ ରହିଛି 'Rama returns to the hermitage' । ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀରରେ ସୀତାଙ୍କୁ ନ ପାଇ ଶ୍ରୀରାମ ପାଗଳ ପ୍ରାୟ ହୋଇଛନ୍ତି । ତେବେ ସୀତାଙ୍କ ଅନ୍ୱେଷଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ବକପକ୍ଷୀଠାରୁ ସେ ସୀତାଙ୍କ ଖବର ପାଇଥିଲେ । ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି- "As Rama was passing through the thickets in a bewildered state of mind, imploring the birds, beasts, trees, hills and shrubs during his quest for Seeta, he came across a crane perched on a tree. The crane which had not ventured outside his nest in quest of food due to a heavy downpour that day, felt sympathy for Rama, who was soaked to the skin searching for his beloved wife unmindful of the heavy shower and informed him that Ravan

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

the king of Lanka had carried her off in a chariot speeding towards Lanka on the aerial way. The divinely beautiful lady was desperately trying to free herself from the clutches of the demon and weeping. She had an exceptionally sweet voice and in the course of her sobbing she would utter words of news to Rama, gave her identity as Seeta and was imploring the animate and inanimate objects that caught her eye to inform Rama of her sad plight. The tears from the weeping eyes of the divine lady fell on his wings and feathers turning them gleaming white. The crane then advised Rama to proceed to Lanka, destory Ravana, and rescue Seeta. Rama felt gratified for the information and offered him a boon. The crane told Rama that during the four months of the rainy season, being unable to stir out of his nest he is forced to starve and asked Rama to grant him a boon by which food would come to his nest during those four months. In granting the boon Rama told the crane that during those four months his wife would bring him food and as such he would be comforted in his nest."

ଏହାପରେ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା ବଗକୁ ମହନୀୟ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି- "The crane then told Rama that he very much disliked the remanants of the food of a female, as it would underrate his prestige, his virtues, would go fruitless and everyone would deride him by saying that he had consumed the remanants of his wife. Rama then explained to him that food brought with the beak could not be soiled, since it was untouched by the tongue, so during those four months of rainy season he could enjoy such food and be comforted in his nest. Rama further said that the month of Kartika being

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

considered the best of the twelve months of the year, the last five days including the fulmoon of that month were considered more important according to the scriptures and that period was known as 'Baka-Panchaka'. A person who desist from partaking animal food during those five days would get the fruits of having observed the Brata of the four months of the rains. A person who would rejoice partaking animal food during that period would share the animals sins and by dint of the consumer's virtues, the animal would get salvation, while through the former's sins the latter would go to hell and every life of his in future, the later's mouth would smell. Bidding adieu to the crane, Rama continued his quest for his beloved Seeta."

ସେହିପରି ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ଜଟାୟୁର ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ସହ ଅନ୍ତିମ ସାକ୍ଷାତ ଘଟଣାକୁ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ନିମ୍ନମତେ ଲେଖିଛନ୍ତି- "At some distance they saw a huge bird fatally wounded, and bleeding lying on the ground. They drew nearer and began to watch very closely. They could not makeout what the mater was after all. Just then the bird raising his head with great pain informed Rama and Lakshman in a feeble voice that he was Jatayu friend of their father, and narrated in short how he fought against Ravana, the king of Lanka, broke his chariot, Killed his mules, and how in the end Ravana cutoff his wings and carried off Seeta towards south. Rama embraced Jatayu, tears rolling down his cheeks. Jatayu then spat out blood, and lay lifeless on the ground."

ପରବର୍ତ୍ତୀ Chapter-XXIV ରେ ରହିଛି 'Redemption of Kabandha'. କବନ୍ଧ ରାକ୍ଷସ ବିଷୟରେ ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "Rama and Lakshman performed the last rites of the great bird Jatayu

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

with paternal honour and then proceeded on in the direction given by the bird in search of Seeta. When passing through the thickets they were thunderstruck to notice a dreadful monster. He had a very peculier appearance quite unlike that of the normal. His face and nose were very dreadful. He had no thigh, his extra ordinay long arms would enable him to catch his prey even from the pretty long distance. He had only one fierce eye, very high above the waist and that at the back side of the body. His stomach acted as his mouth, the like of which had never before been dreamt of by the exiled brothers. The monster caught hold of both the royal hermits and drew them nearer. Rama was terrified to notice his hands resembling the fragments of small hills. He caught them both tight and before devouring they repeated questions one after another. His questions were. "where do you come from? What denomination do you go by? Who are your parents? What makes you wander in the thickets with bows and arrows? Know it for certain, that you are losing your life this day." Rama's reply was, "I come from Ayodhya, my name is Rama and he is my brother goes by the name of Lakshan. We are the sons of king Dasharath. At the behest of our father, we embraced forest life, but to my ill luck I lost my life in the forest of Panchavati. Please spare this my younger brother, the son of my step mother and who sympathized me at my plight. If he is spared he could carry my death news to Ayodhya. You may devour me up, but do spare him." At this the demon caught him fast, whereupon Rama got confused. "What makes you so sad my brother," said Lakshman, "I wait for thy bidding to slay this monster forthwith." At these brave words of Lakshman, Rama

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

felt consoled. "Can you kill him but, spare yourself from his clutches, "was the querry of Rama. Then as desired by Rama, Lakshman unseathed the sword and cut off both the hands of the frightful figure. The denizens of heaven then in appreciation showered flowers. The monster then started relating the past story of his life." ଏହାପରେ କବନ୍ଧ ଅଭିଶାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ନୂତନ ରୂପ ଧାରଣ କଲା । ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "Rama then fuifilled his desire. When all of a sudden he assumed his own form. He advised Rama to proceed to Rushyamukha hills, where he would meet Sugreeva. This Sugreeva would be the person who would help enable him find Seeta."

ଏହାପରେ ଶ୍ରୀରାମ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଦକ୍ଷିଣକୁ ଯାଇ ପମ୍ପା ହ୍ରଦ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେଠାରେ ସେ ଶବରୀକୁ ସାକ୍ଷାତ କଲେ । ଶବରୀଠାରୁ ପାଚିଲା ଆମ୍ବକୁ ଶ୍ରୀରାମ ଭକ୍ଷଣ କଲେ । ଶବରୀ କୁଟୀରରେ କୃଷ୍ଣମୃଗ ଛାଲ ଉପରେ ଶ୍ରୀରାମ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ବିଶ୍ରାମ ନେଲେ । ଶବରୀ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ କାମନା କଲେ । ଶ୍ରୀରାମ ଶବରୀକୁ ମୁକ୍ତିପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ନବଧା ମାର୍ଗର ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ । ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି- "The benine Rama now stated one after another the nine types of devotions that lead to salvation."

1. Company of good people, in other words, devotees.
2. To be ever ready to listen to my stories.
3. Devotion at the feet of the Guru (preceptor) and ever alertness for his services.
4. To sing my parise day and night non-stop with one's days affections.
5. To repeat my name with mind fixed at my feet according to the Vedic verdicts.

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

6. Self control, indifference to action and love for good company.

7. To feel my presence everywhere in the world and render more devotions to the good people than to me.

8. To be contented with what one gets and not to find faults with others, even in one's dream.

9. To maintain a clean mind without any dirt in it. Discard all thoughts of pleasure or pain, weal and woe, and have complete resignation in the Lord.

ଏହାପରେ ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "The benine Rama after having explained the nine types of devotions that lead to salvation to the Sabar'a wife left her dwelling and proceeded south in search of Sugreeva. On the way they passed the hermitage of the sage Matanga."

ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟାୟ Chapter-XXV ରେ ରହିଥିବା ବିଷୟ ହେଉଛି 'Sugreeva made friend' । ସୁଗ୍ରୀବଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ମିତ୍ରତା ସ୍ଥାପନ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ରାଜା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଲେଖିଛନ୍ତି- "Veera Hanuman introduced Rama and Lakshman to Sugreeva. After the general courtesy, the conversation started. Sugreeva narrated his lamentable luck of how he was snatched away from hearth and home and his asylum on the hill for the very simple reason that Vaali dared not enter the precincts of that hill. Rama expressed his sympathy and proceeded to describe his own plight a sad fate, remarking that their condition was verily the same, Vaali the king of kishkindha took by force the wife of Sugreeva, while Ravana the king of Lanka abducted Seeta his wife, in his absence at the forest following the golden stag.

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

Thus both had to suffer a similar fate. Evidently one feels the intensity of bereavement lessened, when it is shared by others. Life of celebacy was so to say thrust on them both. In fact Rama forgot for the time being his personal grief when sympathy for Sugreeva occupied his heart. He suddenly spoke out." I will put and end to Vaali with only one arrow of mine." Sugreeva felt consoled at this and with the outburst of feelings he spoke out, "I will do my best to find out Seeta with the help of my monkey army." Hanuman who was listening to the conversation did not fail to prove himself instrumental to sow the seed of friendship between both the illustrious personages. He lost no time to kindle a fire before the bereaved souls and made them swear that their friendship should not die on any account whatsover. This tie of friendship thus tightened stronger, interlocking the hearts of them both."

ଏହାପରେ ସୁଗ୍ରୀବ ମା' ସୀତାଙ୍କର ଦେଖିଥିବା ବୃତ୍ତାନ୍ତକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହଙ୍କ ଭାଷାରେ- "When Rama related the calamity that had befallen him Sugreeva was deeply touched. It came to his mind that some time back he and his companions had seen a weeping lady being carried in a chariot by a mighty demon across the aerial way. Her sweet voice rented the whole sky. "Save O Rama! Where are you," were her agonising expressions. Removing her sash, she tied up her jewels and threw the bundle down which fell whthin thair reach. "Please have a look at these, if they could give any clue," said Sugreeva producing them before his friend. Rama felt very sad at heart, in fact he couldnot control his tears to look at the bundle of jewels. So far he had never had any concrete evidence

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

regarding his tremendous errand. He felt life creeping into his body. So far he felt he had been wandering in a dream land, but this concrete finding enabled him to feel that he saw Seeta as it were. He vowed he would kill Vaali and enthrone Sugreeva in his stead. These words consoled Sugreeva and the party as a shower in the Sahara refreshes a thirsty traveller."

ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟିର Chapter-XXVI ରେ ରହିଛି 'The felling of the seven Sala trees' । ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ସପ୍ତଶାଳ ଭେଦ ଏବଂ ଦୁନ୍ଦୁଭିର ଅସ୍ଥିକୁ ପାଦର ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ଆକାଶ ପଥକୁ କ୍ଷେପଣ କରିବା ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣିତ- "At these words of Sugreeva, Rama smiled and let fly an arrow that rushed with the speed of lightning piercing through all the seven Sala trees, not sparing even the hill itself and ran right into the Nether world with a dreadful sound. Now Sugreeva no longer doubted the ability of Rama and felt assured that his luck had dwaned; the death of Vaali and his kingship were assured. Rama felt that Sugreeva was still in doubt and asked him if he had anything more to say. At this his new friend pointing to a bone heap said that that was the skeleton of the demon Dundubhi, which resembled the fragments of a small hill. Rama could well grasp his intent. With a playful flip of his toe Rama let the skeleton of monster Dundibhi fly in the air, thus discarding all doubts from the mind of his new friend Sugreeva."

Chapter-XXVII ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି 'Sugreev Crowned' । ବାଳୀବଧ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "Hearing the challenge of Sugreeva a second time, Vaali, who was resting with his wife Tara, Jumped up from his couch in rage, but ere he could advance towards the entrance, he was interecepted by his wife who pointed out to him at Sugreeva would never

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

have ventured to challenge him a second time, after his colossal defeat, had he not definitely been assured help and protection. Now the life of Vaali was drawing to a close. He paid no heed to he words utterd by Tara and issued forth from the fortress and sprang at Sugreeva. The duel between the two brothers commenced. While the duel was in progess, Rama let a deadly dart fly from his bow at Vaali's chest. Pierced by the Shaft Vaali Crashed to the ground empurpled with blood, turning his head to discover the author who has discharged the bolt. Vaali spied Rama infront of him, whom he acused of Killing an innocent person who had not wronged him in any way. Rama pointed out that he did that in order to save his friend Sugreeva, King of the Vanars, who had promised to help him to regain his abducted Seeta. Vaali now told Rama that had he been directed in the matter, he could have produced the mightly demon Ravana before him in no time and would have compelled him to hand over Seeta to him. Merciful Rama now suggested to Vaali that he could bring him back to life if he so desired, but Vaali resented saying that since he had been killed by Lord Vishnu himself the gates of heaven had been opened to him."

ଏହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "Just before the spark of life ebbed out of his body, Vaali requested Rama to bring his wife Tara and son Angada to him. Fetched by a messenger, the lamenting Tara and Angada reached the spot posthaste, where Vaali lay mortally wounded. Vaali now entrusted his wife Tara and this son Angada to Rama's care and in dying breath requested him to appoint Angada the

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

Yuvaraja of the kingdom. Then emitting a grugle of blood, Vaali lay lifeless on the ground. The lamenting Tara now pronounced a curse on Rama, Saying that Rama would bear the pangs of separation from his wife after his coronation, as she had been forced to bear the pangs of separation from her husband. Rama accepted the curse cheerfully."

Now Angada being griefstricken at the demise of his father, a desire to take revenge of Rama crept in to his heart of hearts, just spontaneously quite unknown to himself. Rama could grasp his inner feelings and blessed him with the fulfillment of his desire in Dwapar Yuga, when he would be born as Yarasabara in the vicinity of Pravashtritha and fatally would him with the point of one of his arrows, made of the remaining piece of the awaful mace at the end of his Krushnavatar."

ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର Chapter-XXVIII ରେ ରହିଛି 'Swayamprabha'. ସ୍ୱୟଂପ୍ରଭାଙ୍କ ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ଯାଇ ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "Inside the cave an aged Sanyasini sat in the midst of a grove, with streams of pellucid water and trees heavy with the weight of fruits. She was Swayamprabha, who had mastered superhuman power by her austerities. The troop shuddered at the sight of the recluse. Hanuman edging close to the recluse prostated himself before her and with a very low tone enquired of her identity. Replying the recluse informed him that she was known by the name of Swayamprabha, and asked him to disclose his identity. In disclosing his identity Hanuman informed her that he had come on an errand in search of Seeta, wife of Rama, son of king Dasharatha of Ayodhya. She had been

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

abducted by Ravana king of Lanka, and that he was the servant of Rama, known by the name of Hanuman. Being satisfied by the true narration she was fully aware of through her insight gained by previous austerities, she smiled and asked the troop to refresh themselves, which they did without a second invitation."

Refreshment and rest over, Swayamprabha informed them that it would be impossible for them to go out of that cave all by themselves, mightly warriors though they were, they could not pierce their way though the pitch darkness. But since their mission was a great one, she would transport them out. Swayamprabha now asked the troop to sit still with closed eyes. The Vanaras and the bears obeyed her to the letter. No sooner had they closed their eyes than Swayamprabha with the help of arrows of divine light rushing forth form her person, which illuminated the cave, transported them to the sea-shore in the twinkling of an aye. Opening their eyes the troops were overjoyed to find themselves on the beach."

ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ରାମାୟଣର ଏହି ଚରିତ୍ରକୁ ପ୍ରଶଂସା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ- "Without the help of the female sage the story of the Ramayana would have been totally different. Swayamprabha's contribution in the stroy is really appreciable."

ଏହାପରେ Chapter-XXIX ରେ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା ଶ୍ରୀହନୁମାନଙ୍କର ସମୁଦ୍ର ଲଂଘନକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଅଧ୍ୟାୟର ଶୀର୍ଷକ ରହିଛି- "Hanuman crosses the Sea." ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "From Sampati the Vanaras learnt that Seeta was a captive in the city of Lanka, the kingdom of Ravana. The vast sheet of water stood as a barrier between the mainland, where the Vanaras

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

were and the isle of Lanka. Disussions now arose as to how they would cross the barrier. Angada, the commander of the troop questioned each individual, excepting Hanuman, to state the length that each of them could jump over. None of their replies could satisfy his query. Angada was disappointed. He now himself stated that with one jump he could land himself on the island kingdom but felt diffident of his return. They now in a body approached Hanuman to perform the feat, as they were confildent that he was the one best suited for the purpose."

ହନୁମାନଙ୍କର ସମୁଦ୍ର ଲଂଘନ ଦୃଶ୍ୟକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "Hanuman now magnified his stature and with the word Rama, Rama Rama and Rama on his lips took a big jump and flew towards Lanka, over the sea, with outstretched arms."

"As Hanuman sped towards Lanka on the aerial way, a mountain by the name of Mennaka suddenly propped up its head out of the water and barred the way, asking Hanuman to rest a while on it. Hanuman told the mountain of his errand and stroking it passed on his way. A little later a montress barred Hanuman's way and tried to swllow him up. She was Surasa. Hanuman in order to avoid the struggle rose higher and higher, but the monstress too increased her form. Hanuman now increased his form to double the size of Surasa. Surasa then increased her form still more. In this way both went on doubling their forms. At last when Surasa in her huge form reached closed to Hanuman opening her mouth to devour him, Hanuman suddenly transformed himself into the size of a tiny fly, entered surasa' s huge mouth, exiting himself through

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

one of her huge ears, giving Surasa no chance to chew him, her enormous jaws being too big for a tiny fly."

ହନୁମାନଙ୍କର ଲଙ୍କା ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିବା ଦୃଶ୍ୟକୁ ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "At last Hanuman drew near the shores of Lanka, the island kingdom of the ten headed demon king Ravana. As he landed on the shores, he viewed the banana and coconut groves, mountains, forests and mouths of rivers. From a distance he discerned the beauty of the fortified city of Lanka. As he touched the ground, he reduced his size to that of a normal monkey and reached a hill top on the island."

Chapter-XXX ରେ ରହିଛି 'Hanuman discovers Seeta' । ଏଥିରେ ହନୁମାନଙ୍କର ଲଙ୍କା ପ୍ରବେଶ ବେଶ୍ କୌତୁହଳପ୍ରଦ । ଲଙ୍କା ପ୍ରବେଶ ସମୟରେ ଲଙ୍କା ଦେବୀଙ୍କର ହନୁମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତିହତ କରିବା ଏବଂ ପରେ ତାଙ୍କୁ ଅନୁମତି ଦେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ବୀରତ୍ୱବାଞ୍ଜକ । ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "It was now dusk, when the tiny monkey arrived at the gates of the fortress city. The moon was up riding in all its glory on the cloudless sky casting its silvery beams of the earth below. At the city gate Hanuman was rudely accosted by the terrible looking guardian goddess of the city of Lanka, who demanded his indentity and purpose of his visit. Hanuman told her that he had come to have a look at the beautiful city. The guardian goddess barred the way more effectively obstructing his entrance and struck an angry blow at Hanuman. Hanuman was vexed and struck the goddess with a blow by means of his left hand. The impact of the blow felled the goddess, who rolled on the ground in agony and pain. Soon the Guardian Goddess was on her feet and recollected the prophecy made by Brahmaa that the city would be destroyed when a monkey

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

would give her a deathstroke. She now allowed the monkey to pass through to gates."

ଅଶୋକ ବନରେ ସୀତାଙ୍କ ସହିତ ହନୁମାନଙ୍କର ଭେଟ ରାମାୟଣର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସଙ୍ଗ । ସୀତା-ହନୁମାନ ଭେଟ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ରାଜାସାହେବ ନିମ୍ନମତେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି- "With the decay of darkness and the approach of dawn the female Asuras made themselves obscure attending to their morning obolutions leaving Seeta unguarded and alone. This was an opportune moment for Hanuman. In a Sweet low tone in Seeta's hearing only Hanunam recited the name of Rama. Seeta was overjoyed to hear the name of her beloved Rama in such a tone of devotion and looking around she spied a little monkey on the branch of the Sisupa tree. Hanuman radient with joy at having discovered Seeta, descended from the Sisupa tree and stood before her with palms folded and head bent in salution. He now proceeded to describe Rama's friendship with Sugreeva and his mission and handed over to her the signet ring. Seeta's joy knew no bounds to see the signet ring as she pressed it to her bosom quite absorbed. Hanuman now said, "Mother if you are agreeable, please sit on my back. I shall carry you across the ocean and restore you to Rama in no time. Please donot suspect my ability to do this, kindly allow me to render the service to you. I cannot only carry you and restore you to Rama, but I do possess the strength even to destroy Lanka and throw its ruler Ravan at the feet of Rama. So please sit on my back and I will take you to Rama. As I flew here through the aerial way, so shall I fly over the sea and reach the other shore with you." Seeta wondered how the little monkey before her could hope to carry

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

her across the sea. Realising her suspicion Hanuan bagan to demonstrate his valour by magnifying his form. Seeta now felt consoled. She said, "Babu Hanuman, I realize your immense strength but even then I feel it not look well that you should carry me along. It is my earnest desire that my invincible Rama, who can conquer the three worlds in a moment's time, should come to Lanka, destroy the evil doer and redeem me. I do not like the idea of being carried away stealthily by yourself or anyone else, in as much as that it would amount to abduction, the very same error that acuses the king of Lanka. I hope you follow my point Hanuman! So do make haste to reach Rama and place my entrity at his holy feet for my redemption at the earliest moment possible. What a burden my life to me is and how dreary and desolate do I feel! I hope you can fitfully relate them than I can Hanu."

ଏହାପରେ ମା' ସୀତା ତାଙ୍କର ସନ୍ତକ ସ୍ୱରୂପ ମଥାରେ ଶୋଭା ପାଉଥିବା ମଥାମଣିଟିକୁ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ପ୍ରଦତ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଶ୍ରୀହନୁମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅର୍ପଣ କଲେ । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଅତ୍ୟନ୍ତ କାରୁଣ୍ୟମୟ । ରାଜାସାହେବ ଲେଖିଛନ୍ତି- "While abiding by the words of Seeta desired to carry some sign (proof) of his unexpected visit and his august discovery that could convince Rama, Seeta narrated the story of the mischivious crow that happened in the forest of Panchavati. How insulted Rama felt at the mischief and the disguised crow was punished by Rama losing one of his eyes. To give more emphasis Seeta gave Hanuman her Mathamani (crest jewel) to be given to Rama to ensure his belief"

ହନୁମାନ କିପରି କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ ଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର କ୍ଷୁଧା ନିବାରଣ ନିମିତ୍ତ ସେ କିପରି ମା' ସୀତାଙ୍କର ଅନୁମତି ଭିକ୍ଷାକଲେ ତାହା ରାଜା ନିମ୍ନଭାବରେ ଲେଖିଛନ୍ତି-

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

"Ever since Hanuman had left for the august discovery of Seeta he forgot hunger and thirst and all that was necessary for the physiological functions in the system. But after his discovery he was so overjoyed, his thirst and appetite were acute. Thus before leaving for Kishkindha, Hanuman asked Seeta's permission to satisfy his hunger with fruits found in abundance there as he was famished. Seeta unhesitatingly permitted him"

ଏହାପରେ ଗ୍ରନ୍ଥଟିର XXXI ଅଧ୍ୟାୟରେ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ହନୁମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ଲଙ୍କା ଦହନ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଅଧ୍ୟାୟର ଶିରୋନାମା ରହିଛି "Lanka Dahana" ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "Thus being dragged, insulted and jeered at by the Asuras, of his own accord, Hanuman reached the presence of the king of demons, Ravana, where he gazed at the mighty tenheaded demon seated on a gorgeous throne with a white umbrella towering over his head. Questioned by the demon king to disclose his identity and purpose of visit, Hanuman told him that he was a humble servant of Rama and had been despatched there to reconoiter the city and its defence, adding that it would be most imprudent on his part to return Seeta to Rama, and thus save himself his family and city from destruction. Ravana was beside himself with anger and ordered his attendants to kill the monkey. Vibheesana the younger brother of Ravana, who had realized that Seeta and Rama were the incarnations of goddesses Lakshmi and Lord Vishnu respectively, being present at the spot explained that it would be illegal to kill an envoy, suggesting that the envoy could be either whipped or branded. Ravana agreed to it and pointed out that the most delicate part of a monkey's body ws its tail and ordered his

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

attendants to set fire to it. The attendants obedient to the order of their master to the letter, lost no time and proceded to wrap his tail with different sorts of rags. Hanuman just for fun kept on extending his tail longer and longer until not only all the pieces of rags, but the entire stock of cloth in the city of Lanka was exhausted but the tail remained still naked. Ravana's court witnessed this phenomenon with remarkable silence only with gaping mouths and eyes bulging out from their soockets, while Hanuman realizing their plight roared in apparant glee. Urged by their king, the attendants now soaked the wrapped tail with oil and set it on fire. The tail resembled a huge blazing torch, and Hanuman now freed from the snake noose, in apparent glee, jumped from one mansion to another setting them alight; soon most of the city of Lanka, was ablaze. Winds from all quarters began to blow a gale helping the fire to consume buildings rapidly. The inhabitants of the city were terrorstricken and ran pellmell for shelter. Ravana now got enraged at the devastation caused and ordered the God Agni to stop and immediately the fire on the tail was extinguished. Hanuman was surprised at the command Ravana had on the gods. He took up the end of his tail in one hand and rubbed it on his forehead. The friction immediately spat fire, known as Brahmagni and the rags were ignited once more. Hanuman now continued reducing to ashes the remaining portion of the city of Lanka, barring the Asoka Park and the quarters of Vibheesana, inspite of Ravan's repeated commands to the Brahmagni to stop. Being satisfied that he had reduced to asses all the mansions he desired, Hanuman extinguished the Brahmagni on his tail and appeared before Seeta, and

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

bowing reverently before her sought her permission to leave Lanka. Seeta in granting permission of leave to Hanuman reminded him again to request Rama to come there as early as possible and redeem her. Hanuman musing the word Rama within himself once again launched through the aerial way crossing the sea,and landed safely on the otherside of the shore to the great joy of the other Vanaras who had been anxiously awaiting his return. Now the Vanaras retraced their steps towards Kishikindha gleefully."

ଏହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟାୟ ହେଉଛି 'Departure for Lanka' । ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "A long and eventful march brought the Vanaras to Kiskindha. The Vanaras made themselves merry by consuming fruits and honey in the royal park. The guards proceeded to Sugreeva and lodged complaint to the effect that the Vanaras deputed south had returned and were making themselves merry by consuming fruits and honey in the royal park. The ravages thus caused were irreparable. Sugreeva was overhelmed with joy to learn about the safe return of the Vanaras deputed south, and came to the conclusion that the Vanaras having succeeded in their mission, were celebrating the occasion, and ordered the keeper to produce them forthwith before him; the royal pardon was proclaimed as a reward of their success. The guard was ordered not to offend them but show them due honor and majestically escort them all to the royal presence. Obeying the King's command the guard persuaded them to listen to the king's comand and in a very short time produced them before him. Sugreeva accompanied by Hanuman and his retinue now proceeded to the cave, where

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

the royal hermits were. After paying due reverence at the feet of Rama, Hanuman expounded his experiences from start to finish including the discovery of Seeta, and handed over the "Shikhamani" (Crest Jewel) of Seeta to Rama. Rama's eyes were filled with tears at the sight of the jewel and he pressed it to his bosom quite absorbed."

Soon Rama recovered from the trance and grasped the reality of the present situation. He called Lakshman, Sugreeva and Hanuman closed to him and discussed plans regarding the on, slaught on the strong hold of the demon king Lanka.

Now an auspicious day was fixed for the departure of the huge army from Kiskindha. On that auspicious day, at an auspicious moment the huge Vanara army moved southends. Rama, Sugreeva and Lakshman taking the middle. Scouts who knew the way, went first looking out for enemies who might be lying in ambush and take them unawares. The great army consisting of Vanaras and bears now moved with great speed. They were very enthusiastic during their march, roaring and jumping in apparant glee. Hanuman and Angada often conveyed Rama and Lakshman respectively in their shoulders during their long march. Strict orders were issued by Rama to the Vanaras and bears of the huge army to be peaceful during their march, and bring no harm to the inhabitants of the cities, towns and villages through which they had to pass. A long and peaceful march brought them to the coast, where they put up camp. Rama, Lakshman and Sugreeva together with the other warriors now surveyed the vast expance of water that stood as a barrier between them and the island kingdom of the demon

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

king Ravana. Soon discussions were afoot in the camp as to how the vast army would cross the sea." ଏହାପରେ ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "As the huge Vanara army encamped on the coast and planned the crossing of the sea, the left eye-lids of Seeta began to throb, which is a good omen for the females, while the left eye-lids of Ravana also began to throb at almost the same instant, which is an evil sign for males."

ଏହାପରେ Chapter-XXXIII ରେ ରହିଛି "Rama's sound judgement" । ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "Inspite of his enormous power and strength a poisonous insect of fear had crept into the heart of Ravana. Since Hanuman had devasted the city of Lanka, that insect was eating him up from within. Apparently he tried his best not to show any sign of it. So in confusion, just to shrug his fear by diverting his mind towards the bright side, he summoned his councillors and sought their advice on the natuer of action to be taken against Rama, his arch enemy. The concillores told him not to be afraid of Rama. Vibheesana, the younger brother of Ravana who was present there repeatedly requested his elder brother to restore Seeta to Rama, but Ravana paid no heed to his brother's requests and pointed out to him that he was invincible and would with the greatest ease conquer Rama who was an ordinary being. Vibheesana again tried to persuade his elder brother Ravana to restore Seeta to Rama, touch his divine feet and ask for forgiveness. This persuation of his younger brother only aroused the demoniac fury of Ravan and in the presence of all he kicked Vibheesana and told him to clear out and stay out of Lanka. Being driven out by his brother Ravana,

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

Vibheesana has no other alternative but to leave Lanka. So renouncing everything he proceeded to the camp of Rama for his help through the aerial way. When he arrived at the gate of the camp of Rama all the Vanaras and courtiers suspected him for a spy, who had come to convey seercts to Ravana. In order to discard their suspiction, Vebheesana forthwith had a quick dip in the sea and with folded hands and his face upwards to the sky implored the following words on oath incase he had any ulterior motive against Rama he would be born in Kaliyuga, (1) a Raja, (2) a brahmin, (3) head of a big family and (4) possess a good number of cattle. At these words all present there took him to be a crafty fellow, a good plotter, that could skillfully gratify his avarice. Advice was given to Rama not to rely on him and let him inside the camp in as much as all his promises went to prove his ill motive and tried to secure his personal benefit at the cost of Rama's interest. But Rama's interpretation was just the reverse that (1) a raja in Kaliyuga would refrain far from his idealism. He would not hesitate to plunder the wealth of his people regardless of their welfare and safety. He would indulge in mirth and merriments. He would forget that he is responsible for the sins committed by his people and hence would be cast into Naraka after death, (2) one shouldering the responsibilites of a big family in Kaliyuga would have to lead tuff life facing always never ending wants. Each member would be a self seeker. Women will take the lead. Husbands will be at the clutches of their wives. Modesty in women will be, but a word of imagination, a word of dictionary. Harmony in family life will be absent. His life will be a life of anxiety leading to misery and remain only a figure-head (3)

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

the brahmins in Kaliyuga will forget the Vedas, Agnipuja, Vaiswadeva, and other brahmnical rites. They will lead cidentry lives and take advantage of the ignorance of the people to bluff and deceive them. Social and moral laws will be ignored. All sorts of vice will creep into society. Upavita (sacred thread) will be the only symbol of a Brahmin. Adultry will not be considered as a crime. Hence death will be followd by hell-life after which they will be born as Mlechhas. and (4) in Kaliyuga all pasture lands (Gochar) will be turned into cultivable land yielding no gazing ground for the cattle." ଏହାପରେ ରାଜା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଲେଖିଛନ୍ତି- "Now Sugreeva, Lakshaman and Vibheesana deliberated on plans for crossing the sea. Deliberations over, they advised Rama to request Baruna, the sea-god for a passage across the sea. Rama now offered prayers to Baruna, the sea-god for a passage across the sea. Three days passed, but Baruna did not appear. Rama bacame enraged and fitting a deadly weapen to his bow made himself ready to dry up the ocean and convert it into a desert. At this Baruna, the ea-god appeared, and with folded hands requested Rama to forgive him. Rama, the merciful forgave Baruna, who now informed Rama that the Vanaras be instructed to fetch stones and build a causeway addings that if they were touched by Nala, they would float, and with the help of that causeway the Vanara army would be able to cross over to Lanka without any hinderance. The sea-god then taking leave from Rama disappered."

ରାଜାସାହେବ Chapter-XXXIV ରେ ଲେଖିଥିବା ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ହେଉଛି "Appreciation of humble Sympathy." ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି-

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

"The Vanaras felt at the height of their joy when they were ordered to fecth stones for the construction of the causeway over the sea to Lanka. At the suggestion of Lakshman thirteen of them were kept back for a different purpose. Hanuman was one among those thirteen. The others were Nala, Neela, Susena, Jambavan, Angada etc. But Hanuman who was ever ready to carryout the behest of Rama did not appreciate the idea of detention. He felt worried, lest his merit might have been underestimated. Of course Rama's idea was to preserve his energy for the ensuing Lanka fight. Further, very recently, Hanuman had strained his energy in his first flight at Lanka in quest of Seeta. Feeling himself neglected Hanuman decided to take poison and die rather than lead a lazy life without Rama's command. When questioned about his melancholy, Hanuman's humble and winning reply was, "My Lord, I know only they biddings and carry them on until finish to win success, but for thy behest I feel myself dead like a fly." Rama could feel his heart and asked him to go and fetch stones. Now vigour filled Hanuman's nerves and he instantly magnified himself and assumed Viswarupa to go and uproot mountains that looked worms and insects in comparision to his form. His speed was so quick that Nala couldnot but stretch forth his left hand unawares. Hanuman felt offended at this unmannerly conduct and meant to bury him on the bridge, but his second thought warned him against this rashness lest it might cause delay in his duty. He redoubled his shape and rushed to uproot the Meru mountain. Brahma requested him not to do so for the safety of the creation. He had to oblidge Indra by sparing the Mahendra mountain. He then went to uproot the Lokaloka

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

mountain, but Brihaspati's (Jupiter) request refrained him from uprooting it. Hanuman now went to break open the Himalayas, but Parvati appeared before him and begged of him not to devastate it for the reason that it was her father and also that it was at a time Hanuman's grandfather. Hanuman obeyed the words of Parvati reverently. In the case of Kailas mountains Shiva's entreaty couldnot overlooked. Aswin Kumar son of Sun God pleaded for the exsistance of the Gandhamardana mountains. This very much annoyed Hanuman. Now he took a vow not to listen to anymore request by anybody, be he anything whatsoever in the creation. He said that if he did so he would be sinning against Rama. Now the gods were frightened at his sight and didnot venture to come before him to avoid their ruins. He loaded five crores of mountains on his head, ten thousand on each of his shoulders, tied mountains on each of his fur numbering three crores. He garlanded ten crores of them round his neck, fifly crores of them were put round his waist, two crores on each thigh and on each finger he tied hundreds of them. Much to the surprise of Rama he arrived before him long before the Sun had gone down. The dimensions of the causeway can give an idea of the load carried by Hanuman at one time. The width of the causeway was thirtytwo yojanas, its length was one hundred and fiftyfour yojanas and its height was twelve yojanas. Now the volume of the causeway can be well ascertained. At the end of the construction it was found that nine lakhs of mountains were left unused. Now the weight of the load carried by Hanuman at one time can be imagined than described."

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଏହାପରେ ରାଜା ସେତୁବନ୍ଧ ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ଗୁଣ୍ଡୁଚିମୂଷାର ଭୂମିକା ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିଛନ୍ତି- "During the construction of the causeway the little squirrel, the humble thing, did not neglect to contribute its mite. Overjoyed at heart he would roll on the dust and go over the causeway to dust itself there on it, thereby the dust could add to the bulk of the causeway. However, humble the help might be, it could not escape Rama's eyes. He felt so gratified that he stretched forth his hands to pat the little thing. The mark of his fingers are still to be found even at this day over the squirrel's body."

ଆଲୋଚ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥଟିର Chapter-XXXV ର ବିଷୟ ହେଉଛି "The conflict begins" ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "The causeway, shone across the sea like the milkway in the sky, was now complete. The denizens of heaven rejoiced. As the Vanara army proceeded over the causway, Hanuman and Angada conveyed Rama and Lakshman on their shoulders respectively. Soon the Vanara army crossed the sea over to Lanka. Arriving in the isle of Lanka the Vanaras and the bears pitched their camp on mount Suvelaya. With the advent of dawn the monkeys and beers desirous of mitigating their hunger proceeded to the woods adjoining the fortress city. Now the Vanaras discerned the mountain fortress of Lanka with its engines of defence, the moats and the groves. They perceived the Asura army standing sentry looking like a second massive wall behind the rampats of the mountain fortress. After dusk Rama, Sugreeva, Vibheesana and others held a council of war on mount Suvelaya.

Immediately before the battle with Ravana, Angada voluntured to go as an emissary to the fortress city as a last

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

resort for peace. He took a letter from Rama demanding the return of Seeta. Angada made his majestic appearance in the council of Ravana. Dauntless he put forth the demand in the letter. Ravana was beside himself with rage and not only ignored the demands in the letter, but insulted the letter as well. Angada reminded Ravana of the evil consequences of a war and again requested him to reconsider it with a cool mind. Angada pointed out that being a grand child of the sage Pulastya and a great learned person he could very well realise everything and foresee the results. But Ravana whose heart and mind was badly drowned in the filth of pride, boasted of crushing the entire army of monkeys and bears along with Rama. At this Angada very politely requested Ravana just to try the strength of a servant of Rama, what to speak of Rama himself. Continuing Angada unhesitatingly declared that in the capacity of the representative of Rama he would forego the demands in the letter if anyone of his courtiers or commanders could only dislodge his foot. Saying this Angada meditated on Rama and firmly planted one of his foot in the centre of Ravan's court. One by one the courtiers and commanders tried thair strength to dislodge the foot, but in vain. At last Ravana himself got up from his throne and with a very confident air proceeded towards Angada casting a proud glance at his courtiers. As Ravana was about to bend down, Angada smilingly admonished him saying that it would be far better for him to go and touch the feet of Rama and surrender, than touch the feet of his humble servant. With a wave of his hand Angada majestically strode out of the court. Returning to the Vanara camp he presented himself before Rama and expressed the

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

denial of the demon king. All present were now cock sure that Ravana would not deliver Seeta without a bitter conflict thereby bringing total destruction to his family and city.

Earlier Ravan's spies disguising themselves as Vanaras had entered the camp. Vibhessena who was aware of the tactics of the Asuras recognished the spies. When infomed Rama dauntless asked the spies to go around the Vanara camp and have a good view of the army. Having fulfilled their mission, the spies returned to the city and narrated their sad experiences. With one accord they asked the demon king to restore Seeta, since it would be unwise to fight the huge army of Rama. Ravana was furious and in a loud voice proclaimed that he was invincible and none in the world could defeat him. His mind being confused he was unable to accept the good advice for his welfare. The noose of death was already round his neck. He ordered his commanders to be on the guard to retaliate any attack."

ଏହାପରେ ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି- "Soon Ravana despatched a huge force to intercept the foe. The din of the trumpets, drumps and the clanking of the arms of the Asura horde as they emerged from the fortress city, was heard by the Vanara army, who were overjoyed and fell upon them tooth and nail making short work of them in a very short space of time, fighting the Asura warriars in individual duels. The battle became fierce. Blood flowed in streams. There was terrible slaughter on both sides. Indrajit who was the commander of the Asura force lost his temper and resorted to necromancy. He made himself invisible, and attacked Rama and Lakshman thereby

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

harressing them greatly. Now he let fly serpent darts which he had obtained through penance at the loyal hermits. The royal hermits had such power by which they could easily evade or turn the darts void, but just in order to honour the divine weapon, they allowed themselves to be bound by them. Indrejit exulting at his apparent victory met his father to announce that both Rama and Lakshman were killed."

ଏହି ଘଟଣାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା ଲେଖିଛନ୍ତି- "Ravana was beside himself with joy and embraced his Son and knew not how he could reward him. The Vanaras were at their wit's end. Seeing Rama and Lakshman laid low they concluded that it was the end. Vibheesana who was at a distance noticed the events and hurried to the spot where Rama and Lakshman lay bound by the snake noose. At Vibhesena's request the presence of Garuda was invoked by Rama. Garuda, the king of the birds, and Vahana-carrier-of Lord Vishnu was resting in his island abode-Rambyaka Deepa. In the twinkling of an eye he left his island home and flew through the aerial way towards Lanka. At the approach of Garuda the serpents flew pellmell and disappeared without a moment's delay."

ଏହାପରେ ରାଜା ଏକ କୌତୁହଳପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଲେଖିଛନ୍ତି- "Now a suspicion arose in the mind of Garuda about Rama being God himself. He left Lanka and approached Shiva for a convincing reply. Shiva who didnot like any argument on the point, directed Garuda to appreach his bird friend Bhusanda Kaka. Garuda flew on and on as for as the polar regions, where he saw his bird friend sitting in a meditative strain. He noticed

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

his bird-friend occupied in japa of Ramanama twenty four hours nonstop. He had no appetite, no thirst and no sleep. Physical needs didnot distract him. He had a peaceful and happy life. The atmosphere was so blissful and effective that Garuda felt elivated and all his doubts and suspicion died down. He was fully convinced that Rama was God, Himself and hasteaed back to his island home."

ଏହାପରେ ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି - "Overjoyed at the recovery of the royal hermits the Vanaras stormed the fortress. Ravana was informed by the watchers on the battlements the jubilant acclamations of the Vanaras and their onslaught on the fort. He was surprised beyond words. He had expected the Vanaras to be mourning the death of Rama and Lakshman. He suspected the information conveyed by the watchers. So he told his generals to have a closer look and inform him the reason of the jubilant acclamations of the Vanaras. Soon the generals conveyed to him that the Vanara's jubilant acclamations were due to the recovery of Rama and Lakshman. Rama and Lakshman were alive. They had shaken off the snake noose, which had proved futile. Ravana felt sad. He became anxious and mused, "Uptil now no one had escaped the snake noose. But now these divine weapons proved powerless against these two little men. It is serious. We are in danger." Then he shouted to his commanders to go at once and destroy Rama and Lakshman and return quickly. A great bloody battle ensued with great slaughter on both sides. Except for a handful the entire Asura force was wiped out. Ravana now despatched force after force, who

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

were annihilated one after another, by the Vanaras with hanuman and Angada at their head. Ravana, was depressed at the news of the annihilation of his forces and warriors, but kept up his spirits, as is the case with tyrans, and at the head of a huge force entered the battlefield and wrought great havoc in the Vanara lives. Vibheesena pointed out to Rama the warrior who was playing havoc in the lines as Ravana Rama beheld the majestic and glowing form of the tenheaded demon. He mused, "This tenheaded demon is a great warrior no doubt, he is very wicked. He should e slain." Soon a fierce battle ensued between Rama and Ravana. During his fight with Rama, Ravana realised that he was losing ground and finding no other way he let fly the dart Brahmasakti at the royal hermits, rendering them unconscious and escaped.

Towards dusk Susena, the eminent physician, with the help of the herbs collected from nearby brought back consciousness on the royal hermits."

CHAPTER – XXXVI ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି 'କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣ ବଧ' Kumbhakarna Badha । ରାଜାସାହେବ ଲେଖିଛନ୍ତି –

"Ravana felt dejected at the humiliation he suffered at the hands of his foe. The folks of Paradise foreseeing the speedy end of their troubles, rejoiced. After deliberating for some time, he ordered his attendants to rouse his brother Kumbhakarna. Kumbakarna was under a curse, as a result of which he used to sleep for six months at a time. Now just fifteen days before the Lanka fight Kumbhakarna had gone off to sleep. Ravana now ordered his ministers to spare no

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

efforts to wake up Kumbhakarna immediately and get him ready to fight Rama: The attendants hurried off to Kumbhakarna's apartment with mountains of food, because they knew that as soon as he opened his eyes be would be rapaciously hungry. They made a great din by beating drums and blowing trumpets which lasted for a considerable length of time, but Kumbhakarna snored on. Finding that the din had very little effect on his slumber, they made elephants walk on his body as a last recourse. The effect of this was marvelous. Kumbhakarna opened his eyes and sat up. His first thought was of food and drink, which were heaped before him without the least delay. Having mitigated his hunger, he directed his enquiry at the attendants. The attendants told him that Rama and Lakshman with their Vanara army had attacked the fort. They had slaughtered many warriors and defeated their army Ravana who had been to the battlefield himself was defeated and escaped with his life. When Kumbhakarna heard this he became furious and said that he would immediately go, destroy the Vanaras and kill Rama and Lakshman. At this moment a messanger arrived with the King's commands demanding Kumbhakarna's presence. Posthaste he got ready to proceed. Now like his brother Kumbhakarna was also the embodiment of both the godlike and the demoniac minds. After his disturbed slumber Kumbhakarna became conscious of his past life as the warden at the gates of Baikunthapura. Being under the influence of the god like mind at that particular moment be realized that both Seeta and Rama were the incarnations of the goddess Lakshmi and Lord Vishnu respectively, who had comedown to the world of men in human form to destroy his

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

brother Ravana and himself and thus ensure their salvation and return to Baikunthapura. Soon Kumbhakarna was ushered into the King's presence. He requested his brother Ravana to restore Seeta to Rama. But as the demoniac mind of Ravana had taken the uppermost root, he turned down the proposal of his younger brother and ordered him to proceed to the battlefield on pain of death. Addressing his elder brother Kumbhakarna said, "of course I will be the victim of Rama, but this will be followed one after another. My life will be good and my luck will shine, should I be killed by Rama, Lord Vishnu incarnate. With Lord Vishnu before my eyes I will breathe my last and thus ascend to the abode of Lord Vishnu. But beware you will meet the council of death along with the destruction of your family and city." Soon Kumbhakarna with a huge force came out of the fortress city. As the huge form of Kumbhakarna, a giant even among the Asuras, stepped out of the gate of the fortress city, Rama asked Vibheesena to enlighten him the identity of the colossal figure. Vibheesena told him that the colossal figure was the younger brother of Ravana, known by the name of Kumbhakarna, who had been roused from his slumber before due time and sent to fight them. A fierce bloody battle ensued, when the forces of Kumbhakarna cashed with the Vanara army. The Vanaras hurled rocks and uprooted trees at the huge form, who disregarded them all. With both arms outstretched he seized the Vanaras and the bears and swallowed them; the Vanaras and bears in turn escaping through his nostrils and eardrums tearing them apart. Bleeding and torn Kumbhakarna fought the Vanara army Presently he carried off Sugreeva, King of

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

the Vanaras and made for the fortress city. On the wasy however Sugreeva escaped and with a jump landed himself in the Vanara camp. Persued by the tearing, biting, and snarling horde of monkeys and bears Kumbakarna appeared before Rama. A bitter struggle ensued between the two, which continued for a considerable length of time. In the end a deadly dart from Rama's bow pierced Kumbhakarna's chest and he rolled lifeless on the battlefield, while his soul entered Baikunthapura. The Vanara army rejoiced at the death of Kumbhakarna. Ravana from his spies learnt the death news of Kumbhakarna. He was filled with grief and toppled down from his throne on to the floor unconscious."

CHAPTER – XXXVII ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି 'ମହୀରାବଣ ବଧ' Mahiravan Badha । ରାମାୟଣରେ ଏହି ଚରିତ୍ରଟି ମାୟାବୀ ରାକ୍ଷସ ଭାବରେ ପରିଚିତ । ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ଲେଖିଛନ୍ତି – "Mahiravana was the ruler of patalpura. He was a redoubtable warrior but very wicked. During his visit to Nagloka he was captivated by the ravishing beauty of Chandrasena, the daughter of the ruler of Nagloka. Some said that she was the incarnation of the goddess "of wealth, Lakshmi, Mahiravana now carried off Chandrasena to Patalpura and forcibly married her. But he could not have any physical attachment or lust due to her vehement opposition and cast her into a dungeon.

Ravana lay unconscious for a time, then recovering he remembered Mahiravana. Post haste Mahiravana appeared before him. Acquainting him with the incidents upto date, Ravana solicited his help. Extending his help Mahiravana consoled him and told him not to lose heart. After a little thinking

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

Mahiravana disclosed his plans. He would kidnap Rama and Lakshman to patalpura and sacrifice them before the presiding diety. Ravana was beside himself with joy and embraced Mahiravana.

Soon Vibheesena became aware of the plot. Discussions were held in the Vanara camp to frustrate Mahiravana's plans. It was decided that Hanuman would, with the help of his tail, form an impregnable fortress with but a single entrance permitting ingress and egress. This was done immediately. Rama and Lakshman were removed into this fortress. Hanuman stood guard at the entrance . He was to permit entrance to none except Vibheesena.

As darkness enveloped the earth, Mahiravana by his necromancy disguised himself as sage Vasishtha. He appeared before Hanuman and sought permission to enter the fortress His request was summarily rejected. Sometime later Mahiravana adorning his second disguise as King Dasharatha appeared before Hanuman and sought permission to enter. The rerquest of the fake King was also not granted. Returning to the fortress city Mahiravana decided upon making a third attempt. So he disguised himself as Vibheesena and appearing before Hanuman sought entrance into the fort. Hanuman devoid of suspicion, took him to be the real Vibhessena and allowed him in. Once inside Mahiravana threw off his disguise. With the aid of his necromancy bored a passage to patalpura and made good his escape to his residence with the slumbering Rama and Lakshman and locked them in a cell awaiting sacrifice before the presiding diety the next day. Soon the real Vibheesena

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

appeared before the entrance to enquire if all was well. Hanuman was puzzled and desired to learn how he got out of that impregnable fortress. Equally surprised Vibheesena denied of ever having entered the fortress. Suddenly the whole plan of Mahiravana dawned before Vibheesena. He told Hanuman that Mahiravana in his guise had entered the fort and post haste entered it followed by Hanuman. To their utter dismay they found the royal hermits missing. The passage leading to patalpura was discovered. Requested by Vibheesena, Hanuman posthaste proceeded through the passage arriving at the gate of patalpura immediately after dawn. Here Hanuman saw a monkey similar in form like himself guarding the entrance. Hanuman desired to force his way but was accosted by the guardian of the gate. Hanuman was vexed. He grappled with the guardian of the gate. Soon a fight between the two ensued, ending in victory for Hanuman. Questioned, the defeated monkey revealed his identity as Makerdhajwa, son of Hanuman. Hanuman was taken aback, since he was a Balabrahamchari. Makardhajwa now proceeded to explain that during the flight of Hanuman through the aerial way over the sea to Lanka a liquid substance escaped from his body, which was swallowed by his mother Makari. Consequently she conceived and gave birth to him. Hanuman told him that he was his father and embraced him. From his son Hanuman received the information that two human beings were held captive since the night before by the ruler of that place, and with his help Hanuman located the cell where the two had been imprisoned. Now assuming the form of a tiny fly he entered

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

the cell through the window. Once inside he assumed his natural form, and told the royal hermits that when Mahiravana would tell them to prostrate themselves before the diety they would ask him to show them the way it should be done. Once more Hanuman assuming the form of a tiny fly made his exit from the cell. Outside he again assumed his own form and proceeded to the temple to subdue the diety. Magnifying his form he approached the diety and delivered her a heavy blow with his left palm. The goddess was taken aback and gazed in speechles wonder at him. Hanuman now told her that he was the servant of Rama – Vishnu incarnate. Continuing he told her that the ruler of that place had kidnapped Rama and Lakshman to sacrifice them before her, and asked her if it was her desired that Lord Vishnu should be butchered before her. The goddess having tested the prowess of Hanuman replied in the negative and agreed to carry out his orders to the letter. Hanuman told her that he would place himself behind her and watch the developments that would soon take place in the temple, and told her to keep mum. Any move to the contarary would make her taste a repetition of the first blow. With the advent of the day the royal hermits were bathed and clothed in new garments. They were then led to the temple. Inside the temple, the royal hermits were told to protstrate themselves before the diety by Mahiravana. The royal hermits requested Mahiravana to show them the way it was done. Now Mahiravana prostrated himself before the diety. Just then Hanuman who was behind the diety, snatched the sword from the diety's hand and severed Mahiravana's head from his body. The warriors of patalpura enraged at

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

the sudden demise of their ruler fell upon Hanuman tooth and nail. But they were no match for the mighty Hanuman, who assuming Vishwarupa tossed them about like toys. Terror stricken the warriors fled no one knew where.

Ordered by Rama, Chandrasena who had been kept a captive after her vehement opposition, in a dungeon was released by Hanuman. She expressed her desire to let her have a glimpse of Rama, whom she had long ago selected as her husband by heart and soul. Hanuman was aware of Rama's vow to stick to one wife only during the Ramavatar. Hanuman told Chandrasena that she would certainly have a glimpse of Rama, but warned her that incase he was insulted, her desire would have to remain unfulfilled. Chandrasena consented. Hanuman now approached the black bees to weaken the bottom of the seat by making holes in it. The black bees did as they were requested. Hanuman soon conveyed Rama to the apartment of Chandrasena. She offered him the seat gnawed by the blackbees, without her being aware of it, as prearranged. As chandrasena was about to garland Rama, the seat occupied by Rama gave way landing him on the floor. Being thus insulted Rama was about to leave the place in rage, when Chandrasena barred the entrance and begged forgiveness, which was immediately granted by the All Merciful. Then and there Rama blessed chandrasena saying that her desire would be fulfilled in Dwaperyuga, when he would be born as Krushna and she as Satyabhama daughter of Sakrajit, and left the apartment.

That very afternoon Makerdhajwa was crowned King of patalpura. Hanuman carrying Rama and Lakshman on his

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

shoulders left for Lanka through the passage he had come the night before. All were in praise for Hanuman and rejoiced at the safe return of Rama and Lakshman. ଏହିପରି ଭାବରେ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ 'ମହୀରାବଣ ବଧ' ପ୍ରସଙ୍ଗଟିକୁ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ରୂପାୟନ କରିଛନ୍ତି ।

CHAPTER – XXXVIII ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି 'ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ ବଧ' Indrajit Badha । ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି –

"Ravana learnt from his spies that Rama and Lakshman were alive and that Mahiravana had been slain by Hanuman. He was beside himself with grief. Now he despatched Kumbha and Nikumbha, the sons of his deceased brother Kumbhakarna with a huge force to oppose the Vanara army. A terrible clash ensued between the two forces. In the end Kumbha and Nikumbha were destroyed by Sugreeva and Hanuman respectively. Now Hanuman turned his attention to the Asura army which he practically wiped out single handed. Those who escaped the massacre fled and informed Ravana the results of the day. The demon King who had least anticipated this victory was at his wit's end, and confused and sometime later sent for his son Indrajit.

Indrajit means the conqueror of Indra, King of the gods. He had deserved to be known by that name, since his victory over Indra in a battle in some bygone days.

Now this Indrajit in his youth had pleased Lord Brahmaa and thus obtained a boon which was that, a person who had not seen the face of a woman for fourteen years; must not have slept even for the twinkling of an eye for the same length of time and must not have eaten anything for a period of fourteen years would be his slayer. This boon made Indrajit invincible.

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

Ravana now despatched his invincible son to defeat the Vanara army.

Indrajit who was very proficient in the art of necromancy, now created a Maya-Seeta. Conveying this figure in his chariot Indrajit entered the Vanara camp and in the presence of Rama, Lakshman and the Vanaras seemingly killed her with a stroke of his sword and then forthwith disappeared from the scene leaving the deadbody, and the lamenting Rama, Lakshman and the Vanaras and made for the deep woods. Soon Vibheesena arrived at the scene and put them all at ease by expressing before them that the figure before them was the result of the necromancy of Indrajit to deceive them all.

Proceeding into the deep woods Indrajit selected a secluded spot and busied himself in the performance of yajna; at the conclusion of which he hoped to obtain a chariot, depicting great power, riding which he would be still more invincible and be able to keep death away as long as he desired.

Now Vibheesena was aware of the exact spot, where the yajna was being performed and its purpose. Further more he knew of the boon granted to I Indrajit by Lord Brahmaa. Further again he knew that the only person who could slay Indrajit was Lakshman younger brother of Rama, who had fulfilled all the conditions of the boon. So without disclosing anything regarding the boon, Vibheesena requested Rama to send a force to fight Indrajit under the command of Lakshman, and himself volunteered to accompany the force and lead them to the exact spot where at that moment Indrajit was busy engaged in his Yajna.

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

Reaching the spot the Vanara defiled the Yajnakunda by throwing filth and dirt into it and thus forced Indrajit to a fight. A long and fierce battle ensued. In the end Lakshman meditating on Rama let a deadly dart fly, which severed Indrajit's head from his body. Then with another dart Lakshman made one of his arms to fall near his apartment in the fortress city of Lanka and the head in the camp of Rama. Soon the Vanara camp was informed of Indrajit's death. The vanaras rejoiced and taking the body threw it at the gates of the fortress city.

CHAPTER – XL ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି 'ରାବଣ ବଧ' Ravana Badha । ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ରାବଣ ବଧକୁ ନିମ୍ନ ଭାବରେ ଲେଖିଛନ୍ତି –

"The news of Sulochana having entered the flames with her dead husband, upset Ravana very much and he was beside himself with grief. Determined to put an end to the banara army he now gathered his forces and marched out of the city fortress at their head. Being confident of his invicibiity he drove on his chariot right into the enemy lines and played havoc there. His first and foremost desire was to destroy his brother Vibheesena, who had been rendering valuable assistance and detailed secret informations to his enemy. Soon a great battle ensued. Ravana now fitted a powerful sakti to his bow aming at his brother Vibheesena. Seeing his friend's predicament Lakshman appeared before Vibheesena screening him from Ravana. Ravana asked Lakshman to step aside, since it was his desire to destroy his brother Vibheesena and not him with this mighty weapon Lakshman did not budge. A furious battle followed between Ravana and Lakshman. At last Ravana let the Sakti fly at Lakshman. The Sakti hit

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

Lakshman on the chest and he fell unconscious on the battlefield. At that moment Rama was engaged at another end of the battlefield destroying the Asura forces. With the fall of Lakshman, Ravana in ecstasy of pride thought that Rama had left the battlefield for good, seeing the fate of his younger brother and that he would certainly quit the land of Lanka. The Sun had also set by that time, so Ravana left the battlefield and returned to his fortress city. Hearing the news of Lakshman's unconsciousness, Rama hastened to the spot. Seeing that Lakshman had been laid low, Rama broke into lamentations. Vibheesena comforted Rama and called on Sushana the great physician to apply his wits to bring back consciousness in Lakshmn Sushana opined that Lakshman would regain consciousness if Sanjivani herb (the drug that reanmates life) was procured from the Gandhamardana mountain before daybreak. Everyone's eyes were automatically fixed upon Hanuman, as none else could do that within the prescribed time except him. Jamvaban came forward once more to remind Hanuman of his power and strength, reminding the letter of a list of extraordinary tasks performed by him since childhood and Hanuman felt assured that he could very well perform the present extraordinary task too, and without a moment's delay Hanuman prostrating himself before his Lord and master and the word Rama on his lips left for Gandhamardana through the arieal way. He reached Gandhamardana in a very short space of time, but to his dismay was unable to ascertain the prescribed herb. The physician Sushana had told Hanuman that the Sanjivani herb glittered like fire at night, but to his surprise he saw all the trees, plants

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

and creepers and herbs there glittering. The asuras aware of the plan had made all the trees, plants, creepers and herbs there glittering. The Asuras aware of the plan had made all the trees, plants, creepers and herbs glitter by virtue of necromancy. The vanara was puzzled. Failing to ascertain the herb, he pondered a while and finally uprooted and lifted the entire mountain itself over his shoulders and sped towards Lanka faster still to make up for the loss of time. His way led him over Nandigram where Rama's brother Bharata was putting up. Bharata heard a great noise above him, but was unable to discern the cause of it as it was pitch dark. He simply saw a mass of illuminating things, so he let a dart fly from his bow in the direction of the noise. The dart hit its mark, and Hanuman fell on the ground, mountain and all. As Hanuman touched the ground he went on uttering Rama, Rama, Rama, Rama, Bharata was puzzle, he approached Hanuman and enquired his identity. Hanuman explained that he was the servant of Rama and at that moment Lakshman the brother of Rama was lying unconscious being hit by a sakti hurled by Ravana. Bharata repenting himself for being the cause of the delay introduced himself and in order to make up for the loss of time, sent Hanuman along with the mountain immediately upto Lanka with the help of his swift arrow and thus within a twinkling of an eye, Hanuman set the mountain before Rama and others present near the unconscious body of Lakshman and before gaining breath, asked the physician Sushana to find out the real herb, which he had failed to do. Sushana selected the herb and applied it on the wound. Instantly Lakshman got up and was cured. The Vanara army

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

rejoiced. Hanuman took the hill back to its own place that very night and returned in the early hours of the morn.

From his spies Ravana learnt that Lakshman was alive, and was surprised beyond words. He was now determined to fight till the end and with his chariot warriors emerged from the city fortress and faced Rama in the battlefield. A fierce battle ensued. In the fight with Ravana when Vibheesena observed that Ravana was on a chariot and Rama on foot, he became anxious. His intense affection for Rama made him doubtful of mind and falling at his feet he cried tenderly, "My Lord, you have neither a chariot nor shoes to your feet. How can you conquer so powerful a warrior as Ravana ?" "Harken friend" replied the all merciful Rama, "A conquerer has a different kind of chariot. Manliness and courage are his chariot wheels. Unflinching truthfulness and morality are his banners and standards. Strength discern self control. Benevolence, Grace, Mercy, Equanimity are equipments of his cavalery. Prayer to God his unerring charioteer. Countenance his shield, Contentment his sword, Alms giving his axe, Knowledge his mighty spear. Perfect self control his stout bow. His pure and constant soul stands for a quiver. His pious practice of devotion for a sheaf of arrows and respect he pays to his preceptor is his impenitrable court of mail. There is no equipment for victory that can be compared to this, nor is there any enemy who can conquer the man who takes his stand on the chariot of Dharma."

Matali now brought Indra's chariot to the battlefield for the use of Rama. Then followed a wonderful fight, which lasted a longtime. Rama found it difficult to kill Ravana and being in a quandary he sought the advice of Vibheesena. Vibheesena

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

informed Rama that Ravana could only be destroyed by Brahmastra, which was hidden in a stone pillar, in a strong room in the fortress and that only Mandodari was aware of it. At Rama's behest to fetch the Astra, Hanuman entered the city without a moment's delay, disguised as Mandadori's father's astrologer and proceeded to Mandadori. When asked the cause of his sudden appearance in the ladies apartment without information, disguised Hanuman informed Mandadori that he wished to see if the Brahmastra was safe, as Ravana's stars at the moment fortold that Ravana's life was in danger. Excited by the words of the fake astrologer, Mandadori lost the power of reason and took him to the strong room and showed him the pillar containing the Astra. Soon after the inspection they both emerged from the room, but Hanuman parting Mandori's company stealed into the strong room, destroyed the pillar, and ran off with the Brahmastra making good his escape out of the city and handed it to Rama. When Ravana noticed the astra in the hands of Rama, he was puzzled and realized his end was near. Rama now fitted the Astra to his bow and let it fly at Ravana's breast. The arrow hit its mark and Ravana rolled unconscious on the battlefield. The Vanaras were beside themselves with joy, while the remnents of Ravana's army turned tail and fled pell mell into the fortress. Thus concluded the great battle with Ravana."

CHAPTER – XLI ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି 'ଅଯୋଧ୍ୟା ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ' (Back in Ayodhya) । ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ରାଜା ରାମ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଓ ସୀତାଙ୍କର ଅଯୋଧ୍ୟା ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏହାପରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଅଭିଷେକୋତ୍ସବକୁ ରାଜା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଲେଖିଛନ୍ତି –

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

"On the auspicious day of the coronation Seeta and Rama preceded by the three royal brothers ministers and chopdars arrived at the Darbar hall to the booming of a hundred and one conches. Now the sage Vasishtha, the royal preceptor indicated to Seeta and Rama to take their seats on the bejeweled throne, while Lakshman with the umbrella of state took his place behind the throne. Similarly Bharata and Satrughana with chamars in hand placed themselves behind the throne. Hanuman the great devotee of Rama placed himself at the foot of the throne close to the feet of Rama. Vibheesena Sugreeva, Angada and the other senas placed themselves on either side of the throne with palms joined. The coronation amphitheatre was crowded to capacity with the invitees. Soldiers of the realm guarded the entrances to the amphitheatre against uunauthorised ingress. At the auspicious moment on that day the sage Vasishtha annointed the sovereign with holy water and immediately after placed reverently the priceless bejeweled crown on the sovereign's head to the booming of a thousand and one conches. The corwned sovereign was next handed over the septers of state and mercy. The crowned King with the septers in his hands and the royal robe of state trailing behind him now proceeded to the main entrance of the palace accompanied by his queen. Here he presented himself to the vast multitude of his loyal subjects who were less fortunate to be amongst the invitees. Presently the sovereign took the royal salute during the marchpast of the detachments of the army. March past over, the crowned sovereign read out his

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

address in which he assured the people of Ayodhya and the realm, that he would be near them always and attend to their needs and do everything that was possible and practicable for the happiness and welfare of the loyal subjects, who had given him such a rousing ovation, , just as a father does for his children. At the conclusion of the royal address the people with one accord shouted, "Long live Rama, "Long live Rama," till they were hoarse. Thus ended the coronation ceremony which had been delayed for fourteen long years due to Rama's exile.

CHAPTER – XLIII ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି Vibheesena Immortalised । ରାଜା ଲେଖୁଛନ୍ତି –

"Having blessed Hanuman, Rama now turned to Vibheesena and told him that it was with the help rendered by him that he was able to destroy his unsurmountable enemy and recover Seeta. Rama now showered his blessings on Vibheesena that he would remain immortal.

Vibheesena with folded hands requested Rama to give him his darshan all throughout his life. In answer to his request Rama told him that he would have his darshan at Adapa Mandap at Nilachala once a year during the Rathayatra festival. Realising that he had not been able to convince him, Rama expounded to him that the there images at Nilachala (Purasottam Puri) were the first incarnation of Lord Vishnu that remained eternal, and were acknowledged as the presiding dities of the entire mankind white, yellow and black, from the time of their installation.

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

Rama now called Lakshman and Santa to his side when Vibheesena was there. He pointed out that the three images at Nilachala represent them three Himself, Jagarnath, Lakshman Balabhadra and Santa their sister Subhadra. Since time immemorial they are worshipped as parts of Lord Vishnu who had taken human form in Ramavatar. Vibheesena bowed down his head in reverence and left for Lanka singing the hymns of prayer for Rama, where he continues to live forever.

CHAPTER – L ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି Hanuman Rewarded I ରାଜାସାହେବ ଲେଖିଛନ୍ତି –

"The crowning ceremony of Rama was performed with great pomp and show. After the festivities and gaities were over, the invites including the sages, princes, Vanaras, bears and Asuras took leave of the newly crowned King Rama and left for their respective places. Along with others, Hanuman was also given a costly Mani-mala by the newly crowned King as a token of affection.

Ramanama was the supreme treasure of Hanuman. Even his own life was considered inferior. All his mighty valour exhibited in the great epic from start to finish flashed before his minds eye one after the other, crossing the sea, discovery of Seeta, building of the causeway, ravages on the fine Ashoka park,. fight with Indrajit, Kumbhakarna and Ravana ending in the victory over each gave satisfaction in his heart of hearts.

This Mani-mala could hardly give him a millionth part of the former Ramanama, which was superior to him

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

than Rama himself. Indeed Ramanama is the best of all the treasure in the world. However since the same was given to him by Rama himself he cared to take it; but to the surprise of all bit the Manis (jewels) one after the other and threw them away.

When asked about this barbarious conduct of his the great monkey's meaningful reply was rather starting, "Ramanama is the greatest treasure in the world. It is also the most beautiful thing that can attract every heart whether men, beast or bird. By strong devotion you could feel the divine presence of Rama, Seeta and Lakshman at my heart of hearts all the twenty four hours of the day. But the Mani-mala doesnot give me the same sweet secreation of that august denomination."

At this Rama embraced him and allowed him to stay with him for good, which was his strongest desire."

CHAPTER – LI ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି 'ରାମ ରାଜ୍ୟ' Rama Rajya । ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରସିଂହ ଲେଖିଛନ୍ତି –

"Peace, prosperity and justice reigned everywhere throughout the Kingdom of Rama. People had no fear from anybody. Enmity and all differences among the people died down. Protection given to the people was perfect and sound. In due time the clouds caused rain, the natural resources were so favourable that people cooked their meals with sugarcane juice, instead of water. Rama's idealism and government surpassed that of his ancestors, Sagara, Bharadwaja, Harishchandra, Sibi, Benu, Janughanta Parsuram

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

etc beyond all doubts. People were handsome well attired, healthy and joyous. Poverty was foreign to them. There was not a man to be seen illiterate and uneducated who did not posses right knowledge, right action. Enmity and difference were unknown. Rama's life was taken as ideal as far as possible. The four stages of life as described in the scriptures of Manu was strictly adhered to. The four orders namely Brahmins, Kshatriyas, Baishyas and Sudras followed their respective professions as depicted in the scriptures. Any deviation whatsoever in this respect was strictly punishable.

Once an old Brhaman brought his dead son of fourteen years before the throne and cried out for remedy. He said that the welfare of the people depended on the virtue of the Ruler. Untimely death was the outcome of injustice and all sorts of flaw in the action of the Ruler. The Ruler was responsible for the misery of the people. Rama was convinced of the charges levied against him. He took the advice of the sages and counties. Narada informed him that a Sudra had been practicing strict penance for his spiritual progress. He was not allowed to do so according to the scriptures He added that in three virtues Satwa, Raja and Tama are the essential features of human nature. Satwa is the highest moral goodness, the best o the three qualities in the material (human) nature. In other words it is the aggregate of moral virtues which involve truth, piety, mercy, nobleness, love, justice, benevolence, purity, and devotion. It leads man to happiness. Eternal bliss 'Ananda' is the outcome of satwaguna. This helps man to progress in spiritual attainments so much so that man

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

can equal himself with the Supreme being. Examples of the achievements were found in Satwayuga. The Brahmins by dint of this virtue excelled all others in this matter. It is an easy way to attain God and make life more interesting.

Rajaguna is the second attribute of human nature. When this prevails man is led to wordly desires and is gradually tempted to actions. Rajaguna generates anger, desire, temptations, greed, action, and pride for which he meets grief and peacelessness in the end.

Tama is the lowest of human passion. It also leads man to animal desires. The six passions of human nature generate from Tama, so life becomes a world of despair and grief. This Tama is the cause of ignorance and thus man is covered in darkness. Greed is the curse for soul. It is always unpleasant because it creates unsurmountable desires for wealth. So the more he gets, the more he wants. Whatever misery man suffers from is due to Tamaguna. By this he is remote from heavenly bliss, right knowledge, right action, and right thought.

Emphasising the action of food on the brain Narada says food controls the mental faculties that is brain. Satwik food is very simple. Fruits, Milk are the essential qualities to actuate brain for suitable uplift. This enhances life durations. Rajasik food mainly refers to rich food. This dvelopes the physical side but does not develop the mental side so much. Tamasik food is non vegetarian food which only controls the physical developments and diminishes life duration.

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

Further Narada said that Satwikbhawa prevailed in Satyayuga and was restricted among the Brahmins to practice austerities for higher eminence. In the Tretayuga Kings like Viswaamitra by means of their irresistible desires for higher eminence practiced austerities through Satwikbhawa abandoning all Rajasikbhawa which ensured them success. The fight between Viswaamitra and Vasishtha is a glaring example. Many other Kings like Bhagiratha, Sibi, Harischandra, Sagara etc. did nothingless. Rama directed his people to preserve the dead body in an oil vat till his return. According to his desire the 'Puspaka Viman' arrived there and sitting in it he went on exploring every thicket and hill for the offender. To his great surprise he found a man practicing austerities with his legs sky wards and head hanging towards the ground beneath which a big fire burned in an "Agni Kunda" The severity of practice was beyond conception. On enquiry Rama came to know that he was a Sudra and his name was Sambaka and his aim was to assume 'Devarup' in that body and go to heaven. Rama with his sword put an end to the life of the Sudra much to the pleasure of the denizens of heaven. The denizens of heaven descended there and approved the action of Rama and offered boons to him. Rama's reply was that he would be gratified simply if the Brahmin boy got back his life. The denizens of heaven informed him that just after the death of Sudramuni the Brahmin boy had got back his life and had gone back home.

Faternal affection was unique in Ramarajya. Women were devoted to their husbands which had been aptly proved

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

in the life of Seeta. In fact Seeta's life was a model for womenfolk. Father's words were reverently obeyed without any questions as if it were the verdict of the Vedas. There was harmony in family life, but due attention was paid to justice with caution. Although Rama was convinced of the fidelity and steadfastness of Seeta, yet for popular eye-wash he did not hesitate to welcome firetest of Seeta. Seeta's action was equally tuned, in fact she was as meek as a lamb to submit to the ordeal. In spite of all this when a blame was heard against her, Rama calmly sent her to the forest even when she was an expectant mother. Lakshman who was to escort her, subdued his human feelings and calmly finished the action.

At the time of Aswamedha Yajna the sage declared that without a wife the Yajna could not be performed. Rama was advised to take a second wife. This suggestion was like a bolt from the blue to the feelings of Rama. He felt as if all his nerves were paralysed. With tears in his eyes he simply expressed his disapproval. Seeta'a memory could never be fittingly covered by any other substitute either earthly or heavenly. This was how he felt all along. So a golden image of Seeta was accurately made, duly constructed and the yajna was performed. Of course he was dutiful as a Ruler, but he couldnot excuse himself for his inhuman action towards Seeta. His life within was rather painful. He showed the world that man should adopt 'Ekapatni brata' (vow of one marriage) which preserves Gruhalaxmi in the fimily."

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

CHAPTER – LII ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି 'ଶ୍ୱାନ' (The Dog) । ରାଜା ଲେଖୁଛନ୍ତି–

"One day when Rama was holding a darbar with Lakshman standing by his side, he ordered Lakshman to find out if there was any one waiting at the gate. At this behest Lakshman proceeded and immediately returning informed that there was none outside except a dog, which had curled itself up at the gate. Lakshman was told to bring the dog before Rama. The dog refused entrance into the Darbar hall on the ground that he was considered an untouchable creature according to the scriptures. At the desire of Rama the dog was led there inspite of his disinclination. The dog said "Sir, during your time the four winds of heaven have been favourable, the clouds rain in time, the wather is regular in all seasons, then why is it that the beggar Brahmin named 'Paramasidha' gave me a thrashing for no fault of mine when I was sleeping at home ?" The 'Khunta' was ordered to bring the Brahmin 'Paramasidha' When questioned as to why he thrashed the dog, the Brahmin said "I was hungry and after my bath as I was returning home to have my food, I stumbled on the dog at my doorstep, and gave him a stroke." Hearing this Rama sought the opinion of all that were present at the Darbar. All present blamed the Brahmin. When the dog was asked as to what would be the punishment, he replied "Sir, he should be sent to 'Kalinjan' hills, and be on duty there at the temple of Shiva." All present were astonished to hear this suggestion. Their remark was that during the rule of Rama even the hardest criminal is stepped to the high position of a priest. Rama enquired of the dog as to why he suggested such

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

punishment for the Brahmin. The dog replying said "Sir, I was on duty on the 'Kalinjan' hills at the Shiva temple in my previous life where I chanced to partake 'Nirmalya' of Shiva, as a result of which I was born a dog in this life." Rama was deeply amazed with this and to satisfly him he advised the dog to go to 'Kasi' (Banaras) and have a dip at 'Manikarnia Ghat'. The dog proceeded to the desired place and no sooner had he had a dip there in river Ganga than he attained salvation."

CHAPTER – LIV ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି 'ବାଲ୍ମିକୀ (Valmiki) । ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି–

"Valmiki is the author of the Ramayana, but his real name was Ratnakar and he was a robber by profession. In a lonely place miles and miles away from villages along the roadside in the jungle he would wait for the arrival of solitary travelers. He would rob them of their belongings and put an end to their lives. He would maintain his family with whatever he got after committing those heinous acts. One day the sage Narada happened to be at that lonely place. Ratnakar was about to kill Narada when the latter checked him saying, "Think what you are doing Everyday you are killing numerous people and committing crimes. Go and ask your people at home whether they would share your sins." Ratnakar proceeded home and asked his mother and wife who informed him that it was his duty to maintain them and that they were not responsible for his sins, since they were his dependants whom he had to feed. These words diverted the mind of Ratnakar and he condemned

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

himself a hundred times for what he had done. In a repentant mood he appeared before Narada to seek his advice for his deliverance. Narada Advised him to repeat the name of Rama and give up murdering people. Now it ·as very difficult for Ratnakar to pronounce the name of Rama, Since he was a hardened criminal. Narada told him to reverse the letters of the word Rama and try repeating them The word now became 'Mare' instead of Rama. As Ratnakar was in the habit of killing people every day the word 'Mara' was easy for him to repeat. The repetition as a result turned to be Rama. Although he did not mean what he uttered, yet the force of the word Rama had a miraculous change in the mind of the robber. He forgot the worldly ties of heart and hearth, forgot his hunger and thirst, sat on the same place days and nights for years to come. The white ants gathered about him and formed an ant-hill over this person covering him in full. Sometime later Narada happened to pass that way. He remembered the past incident, halted at the place only to see the ant-hill and nothing else. He put his ears to the ant hill and to his greatest surprise heard the sound of the word Rama issuing from within the anthill. On breaking the hill open he found only a skeleton sitting on the composed state with the word Rama issuing forth from it. He sprinkled some sanctified water over him and to his greatest joy, the skeleton turned to be a full grown human figure without any defect in the constitution. Narada named him Valmiki as he had come out of a sand hill of the white ants. Now the force of the word Rama worked like a miracle in the life of Valmiki whereby he could be a great sage quite distinguished

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

from other sages. In the end he wrote the Ramayana the great epic of the Hindus which is the subject matter of this book."

CHAPTER – LV ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି 'Hanuman First Author of Ramayana' । ରାଜା ଲେଖୁଛନ୍ତି –

"Hanuman was the first person who wrote the Ramayan. Since after his meeting with Rama in the forest, he spent his time as a constant companion and a staunch devotee, and would take pleasure to muse every phase of the life of Rama. Unable to resist his feelings he started to carve them in words with his Bajra nails, an act by action, on rocks. The production was so lively that plants and animals over the rocks seemed to act. Once the sage Valmiki appeared there. It was by accident. Hanuman was in the state of musing. He was so much absorbed that he was unable to detect the arrival of sage Valmiki. Standing behind Hanuman the sage noticed as it were the real actors and actresses on the stage. When Hanuman turned round he saw only Valmiki. Standing behind Hanuman the sage noticed as it were the real actors and actresses on the stage. When Hanuman turned round he saw only Valmiki standing. The rest of the figures vanished. Valmiki had by that time finished writing his great Epic. Now he felt his work was much inferior, but Hanuman could not appreciate the idea. He thought that however best he could do the work of his Master, he would always feel that it could be done better. Without a moment's delay Hanuman cast the rocks into the ocean."

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

CHAPTER – LVII ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି 'The Wise Minister' । ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି –

"In his childhood days Sri Rama was very obstinate child. He would keep on insisting on the object of his choice unless and until he secured it never minding the absurdity of having the object ready at hand. One evening while playing with his companions he looked up at the sky. The moon was up riding in all its glory in a cloudless sky casting its silvery beams on the earth below. Rama was overjoyed at the pretty sight of the full moon. He felt fascinated at heart and insisted on having the Chandmama (moon) in his hands. His cry sobbed everyone at heart. No earthly object could pacify him. His mother Kaushalya failed in all her attempts. One person after another strained his nerves to invent his skill that could please the child but to no avail. King Dasharatha and mother Kaushalya lost patience that they were going almost to lose the baby. The Prime Minister Sumanta was earnestly entreated to try his skill if he could come to their rescue. Suddenly appearing at the spot where Rama was crying bitterly, he cried aloud, "Wait Baba, why are you feeling so melancholy for the Chanamama (moon). It is such a trifle. You will be getting it just now. Wait, I am coming with it in a minute." He proceeded to his quarters and obtained a huge mirror, with the huge mirror. hidden under his cloak he appeared before child Rama, and placed the same in his hands. When Rama saw the reflection of his Chandmama (moon) in it at his hands he rejoiced immensely, and stopped crying."

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

CHAPTER – LX ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି 'ସରଯୂ ନଦୀ' (The Saraju River) I ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି –

"Men may come and men may go but I go on for ever. Rama may come and Rama may go but I go on for ever," says the river Saraju as it flows with gurgling sound day and night, in all seasons and out of seasons. There is an interesting story about this Saraju river regarding its origin.

In olden times there dwelt a Brahmin named Daneswar in the city of Abanti. In his early days he remained away from the thresh-hold of school and took to various sorts of ignoble acts in the company of undersirable friends. He would spend hours together under trees hunting birds, some he would captivate and tame them and never hesitate to destroy insects as many as were necessary for feeding them. He would pass his time in gambling, haunting notorious dances and games. The result was that he deteriorated for below the standard of morals Influence of evil company made him deride all noble acts. When he grew up he dealt in all sorts of articles ever failing even to sell salt, charcoal, fuel, wine, sulphur, lac, leather goods, dryfish and iron goods, ladir g the loads on old oxen and dragging them along regardless for their fatigue Besides he would buy and sell cows, sheep, goats, which were profiteering everyday. His greed would induce him for gambling, thieving, and contrive means to secure the wealth of others. He had a craving for the goods of others with no scruple for falsehood. He was very miserly and if at all he spent, he would spend on prostitutes. Days passed on and on. He went on with his business in a foreign land.

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

He went to a place on the bank of river Narmada where people had gathered from all bounds for their holy bath in the month of Karika. As this festival was to continue for a month Dhaneswar built a hut, stored his goods in it for sale. He would mark with rapt attention their dawn-bath, observance of sanctity offering of flowers, Tapa, Ashama, Padasana, Dhupa, Dipa and their pious rites. He would also mark with rapt attention the way they would recite their prayers by the side of the Tulasi plant. Although he failed to understand the spirit of the utterances in Sankrit, Dhaneswar rejoiced at heart at that, not failing to have dawn-bath and apply sandal paste on his forehead. At the end of the month every one kept a wake the whole night, the night being over with different drumbeats hymns uttered to Lakshmi Narayana. This Dhaneswar did not fail to be one among them, but sine his programme was to go back home the following morning, he had a nap towards the latter part of the night. During his sleep he suffered from snakebite. All sorts of attempts failed to counteract the poison and poor Dhaneswar had to close his eyes for ever and ever in eternal sleep. His body was burnt according to the custom, but his Soul was taken captive by the messengers of the god of death. They never failed to inflict punishments of all kinds, thrashing, casting on thorns and the like on him while carrying him along to the domain of Yama. They tied him with leather rope by the neck and dragged him alone causing all sorts of pains on the way till their arrival by the side of the throne of Yama, the god of death.

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

The god of death and his minister Chitragupta at the sight of Dhaneswar. flew into a rage and reproached him a lot causing him a world of pains. The minister Chitragupta opened up the records of his untold sins. He went on emphasizing that it would take a hundred years to come to the end of his vice and yet they would never finish. Merciless punishment was inflicted. He was cast into a vessel of boiling all after cutting him into a vessel of boiling oil after cutting him into mincements. Immediately Dhaneswar took an unexpected shape of exquisite beauty to the utter surprise of Chitragupta and his attendants. The god of death at this report immediately arrived at the spot accompanied by sage Narada. The latter accused Yama by saying that his verdict was erroneous. He couldnot be spared for his act of punishing a devotee of Lord Vishnu. To support his remark Narada went on saying, "This man spent a month along with the Vratees (devotes) of Kartika. If a sinner spends a single day with such Vratees (devotees) all his sins will be washed away, just as a piece of wet fuel in a bundle of dry fuel gets burnt by fire, So also the sinner Dhaneswara was pardoned of his sins along with the Kartika Vratees (devotees)" He threatened Yama the god of death that he was risking his throne by that, saying, "These messengers and the minister and this power of yours are not permanent. Hundres of Yamas hve passed away and hundreds will come one after another with the Palaka (in the twinkling of an eye) of Lord Vishnu" Now Yama was convinced of his folly and to redress his injustice ordered Dhaneswara to be brought before him. With a

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

shinning appearance Dhaneswara came out of the hot oil vat and took his stand before Yama, who now besought his forgiveness. Yama then pointed out that there were four thousand Narakas, seven of them being great and two out of the seven namely Raurava and Kumbhipaka were considered greater, and he must have come across all such Narakas on his way. Only the devotees of Lord Vishnu are spared from such sufferings. Those who avoid good company preferring to evil ones, who deride their preceptors and offend them, show their vanity to their Guru, are cast into the Naraka of Kumhipaka spreading its unbearable smell. Here the sinners live like worms in the stool. Regarding Agni puja (worship of fire). Agni is considered to be Narayan himself who exists for the rescue of the world. This Agni is present in everybody as power of digestion. To satify Agni by food is to offer puja (worship) to God. The hungry have a right to be fed on. The guests also should be readily fed. If they go disappointed all good buck and virtues of the householder follow them. People accused of such crimes are cast into Raurava Naraka with dustfilled into their mouth. After the suffering is over he is made to be born as a tree, In that life he has to suffer the severity of the six seasons of the year and the fire in the forest. The sinner is then allowed to be born as a human being. So one should be generous to the needy. The ravages of Naraka (hell) are beyond ones conception.

The negligence shown to the cows causes severe punishment. The sinner in his old age suffers from sickness that cannot be spared. He is caused to be born as an Iguana

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

and suffers intensely. If a cow gets lost and the owner remains unmindful about it, he is cast into Rourava Naraka. He remains suffering there for as many years s there are furs on the body of the cow. In the Naraka stones and iron balls of different kinds are showered upon him from above. Thereafter he takes the life of a cow to suffer the rest of his deeds. One has to reap the consequences of ones past deeds. In that domain sufferings are not to be told. Hunger and thirst are never responded to. A selfish fellow who stores his wealth neglecting pious acts has to suffer by feeding on the ashes of his stored wealth and is forced to remain their until a worthy son is born in the linage of his family. Again a master who punishes his servants without any reason is cast into Hema Naraka at the close of his life.Corcodiles, Crabs, Fishes and other acquatic animals feast on him. A man who kills animals just for fun or pleasure sake has to be given various thrashings in the next world where his punishments know no bounds, the leech get stuck to his body to suck up his blood. Again the iron Crows, the Jackals and such other wicked creatures continue to bite him. One who neglects one's cast and creed is made to remain upside down with his head down towards the ground and the feet upwards.

These reports upset Dhaneswara who started praying to the Almighty Father and requested Yama to show him remedy if there be any. The reply was, "Complete surrender at the feet of the Almighty Father, is the only care." At the sight of Dhaneswar, Yama felt guilty of conscience and begged his pardon adding that whatever he desired would be granted to

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

him without any grudge. Dhaneswara went on saying, "O, god of death, thou knowest fully well what is good or what is bad and can determine the fate of mortals who have no other go, but to give way. Through thy mercy I may be granted a life that must be outside the influence of Maya (Illusion). I am frightened of rebirths. Body is the cause of temptations. Temptation begets greed, which again is the father of sins. Sins are the source of rebirths. The cause of rebirths remains secret to all. I now realize the spirit of the truth and feel it in every nerve. I beseech thee, Sir, I may be spared of rebirths through thy mercy. I may have such a life the minutes of which will be utilized for the goods of others. Sir, may such verdict be passed if thou art merciful." In answer to the brahmin's prayer the god of death said, "You may remain in the region of the Yakshas and enjoy life in all its beautiful aspects for a thousand years. You may enjoy all comforts. May the beauty of your appearance be unprecidental and may you enjoy the wealth of Dhanapati (god wealth).

The boon granted by Yama was rather enchanting, thrilling and consoled one's heart beyond words. "After this life you will come down to the Madhyapura (Earth) where your life will be the means for the good of others. You will take the shape of a river with cold and transparent water that will go to defeat the eye of a Crow and continue to flow in the middle of Bharatavarsa (India). Saragu will be your denomination and you will be considered the most sacred river, yielding the desires of those who will bathe in you. They will be sure of their success in every Sphere of life. Further

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

again a sacred city in the name of Ayodhya will spring up on your bank. Time will come when the Almighty Father will take his incarnation as Rama and be born there with his fourfold forms to King Dashratha. Lakshmi in the name of Seeta will decorate your side with Rama. Further again Lakshmi and Narayan by taking their baths in your water will ensure your salvation. For the time being you may go on enjoying your riverlife waiting for his august arrival." No sooner had the Brahmin heard these words of Yama than he went to Yakshya Pura in the Pushpka Vimana where he spent his days with the Gandharvas. He remained in Alakapura (Paradise) with all rejoicings and comforts, when at last he came down to the earth and started flowing as the river Saragu waiting for Ramavatar. The Avatar is manifold according the ages. During the Avatars what pleasure and contentment the river Saragu must have imparted to Rama and his family along with his devotees, can be left to one's surmise

Bhusand Kaka with his all awakening soul in the Meru Pradesh, must be musing over the auspicious time of Ramavatar to come, when he would play his games with the child Rama in hopping about the royal palace of Dashratha. Hnuman the eternal being must be pondering over the idea in Askandavana, when he would see Rama again in the pleasure garden of the royal palace on the bank of the river Saragu, when he could in actuality Satiate his dream to serve Rama to his heart's content.

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

Sumanta the wise minister must be waiting in the dreamland to bluff the baby Rama with a mirror again, Vasishtha must be musing over his priesttood of the Solar dynasty in Ramavtar.

Vhiveensana must be feeling disgusted at the separation from Rama and must be eagerly waiting for the hours to come when he would rejoice the company of Rama on the banks of the river Saragu. All the dust over the river bank and every drop of water of the river is sacred commanding heavenly bliss to all that enjoy them. The Avatars have their ends but the river Saraju continues to flow waiting for the next Avatar with all wistful eyes, singing every moment, "Men may come and men may go, but I go on for ever. Rama may come and Rama may go, but I go on for ever."

CHAPTER – XLIV ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି (The Frog) । ରାଜା ଲେଖିଛନ୍ତି–

"It was the principle of Rama to touch the ground with his arrow point before shooting any object In course of his fight with Ravana, when shooting, he touched the ground quite unaware with his arrow. It was by accident that the point pierced into the body of a frog. The frog got stuck to the point of the arrow. Rama before letting off his dart noticed it. He felt sad and abstained from his attempt. Rama then Questioned the frog, "Why is it that you have kept mum so long, but when you are caught by a snake your out the whole air with your loud croak ?" To this the reply was , "Sir the snake is a selfish creature, it has no scruples. It catches a frog for its food. Again when I am caught by a snake I start struggling. It is therefore natural that, I but croak for self defence aloud.

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

But this case is quite different. Thou art the almighty Father. The intent is quite harmless. The desire is to destroy the demon King Ravana and not me. Again the soul of a creature that dies of snake bite suffers a lot in the other world. The messengers of the god of death cause him a world of pain because snake bite is ominous. Here I think my death will earn my salvation. I see the Almighty Father before me immediately before my death. What luckier chance could there be for my consolation ? Penance, austerities, observance of rites seldom give such a Chance to mortals. No doubt I get pain but I induce myself to stand it without a grudge, because my salvation is certain after this life. Death caused by snakebite requires atonments but in this case nothing such is necessary."

CHAPTER – LXV ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି 'Rama's grace' । ଏଥିରେ କୁକୁଟକୁ ମୁକୁଟ ପ୍ରାପ୍ତି ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ରାଜା ସାହେବ ଲେଖିଛନ୍ତି –

"By the grace of the Almighty Rama, even a mosquito could be elevated to the position of a Brahmaa and vice versa.

Our work began with the story of Kaustuvha mani and now we are going to end it with the story of an humble creature that was considered a great devotee. In the first case the devotee was a human being, a Brahmin that had ancestral spiritual cult and culture. It was but natural for him to aspire after progress in spiritual spheres. In the last case it was an humble bird, a chanticlear. One night in the forest when Rama was in quest of Seeta he was awakened from sleep at the

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

voluminous voice of the bird which distinctly rang at his ears as Chakradhara Rakha. In fact the grief stricken heart of Rama was assuaged to a great extent when he thought that even in the dense forest the name of the Lord is pronounced early at day break. Indeed the cock is the first living being that awakes from sleep before any other creature. Its melodious voice rings at the ears of the people awakening them from their slumber, and reminds the devotee – world to start the 'japa' of the name of the Almighty Father preceding their day's work. It is auspicious no doubt. The devotee world feels their indebtedness to the cock. After daybreak the bird appeared before Rama with the sole objet of giving him information regarding his wife Seeta who had been carried away by Ravana the demon King to the South. Rama was delighted at the voluntary selfless sympathy of the bird. Rama immediately delivered the Mukuta (crown) on its head as a mark of his gratitude, adding further that Mukuta should continue on him from generation to generation and who so ever would cause any mis-chief to him would be considered an offender to Rama."

କବିଭୂଷଣ ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ନବଦୁର୍ଗର ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ସାଥୀ । ତେଣୁ କବି ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ରଙ୍କର ସମସ୍ତ କାବ୍ୟ-କବିତା ନୟାଗଡ଼ ସରକାରୀ ପ୍ରେସ୍‌ରେ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଥିଲା । କବିଭୂଷଣ ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ର କେତୋଟି ଇଂରାଜୀ କବିତା ରଚନା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଇଂରାଜୀ କବିତା ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି- "The Half Naked Fakir", "Beauty", 'A Farewell', 'Love', ଏବଂ 'Where is that time'. "The Half Naked Fakir" କବିତାଟି ଜାତିର ପିତା ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଉପଜୀବ୍ୟ କରି ରଚିତ । ଏହି କବିତାଟି ତାଙ୍କର 'ଉତ୍ସ' (୧୯୫୧) କବିତା ସଂକଳନରେ ସ୍ଥାନିତ । କବିଭୂଷଣ ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି-

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

"A half Naked Fakri is he, aged and old
Without a shirt he moves, in heat and cold
A calm in form, but a Volcano in heart
Though simple in birth, yet well up in art.

A lion is he of Gugurat deserts
Possesses kindness and sympathy of all sorts.

A moving spirit is he in our country
Cruelty and bloodshed to his heart have no entry
A soldier in birth but fights with slippers
Wires a coarse napkin, knows no wrappers.

A cloth is his armour, puts a rag as helmet
A washington is he and many enemies he met
So dauntless in mind, so humble in manners
So proud is he, when hoists the tricolour banner.

A second Christ or Budha, has come to us,
So he has purchased the mind of the mass.

Lions and Lionesses he was produced many
They have no blood relation with him a penny.

A Krishina in politics has discended again
Troubled and oppressed without a personal gain.

God will help, his aim we will achieve
Must breath a free air, his reward he must receive
Long live he to steer our ship to shore
For him our reverence we must store."

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ 'Beauty' କବିତାଟି 'ଫୁଲଫଳ' କବିତା ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସ୍ଥାନିତ । 'Beauty' କବିତାଟି ହେଉଛି-

"Beauty of creatures is the vain;
It is only a likely fun
It is only a temporary thing
But charmed at it the living being
Beauty of youth will not last
It will once be a matter past.
You see all the nice rose
These will be once a saddy fosse.
The day will be over and the night will come;
Such is the case with the worldly fun.
Happiness will come and sorrow will be over
Only rumor world would cover.
Never attempt for beauty brother
For this at last you shall suffer."

କବିଭୂଷଣ ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ରଙ୍କର ଆଉଗୋଟିଏ ଇଂରାଜୀ କବିତା ହେଉଛି 'A Farewell'. ଏହି କବିତାଟି ହେଉଛି-

"Adiu adiu my dear bretheren the days are gone
For so many days we shall have no fun.

It is a matter of regret for our separation
And of gladness for our sweet home.

The sky is bright and the morning sweet
But our minds are like a flying kite.

Our mother earth on seeing this
Laughs at us for our unsteady peace.

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

Permanent is that God and all are vain,
For back and for future never think again.

Request you all may bretheren for your love
Instead of faults made by us in the cave."

ପ୍ରେମକୁ ଆଧାର କରି କବିଭୂଷଣ ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର 'Love' କବିତା ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏହି କବିତାଟିର ଥିମ୍ ବେଶ୍ ପ୍ରଣିଧାନଯୋଗ୍ୟ । କବିଭୂଷଣ ଶ୍ରୀମିଶ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି-

"Love is the best among all
For this creatures always fall
The power of love can succeed
Everyday gladly the danger dsee.
For love Bilwamangal was mear
At last deaths but him fear.
As we never check the tides
We follow love where it guides
We become mad for this love
And are beaten from above
Krishna is the God of us
Radha's love did easily his cross
For this temporary thing we attempt
At last the poisonous fruit we get.
Never try for love you creature
Without this be good for ever."

ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ରଙ୍କର ଇଂରାଜୀରେ ଲିଖିତ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ କବିତା ହେଉଛି- "Where is that time"? କବି ଲେଖିଛନ୍ତି-

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

"Where is that time when I was happy
I was then trying the cuckoo's voice to copy.

I was happily wandering over the plains
I Knew not the loses or of the gains.

Pabbles and gold were equal to me
I was then very nearer to Him

May Vaxation to my teacher was very great
But for that bad thing now I regret.

I did not know what anxicty was
I spent my time in the form of Raj.

Who has taken all those things
For that, where not parallel, the over kings

Give me all those things 'O' Sir
Stop me here without taking further."

ଏହିପରି ଭାବରେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜଦରବାରରେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟ ରଚନା କରାଯାଇ ଏକ ନୂତନ ପରମ୍ପରା ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଛି ।

◆◆◆

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଷଷ୍ଠ ପରିଚ୍ଛେଦ

ନୟାଗଡ଼ର ପତ୍ରପତ୍ରିକା

ନୟାଗଡ଼ ଏକ ସଂସ୍କୃତି ସମ୍ପନ୍ନ ଗଡ଼ଜାତ । ବ୍ରିଟିଶ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ନୟାଗଡ଼ରେ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର ଯୋଗୁଁ ଅନେକ ପତ୍ରପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ବିଶେଷତଃ ନୟାଗଡ଼ ପୁରୁଣା ସହର ହେଉଛି ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ରପତ୍ରିକାର ସୃଜନ ଭୂମୀ । ତେବେ ନୟାଗଡ଼ରୁ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଅନେକ ପତ୍ରପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ନୟାଗଡ଼, ଖଣ୍ଡପଡ଼ା, ରଣପୁର ପ୍ରଭୃତି ଅଞ୍ଚଳରେ ଛପାଖାନାର ପ୍ରତିଷ୍ଠାଫଳରେ ପତ୍ରପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଶେଷ ସୁବିଧା ହୋଇପାରିଛି । ନୟାଗଡ଼ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରକାଶିତ ପତ୍ରପତ୍ରିକାଗୁଡ଼ିକୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଗଲା ।

ଉତ୍କଳ ଚିକିତ୍ସକ (୧୮୯୪)

ଏହି ପତ୍ରିକାଟି ନବଦୁର୍ଗ ରାଜାଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଏହାର ସମ୍ପାଦକ ଥିଲେ ରାମକୃଷ୍ଣ ସାହୁ । ଏହି ପତ୍ରିକାଟି ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁଷ୍ପ୍ରାପ୍ୟ ।

ବାସନ୍ତୀ (୧୯୩୮)

୧୯୩୭ ମସିହାରେ ନୟାଗଡ଼ଠାରେ ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର ଉଚ୍ଚଇଂରାଜୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର ଉଚ୍ଚ ବିଦ୍ୟାଳୟର ତତ୍କାଳୀନ ଶିକ୍ଷା କେବଳ ଶ୍ରେଣୀ ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ଶିକ୍ଷାଦାନରେ ଆବଦ୍ଧ ନ ହୋଇ ଛାତ୍ରର ପୂର୍ଣ୍ଣବିକାଶର ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ମଧ୍ୟ ଥିଲା ନୟାଗଡ଼ର ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ପୀଠସ୍ଥଳୀ । ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟର ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତିକା 'ବାସନ୍ତୀ' ୧୯୩୮ ମସିହାରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କଲା । ଏହି ପତ୍ରିକା ନୟାଗଡ଼ ସରକାରୀ ପ୍ରେସ୍‌ରୁ ମୁଦ୍ରିତ ହେଉଥିଲା । ଏହା ନିଦାଘ ସଂଖ୍ୟା, ପ୍ରାବୃଟ ସଂଖ୍ୟା, ଶିଶିର ସଂଖ୍ୟା, ହେମନ୍ତ ସଂଖ୍ୟା, ବସନ୍ତ ସଂଖ୍ୟା ଭାବରେ ବର୍ଷରେ ଏକାଧିକବାର ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା । ଏହି ପତ୍ରିକାର ଅନେକ ସଂଖ୍ୟାର ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟରେ ନୟାଗଡ଼ର ତତ୍କାଳୀନ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କର ଫଟୋଚିତ୍ର ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା । ଏହି ପତ୍ରିକାର ମଙ୍ଗଳାଚରଣରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହୁଥିଲା

"ଯା ହ୍ୟେଷା ନବଦୁର୍ଗସ୍ୟ ଶିକ୍ଷାସୋପାନବର୍ଦ୍ଧିକା
ସେୟଂ ପୋଷୟତୁ ସ୍ୱାଙ୍ଗଂ ବସନ୍ତୋଭବ ପତ୍ରିକା ।"

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

'ବାସନ୍ତୀ' ପତ୍ରିକାର ବିଭିନ୍ନ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ କେତେଗୋଟି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ରଚନା ହେଉଛି ସୋମନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର 'ପିତୁଳା ପୂଜା', 'ଅବତାର ବାଦ', 'ଭାରତରେ କଳକାରଖାନା', ନବକିଶୋର ଶତପଥୀଙ୍କର 'ସାର୍ ଉଇଲିୟାମ୍‌ଜୋନସ୍', କାଶୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କର 'ମିତ୍ରତା', ରାଜକିଶୋର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର 'ବାରବାଟୀ ଦର୍ଶନେ', ଜଗନ୍ନାଥ ସାହୁଙ୍କର 'କଜଳାଇପଲ୍ଲୀ ଶାସନରେ ବିଧବା ବିବାହ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆନ୍ଦୋଳନ', 'ମହାତ୍ମା ଦୀନବନ୍ଧୁ ଆତ୍ମଜ', ଗଣେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ରଙ୍କର 'ସହଶିକ୍ଷା', ମଦନ ମୋହନ ମହାନ୍ତିଙ୍କର 'ନିଜର ଧର୍ମ ହିଁ ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମ' ଏବଂ ବୃନ୍ଦାବନ ଚନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର 'କଳା' । 'ବାସନ୍ତୀ' ଦ୍ୱିତୀୟବର୍ଷ ହେମନ୍ତ ସଂଖ୍ୟାରେ ଇଂରାଜୀରେ ରଚିତ ତିନୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା । ତା ଥିଲା- Purna Chandra Jena ଙ୍କର 'Dreams of London', Mr. B. K. Das Headmaster (ଲଣ୍ଡନ ଫେରନ୍ତା)ଙ୍କର 'The Study of Novels', Kumar B.C. Singh ଙ୍କର 'Romance and Life'. ଏହି ସଂଖ୍ୟାରେ ଉର୍ମିଳା ମହାନ୍ତିଙ୍କର 'ପ୍ରାର୍ଥନା' ଶୀର୍ଷକ ଏକ କବିତା ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ।

ପ୍ରାର୍ଥନା

"ଶୂନ୍ୟ ପରାଣେ ଆସିଲ ଯେବେ ହେ
କି ଦେଇ ପୂଜିବି ନାହିଁ ମୋ କିଛି
ଦେବାକୁ ପୟରେ ରଖିଛି ଖାଲି ହେ
ପୀରତି ପୁଷ୍ପ ଯତନେ ବାଛି ।
ପୂଜାରିଣୀ ସାଜି ବସିଅଛି ପ୍ରଭୋ !
ତୁମରି ମଙ୍ଗଳ ଗାନଟି ଧରି
ଭକ୍ତି ଅର୍ଘ୍ୟ ମୋର ଘେନ ହେ ଦେବତା ! !
ନିଅ ନିଅ ବନ୍ଧୁ ମୋ ପୂଜା ବରି ।
ଗାଇ ତବ ଗୀତି କରିବି ଭଜନା
ତୁମ ଅନୁରାଗେ ହୃଦୟ କିଣା
ଜୀବନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଅନ୍ତିମ ବେଳାରେ
ଶୁଣିବି ଯେପରି ତୁମ ମୂର୍ଚ୍ଛନା ।
ସେ ମିଳନ ଶେଷେ ଦିଅ ପ୍ରଭୁ ଖାଲି
ତୁମରି ଶ୍ରୀପଦେ ମୋତେ ହେ ଥାନ
ଚାହେଁ ନାହିଁ ଆଉ ଜଗତେ ମୁଁ କିଛି
ସୁଖ ଭୋଗ ଛାଡ଼ି ମୁକ୍ତି ନିର୍ବାଣ ।"

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଏହିପରି ଭାବରେ 'ବାସନ୍ତୀ' ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ସୃଜନଶୀଳ ପ୍ରତିଭାର ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଧାନ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା ।

ନବଦୁର୍ଗ ପ୍ରଦୀପ (୧୯୪୧)

ଏହା ଏକ ହାତ୍‌ଲେଖା ପତ୍ରିକା ଥିଲା । ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର ହାଇସ୍କୁଲରେ 'ବାସନ୍ତୀ'ର ପ୍ରକାଶନ ପରେ ୧୯୪୧ ମସିହାରେ ନୟାଗଡ଼ ପୁରୁଣା ସହରର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ସହଯୋଗରେ ଏହି ପତ୍ରିକା ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଆକାରରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିଲା । ଏହି ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ ଥିଲେ ଫକୀର ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ । ଏହା ଏକ ମାସିକ ପତ୍ରିକା ଥିଲା । ଏହି ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦନା ଓ ଲେଖାକାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦକ ଶ୍ରୀପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ବୈଠକରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାସର ଦ୍ୱିତୀୟ ସପ୍ତାହ ଶେଷ ବେଳକୁ ଏହା ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା । ଏହି ପତ୍ରିକାଟିକୁ ନୟାଗଡ଼ର ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର ଉଚ୍ଚ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ରେଣୀରେ ସୀମିତ ସମୟ ପାଇଁ ପଢ଼ିବାକୁ ସୁଯୋଗ ଦିଆ ଯାଉଥିଲା । ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ଓ ସହକାରୀ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସୁଚିନ୍ତିତ ମନ୍ତବ୍ୟ ପାଇଁ ଏହି ପତ୍ରିକାରେ କେତେକ ପୃଷ୍ଠା ସଂରକ୍ଷିତ ରହୁଥିଲା । ଏହି ପତ୍ରିକା ୧୯୪୪ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ।

ଜାଗରଣ (୧୯୪୫)

୧୯୪୫ ମସିହାରେ ନୟାଗଡ଼ ପୁରୁଣା ସହରରେ 'ଜାଗରଣ ଛାତ୍ର ସଂଘ' ନାମକ ଏକ ସଙ୍ଗଠନ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିଲା । ଏହି ସଙ୍ଗଠନର ପ୍ରଧାନଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ନୟାଗଡ଼ ଟାଉନ୍‌ରେ ସାଂସ୍କୃତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ପ୍ରସାର । ଏହି ସଙ୍ଗଠନର ମୁଖ୍ୟ ଆବାହକ ଥିଲେ ଫକୀର ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ଓ ଦୁର୍ଗାମଧବ ମିଶ୍ର । ଏହି ଜାଗରଣ ଛାତ୍ରସଂଘ ପକ୍ଷରୁ 'ଜାଗରଣ' ନାମକ ଏକ ହାତଲେଖା ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତିକା ଜନ୍ମନେଲା । ଫକୀର ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏହାର ସମ୍ପାଦନା ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିଲେ । ଏହି ପତ୍ରିକାରେ କବିତା, ଗଳ୍ପ, ପ୍ରବନ୍ଧ ଇତ୍ୟାଦି ସହିତ ହସ୍ତ ଅଙ୍କିତ ଚିତ୍ରକଳା ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନ ପାଉଥିଲା । ଶ୍ରୀ ଫକୀର ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ କହନ୍ତି ଯେ ନୟାଗଡ଼ ପୁରୁଣା ସହରରେ ଅବସ୍ଥିତ ଶ୍ରୀଗୋପୀନାଥ ଜୀଉ ମନ୍ଦିର ପ୍ରଙ୍ଗଣରେ ଜାଗରଣ ଛାତ୍ରସଂଘ ତରଫରୁ ଓଡ଼ିଆ ତର୍କ ପ୍ରତିଯୋଗିତାର ଆୟୋଜନ କରାଯାଉଥିଲା । ପ୍ରତି ଶନିବାର ଦିନ ସଂଘର ସଭ୍ୟମାନେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉପରେ ଏଠାରେ ମଧ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ ।

ପାରିଜାତ (୧୯୪୫)

ନୟାଗଡ଼ ପୁରୁଣା ସହରର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ସହଯୋଗରେ 'ଜାଗରଣ' ପତ୍ରିକାର ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ ଦେଖି ନୂଆଁ ରାଜବାଟୀ ସନ୍ନିକଟ ଅମଲାପଡ଼ାରେ ରହୁଥିବା ଛାତ୍ରମାନେ ସେହିବର୍ଷ 'ପାରିଜାତ' ନାମକ ଏକ ହାତଲେଖା ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଏହାର ସମ୍ପାଦକ ଥିଲେ ଗଦାଧର ପଟ୍ଟନାୟକ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ସାଥୀ (୧୯୪୫)

'ଜାଗରଣ' ଲେଖକ ସ ' ଓ 'ପାରିଜାତ' ପତ୍ରିକାର ଲେଖକ ସଭ୍ୟମାନେ ମିଳିତଭାବରେ ଏକ ନୂତନ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ମନସ୍ଥ କଲେ । ସେମାନଙ୍କର ମିଳିତ ଉଦ୍ୟମରେ 'ସାଥୀ' ନାମକ ଏକ ନୂତନ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକା ୧୯୪୫ ମସିହାରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ ଲାଭ କଲା । ଏହା ମଧ ଏକ ହାତଲେଖା ପତ୍ରିକା ଥିଲା । ଏହାର ସମ୍ପାଦନା ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିଲେ ଫକୀର ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ । ଏହି ପତ୍ରିକାଟି ବେଶିଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତିଷ୍ଠିପାରି ନଥିଲା ।

ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା (୧୯୪୬)

ନୟାଗଡ଼ର ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତାଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାରେ ଏହି ପତ୍ରିକା ନୟାଗଡ଼ ଷ୍ଟେଟ ପ୍ରେସ୍‌ରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଏହା ଏକ ବାର୍ଷିକ ପତ୍ରିକା ଥିଲା । ଏହି ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ ମଣ୍ଡଳୀରେ ଥିଲେ – ଗଣେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର, କବିଭୂଷଣ ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର, କୃପାସିନ୍ଧୁ ମିଶ୍ର, ଅଗାଧୁ ହୋତା, ସୁଦର୍ଶନ ରାଉତ, ବୃନ୍ଦାବନ ଚନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟନାୟକ ଏବଂ ଦଣ୍ଡପାଣି ମିଶ୍ର । ଏହି ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ ଥିଲେ ଫକୀର ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ । ଶ୍ରୀ ପଟ୍ଟନାୟକ କହନ୍ତି ଯେ 'ସାଥୀ' ପତ୍ରିକାର ତରୁଣ ଲେଖକମାନେ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହଙ୍କ ନିକଟରେ ଏକ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାର ମୁଦ୍ରଣପାଇଁ ନିବେଦନ କଲେ । ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ରାଜା ଏହି ଅନୁରୋଧ କ୍ରମେ 'ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା' ପତ୍ରିକାର ମୁଦ୍ରଣଭାର ବହନ କଲେ । ଫଳରେ ଏହି ପତ୍ରିକା ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ ଲାଭ କଲା । ଏହି ପତ୍ରିକାର ମଙ୍ଗଳାଚରଣରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିଲା:

''ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନେତି ନାମ୍ନୀ ନବପତ୍ରିକେୟ
ମନଃ ପ୍ରବୃତ୍ତିଂ ବିମଳାଂ ବିଧାୟ
ଭାବଂ ବିଶୁଦ୍ଧଂ ମିଥଃ ସନ୍ନିବେଶ୍ୟ
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନେବ ଭାତୁ ହୃଦି ଭାବୁକାନାଂ ।''

ଏହି ପତ୍ରିକାର 'କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ' ସୋପାନରେ ଲେଖାଅଛି – "ବହୁଦିନର ସଞ୍ଚିତ ଆଶା ଆଜି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କୃଷ୍ଟିଗତ ଜୀବନ ବହୁତ ଉତ୍‌ଥାନ ପତନ ପରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଜି ନୂତନ ଆଲୋକର ସନ୍ଧାନ ପାଇଛୁ । ଆଜି କୃଷ୍ଟିଗତ ଜୀବନର ରମଣୀୟ ପ୍ରଭାତରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଶର ତଥା ଜାତିର ଉନ୍ନତିକଳ୍ପେ ଉତ୍କଳର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାତ୍ର ଓ ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ସହଯୋଗ ଭିକ୍ଷା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉତ୍ସାହଦାତା ନବଦୁର୍ଗାଧୀଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟରେ ଅନ୍ତରର କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କରୁଅଛୁ ।

ଜାଗରଣ ଛାତ୍ରସଂଘ
ନବଦୁର୍ଗ ରାଜଧାନୀ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଏହି ପତ୍ରିକାରେ ନୟାଗଡ଼ବାସୀଙ୍କୁ 'ପଦେଅଧେ'ରେ ନିବେଦନ କରାଯାଇଥିଲା -

"ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଗରୁ କହିଚୁଁ ଯେ ଜ୍ୟୋସ୍ନାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମୁଖ୍ୟତଃ ସାହିତ୍ୟ ସେବା । ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନୟାଗଡ଼ ବାସୀ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଏହି ମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସୁଚାରୁ ପରିଚାଳନା ପାଇଁ ଓ ଏହାର ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାରେ ପଶ୍ଚାତ୍ପଦ ହେବେନାହିଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଣରେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ନେହ ଓ ସହାନୁଭୂତି ଭିକ୍ଷା କରୁଛୁ ।"

ଏହି ପତ୍ରିକା ମାଧ୍ୟମରେ ନୟାଗଡ଼ ତଥା ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳର ତରୁଣ ଲେଖକମାନେ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଥିଲେ । ଏହି ପତ୍ରିକାର ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟାର ସମ୍ପାଦକୀୟ ପୃଷ୍ଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି, ''ଜ୍ୟୋସ୍ନାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ତୁଳନାରେ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ବହୁ ପଛରେ, ସେ କଥା ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାହିତ୍ୟସେବୀ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ତା' ଉପରେ ଟୀକାଟୀପ୍ପଣୀ ଦେବା ବାହୁଲ୍ୟ ମାତ୍ର । ଆମ୍ଭେମାନେ କେବଳ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପଛରେ ପଡ଼ିଛି ବୋଲି ଝୁରିକଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଯେ ସୁଧୁରିଯିବ ସେ କଥା କଳ୍ପନା କରିବା ଅର୍ବାଚୀନତା । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା ହିଁ କରିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ ।''

'ଜ୍ୟୋସ୍ନା' ପତ୍ରିକାର ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟାରେ ଯେଉଁ ଲେଖକମାନଙ୍କର ଲେଖା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା, ସେମାନେ ହେଲେ ସର୍ବଶ୍ରୀ ଦୁର୍ଗାମାଧବ ମିଶ୍ର, ବନମାଳୀ ସାହୁ, ସୋମନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର, ଫକୀର ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଗଦାଧର ପଟ୍ଟନାୟକ, ଅକ୍ରୂର ମହାପାତ୍ର, ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟନାୟକ, ଗୁରୁପ୍ରସାଦ ମହାନ୍ତି, କିଶୋର ଚନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟନାୟକ ଓ ଦୀନବନ୍ଧୁ ରଥ । ୧୯୪୭ ମସିହାରେ 'ଜ୍ୟୋସ୍ନା'ର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ୧୯୪୮ ମସିହା ବେଳକୁ ନୟାଗଡ଼ରୁ ରାଜୁତା ଶାସନର ଅବସାନ ଘଟିଥିଲା । ତେଣୁ 'ଜ୍ୟୋସ୍ନା'ର ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାଶନ ପରେ ରାଜପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଅଭାବରୁ ତାହା ଆଉ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ ।

ଦେଶବାର୍ତ୍ତା (୧୯୪୨)

ଏହା ମୁଖ୍ୟତଃ ଏକ ସମ୍ବାଦଧର୍ମୀ ପ୍ରତିକା ଥିଲା । ଏହା ୧୯୪୨ ମସିହାରେ ନୟାଗଡ଼ ରାଜଦରବାରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା । ଏହାର ସମ୍ପାଦକ ଥିଲେ ଦଣ୍ଡପାଣି ମିଶ୍ର । ଏହି ପତ୍ରିକା ୧୯୪୮ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ।

◆◆◆

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ

୧. ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ବାରିକ - ବୃହତ୍ ଶ୍ରୀ ରଘୁନାଥ ପୁରାଣ
୨. ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର - ଉତ୍ସ
୩. ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର - କଳ୍ପନାଯାତ୍ରୀ
୪. ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର - ରଣ ତାଣ୍ଡବ
୫. ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର - କଳ୍ପନା କୁଞ୍ଜେ
୬. ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର - ଫୁଲ ଓ ଫଳ
୭. ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ - ସମୟର ପୂର୍ଣ୍ଣଛେଦ
୮ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ - ମାନସୀ
୯. ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ - ଦକ୍ଷିଣକାଳୀଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ
୧୦. ତ୍ରିନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକ - ଯଦୁମଣି ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ
୧୧. ଚକ୍ରଧର ମହାପାତ୍ର - ଯଦୁମଣି ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ
୧୨. ଭାଗବତ ପ୍ରଧାନ - ସେତୁବନ୍ଧ ପ୍ରତିଷ୍ଠା
୧୩. କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମାନଧାତା - ଅନୁଭୂତ କାହାଣୀମାଳା
୧୪. K. C. Singh Mandhata - Foot Prints of Sri Ram
୧୫. Dr. Banamali Rath- A study on Srikrishna Lilamrutam
୧୬. ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସିଂହ ମାନଧାତା - ଶୋଭାବତୀ କାବ୍ୟ
୧୭. ନିର୍ମଳଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ - ରାଧିକା
୧୮ ନିର୍ମଳଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ - ଓଢ଼ଣା ତଳର ଶୀତ
୧୯. କେଦାରନାଥ ମହାପାତ୍ର - ଖୋରଧା ଇତିହାସ
୨୦. ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର - କବି ଯଦୁମଣି ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ
୨୧. ଡକ୍ଟର ପ୍ରେମାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର - ନୟାଗଡ଼ ଇତିହାସ
୨୨. ଡକ୍ଟର ପ୍ରେମାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର - ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟକୁ ନୟାଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲାର ଅବଦାନ
୨୩. ଡକ୍ଟର ପ୍ରେମାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର - ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଓ ସାରସ୍ୱତ ପୀଠ, ମାଳିଶାହି
୨୪. ଡକ୍ଟର ବୃନ୍ଦାବନ ଚନ୍ଦ୍ର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ - ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପରିଚୟ
୨୫. ପଣ୍ଡିତ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ - ଶିବଲୀଳାମୃତ ମହାକାବ୍ୟମ୍
୨୬. ପଣ୍ଡିତ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ - ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲୀଳାମୃତ ମହାକାବ୍ୟମ୍

◆◆◆

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପରିଶିଷ୍ଟ

ଚଉପଦୀ-୧

(ରାଗ-ସାରଙ୍ଗ । ତାଳ-ଝୁଲା)

ରଚିଥିଲା ଏହା ବିରଞ୍ଚି
ବିପଞ୍ଚି ଗୀରାକୁ ଅଇଲି ମୁଞ୍ଚି ।୦ ।
କୁଞ୍ଚିତକେଶୀର ଅଞ୍ଚିତ ମୁଖ
ଦେଖି ବଞ୍ଚୁଥିଲି ଲଭିଣ ସୁଖ
ସଞ୍ଚିତ ମୋ ତପ ସଙ୍କୁଚିତ ହେଲା
କୁଚିକ୍ଵାରେ ଯାହା ଅଇଲି ଘୁଞ୍ଚି ।୧ ।
ଯାଚିଲି ମୁଁ ତାକୁ ପୁରୁଷାୟିତ
ସୁଚିତରେ ଦେଲା ହସି କିଞ୍ଚିତ
ରଞ୍ଚିଥିଲା ତାହା ସେ ମୃଣାଳ ବାହା
ଏବେ ଏ କାଳରେ ଥିବ କି ବଞ୍ଚି.? ।୨ ।
ରୁଚିର ହେବାର ମୁକୁତା ହାର
ଛିଞ୍ଚି ଗଣି ତାକୁ ହୋଇ ବାହାର
ଖଚିତ ଭୂଷଣ ହେବଣି ଦୂଷଣ
ରଖିଥିବ ଯାହା ପୂରବୁଁ ସଞ୍ଚି ।୩ ।
ନିଶି ଦିବସରେ ଲୋତକ ମୁଞ୍ଚି
ମୁଞ୍ଚି ହେଉଥିବ ଧରାରେ ବିଞ୍ଚି
ନବ ଦୁର୍ଗେଶ୍ୱର ଭଣନ୍ତି ଏ ଗିର
ଫେଡ଼ିବ ସେ ଦୁଃଖ ଯାହା ପହଞ୍ଚି ।୪ ।

ଚଉପଦୀ-୨

(ରାଗ-ତୋଡ଼ି ପରଜ । ତାଳ-ପହପଟ୍ଟ)

ସୁନ୍ଦରୀ, ଭାଲେ ସିନ୍ଦୂର ବିନ୍ଦୁ
ମିତ୍ରକୁ କୋଳ କି କରିଛି ଇନ୍ଦୁ ।୦ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିରେ ଇନ୍ଦ୍ର ଗୋପ କି ସେ ?
ବାହ୍ୟେ ଅନୁରାଗ କିବା ବରଷେ ।୧ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଯୁବାଜୟ ଆଶେ ରଙ୍ଗ ବାଟୁଳି
ରଖିଅଛି ମାର ବୀର କି ଭାଳି ।୨ ।
ଚାରୁ ସେ ଭୂରୁଲତା ପକ୍ୱ ଫଳ
ମାଣିକ୍ୟ ମଥାମଣି ପ୍ରତି ତୁଳ ।୩ ।
କି ଅବା ବଦନ ଲାବଣ୍ୟ ଜଳେ
ନବ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୋକନଦ ଝୁଲେ ।୪ ।
କି କାମଶର ଅରବିନ୍ଦ ଫୁଲ
ଶ୍ରୀମାନଧାତା ବୋଲେ (ନୁହେଁ) ସମତୁଲ ।୫ ।

ଚଉପଦୀ-୩

(ରାଗ-ସୁରଠ । ତାଳ-ଝୁଲା)

ନୂଆ ଛଇଳା ମହିଳା କାହାର ଏ
ସୁ ଆଳୀ ଗଣେ ଗହଣେ ବାହାର ଏ ।୦ ।
ଅବଳା ମଣିର ବଳା
ନୂପୁର ଶବଦ
ବଳାରାତି ପଦକୁ ତ କରିଅଛି ରଦ୍ଦ ।୧ ।
ରାଜହସଂଗମନୀର
ଛଟକ ଚାତୁରୀ
ସାଜଇ କି ମନୋହର ବେଶଭୂଷା ଶିରୀ ।୨ ।
ହୋଇପାରନ୍ତି ଭାଜନ
ଯଦି ଛାମୁଁକୁ ତା
ଗଜରା ନିଶରେ ପରା ଗୁନ୍ଥନ୍ତି ମୁକୁତା ।୩ ।
ରସାରେ ମୁଁ ଥିବାଯାକେ
ଜୀବନ ଦଶାରେ
ଯଶ ଧ୍ୱଜାକୁ ଉଡ଼ାନ୍ତି ରସିକ ସଂସାରେ ।୪ ।
ସତେ ରତେ ବସାଇବି
କରିବ ବିଧାତା
ପ୍ରତେ ନାହିଁ କହେ ବିନାୟକ ମାନଧାତା ।୫ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଚଉପଦୀ-୪

(ରାଗ-ସୁରଠ । ତାଳ-ଏକତାଳୀ)

ସଞ୍ଜ ଘଞ୍ଜ ଉଛ ପୀବର ଉରଜା
ଗଭା ଚାହିଁରେ ।୦ ।

ଭଲ ତା' ନୟନ-ବାଣ
ଚାପେ ଯୋଗ ବିନା ପ୍ରାଣ
ଦେଲା ଦହି ରେ ।୧ ।

କିଞ୍ଚିତେ ବଦନ ଶଶୀ
ଫେରାଇ ଅଳପ ହସି
ନେଲା ମୋହିରେ ।୨ ।

ଯେତେ ଅନୁରାଗ ଭାବ
କେତେ ସୀଉକାର ଲୋଭ
ଥିଲା ତହିଁରେ ।୩ ।

ନୃପ ମାନଧାତା ଗିର
ସେ କାଳେ ଯା କଲା ମାର
ନୋହେ କହି ରେ ।୪ ।

ଚଉପଦୀ-୫

(ରାଗ-ଆଶାବରି । ତାଳ-ଝୁଲା)

ସେ କି ରସିକରେ ଗଣାରେ
ଯେ କି ନ.ଚାଖିଛି ପ୍ରୀତି ପଣାରେ ।୦ ।

ତାର ଥିଲେ ଇନ୍ଦ୍ର ସମ୍ପତ୍ତି
ସାର ବିଚାର ସେ ବିପତ୍ତି
ଯାର ନାହିଁ ସୁ ରସବତୀ
କରମଟି ତାର ବଡ଼ ଊଣା ରେ ।୧ ।

ଯୋଗୀ ଯୋଗ ଭଙ୍ଗ ନବୀନା
ଭୋଗି ଭୋଗ ପାଇଁ ସେ ସିନା
ଭାଙ୍ଗିଦିଏ କାମ ବେଦନା
ଏହି ରୀତି ଯା'କୁ ନୋହେ ଜଣା ରେ ।୨ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ପ୍ରକାଶ ସୁହାସ ମଧୁର
ପରସନ୍ନ ମୁଖ ବନ୍ଧୁର
ଦରଶନ ନୋହିଛି ଯା'ର
ପଦ୍ମସମ ନେତ୍ର ଥିଲେ କଣା ରେ ।୩ ।

ନବଦୁର୍ଗାଧିପ ଭାଷିତ
ଭାଗ୍ୟ ଥିଲେ ଅପରିମିତ
ଯୋଗ୍ୟ ହେବ ସ୍ନେହକୁ ସତ
ଭଗବତୀର ଥିଲେ କରୁଣା ରେ ।୪ ।

ଚଉପଦୀ-୬
(ରାଗ-ଆଶାବରି । ତାଳ-ଝୁଲା)

ରହିଯାରେ ବନ୍ଧୁ ରହିଯା ରେ
ହସି କଥାପଦେ କହିଯା ରେ
ଅରୁଣାଧରୀଠୁ ତରୁଣାଙ୍ଗି ବାଳା
ମୋଠାରେ କରୁଣା ବହିଯା ରେ ।୦ ।

ଛଳ ପରିହାସ ପହିଯା ରେ
ଜଳପନା ମୋର ସହିଯା ରେ
ରଦନ ମଞ୍ଜୁଳ ବଦନ ଛପାଇ
ମଦନ ଶରେ ନ ଦହିଯା ରେ ।୧ ।

ମୋ ଅଙ୍କ-ତଳପେ ଶୋହିଯା ରେ
ମନମୋହୀ ଥରେ ମୋହିଯା ରେ
କୀର୍ତ୍ତିକେତନକୁ ଉଡ଼ାଇ ଅଭୀତେ
ପ୍ରୀତି-ନାବ ମଙ୍ଗ ବାହିଯା ରେ ।୨ ।

ଭାବେ ନିଶିଥିନୀ ପାହିଯା ରେ
ସଂସାରେ ଯଶ ଗୁହାଇଯା ରେ
ଚିର କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତିକୁ ସାରଙ୍ଗ ଅଧରୁ
ସୁଧାର ଧାର ବୁହାଇଯା ରେ ।୩ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ନିର୍ଦ୍ଦୟାବତୀ ତୁ ନୋହିଯା ରେ
ଦୟାମ୍ମୁଖି ଏବେ ହୋଇଯା ରେ
ନବଦୁର୍ଗ ରାଣ ପକାଉଛି ରାଣ
ନିଧୁବନ ରସ ଦେଇଯା ରେ ।୪ ।

◆◆◆

ଅଦିନ ବର୍ଷା

ଶାରଦ ଆକାଶେ ଅଦିନ ବଉଦ ଗାଢ଼ନୀଳମୟ କରି
ବର୍ଷା ପଡୁଛି ଝରି ।
ଦୂର ତୋଟାତଳ ଅନ୍ଧାରତଳେ ଜୁଳୁଜୁଳା ଜାଳେ ବତୀ
ତମସାର ଢେଉ ଚହଲି ଚହଲି ଅବରୋଧେ ଆଜି ଗତି ।
ଚକ୍ଷୁରେ ମୋର ହସଇ ଚପଳା
ଦୂର ଗିରି, ବନ, ସାଗର ମେଖଳା
ଫୁଲି ଫୁଲି ଉଠେ ଥରି
ବର୍ଷା ପଡୁଛି ଝରି ।
ଇନ୍ଦ୍ରିତ ଆଖି ଅଳସ ପତାଟି ବୁଜି ବୁଜି ହୋଇ ନାଇ
ସୁପ୍ତି ଜାଗର ଅନ୍ତରେ କବି-କଳ୍ପନା ଯାଏ ବାହି
ନଦୀ-ତଟ ଭୀରୁ କରୁଣ ରାଗିଣୀ
ଅତୀତର କେତେ ହଜିଲା କାହାଣୀ
କାନେ କହେ ଥରି ଥରି
ବର୍ଷା ପଡୁଛି ଝରି ।
ନିଜନ ନିଶୀଥ ନିକ୍ୱଣେ ଭରି ନୂପୁର ବାଜିଲା ସଖି
ବଜ୍ର ଗରଜେ ମିଶିଗଲା ଧୀରେ ଫେରିଗଲା ବୁଲାପଖୀ
ଚକ୍ରବାକର ଦୂର ସୀମାତଳେ,
ବହଳ ତମସା ଫେନାୟିତ କୋଳେ
ଉଷ୍ମ କପୋଳେ ଶୀତଳ ଗଣ୍ଡ ପରଶେ ଉଠିଲା ଥରି
ବର୍ଷ ପଡିଲା ଝରି ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଚିକଣ ପାଟଳ ସାଧବ ବୋହୂର ଅଧରେ ଅଧର ରଖି
ଅଦିନ ବରଷା ସବୁଜ ଶ୍ୟାମଳ ଚୁମ୍ବନ ଦେଲା ଲେଖି
ପାଦ ଚିପି ଚିପି ସେଦିନ ତରୁଣୀ
କର୍ଦ୍ଦମ ଭରା ଆର୍ଦ୍ର ସରଣୀ
ହସି ହସି ନେଲା ବରି
ବର୍ଷା ପଡ଼ିଲା ଝରି ।

ଆମ୍ର କାନନ ଗହଳ ପରଶେ ବିଜନ ରାଗିଣୀ ସହ
ମୁକ୍ତ ଅୟନେ ନିରୋଳା ଶୟନେ ଅସ୍ଥିର ବାରିବାହ
ବେସୁରା ରାଗିଣୀ ଥରି ଥରି ଉଠେ
ମରମେ ମରମେ ବେଦନା ଉଳୁଟେ
ଶାଣିତ କୁଠାରେ ଟିକି ଟିକି କରି ଅନ୍ତର ଦିଏ ଚିରି
ବର୍ଷା ପଡ଼ୁଛି ଝରି ।

ଦୁର୍ଗାମାଧବ ମିଶ୍ର

* ଏହି କବିତାଟି ୧୩୫୪ ସାଲରେ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ପତ୍ରିକାର ବାସନ୍ତିକ ଉତ୍ସବ (ଆଦ୍ୟ ପ୍ରୟାସ) ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ।

ପ୍ରେମ-ଧାରା

ନଦୀ ଦେହେ ମିଶେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜଳ ଧାର
ସିନ୍ଧୁ ବକ୍ଷେ ନଦୀ ମିଳେ
ଆକାଶ-ପବନ ମିଶେ ବିଶ୍ୱ-ରନ୍ଧ୍ରେ
କି ଗଭୀର ଆବେଗରେ ।

କେହି ଏ ଜଗତେ ଏକା ନାହିଁ ରହି
ବନ୍ଧା ପାଶେ; ବିଶ୍ୱ-ପ୍ରେମେ
ପ୍ରଭୋ ! ଦୟାମୟ ! ! ନ ମିଶିବି କିମ୍ପା
ମୁହିଁ ତବ ସତ୍ୟ ଧାମେ ?

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଉଚ୍ଚ ପରବତ ଚୁମ୍ବଇ ଆକାଶ
ଢେଉ ତୁମ୍ଭେ ପରସ୍ପରେ
ଘୃଣା କରେ ଯେବେ ଭଗିନୀ ଭାଇକୁ
କ୍ଷମା କିପେ ପାଇ ପାରେ ?
ତପନ ଚୁମ୍ବଇ ଧରଣୀର ଶିର
ଶଶୀ ତୁମ୍ଭେ ପାରାବାର
ପ୍ରଭୋ ! ମୋହ ପକ୍ଷେନୀରସ ସବୁ ହେ ! !
ନ ପାଇଣ ଶ୍ରୀ ପୟର ।

ଶ୍ରୀ ହରିକୃଷ୍ଣ ଦୋରା, ୧୧ଶ ଶ୍ରେଣୀ

◆◆◆

ବୟସ ଯାଉଛି ଚଳି

ବୟସ ଯାଉଛି ଚଳି ଅତି ଧୀରେ ବୟସ ଯାଉଛି ଚଳି
ବୁକୁରେ ମୋର ଗୋ ପକାଇ ନିଠୁରେ ନିରିମମ ପଦଘାତ,
କେସନେ ସହିବି କହି ଆଗୋ ପ୍ରିୟା ! ବୟସ ପଥରେ ବୁଲି
ଏକଲା ଉଦାସେ କେଂଦରା ବଜାଇ ଗାଇ ମୁଁ ଦରଦୀ ଗୀତ ।

କିଏସେ ବୁଝିବ ମୋ ବୁକୁ ଭାଷାରେ, କିଏସେ ଢ଼ାଳିବ ଲୁହ
ବାଇବି ଯେବେ ମୁଁ କେଂଦରା ବୁକୁର ଦୁଆର ଦୁଆର ବୁଲି,
ଦୁଆରଟି ଖୋଲି କହିବ କିଏସେ ଭରି ତା ଛାତିରେ କୋହ
"ହୋଇବି ତୁମର ଜୀବନ ସାଥି ମୁଁ ତୁମରି ବୁକୁରେ ଢ଼ଳି ।"

ଯେତେ ମୁଁ ବାଇଲେ ଆକୁଳେ କେଂଦରା ମୁଠେ କେ ନଦେବେ ଭିଖ
ଯେଣୁ ଅଟେ ସିନା ଅଭାଗା ସଂସାରେ ହାଡ଼ ଘରିଖଣ୍ଡ ଧରି,
ହସିବେ ଖାଲି ଗୋ ତାଳି ଦେଇ ହାତେ ଦେଖି ଏ କୁତ୍ସିତ ରୂପ,
ବାଇଆ ବୋଲି ତ କହିବେ ସଭିଁଏ ଆଗେ ପଛେ ବୁଲି ବୁଲି ।

ଯାଉଛି ଯେବେ ମୁଁ ଦୁନିଆ ଦାଣ୍ଡରେ ଏକଲା ଏକଲା ଖାଲି
ବୟସ ଯାଉଛି ଚଳି ଆଗୋ ପ୍ରିୟା ! ବୟସ ଯାଉଛି ଚଳି ।

ଶ୍ରୀ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟନାୟକ,

ଏହି କବିତାଟି ୧୯୪୭ ସାଲ 'ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା' ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ନବଦୁର୍ଗ ରାଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାତ୍ରିଂଶବର୍ଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦରବାର

ହେ ନର ରୂପ ଧାରୀ ଦେବତା
ନବଦୁର୍ଗ ଭାଗ୍ୟ ବିଧାତା
ଦୀର୍ଘ ଜୀବନ ପାଇ ପାଳ   ରାଜ୍ୟ, ଏଇ ଆମ
ହୃଦ ବାରତା
ସହାୟ ହୁଅନ୍ତୁ କରତା ।୧ ।

ଆଜି କି ଶୁଭ ଦିନ,   ନାଚି ଉଠଇ ମନ,
ଧନ୍ୟ ହୋଇଛି ବେନି କର୍ଣ୍ଣ,
ଆହେ ଯୋଗ୍ୟ ରାଜନ   ତୋଷି ସକଳ ଜନ
ଦ୍ୱାତ୍ରିଂଶ ବର୍ଷ କଲ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେ;
ହେ ଦୟାବାନ
ଚନ୍ଦ୍ର ନିର୍ମଳ ତବ କର୍ମ,   ଉଦ୍ଧାର କଲ ପୁଣ୍ୟ ଧର୍ମ,
କରନ୍ତୁ ଭଗବାନ, ବୃଦ୍ଧି ପାଉ ସମ୍ମାନ
ସର୍ବତ୍ର ହେଉ ଖ୍ୟାତ ନାମ ହେ ।୨ ।

ନବଦୁର୍ଗ ଗୋକୁଳ   ଚନ୍ଦ୍ର ହେ ମହୀପାଳ
ପୂତନା କଲ ନାଶି ପାପ
ଯାମଳା ଛନ୍ତି ସାକ୍ଷୀ   ଛାମୁ ହୋଇଛ ବାନ୍ଧି
ଯଶୋଦା ମା ଦୟା ଅମାପ
ହେ ବ୍ରଜ ବାପ
ଅମରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ କଲ ହାତ,
ବକା ବେଠିକୁ କଲ ହତ ।
ଅଘ ଅଘା ବିନାଶି   ସୁବଳ ପରକାଶି
ସୁଦାମା ଭକ୍ତି କର ମାପ ।୩ ।

ତବ ଶାସନେ ଆଜି   ହୃଦ ଦେଇଛୁଁ ମାଜି
ପାଇଛୁ ଜ୍ଞାନ ଦୀପାଲୋକ
ଯାଇଛି ବେଠି କଥା   ଉତ୍କୋଚ ନେବା ପ୍ରଥା
ଶାନ୍ତିରେ ଛନ୍ତି ଦେଶ ଲୋକ

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ହେ କ୍ଷମାଶୀଳ
ଶାନ୍ତ, ସୁଧୀର ଅମାୟିକ
ଛାମୁକୁ ବଳି ନାହିଁ ଲୋକ
ଏପରି ପାଇ ରାଜା ନବଦୁର୍ଗ ପରଜା
ଆନନ୍ଦେ ହୋଇଛନ୍ତି ଭୋଳ ।୪ ।
ଏ ଶରତ ସୁନ୍ଦରୀ ମାଳତୀ ହାସି ଗୋରୀ
ପିନ୍ଧି ଶ୍ୟାମଳ ଶସ୍ୟ ଶାଟୀ
କାଶ କୁସୁମ ବାନା ଉଡାଇ ସେ ସୁମନା
ଘୋଷଇ ରାଣ ପରିପାଟୀ
ହେ ଗୁଣଗ୍ରାହୀ
କବି ପଣ୍ଡିତ ସୁଚତୁର, ଲଭନ୍ତି ଛାମୁରୁ ଆଦର
ନ୍ୟାୟ ନିକ୍ତିତ ଧରି, ଶୁଣି ପ୍ରଜା ଗୁହାରି
ଶତ ବରଷ ପାଳ ମହୀ ହେ ।୫ ।
ଲଡୁକେଶ ଶଙ୍କର ରଘୁନାଥ ଆବର
ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସଙ୍ଗେ ଘେନି
କରନ୍ତୁ ଆଶୀର୍ବାଦ, ତୁଟୁ ସର୍ବ ବିବାଦ
ସୁଦୟା ରଖନ୍ତୁ ଭବାନୀ ।
ହେ ଅମାୟିକ
ପୁତ୍ର-ପରଜା ପ୍ରତି ପ୍ରୀତି
ରଖିବେ ସଦା ଏ ମିନତି
ନବଦୁର୍ଗ ଜନନୀ ଛାମୁଙ୍କୁ କୋଳେ ଘେନି
ଜୀବନ କରୁଛି ସାର୍ଥକ ହେ ।୬ ।

* ଏହି କବିତାଟି 'କଳ୍ପନା କୁଞ୍ଜେ' କବିତା ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସ୍ଥାନିତ ।

♦♦♦

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ମାଗୁଣି

କି ଦେଇ ମାଗିବି ମାଗୁଣି ଦେବ ହେ
କିଛି ମୁଁ ସଂପାଦି ନାହିଁ ।
ଯାହା ଅବା ଦେବି ପୂର୍ବରେ ଅରପି
ସବୁତ ତୁମରି ପାଇଁ ।୧ ।
ଶିଖି ନାହିଁ ପ୍ରଭୁ ତୁମ୍ଭ ଆରାଧନା
ଭରି ନାହିଁ ହୃଦେ ଭକ୍ତି ।
ଯେଉଁ ବାଟେ ନେବ ସେ ବାଟେ ପ୍ରଭୁ ହେ
ଚଳିବି ନାହିଁ ମୋ ଶକ୍ତି ।୨ ।
ଭବ ଅନୁପାରେ ହୁଅ କର୍ଣ୍ଣଧାର
ଦିଅ ହୃଦେ ନବ ବଳ ।
ଏତିକି ମାଗୁଣି ଚରଣେ ପ୍ରଭୁ ହେ
ଦୀନ ଜନର-ସମ୍ବଳ ।୩ ।

ଶ୍ରୀ ହରିହର ସାହୁ, ୯ମ ଶ୍ରେଣୀ

* ଏହି କବିତାଟି ୧୯୪୦ ମସିହା 'ବାସନ୍ତୀ' ଦ୍ୱିତୀୟ ବର୍ଷ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ।

◆◆◆

ଅଅଁଳା ଧାର

ମୁକୁଳା ବୁକେ ନିରାଶା ବହ୍ନି
ଜଳାଇ ମରୁ ସମୀର ଘେନି,
ଦୁନିଆଁ ପଥେ
ରିକ୍ତ ହାତେ
ତରଣୀ ମୋର ବାହି;
ଅଅଁଳା ଧାରେ ବାଟୋଇ ମୁଁ ଗୋ
କାହାର ସାଥି ପାଇଁ ?

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଦେହେ ନାହିଁ ମୋ ବଳ
କ୍ଲାନ୍ତ ଭୀରୁ ଚରଣ ତଳ
ବକ୍ଷେ ଜାଗେ
ବେସୁରା ରାଗେ
ବ୍ୟର୍ଥତାର ଗୀତି
ମଉଳି ଯାଏ ପରାଣ ଫୁଲ
ମଉଳି ଯାଏ ରାତି ।
ଶେଫାଳି ତଳ ମାଧବୀ ଲତା
କେଉଁ ଦିନର ହଜିବା କଥା,
ସୁରକି ମାର
ଜ୍ୟୋସ୍ନା ହାର
ଚକ୍ରବାକ ବ୍ୟଥା;
ନିରୋଳା ବାଲି ଦେଉଳ ପାଖେ
ଶିଥିଳ ଆଖିପତା ।
ଗଡ଼ ପତରୁ ପଡ଼ଇ ଝରି
ଲଲାଟେ ମୋର ଶିଶିର ବାରି
ହୃଦୟେ ମୋର
ଛବିଟି ତାର
କରୁଣ ହୋଇ ଜାଗେ
କୁସୁମ ଝରା ଯାମିନୀ ବୋଳେ
ଅତୀତ ଅନୁରାଗେ ।
ପାହିଲା ରାତି, ଅଶ୍ରୁଧାର
ଶୃଙ୍ଖଳା କ୍ରମେ ଅନଳତାର
ଗୋପନ ହୋଇ
ପଡ଼ିଲା ଶୋଇ
ନିଭିଲା ନାହିଁ ଶିଖା
ମଉଳା ରାତି ତାରାର ତଳେ
ଅଁଅଳା-ଧାରେ ଏକା ।

ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର

ଏହି କବିତାଟି ୧୩୫୪ ସାଲ 'ଜ୍ୟୋସ୍ନା' (ଆଦ୍ୟପ୍ରୟାସ) ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ନବଦୁର୍ଗ ରାଜାଙ୍କ ଏକତ୍ରିଂଶବର୍ଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦରବାର

ଡାହୁକା କୁସୁମୀ ଦୁଆଣ୍ଡ ଶୁଳିଆ ଚାର କରି ଝନ୍ ଝାନ୍
ରାଜଗିରି ରତ୍ନମାଳା ଶୁଳିଆଦି ଖୁଣ୍ଟକୁ କରିକି ଟାଣ
ହେ ସୋଦରେ
ନବଦୁର୍ଗ ବୀଣା ବାଇ
ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ କୋଳେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରେଧରି ସୁଖେ ହୋଇଛନ୍ତି ବାଇ ।
ମାଳତୀ ଋମେଲି ହରଗଉରାର ମୁଖେ ଆଙ୍କି ହାସ୍ୟରେଖା
ବୃକ୍ଷ ଲତା ଶସ୍ୟ ନୀଳ ଶାଟୀ ପିନ୍ଧି ପ୍ରକୃତି ଦିଅନ୍ତି ଦେଖା
ହେ ସୋଦରେ
ହେମ ପୀକ ମୁଖେ ଶୁଣ
'ଜୟ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର' ରାଗିଣି ଧରନ୍ତି ଘୋଷି ରାଜାଙ୍କର ଗୁଣ ହେ ।
ରଘୁନାଥ ଲଡୁବାବା ଜଗନ୍ନାଥ ବାଉରାଣୀ ଆଦି ମିଳି
ଦେଖ ନଭାସନେ ବିରାଜି ତନ୍ମୟେ ଦେଉଛନ୍ତି ପାଦଧୂଳି
ହେ ସୋଦରେ
ଏକତ୍ରିଂଶ ବର୍ଷ ଆଜି
ପୂରିବାରୁ ମନ ଆନନ୍ଦେ ସରବେ ଉଠିଛନ୍ତି ପ୍ରାଣ ଜାଗି ହେ ।
ଆଜି ଶୁଭଦିନ ଆନନ୍ଦେ ମଗନ ନବଦୁର୍ଗ ବାସୀ ମନ
ପାଇ ପାର୍କ, ହାଇସ୍କୁଲ, ଶିକ୍ଷାଗାର, ବିଦ୍ୟୁତାଦି ସୁଶାସନ
ହେ ସୋଦରେ
ଯାଇଅଛି ବେଠି ପ୍ରଥା
ରାଜାଙ୍କ ସୁଦୀର୍ଘ ଜୀବନ ନିମିତ୍ତ ବିଭୁରେ ନୁଆଁଅ ମଥା ହେ ।
କ୍ରୂର ଚକ୍ରଶକ୍ତି ରାକ୍ଷସ ସଂସାରେ କରୁଅଛି ଯେ ହୁଙ୍କାର
ମିତ୍ର ଶକ୍ତି ଦେବରାଜ ସାଜି ଆଜି ମୁଣ୍ଡକାଟି ଦେବତାର;
ହେ ସୋଦରେ
ଦିଅ ମନ-ଧନ-ବଳ
ରାଜାଙ୍କ ସହିତେ ଏକଜୋଟ ହୋଇ ଶତ୍ରୁକୁ କର କବଳ ।

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ବନ ପିକ ବନତରୁ ଲତାକୁଳ ଦେଖ ଏ ବରଷାକାଳେ
ପତର ପତାକା ଫୁଲଛଡି ଧରି ନାଚୁଛନ୍ତି ତାଳେ ତାଳେ
ହେ ସୋଦରେ
ଆମେ ପ୍ରଜା କର୍ମଚାରୀ
ବିଭୁଙ୍କୁ ଡାକିବା ରାଜାଙ୍କୁ ଦିଅନ୍ତୁ ଧନ ଜନ ଆଦି ଋଦ୍ଧି ହେ ।
ଆହେ କ୍ଷମାଶୀଳ ଦୟା ଅବତାର ଅମାୟିକ ଗୁଣବାନ
କାଳେ କାଳେ ସୁଖଦେଇ ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କୁ ରଖିଥାନ୍ତୁ ଭଗବାନ
ହେ ରାଜନ
ଏଇ ଆମର କାମନା
ରାଜଭକ୍ତି ସ୍ନେହ ହୃଦ ଅରପୁଛୁ ସମାଦରେ ହେଉ ଘେନା ହେ ।

ଶ୍ରୀ ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର

* ଏହି କବିତାଟି 'କଳ୍ପନା କୁଞ୍ଜେ' କବିତା ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସ୍ଥାନିତ ।

◆◆◆

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

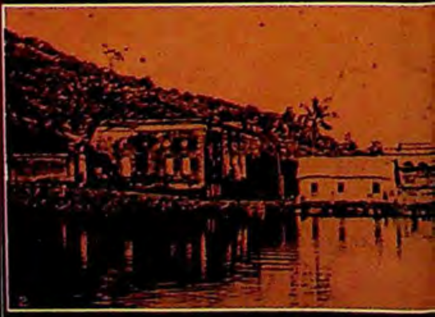

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA

ଡକ୍ଟର ପ୍ରେମାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର ସାଂପ୍ରତିକ ସମୟର ଜଣେ ପ୍ରତିଭାବାନ ସାରସ୍ୱତ ଗବେଷକ, ପ୍ରାବନ୍ଧିକ, ସମାଲୋଚକ, ସୁବକ୍ତା ଓ କବି । ସେ ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ ଅଧୀନରେ ବିଭିନ୍ନ ସରକାରୀ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସଫଳତାର ସହିତ ଅଧ୍ୟାପନା କରି ଆସୁଛନ୍ତି । ବିକ୍ରମଦେବ କଲେଜ ଜୟପୁର, ସରକାରୀ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଭବାନୀପାଟଣା, ସରକାରୀ ମହିଳା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଫୁଲବାଣୀ, ବି.ଜେ.ବି. ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଭୁବନେଶ୍ୱର, ରେଭେନ୍ସା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ କଟକ ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗରେ ପ୍ରାଧ୍ୟାପକ ଓ ବିଭାଗମୁଖ୍ୟ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଏହାବ୍ୟତୀତ ଡକ୍ଟର ମହାପାତ୍ର ଅନୁଗୋଳ ସରକାରୀ ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗରେ ଆସୋସିଏଟ୍ ପ୍ରଫେସର ଓ ବିଭାଗମୁଖ୍ୟ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟରତ ଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଡକ୍ଟର ମହାପାତ୍ର ବି.ଜେ.ବି. ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗରେ ଆସୋସିଏଟ୍ ପ୍ରଫେସର ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟରତ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାପାତ୍ର 'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ନୟାଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲାର ଅବଦାନ' ଶୀର୍ଷକ ସନ୍ଦର୍ଭ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ଭୁବନେଶ୍ୱରରୁ ପିଏଚ୍.ଡି. (Ph.D.) ଡିଗ୍ରୀ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ଇତିମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର 'ମନସ୍ୱୀ ସାଧକ: ପଣ୍ଡିତ ବିନାୟକ ମିଶ୍ର', 'ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଓ ସାରସ୍ୱତ ପୀଠ: ମାଲିସାହି', 'ନୟାଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲାର କଥିତ ଭାଷା: ଏକ ସର୍ବେକ୍ଷଣ', 'କହେ ଟାଡ଼ିସରୁ ବାଇ', 'ଓଡ଼ିଶାର କଥିତ ଭାଷା ପରିକ୍ରମା', 'ଓଡ଼ିଆ ସାରସ୍ୱତ ସ୍ତବକ' 'ଭଞ୍ଜୀୟ ଅଳଙ୍କାର ମାନସ' ଶୀର୍ଷକ ଗବେଷଣାଧର୍ମୀ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି ।

'ନୟାଗଡ଼ ବଘେଲ ରାଜବଂଶର ସାରସ୍ୱତ ସୌରଭ' ପୁସ୍ତକଟି ତାଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଗବେଷଣାର ଫଳଶ୍ରୁତି । ପୁସ୍ତକଟି ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ, ଗବେଷକ ଗବେଷିକା ଏବଂ ସୁଧୀ ପାଠକ ମହଲରେ ଆଦୃତି ଲାଭ କରିବ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଏ ।

- ପ୍ରକାଶକ

ISBN 81-8118-178-6
81-8118-178-6

Source: Author, Digitized by PPRACHIN, SOA